

7

131974

SVOBODNA SLOVENIJA

ZBORNIK

1963

„Ce smo med seboj edini, se bo naš glas daleč slišal kljub
naši maloštevilnosti“

„Bodite med seboj povezani v odkriti ljubezni, pripravljeni
pomagati svojemu rojaku“

„Vztrajajmo na svoji poti, po kateri smo hodili v letih groze in
gorja in ki jo zdaj ves demokratski svet priznava za pravilno“

„Ne postanimo sužnji materialističnega duha. Nismo se uklonili
nasilju brezboštva, ne bomo vzeli njegovega
trdega jarma prostovoljno nase“

„Jasnost glede ciljev in načel je v motnih časih nujno potrebna“

„V tujini moramo gledati na to, da ohranimo čim dalje svoj
jezik in pa tisto zavest, da bodo naši otroci vedeli od kod so“

„Skrb staršev mora biti, da otroci slovenski jezik obvladajo“

„Otroci, radi se učite slovenskih pesmi, branja in pisanja“

„Slovinci, ne pozabite idealov, zaradi katerih ste se ustavljali
doma rdeči nevarnosti. Ohranite jih! Če bi te izgubili, bi bila
to popolna tragika naša in našega naroda“

POGLED

V

DOMOVINO

1963

20. KNJIŽNA ISKOLA ZAGREBNE SLOVENIJE

ZBORNIK

1963

UREDILI

Miloš Stare

Joško Krošelj

Pavle Fajdiga

Slaviimir Batagelj

Komunistična v Jugoslaviji. I. A. — ZDA

IZDAVAJELNIK: ZAGREBNA SLOVENIJSKA KNJIŽNA ISKOLA
KONJANIČKA ULICA 10, ZAGREB

D: II 131974

|| 131974

20. KNJIŽNA IZDAJA SVOBODNE SLOVENIJE

LIBRARY

OVITEK IN OPREMA: *Jure Vombegar*

7. 285/1965

IZDALA IN ZALOŽILA SVOBODNA SLOVENIJA, RAMON FALCON 4158, BUENOS AIRES, ARGENTINA
NATISHNILA TISKARNA VILKO, ESTADOS UNIDOS 425, BUENOS AIRES, ARGENTINA

DOMOVINO

...komunistična stranka, ki je bila v Jugoslaviji v celoti pod nadzorom komunistične stranke. To je bilo v skladu s konceptom, ki ga je razvil Josip Broz Tito, da je vsaka država, ki se je pridružila komunistični stranki, morala biti pod nadzorom komunistične stranke. To je bilo v skladu s konceptom, ki ga je razvil Josip Broz Tito, da je vsaka država, ki se je pridružila komunistični stranki, morala biti pod nadzorom komunistične stranke.

...komunistična stranka, ki je bila v Jugoslaviji v celoti pod nadzorom komunistične stranke. To je bilo v skladu s konceptom, ki ga je razvil Josip Broz Tito, da je vsaka država, ki se je pridružila komunistični stranki, morala biti pod nadzorom komunistične stranke. To je bilo v skladu s konceptom, ki ga je razvil Josip Broz Tito, da je vsaka država, ki se je pridružila komunistični stranki, morala biti pod nadzorom komunistične stranke.

...komunistična stranka, ki je bila v Jugoslaviji v celoti pod nadzorom komunistične stranke. To je bilo v skladu s konceptom, ki ga je razvil Josip Broz Tito, da je vsaka država, ki se je pridružila komunistični stranki, morala biti pod nadzorom komunistične stranke. To je bilo v skladu s konceptom, ki ga je razvil Josip Broz Tito, da je vsaka država, ki se je pridružila komunistični stranki, morala biti pod nadzorom komunistične stranke.

...komunistična stranka, ki je bila v Jugoslaviji v celoti pod nadzorom komunistične stranke. To je bilo v skladu s konceptom, ki ga je razvil Josip Broz Tito, da je vsaka država, ki se je pridružila komunistični stranki, morala biti pod nadzorom komunistične stranke. To je bilo v skladu s konceptom, ki ga je razvil Josip Broz Tito, da je vsaka država, ki se je pridružila komunistični stranki, morala biti pod nadzorom komunistične stranke.

...komunistična stranka, ki je bila v Jugoslaviji v celoti pod nadzorom komunistične stranke. To je bilo v skladu s konceptom, ki ga je razvil Josip Broz Tito, da je vsaka država, ki se je pridružila komunistični stranki, morala biti pod nadzorom komunistične stranke. To je bilo v skladu s konceptom, ki ga je razvil Josip Broz Tito, da je vsaka država, ki se je pridružila komunistični stranki, morala biti pod nadzorom komunistične stranke.

...komunistična stranka, ki je bila v Jugoslaviji v celoti pod nadzorom komunistične stranke. To je bilo v skladu s konceptom, ki ga je razvil Josip Broz Tito, da je vsaka država, ki se je pridružila komunistični stranki, morala biti pod nadzorom komunistične stranke. To je bilo v skladu s konceptom, ki ga je razvil Josip Broz Tito, da je vsaka država, ki se je pridružila komunistični stranki, morala biti pod nadzorom komunistične stranke.

...komunistična stranka, ki je bila v Jugoslaviji v celoti pod nadzorom komunistične stranke. To je bilo v skladu s konceptom, ki ga je razvil Josip Broz Tito, da je vsaka država, ki se je pridružila komunistični stranki, morala biti pod nadzorom komunistične stranke. To je bilo v skladu s konceptom, ki ga je razvil Josip Broz Tito, da je vsaka država, ki se je pridružila komunistični stranki, morala biti pod nadzorom komunistične stranke.

Komune v Jugoslaviji I. A. — ZDA

Slovenska kulturna problematika od zadnjih let do 1962

LEV DETELA — Avstrija

Najti nadomestek za izgubljeni raj, to je stalna želja človeškega rodu. Čim bolj čuti, kaj se pravi delati ob potu svojega obraza, tem bolj hrepeni po nadomestku. Zato je tudi ideja o komunah kot nadomestku za raj stara. Poznali so jo že pred začetkom socialističnih gibanj, toda izživljala se je v fantastičnih upih, da bodo komune tisti kraj, kjer se bo naše življenje najbolj približalo onemu v raju. Vendar se do sedaj še ni nikomur posrečilo, da bi bil naslikal tako podobo komun in njene organizacije, da bi ji človek lahko verjel.

Tudi vse veje socialistov so podlegle privlačnosti ideje o komunah, toda le redke so jo vključile v svoje programe. Še celo takrat, kadar so jo privzele, so se izogibale vsakemu podrobnemu opisu, kako naj komune funkcionirajo. Zato je ideja o komunah dobila prvič mednarodno sloves šele l. 1871, ko so revolucionarni francoski delavci, med njimi tudi pristaši Karla Marxa, ustanovili pariško komuno. Ni pa to bila prava komuna. Njeni ustanovitelji so šele tipali, kakšna naj bo. Sredi tipanja je bila zadušena v potokih krvi. Ideja o komunah je zamrla, oživela je šele z rusko komunistično revolucijo v l. 1917. V dobi med obema svetovnima vojnama nismo o komuni dosti slišali. Lenin jo je smatral kot cilj odmaknjene bodočnosti, po njem se je ravnala njegova stranka.

Ko so se po drugi svetovni vojni začele uveljavljati komunistične stranke, so vsebino svoje filozofije pobrale od ruskih boljševikov; kot ruska komunistična stranka, se tudi one niso navduševale za komune tako hudo, da bi jih vključile med neposredne cilje v svojih političnih programih. Zdi se, da je tudi ne bodo vsaj v bližnji bodočnosti. Ruski komunisti niso na primer ideje o komunah niti vpletli v zbirko svojih političnih ciljev, ko so sestavljali svoj zadnji strankin program v letu 1961.

Vendar pa obstojita dve izjemi: z idejo komun sta začeli eksperimentirati Kitajska in Jugoslavija.

Kitajski komunisti so bolj iz kljubovanja ruskim tovarišem kot iz načelnih razlogov ugriznili v idejo komun in hoteli do-

kazati ostalim komunističnim strankam, da ideja o komunah že spada na področje praktične komunistične politike. Brez posebnih priprav so jih začeli uvajati med kitajskimi kmeti. Dali so jim prvotno idealno obliko: člani komune so bili ne samo vsi „proizvajalci“ (kmetje, kmetijski delavci, obrtniki, prosti poklici itd.), ampak tudi vsi potrošniki (otroci, mladina, ostareli, onemogli, bolniki, invalidi, gospodinje itd.). Osebna lastnina potrošnega blaga je bila omejena na minimum, skupna je bila prehrana, skupna so bila stanovanja, razbite so bile družine po rodovih. Osebna svoboda je bila omejena na par ur na dan, vse ostalo življenje je regulirala komuna, ki je seveda vsaj na papirju prevzela tudi odgovornost za usodo vseh svojih članov, mladih in starih, zdravih in bolnih.

Organizacija kitajskih komun je bila tako primitivna in tako zelo oddaljena od stvarnega življenja, da jo je celo Hruščev kar javno obsodil kot nekaj, kar je obsojeno na pogin. Tako se je tudi zgodilo. Komune so v sedanji kitajski komunistični stvarnosti mrtva stvar, le režim še tega noče priznati. Drugače je pa v Jugoslaviji.

I.

Ko je l. 1948 Stalin pregnal jugoslovanske komuniste iz komunističnega tabora, so le-ti iskali tolažbo v komunistični filozofiji in odkrili, da postanejo lahko še celo boljši komunisti od moskovskih, ako se držijo doslednejše naukov Marxa, Engelsa in Lenina. Nauki teh treh komunističnih ideologov res niso preveč jasni, toda med njimi je nekaj takih, ki jih do sedaj še ni zavržla nobena komunistična stranka vsaj v načelu, akoravno jih je morda po svoje tolmačila. V to vrsto spadata med drugimi nauka, da bo ljudem dobro šele takrat, ko bodo živeli v komunah, in da je treba sedanjo dobo smatrati kot prehodno od kapitalizma preko socializma v komunizem. Bolj iz praktičnih razlogov so dodali še dva nauka: odgovornost za proizvodnjo morajo prevzeti delavci kot proizvajalci preko delavskih svetov, plačan pa

mora biti vsakdo med njimi po vrednosti opravljenega dela v korist podjetja, ki v njem dela.

Moskva je načelno priznala le nauk o prehodni dobi in o plačah po vrednosti opravljenega dela. Nauk o komunah in delavskih svetih je pa oklicala za „revizionizem“, ki ubija njeno teorijo, da mora socialistično gospodarstvo voditi samo država kot taka in pri tem zmeraj imeti zadnjo besedo. Med ideologi obeh komunističnih struj, moskovske in beograjske, je prišlo do hudega prerekanja, ki še danes ni končano. Komunistični politiki so postali zmernejši. Jenjali so se prepričevati, kdo ima prav, toda sporazumeli se niso na tem področju v ničemer, kar jih pa ne moti, da se v praksi ne smatrajo kot pravi tovariši.

II.

Ko so jugoslovanski komunisti zagrabili za idejo o komunah, so takoj prišli v zadrego. Kar so našli o tem napisanega v preteklosti, je obstojalo iz domišljije, kaj in kakšne naj bodo komune v praksi. Iz strahu pred kritiko ruskih komunistov so oprezno tipali okoli sebe, kadarkoli so morali govoriti o komunah. Niso hoteli po nepotrebem dajati svojim nasprotnikom tvarine za napade. Zato je poteklo nekaj let po začetku spora z Moskvo, predno so začeli javno govoriti o komunah, njihovem pomenu, ustroju in nalogah. Obravnavanje tega predmeta bi bilo gotovo rodilo več sadov, ako ne bi bilo vključeno v partijsko filozofijo.

Stališče jugoslovanskih komunistov do komune je bilo končno izoblikovano l. 1958 v strankinem programu. Tam je napisano, da so „poglavitni nosilci socialističnega razvoja v družbeni osnovi“: proizvajalec (delavci vseh vrst), delovni kolektiv, komuna in končno do neke meje tudi država. Tega stališča ne najdemo v programih drugih komunističnih strank. Tam je država, odnosno „družba“ nosilec vsega, ima pa pri tem lahko pomagače v družbenih organih vseh vrst.

Tu se seveda začena spor med ruskim in jugoslovanskim komunizmom. Jugoslovanski komunisti trdijo, da v Rusiji vlada administrativni komunizem, prežet do kosti z birokracijo, ki je ponovno zaslužnija delovne ljudi. V Moskvi pa trdijo, da jugoslovanski komunistični sistem pomeni anarhijo, ki se je posebno razbohotila na gospodarskem polju. Kot dokaz za svojo trditev navajajo kar naravnost dva „nosilca“

8 jugoslovanskega komunizma: delavske ko-

lektive in komune, taka kot sta se pokazala v praksi. Več grehov odkrijejo seveda pri delavskih kolektivih, manj pri komunah. Ideja o komunah namreč še ni dobila tiste praktične oblike za svoj obstoj kot ideja o delovnih kolektivih. Delo delovnih kolektivov nudi več snovi za kritiko kot delo komun.

III.

Ker program šteje komune med nosilce jugoslovanskega komunističnega režima, se nehoté vsilita človeku na prvem mestu dve vprašanji: vsak steber mora biti postavljen na dober temelj; na kakšnem temelju stoji komuna? Na to prvo vprašanje ne da program nobenega odgovora. Doslednost bi narekovala sledeči odgovor: komuna ne more biti samo zemljepisni pojem, ki naj obsega področje z vsemi prirodnimi bogastvi in človekovimi investicijami, ne more biti tudi administrativni „družbeni organ“, ki vklene ljudi v svojo pristojnost in jim odreja medsebojne odnose in stike z družbo. Komuna mora biti živ organizem, ki ga sestavljajo ljudje po svobodni volji in mu določajo obliko in vsebino izživljanja. Kakršni so ljudje, taka in samo taka more biti komuna. Ako hoče komunizem vpeljati komune, mora najprej vzgojiti ljudi za komune, mora jim vcepiti komunalno zavest in jih pridobiti, da bodo komuno branili v slučaju potrebe tudi z žrtvami. Potemtakem je prepričanje ljudi, da je zanje komuna najboljša oblika za njihov obstanek in napredek, glavni temelj komune. Program bi moral najprej povedati pot, ki naj po njej ljudje pridejo do takega prepričanja. Program bi bil moral tudi povedati komunistom, kako naj ljudem pomagajo priti do takega prepričanja. O vsem tem v programu ni ničesar povedanega.

Dalje: vsak steber mora biti tudi trden, da zasluži tako ime. Trdna mora torej biti tudi organizacija komune, ako naj komuna spada med nosilce jugoslovanskega komunizma. Premagovati mora z lahkoto vse viharje, ki se zaletavajo vanjo. Šele potem lahko vrši postavljene ji naloge. O organizaciji komune pa program govori zelo megleno. Nekaj besedi o vodstvu komune, o organih, ki naj pod vodstvom komune vodijo proizvodnjo in usmerjajo potrošnjo, nekaj namigov, kakšni naj bodo odnosi med člani komune, to je vse.

Vse to kaže na veliko revščino v novih idejah o komuni. Še na vprašanje, kaj naj bo komuna, dobimo površen odgovor. Komuna naj bo „osnovna politično-teritorial-

na in družbeno-ekonomska samoupravna skupnost delovnih ljudi". Kaj pa s tistimi, ki niso delovni ljudje? Otroci, bolniki, invalidi, onemogli, ostareli itd. in teh je povprečno 60% v človeški družbi. Ako so po sili razmer člani komune, ali naj igrajo vlogo občinskih revežev? Ali naj ima potemtakem komuna dve vrsti članov, tiste, ki so „proizvajalci“ in tiste, ki živijo od milosti proizvajalcev? To vprašanje rodi novo: kdo odreja pravice in dolžnosti članov komune? Ako na to vprašanje ni odgovora, kdo naj brani ravnopravnost v komuni?

To niso prazna vprašanja, ako pomislimo, kakšne obveze nalaga program komunističnim komunam. Edino na tem področju ni program redkobeseden. Zahteva od komun, da naj urejajo proizvodnjo, potrošnjo, dohodke članov komun, da naj skrbijo za prosveto, kulturo, zdravstvo, da naj organizirajo vso oskrbo socialno potrebnih članov komune. Komune naj skrbijo tudi za zabavo, šport in oddih. Ta ogromna zbirka nalog daje seveda komuni pravico, da vtika svoj nos v vsako stvar, ki se godi zunaj najožjega družinskega življenja. Temu primerna je seveda tudi njena odgovornost. Povrh mora pa še urejati spore med člani komune in med komunalnimi organi, kajti med interesi posameznikov in komunalnih organov ne bo nikoli popolne harmonije.

Komuna naj bo torej vsemogočen gospodar nad svojimi člani. To je velika oblast, ki jo izvršuje komunalni odbor, ki pa ima zelo malo direktnih stikov s prebivalstvom. Člani komune so namreč zelo na drobno organizirani tako kot proizvajalci kakor kot potrošniki. Kot proizvajalci so člani delovnih kolektivov z delavskimi sveti na čelu; komunalni odbor ima posla samo z delavskimi sveti, ne s proizvajalci. Kot potrošniki v najširšem smislu te besede so člani komune vključeni v razne „skupnosti“, ki imajo kot „družbene organizacije“, za razliko od gospodarskih organizacij, zopet svoje avtonomne uprave. Taka tipična „družbena organizacija“ je na primer stanovanjska skupnost, ki njena uprava upravlja in ureja vse, kar je v zvezi s stanovanji. Na podoben način je organizirana zdravstvena, starostna, prosvetna, šolska, prometna služba ipd. Seveda so vsi delavski sveti in vse avtonomne uprave pod kontrolo komunalnega odbora. Komuna ustanavlja vse organizacije, jih nadzoruje, spreminja, likvidira, predpisuje, kako naj pridejo do dohodkov, kako jih smejo trošiti. Oblast komune je torej ogromna, ogromna je pa tudi njena odgovornost. Kjerkoli kaj spodleti, odgovornost pade končno vendarle na komuno. Kriti

mora vse morebitne zgube pri podjetjih in vse primanjkljaje pri potrošnih organizacijah.

Program poudarja posebno gospodarske naloge komune. Komuna mora skrbeti za čim večjo in čim racionalnejšo proizvodnjo, dvigati mora delovno storilnost, držati mora v pravilnem razmerju osebne dohodka članov komune in sklade, ki so potrebni za investicije, obratovanje, za prosvetni, socialni in kulturni napredek.

Da more komunalni odbor vršiti vse te obsežne naloge, mu stojijo ob strani „široki politično in strokovno kvalificirani sveti“, zbori volivcev, referendum krajevnih odborov in „druge oblike neposrednega upravljanja“. Program se pa ne spušča v problem notranje organizacije komune. Kdo naj ima aktivno, kdo pasivno volilno pravico? Ali naj bo pravica tajna, enaka in direktna? Kakšni naj bodo odnosi med komunami? Kdo naj nadzoruje komune?

Komunisti odgovarjajo na taka in podobna vprašanja, da živimo šele v prehodni dobi med kapitalizmom in komunizmom in da bo šele praksa dala vse potrebne odgovore. Glavno je, da so komune čim prej ustvarjene, potem jih bosta že čas in praksa izoblikovala.

Kot vidimo, je ta „nosilec“ jugoslovanskega komunizma še celo v programu zelo meglen. Še bolj meglen je v literaturi, ki ga obravnava. Tam se prepletajo dosledna izvajanja s pobožnimi željami. V zadregi pa pomaga sklicevanje na izjave vodilnih jugoslovanskih komunistov. Vsi upi so pa stavljeni na bodočo prakso.

IV.

Jugoslovanski komunisti so vzeli sedanje občine kot podlago za bodoče komune, toda ne take, kot jih imamo navadno v mislih. Kot jim je padlo v glavo, so spremenjali občinske meje. Pri tem poslu jih je vodila želja, da naj bodo komune gospodarsko in prometno zaokrožene celice, ki naj bi bile v njih „proizvajalne sile“ tako razporejene, da ne bi bila nobena komuna ne prebogata, ne prerевна. Dosledno temu načelu so bile nekatere večje občine razbite v več komun, ali vsaj porazdeljene mednje, dočim je pa na drugi strani velikokrat združena cela vrsta občin v eno komuno. Radovljiska komuna sega na primer preko Bohinja do vrha Triglava, ima dve jezери, toda nobene pomembne industrije.

Čim so bile komune vsaj zemljepisno ustanovljene, je režim začel nanje prenašati vse tiste pristojnosti, ki naj bi jih 9

imele idealne komune. Vsaka nova pristojnost pa ne pomeni samo večje oblasti, pomeni tudi večja bremena, posebno finančna. Novorojene komune so naenkrat stale pred nalogami, ki so jih prej vršili okraji, republike in celo federacija. Prenos pristojnosti na komune še ni končan. Idealne, kompletne komune nimamo še v Jugoslaviji.

Človek bi mislil, da se bodo komune in njihovi prebivalci veselili takega družbeno-političnega razvoja, saj jih osvobaja od vseh tegob, okrajnih, republiških, in federalne birokracije. Je pa ravno narobe. Nove komune se branijo povečanega delokroga, ker so dobile samo nove pristojnosti, ne pa denarnih sredstev za izvrševanje novih pristojnosti. Zato mnogih novih nalog sploh ne izvajajo ali pa samo na pol. Če le morejo, jih odrinejo kam drugam; kam, to jim je vseeno. Tipična v tem pogledu je usoda prosvetne službe. Morala bi biti komunam posebno pri srcu, saj se tam uči njihova mladina, pa jo tako odrivajo od sebe, da ne vzdržujejo dobro niti ljudskih šol. Nimajo pač zanje dosti dohodkov v svojih proračunih in skladih.

Nove komune so sploh v zmeraj večjih finančnih stiskah. Ne bi jim mogli odrekati dobre volje, da izpolnjujejo svoje obveze, toda dobra volja še ne pomeni zadostnih dohodkov. Da se vsaj deloma izkopljejo iz svojih težav, si pogosto pomagajo do dohodkov, ki niso, milo povedano, čisto normalni. Pritiskajo na „svoja“ komunalna podjetja, naj jim čim več prispevajo v komunalne blagajne. Pritisk presega pogosto vse zakonite meje in se spreminja v prave škandale, ki so vanje zapleteni vodilni ljudje s komune in iz podjetij. Časopisje ne ravno redko poroča o takih škandalih, omenjajo jih celo uradna strankina glasila. Škandali so navadno povezani s korupcijo v komunalni upravi in v podjetjih. To seveda spravlja ob kredit idejo o komunah.

V.

Novorojene komune pa ne trpijo samo zaradi pomanjkanja sredstev za izvrševanje svojih nalog, hujše je za komune pomanjkanje vsake komunalne zavesti med ljudmi. Komunistom se še ni posrečilo, da bi jo ljudem vcepili. Pravzaprav na to dolgo niso niti mislili. Najbrže so upali, da se bodo ljudje kar sami po sebi vneli za komune in jim prilagodili svoje življenje. Pa tudi, ako bi bili začeli s prevzgojo ljudi že takoj po drugi svetovni vojni, ne bi bili dosegli posebnega uspeha.

Komuna zahteva namreč res novega človeka. Tako globoko sega njeno udejstvovanje v človekovo vsakdanje življenje. Od zibelke do groba je v njenih rokah, ne more napraviti skoraj nobenega koraka, da ne bi zadel ob komunalno oblast. Tako dolgo in tako globoko ne vklene človeka niti družina, ki temelji na prirodnih zakonih, vtelešenih v očetovi in materini ljubezni do otrok in njihovi požrtvovalnosti do tistega dne, ko otroci dorastejo in se spustijo na svoje v svet. In vendar trajajo leta, predno se otroku vcepi zavest, kaj pomeni zanj družina in kaj ji je dolžan. Komuna pa ne spusti človeka iz svojega objema prav do njegove smrti in mu nalaga še večje dolžnosti kot družina. In kaj mu zato nudi. Tisto blagostanje, ki si ga ne zamišlja sam, ampak mu ga kroji komuna! Zato je pa obvezan, da dela za komuno do svoje starosti „po svoji sposobnosti“, ki jo zopet odmerja komuna. Zato ni nič čudnega, da niti komunisti sami ne trdijo, da so delavni ljudje že pridobljeni za komuno. Zopet se sklicujejo na „prehodno dobo“ in obetajo sebi in drugim, da bo že praksa pokazala delovnemu človeku, kako imenitna je ideja o komunah. Sicer pa še komunisti sami niso vzgojeni za življenje v komunah. V Jugoslaviji jih je menda okoli milijona, pa dosedaj še niso ustanovili niti ene komune za svoje pristaše. Stranka jih v tej smeri tudi ne vzgaja. Priporoča jim komunistično filozofijo za vse mogoče vrste udejstvovanja, toda nikoli ne za praktično življenje v okviru komun.

Pomanjkanje zanimanja za komune med komunisti samimi se vidi tudi v dejstvu, da režimu stalno primanjkuje pristašev za vodilna mesta v komunah. Pri nastavljanju mora seči velikokrat po tovariših, ki se odlikujejo z vsem drugim, samo ne z iskrenim komunističnim prepričanjem. Ker niso dobro podkovani niti v komunistični filozofiji, niti založeni s požrtvovalnostjo, hitro padejo pod vpliv komunalne okolice in vodijo politiko, ki odbija ljudi od ideje o komunah. Da bo za komuniste nesreča še večja, rabijo v vsaki komuni po več vodilnih tovarišev, kajti delokrog komun je tako obsežen, da ga posameznik ne more obvladati. Na vodilnih mestih v komunalni upravi se navadno nabere pravi cvet komunistov drugega in tretjega razreda, ki so samo v spodniko ljudem in v škodo režimu. Postanejo koleša v komunalni birokraciji, ki tare ljudi še bolj kot tista, ki sedi v drugih organih jugoslovanske javne komunistične uprave.

Pri vsem tem res ni vredno, da bi se kdo skliceval na „prehodno dobo“ in na „prakso“. Kakor obrneš komuno, zmeraj

imaš pred seboj tipično komunistično družbeno organizacijo, ki se odlikuje z ogromnim delokrogom na eni strani in z očitnim pomanjkanjem sposobnih komunalnih voditeljev na drugi strani. Le kdo naj bi se še navduševal za take komune?

VI.

Dosedanja praksa s komunami je rodila tudi nekaj pojavov, ki povedo, kaj komuna ne bi smela biti.

Kot smo rekli, vali režim na komune zmeraj nove obveze, ne daje jim pa denarnih sredstev, da bi jih izvrševale. Komune so torej v večini denarnih stiskah in se njihova vodstva skušajo dokopati do njih na vse mogoče načine. To je rodilo posebne vrste egoizem, recimo komunalni egoizem. Komune so dejanski gospodarji v vseh podjetjih na svojem področju kljub navidezni samostojnosti delavskih svetov. Ta položaj je zanje prevelika skušnjava, da ne bi zlorabili podjetij kot molzne krave, ki jih je seveda treba tudi krmiti. Interesi komunalnih voditeljev in voditeljev podjetij v komuni se prepletajo v zanimivo interesno skupnost, ki posluje po pravilu: roka roko umiva. Podjetjem je dovoljeno vse, kar koristi komunam, četudi obide zakone in predpise. Komune pa zato branije vse protipostavne postopke podjetij. Tako se ustvarja v komuni skupna fronta vodilnih ljudi proti okraju, republikli in federaciji; temelji na skupnih političnih in gospodarskih interesih, ki kaj hitro dobijo podobo „lokalnega patriotizma“, kar dela režimu velike težave. Sam Tito se velikokrat pritožuje nad njim, češ da ruši vse, kar mu pride pod roko: od političnega bratstva in edinstva do gospodarskega edinstva.

Komunalni egoizem ima svojo močno oporo v komunistični tradiciji, da nihče ni po pravilu odgovoren za vse, kar dela ali o čemer odloča. Glavno je, da nima ali ne zasleduje pri tem nobenih osebnih koristi. Ni torej nobene občutne kazni za slabo gospodarjenje, napačno investiranje, pogrešno planiranje, lahkomišelnost kreditiranja ipd. Režim kaznuje samo tiste zlorabe položajev, ki vodijo v korupcijo in osebno obogatitev. Napake lokalnega egoizma niso torej ne zločini, ne prekrški, ne prestopki, ako niso povezane z osebnimi koristmi tistih, ki jih delajo. Režim se torej lahko bojuje proti lokalnemu patriotizmu samo s političnimi in upravnimi sredstvi, to pa po dosedanjih skušnjah ni učinkovito.

Pomanjkanje vsake odgovornosti v viš-

jih organih komunistične družbe se da še kolikor toliko razumeti. Komunistična družba je že preveč zavozljana, da bi jo mogel pregledati in obvladati en sam človek na višjih položajih. Za komuno to ne drži. Je po obsegu majhna, njeni posli niso tako zapleteni kot v republikli ali federaciji. Lažje se da ugotoviti, kdo je kaj zakrivil. Dani so torej vsi pogoji za veliko odgovornost. Načela o odgovornosti pa režim ne izvaja niti v komunah, akoravno bi moral tudi od slučaja do slučaja žrtvovati samo lokalne politične voditelje in njihove sopotnike. Tako se tudi v komunah dogaja isto, kar v višjih družbenih organih. Nihče ni odgovoren za svoje delo. V resnici bi pa morala biti ravno komuna šola za vežbanje in vzgojo v odgovornosti.

V tem pogledu je ideja o komuni spodletela; ljudje jo smatrajo samo za neko vrsto na novo zveržene občine, ki funkcionira še slabše od prejšnjih. Smatrajo jo za kopo raznih odborov, komisij, svetov, skupnosti in podobnih komunalnih organov, ki skupaj z delavskimi sveti in podobnimi „družbenimi organizacijami“ gospodarijo tja v en dan in niti ne pomislijo, da bi bilo treba nositi za svoje delo tudi primerno odgovornost. Da se pri takem stanju v komunah v ljudeh ne more roditi želja po komunalni zavesti, je jasno.

VII.

Jugoslovanski komunisti kar preidejo preko vseh teh temnih strani v njihovih komunah in so v svojem programu celo napravili načrt, kakšne naj bodo komune v bodočnosti. Ko razvijajo sliko o bodočih komunah, pozabijo na „prakso“ in se vda-jajo domišljiji.

Kot glavno nalogo postavljajo komunam čim večjo delovno storilnost in čim racionalnejšo proizvodnjo. Vsak član komune mora biti zmeraj boljši proizvajalec, vse drugo bo njemu in komuni navrženo. Čim večja proizvodnja ob istih stroških, bo osnova za stalno dviganje življenjskega standarta. Kot se vidi, ravno originalna ta domišljija ni.

Dober proizvajalec pa član komune ne more biti, ako je obtežen z dnevnimi skrbmi za čim boljšo uporabo svojega dohodka. Zato mora komuna skrbeti, da bosta vsak član in članica komune imela čim manj skrbi, kakor hitro končata svoje dnevno poklicno delo. Komuna jima mora pred vsem ustvariti „tehnično bazo družinskega gospodinjstva“ po pravilu v okviru sta-

novanjskih skupnosti. Skupnosti naj ne vzdržujejo samo stanovanjskih hiš in stanovanj, morajo skrbeti tudi za pralnice, likalnice, šivalnice, popravilnice vseh vrst, trgovine z mešanim blagom ipd. Skrbeti morajo seveda tudi za varstvo in vzgojo otrok, za oskrbovanje bolnikov, onemoglih, ostarelih, invalidov in pohabljenec. Na stanovanjske skupnosti odpade torej precej nalog, ki so bile prvotno namenjene komunam samim. Stanovanjske skupnosti naj bodo torej za potrošnja to, kar so gospodarske organizacije za proizvodnjo.

Jugoslovanski komunizem ni zaenkrat še nikjer ustvaril stanovanjskih skupnosti s tako obsežnim programom. Sedanje stanovanjske skupnosti imajo bolj skromen delokrog; opravljajo posle bivših hišnih uprav, mirijo najemnike, skušajo organizirati najnujnejše obrtne popravilnice. Za vse drugo jim navadno manjka denarja.

V ustroju bodočih komun niso predvidene spremembe. Volivci bodo volili komunalni odbor, ki bo tudi njim odgovoren. Kako naj ga izberejo in v čem bo obstajala odborova odgovornost, o tem program molči. Pač pa poudarja, da bo komuna še zmeraj „organizacija, ki bo odgovorna družbi kot celoti in zmeraj podvržena javni kritiki državljanov in njihovih organizacij, pa tudi kontroli višjih organov, da se zavaruje zakonitost“. Ko-

nuna ne bo torej avtonomna osnovna družbena celica. Bo odvisna od „višjih organov“. Morda bo o tem kaj več povedala nova ustava. Vsekakor režim začasno ne zaupa komunam na celi črti, kajti drugače ne bi predvidel kontrole nad zakonitostjo njihovih odločb.

Kot vidimo, nima celo komunistični program nobene jasne slike, kakšna naj bo komuna v bodočnosti. To, kar navaja v svojem besedilu, so samo megleni odlomki nedozorelega načrta, kaj naj bo komuna kot temeljna celica komunistične družbe.

Zanimivo je, da program ne govori ničesar o odnosih med komunami samimi. To vprašanje je pa zelo važno, kajti sedanje komune so pokazale v medsebojnih odnosih precejšnjo dozo samopašnosti in zelo malo medsebojne solidarnosti. Komunalni egoizem prevladuje tudi v odnosih med njimi. Solidarnosti med komunami ni veliko niti tam, kjer bi jo moralo biti največ: v okrajih, ki so sploh zamišljeni kot „organi višje komunalne skupnosti“.

Ako bo nova ustava kaj več odkrila o bodočih komunah, bodo to zanimivi podatki. Povedali bodo namreč o skušnjah, ki jih je režim napravil s sedanjimi komunami od časa, ko je stopil v veljavo strankin program, pa do časa, ko bo stopila v veljavo nova ustava. Pokazalo se bo namreč, ali režim res kaj da na „prakso“, ki se drugače nanjo tako rad skljuje.

Slovenska kulturna problematika od zadnjih let do 1962

LEV DETELA

(Članek je bil napisan kot referat za sestanek slovenskih izobražencev na kongresu Kirche in Not v Königsteinu, Nemčija, in je bil bran 29. in 30. 7. 1962)

Večkrat se poudarja, da smo dospeli do praga nove dobe. Novih časov, ki jih naznanjajo vedno pogostejši in uspešnejši poleti v vesolje, pa razpad kolonializma in ne nazadnje bližajoči se Vatikanski koncil, a tudi negativni pojavi v blagostanju se kopajoče družbe zapada — in skrajna lakota in beda na primer nekje drugje, recimo na Kitajskem — teh novih časov, ki se zelo hitro približujejo, se zavedajo tudi Slovenci, in to v zdomstvu in domovini. Tudi v domačih slovenskih revijah se namreč večkrat pojavljajo sestavki, ki po svoji navidezni nelogičnosti, oziroma nedialektičnosti, kot bi bilo bolje reči, spominjajo na ta novi čas. Naj bo tu povedano, da so že mnogi govorili, da umetnik v svojem intuitivnem svetu koraka velikokrat pred znanostjo in tehniko. Ne le v fantastičnih romanih kakega Julesa Verne, temveč tudi že v psihološko-analitičnih a vseskozi bogoiskateljskih delih Rusa Dostojeveskega, prepojenih z mesijanistično pravoslavno odrešiteljsko narodno filozofijo, se že kaže del naše dobe, ki so ji mnogi dali vzdevek „doba tehnike“. Toda, ali je naša doba resnično zgolj „doba tehnike“. Toda, kaj je kulturo požrla, kot babico v Rdeči kapici, kaj je resnično še tehnike lačna množica polovice človeštva?! Pod izrazom tehnika pa se danes velikokrat soočimo tudi z blagostanjem, toda to blagostanje je tako neusmiljeno nepravilno razdeljeno; tu se zatorej zdi umišljen strah, da nas bo Vzhod osvobodil. Ne, smatramo, da se bo zgodilo po dolgih peripetijah prav obratno, mi bomo osvobodili Vzhod, toda ne z nasajenimi bajoneti in v grmenju topov, kot preradi nekateri mislijo, temveč z idejo — in zavedajmo se že enkrat, da komunizma, ki je tudi ideja, ni moči pobiti z bombami in bojnimi sredstvi, temveč edino s progresivno humanistično sodobno, a v krščanstvu bazirajočo protiidejo. Dokler te protiideje ni, smo duhovno mrtvi ter lahko samo po različnih več ali manj zanesljivih računih računamo o gibanju in rasti, oziroma propadanju moči Turkov, da sim-

bolično uporabimo ta srednjeveški pojem. Po drugi strani je naša naloga, da pomagamo postaviti svet tudi materialno — torej ne le duhovno — v ravnotežje. In tukaj je žariščnica zopet pri nas. Zato se otresimo neke zlagane sentimentalnosti, a tudi pretiranega optimizma, kajti še dolga pot je pred nami. Sedaj pa smo komaj na prvi stopnici.

ISKANJE „NOVE DOMOVINE“

Toda povrnimo se v slovensko domovino, o kateri sem že rekel, da se prav tako zaveda prihoda nove dobe. Samo če odpremo katero koli revijo, ki izhaja v domovini, začutimo takoj jasen in očit napor nekaterih „mlajših“ piscev, ki si skušajo krčevito pridobiti vstop v „novo domovino“. Kaj je ta „nova domovina“. Je to tisti navidezno nelogični, butalski svet iz pripovedke mladega *perspektivovca* Rudija Šeliga? Ali pa mogoče pesnikovo pogovarjanje s travami, da vzamemo kot primer Valentina Cundriča, pesnika, sicer slabše kakovosti — če se fabriško izrazimo — ali pa mrki umirajoči svet Daneta Zajca? Da, tudi to je nova domovina, moramo govoriti, namreč tista „domovina“, v kateri ne vlada zgolj hladna logika dialektičnega materializma, po kateri eksistirata zgolj človek in protičlovek, oziroma človek in nečlovek, temveč „domovina“, v kateri je tudi prostor za poezijo, pa za pravičnost, dobroto in lepo, „domovina“, v kateri nam je še marsikaj skrivnostno, mitološko ali pravljlično, v katero strmimo kot mali otroci s široko razprtimi očmi, „domovina“, v kateri vlada tudi metafizika in tudi Bog, četudi se moramo šele boriti do njegove bližine. In ne nazadnje, v tej novi „domovini“ se že prav zavestno čuti neke druge, za nas še imaginarne pokrajine, pogosto se približujemo sanjskim nelogičnim svetovom, ki začuda spominjajo na nekatera nova odkritja v svetu makro- in mikrokozmosa. Na tej stopnji se je ustavil naš umetnik, bodisi, da je doma, bodisi, da je v tujini. Ruši dosedanjo stilistično tehniko, 13

da bi ustvaril nove zvezde, trga se in ugnablja, da bi našel lepši del samega sebe v tem zmaterializiranem svetu; toda neke izrazito nove najdbe, neke izrazito nove filozofije še ni in ni; tako mu velikokrat peša vera v lastno moč in v moč svojih sopotnikov, življenje ga lomi in postavlja na stranski tir, nesrečen nad nerazrešljivostjo usodne uganke se izgublja na stranpoteh, postaja osamljen posameznik. „Samo posamezniki iščejo resnico,“ je povedal nekje o našem času pokojni Pasternak. In res, posamezniki se ponovno srečujejo, zopet se jim povrača moč — in tako gre naprej.

S popotovanjem v nove svetove pa so naši domači mlajši pisci morali nujno zabresti v konflikt s starejšo umetniško generacijo, katere politični sopotniki so leta 1945 zmagali v domovini. Ta umetniška starejša generacija, kateri so se priključili tudi nekateri liberalistični in celo katoliški predvojni pisci, a tudi mlajši in mladi priskledniki, je izrazito dogmatistična, kar je menda v nasprotju z njenim dialektičnim materialističnim naukom, ki ga tako zvesto propoveduje. Vse od leta 1945 ta generacija drži ključne položaje na slovenskem Parnasu, čeprav so se po dobi socialističnega realizma (približno do konca leta 1949) ob njenih agitatorsko (politično) realističnih koncepcijah pojavili tudi kvalitetnejši mlajši duhovi, ki pa so jih često neusmiljeno zadušili. To je izrazito nezdrav pojav, ki bo imel še usodne posledice. Danes lahko mirno zatrdimo, da je doba zadnjih let doba izrazitega vojskovanja predvsem dveh često nasprotnih si tendenc, oziroma umetniških konceptov. Gre za koncepta starejših in mlajših, ki sta si v določenih tezah izrazito nasprotna, čeprav oba bazirata v materialističnem svetovnem nazoru. Vendar je vredno poudariti, da se koncept mlajših materialističnemu svetovnemu nazoru že često odtujuje — in tu se začanja glavni upor mladih in glavni odpor starejših. Starejši namreč tudi dandanes striktno zagovarjajo tradicionalno marksistično stališče o dveh različnih razrednih grupacijah, o razredu zatiranih in o razredu izkoriščevalcev. Zatirani so v ogromni večini in se na določeni stopnji zavesti odločilno upro, zrevolucionirajo v smislu določene miselnosti, n. pr. marksistične. V neposrednem boju si nato zastavijo konkretne ideale, ki ustrezajo zahtevam in končnim ciljem tega boja. Zato je zanje človek le tisti, ki se pogumno, neustrašeno, plemenito itd. bori za uresničitev določene ideje, oziroma revolucije. Ta človek nujno pripada zatiranemu, to je proletarskemu razredu.

Nasprotno pa je njegov protiigralec slab človek (ki pogosto sploh ni več človek). Ta se iz katerega koli vzroka bori proti revoluciji, zato je kontrarevolucionar. Ker so zemski cilji, za katere se nečlovek bori nesmiselni in idejno nični, utemljuje nečlovek svoja dejanja z najgnusnejšimi osebnimi vzroki (dobičkarstvo, karierizem, pohlep po še večjem dobičku, želja po zatiranju sočloveka, prirojeno krvosestvo itd.). Kljub temu pa to še ne more biti v opravičilo ogromnim žrtvam, ki jih nečlovek kontrarevoluciji prispeva. Opravičilo za svoja dejanja najde nečlovek šele v oblakih nezemeljskih kadil, pri Bogu, v nadzemeljskih izročilih. S svojimi reakcijami nečlovek nehumanistično nastopa proti edini človeški ideji, zato je krvnik ali vsaj parazit in mora biti v luči naprednega humanizma neizbežno in nepreklicno likvidiran. Tudi morebitni taktični nečlovekovi uspehi (n. pr. porazi sovjetske armade v drugi svetovni vojni) so zgolj prehodni in nepomembni (saj sovjeti n. pr. vodijo genialen manever po zgledu Kutuzova v Napoleonovih vojnah!). Nečlovek je v poslednji instanci neizbežno zatrt. Toda tudi v miru veljajo vojni zakoni, morda sicer nekoliko demokratizirani. V revoluciji je zmagalo ljudstvo, njegovi voditelji so ljudski heroji. Kdor se sedaj ne podreja linijam in direktivam vodilne plasti, je ponovno nečlovek. Ljudstvo je človeško samo v toliko, v kolikor proizvaja, brani domovino, se vojskuje in na dirigiranih shodih in sestankih vzklika naučene parole in absolutno odobrava stališče vodilne plasti. Tekom časa sicer starejša generacija ta stališča postopoma revidira. O človeku se začanja govoriti bolj spoštljivo in manj črnobelo, nekdanji nečlovek pridobi tu in tam kako pozitivno lastnost, do njega se prihaja nekoliko bolj usmiljeno, saj to samo poudarja visoki humanizem pravega, plemenitega, revolucionarnega človeka, katerega se piše z veliko začetnico in pred katerim se spoštljivo snema klobuk z glave. Da je podoba opisane stvarnosti tembolj objektivna, se tu in tam pripušča mlemu, še nezrevolucioniranemu kadru, da tudi ponerga: branjevke na trgu navijajo cene in brijejo čez režim, nalumpani faloti se vlačijo po krčmah in beznicah in zapuščajo ožaloščene žene in traktorji po zadrugah rjave, ker jih strojnik nepravilno in malomarno uporablja. Vendar je to zgolj intertna pasivna množica, ki je obsojena na životarjenje in duhovno smrt, če se ne pojavi od nekod zrel družbenozaveden mladenič, ki jo razburka in popelje v svetlejšo bodočnost. Humanistični koncept mlajših pa se v marsičem, kot smo že pre-

je poudarili — loči od prvega. Medtem, ko je prvi poudaril sociološko metodo in partijski, navzven delujoči, neobjektivni, a „družbenoaganžirani“ humanizem, se drugi pomika navznoter, v področje človekovega individualnega in tudi subjektivnega sveta. Da bi čim bolj poudaril resničnost, se poslužuje ekstremnih izraznih funkcij in zasleduje posebne, torej vsaj navidezno infantilne, primitivistične ali celo patološke usode in ljudi. Pri tem mu humanizem ni znanost o človeku ali človekov ideal, temveč človekovo uresničevanje. Zato se seveda ne sprašuje, kaj je in kakšen mora biti človek, temveč kdo človek ravzaprav sploh je. Človekovo uresničevanje mu je pri tem spreminjanje zasebnika in združnika v resničnega človeka. Tu imamo v resnici opraviti z nekaterimi eksistencialističnimi kategorijami, ki jih v mesečniku *Perspektive* razvija zlasti Taras Kermauner. Kermauner odločno zastopa tezo, da so dejanski nosilci uresničevanja posamezniki, ki s sodelovanjem v grupi prehajajo dolgo pot od stopnje danosti, na katero so ob svojem rojstvu, oziroma začetku delovanja naleteli, do višjih stopenj nove subjektivne strukture notranjosti in objektivne strukture vnanjosti, ki so jo sami ustvarili. To je osvobodilna pot in tudi resnica uresničevanja (realiziranja) posameznika — in sveta, to je človeka. Nedvomno je v tem pojmovanju več raznorodnih elementov, o katerih pa ne bomo razpravljali, ker smo si zastavili drugo nalogo in drug cilj. Vendar lahko pripomnimo, da so v gornjem vidni vplivi Sartrovega pojmovanja masivne, negibne biti in Heideggerjevega pojma o času. Saj je zasebnik tudi v slovenski varianti humanizma mladih najprej (n. pr. ob rojstvu, oziroma začetku delovanja) čista pasiviteta brez vsakršnih potreb in interesov, ki se popolnoma nemotivirano odloči za pot v višje stopnje. Humanizacija je torej po zgornjem v celoti stvar posameznika. Nihče mu je ne more vsiliti, niti mu ni apriorno dana. Zato vidi nova koncepcija tudi v umetnosti odsev zaprtega individualnega humanitarnega procesa. Ta umetnost tudi zanemarja komunikativno plat (dostopna struktura, idejna jasnost, logična in realna vsebina), saj umetnika ne zanima konsument, torej odjemavec v klasičnem smislu, ker z njim več nima stika, sozvočja. Nasprotno pa umetnik konsumentu do skrajnih mej možnega vsiljuje svoj lastni, individualni jezik. Življenjsko in individualno resnico opazuje umetnik te smeri iz nekih povsem novih zornih kotov, ki so popolnoma nekonvencionalni, osebni in privatni, ki so samovoljni in ki so skupek z

ničemer povezanih individualnih resnic, ki se gibljejo v novem, nerealnem, abstraktnem svetu. Zato je razumljivo, da ta literatura kaj lahko prehaja tudi v zanikanje same sebe (antiliteratura), pa tudi v totalno zanikanje vsega, kar je izrazito v nasprotju s črnobelim človekom ali nečlovekom v humanistični koncepciji starejših, ki hoče vedno predočevati pozitivnost komunistične družbene perspektive.

DOGMATIZEM IN NIHILIZEM

Ni dvoma, da se v povojni slovenski književnosti kot glavna nasprotnika vskušjeta predvsem *dogmatizem in nihilizem*. Ta dva pojma se odevata v različne humane in človeka varajoče oblike; tako v umetnostni smeri Perspektiv, ki izgledajo kot v belo oblečena nevesta, pod oblacilom družbene nedolžnosti in zvestobe kaj lahko izsledimo različne oblike eksistencializma leve, pa tudi desne smeri. Na drugi strani pa v realizmu starejših kaj kmalu naletimo na podobne pojave, kot so se vršili v dobi *Ždanovske krutosti* v Sovjetski zvezi. Lahko bi izpeljali še eno primero: Hlasko kot predstavnik poljske „črne literature“ na eni strani in Lucjan Szenwald, nekdanji urednik Rdeče svetilke (Czerwona latarnia) na drugi strani, ali mlajši dokaj uporniški sovjetski pesnik Jevtušenko, deklamirajoč svoje pesmi po moskovskih trgih, na eni strani ter njegovi togi dogmatični kritiki na drugi strani, namreč kritiki tiste vrste, ki tako vsiljivo spominjajo na čudne sodnike v Kafkovem Procesu; ki te zaslišujejo na značnih podstrežjih v črnih frakih in s črnimi klobuki na glavah in te obglavijo na trideseti rojstni dan, ne da bi vedel zakaj.

DOBA SOCIALISTIČNEGA REALIZMA

Po letu 1945 se je slovenska kultura (v našem referatu bomo v glavnem govorili zgolj o književnosti, čeprav se bomo dotikali tudi drugih področij) gibala predvsem v nekritični dobi *socialističnega realizma* (približno do leta 1949), katerega negativni vplivi segajo prav v današnji čas. Nosilci tega socialističnega realizma, so bili predvsem glavni propagandisti predvojnega socialističnega realizma, torej Prežihov Voranc, Miško Kranjec, Anton Ingolič, Ivan Potrč ali pesnik Seliškar, čeprav nihče od le-teh v povojnih delih ni dosegal umetniške višine, ki jo je izpovedoval pred drugo svetovno vojno in komunistično revolucijo. Kot izjemo bi 15

lahko omenili le Prežihovega Voranca, ki je tik pred smrtjo, torej leta 1949, izdal resnično pretresljivo zbirko otroških in mladostnih spominov s simboličnim naslovom *Solzice*, ki se po svoji epsko-lirični moči in nežni, otožni zasanjanosti lahko edino merijo s podobnimi črticami modernista Ivana Cankarja. V prvih povojnih letih, torej do leta 1949, je izšlo tudi okoli 20 pesniških zbirk. Oglasila so se nova imena, tako Lojze Krakar, Peter Levec, Ivan Minatti ali Jože Brejc, ki si je ime — potem ko se je kompromitiral kot informbirojevec, spremenil v Jože Javoršek. Takoj, ko pa se spustimo v podrobnejšo analizo pesmi tega mladega rodu, nam postane jasno, da se ne zavedajo bistva poezije. Poznajo sicer Prešerna in moderno, toda čim manj je v njih ustvarjalne sile, tem večji epigoni le-teh, pa tudi ruske medvojne domovinske poezije so. Pod udarci mogočnih bobnečih gesel, ki so govorila o vključevanju umetnika v veličastni tok novega dogajanja, so se povnanjili. Nobeden od vseh teh bistveno ne izstopa s samoniklim izrazom in kvalitetno samo-svojo tematiko motivov in celotnih snovi. Togo se oklepajo rim in siromašne diktije z bledimi neizvirnimi podobami in prime-rami. Šele leto 1949 prinese prve znanivce razkroja tedanjega skrajno negativnega stanja.

AGITATORSKI ALI ZMERNODOGMATIČNI REALIZEM

Vendar so prvi glasovi še izrazito mili, previdni, saj je še daleč do nastopa mlade, revolucionarne kritične generacije. Zato se v naslednjih petih letih bije predvsem boj med mlajšo *tolerantno generacijo* in ostanki socialističnega realizma, ki se je v novih pogojih prelevil v *agitatorski* ali *zmernodogmatični realizem*, ki sega v svojih oslabljenih variacijah prav v današnji čas. Najvidnejši manifest tolerantne generacije so *Pesmi štirih*, ki so izšle leta 1953. Gre za pesmi Kajetana Koviča, Cirila Zlobca, Janeza Menarta in Toneta Pavčka. Zbirka je izšla pri Slovenskem knjižnem zavodu v Ljubljani in obsega 133 strani. Je izredno značilno dejanje, saj s svojim četvernim avtorstvom prav jasno kaže na težaven položaj mladih v tistem času. Starejši namreč v mladih niso videli kake posebne garancije, ki bi jim jamčila očuvanje stolčkov literarnega prvaštva na slovenskem Parnasu. Zato so jih gledali z nezaupanjem, po drugi strani pa je zopet res, da so mladi bili tako številčno kot tudi duhovno šibki. Avtorji, ki so se predstavili v *Pesmi štirih*, še ne

predstavljajo naslednje kritične generacije so še ideološko medli in neudarni tako po vsebini kot po obliki. Vendar so že čestokrat ironični ali zabavljivi, kar prejšnja generacija ni bila. Toda zabavljica še ni upor, gola ironija še ne jasen protest. Zato Menart ni nikak graditelj kakega novega sveta, temveč zbolj zabavljaj. V tem pa je razlika med to — in naslednjo kritično generacijo. Vendar se v *Pesmi štirih* že skriva dokajšnja umetniška sila, citirajmo samo Menartove Vešče:

S krili po steklu segretem škrebļjajo
z rilčki in krempeljci grebejo vanj,
begajo, padajo, in trepetajo
vse ponorene od blaženih sanj...
Gledam jih... Dokler jim luč bo svetla,
dokler ne omagajo krila.

V Pavčkovih pesmi pa je čutiti obup izobraženca po interregnumu v letu 1948, ko se je ideal velike matere Rusije porušil, novih perspektiv pa še ni bilo. Je tudi oster do negativnih, zatiralskih pojavov, ki jih je izvajala oblast v tistem času. V *Baladi 1948* poje:

A ko bo čas, ko daje se sedmina,
za mrtve komaj videno pomlad
napijmo pogrebnega se vina,
ljudje brez solz, brez smeha in brez nad!
Kot varani ljubimci bomo pili
in morda nič ne vzgane nam srca
šepet, ko bomo ob vinu govorili
o njej, ki ni je več, ki je bila.

ali v *Pustni*:

Stran s tem! Naj ve, kdor se ubada,
s solzami žalosten in pust,
da zdaj pri nas je maškerada,
da zdaj je pust:
da vsepovsod le pustna šema
se srcu roga, krohota
in več kot vse lepote cena
njen smeh velja.
Zato zdaj stran ponosne sanje
in vse, kar lepega imaš,
na tla jih vrzi, stopi nanje
in dvigni laž.

Tako, zdaj pit, pit prijatelji.
Saj temu, ki krivic ne strada
in je boleti črne sit,
se zdi, da zanj je v vinu nada,
pojdimo pit!

Kmalu po letu 1953 pa se je že začela izoblikovati doba, katera prav v zadnjem času dosega svoj najvišji vrh in ho začenjala počasi upadati, prepuščajoč boljše novim svetovom in oblikam.

Okrog leta 1953 se je namreč že pokazalo, da čas kar nujno terjaja „veliko pesem sodobnosti“, starejši pa so prav v slovenski reprezentančni reviji *Sodobnost* začeli odhajati k izseljencem, tihotapcem, komisarjem za ljudsko štetje itd. Tolerantna generacija je bila v takem stanju gotovo korak naprej, saj se je s sodobnimi problemi — kot smo pravkar videli — že srečavala, toda čas je zahteval tudi kritike ter iskanja novih poti, ki bi človeku mogle kazati rešitev, ali pa jo vsaj nakazovati. Po letu 1948 je kmalu nastopila doba precejšnje svobode in tudi zmede, podobne oni, ki nastopi, ko se strogo dresiran konj strga gospodarju iz uzde in zadirja po povsem nepričakovanih samosvojih potih. Tako stanje je sicer bilo bolj značilno za jugoslovanski jug, kjer so zaživele nekatere predvojne nadrealistične struje pa tudi različne druge, v svetovnem oziru pogledano že več ali manj preživele smeri. Ne moremo pa zanikati, da je bila tudi slovenska kultura tisti čas podobna mladcu, ki je pravkar ubežal iz stroge očetove hiše in živi po svoje, a na kar najbolj pretiran način. Tako ni čudno, da se je v nekoliko svobodnejših okoliščinah razkrojil tudi dogmatistični koncept Levčeve Mladinske revije (1951) in preko nove revije *Beseda* je pričenjala stopati na dan nova *kritična generacija*. Na začetku je še sicer stala ob strani tolerantnih, v senci in svareči tišini, toda ob ugodnem času je odločilno planila na dan. V prvem letniku je *Beseda* bila bojišče, na katerem so se nalahno križala komaj zbužena nasprotja. V poeziji so lahko izstopali tolerantni Menart, Pavček, Kovič in Zlobec. V prozi so poleg neopredeljenega abstrakista Saše Vuge že vstopali začetniki kritične generacije Bohanec, Hieng, in zlasti Lojze Kovačič. V esejistiki pa se je uveljavljal Janko Kos, čeprav je tisti čas sodeloval tudi poznejši dogmatist Mitja Mejak. V naslednjem letniku so se priključili še Taras Kermauner, Vital Klabus, Jože Pučnik in leta 1954 Primož Kozak. S tem je bila izoblikovana dokončna *Besedina* podoba. Kovačič je začel objavljati Ljubljanske razglednice, iz katerih je vel dih resignacije malih ljudi. Sodilo se je dogmatistu Ziherlu in liberalistu Vidmarju, torej obema gonilnima silama starejših, ki sta bila tisti čas v prav živčni polemiki. Tako je Ziherl očital Vidmarju sicer širok liberalizem, ki pa mu je povsem tuje „spoznanje pravega družbenega bistva posameznih nazorov, ki so se vrstili v zgodovini. Ziherl je Vidmarju očital naglaševanje tiste svobodoumnosti, ki jo je

razodel že v predvojnem eseju o Cankarjevem svetovnem nazorju. Vidmar namreč tam trdi, „da ima vsak človek pravico, če ne dolžnosti, graditi si in preustvarjati svoj svetovni nazor po zahtevah svoje narave. Ta svobodoumnost ne zanika religioznosti, a zanika religije, kolikor niso svobodno izbrane, ne zanika duha, ne resnice, marveč odklanja vsako prisilno vero bodisi v duha, bodisi v materijo, zavrača enkratno razodetje in veruje v trajno vršeče se razodevanje, v katerem učestvuje vsakdo, ki svobodno in iskreno išče svojo resnico.“ Ta teza je gotovo močno nasprotovala Ziherlovemu dogmatističnemu konceptu, po drugi strani pa ni prav tako kot Ziherlov dogmatizem odgovarjala akcijski filozofiji mlajših, ki je hotela posameznika osvobojevati in uresničevati kot novo bitje v novi družbi. Dogodke pri mladih je nato v kratkem in enostavno razodeti. Leta 1957 je Kovačič v *Besedi* objavil novelo *Zlati poročnik*, ki prikazuje negativne razmere v sedanji jugoslovanski armadi. Takoj se je vmešala birokracija in revijo ukinila. Vendar se je isto leto pojavila *Revija 57*, v kateri se je uveljavil zlasti pesnik Dane Zajc, s svojimi drastičnimi temnimi motivi. Birokracija pa je že po enem letu izhajanja revijo ukinila, saj je postala prenevarna. Vodilno filozofsko misel je razvnel Jože Pučnik, ki je skušal revidirati pojma „razred“ in „boj med razredi“, a je leta 1958 povzročil zgolj propad revije, 1959 pa mu je kot plačilo prineslo tudi devet let zapor. 1960 je kritična generacija kljub vsemu ustanovila revijo *Perspektive*, ki je nadaljevala s humanističnim konceptom mladih, ki smo ga razodeli že na začetku predavanja. *Perspektive* so med drugim objavile psihološko, poglobljeno zgodbo Lojzeta Kovačiča Deček in smrt, protidogmatistično dramo Dominika Smoleta *Antigona*, ki prav tako globoko in samosvoje obravnava probleme vodstva države, ali nekatere pomembne pesmi Daneta Zajca, Gregorja Strniše in pesnice Saše Vegri. Ob letošnjem spomladanskem izstopu nekaterih mlajših piscev iz Društva slovenskih književnikov pa se je njihov položaj temeljito poslabšal, a o tem bomo govorili še pozneje. Vsekakor izgleda, da je revija s petnajsto (januarsko) številko prenehala izhajati.

Do sedaj smo se ustavljali zgolj na literarnem in delno na filozofskem področju, ko smo obravnavali obstoječe stanje v domovini. Razvojna pot, ki so jo prepotovale literarne generacije pa se izredno lepo razodeva v likovni umetnosti, n. pr. v Tršarjevih *Demonstrantih*, o katerih sem spregovoril tudi v *Meddobju VI*, štev. 5-6. V tej umetnini se resnično kaže visok huma-

nizem in zavzetost za človeške probleme. Demonstranti se razvijajo. Najprej se bore kot človek proti človeku (Demonstranti I), nato se zavedejo in dogajanje skulpture je premagovanje smrti. Človek se bori za človeka (Demonstranti II). Revolucija uspe, vendar posameznik ne vstopi v zmago: človek je obstal ob človeku (Demonstranti III). V Demonstrantih IV pa so predstavniki upora postali voditelji množice. Sedaj še niso tirani, saj so šele na začetku uspeha. Občestvo jim je zgradilo spomenik in osnovna resnica se je javila kot človek namesto človeka. Kmalu za Demonstranti je razvil Tršar problem *krvnikov in žrtev*. Krvniki so nasajeni na svoje žrtve, nečlovek stoji na človeku, da ga lažje uničuje. V *Biku* je ustvaril kipar družbeno stopnjo deformacije in brutalne ekspanzije. *Nečlovek nastopi proti človeku*. Tršar pa je zaslutil tudi enostransko, kar je ponazoril v Srednjeveškem mestu. Vendar se človek še ni osvobodil nečloveka. Še vedno ostaja osamljen posameznik. To so pravzaprav vice in pekel sodobnega intelektualca v domovini. Čas zahteva sodelovanje v občestvu in te sili v občestvo, a ti ostajaš osamljen posameznik. Zato kriki groze v šoli takoimenovanega abstraktnega ekspresionizma (Bernik, Mušič, Murtič, Kregar), zato v glasbi vsaj težnja za dodekafonijo, zato preplah v filmih Veselica, Balada o trobenti in oblaku ali Ples v dežju. Toda, naj je verstvo, znanost in filozofija še tako zatirana, naj se srečujemo z vedno novimi primeri Slodnjak ali Kocbek, mlajša generacija v domovini se prav tako kot slovenska emigracija v svobodnem svetu zaveda teh novih časov, ki neizbežno prihajajo. Toda, takoj se postavlja vprašanje, kako stopamo Slovenci onstran tostran železne zavese v te nove čase; ali smemo iti tako naprej, ali nas čas ne bo prehitel; nam bo v novi dobi mogoče rešiti narod in narodnost in tako naprej? Ali smo Slovenci v letih 1961 in 1962 ustvarili vsaj predstopnico, ki nas bo popeljala v nove čase? Na vse to bomo skušali na kratko odgovoriti.

NOVI ČASI

Kaj so pravzaprav ti novi časi? Vsekakor je dandanes že skoraj vsakemu postalo jasno, da moramo na vsakršen kulturni pojav gledati tudi mednarodno, torej da moramo naše narodne pojave ali interese ali cilje vsklajevati z mednarodnimi. In čeprav smo Slovenci manjši narod, nas te številčne majhnosti ni potreba biti sram,

saj smo tudi v svetovnem oziru marsikaj doprinesli. Ne le, da smo bili straža ščitnica Evrope pred Turki, temveč smo, če gledamo zgolj literarno — darovali celotnemu človeštvu vsaj Franceta Prešerna in Ivana Cankarja, če še ne koga drugega. Torej, celotna problematika človeka se danes iz lokalnih okvirov integrira v svetovnega, čeprav je ob tem napačno mnenje, da je s tem narodnost obsojena na smrt. Ne, gre za nekaj drugega: narodnost je treba utrjevati in pojačeno voditi v enakopravno skupnost narodov; toda potreba je tudi odločno nastopiti proti nenarodnosti ali pretiranemu šovinizmu. Danes zagotovo tudi vemo, da je vendarle napočil čas, ko nobenega pojava človeške resničnosti ni več razumeti zgolj iz njegove tradicionalne, na primer regionalne posebnosti, temveč le v širokem svetovnem okviru. Zato moramo v nadaljnjem ovrednotiti predvsem današnjo svetovno problematiko in v le-to vstaviti slovenski okvir, ki nam bo nato pomagal razbrati specifične poteze trenutnega stanja v domovini in v inozemstvu.

Takoj je treba poudariti žalostno dejstvo, da je svet še vedno razdeljen na dve sovražni polovici. V svobodnejših zahodnih pogojih se razvija veliko kulturnih šol in praks, nad katerimi prevladujejo različne struje nihilistične umetnosti. Vsekakor moramo reči, da je prav nihilizem najbolj živa sila trenutne zahodne kulturne situacije. Pri tem nam izraz nihilizem predvsem pomeni stanje, v katerem se človek zaveda ali svoje duhovne ali družbene ali ontološke ničnosti. Poleg tega je za Zahod tudi zelo značilno dejstvo idejne neorientacije. K temu se priključuje še ugotovitev, da smo na Zahodu duhovno več ali manj nepripravljeni na probleme, ki nam jih Vzhod skoraj vsak dan zastavlja. Seveda ne mislimo sedaj totalno vsega po vrsti obsoditi, saj je nedvomno tudi na Zahodu še zdrava mladika, ki bo s svojo moralno in idejno čilostjo znala prebroditi zapreke, ki nam jih bo zastavil prihodnji čas. Toda gre nam zato, da na negativne pojave drastično opozorimo, saj se jih ponavadi niti ne zavedamo. — Na Vzhodu pa se je še v naš čas obdržala struja socialističnega realizma, ki je v imenu književnega unitarizma zanikala romantiko, naturalizem, simbolizem, zlasti pa razne variante modernizma. Socialistični realizem je kot eksponent totalitarnega sistema ukinil pračloveško pravico, namreč svobodo duha, s tem pa je z izjemo nekaj svetlih izjem stopil na področje duhovne smrti. Iz te situacije se sicer izvija, a zelo počasi izvija. Slovenci smo državnopravno kot del Jugoslovanov po letu 1948 obtičali

v mučni situaciji. Totalitarni sistem je obstal, samo oblika vladanja se je omilila. Stanje je dopuščalo tudi odhod na dolej prepovedana področja, ki so predvsem navduševala in vznemirjala mlajšo generacijo. Začele so se borbe med dogmatisti in mladimi, ki smo jih že opisali in ki prihajajo v letošnjem letu skoraj do vrhunca. Omejimo se zopet na literarno področje — in iz razumljivih vzrokov predvsem in najprej na domovino! Leto 1961 prav jasno zrcali zgoraj opisano stanje: spet smo obrnjeni proti Zahodu, a nismo na Zahodu. Ustvarjen je nekak „jugoslovanski“ stil, komunistične ideje se mešajo s kako avantgardistično resnico, slog pa je vsaj pri mladih večinoma moderen. Toda — resnično religiozno prepričanega literata v domovini med mlajšimi ni, pa saj za to tudi ni pogojev; vse te korenine se takoj in neizprosno posekajo.

SODOBNA POEZIJA IN PROZA

Lani je na primer izdal Menart Časopisne stihe, ki so bili skoraj majhno presenečenje. Vendar nam podrobnejša analiza razodene izumetničenost in neduhovitost take satirične poezije. Sploh v Menartovih pesmih pogrešamo prav konkretnih žel. Meša se klasičnost z modernizmom in modernizem z klasičnostjo, vendar gre često le za gostobesedje in nepotreben in tudi neokusen dovtip zaradi dovtipa. France Filipič je izdal pesniško zbirko Ptice letijo v daljavo; to so prebliski samote in bridkosti in pavšalni zapiski skupnih doživetij. Mila Kačičeva, drugače znana gledališka igravka, je napisala Letne čase, ki so intimna pesniška izpoved ženske duše. Kajetan Kovič, značilen predstavnik tolerantne generacije, se je oglasil s Korenami vetra, ki so vsekakor zanimiva knjiga, v kateri je ohranjen tako barok ekspresionistične metafore, kot tudi nadrealistično inspirirano besedišče, ki se opaža tudi drugod, tako pri Gregorju Strniši ali Saši Vegri in ki zgovorno prikazuje novi stil današnjega časa, ki nabira razne ekspresionistične, nadrealistične in neoromantične elemente in jih povezuje v nek nov modernizem. Predstavnik kritične generacije Dane Zajc pa je z Jezikom iz zemlje nekoliko drugačen. Jasno je, da je Zajc dedič ekspresionizma in njegov groteskni mračni svet sem že večkrat primerjal s poezijo Avstrijca Georga Trakla. Zajčevo poezijo krasi velika izpovedna napetost ali dramatičnost in tudi uporaba drastičnih simbolov, ki so nehoti moderni in sodobnega človeka magnetično prikle-

nejo. Vendar ni zamolčati, da je Zajčeva poezija preračunana na učinek; pod draistično zunanjo skorjo se namreč skriva dolgočasje in brezup, čeprav kritičen brezup poznega popoldneva. Saša Vegri je izdala svojo drugo pesniško zbirko, kateri je dala ime Naplavljeni plen. Zbirka ne kaže nikakršnega napredka v njenem samozaverovanem, zasoplem, egocentričnem svetu. Jože Udovič je po več kot dvajsetih letih pesnikovanja izdal zbirko nežne, a arealne lirike Ogledalo sanj. Že sam naslov pove, da se umetnik pred kruto stvarnostjo zateka v izmišljene, imaginarne svetove. Pesmi so nedvomno lepe, a na sodobnega bralca ne delujejo kot eliksir, temveč prej utrujajoče. Ni jim zanikati umetniške vrednosti, a niso plamenica, ki bi nam svetila skozi današnji čas. Branko Hofman je izdal tretjo knjigo poezij Mavrica v dlaneh. Oblikovalec se ne loteva strogo reflektivnih, oziroma filozofskih tem, a svoja občutja razpreda kljub temu dokaj razumsko. Vendar nas pesnik ne prepriča, njegova mavrična poezija je konvencionalna in ne odpira novih potov. Vida Taufer je pri založbi Obzorja v Mariboru izdala Svetle sadove, meditativno-impresionistično poezijo. Trepetlika Jožeta Šmita ni moderna ne po vsebini ne po obliki. Spominja na Gradnika in Kosovele, a tudi na že omenjene Pesmi štirih. Po šestih letih revijalnega delovanja je tudi vodilni pesnik Mladih potov, revije najmlajših, izdal dvoje pesniških zbirk (Pojoči grm, Krotko jutro). Izredno ploviti pesnik Valentin Cundrič je skušal izdati še eno pesniško zbirko in izbor pesmi v nemščini, a mu je neuspeh prvencev oboje preprečil. Obe objavljeni zbirki sta si izredno podobni. Poezija v Pojočem grmu in Krotkem jutru je moderna. Rimo, ki je v zbirkah skoro ni zaslediti, in metrično osnovo verza, ki je prav tako ne uporablja, je avtor skušal nadomestiti s prvotnejšimi pesniškimi sredstvi: tako ponavlja osnovno misel ali razpeloženje v isti stavčni obliki, ima enake začetke stavkov ali odstavkov in vzporednost členov, torej paralelismus membrorum. Vendar se ti oblikovalni principi v vseh pesmih ne izražajo enako uspešno. To pa vzbuja vtis neenotnosti in ohlapnosti — in to še posebno, ker zgolj skoraj brezidejna lirična vsebina še ne zadošča. Pri pesniku Cundriču se ustavljam nekoliko predolgo zaradi tega, ker je izrazit produkt literarne mode in zato posebna posebnost sodobne slovenske literature. Tako često posnema tragično preminulega španskega pesnika Lorco, njegove pesmi vzbujajo vtis, kot da smo jih brali že nekje drugje — in zato so poskrbeli tudi dobri Gradnikovi pre-

vodi. Vsekakor je v Cundriču nekaj pesniškega talenta, ki pa ga hrome na eni strani tuji vplivi, na drugi strani pretirana plodovitost. Čas bo pokazal, ali bo Cundrič zmogel v sebi zgraditi originalnega in sposobnega oblikovalca sodobne slovenske besede. Zadnji čas so izšle tudi Krambergerjeve Pesmi 1961. Pesmi so medle in intelektualistične, čutiti je močno pomanjkanje emocionalne stvariteljske sile. Med prozo zadnjega časa bi omenil Kavčičevo delo Ognji so potemneli. Roman se pogloblja v psihologijo moralnih odločitev. Barve dogajanja so temne in motne, največkrat pomaknjene iz dnevne luči v pozne nočne ure, iz zunanjšega v razbolelo in razkrojeno podzavest. Hieng je izdal zbirko novel Planota. Pisatelj še vedno opisuje tragiko osamljenih posameznikov, ki ne najdejo stika z življenjem in soljudmi, čeprav veljajo prav temu vsa njihova prizadevanja. V svojem prvem romanu Strah opisuje že med poeti omenjeni Branko Hofman poslednje dni nekdanjega zdravnika, ki se po prepovedi opravljanja zdravniškega poklica in po dolgi moralni krizi odloči za usodni prebeg čez mejo, a postane žrtev človeka, s čigar pomočjo naj bi storil težki korak. Na kratko bi se tudi ustavil ob Kranjčevem romanu Nad hišo se več ne kadi, ki je prvi del tetralogije o partizanski Štirinajsti diviziji, nekakšna visoka pesem partizanske „narodnoosvobodilne“ vojne. Zdi se mi, da ob tem najznačilnejšem delu slovenske starejše generacije, napisanem v zadnjem času, nekoliko dalj postojim. V tej 1960 izišli knjigi je glavni junak pravzaprav Štirinajsta divizija, torej kolektiv. Pisatelju je bila predvsem pred očmi usoda lastnega naroda v mračnih letih druge svetovne vojne. Da bi objektivno prikazal to mnogolično usodo, seveda posega v širši okvir ter tudi natančneje riše strukturo okupacijskih oblasti. Poleg tega hoče razčleniti tudi odnose med samimi slovenskimi revolucionarji in kontrarevolucionarji ter zaradi tega skače z osebe na osebo, z dogodka na dogodek, kar sicer ustvarja izredno pestro, živo in dinamično sliko, a po drugi strani ogroža enotnost pripovedi in celotne snovi. Kljub vsej „objektivnosti“ pa pisatelj zagotovo ostaja enostranski: na eni strani se pojavlja svečana resnoba pri obravnavanju revolucionarnega, to je partizanskega in propartizanskega dogajanja in seveda — kot je bilo že slutiti — posmehljivost in ozko pristranost prikazovanja nasprotnih, narodnih nekomunističnih sil. Tudi okupator ni predstavljen analitično, kot bi za objektivno delo bilo potrebno, temveč stoji ob strani kot kruta gonilna sila, ki je tudi v vsakem svojem poedincu strogo individualno, moralno in

ideološko pejorativno okarakterizirana. Tako Kranjčevo gigantsko delo, ki se da do neke mere primerjati s Kociprovim v emigraciji nastajajočim ciklusom romanov In svet se vrti naprej, ostaja neuspeh in neobjektiven prikaz vojnih dogodkov ter tudi čisto stilistično ne dosega tiste izrazito fine melanholije in prekmurske monotonije z vsemi njenimi podtoni in odtenki iz pisateljevih predvojnih del. Očitno je, da je Kranjčevo delo zašlo na nevarna pota dogmatizma, ki je trn v peti kritični generaciji okolj Perspektiv, h kateri se bomo — kot k največji sočasni kulturni vrednoti v domovini, sedaj povrnili.

Perspektive so se gotovo med vsemi kulturno-filozofskimi skupinami v domovini najjasneje zavedale skupnih časov, o katerih v pričujočem referatu stalno govorimo. Zavedale so se, da je nemogoče bazirati na predvojnih pozicijah takoimenovanega slovenstva, saj se je v zadnjih dvajsetih letih preveč pripetilo. Nedvomno so hoteli očuvati in utrditi pozicije slovenskega naroda, toda to je bilo potrebno storiti na nov, rentabilen, akcijski način. Pisci v Perspektivah so se zavedali dejstva, da je v današnjem času potrebna širša, svetovna oblika sodelovanja. Ta oblika sodelovanja se kaže tudi na gospodarskem in političnem področju, spomnimo se samo Združene Evrope ali socialističnega tabora ali takoimenovanih politično neangažiranih držav, h katerim se prišteva tudi sedanja Jugoslavija. Ne da bi hoteli uničevati dosežke večstoletnega slovenskega ustvarjalnega duha, so perspektivovci skušali slovenstvo povezovati s sočasnim svetovnim kulturnim duhom. Zato lahko zasledimo v Perspektivah toliko prevodov iz tujih, večkrat še zelo malo znanih slovstev, na primer prevode sodobne afriške črnske poezije. Torej, da povemo na kratko, Perspektive so skušale ustvariti sintezo med tradicionalnim slovenstvom in sodobnim svetovnim duhom in tako popeljati tudi lastni narod na višjo stopnjo, na kateri bo sposoben uresničiti težke naloge ali stiske, ki ga še čakajo. Ob tem so perspektivovci morali nujno trčiti na starejše konservativne dogmatistične kroge, kot kritična generacija pa tudi na tolerantno generacijo, ki je hotela voditi pot mirne sredine. Perspektivovci so ob skoraj dveletnem izhajanju istoimene revije dovolj jasno dokazali, da revija Naša sodobnost ni nikakršna „naša sodobnost“, temveč umetna zlagana formula, ki bi naj slepila vid povprečnega beročega slovenskega kulturnega občana, da uporabim ta izraz, ki ga je prvi izrek Ivan Prijatelj. Še več. Naša sodobnost in slovenska reprezentančna, od oblasti priznana garda književnikov je zgolj povratek v staro, namreč v čase predvojne levičarske So-

dobnosti, ki pa so že davno minili. V petnajstih številkah so Perspektive objavile več važnih filozofskih razprav in tudi umetniških prispevkov, s katerih ustvarjalnim konceptom se sicer ne moremo strinjati, ker je čestokrat zgolj nihilističen, mračnjaški in seveda v glavnem še materialističen. Vendar je potreba opozoriti na tehtne razprave Tarasa Kermaunerja, ki kažejo na moč Heglove dialektične idealistične šole. Taras Kermauner je po Pučnikovi aretaciji postal vodilni ideolog slovenskih mladih — in ta ideologija je idealistična, seveda z močno primesjo eksencializma in nekaterih nazorov klasičnih marksističnih ideologov. Med umetniškimi doneski Perspektiv velja posebej opozoriti na avantgardistično dramo Dominika Smoleta (*Antigona*). To delo ni sicer nič novega, če ga primerjemo s sodobno zahodno literaturo. Po drugi strani delo ne vzdrži primerjave niti s klasično Sofoklesovo *Antigono*, niti z Anouilleva istoimensko dramo. Smoletov neoklasicistični poskus, v katerega se je skrilo iskanje absolutnosti za vsako ceno, a tudi izredno prefinjeno poetično-filozofsko meditiranje o takorekoč praproblemu umetnosti, namreč o razmerju med objektivnim svetom in subjektom, med družbo in njenimi zakoni ter posameznikom in njegovimi zakoni pa med resničnostjo in idealom in končno tudi med revolucijo in pozitivnim razvojem ter konservativnostjo in njenim dušenjem ustvarjalne rasti, kar meri prav na razmere doma, ta zanimivi neoklasicistični poskus je odigral v naši domovini izredno pozitivno vlogo. Resnica Smoletove drame se namreč razodeva v tezi, da mora idealni posameznik v boju z objektivnim svetom propasti, vendar je kljub temu navideznemu propadu v resnici *komformist* vojno izgubil. Smole je v *Antigoni* razodel svoj globoki humanizem, ki išče človeško nad trenutnimi oblikami vladanja, ki ne more imeti usmiljenja niti s slabim niti z dobrim diktatorjem, temveč z resničnim človekom. *Antigona*, ki v drami sicer niti enkrat ne nastopi, a o kateri se ves čas govori, poseblja vse tisto, kar imamo za veliko in lepo in prav njeno iskanje izgubljenega, na napačno pot odišlega brata Polineika, je njeno največje dejanje. V očeh domovine smo ta Polineik trenutno mi in prav Smole je dovolj jasno povedal, da takšno stališče domovine ni pravilno. Čeprav se o tem ni pisalo, pa so mnogi gledalci to jasno in zavestno občutili. Ob vsem tem je Smole napisal delo v finem, pevnem jeziku, ki je danes že kar prava redkost. Suma summarum: Smole je v *Antigoni* prikazal v moderni luči glavna bistva človeškega bivanja, namreč tisti usodni večnostni dvoboj med Dobrim in Zlom, ki ga je pred krat-

kim mnogo bolj pesimistično izpovedal tudi Hrvat Miroslav Krleža v *Areteju* ali legendi o sveti Ancili, a ki je pri Smoletu dobil bolj humanističen in bolj življenjski obraz. Podobno pot je v drami *Afera* nastopil Primož Kozak. Vendar je njegovo delo sicer dramatično efektivno, a idejno mnogo površnejše in celo črno-belo in šarlatansko. Kljub vsemu pa moramo pripomniti, da so Perspektive v svoji težnji po modernosti prečesto zahajale tudi v pretiran abstraktivizem in hotele postajati ustvarjalec moderne slovenske antiliterature, katere bo ter je v Perspektivah predvsem Rudi Šeligo. Vendar ostaja njegova umetnost „zajček v škatli“, čeprav bi si njen avtor želel nekaj čisto drugega. A tudi to se da zagovarjati; današnji čas je že kar prepoln novih možnosti in tako tudi poezija tu in tam uide s povodca, kar pa je v določenih trenutkih celo prav in lahko v marsikaterem bistroidnem nesmislu ugotovimo poseben čar.

Že na začetku predavanja sem večkrat naglasil, da je današnja domača slovenska literatura v boju: bojujejo se pravzaprav le dogmatisti in kritična generacija, medtem ko tolerantni in različni režimovski priskledniki, h katerim sodijo tudi najmlajši pri Mladih potih, stojijo ob strani in lovijo morebitne kosti. V sedanjem času in na sedanji stopnji razvoja se tehtnica še vedno pomika na stran oblasti in dogmatistov, vendar izgleda, da prihaja čas, ko se bo tudi to spremenilo. Na letošnjo pomlad so se namreč književniki iz Perspektiv odločili za revolucionarno akcijo. Ko Društvo slovenskih književnikov ni hotelo v svoje vrste sprejeti književnika Tarasa Kermaunerja, so se predstavniki kritične generacije odločili, da izstopijo iz že imenovanega Društva. Tako so izstopili Peter Božič, Janko Kos, Lojze Kovačič, Marijan Rožanc, Dominik Smole, Veno Taufer in Dane Zajc. V svoji petnajsti, mogoče zadnji številki, so Perspektive prinesle kratko poročilo o tem. Poleg primera Tarasa Kermauner, na katerega je uprizoril tudi v Slodnjakovi zadevi kompromitirani Kastelec žolčen napad, opozarja poročilo na nemogoče cehovske razmere v Društvu slovenskih književnikov, ki ima že celo desetletje v bistvu nespremenjen dogmatističen odbor. Ta odbor, ki se ga sicer voli, sestavljajo vedno iste osebe, oziroma te osebe so vedno v večini. Seveda so to zaslužni vladni umetniki Anton Ingolič kot predsednik, Matej Bor, Ivan Potrč, France Bevk, Mira Miheličeva, Mitja Mejak, Jože Košar, Vladimir Kralj in nekateri člani tolerantne generacije (Pavček, Krakar, Menart). Od predstavnikov kritične generacije iz najmlajših ni torej nikogar v odboru. Hkrati je T. K. (to je Taras Kermauner) 21

ner) v članku Formalne in stvarne funkcije slovenskih filozofskih institucij ostro skritiziral cehovske nedemokratske razmere današnje slovenske uradne filozofije, „ki ne posreduje filozofije zadnjih sto let, ampak o njej tudi komaj informira“ ter ostaja dogmatičen zanikovalec vsega, česar ne razume. Medtem ko se na filozofskih katedrah bohota Zihel in Seliškar, pa romajo Pučnik, Rus ali Kermauner kot nekdanji asistenti v nemilost ali zapor, Alma Sodnikova in drugi pa v prisilni pokoj. Revija je v tem času posegla tudi v aktualno nacionalno polemiko med Čosičem in Pirjevčcem ter ovrgla Čosičev aspekt enotnosti in nedeljivosti pravnouzakonjene države, kateri se podrejajo tudi narodi, ki se zlivajo v enoten narod — ter Pirjevčev, že čisto tradicionalno marksistično nazorje o manifestaciji zgodovinskega subjekta kapitalistične dobe — naroda; problem naroda je skušala urejevati dialektično, v razvojnem procesu, akcijsko in družbeno, v smislu ohranjanja in pridobivanja narodne suverenosti, v vključevanju naroda v širšo državno, oziroma svetovno človeško občestvo. Take in podobne teze je mogoče različno tolmačiti in so mnogim trn v peti. Boris Majer je v Naših razgledih Perspektive že označil kot naslednico osovražene Revije 57, pa tudi Matjaž Kmecl, asistent za literaturo na ljubljanski univerzi, se je o tem razpisal v listu študentov Tribuna (1962, št. 8 in 9) v članku „O humanističnih koncepcijah v sodobni slovenski književnosti“, da ne upoštevamo nekaterih drugih. Med tem časom je Državna založba Slovenije, ki je mesečnik izdajala, bržkone ukinila fonde, kar je mogoče že povzročilo propad revije. Vsaj jaz do tega časa nisem dobil nobenih obvestil o njenem nadaljnjem izhajanju, niti ne kake nove številke revije, katero sem preje redno pač kot je izhajala, tudi prejemal.

Seveda še vedno eksistirata na Slovenskem. to je v domovini, dve glavni reviji, namreč Naša sodobnost in Nova obzorja. Toda to sta reviji starejše dogmatične generacije, mladi pa se lahko zatekajo skoraj edino v Mlada pota, ki pa so izrazito vladno usmerjena, saj jih tudi izdaja Centralni komite Ljudske mladine Slovenije. V zadnjem letu se je ta revija osamosvojila, namreč otrsela mentorstva Ivana Potrča in Mitje Mejaka, vendar s tem ni izgubila prav ničesar na nesrečni dogmatičnosti. V letošnjem letniku, ki je deseti, kar revija izhaja, je za nameček izšlo nekaj nekritičnih in nemoralnih literarnih zapisov, tako da so se oglasili celo marksistični moralni varuhi, ki so se spotikali zlasti ob pisanju Filipa Kalana Pristno in nepogrešljivo. V

tem pisanju se razodeva ta svetovni nazor: Kakšna imenitna civilizacija, pomislim... Priklili smo veselo iz zemlje: zdravi, sveži, zeleni. Čim večji pa bomo postajali, bolj rumeni bomo, manjši, drobnejši; dokler se ne bomo posušili in nas ne bo vrtnarjeva roka vrgla na kompost, ali pa nas bo takšna ali drugačna — recimo večna — čeljust zgrizla in požrla (Mlada pota 1961/62, str. 308). V letošnjih Mladih potih je objavljena tudi popolnoma agitatorska in nehumanistična proza Nade Kraigher (Moja ilegala, Partizanščina, Bari). V tem antihumanizmu kar mrgoli likvidatorjev, agentov in vohunov, resnica pa je popačena do skrajnih meja možnega, prikazana je kot še skoraj nikoli doslej, namreč popolnoma črnobelo, neumetniško in tendenčno, v popolnem nespoštovanju do človeka, recimo tudi do zahodnega zaveznika, če le-ta ne zastopa smeri, ki jo določena stranka vrednoti kot življenjsko nujnost.

Če sedaj strnemo dosedanja dognanja moramo ugotoviti, da se novih časov v domovini zaveda le mlajša kritična generacija, ki je zadnji čas delovala v Perspektivah. Vendar tudi v tej generaciji pogrešamo kakršne koli globlje religiozne primesi. Računamo lahko samo s filozofskim idealizmom in umetniško mitologijo, ki pa sta že sama po sebi pravi antipod socialističnemu realizmu starejše generacije in njenih prisklednikov. Mlajša generacija okoli Perspektiv skuša slovenski narod zavestno ali podzavestno popeljati v širše in svobodnejše svetovno duhovno občestvo, ki se izgrajuje danes tudi na političnem in gospodarskem polju (Združena Evropa, Vzhodni blok, azijsko-afriške države + Jugoslavija), vendar hoče dalj od teh togih političnih form. Dogmatistične in birokratične sile skušajo ta stremljenja slovenske kritične generacije v domovini postopoma ukinjati, vendar je odpor mlajših sil vedno močnejši. Žal je tu treba poudariti, da je pri najmlajših čutiti idejno nezainteresiranost in šibkost, pa tudi utilitaristično stremušstvo, ki jih sili v paktiranje s stariimi dogmatisti. V takem stanju tudi nekateri pripadniki kritične generacije prečesto obupujejo. Tako se prav v njihovih delih kot zadnji protest zrcali krik smrtne groze, mrtvaške trobente, vesoljni preplah, konec sveta...

NALOGE SLOVENCEV V ZDOMSTVU

Zadnje čase lahko opažamo, da se tudi Slovenci v zdomstvu zavedajo dobe, ki se je prikazala na obzorju. Slovenci v zdomstvu v svojstvu politične emigracije so pravzaprav popolnoma nov pojav v naši

zgodovini. Ni še dolgo tega, kar smo se bili gibali skoraj zgolj na črtah Ljubljana—Praga—Beograd in Ljubljana—Rim—Pariz—Dunaj. Kdo je pred tridesetimi ali dvajsetimi leti sploh sanjal, da ga bo zaneslo v daljno Avstralijo, južnoameriške pame — ali pa tudi, da se bo moral mogoče za vse življenje premikati kot večni popotnik po Evropi in zreti ob meji na zvonike domače cerkve, a ne stopiti čez. Psihologi, ki so proučevali probleme in duhovne krize izseljencev, so — kot se je že poudarjalo tudi med nami — morali ugotoviti pretresljive oblike izkoreninjenosti, popolne izolacije ali neadaptacije tujega okolja, včasih pa seveda tudi nasprotno, zlitje v drug narod, kar je pomenilo seveda pravo usmrtitev resnične narodnosti. Vseeno smo v tujini, kljub krizam, v katere smo zašli, mogli izpopolniti svoje dotedanje pomanjkljivo znanje o svetu ter smo bili kmalu sposobni, ne le konservirati slovenstvo iz dobe 3. maj 1945, temveč tudi oditi naprej, izpopolnjujoč zamejsko in zdomsko, a tudi celotno slovensko kulturo. Vendar po tolikih letih bivanja v zdomstvu že nekako postaja jasno, da se, kolikor se ti pač nekdanja domovina približuje, pa ti nasprotno, trenutno stanje v nji postaja neznano, da je za marsikoga pravzaprav domovina tujina. Zato je izredno važno, da trenutno stanje iz kakršnih koli virov natančneje proučujemo in da tudi prebiramo komunistično literaturo. V kolikor tega ne bomo izvrševali in v kolikor za to tudi ne bomo zainteresirali mladih prihajajočih generacij, bomo nekako iztirili s proge, ki vodi proti domovini, katere vladajočo idejo moramo dobro poznati, kar moram še enkrat naglasiti. Po drugi strani stojimo pred neizprosno dolžnostjo, da tudi tujce seznanjamo s svojimi in domovinskimi problemi ter ustvarjalno stopnjo, do katere smo pri-

šli. Ne smemo zapravljati svoje navzočnosti med tujci, po drugi strani pa se moramo truditi, da tradicionalne slovenske kulturne dobrine izpopolnimo s spoznanji, ki smo si jih nabrali v tujini. Prihajajoči čas bo tudi vedno bolj zahteval, da te dosežke povežemo z razvojem doma, tako da bomo slednjic tudi aktivno posegli v podobo domače kulture.

Naj ob koncu naglasimo, da se današnja kulturna problematika vedno bolj rešuje v težnji, ki skuša participirati celotne vsebinske in formalne protislovnosti današnjega sveta. Ne rešuje več dane situacije z enim ali drugim preživelim konceptom, temveč zavestno išče novih smeri, ki bodo adekvaten izraz novega človeka in novega nastajajočega demokratičnega modernega sveta. Mogoče mi sami teh svetlih dob ne bomo več doživeli, vendar je naša naloga in naša dolžnost, da projiciramo vse sile v izgradnjo novega sodobnega sveta. Povratak na staro ni več mogoč, potujemo lahko samo naprej. Pri tem slovenski narod ne more ničesar izgubiti, temveč po dobi stisk samo vse pridobiti. Naj bo tako ali tako, razvoj sam vedno odločneje zahteva borbo za višje svobodno duhovno občestvo. Posebno mlajše generacije morajo prenehati z okostenelim sovraštvom, kar je tudi prva predpostavka krščanske ljubezni, kajti že sv. Pavel je dejal: Vse mine, samo ljubezen ostane. Zato bi bilo dobro, da bi na obeh straneh svetovne reke začeli nekoliko dosledneje slediti gornjemu izreku. Vključimo se konstruktivno v borbo za ustvarjanje naprednega demokratičnega sveta. Niti črednosti, niti pretiranega individualizma! Ne vojne, toda vojskovanja duhov! Živimo v demokratični skupnosti! Sodobnost kar najodločneje zahteva združitev vseh svobodoljubnih sil na višji, objektivnejši, demokratični in humanistični ravni.

RAZPRAVE DOKUMENTI PRIČEVANJA

- Ob 30-letnici Slovenske deklaracije** JOŠKO KROŠELJ — *Argentina*
- Solun in Trojni pakt** D. CVETKOVIĆ — *Francija*
- Solun v jugoslovanski politiki** DR. J. B. HOPTNER — *ZDA*
- Delitev Slovenije leta 1941** KAREL BONUTTI — *ZDA*
- O politiki kneza Pavla** VLADIMIR VAUHNİK
- V komunističnih zaporih: Pričevanje** MARTIN ŽEKAR — *Švica*
- Poskus demokratične opozicije 1945—1947** LJUBO SIRC — *Anglija*

Dne 1. 1. 1933 je tajno vodstvo razpuščne Slovenske ljudske stranke izdalo v Ljubljani političen proglas pod imenom Slovenska deklaracija. Z njo je izpovedalo politične zahteve večinske slovenske politične stranke po takšni notranji državni ureditvi, ki bi zagotovila slovenskemu narodu v Jugoslaviji tako nemoten politični, kulturni, gospodarski in socialni razvoj, da bi bila večina Slovencev v Jugoslaviji privlačna sila za tiste Slovence, ki živijo izven državnih meja kot narodne manjšine v Avstriji, Italiji in na Madžarskem.

V letu 1963 je torej 30-letnica tega

pomembnega dogodka v slovenski politični zgodovini. Čeprav je Slovensko deklaracijo izdala samo ena stranka, t. j. Slovenska ljudska stranka, ta politična deklaracija nima prav nič ozkega strankarskega okvira, ampak je predstavljala tedaj in predstavlja še danes slovenski narodni program. Zato je prav, da si ob 30-letnici njene proglastitve znova priključimo v spomin politično dogajanje tedanje dobe in ga nepotvorjenega prikažemo zlasti mlajšemu slovenskemu rodu tako v izseljenstvu, kakor v domovini.

POTREBA PO SLOVENSKI DEKLARACIJI

Pravijo, da v političnem življenju beseda „nikoli“ ne obstoja. Vidimo namreč, da v političnem gledanju po vseh državah prihaja dostikrat do neverjetnih političnih kombinacij, bodisi pri sestavljanju novih vlad ali za politično nastopanje raznih strank. Tak primer smo imeli v predvojni Jugoslaviji: Svetozar Pribičević, predsednik Samostojne demokratske stranke, mož, ki je Slovencem in Hrvatom povzročil največ gorja, ki je oba naroda neusmiljeno preganjal zaradi njunih zahtev po neoviranem vsestranskem narodnem razvoju, mož, ki je z žandarji in oboroženimi oddelki Orjune (Organizacija jugoslovenskih nacionalista) hotel obojimi vsiliti politiko državnega in narodnega edinstva, je potem, ko je pri kralju Aleksandru izgubil zaupanje in sleherno možnost, da bi se znova povrnil na oblast, čez noč napravil političen sporazum s predsednikom Hrvatske kmetijske stranke Štefanom Radićem in z njim ustvaril tkzv. Kmetijsko-demokratsko koalicijo.

Ker v svoji politični strasti ni poznal meja, je tudi opozicijo proti tedanjemu predsedniku vlade Velji Vukičeviću gnal v parlamentu na tako ostrino, da je v poslanski zbornici prihajalo do neverjetnih prizorov, do najhujših osebnih žalitev in psovok, ki so 20. junija 1928 privedle do zločina: črnogorski poslanec Puniša Račić je potegnil revolver in začel streljati na hrvatske poslance. Na mestu sta bila

smrtno zadeta Pavle Radić, nečak Štefana Radića, in dr. Gjuro Basariček, težko ranjeni pa so obležali Štefan Radić, Ivan Grandja in dr. Ivan Pernar. Štefan Radić je na posledicah zadobljenih ran dne 9. avgusta 1928 umrl v Zagrebu.

Umor hrvatskih poslancev v parlamentu je predstavljal vrhunec politične in državne krize in tedanjem desetletnem življenju skupne države Slovencev, Hrvatov in Srbov. Državna tvorba se je tedaj v resnici zamajala v temeljih. Kot rešitelj države je tedaj nastopil predsednik Slovenske ljudske stranke dr. Anton Korošec, ki je postal kot prvi „prečan“ ministrski predsednik v Jugoslaviji.

Hrvati so mu ta korak zelo zamerili. Pa čisto po krivici, ker Koroščeva vlada ni bila naperjena proti njim, ampak je zasledovala samo ta cilj: najprej pomirjenje, nato pa reševanje hrvatskega vprašanja in sporazum s Hrvati na osnovi enakosti in pravice za vse ter spoštovanja zakonitosti. To politiko je dosledno izvajal. Začela je tudi že kazati prve pozitivne rezultate. Nepomirljivo stališče do Beograda, ki so ga izpovedali nekateri poslanci KDK po krvavih dogodkih v parlamentu in po smrti Štefana Radića, je začelo popuščati in med nekaterimi poslanci KDK se je začelo že javljati mnenje, da bi bilo najbolje, če bi se vrnili znova v beograjski parlament ter v njem nadaljevali boj za uvelja-

vitev svojih političnih zahtev. Do tega pa ni moglo priti, ker so Davidovičevi demokrati povzročili krizo vlade ter je dr. Korošec pred božičem leta 1928 moral dati ostavko. Z njo se je pa ustvarila možnost za uvedbo novega političnega kurza, ki je notranje politično krizo samo še poglobil, katere žrtev je leta 1934 postal kralj Aleksander sam, ko je padel pod krogliami ob atentatu v Marseillesu v Franciji.

Kralj Aleksander se je v tedanjih usodnih dneh naslonil na tiste svoje politične svetovalce, ki so mu neprestano govorili, da so vsega zla v državi krive politične stranke, ne pa obstoječi centralistični sistem, in da je notranjepolitično in državno krizo mogoče rešiti samo z doslednim izvajanjem politike narodnega in državnega edinstva. Nosilec take politike naj postane sam kralj. Stranke naj se prepovedo, da med kraljem in narodom ne bo nobenih „posrednikov“ in bo tako med obema vzpostavljen neposreden stik.

Za vzpostavitev take politike je kralj Aleksander s proglasom z dne 6. januarja 1929 ukinil vidovdansko ustavo, razpustil parlament, prepovedal vse politične stranke in narodne zastave. Dovoljeno je bilo izobešanje srbske zastave in to na pravoslavnih cerkvah kot zastave te cerkve.

Za predsednika nove vlade je bil imenovan poveljnik kraljeve garde in kraljev osebni častni pobočnik general Peter Živković. Od Slovencev je kralj imenoval za ministra za promet dr. Korošca, ki je vstopil v to vlado samo zato, da prepreči še večje gorje, ki bi lahko prišlo nad slovenski narod, če bi kraljevega imenovanja za ministra v njegovi osebni vladi ne sprejel. Hotel je pa tudi zvedeti za cilje, ki jih je zasledoval novi politični kurz. Nikakor pa njegov vstop v vlado ni predstavljal izdaje slovenskega političnega programa. Hotel je pridobiti na času, da se bo jasno videlo, koliko je tudi dati na zagotovila glede ustvarjanja pogojev za boljše odnose med narodi v državi.

Glavni dogodki šestojanuarskega režima so bili ti-le, slovenske osebnosti, ki so igrale v njem pomembnejšo vlogo, pa naslednje:

Kot že omenjeno je bil od Slovencev ob nastopu šestojanuarske vlade imenovan za prometnega ministra dr. Anton Korošec. V tem resoru je ostal do 5. avgusta 1929, ko je bil imenovan za ministra za gozdove in rudnike. V Ljubljani je bil 14. februarja 1929 imenovan za župana dr. Dinko Puc, za podžupana pa ing. Dušan Sernec. Dne 22. januarja 1929 sta bili po zakonu o zaščiti javne varnosti in reda v državi razpuščeni Slovenska ljudska stranka in Slovenska kmetijska stranka, dne 26. januar-

ja istega leta pa slovenski deli Samostojne demokratske stranke, Socialistične stranke Jugoslavije in Narodne radikalne stranke. Dne 18. februarja 1929 so bili imenovani za člane Vrhovnega zakonodajnega sveta, posvetovalnega organa ministra za pravosodje, dr. Andrej Gosar, dr. Milan Škerlj in dr. Štefan Sagadin; dne 27. septembra 1929 je bil izdan zakon o učiteljskih in učnih knjigah. Slednji zakon je bil strogo centralističen, ker je vseboval določila, da v bodoče sme izdajati vse učne in pomožne učne knjige ter pripomočke samo država in samo take šolske knjige je tudi dovoljeno uporabljati po šolah. Dne 3. oktobra 1929 je bil izdan „zakon o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna področja“. Po tem zakonu se je naziv države iz dotedanje Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev spremenil v „Kraljevina Jugoslavija“, država je pa bila razdeljena na 9 banovin in „upravo mesta Beograda“. Področje Slovenije je bilo obseženo v Dravski banovini. Istočasno so bile ukinjene Oblastne samouprave. Prvi ban Dravske banovine je bil ing. Dušan Sernec, imenovan 9. oktobra 1929, podban je pa bil dr. Otmar Pirkmayer, ki je bil na ta položaj postavljen dva dni pozneje. Dne 24. oktobra 1929 je bil ustanovljen Okrožni inšpektorat v Mariboru. Okrožni inšpektor je postal dr. Fran Schaubach. Zakon o banski upravi, na katero so prešli posli velikih županstev in oblastnih samouprav, je bil objavljen 7. novembra 1929. Dne 5. decembra 1929 je bil proglašen zakon o ljudskih šolah in o Sokolu kraljevine Jugoslavije. Njegov starešina je postal prestolonaslednik Peter, za načelnika zvezne uprave je bil imenovan Slovenec Engelbert Gangl. Zakon o Sokolu kraljevine Jugoslavije je med drugim določal:

„Dosedanja društva za telesno in moralno vzgojo: Jugoslovanski Sokol, Hrvatski Sokol, Orel, Srbski Sokol, v kolikor bi se v treh tednih od dne, ko stopi ta zakon v veljavo, ne zedinila in ne vstopila v Sokola kraljevine Jugoslavije, se ukinejo.“

Zadnji dan v letu 1929 je bilo ustanovljeno sodišče za zaščito države. Proti sodbam in določbam tega sodišča ni bilo nobenega pravnega sredstva.

V prvih dneh novega leta 1930 so se začele tkzv. „poklonstvene deputacije“, ki naj bi kralju zagotovile, da je ljudstvo za njegovo politiko in da jo odobrava. Iz Slovenije je bila poklonstvena deputacija županov in zastopnikov občin sprejeta pri kralju 12. januarja. Dne 22. januarja je bilo znova zasedeno mesto podžupana ljubljanske mestne občine, ki se je bilo izpraznilo z imenovanjem ing. Dušana Serneca za bana Dravske banovine. Na to mesto je

bil imenovan prof. Evgen Jarc, 12 članov občinskega sveta je pa bilo tedaj izmenjanih. Dne 29. aprila sta bili razpuščeni narodnoobrambni društvi Jugoslovanska matica in Slovenska straža. Dne 20. maja 1930 je bil imenovan za ministra brez listnice v Živkovičevi vladi dr. Ivan Švegel. 3. junija je bil objavljen pravilnik o organizaciji in delovanju banskih svetov. Ti niso imeli nobene zakonodajne oblasti, ampak so bili samo posvetovalni organi banov. Naslednjega dne je bil imenovan za člana Vrhovnega zakonodajnega sveta dr. Albert Kramer. V Živkovičevi vladi je bilo vedno bolj čutiti nerazpoloženje proti dr. Korošču, ki ni odobral vladnega notranjepolitičnega kurza proti Slovincem in Hrvatom. Zaradi tega je dr. Korošec 28. septembra 1930 izstopil iz vlade. Svojo ostavko je utemeljil z obširno politično spomenico, ki jo je poslal po kurirju kralju na vojaške manevre pri Paračinu v Srbiji. Na kraljevo prošnjo je dr. Korošec pristal, da so uradno za njegovo ostavko navedli Koroščevo bolezensko stanje. Koroščeva ostavka je bil najhujši sunek, ki ga je dobil šestojanuarski režim. Peter Živković je imenoval za Koroščevega naslednika v ministrstvu za gozdove in rudnike ing. Dušana Serneca. V vladi je vedno bolj prevladovala tendenca, da je treba dr. Korošca politično v Sloveniji onemogočiti s tem, da bi režim pridobil zase čim več vplivnih ljudi iz njegove stranke. Za to nalogo se je tedaj dal porabiti ing. Dušan Serbec. Tedaj je bil imenovan za člana Vrhovnega zakonodajnega sveta Ivan Vesenjak, v Slovenijo so pa prišli na uradni obisk od 8. do 12. novembra poleg ing. Serneca, minister za finance dr. Stanko Šverljuga, minister za pravosodje dr. Milan Srškić, dne 9. novembra pa tudi sam predsednik vlade Peter Živković. V Beogradu je bila tedaj prva večja politična demonstracija proti kraljevi šestojanuarski vladi ob pogrebu biv. predsednika Velje Vukičevića, ki je umrl 27. novembra 1930. Pogreba so se udeležile vse vidnejše osebnosti biv. srbskih političnih strank. Bansko mesto v Ljubljani je Živković zasedel dne 4. decembra 1930 z imenovanjem dr. Draga Marušiča, odvetnika in člana Vrhovnega zakonodajnega sveta.

V začetku leta 1931 (12. januarja) je bil dr. Albert Kramer imenovan za jugoslovanskega poslanika v Pragi, v vladi je pa bil dne 19. junija ing. Dušan Serbec postavljen za ministra za gradbe. Ob odstopu je v utemeljitvi svoje ostavke poudaril, „da je gospodar Slovenije samo dr. Korošec in da brez njegovega sodelovanja nobena politična akcija ne more računati na uspeh“.

Po ostavki ing. Serneca je Živkovičeva vlada odkrito nakazala, da bo v bodoče režim še bolj odločno nastopal proti dr. Koroščevi opoziciji v Sloveniji in bo skušala s silo streti odpor slovenskega naroda proti politiki šestojanuarskega režima. To svojo namero je Živković izpričal z imenovanjem novih slovenskih ministrov iz liberalnega tabora. Imenovana sta bila prvak liberalne stranke dr. Albert Kramer za ministra za gradbe, prvak Slov. kmetijske stranke Ivan Pucelj pa za ministra brez portfelja. Prvaki slovenskega dela Samostojne demokratske stranke in Slovenske kmetijske stranke so bili od tega datuma dalje v vladi vse do leta 1935, do sestave vlade dr. Milana Stojadinovića, dr. Korošca in dr. Spahe.

Imenovanje dr. Kramerja in Pucelja za ministra v Živkovičevi vladi se je izvršilo en dan pred objavo nove jugoslovanske ustave, ki jo je kralj proglasil dne 3. septembra 1931 s proglasom narodu, v katerem med drugim pravi:

„Čuvanje narodnega edinstva in državne celote je moja sveta dolžnost in najvišji smoter moje vladavine. To je bila pobuda in glavna naloga režima, ki sem ga uvedel 6. januarja 1929. leta. Te težkoče so bile tolike, nevarnosti tako resne, da so zbudile globoko skrb vseh rodoljubov in trgale narodno dušo. Vsi, ves narod je videl, kaj je vzrok temu zlu in se je zavedal velikosti tega zla in je zato razumel in s popolnim zaupanjem sprejel moje sklepe.“ — „Srečen sem in ponosen, da je ves moj dragi narod od prvega trenutka razumel moje razloge in z enodušnim javnim odobravanjem močno podprl izvedbo mojih sklepov.“

V zadnjem odstavku pa pravi:

„Kraljevini Jugoslaviji, sprejeti s toplo nacionalno dušo od vsega jugoslovanskega naroda, so ustvarjeni potrebni pogoji za silen polet in veliko nacionalno bodočnost.“

V vsem kraljevem proglasu, s katerim je uzakonil novo centralistično ustavo, ni niti z eno besedico omenjen slovenski, hrvatski ali srbski narod, pač pa govori o „jugoslovanskem“ narodu. Nova ustava je določala, da je kralj še naprej „zaščitnik narodnega edinstva in državne celotnosti“ in je „čuvár njunih trajnih interesov“. Po ustavi izvršujeta zakonodajno oblast kralj in narodno predstavništvo, ki se je delilo v poslansko zbornico in senat. Poslanci narodne skupščine so se volili na 4 leta, senatorji pa na 6 let. Kralj lahko imenuje prav toliko senatorjev, kakor jih je izvoljenih.

Po objavi nove ustave je vlada začela izdajati politično zakonodajo, ki je preprečevala organiziranje političnih strank

na „plemnski ali verski podlagi“. Tako je tudi zakon o volitvi narodnih poslancev z dne 10. septembra 1931 predvideval drž. kandidatne liste in javno ustno glasovanje. Za potrditev državne kandidatne liste je bilo nujno, da jo je podpisalo najmanj 60 volilcev v vsakem okraju kot predlagatelj. Lista, ki dobi največ glasov v državi, dobi tri petine skupnega števila poslancev. Za Dravsko banovino je bilo določeno, da voli 25 poslancev. Isto tendenco proti „plemnskim“ in verskim društvom, je še bolj določno poudaril novi zakon o društvih, shodih in posvetih, ki je določal, da društva na „verski, pokrajinski ali plemnski podlagi“ ne morejo obstojati. Za odobritev politične stranke je potrebno, da ima v vsakem okraju v državi organiziranih najmanj 60 članov.

Živkovičeva vlada je objavila volilni proglas za volitve dne 8. novembra 1931. Dne 30. septembra 1931 je bil objavljen zakon o volitvi senatorjev, katere volijo vsi poslanci, člani banskih svetov in predsedniki občin. Za Dravsko banovino so bili določeni 4 senatorji. Mesec dni pozneje (29. oktobra) je Živković kot predsednik in notranji minister potrdil državno kandidatno listo, katere nosilec je bil sam. Pri volitvah dne 8. novembra 1931 so objavili, da je v državi glasovalo 67% volilnih upravičencev, v Dravski banovini 52%. Po izvršenih volitvah je bil ukinjen Vrhovni zakonodajni svet.

Na Živkovičevi listi izvoljeni narodni poslanci so 7. decembra 1931 sklenili ustanoviti svoj poslanski klub, nato pa tudi vsedrjavno stranko na podlagi šestojanuarskega manifesta z imenom Jugoslovanska radikalna kmetska demokracija — JRKD.

Ob obnovi političnega življenja v državi na osnovah šestojanuarskega manifesta bi bil kralj Aleksander zelo rad pridobil za sodelovanje tudi dr. Korošca. Ko se je mudil na Bledu, ga je poklical na razgovor v grad Suvobor, kjer ga je povabil na sodelovanje. Korošec se je dobro zavedal dalekosežnosti svoje odločitve. Zato kralju ni hotel dati takojšnjega odgovora. Izgovoril se je, da bi se moral, predno bi dal svoj končni odgovor, predhodno posvetovati s svojimi ljudmi. Te možnosti sedaj nima. Zato naj mu oblasti devolijo sestanke z zaupniki stranke. Na kraljevo odredbo je banovina to takoj dovolila in je tako dr. Korošec imel sestanke z zaupniki stranke v Mariboru, Celju in nato še v hotelu Union v Ljubljani. Na tem glavnem zaupniškem sestanku je imel dr. Korošev obširno in podrobno poročilo o političnem položaju. V njem je zaupnikom stranke točno prikazal koristi, ki bi jih

ljudje imeli od sodelovanja z vlado in opozoril na posledice, ki bodo sledile odklonitvi povabila na sodelovanje v vsedrjavni stranki.

G. Jože Košiček v svojem prikazu krščansko-demokratskega gibanja na Slovenskem v Zborniku-Koledarju Svobodne Slovenije za 1953, pravi:

„da je glavni zbor zaupnikov na podlagi mojstrskega poročila dr. Korošca odklonil vstop v novo stranko. Dr. Anton Korošec, vedoč kaj ta odločitev pomeni, je prosil zaupnike, da odobre izredno ustanovo „štirinajstorič“, ki bo z njim vred nosila odgovornost v težkih dneh, ki jih je napovedal. Štirinajstoričica je torej imela legalno podlago, da v imenu najvišje strankine inštanice vodi politiko stranke do dneva, ko bo redno politično življenje zopet mogoče.“

V štirinajstoričici so bili dr. Anton Korošec, prof. Anton Sušnik, dr. Marko Natlačen, dr. Franc Kulovec, Franc Gabrovšek, dr. Miha Krek, Jože Košiček, dr. Ivan Ahčin, Franc Kremžar, dr. Jure Adlešič, Nande Novak, Marko Kranjc, Anton Cestnik, dr. Josip Leskovar. Na dve izpraznjeni mesti sta bila pozneje imenovana v štirinajstoričico Miloš Stare in Rudolf Smersu.

Dr. Korošec je prinesel odklonilni odgovor kralju v Beograd. Ta je po indiskretnosti ene osebe, ki je vedela za potek zborovanja strankinih zaupnikov za negativno odločitev zaupnikov SLS to že vedel in je zato dr. Korošca zelo hladno sprejel. Stranka se je s svojo odločitvijo za nesodelovanje z državno stranko, zgrajeno na osnovah šestojanuarskega manifesta o narodnem in državnem edinstvu, postavila v odkrito opozicijo proti vladi in kralju. Zato sta nato oba z vso ostrino tudi začela nastopati proti njej in njenim pristašem.

Jugoslovanska radikalna kmetska demokracija se je po določbi notranjega ministra z dne 2. januarja 1932 lahko začela organizirati. Naslednjega dne so bile v državi volitve senatorjev. V Sloveniji so bili izvoljeni za senatorje dr. Vladimir Ravnihar, dr. Fran Novak, dr. Janko Rajer in dr. Miroslav Ploj, nekaj dni zatem (9. januarja) sta bila imenovana od kralja za senatorja Ivan Hribar in dr. Valentin Rožič.

Izvoljeni, kakor imenovani senatorji, so bili vsi pristaši šestojanuarskega režima in so pozneje pripadali tudi novi stranki Jugoslovanska radikalna kmetska demokracija. Pred uvedbo šestjanuarskega režima so pa bili: Dr. Vladimir Ravnihar najprej viden član slovenske demokratske stranke, nato pa vodja slovenskih radikalov, dr. Fran Novak, dr. Janko Rajer in dr. Miroslav Ploj, vsi pristaši dr. Kramer-

jeve demokratske stranke. Ivan Hribar je bil v Avstriji eden od voditeljev slovenskega liberalizma, biv. ljubljanski župan, nato pa član srbske radikalne stranke. Dr. Valentin Rožič je bil pred šestojanuarskim režimom član SLS, nato pa se je pridružil JRKD.

Peter Živković je tiste dni (5. januarja) izvršil preosnovo svoje vlade. V novi vladi je dr. Albert Kramer postal minister za trgovino in industrijo, Ivan Pucelj pa minister za socialno politiko in ljudsko zdravje. Dober teden dni pozneje (12. januarja) se je v Beogradu začelo redno zasedanje narodnega predstavništva s kraljevim govorom, v Ljubljani se je pa sestal 8. februarja banski svet; 31. marca je prenehal poslovati v Mariboru okrožni inšpektorat (okrožni inšpektor Fran Schaubach je bil upokojen že 29. sept. 1931). Dne 4. aprila je država doživela veliko presečenjenje: predsednik vlade in notranji minister ter nosilec državne kandidatne liste Peter Živković je odstopil. V vodstvu vlade ga je zamenjal biv. demokrat dr. Vojislav Marinković (vodja istoimenega krila v Davidovičevi demokratski stranki). Vsi ministri iz prejšnje Živkovičeve vlade so obdržali svoje resore tudi v Marinkovičevi vladi.

Maja meseca tega leta so se odigrali v Sloveniji važni dogodki. Dne 8. maja je bila v veliki unionski dvorani veličastna proslava dr. Koroščeve 60-letnice. To je bil dogodek, ki je dvignil vso Slovenijo. Zvečer pred tisto nedeljo je po slovenskih gričih in planinah zagorelo na tisoče kresov, ljudje so izobesili prepovedane slovenske zastave, na mogočni proslavi v Ljubljani pa je slavnostni govornik Franc Saleški Finžgar tako razvnel množico, da ljudje kaj takega še niso bili doživeli. Fantje so ovili dr. Korošča v slovensko narodno zastavo, dekleta in žene ga pa obusle s cvetjem. Tako je narod spregovoril in potrdil svojo voljo, da hoče živeti še naprej kot samostojen narod in se ne želi vtopiti v tkzv. „jugoslovanski“ narod.

Režim je po tem silnem izrazu narodne volje zamahnil krepko s pestjo. Vse nadaljnje proslave dr. Koroščeve 60-letnice je namah prepovedal, o ljubljanski pa uradno objavil: „da so razobesili nekateri plemenske slovenske zastave in vzklikali 'Doli vlada', 'Živela samostojna Slovenija', 'Živel dr. Korošec'. Oblast je razpršila demonstrante in pri tem aretirala 11 oseb.

Istega meseca (22. maja) je prišlo do protivladnih demonstracij na shodu poslanca Milana Mravljeta v Šenčurju pri Kranju, zaradi katerih so zaprli poleg Janeza Brodarja, Ivana Štrčina, župnika Ma-

tije Škrbca še 9 pristašev Slovenske ljudske stranke in jih poslali v Beograd, da jih sodi Državno sodišče za zaščito države.

Dne 1. julija je prišlo znova do spremembe v vladi. Dr. Voja Marinković, ki je kot predsednik vlade zamenjal Petra Živkovića, je odstopil in prepustil mesto dr. Milanu Srškiću. V njegovi vladi je postal minister za trgovino in industrijo Ivan Mohorič, Ivan Pucelj je ostal še naprej minister za socialno politiko in ljudsko zdravje, dr. Albert Kramer pa je bil v vladi minister brez resora. Pod to vlado je slovenski liberalni tabor dosegel vrhunec svoje politične moči v šestojanuarskem režimu. Istega dne, ko je bila zaprisežera nova vlada, so v Ljubljani zaprli III. realno gimnazijo, realno gimnazijo v Ptujju skrčili na nepopolno, moško in žensko učiteljišče v Ljubljani pa združili. Veliko profesorjev odpustili, upokojili aii jih pa prestavili na učne zavode v druge dele države, zlasti v Srbijo. Zaradi tega je nastalo v Ljubljani v začetku novega šolskega leta na treh ljubljanskih gimnazijah pomanjkanje okoli 40 učnih moči in so morali pouk skrčiti za okoli 600 teden-skih ur.

Dr. Milan Srškić je že 5. novembra preosnoval svojo vlado. Dr. Albert Kramer in Ivan Pucelj sta obdržala svoja resora, Ivan Mohorič pa je iz vlade izpadel.

Tak je bil razvoj glavnih dogodkov v državi od uvedbe kraljevega šestojanuarskega režima leta 1929 do konca leta 1932. Slovenci smo v tem času začeli izgubljati to, za kar smo se stoletja borili pod Avstrijo in pridobili v Jugoslaviji v prvih desetih letih njenega obstoja. Prepovedana je bila slovenska narodna zastava, prepovedane politične stranke, prepovedane mladinske telesnovzgojne organizacije, zatrto vse, kar je spominjalo na zahteve po narodnih pravicah, prepovedano je bilo vse, kar je prej gojilo in utrjevalo slovensko narodno zavest, ker bi to lahko „netilo plemensko mržnjo“. Bil je to čas, ko si je država lastila tudi pravico vzgajanja mladine v enotni vsedrjavni sokolski organizaciji, čas, ko so nasprotniki političnih in narodnih teženj slovenskega naroda šli celo tako daleč, da so iz slovenskih šolskih beril in čitank odstranjevali najlepše sestavke slovenskih pisateljev, ki so poveličevali slovenski narod. Bil je tedaj čas, ko je večinska slovenska stranka morala povedati svojo besedo, poudariti znova politični in narodni program slovenskega naroda, ne oziraje se na posledice, ki lahko zadenejo podpisnike take izjave. Bila je to dolžnost pred narodom in zgodovino, da se je znova potrdila zahteva in volja slovenskega naroda, da hoče ohraniti vse svoje narodne 31

lastnosti in živeti naprej samostojno narodno življenje v družbi svobodnih narodov, a v demokratsko urejeni skupni državi Slovencev, Hrvatov in Srbov. Isto-

časno je pa bila znova tudi poudarjena zahteva po združitvi vseh Slovencev, politični program, ki je navduševal slovenske rodoljube že od leta 1848 naprej.

SLOVENSKA DEKLARACIJA

Sprejelo jo je tajno vodstvo Slovenske ljudske stranke, t. j. že omenjena štirinajstorica, na sestanku, ki je bil v Ljubljani na stanovanju Franceta Gabrovška v Unionu zadnje dni meseca decembra 1932. Dr. Korošec je naprosil člane štirinajstorice, naj bi vsak pripravil osnutek Slovenske deklaracije. Pok. France Kremžar mi je o tem sestanku v letih pred svojo smrtjo pripovedoval takole:

Za sestanek so nekateri člani štirinajstorice res pripravili svoje osnutke. Toda obveljal je dr. Korošček, ki je bil soglasno sprejet. Kajti noben drug predlog ni tako zgoščeno, tako premišljeno in tako udarno poudaril slovenskih narodnih in političnih teženj, kakor Korošček.

Slovenska deklaracija, kakor jo je sestavil dr. Korošček, se je pa glasila takole:

1. Slovenski narod je danes razdeljen in razkosan na štiri države: Na Jugoslavijo, Italijo, Avstrijo, Madžarsko. Njegova osnovna zahteva je, da se zedini v eno samo politično enoto, ker si more le na ta način ohraniti eksistenco in zagotoviti splošen napredek.

2. Glavnemu delu slovenskega naroda, ki živi v Jugoslaviji, je postavljena naloga, da na tem idealu dela do končne ustvaritve.

3. Iz teh razlogov si mora slovenski narod v jugoslovanski državi priboriti tak samostojen položaj, ki bo neprestano služil kot privlačna sila za vse ostale dele naroda, živečega v drugih državah. V ta namen je potrebno:

a) narodna individualnost, ime, zastava, etnična skupnost, finančna samostojnost, politična in kulturna svoboda;

b) radikalna socialna zakonodaja, ki mora osigurati življenjske interese in harmonično razvijanje vseh potrebnih in produktivnih poklicev, posebno kmečkega in delavskega razreda.

4. Za doseg tega cilja je potrebno, da si vsi Slovenci, Hrvati in Srbi zgradimo po svobodnem sporazumu in to na demokratski podlagi državo ravnopravnih edinic; eno teh naj tvori Slovenija.

5. Tako sestavljeno državo zahteva tudi KDK (radičevska demokratska koalicija) in radikalna stranka, odnosno je ne izključujeta. Mi Slovenci se pridružujemo tem sklepom in želimo, da sodelujejo za doseg tega cilja vse stranke in vse struje tako doma, kakor tudi v vsej državi.

V Ljubljani, dne 1. januarja 1933.

G. Košiček v že omenjenem sestavku o krščansko-demokratskem gibanju na Slovenskem pravi,

„da je deklaracija, tajno tiskana v veliki množini, v nekaj dneh prišla v roke vseh slovenskih ljudi in povzročila ogromno pozornost, pa tudi nov val nasilja“.

Za razširitev je poskrbel strankin aparat, o katerem g. Košiček na istem mestu pravi, da se je potem, ko je

„moral prenehati z vidnim delom, hitro in zelo srečno spremenil v podtalno organizacijo, ki je imela namen nenasilnim potem

vzdrževati strankarsko zavest svojih pristavev in dajati navodila v vseh slučajih, ki so vznemirjali ljudsko življenje v teh časih. Sistem tajnih strankinih zaupnikov je segel do skrajne gorske vasi. Tajne okrožnice, letaki in navodila za demonstrativne akcije so vzdrževali vsa ta leta živo zavest, da obstoja neka neznana strankina centrala, ki dobro deluje.“

Slovensko deklaracijo so dobile takoj tudi vse ostale demokratske stranke v državi. Iz Ljubljane sem jo odnesel v Beograd podpisani, kjer smo jo s Francem Smodejem in dr. Avguštinom Juretičem razširili med vse tiste, katerim je bila namenjena.

Proti Slovenski deklaraciji se je takoj dvignil ves vladni propagandni in upravni aparat. Vladno časopisje je začelo proti njej silovito gonjo. Pripisovalo jo je voditeljem Slovenske ljudske stranke in jo proglašalo za „separatistične punktacije“. Banovina v Ljubljani je naročila občinam, da so morale sprejemati protestne izjave. V Ljubljani so ustanovili celo poseben „narodni odbor“, ki mu je predsedoval dr. Gustav Gregorin. Naloga tega odbora je bila zbirati podpise za vdanostno adresu Slovencev kralju Aleksandru kot odgovor „na punktacije“. Poslanci v parlamentu so hudo napadali prvake SLS in zahtevali proti njim kazensko postopanje. Njihov bes je razvnela še bolj poslanica jugoslovanskih škofov o Tyrševi vzgoji mladine v Sokolu kraljevine Jugoslavije, ki je bila sklenjena že na sestanku dne 17. novembra 1932, po vseh katoliških cerkvah v državi so jo pa brali dne 8. januarja 1933.

V preganjanju svojih političnih nasprotnikov je tedanja oblast šla celo tako daleč, da je vodilne moze SLS konfinirala. Tako je dne 27. januarja 1933 objavila, da so bili „v zvezi s propagando proti obstoječemu redu in stanju v državi in zlasti z akcijo, ki se je razvila s tako imenovanimi Koroščevimi punktacijami, ki imajo izrazit protidržavni značaj, pozvani na odgovor in konfinirani dr. Fran Kulovec, dr. Marko Natlačen in dr. Anton Ogrizek, prvi v Foči, drugi v Bileči in tretji v Ključu“.

Naslednjega dne je tedanji režim odredil konfiniranje tudi dr. Korošca. To svoje nečedno postopanje proti enemu od ustanoviteljev skupne države je objavil dne 28. januarja 1933 z uradnim sporočilom, da je „odpotoval iz Ljubljane dr. Anton Korošec, ki mu je vlada odredila kot stalno bivališče Vrnjačko banjo“.

Naslednji udarec je tedanja vlada namenila slovenskim katoliškim prosvetnim organizacijam. To nelepo nalogo je opravil tedanji ban dr. Drago Marušič, biv. član Pucljeve Slovenske kmetijske stranke, v novi stranki JRKD pa istotako član Pucljevega krila, ki je kot primorski rojak zatrl najmočnejši slovenski matični centrali: Prosvetno zvezo v Ljubljani in v Mariboru z vsemi njenimi prosvetnimi in izobraževalnimi društvi v matični državi Jugoslaviji ter se s tem postavil v isto vrsto z italijanskimi fašisti, ki so enako sramotna dejanja počeli s slovenskimi prosvetnimi društvi na Goriškem in Tržaškem.

Razpust slovenskih katoliških prosvet-

nih društev je režim opravičeval z zatrjevanjem, da so prosvetna društva „prekoračila svoj delokrog in se kot nepolitična društva udeleževala politično in strankarsko-politično“.

Nadaljnji odgovor režima na zadržanje večine Slovencev do proslave dr. Koroščeve 60-letnice in izdanja Slovenske deklaracije je bil znani šenčurski proces pred Državnim sodiščem za zaščito države v Beogradu dne 20. februarja leta 1933. Pred to sodišče je režim postavil skupino Slovencev, ki je motila z medklci politični shod režimskega poslanca Mravljeta. Proces se je končal 6. marca 1933, ko je bila izrečena obsodba. Ivan Štrcin je bil obsodjen na denarno kazen 900 din, ostali pa na zaporne kazni od nekaj mesecev do enega leta.

Tiste dni, ko je v Beogradu pred Državnim sodiščem za zaščito države trajal proces zaradi motenja Mravljetovega političnega shoda, je prišlo v Beograd (3. marca 1933) 552 „predstavnikov Slovenije“, ki so prinesli kralju vdanostno adresu, podpisano od 4770 občin, društev in ustanov Dravske banovine proti „separatističnim punktacijam“.

V Vrnjačko banjo je tiste dni Državno sodišče poslalo preiskovalnega sodnika in zapisnikarja zaradi zaslišanja dr. Korošca. Istega dne z istim vlakom sem se tudi podpisani vozil k dr. Korošču v Vrnjačko banjo. Še pred njima sem prišel v sanatorij Sv. Djordje na griču nad Vrnjačko banjo, v katerem je stanoval dr. Korošec.

Ko se je dr. Korošec po opravljeni maši vrnil v sanatorij, sva skupno zajtrkovala. Med zajtrkom je policijski agent, ki je dr. Korošca stalno spremljal, prijavil preiskovalnega sodnika in njegovega zapisnikarja. Dr. Korošec je takoj odšel v salon za sprejemanje gostov v sanatoriju. Ko se je vrnil, mi je povedal, da so ga zasliševali zaradi Slovenske deklaracije. Prvo vprašanje je bilo: „Pravijo, da ste vi avtor Slovenske deklaracije.“ Dr. Korošec je zapisnikarju diktiral: „Na vprašanje ne dam odgovora.“ Naslednje vprašanje preiskovalnega sodnika je bilo: „Če niste vi sestavljalac Slovenske deklaracije, kdo je potem njen avtor?“ Dr. Korošec je znova diktiral v zapisnik: „Tudi na to vprašanje ne dam odgovora.“ Preiskovalni sodnik mu je nato zastavil še tretje vprašanje: „Zakaj ne odgovarjate na postavljena vprašanja.“ Dr. Korošec pa je tudi tokrat odklonil odgovor z besedami: „Tudi na to vprašanje ne dam nobenega odgovora.“

S tem je bilo zasliševanje dr. Korošca končano. Preiskovalni sodnik Državnega sodišča in njegov zapisnikar sta se nato poslovila od dr. Korošca in odšla.

S konfinacijo dr. Korošca, dr. Kulovca, dr. Natlačena in dr. Ogrizka se je bavilo tudi Upravno sodišče v Celju ter je dne 23. septembra 1933 razveljavilo zadevni odlok banske uprave o konfinaciji navedenih prvakov SLS. Režim pa je takoj pogazil neodvisnost sodišč ter se maščeval nad sodniki, ki so izdali odločbo o razveljavitvi odločbe o konfinaciji dr. Korošca, dr. Kulovca, dr. Natlačena in dr. Ogrizka na ta način, da je izposloval pri Državnem svetu v Beogradu že 7. oktobra razveljavitev sodbe upravnega sodišča in potrditev odloka banske uprave. Dva dni pozneje (9. oktobra) pa so bili zaradi razveljavitve odloka banske uprave o konfinaciji dr. Ko-

rošca in tovarišev upokojeni predsednik upravnega sodišča v Celju dr. Ivan Vrtačnik ter sodnika dr. Henrik Steska in dr. Ivan Likar.

Iz povedanega je razvidno kakšnih sredstev se je posluževala tedanja vlada proti svojim političnim nasprotnikom. S svojo protiljudsko politiko je dosegla, da sta si stala nasproti dva odločno si nasprotujoča tabora: na eni strani je bil režim, ki je zagovarjal centralistično in unitaristično državno ureditev ter narodno edinstvo, na drugi strani pa velika večina slovenskega in hrvatskega naroda, ki je po svojih pravih zastopnikih jasno izpovedala, da hoče skupno državo, toda urejeno na demokratski podlagi in na podlagi svobodnega sporazuma med vsemi narodi, ki naj omogoča neoviran razvoj vsem trem državnim narodom v državi.

IZVAJANJE ZAHTEV SLOVENSKE DEKLARACIJE V PREDVOJNI JUGOSLAVIJI

Pod šestojanuarskim režimom za izvedbo zahtev Slovenske deklaracije ni bilo mogoče dosti storiti. Prvaki stranke z dr. Korošcem na čelu so bili v konfinaciji vse do kraljeve smrti v Marseillesu odnosno njegovega pogreba v Beogradu, ko je bilo 21. oktobra 1934 uradno objavljeno, „da je dr. Korošcu, dr. Kulovcu, dr. Natlačenu in dr. Ogrizku zopet dovoljeno svobodno gibanje“.

Tako kot Slovenci za izvedbo svojih zahtev tudi Hrvati niso mogli v tem času dosti napraviti, ker je oblast tudi nje preganjala z vso odločnostjo ter je Državno sodišče za zaščito države dr. Mačka celo obsodilo na zaporno kazen. Tudi po bosanskih muslimanih pod vodstvom dr. Mehmeda Spahe in radikalih srbske Narodne radikalne stranke so padali udarci režima v raznih oblikah. Vendar je pa bilo različno postopanje režima proti srbskim, hrvatskim in slovenskim političnim nasprotnikom. Med tem, ko je režim slovenskega narodnega voditelja dr. Korošca in njegove tovariše poslal v konfinacijo, voditelja Hrvatov dr. Mačka obsodil na zaporno kazen, več njegovih sodelavcev pa poslal v konfinacijo, je od Srbov konfiniral edino dr. Dragoljuba Jovanovića, vodjo levega krila srbske zemljoradniške stranke in Svetozarja Pribičevića, kateremu je pa pozneje vlada dovolila odhod v Češkoslovaško, kjer je tudi umrl (leta 1936).

Režim je tako Slovensko deklaracijo, kakor hrvatsko, muslimansko in radikalno, proglasil za protidržavne, kar pa niso bile, ampak izrazita državotvorna dejanja, kajti vse so odločno poudarjale, da so

za ohranitev skupne države. Vsem je bila razen tega skupna želja po demokratskem režimu in sporazumni rešitvi notranje-političnih vprašanj na podlagi ohranitve narodnih samobitnosti narodov, ki državo sestavljajo. Torej vse to, do česar je prišlo šele neposredno pred drugo svetovno vojno, ko je bil med knezom Pavlom, odnosno Cvetkovićevo vlado in Hrvatsko kmetsko stranko sklenjen hrvatsko-srbski sporazum dne 26. avgusta 1939.

Čeprav je tedanja oblast skušala podcenjevati pomen objavljene Slovenske deklaracije, kakor ostalih političnih izjav v državi, je morala tudi sama spričo zahtev po široki decentralizaciji popuščati v svojem dotedanem strogem centralizmu. Ta težnja je prišla do izraza n. pr. dne 20. julija 1933, ko se je Jugoslovanska radikalna kmetska demokracija na svojem prvem kongresu v Beogradu preimenovala v Jugoslovansko nacionalno stranko — JNS. Za predsednika stranke je bil izvoljen Nikola Uzunović, med podpredsedniki sta pa bila tudi dr. Albert Kramer in Ivan Pucelj. Dr. Kramer je bil obenem tudi glavni tajnik stranke.

V strankinem programu, ki je bil sprejet na kongresu, je na enem mestu poudarjeno:

„Srbi, Hrvati in Slovenci tvorijo, živeč na nepretrganem ozemlju zemljepisne in narodopisne celote, po svojem poreklu, jeziku, po svojih trajnih težnjah, po enakosti zgodovinske usode in doživljajev ter po nikdar ugasli zavesti o skupnosti, enoten jugoslovanski narod.“ — „Kot država edinstvenega jugoslovanskega naroda mora biti kraljevina Jugoslavija zgrajena in urejena kot edinstvena

nacionalna država. Le tako se more zanesljivo politično osigurati svobodno življenje Srbov, Hrvatov in Slovencev in zajamčiti popolna enakopravnost vseh poprej razcepljenih delov naroda, izključujoč vsako nadoblast enega nad drugim. Državno in narodno edinstvo mora biti zato neizpremenljivo zajamčeno z eno državno ustavo za vso kraljevino.“ — „Reorganizacija državne uprave se mora poenostaviti, sedanja uprava poceniti. Prilagoditi se mora potrebam in zahtevam naroda v posameznih krajih in mora biti zato dekoncentrirana v banovinah kot upravnih edinicah in decentralizirana v banovinah in občinskih samoupravnih ustanovah.“ — „Prosvetno dviganje naroda v duhu jugoslovanske ideje in v cilju izgradnje edinstvene jugoslovanske narodne kulture, se mora izvajati skupno z etničnim in fizičnim vzgajanjem, skladno in sistematično v šoli in izven nje.“

Vidimo, da iz programa veje kljub podarku po širokih samoupravah še vedno popolen duh ne samo državnega, ampak ampak tudi narodnega edinstva, ki ga je proglasil šestojanuarski režim za edino državno politiko. Še vedno je tu govor o enotnem jugoslovanskem narodu in ne o slovenskem, hrvatskem in srbskem narodu. To unitaristično politiko je po odstopu Srškičeve vlade dne 27. januarja 1934 nadaljeval Nikola Uzunović, predsednik JNS. V njegovi vladi je postal minister za socialno politiko in ljudsko zdravje senator dr. Fran Novak, dr. Albert Kramer in Ivan Pucelj pa sta iz vlade izpadla, toda sta bila dne 3. februarja 1935 izvoljena za senatorja, kakor tudi dr. Drago Marušič. Pri teh senatorskih volitvah je bila poleg vladne liste postavljena še opozicijska lista, na kateri so bili kandidati Franjo Žebot, Janez Štrcin in Martin Stelblovnik. Prva, režimska, lista je dobila 321 glasov, opozicijska pa 86.

Dne 9. oktobra 1935 je bil, kot že omenjeno, v Marseillesu ubit kot žrtev političnega atentata nosilec šestojanuarskega režima kralj Aleksander. Zaradi mladostnosti njegovega sina Petra II. so prevzeli izvrševanje kraljevske oblasti kraljevski namestniki: knez Pavle Karadjordjević, dr. Radenko Stanković in dr. Ivo Perović.

Sestava namestništva je povedala, da se bo smer Aleksandrove politike dosledno nadaljevala. Saj sta bila zlasti dr. Radenko Stanković in dr. Ivo Perović znana kot odločna zagovornika in izvrševalca politike državnega in narodnega edinstva na položajih, ki sta jih zavzemala pred imenovanjem za namestnika.

V Uzunovićevi vladi pa je prišlo do notranjega trenja. Zaradi tega je Nikola Uzunović odstopil in novo vlado je sestavil zunanji minister Bogoljub Jevtić, znan po geslu „Čuvajte Jugoslaviju“, ki naj bi

ga bil kralj Aleksander ob smrti izrekel. V Jevtićevi vladi je postal minister za socialno politiko dr. Drago Marušič, ban Dravske banovine pa dr. Dinko Puc (8. 2. 1935). Dr. Dinko Puc je bil prej med vodilnimi člani demokratske stranke, kasneje je bil član JRKD, nazadnje se pa z Marušičem povsem naslonil na Jevtića proti dr. Kramerju. Jevtić je dne 6. februarja 1935 razpustil narodno skupščino in razpisal volitve za 5. maj. Udeležba pri volitvah je bila po uradnih podatkih 46.96%. To je bila najmanjša volilna udeležba v vsej državi.

Poleg Jevtićeve vladne liste so bile postavljene še tri druge: Lista HSS in srbske združene opozicije, katere nosilec je bil dr. Maček, lista Bože Maksimovića in Lista Dimitrija Ljotića. Slovenska ljudska stranka in srbska narodna radikalna stranka sta proglasili volilno abstinenco, kajti že tedaj so bile v teku priprave za prihod nove vlade, ki naj bi po volitvah prišla na oblast kot pomirjevalka razvnetih političnih strasti in obnoviteljica pravega demokratskega življenja v državi.

Nekaj pristašev Slovenske ljudske stranke se pa navodil vodstva stranke ni držalo ter je kljub temu kandidiralo na Jevtićevi listi: To so bili dr. Andrej Veble, dr. Franc Klar, dr. Jure Koce in Miha Brenčič.

Petega maja izvoljena skupščina se pod Jevtićem nikdar ni sestala, kajti Bogoljub Jevtić je moral 20. junija odstopiti. Proti njemu je v vladi nastopil celo Peter Živković, glavno akcijo je pa vodil proti njemu dr. Milan Stojadinović, ki je bil v njegovi vladi finančni minister.

Novo vlado je sestavil dr. Milan Stojadinović skupno z dr. Antonom Korošcem in dr. Mehmedom Spahom. Nastop nove vlade je nakazal tudi nov politični kurz v državi. Toda pot do njega je bila še trda in dolga. Kajti namestništvo ni dopuščalo odklanjanja od Aleksandrove politike državnega in narodnega edinstva. Ni pustilo spremembe obstoječe politične zakonodaje, ni dovolilo razpusta Jevtićeve petomajske narodne skupščine, celo v Stojadinovićevo vlado je vsililo nekaj ministrov, ki naj bi bili porok, da se bo Aleksandrova politika točno nadaljevala. Zato tudi tedaj še ni bilo mogoče obnavljanje starih narodnih političnih strank, tudi še niso bile dovoljene narodne zastave. Vlada je imela tedaj na izbiro samo ti možnosti: ali nasilno sprevreči obstoječi notranjepolitični šestojanuarski sistem in s silo uveljaviti nov notranjepolitični kurz, ali se prilagoditi položaju in obstoječo politično zakonodajo izvajati najbolj svobodoljubno in dostikrat dopuščati stvari, ki so bile po zakonu pre-

povedane, n. pr. izobešanje narodnih zastav in podobno. Za izvedbo državnega udara vlada ni imela na razpolago potrebnih sil, ker je bila vojska za šestojanuarsko politiko; preostala je torej samo druga možnost. To je bil izhod za silo, a ob upoštevanju dejanskega stanja.

Tako nosi še vse obeležje tedanjega šestojanuarskega vzdušja tudi še nova politična tvorba: Jugoslovanska radikalna zajednica, ki ni bila homogena politična stranka, kot je povedala že samo beseda „zajednica“, t. j. skupnost več strank (Narodne radikalne stranke, Slovenske ljudske stranke in Jugoslovanske muslimanske organizacije).

Jugoslovanska radikalna zajednica — JRZ se je prijavila notranjemu ministrstvu 19. avgusta 1935, v svojem programu pa, kot že omenjeno, nosi še vse oznake tistega časa, ko je bilo še vse v duhu „državnega in narodnega edinstva“. To ne sme nikogar motiti. Brez tega politične formacije ni bilo mogoče ustanoviti, ker tega obstoječi zakoni niso dopuščali, spremeniti jih pa ni bilo mogoče zaradi namestništva. Da pa bo stranka zasledovala cilje po zadovoljivi tudi narodnih teženj Srbov, Hrvatov in Slovencev, je pa dobro razvidno iz programa, ko pravi, da je ta stranka sicer za

„narodno in državno edinstvo, za edinstvo teritorija in za enotno državljanstvo ter bo te ideje propagirala in zastopala. Toda pri tem delu bo imela v vidu, da so teritoriji, iz katerih je naša država sestavljena, živeli v preteklosti svoje posebno življenje ter so v teku teh dolgih dob pridobili svoje posebne navade, administrativne in druge. Da bi se razvila in jačala zavest o državnem in narodnem edinstvu ter čim bolje in modreje ize-nale in zmanjšale razlike, ki nam jih je pustila v dediščino dolga in neenaka preteklost, smatra stranka, da temu služi ona politična metoda, ki na tem poslu dela postopoma in premišljeno, da se ne uporabljajo prežvele metode, ter da se na ta način ne ustvarjajo čustvovanja. Spoštovanje treh imen našega naroda Srbov, Hrvatov in Slovencev in njihova ravnopravnost, spoštovanje priznanih ver, kakor tudi obojih pismen, spoštovanje tradicij, vse to se mora zaščititi, ker se bo na ta način razvijalo medsebojno spoštovanje in cenjenje v narodu.“

Na drugem mestu pa pravi:

„Stranka smatra načelo samouprave širokih obsegov kot najboljši sistem za ureditev državne uprave v smislu narodovih želja in potreb. Državno upravo je potreba tako organizirati, da se bo poedinim krajem dala možnost, da bodo mogli urejati svoje lokalne potrebe, administrativne, gospodarske, finančne, kulturne in druge, v kolikor so vezane na poedine kraje, a na način, ki ne bo dovaljal lokalne uprave v nasprotje z državo, z njenimi cilji in potrebami.“

Čeprav tudi program te stranke govori še o narodnem edinstvu, je duh, ki ga preveva, vse drugačen, kot pa je v programu JNS. Mnogo bolj sprejemljiv s slovenskega narodnega stališča, kot pa program JNS, kar je brez dvoma zasluga SLS, ki je s tem pokazala in potrdila, da resno misli na ustvaritev zahtev Slovenske narodne deklaracije iz leta 1933.

Istočasno kot se je prijavila ustanovitev Jugoslovanske radikalne zajednice, so se avgusta 1935 sestali vidni funkcionarji Jugoslovanske nacionalne stranke iz „Dravske, Savske in Primorske banovine“. Imeli so razgovor o novem političnem kurzu v državi ter so z ozirom na program Jugoslovanske radikalne zajednice v tkzv. „Pohorski resoluciji“ svoje stališče poudarili takole:

„Srbi, Hrvati in Slovenci so v etičnem pogledu en jugoslovanski narod in z ozirom na to more samo resnična jugoslovanska misel biti soliden temelj za napredek nacije in razvoj države.“ — „Jugoslovani kot narod se morajo razvijati samo v unitaristični državi.“ — „Vprašanja, ki nimajo izraztega državnega značaja, se morajo reševati regionalno, upoštevajoč do skrajnih mej princip dekoncentracije oblasti in decentralizacije uprave po banovinah z izdelano in finančno zasigurano samoupravo.“ — „Kompleks vprašanj, znanih pod imenom hrvatsko vprašanje, se more pravilno rešiti samo v okviru jugoslovanske politike in v skladu narodnega in državnega edinstva.“

Jugoslovanska nacionalna stranka je po združitvi Jevtičevega in Živkovičevega dela dne 30. junija 1936 poživila svojo delavnost v državi z izvolitvijo Petra Živkoviča za predsednika JNS, dr. Alberta Kramerja pa za glavnega tajnika.

Predstavniki Slovenske ljudske stranke v vladi — 1. septembra 1935 je postal minister v Stojadinovičevi vladi tudi dr. Miha Krek — dne 10. septembra istega leta pa ban Dravske banovine dr. Marko Natlačen —, so pri svojem zastopanju slovenskih narodnih koristi in teženj imeli pred sabo stalno zahteve Slovenske deklaracije. Z vsemi sredstvi so si prizadevali, da bi narodu preskrbeli in zagotovili vse tiste ustanove, ki jih svoboden in neodvisen narod mora imeti za svoje politično, gospodarsko, kulturno in socialno življenje. Slovenija je začela dobivati nove vzgojne in učne zavode; 5. oktobra 1936 so v Ljubljani začeli graditi palačo vseučiliške knjižnice, 18. oktobra istega leta so v Ljubljani odprli novo poslopje III. drž. realne gimnazije, 3. decembra 1936 je bil izdan odlok, da se nepopolna državna realna gimnazija v Murski Soboti s prihodnjim šolskim letom pretvori v popolno. Za

zaščito in napredek kmetijstva je bila 31. januarja 1937 izdana uredba o kmetijskih zbornicah. V Ljubljani je Kmetijska zbornica za Slovenijo začela poslovati 25. julija i. l. Dne 1. septembra 1937 je bil izdan odlok, da se v Kočevju odpre postopoma državna realna gimnazija, dne 27. istega meseca pa so v Mariboru odprli nepopolno mešano realno gimnazijo. Vsa prizadevanja dr. Korošca so šla tudi v to smer, da bi Slovenci dobili tudi svoje vrhunske kulturne ustanove, zlasti svojo lastno narodno Akademijo znanosti in umetnosti. Ta cilj je zasledoval s tako vztrajnostjo, da je s svojim vplivom v vladi dosegel, da je bil imenovan za prosvetnega ministra njegov osebni prijatelj Dimitrij Magarašević, ki je pomagal kot resorni minister izvesti ta načrt. Ustanovni občni zbor društva Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani je bil 11. decembra 1937, prvi člani te akademije so pa bili imenovani 12. oktobra 1938.

V političnem pogledu je SLS skupno s srbskimi radikali in bosanskimi muslimani v JRZ, ki je imela 1. junija 1936 prvi kongres v Beogradu, na katerem je bil izvoljen za predsednika dr. Milan Stojadinović, za I. podpredsednika dr. Korošec, za II. pa vodja bosanskih muslimanov dr. Mehmed Spaho, delala na pomirjenju v državi. Svojo politično moč je prvič preiskovala v Sloveniji pri občinskih volitvah dne 25. oktobra 1936, kjer so bile volitve v 225 občinah. Zmagala je v 197 občinah. V začetku naslednjega leta (17. januarja) sta se v lovski koči v Dobravi pri Brežicah sestala predsednik vlade dr. Milan Stojadinović in vodja Hrvatov dr. Vladko Maček. Čeprav na sestanku med njima, ki ga je pripravil dr. Korošec, ni prišlo do pozitivnih sklepov, je bil pozitiven rezultat že ta, da je do sestanka sploh prišlo. Kajti prelom v dotedanjem političnem kurzu je bil ta sestanek, ko se je sestal predsednik vlade s politično osebnostjo, katero je prejšnji šestojanuarski režim dal obsoditi pred Državnim sodiščem za zaščito države in ki je bil pri volitvah nosilec opozicionalne liste. S tem sestankom je bila izražena želja vlade, da naj bi prišlo do rešitve hrvatskega vprašanja, za kar je pripravljal pot in vzdušje s svojo zmerno in pametno notranjo politiko dr. Korošec.

Med tem so imeli živahne medsebojne stike tudi predstavniki srbske združene opozicije s predstavniki Hrvatov. Končno so 7. oktobra 1937 v Farkašiću pri Zagrebu podpisali političen dogovor, ki naj bi služil za osnovo sporazuma med Hrvati in Srbi. Dogovor so podpisali srbski radikali iz glavnega odbora te stranke, ki so se odvojili od dr. Stojadinovića v JRZ, Davi-

dovičevi demokrati in srbski zemljoradniki na eni strani ter predstavniki KDK na drugi strani.

Pa tudi vlada dr. Stojadinovića, ali bolje povedano, nekateri člani te vlade so vzdrževali neprestane stike s predstavniki Hrvatov in so tudi s svoje strani pripravljali osnove za dosego sporazuma. Vlada je naslednje leto t. j. 10. oktobra 1938 razpustila skupščino in razpisala volitve za 11. december 1938. Nosilec kandidatne liste strank, ki so bile zastopane v vladi, je bil dr. Milan Stojadinović; nosilec opozicionalne kandidatne liste, ki je združevala KDK, srbsko združeno opozicijo ter JNS, pa znova dr. Vladko Maček. Po zašlugi dr. Korošca so bile volitve svobodne. To je priznal po volitvah sam dr. Maček.

Pri volitvah dne 11. decembra 1938 so bili v Sloveniji izvoljeni na listi JRZ naslednji poslanci: Ljubljana mesto: Dr. Anton Korošec in dr. Adolf Golia. Ljubljana okolica: Dr. Anton Korošec in Miloš Stare; Logatec: Franc Gabrovšek; Škofja Loka: prof. Ivan Dolenc; Kranj: Janez Brodar; Radovljica: dr. Albin Šmajd; Kamnik: Ivan Strein; Krško: dr. Miha Krek; Litijska: dr. Jože Lavrič; Kočevje: Alojzij Rigler; Črnomelj: dr. Jure Koce; Novo mesto: dr. Franc Kulovec; Brežice: Jože Tratnik; Gornji Grad: Martin Steblovnik; Celje: Alojzij Mihelčič; Laško: prof. Mirko Bitenc; Maribor levi breg: Franjo Žebot in Franc Špindler; Maribor desni breg: Štefan Koban; Slovenj gradec: Ivan Theuerschuh; Dravograd: Karel Gajšek; Ljutomer: Franc Snój; Ptuj: Marko Kranjc; Šmarje pri Jelšah: dr. Anton Ogrizek; Konjice: dr. Maksim Sevšek; Murska Sobota: dr. Franc Bajlec in Dolnja Lendava: dr. Franc Klar.

Ker je dr. Korošec obdržal senatorski mandat sta bila potrjena za poslanca njegova namestnika. V Ljubljani Pavle Masič, v ljubljanski okolici pa Rudolf Smersu. Tudi dr. Kulovec je obdržal senatorski mandat. V skupščino je prišel kot poslanec njegov namestnik Demetriji Weble.

Zaradi zmerne dr. Koroščeve notranje politike pa je v vladi prišlo do trenj, ter so proti dr. Korošču začeli nastopati tisti dr. Stojadinovičevi ministri in poslanci, ki so smatrali, da dr. Korošec v notranji politiki, zlasti proti Hrvatom, preveč popušča. Zato je dr. Stojadinović 21. 12. 1938 preosnoval svoj kabinet ter v njegovi novi vladi ni bilo več dr. Korošca. Kot zastopnika Slovencev sta ostala v vladi dr. Miha Krek kot gradbeni minister in Franc Snój kot minister brez portfelja. Precej političnih osebnosti je tedaj knezu Pavlu zamerilo, da je pustil pasti dr. Korošca, ki je ob za- 37

četku zasedanja narodne skupščine in senata dne 16. januarja 1939 bil izvoljen za predsednika senata.

Notranjepolitični razvoj je nato šel še bolj odločno v smer iskanja poti in možnosti za sporazum s Hrvati. Do vidnega izraza je to hotenje prišlo dne 3. februarja 1939, ko so ministri dr. Miha Krek, Franc Snaj, dr. Mehmed Spaho, dr. Džafer Kulenovič in Dragiša Cvetković dali ostavke na svoje položaje v dr. Stojadinovičevi vladi z utemeljitvijo, da so „v vladi različna naziranja glede ureditve vprašanja našega sporazuma s Hrvati in da predstavlja vlada v sedanji sestavi zapreko za ureditev tega važnega vprašanja“.

Predsednik vlade dr. Stojadinović je po ostavki petih članov svoje vlade moral dati ostavko celokupnega kabineta. Nove vlade pa ni več sestavil dr. Stojadinović, ampak Dragiša Cvetković. V njej sta slovenska zastopnika dr. Miha Krek in Franc Snaj obdržala še naprej položaje, ki sta jih imela v prejšnji vladi.

Dragiša Cvetković je pred parlamentom prebral deklaracijo svoje vlade dne 16. februarja 1939. V njej med drugim naglašča, da se je vlada sestavila

„s posebnim poslanstvom, da se loti ureditve in konsolidacije notranjih razmer.“

Na tej poti je po mnenju vlade

„eno izmed glavnih vprašanj nedvomno ureditev razmer v naziranju, ki obstoji že 20 let pri bratih Hrvatih o osnovnih načelih naše državne politike. Stoječ na načelu, da se morajo med nami ustvariti trajni, boljši in trdnjši odnosi glede sodelovanja v državnem življenju na temelju popolne enakopravnosti, in upoštevajoč pri tem važne momente naše zgodovinske preteklosti, misli kraljevska vlada, da mora biti sporazum s Hrvati kot hrvatsko vprašanje njena jasna in odločna politika. Zato morajo biti že priprave za to veliko pot takšnega značaja, da bodo odločno pustile ob strani vse metode preteklosti, ki so ta najvažnejši notranjedr-

žavni problem z raznim taktiziranjem oddaljile od njegove prave ureditve.“

Tako upa vlada

„ustvariti čvrst temelj z novo orientacijo naše notranje politike“

in želi

„da se v atmosferi vzajemnega bratskega razumevanja in strpnosti lotimo urejanja te zgodovinske naloge.“

Naravnost revolucionarno utemeljevanje nujnosti ureditve razmerja s Hrvati in način priprav poti za tak sporazum je tedaj predstavljala ta vladna deklaracija, če se zamislimo v položaj, ki je bil pod šestojanuarskim režimom, njegovim nadeljevanjem po kraljevi smrti in tudi še ob nastopu dr. Stojadinovičeve vlade, ko je vsa politika tudi še morala temeljiti ne samo na osnovi „čuvanja državnega edinstva“, ampak tudi „narodnega edinstva“.

V tej deklaraciji je dobila viden izraz težnja Slovenske deklaracije, da pride do sporazuma med narodi v svobodi in demokraciji. To je čisto razumljivo, ker je v tedanjem razpletu politične krize in pri sestavi nove vlade in redakciji njene deklaracije dr. Korošec igral zelo pomembno vlogo.

Pod vlado, ki si je za sporazum s Hrvati postavila take osnove, je do sporazuma v resnici kmalu prišlo, saj je bil podpisan ne Bledu že 26. avgusta 1939. Sporazum s Hrvati naj bi pa bil začetek notranjega preurejanja države v smislu narodnih želja in teženj posameznih narodov, preureditve, ki naj bi zadovoljila vse narode, jim zagotovila nemoten nadaljnji vsestranski razvoj, s čemer bi se državna skupnost samo utrdila na znotraj in zunaj.

Izvedbo teh načrtov je pa preprečil drž. prevrat z dne 27. marca 1941, ki je narode in državo pahnil v vojno viхро ter jim povzročil nepopisno nesrečo in gorje, ki traja še kar naprej.

SLOVENSKA DEKLARACIJA IN MEDVOJNI ČAS

Nesrečo, ki so jo nad narod prinesli fašistični, nacistični in madžarski okupatorji, se med vojno še povečali komunisti s svojo revolucijo, ne za osvoboditev naroda izpod okupatorjevega jarma, ampak za izvedbo komunistične revolucije, t. j. za prigrabitve oblasti in vzpostavitev komunistične diktature.

Slovenske demokratične stranke — Slovenska ljudska stranka, slovenski del Jugoslovanske nacionalne stranke in Socia-

listične stranke Jugoslavije, je dvojna narodna nesreča združila v skupnem nastopanju. V medsebojnih razgovorih so iskale možnosti za zblizanje političnih pogledov glede priprave osnutkov politične zakonodaje za čas, ko bo slovenski narod mogel znova svobodno odločati o svoji usodi. Notranjepolitično zblizanje je šlo tako daleč, da je celo slovenski del Jugoslovanske nacionalne stranke, ki je prej zagovarjala unitaristično državno ureditev in negirala

obstoj posebnega slovenskega naroda, pristala na federativno ureditev bodoče svobodne Jugoslavije, v katerem bi bile slovenskemu narodu zagotovljene vse možnosti za njegov vsestranski razvoj. Na takih osnovah je zgrajena tudi politična izjava o ustanovitvi Narodnega odbora za Slovenijo z dne 29. oktobra 1944.

To je pa zopet v skladu s točko 4. in 5. Slovenske deklaracije, ki govorita o po-

trebi, da „si vsi Slovenci, Hrvati in Srbi zgradimo po svobodnem sporazumu in to na demokratski podlagi državo ravnopravnih edinic; eno teh naj tvori Slovenija“ in ugotovitev, da tako sestavljeno državo zahteva tudi KDK in radikalna stranka in da se „mi Slovenci pridružujemo tem sklepom in želimo, da sodelujejo za dosego tega cilja vse stranke in vse struje tako doma, kakor tudi v vsej državi“.

SLOVENSKA DEKLARACIJA IN SEDANJA POLITIČNA STVARNOST V DOMOVINI

Če se 30 let po izdanju Slovenske deklaracije vprašamo ali je ta slovenski politični program še sodoben in potreben, je odgovor samo potrilen. Še več. Lahko rečemo, da je sedaj še bolj sodoben, še bolj nujen, kot je bil leta 1933, kajti slovenski narod je pod komunisti v večji nevarnosti, kot je pa bil kdajkoli poprej. Kajti noben, še tako kruti Pribičevićev centralizem, še tako ponavljajoči se poskusi nekaterih srbskih zanešenjakov, ki so novo državno tvorbo enostavno smatrali za razširjeno Srbijo, nobena „srbska hegemonija“, nobeno jugoslovanstvo in vsi naporji šestojanuarskega režima, da bi Slovence vtopili v „jugoslovanski“ narod, za Slovence ni predstavljal take nevarnosti kot grozi slovenskemu narodu od komunistov. Vsa prizadevanja imenovanih, ki so hotela zavreti slovenski narodni razvoj, so imela namreč za osnovo narodnost, recimo srbsko narodnost ali umišljeno jugoslovansko, ki naj bi bila mešanica vseh. Zadevale so ob neprebojni zid slovenske narodne zavednosti in slovenskega narodnega hotenja. Pri komunistih je pa bistveno drugače. Komunisti narodnosti ne poznajo. Zanje je to nepotrebna navlaka buržoazne reakcije. Zanje je glavno marksizem, marksistična osnova za graditev mednarodne, brezrazredne družbe. Komunizem, marksizem, je pri njih glavno in to je bistveno, da ga izpovedujejo vsi, pa naj bodo katere koli narodnosti. Zato ima pod komunisti vsak sovražen sunek v slovensko narodno območje neprimerno večjo verjetnost na uspeh, ker ne zadeva pri slovenskih komunistih na nobeno narodno oviro, na noben narodni odpor, ker mladine ne vzgajajo v narodnem, ne verskem, ampak v materialističnem, komunističnem duhu. Kako brezpombna je za komuniste narodnost, vidimo v zadržanju jugoslovanske komunistične vlade do slovenskih narodnih manjšin v Italiji in na Koroškem. Niti enkrat se niso odločno postavili v njihovo zaščito, ampak so ostali gluhi za vse krivice, ki so se jim

godile in se jim gode še kar naprej, ker jim je več materialna dobrina, ki jo dobivajo iz teh držav za svoje zavoženo gospodarstvo.

V predvojni Jugoslaviji so Slovenci v Jugoslaviji resnično dosegli tako stopnjo vsestranskega razvoja, da so se zelo približali idealu, ki je bil postavljen v točki 3. Slovenske deklaracije, da si mora namreč „slovenski narod v jugoslovanski državi priboriti tak samostojen položaj, ki bo neprestano služil kot privlačna sila za vse ostale dele naroda, živeče v drugih državah. V ta namen nam je potrebno: a) narodna individualnost, ime, zastava, etnična skupnost, finančna samostojnost, politična in kulturna samostojnost; b) radikalno zakonodajstvo, ki mora osigurati življenjske interese in harmonično razvijanje vseh potrebnih in produktivnih poklicev, posebno kmečkega in delavskega razreda“.

V državi, ki se je začela že tudi notranje urejevati po željah njenih narodov, s svobodo za neovirano politično, gospodarsko, kulturno, socialno in versko življenje so Slovenci v predvojni Jugoslaviji že lahko bili privlačna sila za svoje brate na Koroškem v Avstriji in na Goriškem ter Tržaškem v Italiji.

Ali so Slovenci pod komunističnim režimom v Jugoslaviji še vedno v takem položaju? Ali morejo biti sploh za koga privlačna sila, ko pa ne uživajo niti sami ne politične, ne gospodarske, ne kulturne, ne verske in ne socialne svobode, ki morajo živeti pod najbrutalnejšo komunistično diktaturo, kar jih svet in človeštvo sploh poznata?

Ker slovenski narod v domovini ni svoboden in o svoji usodi ne more svobodno odločati, mora slovenska politična emigracija neprestano delati za zrušenje komunistične diktature, za osvoboditev slovenskega naroda, nato pa za izvedbo zahtev in načel Slovenske deklaracije.

RESNICA O SOLUNU

V Zborniku-Koledarju Svobodne Slovenije za leto 1962 smo objavili članek dr. Mihe Kreka „Usodna pomlad“ z vrsto dokumentov, ki se nanašajo na dogodke, ki jih je sprožil državni prevrat dne 27. marca 1941 v Beogradu, ter na dogajanja med vojnimi leti na jugoslovanskem področju. Med dokumenti je bilo objavljeno tudi zaupno sporočilo tedanjega italijanskega zunanega ministra Ciana tedanjemu jugoslovanskemu ministrskemu predsedniku g. Dragiši Cvetkoviću ob podpisu pristopa Jugoslavije k državam Trojnega pakta dne 25. marca 1941 na Dunaju. V njem mu Ciano zagotavlja, „da se bo upošteval interes Jugoslavije na ozemeljsko zvezo z Egejskim morjem tako, da se bo raztegnila suverenost Jugoslavije na mesto in luko Solun“.

Iz gornjega dokumenta izhaja, naj bi jugoslovansko vlado ob pristopu k državam Trojnega pakta vodili koristoljubni in imperialistični nameni, ne pa ljubezen do narodov v državi in skrb za ohranitev države v nevtralnosti. To so tudi očitali tedanji jugoslovanski vladi nasprotniki njene nevtralistične politike in hudo napadali tedanjega predsednika g. Dragišo Cvetkovića in zlasti kneza Pavla. V glavnem so to bili in so še zagovorniki državnega prevrata z dne 27. marca 1941.

Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1962 je bil že zaključen, ko smo dobili Cvetkovićevo sporočilo o nepristnosti dokumenta, ki nosi Cianov podpis.

Zaradi pojasnitve vprašanja Soluna v zvezi s Trojnim paktom, smo naprosili g. Dragišo Cvetkovića, da bi nam kot najbolj verodostojna priča opisal, kako je bilo s to zadevo. Naprosili pa smo tudi kot nepristranskega zgodovinarja profesorja Kolumbijske univerze v New Yorku g. dr. Hoptnerja, da bi nam napisal svoje ugotovitve v tej zvezi.

Oba sta se naši prošnji odzvala, za kar se jima zahvaljujemo.

V naslednjem objavljamo oba članka.

Uredništvo

SOLUN IN TROJNI PAKT

DRAGIŠA CVETKOVIĆ

Solun je s svojim pristaniščem ob Egejskem morju že izza davnine igral vidno vlogo v vseh vojnih zapletljajih na Balkanu. Prav tako je bil Solun politično zelo pomemben v spletkah in sporih velikih sil pri osvajanju važnih strateških in prometnih poti, kadar koli so preko Balkanskega polotoka skušali zagospodariti nad tem oporiščem v svojih prodiranjih proti Bližnjemu in Srednjemu Vzhodu. Nemški „Drang nach Osten“ je šel tudi po tej poti. Tako je bil Balkan vedno poprišče osvajalnih namenov.

V Solunu se je začelo tudi prvo revolucionarno gibanje, imenovano „mladoturško“. Privedlo je do padca otomanskega imperija. Veliki reformator Ataturk je kot mlad častnik v Solunu sodeloval v pripravah za zrušenje Abdul-Hamidovega fevdalnega carstva. Turčija se je spremenila v naprednejšo Ataturkovo državo.

Solun je po prebivalstvu mešano mesto, kjer živi poleg Grkov, Židov in Turkov tudi precej ljudi slovanskega rodu. V zaledju Soluna je pa slovanski živelj bil poprej v veliki večini.

Po grško-turški vojni, ki je nastala po prvi svetovni vojni, in zmagi Ataturka pri mestu Ineni, so Turki Grke pregnali iz Male Azije. Okoli milijon ljudi so preselili od tam v Egejsko Macedonijo. Tedaj so z ostrimi, represivnimi odredbami novi naseljenci iztisnili slovansko prebivalstvo in dali temu delu Macedonije grški značaj. (Sedanji predsednik turške vlade, tedaj Ismet Paša, je po bitki pri Ineni-ju dobil naslov Ismet Ineni v znak narodovega priznanja.)

Solun je važen tudi zato, ker važnejše prometne poti, vodne in suhozemske, ki vežejo sosednje balkanske in obdonavske dežele, težijo tja, k Solunu in pristanišču,

na odprto morje. Znani so tudi veliki načrti za zgradbo prekopov med Donavo preko Srbije do rek Morava in Vardar. Gospodarska pomembnost takega prekopa je očitna. Z njim bi solunsko pristanišče dobilo ceneno vodno prometno zvezo z oddaljenimi deželami. Ta vodna prometna zveza bi prišla do popolnega učinka, ko bi se izvedel tudi podoben načrt na severozahodu Evrope, kjer naj bi novi prekopi vezali Ren preko Hamburga s Severnim morjem in oceani.

Vse to povečuje pomen Soluna, pa tudi Srbije, kajti preko nje vodi edina direktna suhozemna pot in prometna zveza iz Evrope do Egejskega morja.

V začetku sedanjega stoletja je postal pomen Soluna za Srbijo še bolj nesporen. Po dinastičnih spremembah v Srbiji je bila na Dunaju in Budimpešti vse bolj očitna osvojevalna politika, ki se je izražala v gospodarskem pritisku na Srbijo. Med Avstro-Ogrsko in Srbijo je nastala carinska vojna. Dunaj je odbil sklenitev trgovske pogodbe. Leta 1906 sta Srbija in Bolgarija sklenili carinsko zvezo, ki jo je Bolgarija po enem letu odpovedala pod pritiskom Dunaja. Srbija je v tej dobi imela en sam izhod na morja, po Donavi. Toda ta izhod je bil nezadosten. Srbija, vztrajna v obrambi svoje svobode, ki jo je tako težko izvojevala in drago plačala, se je obrnila v smeri proti Solunu. Dunaj je izgubil igro. Srbija je sklenila trgovske pogodbe, najprej s Črno goro, potem s Francijo, Anglijo, Italijo, Turčijo, Romunijo in Švico. Te so ji omogočile gospodarski dvig in napredek. Solun je za Srbijo postal rešen.

Po končani prvi svetovni vojni je važnost solunskega pristanišča še narastala zaradi sprememb v gospodarskem prometu s Trstom in Reko. Za novo državo Srbov, Hrvatov in Slovencev je postalo solunsko pristanišče prav tako nujno, kot je poprej bilo za Srbijo. Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev je leta 1924 preko Soluna izvozila 9.341 vagonovskih tovorov in uvozila 2.614 vagonov blaga. Naslednje leto, 1925, je z našega ozemlja prišlo v Solun 15.085 vagonov, a uvozili smo preko Soluna 2.356 vagonov. Vse ostale države so v teh letih preko Soluna izvozile 490 in 609 vagonov in uvozile 174 in 220 vagonov. Najbližja sosedja, Bolgarija, za katero je Solun vedno bil važnejši politično kot pa gospodarsko, je imela v teh letih skupen promet: 487 vagonov v letu 1924, v 1925 vsega 366 vagonov (statistika uglednega atenskega ekonomista Koronisa 1926).

Za prejšnjo kraljevino Srbijo je imel Solun poleg trgovsko-prometnega tudi važen vojni-strateški pomen. Spričo avstro-

ogrskih osvajalnih namer je bil Solun edino zaledje v strateških načrtih Srbije pri morebitnem prodiranju sovražnika na vzhod. Tam je bil edini izhod na odprto morje, ki je omogočalo zvezo z zaveznicoma Francijo in Anglijo.

Veliki tragediji, „Albanski Golgoti“ leta 1915, bi se bilo mogoče izogniti, če bi srbska vojska pred silnim zaletom Makenzenovih čet imela svobodno odstopno pot proti Solunu. To ji je preprečila germanofilska vlada kralja Konstantina.

Tedanja grška vlada ni dovolila srbski vojski, da bi odstopala k Solunu, kjer bi jo bile sprejele francoske in angleške moči, ampak je morala skupno z ljudstvom, ki je bežalo, po kozjih stezah preko albanskih planin. Morala je pustiti v podnožju gora vse orožje. Ko je odstopala, so jo reševali streli albanskih band. V tistih zimskih dneh je morala prepustiti usodi deset in deset tisoče vojakov v raztrganih oblekah in čevljih, civiliste, može in žene, matere z dojenčki na hrbtih. Končno so dosegli Skadar, prišli do morja, kjer so jih vse iznemogle sprejele zavezniške pomorske sile in jih rešile sicer sigurne smrti.

Ta spomin na Albansko Golgoto, ki je vedno živ in svež med srbskim narodom, kakor tudi spomin na kasnejšo zmago reorganizirane srbske vojske, in na njene zmage na Kajmakčalanu v letu 1918, sta podčrtala zelo jasno vso pomembnost Soluna in vso njegovo vrednost v zapletljajih, ki so nastali v drugi svetovni vojni, ko so Mussolinijeve čete napadle Grčijo v oktobru 1940.

Ker smo videli nevarnost za nas, če bi Italijani zavzeli Solun, je naša vlada storila vse, da bi onemogočila uspeh italijanske vojske in s tem preprečila, da bi ta strateško prevažen solunski prostor prišel v italijanske roke.

V začetku so Italijani dosegli nekaj malih uspehov v prodiranju na grško ozemlje, toda z močno protiofenzivo je grškim četam uspelo zaustaviti italijansko prodiranje. Grčija ni bila dovolj oborožena, ni imela municije, ne hrane. Bila je v težkem pomanjkanju. Morala pa je vzdržati svoje čete v komaj prehodnih gorskih krajih na grško-albanski meji.

Grška vlada je našo vlado prosila za pomoč v hrani in vojni opremi. Jugoslovanska vlada je takoj sprejela dva odloka: poslati takoj iz naših skladišč na jugu države velike količine rezervne hrane in dovoliti, da arzenal v Kragujevcu „proda“ večje število pušk preko turškega posrednika. „Prodaja“ je torej bila sklenjena s 41

Turkom, je bila poslana v Turčijo, ker smo bili uradno v sporu med Italijo in Grčijo nevtralnimi. Iz vojne tovarne „Vistad“ smo Grčiji poslali velike količine ročnih bomb, ki so z vojaškega stališča bile zelo učinkovite.

Vojni minister, general Milan Nedić, je odredil aktiviranje 7 divizij, ki so bile poslane na albansko mejo, da bi s tem pritegnili in vezali nekaj italijanskih divizij, ki so bile v rezervi kot dopolnilo italijanskih operativnih čet proti Grčiji.

O tem imamo dva dokumenta. Prvi je iz grškega, drugi iz jugoslovanskega vira. Oba nedvomno izkazujejo vsa prizadevanja jugoslovanske vojske, da bi rešila Grčijo pred katastrofo, da bi onemogočila italijanski vdor v grško ozemlje in odvrnila nevarnost od Soluna, ki je bil zopet edino zaledje jugoslovanski vojski v slučaju, če bi Nemčija napadla Jugoslavijo.

Dokument iz grškega vira je izjava tedanjega grškega ambasadorja v Beogradu, g. Bibica Rosettis, o pomoči jugoslovanske vlade Grški in se glasi:

„V času grške kampanje v Albaniji se je moglo vršiti redno oskrbovanje grške vojske le zahvaljujoč izredno prijateljski naklonjenosti kneza Pavla. Ta je preprečila katastrofo ali vsaj stisko, ki bi nas prisilila, da bi morali zapustiti izpostavljene položaje, ki jih je grška vojska z velikimi žrtvami bila osvojila.“

„V tem momentu je general Metaksas, predsednik grške vlade, zaprosil, da knez Pavle dovoli, da se na jugoslovanskem ozemlju organizira oskrbovanje grške vojske. To je bilo takoj sprejeto in knez Pavle je rad izdal zaupno naročilo predsedniku vlade, g. Dragiši Cvetkoviću, ministru vojske generalu Pešiću, ministru financ in ministru trgovine ter vsem pristojnim uradom. Je izven vsake diskusije, da se je grška vojska mogla izogniti katastrofi samo vsled te prijateljske poteze kneza Pavla, kajti po besedah samega generala Metaksasa, ji je pretela lakota in bi bila že samo vsled pomanjkanja hrane prisiljena zapustiti zavzete postojanke. Italijani so to potezo kneza smatrali za neprijateljsko.“

„Razumljivo je, da se je s hitro pomočjo pristojnih civilnih in vojnih jugoslovanskih oblasti organiziralo redno preskrbovanje grške vojske, ki je funkcioniralo do poslednjih dni vojne v Albaniji. Sleherni dan so iz Bitolja šli k albansko-jugoslovanski meji kamioni, naloženi z raznovrstno hrano. Tam so jih grški vojni šoferji enostavno prevzeli, da ni bilo treba tovorja prekladati sredi bombardiranja. Vozili so jih v Korico, kjer je bilo v kratkem času organizirano večje skladišče za

živila. Na ta način je mogla grška vojska obdržati izpostavljene postojanke in se utrditi na njih.“

„Po naročilu kneza Pavla je tovarna municije 'Vistad' preskrbela grški vojski na stotisoče ročnih granat, topovske municije in na tisoče kosov drugega vojnega materiala in sredstev za proizvodnjo municije, ki je ni bilo mogoče nabaviti v Nemčiji in Madžarski. Poleg tega smo vse konje za grško konjenico nabavili v Jugoslaviji.“

(13. januarja 1952, Pretoria.)

Drugi dokument je ukaz tedanjega ministra vojske, generala Milana Nedića, operativnemu oddelku glavnega generalnega štaba, ki se glasi:

„Minister vojske, general Nedić, ukazuje glavnemu generalnemu štabu najhitreje izdelati načrt, po katerem bo tedaj, ko bo italijanska vojska prodrla v solunsko ravnino, naša vojska napadla italijanski levi bok in zavzela Solun.“

(Sporočilo generala Vasilija Petkovića, tedanjega načelnika operativnega in prometnega oddelka glavnega generalnega štaba, v listu „Iskra“ z dne 1. marca 1951, Muenchen.)

V začetku leta 1941 se je vojno stanje v Evropi bistveno spremenilo. Evropo so zavzele nemške sile, Hitler je pripravil svoj napad na Sovjetsko Rusijo, a vsled izkrcanja angleških čet v Grški so se nemške vojne operacije razširile na Balkan.

Hitler je pripravil izvršitev svojega načrta „Barbarus“ za napad na ZSSR. Madžarska, Romunija in Bolgarija so podlegle Hitlerjevemu vplivu in so na svojih ozemljih zgradile nemška vojna oporišča za likvidiranje vojnih operacij v Grčiji, ker Italijani niso mogli začete vojne zaključiti z uspehom. Do tega načrta Hitlerjevih osvajanj je Jugoslavija s svojo milijonsko vojsko zavzela nevtralnno stališče.

Hitlerju njegov kompleks o moči in vojnih skušnjah jugoslovanske, oziroma srbske vojske v prvi svetovni vojni, spomin na solunsko fronto, odkoder se je začelo rušenje habsburškega cesarstva, ni pustil mirovati. Ukazal je svoji diplomaciji, naj začne razgovor o stališču Jugoslavije za čas balkanske kampanje. Hotel je likvidirati grško fronto, kjer so Angleži že imeli en svoj ekspedicijski korpus, da bi se mogel čimprej obrniti proti Rusiji.

Pogajanja z našo državo so bila delikatna in težka. Na vsako zahtevo, da se Jugoslavija izjavi glede svojega bodočega stališča, se je naša vlada pozivala na svo-

jo striktno nevtralnost v sporu, ki je nastal na Balkanu vsled italijanskega napada na Grčijo. Pogajanja so tekla v mesecih januarju, februarju in marcu.

Med razgovori v Berchtesgadenu nam je Hitler skoro jasno odkril svojo namero, da bo napadel Sovjetsko Rusijo in da se mu zato mudi likvidirati vojno med Grčijo in Italijo in onemogočiti ostajanje angleških sil na grških tleh.

Pri tem stanju smo se mi prizadevali, da to Hitlerjevo nestrpnost in naglico čim bolj izkoristimo. O kakem dovoljenju za prevoz nemških sil preko našega ozemlja ni moglo biti niti besede. Celo Hitler sam v tem ni insistiral.

Že na dan 1. marca so nemške čete preko Romunije prišle v Bolgarijo. Operacijski načrt teh nemških vojnih sil je bil določen. Jugoslavija za te operacije ni bila potrebna. Če k temu dodamo še Hitlerjev kompleks o naši vojni moči, je bilo jasno, da za nas v tem oziru ni bilo nevarnosti. Dobiti smo morali še popolne garancije glede nedotakljivosti našega ozemlja zlasti z ozirom na sosednje države, ki so bile znane po svoji revizionistični politiki, Madžarsko in Bolgarijo, ki sta pristopili k Trojnemu paktu in postali nemški zaveznici. Potem, ko smo izmenjali diplomatske note, so nam te popolne garancije bile dane. *Tako je iz Trojnega pakta, ki naj bi ga mi sprejeli, izpuščeno vse tisto bistveno, s čemer so tiste države, ki so k paktu pristopile ne le formalno ampak stvarno postale zaveznice Hitlerjeve Nemčije in soudeleženke v nemških osvajalnih načrtih.*

Obča načela, ki jih je vseboval Trojni pakt, kot so odredbe glede novega bodočega reda v Evropi, so čisto samo deklarativnega značaja, saj je do uresničenja teh misli moglo priti šele v slučaju, če bi bila Nemčija zmagala. Mi v to nismo verjeli. To dokazujejo naši odnosi z Anglijo in Francijo, naše tajne zveze z njihovimi ministrstvi zunanjih zadev. O tem pričajo številni dokumenti, ki jih je objavil ameriški State Department iz nemškega tajnega arhiva, kakor tudi gotovi zapiski v „Dnevniku“ grofa Ciana (1940—1941), v Ribbentropovih „Memoirih“, ki so jih izdali po njegovi smrti, kakor tudi številni dokumenti, ki so bili objavljeni po vojni.

Eno glavnih in zelo delikatnih vprašanj, ki je še ostalo in ga je bilo treba rešiti, je bilo vprašanje Soluna in naše svobodne cone za slučaj, če bi v Solunu zagospodarila Hitler in Mussolini.

Prvi sporazum o svobodni coni med Jugoslavijo in Grčije smo sklenili dne 10. maja 1923, ko je Grčija odstopila Jugoslaviji za dobo 50 let cono 94.000 kvadratnih

metrov prostora v solunskem pristanišču v izključno uporabo in izkoriščanje.

Ob priliki obiska predsednika Venizelosa v Beogradu dne 17. oktobra 1928 smo podpisali protokol o solunski svobodni coni. 17. marca leta 1929 je bilo podpisanih še šest naknadnih protokolov o tej naši coni. Po določilih teh protokolov je vodila upravo cone posebna jugoslovanska direkcija vse do druge svetovne vojne.

Spomin na leto 1915 je bil z nami in Nemci so se spominjali na solunsko fronto prve svetovne vojne.

Da bi zadovoljili svojo vest in izpolnili svojo dolžnost, kot so nam jo kazali najbolj očitni interesi, smo zahtevali jamstva za zavarovanje naše svobodne cone v Solunu. Hitlerjeva diplomacija je takoj začutila vso delikatnost in važnost tega vprašanja za nas in je takoj, z obema rokama, ponudila ne le garancijo za uporabo naše svobodne cone, ampak celo stalno ozemeljsko zvezo z našo državo.

Na seji kronskega sveta smo načeli vprašanje svobodne cone v Solunu in odločili, da naj ima minister za zunanje zadeve svobodne roke v pogajanjih z Nemčijo. Kaj več se glede tega vprašanja ni zahtevalo in se ni odločalo pri kasnejših sklepih kronskega sveta in vlade. Naš minister zunanjih zadev je moral v pogajanjih zahtevati in dobiti potrebne garancije.

Dne 23. marca 1941 je na zahtevo Nemčije bilo odločeno, da se podpis pakta izvrši dne 25. marca na Dunaju. Na seji vlade, ki je bila tega dne, so bile prebrane tri odredbe, ki so šle s paktom in ki so nam garantirale: nedotakljivost ozemlja, obvezo, da za ves čas vojne Nemčija in druge sile osi ne bodo zahtevale prehoda svoje vojne sile preko našega ozemlja, niti uporabe železniških in drugih prometnih zvez in ne nikakršnega vojnega sodelovanja v njihovem nadaljnjem vojskovanju.

Vprašanje garancije svobodne cone v Solunu je bilo prepuščeno administrativnemu postopku. Iz teh razlogov se na Dunaju dne 25. marca ni pojavila in nam ni bila izročena nikaka nota o Solunu.

Trojni pakt, ki ga je naša vlada podpisala in sprejela, vsebuje samo tri gori navedene obveze Osi. Original besedila Trojnega pakta z vsemi notami je prevzela vlada generala Dušana Simovića in ni note o Solunu nikoli objavila, kar je jasen dokaz, da note ni bilo. Pravtako komunistična vlada, ki je od dr. Šubašića dobila original Trojnega pakta, te note ni imela in je ni mogla objaviti. Odkod prihaja tedaj mistifikacija o naši zahtevi, da moramo dobiti Solun, ki naj bi jo bili stavili kot predpogoj za naš pristop k Trojnemu paktu?

Najprej iz prozorne namere Ribben- 43

tropove diplomacije, da našo državo potem, po prevratu dne 27. marca, prikaže grške-mu javnemu mnenju kot sovražno in s tem spravi grške uradne kroge in grški narod v nerazpoloženje proti poskusom za skupni napor grško-jugoslovanskih sil v trenutku napada nemških oboroženih sil na Grčijo. Hitler je tudi to delal pod kompleksom, da se bo jugoslovanska vojska upirala, da se bo končno branila, da se bo umikala proti jugu — Grčiji in da bodo naše sile v Albaniji hitro razčistile položaj, likvidirale italijansko vojsko, ustvarile solidno bazo na albanski obali in zvezo z Anglijo. Obseden s tem je Hitler smatral za psihološko pravilno in zanj ugodno, da je dne 6. aprila 1941 Ribbentrop v svojem govoru ob štirih zjutraj rekel, da je Jugoslavija zato pristopila k Trojnemu paktu, da bi dobila grški Solun.

To je v neki meri res odmevalo tudi v grških vojaških krogih, ker so tiste male dele naše vojske z nekaj stotinami oficirjev, ki so prešli na grško ozemlje, prepustili samim sebi tako, da nobenega našega vojaka niso z grško vojsko prepeljali na Kreto in so vsi ti naši ljudje prišli v nemško vojno ujetništvo. Del teh ljudi je utonil, ker so angleške podmornice torpedirale ladjo, na kateri so skušali zbežati in se rešiti.

Drugi vir, ki je služil za sredstvo, da bi se zlonamerno podprla trditev, da si je Jugoslavija hotela prisvojiti grški Solun, je neki telegram nemškega poslanika von Heerena, v katerem popisuje razgovor z jugoslovanskim ministrom zunanjih zadev Cincar-Markovićem o vprašanju Soluna. Ta nemški vir pravi, da je Cincar-Marković zahteval, da Nemčija zajamči po končani vojni Jugoslaviji zemeljsko zvezo Soluna z Jugoslavijo.

Iz jugoslovanskih virov ni nobene korespondence o kakih takih razgovorih, nič takega nista objavili niti uporniška, niti komunistična vlada v Jugoslaviji.

Tretji vir, tudi vir slabega namena, kot oba prejšnja, gre iz nekega zasebnega dnevnika ministra dvora Milana Antića, ki je vsekakor zabeležil le oni razgovor z vojnim ministrom glede morebitnega na-

šega nastopa, če bi Solun bili zavzeli Italijani. Če bi bil Antić v tem zasebnem dnevniku poleg te notice zabeležil datum, bi se vsaj moglo videti, na kaj je mislil, ko je to beležil.

Vse te zlonamerne kampanje niso začeli in vodili Grki, ker so zelo dobro poznali naše stališče do njihove države, ampak je to napravila uporniška vlada in njeni priveski, ki so storili vse, da bi vlado, ki je sklenila pakt, prikazali kot protinardno in protizavezniško in da bi opravičili vso zmedo, ki so jo napravili; zlom naše vojske, kapitulacijo po desetih dnevih neslavnega vojskovanja in svoj sramoten beg iz države.

Četrty vir, ki so ga odkrili nasprotniki naše vlade, je nekaka nota o Solunu, ki naj bi jo s svojim podpisom poslal meni grof Ciano.

Sem že enkrat izjavil, da take note nisem dobil niti 25. marca na Dunaju, niti naslednjega dne v Beogradu. Če jo je dobila vlada generala Simovića, zakaj je ni objavila? In celo, ko se je začela kampanja o Solunu, nobena vlada v Londonu te note ni objavila, kar pomeni, da te note sploh ni bilo.

Nastane še eno vprašanje: odkod tedaj taka nota, ki naj bi bila podpisana samo od grofa Ciana, a ne tudi od nemškega ministra zunanjih zadev? Na to vprašanje morejo odgovoriti samo tisti, ki so to noto skovali in se je poslužili.

Prav tako noto so nepodpisano našli tudi v nemškem tajnem arhivu poleg treh ostalih, podpisanih. Tudi v tem vidim razlog, da verjamem, da je cela ta afera o Solunu nastala v ministrstvih zunanjih zadev Nemčije in Italije zato, da je Ribbentrop v svojem govoru dne 6. aprila mogel obtožiti Jugoslavijo.

To je edino možna razlaga glede vprašanja Soluna, ki po mnenju mnogih neobveščenih pomeni pomanjkljivost za vlado, ki je podpisala pakt. Podpisali smo ga pa edino iz razloga in samo zato, da bi svojo državo rešili pred prezgodnjim vstopom v vojsko, da bi počakali na ugoden trenutek, ko bi mogla naša država dati svoj delež v borbi svobodnega sveta.

*V tem članku želim razpravljati o Solunu brez vsakega priokusa politične polemike. Postavimo to vprašanje v dvajseto stoletje evropske zgodovine. Vir vseh trditev je knjiga J. B. Hoptner, *Yugoslavia in Crisis, 1934—1941*, New York, Columbia University Press, 1962. Tam so navedeni tudi dokumenti.*

Da moremo razumeti, kako nujno Jugoslavija potrebuje Solun, je treba proučiti zemljevid južno-vzhodne Evrope. Tam vidimo, da ima Jugoslavija dve izhodišči k morju na zapad. Eno k Jadranskemu morju, ki je bilo leta 1940 italijansko jezero, drugo pa k Solunu na Egejsko morje.

Srbija je rabila to luko leta 1905, ko je bila pod turško oblastjo. Po balkanskih vojnah so velike sile ustvarile Albanijo in to je preprečilo Srbiji izhod k morju. Ko je Solun po prvi svetovni vojni postal grški, je stremenje po svobodnem in sigurnem prehodu k Solunu postalo stalno prizadevanje zunanje politike Kraljevine Jugoslavije, kot je bilo poprej stalno prizadevanje Kraljevine Srbije. Grki, ki so vladali nad luko, so se upirali dati Jugoslaviji privilegij svobodnega in zjamčenega prehoda. Šele v letu 1929 so popustili. Vsekakor pa je solunsko vprašanje in njegova važnost za Jugoslavijo nastopila znova, deset let kasneje, v bolj tragičnih razmerah, ko je Mussolini vdrl v Grčijo.

Mnogo let se je kralj Aleksander trudil, da bi se sporazumel z Mussolinijem. Duce je zavračal vse poskuse. Šele leta 1936, ko je Hitler postal Mussolinijev tekmeč za oblast nad Avstrijo, je Duce menjal mnenje in stališče. Tedaj je on začel tipati pri jugoslovanski vladi.

Jugoslavija je odgovorila kar naravnost. Princ Pavel je rekel italijanskemu ministru Indelliju, da Jugoslavija teži k Egejskemu morju, vendar Jugoslovani nimajo najmanjše želje, da bi vzeli Solun. Posest Soluna bi jih nič ne obogatila.

To stališče princa Pavla leta 1937 je bilo v soglasju s težnjo jugoslovanske zunanje politike v zgodovini in je tudi bilo isto, kot ga je štiri leta kasneje zavzela Simovičeva vlada.

Ko je leta 1939 izbruhnila vojna, je princ Pavel nujno pozival Francoze, naj izkrcajo svoje čete v Solunu, pa naj Italijani v to privolijo ali ne, in s tem preprečijo, da bi sile osi prenesle vojno na

Balkan, in zagotove Jugoslaviji ta izhod k morju ter most na zapad. Solun, ki bi bil odprt za jugoslovanski promet in trgovino, bi pomenil in povzročil, da bi Jugoslavija mogla biti še nadalje nevtralna, tako nevtralna, da bi nekega dne mogla vstopiti v bojne vrste zaveznikov. To bi se vsekakor moglo zgoditi šele potem, ko bi zavezniki dobili oblast in posest nad Sredozemljem in Jadranom.

Toda Francozi niso mogli ugoditi predlogu in prošnji princa Pavla, čeprav je pomembnost Soluna bila njim prav tako jasna kot Jugoslovonom. General Weygand je princu Pavlu sporočil, da bi minili vsaj trije meseci predno bi bilo mogoče spraviti prve francoske moči v bojno črto v Grčiji.

Načrti za zavezniško izkrcanje na Balkanu so se razvijali počasi v začetnih mesecih vojne. General Weygand je bil voljan poslati en kor vojaštva iz Levanta v Solun, toda le, če bi Grki odobrili izkrcanje in Italija ne bi ugovarjala. Britanski generali pa so rekli, da je pošiljanje vojaštva na Balkan zanje nesprejemljivo, izven vsakih razgovorov. Po njihovem mnenju Solun ni bil primerna baza za operacije. Kar bali so se vsake misli na sodelovanje z balkanskimi vojaki, ker so smatrali, da bi bilo pretežko ohraniti in vzdrževati varnostne odredbe in ukrepe.

Weygand je sodil, da sta bila dva razloga v ozadju te britanske opozicije. Prvič niso hoteli dati Italiji nobenega povoda, da bi opustila svojo tedanjo nevtralnost. Drugič, so smatrali za popolnoma nemogoče, da bi zavezniki bili mogli dati kaj vojnega materiala iz svojih preskromnih rezerv na Balkan. Končno so Britanci in Francozi vendarle dosegli neko soglasje glede vojnih operacij na Balkanu. Za cilj na dolgo roko so postavili ohranitev in okupacijo oporišč v Solunu in v Dardanelah in so tako hoteli omogočiti Francozom, da bi prišli Jugoslovonom na pomoč.

Poraz in britanski odstop iz Norveške 45

sta imela za posledico, da so opustili vse načrte o zavezniškem izkrcavanju v Solunu. Ko je padla Francija leta 1940, vprašanje le še ni bilo popolnoma pokopano. Kot ptič feniks je Solun postal simbol, ki se je zopet in zopet pojavljal, še predno je minilo leto. Nevarnost s strani Italije z njeno dvomljivo nevtralnostjo je visela kot oblak nad Balkanom.

V prvih mesecih leta 1940 sta dva različna elementa rešila Jugoslavijo pred italijanskim napadom. V marcu so Nemci gladko povedali Mussoliniju, naj se ne dotakne Balkana. Ubogal je — začasno. Italijanske vojaške priprave še niso bile primerne za večjo vojsko.

Kljub temu Duce ni opustil svojega načrta za napad na Grčijo. Čutil je, da mora storiti nekaj presenetljivega, česar Nemci ne bi mogli preprečiti. Njegova nevoščljivost zaradi Hitlerjevih uspehov je dosegla vrhunec v oktobru 1940, ko so Nemci dobili Romunijo. Postavil je 28. oktober kot dan vdora v Grčijo.

Italijanski zunanji minister Ciano je bil prepričan, da se Jugoslavija ne bo ganila, če bo Italija vdrla v Grčijo. Računal je napačno. Jugoslavija se je morala ganiti, če ne za kaj drugega — zaradi Soluna.

Pri seji jugoslovanskega kronskega sveta, ki se je sestel potem, ko so Italijani prekoračili albansko grško mejo, so bili vsi soglasni, da Italija ne sme dobiti oblasti nad Solunom. Bilo je tudi za Grčijo bolje, da bi Solun prišel v jugoslovanske roke, ki bi ga držale začasno kot zaupnik, kot pa da bi prišel pod italijansko oblast.

Italijani so seveda tudi vedeli, da je Jugoslavija bila odvisna od solunske luke. Ciano je dejal zastopniku Jugoslavije, da je grška vojna bila le italijansko sredstvo za očuvanje Jadranskega in Jonskega morja. „Italija,“ je zagotovil Ciano kar gladko, „ni hotela okupirati Soluna niti začasno niti za stalno.“ Hitler je na drugi strani pritiskal na Mussolinija, naj napravi z Beogradom pakt, v katerem bi Italija garantirala jugoslovanske meje in ji odstopila Solun kot protiuslugo za demilitarizacijo jadranske obale. /Uporabljaajoč Solun kot vabo, je Hitler upal pridobiti Jugoslovane, da bi opustili svoj interes v grški vojni in bi pomagali potisniti Britance iz Sredozemlja.

V januarju 1941 je jugoslovansko vladno morilo še drugo vprašanje. Nemška vojska je vdirla v Romunijo. Nemški minister v Beogradu von Heeren, je skušal miriti jugoslovanskega zunanjega ministra Cincar-Markovića. Heeren je imel iz Berlina navodila, naj se izogne vsaki diskusiji z Jugoslavijo o gibanju nemških čet na 46 Balkanu, češ, da je bilo verjetno, da bi bil

Beograd prenesel vse informacija nemškimi sovražnikom.

Jugoslovanom pa nemška zagotovila niso mogla prikriti dejstva, da bodo nacistične čete, ki so drvele preko Romunije, končno prodirale v Bolgarijo, da bi prišle v pomoč italijanskim prijateljem v Grčiji. Kje bo varnost Jugoslavije, če bo nemška vojska zasedla Bolgarijo ali se bo Bolgarija brezpogojno pridružila silam osi?

Po odgovor je treba iti v geografijo Balkana. Iz Bolgarije v Grčijo pelje pot po dolini Strume paralelno z vzhodno mejo Jugoslavije, ki leži le nekaj milj proč. Da bi zaščitili to važno zvezo, so si Nemci morali zagotoviti nevtralnost Jugoslavije. Že samo to razloži, zakaj je bil Hitler tako prijazen z jugoslovansko vlado. Boljše ceste v Grčijo so res preko ožin Monastir in Vardar. Toda to je jugoslovansko ozemlje in Hitler ni hotel tvegati postranske priske, ki bi jo spremljala še težava z upornim srbskim prebivalstvom. Vsekakor bi bila Jugoslavija popolnoma obkrožena, kakor hitro bi nemške čete zasedle Bolgarijo in odšle v Grčijo. Ko bi se nemška in italijanska vojska združili v Grčiji, Jugoslavija ne bi mogla več izkoriščati razlik v politiki teh dveh držav. Tedaj bi Jugoslavija morala izbrati: ali iti z Nemčijo ali proti njej.

Kot Cincar-Marković, tako je tudi grški ministrski predsednik razumel pomen nemškega pomikanja čet v Romunijo. V januarju je pisal princu Pavlu, da se boji, da bodo Nemci vdrli v jugoslovansko ozemlje in nujno zahteval, naj princ Pavel zavrne vse nemške zahteve, ki bi jim omogočile, da bi izkoriščali jugoslovansko ozemlje kot bazo, odkoder bi napadali Grčijo. Pisal je, da trdno verjame, da bo Jugoslavija zavrnila vsako tako nemško zahtevo tudi z orožjem, če bi bilo treba. S takim ravnanjem, bi Jugoslavija ostala zvesta svoji junaški tradiciji, bi tako branila svojo ogroženo neodvisnost, bi pomagala hitro zadužiti italijansko vojsko v Albaniji, in morda bi celo pripomogla, da bi tudi Rusija vstopila v ta spor, je zatrjeval.

Princ Pavel je odgovoril, da ne bi dovolil nemškim četam prehoda preko Jugoslavije. Metaxas, ko potrjuje prejem tega poročila, se zahvaljuje in pravi, da ga je globoko ganila obljuba princa regenta, da „Jugoslavija ne bo nehala spoštovati zakonov častnosti in ceniti svoje lastne slavne preteklosti“, kakor tudi „njegovo razumevanje in upoštevanje neenake borbe, ki jo bije Grčija“.

V februarju 1941 je bilo jasno, da ne bo nobene pomoči od Združenih držav Amerike, ne od Velike Britanije, ZSSR pa bi vstopila v vojno le, če bi Nemci gro-

zili Dardanelam, ali če bodo izgubljali vojno. Beograd je torej moral iskati sporazum z Italijo, da bi tako po možnosti zmanjšal nemški pritisk. Stališče Jugoslavije je bilo enostavno. Jugoslovani niso bili sprejeli prejšnjega italijanskega predloga za novo pogodbo, ki bi bila napravila vtis, kot da so skušali izsiljevati. Tudi sedaj Jugoslavija še ni bila pripravljena pogajati se za novo pogodbo z Italijo. Namesto tega so Jugoslovani želeli, da bi Italija dobila od Berlina odobritev za novi italijansko-jugoslovanski sporazum, ki bi nadomestil podpis Jugoslavije na Trojni pakt. Kratko: ker Jugoslavija ni želela pristopiti k silam osi, je želela zvedeti ali bi nov pakt o prijateljstvu med Italijo in Jugoslavijo zadovoljil Nemčijo. Duce je odgovoril, da bi soglašal, da Jugoslavija dobi Solun v zameno za pakt z Italijo in je ponudil, naj bi državi izmenjali narodni manjšini: jugoslovansko iz Italije in Albansko s Kosovega polja. Bil je pripravljen, da sproži ta vprašanja s Hitlerjem, čeprav so po njegovem mnenju bile to le strogo italijansko-jugoslovanske zadeve. Princ Pavel, s svoje strani, čeprav je bil zadovoljen, da sile osi niso kazale namere, da bi zahtevale od Jugoslavije ozemelske koncesije, niti da bi hotele pravico prevoza svojih čet, ni sprejel ponudbe Soluna. Luka je bila last naroda, ki se je boril za svojo svobodo in za svobodo Balkana. Ne more napraviti nikake zaveze z Italijo, dokler se ta bojuje v Grčiji, je odgovarjal. Tudi ni hotel preseljevati celih velikih predelov prebivalstva. Slovenci in Hrvati so živeli v Istri več kot tisoč let. Jugoslavija jih niti noče zapustiti, niti jih seliti od tam, niti pustiti Istre Italijanom — je princ odkrito govoril Italijanom.

Nemci niso bili naklonjeni zamisli o novem italijansko-jugoslovanskem paktu. Berlin je sporočil Italijanom, naj čakajo in ubogali so.

Hitler je napravil naslednji korak in povabil jugoslovanskega ministerskega predsednika in zunanjega ministra v Salzburg na razgovor dne 14. februarja. Najprej jima je razložil svojo razčlenitev situacije na Balkanu. Po njegovih informativnih virih so bile britanske čete že pripravljene, da se izkrcajo v Grčiji. On ni želel dopustiti in ne bi nikoli dopustil, da bi britanski vojak stopil na evropski kontinent. Ker Italija ni mogla dokončati vojne z Grčijo z uspehom, je on hotel iti na pomoč svojemu zavezniku. To se mu je zdelo toliko bolj nujno, ker so Britanci pomagali Grkom in so nameravali napraviti novo fronto na Balkanu. Potem je Hitler kar vprašal Jugoslovane, kaj nameravajo.

V odgovoru je Cvetković dejal, da nje-

gova država ne želi, da se vojna razširi na Balkan. Izrazil je prepričanje, da so tudi druge države istega mnenja, posebno Bolgari in Turki. Izrazil je prepričanje, da tudi Nemčija želi, naj bi grško-italijanska vojna ostala omejena — lokalna. Zato je Jugoslavija pripravljena, da sklene sporazum z Italijo in Bolgarijo, da bi te tri države potem skupno nastopile proti vsaki agresiji — naj pride od koderkoli — ki bi vojno razširjevala.

Hitler z odgovorom ni bil zadovoljen. Najboljše sredstvo za ohranitev miru na Balkanu, je dejal kar naravnost, bi bilo, da bi Jugoslavija pristopila k Trojnemu paktu.

Cvetković in Cincar Marković sta skušala odvesti razgovor na stranpot in razlagala, da bi Jugoslavija ne mogla pristopiti k paktu, ker zahteva, da vsi podpisniki sodelujejo politično in vojaško. Hitler je ugovor zavrgel. On bi od Jugoslovancev ne zahteval vojaškega sodelovanja v nikaki obliki, je zagotavljal. Tudi ne bi zahteval pravice za prevažanje vojaštva, ne kakih baz in ne česa drugega, kar bi sililo Jugoslavijo, da opusti svoje nevtralnost stališče. Sile osi bi jamčile Jugoslaviji nedotakljivost ozemlja in politično neodvisnost. Nič ne bi storile takega, kar bi moglo poniževati jugoslovanski narodni ponos. Končno je Hitler še opomnil Jugoslovane, da so vsi njihovi sosedje brez rezerve sprejeli Trojni pakt. Prišel je sedaj čas, da ga podpiše Jugoslavija, ker je treba regulirati nemško-jugoslovanske odnose.

Razgovor je trajal 4 ure. Cvetković je še nazadnje rekel, da vendar ne more sprejeti pakta.

Med temi razgovori sta po podatkih nemškega zunanjega urada Cvetković in Cincar Marković odločitev preložila na princa Pavla. Zapustila sta vtis, da Jugoslovani niso interesirani na Solunu, le voljni so bili posredovati v grško-italijanskem sporu. Hitler je verjel, da bi morda Mussolini sprejel njihovo posredovalno vlogo in ju s tem napotil v Rim.

Ko sta se Cvetković in Cincar-Marković vrnila iz Salzburga, je bil princ Pavel postavljen pred odločitev ali zavrne pakt in tvega vojno z Nemčijo ali pa da ga podpiše in morda odpre Nemcem vrata.

Sedaj za Jugoslavijo ni bilo več preprostih enostavnih izbir. Ni mogla več ali delati nov sporazum z Italijo ali podpisati Trojni pakt. Sedaj je bilo jasno, da bi nova pogodba z Italijo le odprla pozornico za podpis samega Trojnega pakta. Ni bilo več možnosti, da bi Jugoslavija ohranila svoje nevtralnost stališče kot je želela, niti da bi se sporazumela z manjšim orjakom pod tako neprijetnimi pogoji kot je bila 47

izmenjava prebivalstva ali obljava Soluna, potem ko bi Italija podjarmila Grčijo.

Ni bilo več mogoče izigravati Rima proti Berlinu. Hitler je imel v rokah vse adute. Mussolini je ukazal svojemu ministru v Beogradu, naj opusti pogajanja z Jugoslovani in prepusti to področje Nemcem.

Nobena velika sila ni hotela nevtralne Jugoslavije. Jugoslovanska nevtralnost je bila prav tako neužitna za Churchilla in Roosevelta kot za Hitlerja in Mussolinija. Tudi britanski zunanji minister Eden je vihtel solunsko vabo pred jugoslovanskimi očmi. Opomnil je princa Pavla, ki prav nič ni potreboval takih opominov, da je Solun edina zvezna točka Jugoslavije s svobodnim svetom in da je obramba Soluna odvisna edinole od Jugoslovanov.

Princ Pavel in jugoslovanska vlada sta prišla pred tole stanje: Nestvarni nasveti svobodnega sveta na eni in istočasno odločna nemška diplomatska ofenziva na drugi strani. Princ Pavel je jasno povedal ministru Združenih ameriških držav, da se bo Jugoslavija uprla vsakemu vojaškemu napadu.

Ali to ni bilo neposredno vprašanje. Nemci še niso bili napadli Jugoslavije vojaško. Ko bodo prišli v Solun, bo Jugoslavija popolnoma obkoljena in tedaj bi bil napad usoden. Princ Pavel je tudi vedel, da Grčija ne bi dovolila Jugoslovanom, da bi okupirali Solun. Edina akcija, ki je bila še na razpolago, — samomorilna — podzveti ofenzivo in napasti Nemčijo. Na dnevnem redu pa je bilo in vsak dan je bolj pritiskalo vprašanje pakta.

Nemci niso bili tako sigurni kot Britanci, da bodo Jugoslovani podpisali Trojni pakt. 11. marca 1941. je Heeren klical Berlin in poročal, da Jugoslovani hočejo kategorično zagotovilo, da Nemci ne bodo zahtevali od njih vojaške pomoči. Cincar-Marković je izrazil upanje, da bi tako zagotovilo olajšalo pogajanja. „Dejansko“, je dejal, „vse bi potem bilo lažje“, če bi se izpustil stavek, ki obvezuje države podpisnice, da si med seboj vojaško pomagajo. Ribbentrop je Herrenu odgovoril, da tega ne bi bilo mogoče storiti.

Toda še isti večer je nemška vlada pristala na to zahtevo.

Naslednjega dne so Jugoslovani prišli z novimi zahtevami. Sedaj so predlagali, naj bi Nemci dovolili objavo not, v katerih bi sile osi jamčile, da bodo vpoštevale ozemeljsko nedotakljivost in politično suverenost, da ne bodo zahtevale nobene vojaške pomoči in da bodo upoštevale jugoslovanske interese v Solunu. Sedaj so zahtevali ozemeljsko zvezo s Solunom, ne le svobodno pot k luki. Herren je poro-

čal, da se bo jugoslovanski kronski svet sestal takoj, ko bo prišel odgovor na te zahteve.

Cincar-Marković je šel preko navodil, ki jih je imel, ko je 12. marca stavil jugoslovansko zahtevo po zemeljski zvezi s Solunom. Tako proti zaveznikom kot proti silam osi, sta princ Pavel in Cvetković kazala komaj kako vidno zanimanje za Solun. Oba sta ponovno zatrjevala ameriškemu veleposlaniku Lane-u in britanskemu ministru Campbell-u, da nemška okupacija Soluna vojske še ne bo povzročila. Če bi Italijani ali Bolgari zasedli Solun, bi to bila druga zadeva. Nemški pritisk proti vzhodu je pač bil manj nevaren jugoslovanskim interesom, kot pa podobna akcija dveh nemških satelitov, ki bi oblast nad Solunom lahko zlorabila za plačilo kakih starih računov proti Jugoslaviji.

Minister dvora Antić, je bil, ki je spravljal zadevo zemeljske zveze s Solunom pred sejo kronskega sveta dne 12. marca 1941. Govoril je pri tej seji o koristnosti in važnosti take zveze za čas dokler traja vojna. Cvetković je takoj ostro poudaril, da je važno samo to, da ohranimo svoje pravice. Zagotovilo je potrebno, da bodo Nemci v vsakem slučaju upoštevali jugoslovanske pravice v svobodni coni luke Solun.

Tako navodilo je Cvetković dal Cincar-Marković-u in ga pooblastil, da nadaljuje pogajanja z Nemci. Tudi britanska in grška vlada sta dali Campbell-u pooblastilo, da predlaga Jugoslovanom naj v slučaju, da bodo podpisali Trojni pakt, zahtevajo od Nemčije polno spoštovanje pravic v Solunu.

Cincar-Marković ni soglašal s Cvetkovićem. On je sodil, da mora upoštevati in računati z raznimi alternativami. Po njegovem je bila prva dolžnost preprečiti Italiji in Bolgariji, da bi zaprli Jugoslaviji dostop k morju. Končno bo Nemčija vojno izgubila. V tem slučaju bo Grčija dobila Solun nazaj in Jugoslavija bo ohranila vse svoje privilegije tam. Toda, če bi se vojska končala nekako neodločeno „s sklenitvijo miru brez zmage“, bi bil Solun v jugoslovanskih rokah. Jugoslavija bi ga vrnila Grčiji, ko bi se Evropa pomirila in uredila.

Cincar-Marković se je nedvomno posvetoval z ministrom dvora Antić-em o tem vprašanju. Antić je leta 1926 vodil pogajanja o pogodbi zavezništva in prijateljstva med Jugoslavijo in Grčijo. V Atenah je tedaj vladal diktator Pangalos. V načrtu so bile za Jugoslavijo zelo ugodne stvari. Antić je bil silno ponosen na to svoje delo. Na nesrečo, pa je državni prevrat zrušil Pangalos-a in novo izvoljena grška narodna skupščina ni hotela ratificirati

pogodbe, češ, da škoduje, ali celo zanika grško suverenost. Novi ministrski predsednik Venizelos pa, namesto, da bi uvedel nova pogajanja z Jugoslavijo, je sklenil pogodbo o prijateljstvu z Mussolinijem, izrazitim sovražnikom Jugoslavije. Istočasno je Jugoslaviji odrekel pravico soupravljanja železnic v Solun in pravico, da bi preko te luke Jugoslavija prevažala orožje ali drugo vojno blago.

Antić je imel bridke spomine na vse te dogodke pred petnajstimi leti. Solun je smatral za nekako svojo zadevo, za vprašanje, ki naj mu prav on posveti posebno skrb. Ni se mogel več maščevati nad Venizelosom, ki je delal proti jugoslovanskim koristim, ker je upošteval Italijo, mogel pa je poskusiti nagovoriti Ribbentrop-a, da se bi zavzel za nekaj, kar bi ohladilo italijansko zanimanje za Balkan.

14. marca je Ribbentrop, že ves razkačen, poslal Heeren-u dolg telegram. Poudaril je, da je nemška vlada že bila sprejela toliko jugoslovanskih zahtev, da ni pričakovala več novih iz Beograda. Pa so vendar prišle. Heeren-u daje navodila, kako naj definira nemške poglede. Pravi, da bi Jugoslavlani mogli objaviti nemško-italijanske obljube o spoštovanju jugoslovanske suverenosti in ozemeljske nedotakljivosti istega dne, ko bo pakt podpisan. Oni bi v svojem časopisju tudi mogli pojasniti, da pristop k paktu ne pomeni obveznosti, da bi Jugoslavija morala vstopiti v grški spor. Toda Ribbentrop je proti kaki javni izjavi o obljubi, da sile osi ne bodo zahtevale od Jugoslavije dovoljenja za prevoz čet in konvojev med vojno. On je proti temu, ker sile osi niso dale nikake obljube drugim državam podpisnicam in bi iz tega mogel nastati nezaželen primer, nad katerim bi se drugi zgledovali. Kljub temu pa, ker on — Ribbentrop — razume, da ta obljuba pomeni za Jugoslovane posebno važno zadevo, bi jim dovolili objaviti posebno noto o tej stvari. Toda nikakor ne bi pristal na to, da bi se objavila nemška obljuba, da ne bodo Nemci zahtevali od Jugoslovancev nikake vojaške pomoči. Namesto tega bi on, ko bodo podpisali pakt, vstavil točko, kakor tudi obljubo svobodnega dostopa do Egejskega morja preko Soluna, v posebno, zasebno noto, ki bi jo jim dostavil.

Ribbentrop je naročil Heeren-u, naj njegove razloge predloži Cincar-Marković-u v prijazni, pa odločni obliki. Naj jasno izrazi, da naj sedaj Jugoslavlani sami odločijo ali pristopijo k Trojnemu paktu ali ne. Nemci so ugodili njihovim predlogom, kolikor so mogli. Tudi je imel Heeren dolžnost opozoriti Cincar-Markovića, „da je to edinstvena priložnost za Jugosla-

vijo, da si zagotovi trdno svojo suverenost in nedotakljivost za bodočnost in da se izpolni njena starodavna želja po dostopu k Egejskem morju celo brez vsakih žrtev z njene strani.“

Med 14. in 19. marcem se je Ribbentrop posvetoval z Mussolinijem, ki je sprejel vse jugoslovanske zahteve.

Ko je Ribbentrop obvestil o tem Heeren, dne 19. marca, je dostavil:

„Povejte gospodom v Beogradu, da je to edinstvena priložnost, ki jo naj ne zamude. Če ne bodo takoj pristali, lahko nastanejo razne tehnične težave in cela zadeva bo veliko težavnejša. Jaz sem sprejel njihove predloge in stvar se ne more odlagati. Japonci pridejo 25. marca. Ostali bodo tu pet dni. Ta posel z Jugoslavlani moramo končati sedaj.“

„Podpis se mora izvršiti ali 23. ali pa morda 24. marca.“

Dve uri kasneje je Heeren poročal, da se bo jugoslovanski kabinet sestal naslednjega dne. Povedal je Ribbentropu, da Cincar-Marković ni dal nobene končne obvezne izjave glede bistva stvari, le obljubil je, da bo predložil kabinetu vse, kar so mu povedali Nemci. Heeren je še pripomnil, da se mu zdi, da bodo Jugoslavlani skušali odložiti glasovanje za ali proti Trojnemu paktu.*

Nova vlada pod Simovićem, ki je prišla na oblast pod gesli proti Trojnemu paktu, je preko noči postala vlada, ki je podpirala pakt, ker je odkrila, da je bil pakt edino sredstvo, ki je moglo ohraniti mir.

Ko so novi voditelji Jugoslavije spredvideli stvarno stanje v vojaškem in političnem oziru, stanje, ki so vanj zabredli, so urno sprejeli isto politiko, ki so jo s tako silo napadali pod regentstvom. Takoj v začetku so sprejeli stališče svojih prednikov. Kar brž so spredvideli, da je bil Solun življenjske važnosti za Jugoslavijo, kot baza za jugoslovansko vojsko. Podobno kot Cvetković, ki je sodil vojaške načrte z ozirom na politične možnosti, je tudi Simović bil proti javni mobilizaciji jugoslovanske vojske, da ne bi s čemerkoli kompromitiral stališča nevtralnosti. Podobno kot princ Pavel pred njim, tudi Simović ni dovolil Edenu, da bi prišel v Beograd iz strahu, da bi tako očitna poteza bila izzivalna za Nemce. Pod vse težjim pritiskom Britancev, ki so bili vznemirjeni nad možnostjo balkanske fronte, je Simović vendar dal svoje soglasje za tajni

* Okolnosti, ki so vodile k podpisu pakta, Mirković-Simovićev upor in prevrat, ki je sledil in nemške priprave za napad na Jugoslavijo, vse to je popisano v navedeni Hoptnerjevi knjigi na straneh 202—292.

obisk šefa britanskega generalnega štaba, generala Sir John Dilla pod pogojem, da pride v civilni obleki.

Ko je Simović govoril z Dillom 1. aprila, se mu je moralo zdeti, da posluša ponovno predvajanje angleško-jugoslovanskih razgovorov v Atenah mesec dni poprej. Simović nikakor ni hotel podpisati vojaške konvencije z Britanci, češ, da bi to povzročilo politično krizo v Jugoslaviji. Tudi pod Simovićem Jugoslavija odločno odklanja vsak korak, ki bi mogel izzvati nemški napad. Simović je sprejel samo nadaljevanje razgovorov med jugoslovanskimi, angleškimi in grškimi zastopniki štabov, pa ti razgovori niso smeli biti obvezni za Jugoslovane.

Istočasno pa Simović gotovo ni pomirjevalno vplival na Duceja, ko je povedal italijanskemu ministru v Beogradu, Mammelliju, da „v slučaju, da bi nemške čete vstopile v solunsko področje, ne bi bilo mogoče zadržati jeze Jugoslovancev, ki so bili pripravljene, da se žrtvujejo in marsirajo v Albanijo.“

Tudi ni Simović pomiril Lane-a. Dejansko ga je razočaral. Samo nekaj dni poprej je ta minister Združenih ameriških držav napovedal, da Jugoslavija ne bo prišla v vojsko, ker meji na Nemčijo in Italijo. Ker nobena teh dveh sil ne privoščiti drugi oblasti nad Jugoslavijo, zato vojske ne more biti. Sedaj je njegova zadrega naraščala. Kar od kraja je jugoslovansko zunanje ministrstvo zagotavljalo, da nova vlada hoče mir nad vse drugo. Hotela se je izogibati vsem izzivalnim dejanjem proti silam osi in bi bila Lane-u hvaležna, če bi ta opozoril svojo vlado, da naj upošteva delikatnost jugoslovanskega stališča. V prvem razgovoru z zunanjim ministrom po prevratu, je Lane stavil isto vprašanje, ki ga je moral poprej postaviti Cvetkoviću: „Kakšno stališče zavzema Simovićeve vlada glede Trojnega pakta?“ Odgovor ga je moral razburiti. Simovićeve vlada še ni prišla do nikakega sklepa — tako so mu rekli — in dodali niso nobenega komentarja.

Lane se je začel čutiti krivega. Ali bi Združene države morale začeti pritiskati na Jugoslavijo, kot je to delala velika Britanija?

Vprašal je potem Simovića, kot je poprej Cvetkovića, princa Pavla in zunanje ministrstvo: „Kaj misli nova vlada napraviti glede Trojnega pakta?“ Simović je na vso jezo Lanea odvrnil: „Nova vlada se hoče, če le mogoče, izogniti vsakemu razpravljanju o paktu. Vlada noče pakta odpovedati, niti ga ne bo ratificirala. Ker je bil pakt delo njegovega prednika, njegova vlada ni dolžna upoštevati določb, ki

niso bile ratificirane. Jugoslavija noče izživati sil osi. Le glede ene točke bi se nova vlada upirala tudi s silo: vsakemu poskusu Italije in Nemčije, da bi zavzele Solun. Solun je življenske važnosti za nas“, je poudaril Simović.

Laneu se je začelo dozdevati, da je nekeje med potjo, med razvojem dogodkov, izhlapela važnost Trojnega pakta kot osnovnega vzroka za prevrat. Združene države in Velika Britanija sta proti paktu protestirale z vso silo tako, da je Velika Britanija podpirala proti-regentske elemente. Kasneje je v razgovoru z Ninčičem Lane še nadalje skušal dobiti jasno in enostavno zavrnitev nove zveze s silami osi. Gotovo so ga Ninčićeve besede potrle, kajti novi zunanji minister je stvar razlagal s pravne in zakonodajne strani. Rekel je, da pakta ni mogoče zavriniti. V njem je samo določeno, da stopi v veljavo takoj po podpisu. Zato tudi ratifikacije ni treba. Samo pomislimo, kakšne bi bile posledice, ki bi nastale, če vlada ne bi izpolnjevala pakta, je nadaljeval Ninčič. Ne samo, da bi imeli sitnosti z Nemčijo. Naša država bi mogla celo razpasti, ker bi Maček ne šel s tako vlado. Najvažnejše vprašanje je bilo za Ninčića, kako se bodo določila pakta izvajala. To je bilo še vedno dvomljivo, ker še ni mogel dotlej ugotoviti pomena in značaja vseh tajnih dokumentov in obveznosti, ki jih je prevzela Cvetkovićeve vlada. On sam se je izjavil za čuvanje miru, dokler ne bi bila napadena suverenost Jugoslavije.

Ninčič je bil ves nesrečen zaradi demonstracij na ulicah Beograda, za demokracijo proti silam osi. Javnost je novo vlado spravila v zadrego v odnosih z Nemčijo, je tožil. Britanske radijske oddaje, ki so navajale, da je Churchill rekel, da je Jugoslavija našla svojo dušo in da je bil upor udarec proti silam osi, je Ninčič označil ne le nerodne, ampak za nespametne. Naj ameriška vlada to upošteva, je prosil.

Ninčič ni nikoli hotel odpovedati Trojnega pakta. Dva dni po uporju je povedal Laneu, da je pakt stopil v veljavo takoj s podpisom in da še vedno velja. Nova vlada ga bo zato upoštevala. Za prvega aprila zjutraj sta imela Simović in Ninčič napovedan sestanek s Heerenom, da mu zagotovita, da jugoslovanska vlada ne misli menjati zunanje politike. Ob 10.30 je Heeren sestanek odpovedal z utemeljitvijo, da je nemška politika proti Jugoslaviji sedaj v Hitlerjevih rokah. Tretjega aprila je Ninčič obvestil vsa zunanja jugoslovanska zastopstva, da je sporočil nemškemu in italijanskemu ministru, da bo kraljevska vlada ostala zvesta načelu, da

je treba spoštovati vse mednarodne pogodbe in zato tudi sporazum, sklenjen na Dunaju dne 25. marca tega leta, da je glavna skrb nove vlade, da bi ohranila dobre prijateljske odnose z Nemčijo in Italijo in da se bo odločno branila, da bi jo pahnili v sedanji spor.

Ninčić je dal navodilo jugoslovanskemu ministru v Berlinu, da naj obišče uradnike v nemškem zunanjem ministrstvu in ponudi kakršnekoli koncesije, ki bi bile še v soglasju z narodno častjo. Pet dni je Andrić skušal dobiti dostop do nemškega zunanjega ministrstva — trikrat dne 4. aprila in enkrat dopoldne 5. aprila — pa ga nihče ni hotel sprejeti. Ves iz sebe je v upanju, da bo sporočilo prišlo do nemških ušes, govoril z italijanskim veleposlanikom Alfierijem, da bi njegova vlada rada rešila vsa vprašanja, ki vise med Jugoslavijo, Nemčijo in Italijo.

Medtem so Italijani podvzeli pobudo in skušali preprečiti vojno med Jugoslavijo in Nemčijo. Diskretno so predlagali, naj bi podpredsednik Slobodan Jovanović prišel v Rim k razgovorom. Čeprav so opustili stvar takoj po prvih poizkusih, so Jugoslovani za to pograbili in Ninčić je poročal svojemu kabinetu, kako so pogajanja napredovala.

Vlada se je sestala pozno popoldne dne 5. aprila. Ninčić je poročal, da je bila Italija pripravljena posredovati v imenu Jugoslavije pod pogojem, da jugoslovanske čete takoj zasedejo grško-jugoslovansko mejo, da bi grške in britanske čete ne mogle vstopiti v Jugoslavijo. Ninčić je predlagal, naj vlada sprejme italijansko ponudbo. Simović je soglašal, toda zahteval, da morajo jugoslovanske čete zasesti tudi Solun. Ninčića je to razburilo in je Simovića gladko zavrnil, da govori nesmisel. Solun in njegovo zaledje je bilo edini možni prehod za nemške čete v Grčijo, če hočejo obiti Jugoslavijo. Poleg tega Solun ni na jugoslovanskem ozemlju in Jugoslavija bi prekršila nevtralnost, če bi okupirala luko. Mi pa hočemo politiko nevtralnosti ohraniti, je dejal Ninčić.

Jugoslovani bi morali odgovoriti do sedme ure zvečer tistega dne, t. j. 4. aprila. Večina članov vlade je hotela ohraniti mir in glasovati za Ninčićev predlog. Tedaj pa je Simović vstal in imel ognjevit govor. List za listom srbske zgodovine je ponovil. Pozdravil je kosti srbskih prednikov, ki so se vojaško borili, kosovsko bitko, legendarne prve srbske kneze in epično borbo Srbov s Turki. Maček je bil obupan. Po njegovem ta govor ni bil na mestu. To je tudi povedal in še utemeljil, da je stanje resno, da zdrave narodne politike ni moči razviti s podžiganjem čustev. Če bo Si-

mović vztrajno nadaljeval s takim govorjenjem, je dejal Maček, „bom jaz moral izstopiti iz vlade.“ Simović je odgovoril Mačku, naj se pomiri in zagotavljal, da kakih odločilnih sklepov ne bodo delali prej, kot naslednjega dne dopoldne.

Ure so minevale, do odločitve ni prišlo. Ninčić je zapustil sobo, da je obiskal Mamellija in ga prosil naj podaljša rok za odgovor na italijansko ponudbo od sedme ure v soboto zvečer do nedelje opoldne. Kmalu se je vrnil in povedal, da je Mamelli prošnjo sporočil v Rim.

Toda za Simovićevo vlado so se ure iztekale. V nedeljo, 6. aprila, zjutraj ob 7,15 so nemški bombniki prileteli nad Beograd. Ko so odšli, je bilo 17.000 mrtvih v mestu.

Ničemur dobremu ni služilo razglabljanje o žalostnih dogodkih, ki so sledili Simovićeveму prevratu dne 27. marca leta 1941.

Kot opazovalcu se piscu zdi, da je bila politika regentov, vključno s podpisom Trojnega pakta, najboljša, ki je bila mogoča v tistih neugodno nasprotujočih si razmerah, ki so jih diktirala trda vojaška, politična in zemljepisna dejstva.

Po letu 1933 so Jugoslovani razvili zunanjo politiko, ki naj bi jim ohranila svobodo v diplomatskih akcijah. V letu 1941 so skušali izrabiti to svobodo s tem, da so se postavili na stališče nevtralnosti. Ta politika je bila možna le tako dolgo, dokler je bilo na Balkanu sorazmerno ravnovesje sil. Kakor hitro je Balkan postal središče spora — ko so Italijani vkorakali v Grčijo, Britanci prišli Grkom na pomoč in Nemci marširali v Bolgarijo na svoji poti v Grčijo — je bilo ravnovesje sil porušeno. Odpadel in izginil je glavni predpogoj dotedanje jugoslovanske zunanje politike.

Taka ocena stanja je spravila Simovićevo vlado v isto moralno stisko in zadrego, v kakršni je bila regentska vlada vse od leta 1939. Obe vladi sta morali napraviti za svoj narod odločitve, ki so imele komaj kaj podobnosti z odločitvami, ki bi jih isti ljudje bili napravili v kaki svoji stvari kot zasebniki. Obe vladi sta vedeli, da je šlo za to, da država preživi krizo, da narod ostane živ. Obe vladi sta enako dobro vedeli, da bo izpolnjevanje Trojnega pakta zahtevalo zelo visoko ceno — izgubo ugleda in vpliva države v zunanjem svetu. Obe vladi sta upali, da bosta mogli očitovati državo, da jo bosta rešili s tem, da se bo ta prilagodila nemški sili v mejah pogodbe in dodatnih garancij. Obe vladi sta delali, da rešita državo iz krize današnjega dne, da bi mogla jutri vstopiti v vrste zaveznikov.

Vprašanje Soluna je mogoče pametno 51

razmotrivati le v okviru zgodovinskih tokov.

Vsaka zunanja politika — vprašanje Soluna je vprašanje zunanje politike — mora vpoštevati ne le trenutne, dnevne namene in koristi, ampak tudi bodoče možnosti. Solun je bil bistven del jugoslovanske zunanje politike, brez ozira na režim. Solun je bil pač tako važen za varnost in obrambo Jugoslavije.

Govoriti, da sta regentska in Simovičeva vlada bili za Trojni pakt zato, da bi nasitile svoje imperialistične ambicije in dobile Solun, je prav tako napačno, kot trditi, da je v letu 1940 regentstvo ponudilo silam osi neko zvezo, da bi dobilo v zameno ali za nagrado Solun.

Neki pisci obravnavajo regentovo stališče glede Soluna kot nekako skrivnostno zaroto. Le kako so mogli priti na to misel? Samo tale razlog je jasen. Mnogi politiki, državniki in generali uporabljajo zgodovino kot zaščitno sredstvo, da se zavarujejo pred kritiko, ki bi jo mogli dvigniti proti njim bodoči rodovi.

Uporabljati teorijo o skrivnostni zaroti za obrambo določenega političnega dejanja pa je vendar, če že ne razumsko nečastno, vsaj isto kot ponarejati in kvariti zgodovino. To je kopanje namišljenih jarkov, ki naj bi preprečili, da bi morje neusmiljenih dejstev ne odplavilo gradu njihovih političnih ambicij.

DELITEV SLOVENIJE 1941

KAREL BONUTTI

Prejel sem nekaj fotokopij dokumentov iz let 1940 do 1942, ki se nanašajo na lastitev in razmejitev slovenskega ozemlja med fašistično Italijo in nacistično Nemčijo. Iz dokumentov je razvidno, da sta si državi „Osi“ Slovenijo enostavno pr'svajali kot sestavni del svojih držav, med tem, ko sta Srbiji in Hrvatski puščali nekaj suverenih pravic.

Zaradi zgodovinske vrednosti je prav, da je slovenska javnost o teh dokumentih poučena.

Dne 13. septembra 1941 je nemško-italijanska razmejitvena komisija zaključila po dvomesečnih razgovorih (od 17. julija 1941 do 13. septembra 1941) delo za razmejitev Slovenije. Protokol, ki je bil ob tej priliki izdan v Ljubljani, prikazuje težave in nesporazume med obema delegacijama o določitvi meje. Vsaka delegacija si je želela prisvojiti čimveč slovenskega ozemlja. Nemci so zavzemali stališče, da bi Sava z njenimi bregovi ter vsem vzhodnim delom Slovenije do hrvaške meje morala tvoriti del Nemčije; zato bi imeli pravico tudi do mostu pri Črnučah (Tschernutz) in pritoku Ljubljanice. Te pravice si je lastila Nemčija zaradi predvidevane regulacije reke in morebitnih hidroelektričnih naprav. Italijanska delegacija je

seveda osporavala te pravice nacistom na podlagi principa rečne mediane in je zato zahtevala ves južni del Save. Stroške za regulacijo reke Save bi si razdelili na polovico. Zaradi nesporazuma sta delegaciji pristali na začasno nemško nadzorstvo nad spornim ozemljem. Dogovor predvideva kot nemško last železniški most Črnuče (Tschernutz—Jesice) in potrebno ozemlje za zgraditev nove železniške proge, ki bi vezala ta most z Vižmarji (Wischmarji).

S tem dogovorom je Italija dobila dolino Št. Janž (St. Jantz) severno od doline Karmel z njenim premogovnim rudnikom. Zato pa je morala obljubiti, da bo zgradila cesto, ki bo vezala Mirensko dolino (Rimze) z dolino Št. Janž (St. Jantz). Da so bili Italijani veseli, da so dobili ome-

njeno dolino, priča posebno pismo italijanskega Visokega komisarja Graziolija z dne 19. septembra 1941 notranjemu ministru v Rim, kjer izrecno poudarja pridobitev šentjanskega (St. Jantz) rudnika. V zameno je Italija morala odstopiti Nemčiji v občini Sv. Križ obsežen in bogat gozd ljubljanske škofije.

bitev šentjanskega (St. Jantz) rudnika. V zameno je Italija morala odstopiti Nemčiji v občini Sv. Križ obsežen in bogat gozd ljubljanske škofije.

PROTOKOL o pogajanjih italijansko-nemške razmejitvene komisije za Slovenijo, ki so se vršila med 17. julijem in 18. septembrom leta 1941-XIX.

1 Delovna določila

Določbe o delu v zvezi z ureditvijo italijansko-nemške meje so bile sestavljene dne 30. julija. Dosežen je bil sporazum o postavitvi mejnih znakov in o spremembah mejne črte. Te določbe so bile podpisane dne 13. septembra.

2. Potek mejne črte

Komisija je označila na zemljevidu v merilu 1 : 25.000 mejno črto, sprejeto v pogodbi z dne 8. julija 1941 v smislu določb člena 2., na podlagi katerih je mogla komisija doseči sporazum o spremembah mejne črte, ki naj bi bila primernejša krajevnim potrebam.

Nova mejna črta s temi spremembami je bila označena na zemljevidih v merilu 1 : 25.000 v dveh izvodih in podpisana po predsednikih obeh komisij. Ti zemljevidi naj služijo podrejenim podkomisijam F, G, H, K za vodilo pri njihovem delu. Podkomisije pa morajo na licu mesta podrobno pregledati primere, ki bi morda zahtevali nadaljnje spremembe za začrtane meje; v takem slučaju pa se morajo takoj določiti sorazmerne kompenzacije v isti okolici in v istem odseku, določenem dotični komisiji.

3. Sava

Nemška delegacija je predložila načrt, po katerem naj bi na podlagi sporazuma, ki je bil dosežen med italijansko in nemško vlado glede razmejitve v Sloveniji, dobila Nemčija suvereno pravico nad celotnim tokom reke Save od njenega izvira do hrvaške meje in bi zato moral pripasti Nemčiji tudi v odseku ljubljanskega mesta tudi južni breg Save do najširše poplavne črte od mostu pri Črnučah do izliva Ljubljanice v Savo. To je najmanj, kar zahteva nemška delegacija, ker samo tako lahko izvrši nameravano regulacijo Save in preustroji njene hidravlične naprave.

Italijanska delegacija zavrača to zahtevo na podlagi črte, ki je bila narisana na zemljevidu, priloženem prvotnemu dogovoru, ki kaže, da mejna črta sledi sredini reke in bi zato moralo priti pod italijansko oblast vse ozemlje na južni strani reke. Italijanska delegacija je pooblaščenca izjaviti v imenu italijanske vlade, da je vlada pripravljena izvršiti in oskrbovati gradnjo tega nasipa kolikor mogoče v skladu z nemškimi načrti in sporazumno z nemškimi oblastvi. Delegacija tudi izjavlja, da si Italija ne lasti nobene pravice do uporabe vode ali vodnih sil. Upa pa, da bo povezava italijanskega električnega omrežja k morebitni hidravlični centrali, ki jo misli zgraditi Nemčija na podlagi omenjenega dogovora, obratovala pod enakimi trgovskimi pogoji, ki bodo veljali za nemško električno ozemlje. — Prav tako tudi upa, da se bo dobava električnega toka iz central pri Žireh, pri Tacnu in pri Črnučah nadaljevala še v bodoče pod pogoji, ki bodo v veljavi za nemško ozemlje. — Nemška delegacija izjavlja, da je pooblaščenca sprejeti italijanske zahteve glede dobave električne energije in zagotavlja, da jo bo dobavljala pod istimi pogoji, kakor so predvideni po clearingju.

Zaradi teh težav glede določitve meje na tem delu Save je komisija sklenila, da bo postavila mejne znake, kakor so predvideni za obmejne vodne struge, pri čemer se razume, da bodo, dokler ne bodo končana dela zaježitve, ostala v veljavi določila, ki

začasno prepuščajo nemški vladi popolno nadzorstvo reke do najširše poplavne črte. Ko bodo izvršena dela, bo poseben dogovor med obema vladama dokončno uredil omejnjeni del meje v smislu mednarodnih zakonov glede obmejnih vodnih strug.

4. *Železnice*

Mejna črta poteka tako, da preide pod nemško oblast in uporabo železniški most Črnuče—Ježica in ozemlje, ki je potrebno za gradnjo železnice, ki bo vezala ta most z Vižmarjem kakor tudi proga zemlje, potrebna za obmejno stražo, ki pa v globino ne sme presegati 150 metrov.

Ker se zaradi poteka mejne črte železniška zveza med Jesenicami—Št. Vidom—Vižmarje na eni strani in Lazami—Zidanim mostom na drugi strani deloma nahaja na italijanskem ozemlju, želi nemška vlada dobiti koncesijo privilegirane prehoda, (pravico „peage“) za ljudi in blagovni promet po železnicah, ki križajo Ljubljano in njeno okolico, za kar jamči povračilo vseh stvarnih stroškov. Ker italijanska delegacija nima pooblastila ugoditi tej prošnji, izjavlja, da bo sporočila to željo svoji vladi. Vsekakor bo poseben dogovor, sklenjen naknadno med obema vladama, uredil podrobnosti.

5. *Prenos suverenih pravic*

Komisija opozarja obe vladi na nujnost, da prevzameta s 1. oktobrom tekočega leta upravo občin ali podobčin, ki bodo zaradi spremembe meje prešle na druga stran.

6. *Mali obmejni promet*

Delegaciji opozarjata obe vladi na nujnost, da se uveljavijo v zvezi z novo mejo določbe glede malega obmejnega prometa in da se dogovori poenostavljenje obmejnega prometa za dvolastninske primere.

7. *Mejna pogodba*

Delegaciji opozarjata obe vladi na nujnost, da se za nove meje uporabijo že obstoječi dogovori in zakoni, ki so bili v veljavi za dosedanjo mejo.

8. *Začasne določbe*

Dokončna določitev meje ob trikotu severno od Krmela (Šentjanška dolina) ostane začasno nerešena, dokler ne bo na nemški strani določena na novo zgrajena cestna zveza med dolinama Št. Janž in Mirna. Vsekakor bo dokončna mejna črta morala priključiti Italiji hiše pripadajoče vasi Krmelj. Graditev ceste mora biti dokončana pred 1. julijem leta 1942. Do njene dovršitve bo nadzorstvo nad imenovanim trikotom stalo pod nemško oblastjo. Nemška oblastva pa bodo dovolila s posebnimi izkaznicami prost prehod rudarjem, ki stanujejo na tem teritoriju. Tudi jim bodo za njih osebne potrebe priznane olajšave glede carine in denarne valute.

Ta začasni sporazum pa ne izključuje italijanske uprave nad podobčino Krmelj, ki bo s 1. oktobrom t. l. pripadla Italiji.

Italijanska suverenost nad tem trikotom bo po dovršitvi omenjene ceste stopila v veljavo na podlagi predhodnega sporazuma s krajevnimi oblastvi.

Prilaga se črtež omenjenega ozemlja.

V Ljubljani, 13. septembra 1941.

KOMISIJA ZA ITALIJANSKO-NEMŠKO MEJO

za italijansko delegacijo:
general Lubrano

za nemško delegacijo:
von Kamphoeverer

ALTO COMMISSARIATO PER LA PROVINCIA DI LUBIANA

Ufficio: SECRETARIA PARTICOLARE

Lubiana, 19 settembre 1941-XIX

No. 3712/2

Oggetto: Definizione della linea di confine tra
l'Italia e la Germania.

AI MINISTERO DELL'INTERNO
Gabinetto

ROMA

Trasmetto in copia l'allegata relazione pervenutami dal Presidente della Commissione regionale "Slovenia", per i confini italo-tedeschi e riflettente la definizione dei confini fra l'Italia e la Germania del territorio di questa Provincia (allegato N. 1).—

Trasmetto pure una carta topografica al 100.000 dalla quale risultano i confini definitivi stessi nonché i territori ceduti o acquisiti.—

Degno di rilievo il completo possesso da parte nostra della miniera di St. Jantzt, che produce circa 80 mila tonnellate annue di buona lignite. In contrapposto abbiamo dovuto cedere, nel comune di Sv. Kriz, una notevole ed ottima estensione boschiva del vescovo di Lubiana.

L'ALTO COMMISSARIO
(Emilio Grazioli)

2 allegati

Ministero dell'Interno

Gabinetto

Ufficio III

Data 27.9.941

No. del Cab. 2549

No. Posiz. Archivio part. 19

(Kraljevi grb)

KRALJEVINA ITALIJA

VISOKI KOMISARIAT LJUBLJANSKE PROVINCE

Urad: OSEBNO TAJNIŠTVO

Ljubljana, 19. septembra 1941-XIX

št. 3712/2

Predmet: Določitev obmejne črte med
Italijo in Nemčijo.

NOTRANJEMU MINISTERSTVU
Kabinet

RIM

Pošiljam prepis poročila, ki mi ga je poslal predsednik Pokrajinske komisije „Slovenija“ za italijansko-nemške meje glede določitve meja med Italijo in Nemčijo na ozemlju naše Pokrajine (priloga št. 1).

Pošiljam tudi topografsko karto v merilu 100.000, iz katere so razvidne dokončne meje ter odstopljena ali pridobljena ozemlja.

Vredna poudarka je naša popolna last rudnika St. Jantzt, ki proizvaja približno 80 tisoč ton dobrega rjavega premoga letno. V zameno smo morali odstopiti v občini Sv. Križ, precejšen in odličen gozdnati predel ljubljanskega škofa.

2 prilogi

VISOKI KOMISARIAT
(Emilio Grazioli)
lastnoročni podpis

Notranje ministrstvo

Kabinet

Urad III

(Prejem potrjen od ministrstva)

Datum 27-9-941

No. Cab. (oratorija) 25. 9

No. Pozicija v arhivu part. 19

O POLITIKI KNEZA PAVLA

VLADIMIR VAUHNİK

Polkovnik Vladimir Vauhnik je spadal med najsposobnejše častnike pred-vojne jugoslovanske vojske. Njegova izredna in vsestranska vojaška usposobljenost, splošna izobrazba ter politična razgledanost so mu odpirale poti na najodgovornejše položaje. Bil je vrsto let ne samo profesor na višji generalštabni šoli, ampak tudi ravnatelj pouka na tem vojaškem zavodu. L. 1937 je bil imenovan za jugoslovanskega vojaškega atašeja v Berlinu, kamor je bila v tistih letih zaradi Hitlerjevih zahtev po razširitvi nemškega življenjskega prostora obrnjena pozornost vsega svobodnega sveta. Na tem položaju se je Vladimir Vauhnik tako močno uveljavil tudi v mednarodnem vojaškem svetu, da so mu zavezniški vojaški poveljniki med drugo svetovno vojno zaupali organiziranje in vodstvo zavezniškega obveščevalnega središča v Ljubljani, katerega področje se je raztezalo globoko v osrčje Srednje Evrope.

V Vauhnikovi zapuščini so našli več njegovih še neobjavljenih spisov. Med drugim tudi tri, ki govorijo o politiki kneza Pavla do Male antante, Italije in Nemčije, katere nam je dal na razpolago njegov brat g. dr. Miloš Vauhnik, za kar se mu iskreno zahvaljujemo. Objavljamo jih, ker so zgodovinski doprinos k razjasnitvi dogajanj tedanjega časa.

KNEZ PAVEL IN MALA ANTANTA

Na razvalinah velike avstro-ogrške monarhije so nastale po prvi svetovni vojni popolnoma nove države Čehoslovaška, Jugoslavija in znatno povečana Rumunija, medtem ko je nova Poljska dobila vse galicijske predele. Jasno je bilo, da se je med prebivalstvom vseh teh novih držav poleg navdušenja za nove nacionalne države, po 600-letnem sožitju v avstro-ogrski monarhiji, delno še čutil nek avstrijski duh in je del prebivalstva še žaloval za pokojno Avstrijo. Z druge strani se pa ostanka stare monarhije, Avstrija in Madžarska, nista mogla pomiriti z novim stanjem, ki bi po njenem mnenju moralo pripadati njima, kakor na pr. Avstriji del Slovenije in južne Češke, Madžarski pa predvsem Transilvanija in pa Podkarpatska Rusija (Češka).

Češkoslovaška, kot najbolj izrazita nacionalna država, je imela težek problem v sudetskih krajih, kjer je kompaktna nemška manjšina težila k Nemčiji. Zato je bila predvsem Češka interesirana na ustvaritvi nekega večjega bloka, katerega prvi cilj bi bil, zatreti najprej takozvani „avstrijski“ duh v lastnih državah, otežkočiti delo nemško-madžarskih manjšin in odstraniti novo nevarnost ter nazadnje imeti v načrtu za vsak slučaj vojaško akcijo proti kateri koli teh dveh držav — ostankoma avstro-ogrške monarhije, Avstriji in Madžarski,

če bi si nameravali nasilno prilastiti sosedne predele. Ne smemo pozabiti, da je vrhu vsega tega gonilna sila bila tudi v češki ambiciji igrati v zunanji politiki vedno večjo vlogo, kakor ji je pripadala z ozirom na njeno velikost in položaj. Protagonist take politike je bil češki zunanji minister dr. Beneš. Politiki Jugoslavije in Rumunije so prepustili vodstvo in vse organizacijsko delo v tej zvezi ali bloku izključno Čehom.

Ko je začelo preučevanje prvih načrtov za skupno delo, se je že videlo, da je v osvobojenih predelih kaj kmalu zamrl stari avstro-ogrski duh in da ni bil več nevaren in zato tudi ne več aktualen. Bolj važno pa je bilo, da se vojaški načrti niso mogli nikakor uspešno zamisliti in urediti. Ta nova konstelacija je po svoji geografski obliki predstavljala velik srp ali polumesec, čigar notranjost je bila votla (jedro) in izpolnjena z navideznimi sovražniki. Sicer bi bilo mogoče zamisliti idealno koncentrično vojaško akcijo, toda vsaka bi še morala računati na kakšno akcijo v hrbtu ene ali druge države, to je na dvojno fronto, ker so si Avstrijci in Madžari še prehitro našli prijatelje v Italijanih, Bolgarih in deloma že pri Nemcih. In zaradi male Avstrije in Madžarske ni hotela nobena država — članica Male antante — tvegati

še vojne z velikim narodom, oziroma sosedom. Tako vojaški načrti niso napredovali do konkretnih zaključkov.

Moralna stran te antante tudi ni bila na višini, ker noben ni zaupal drugemu in se ni hotel boriti za njega. Romunija je bila na glasu kot korumpirana država, ki je v prvi svetovni vojni pokazala vsako pomanjkanje vojaške vrednosti in je klavrno podlegla slabim nemškimi divizijam. Za Čehe je bilo splošno znano, da niso navdušeni vojaki, pač pa dobri trgovci, konspiratorji in organizatorji, ki pa so imeli samo en cilj: najti koga, ki bi se za njih boril. Jugoslavija je veljala kot edina vojaško pomembna država, ki bi naj dala udarne divizije, toda zaradi svoje slabe industrije bi morala kupovati orožje v inozemstvu, predvsem v Češki, ki je bila dražja kot druge države, kar je izzvalo precejšnje ogorčenje.

Končno se je videlo, da je bila osnovna ideja Male antante slaba in zgrešeno zamišljena. Minister Beneš je še vedno videl „avstrijski“ duh, katerega je treba izkoreniniti, Romuni pa so si predstavljali, kako bodo prejkoslej porumunili Transilvanijo. Delali so kar odkrito sovražno razpoloženje proti Avstriji in Madžarski in jih niso pridobivali z lepim postopkom in malimi koncesijami na svojo stran, kar je bilo vedno mogoče, kakor se je pozneje videlo.

Glavni udarec svojemu *raison d'être* je dobila Mala antanta, ko so se začele repenčiti sosedne velike sile in je bilo res usodepolno, da je vsaka članica Male antante imela velikega soseda za sovražnika: Češka Nemčijo, Romunija Rusijo, in Jugoslavija Italijo. Nobena od članic Male antane se ni hotela ožje povezati za sodelovanje, če bi izbruhnila vojna s temi sosedi, ker se niso hotele zaplesti v velike vojne, a razen tega so imele različne odnose s temi velikimi sosedi. Tako Češka ne bi šla v vojno proti Rusiji za račun Romunije, niti proti Italiji za račun Jugoslavije. Obratno zopet Jugoslavija ne proti Nemčiji za račun Češke itd.

Upoštevati je tudi treba dejstvo, da so bile notranjepolitične prilike članic Male antante tako različne, da ni moglo priti do ožje povezave med temi državami. Jugoslavija je imela precej šepavo demokracijo, zelo pobarvano z diktaturo iz centrale države, Češka je bila sicer nadvse demokratična dežela, katera pa ni uživala nikakega ugleda v Romuniji, na katero je vse skeptično gledalo zaradi bojarske aristokracije na eni strani in pa zaradi kmečko-nacističnega pokreta z druge strani (Codreanu).

Vršili so se vsakoletni sestanki ministrov zunanjih zadev, vojaške misije so pristostvovala raznim vojaškim manevrom, po-

šiljali so oficirje v sosedne države, urejevali vprašanje skupnega prometa in izkoriščanja materiala, razpravljali o problemih slične oborožitve itd. in to vse vedno na iniciativo Češke. Mala antanta je imela do gotove meje še nekaj smisla, dokler je še živela Velika antanta, vsaj na papirju. Ko se je Francija vrgla na drugo politično pot, Anglija se popolnoma razorožila, Italija se začela približevati Nemčiji in odprto delala proti Angliji, je ostala Mala antanta brez hrbtnice.

Ko je prevzel knez Pavel državne posle v svoje roke, je pa tudi že nastopil popoln preokret v politični konstelaciji Evrope s prihodom Hitlerja in njegove nacistične stranke na oblast v Nemčiji. Češka je bila odkrita sovražnica hitlerizma, računajoč sedaj na podporo Rusije, h kateri se je vedno bolj nagibala. Za demokratsko Avstrijo in delno Madžarsko so nastopili novi problemi, ker so se v teh državah že začela pojavljati gibanja nacizma.

Kolikor je znano, je knez Pavel v tej situaciji pravilno predlagal, da se mora menjati kurz proti podonavskim državam — Avstriji in Madžarski in ju skušati pridobiti na stran Male antante s prijateljskimi gestami. Toda ni našel razumevanja ne pri Čehih, niti ne pri Romunih in samo delno pri svojih lastnih politikih. Vsi so se bali, da bi s tem oživila stara avstro-ogrška država, čeravno v drugi obliki, kar se je pretiravalo in ni bilo več takšne nevarnosti. Jugoslovanski generalni štab je tudi zastopal stališče kneza, toda uprli so se Francozi in Angleži, zatrjujoč da bo nacizma v Nemčiji kmalu konec in da na to nevarnost vsi preveč črno gledamo.

Avstrija vodi v letih 1935—1938 že težke borbe z lastnimi nacisti, a Mala antanta gleda to mirno in je celo zadovoljna. Češka vztraja v antagonizmu do Nemčije in inscenira ter izvede v jeseni 1937 celo prve velike vojaške manevre kot demonstracijo proti Nemčiji, kjer so uživali pozornost posebno ruski in francoski delegati. Pod takimi pogoji so bile roke vezane knezu in jugoslovanski vladi, ki je vsak dan manj cenila vrednost te politične grupacije.

Šele padec Avstrije v letu 1938 in temu sledeči samo navidezni odpor velesil sta odprla Čehom oči in jim pokazala pravo pot. Toda bilo je že prepozno. Sledil je napad na samo Češko. In ker se niti Rusija niti Anglija nista ganili — v Avstriji je tudi že sedel Nемец — je bila vsaka intervencija od strani Jugoslavije že iluzorna in nesmiselna. To je najbolje potrdil potem sam Münchenski sporazum in dal zopet prav politiki kneza Pavla. S smrtjo Češke je bil avtomatsko pokopan že tudi sam pakt

Male antante. Nekateri zamerjajo Jugoslaviji, zakaj ni intervenirala, ko je bila ogrožena Avstrija od Nemčije. Ravno tedaj se je pokazala Češka popolnoma neodločna in rezervirana, čakajoč na intervencijo velikih sil, ki sploh ni prišla. Čez pol leta se je ta egoistična strahopetnost maščevala nad njimi samimi.

Politika kneza Pavla glede Male antante se da resumirati sledeče:

1. Prišel je prepozno, da bi lahko izvedel temeljite spremembe v kurzu politike Male antante.

2. Imel je od začetka dovolj argumentov za nesigurnost te zveze in za njeno malo

vojaško vrednost zaradi heterogenosti njenih članic.

3. Pravilno je ocenil, da mora sloneti nadaljna politika proti državam Srednje Evrope na težnji za njihovo pridobitev in pritegnitev za sodelovanje, a ne na sovraštvu, grožnjah in spletkah.

4. Vsak poskus v tej smeri so pa poleg Čehov še otežkočali Francozi in Angleži, ki so videli v Mali antanti prvi obrambni zid za svojo lastno sigurnost na vzhodu in v središču Evrope.

5. Od leta 1937 do 1939 so se dogodki razvijali že prehitro, da bi bilo sploh mogoče misliti na preustroj kakšne nove Male antante.

KNEZ PAVEL IN ITALIJA

Jugoslavija je imela v Italiji od vsega začetka sovražno razpoloženega sosedu. Že v Londonskem paktu (1916) med prvo svetovno vojno je Italija dosegla, da se ji po uspešno končani vojni priznajo najvitalnejši deli slovenskih in hrvatskih predelov od slovenskega Primorja pa vse do Dalmacije in jadranskih otokov. Po vojni sicer ni vsega dosegla, vendar so ugodili pretežnim njenim zahtevam in s tem dali povod za stalni antagonizem med Italijo na eni in Hrvati in Slovenci na drugi strani. Jasno je bilo, da je Italija kot nova velesila težila za obsolutnim gospodarstvom v Jadranskem in potem tudi v vzhodnem Sredozemskem morju. Politika Jugoslavije proti Italiji je bila tudi že od vsega početka deljena. Dočim so Srbi videli v njej starega vojnega tovariša, ki se je boril na njihovi strani, so Hrvati in Slovenci težili za tem, da se da Italiji čim večji odpor. Ta napetost se je povečala, ko je začel Mussolini z iztrebljanjem slovenskega in hrvatskega življa v okupiranih primorskih krajih.

Italija, videč, da v Jugoslaviji ne bo imela nikdar pokornega sosedu, je seveda začela takoj z odgovarjajočimi političnimi akcijami. Najprej je podprla črnogorske politične emigrante, ki so se protivili priključenju Črne gore Jugoslaviji. Potem je prišlo zbiranje in zaščita hrvatskih ustaških emigrantov, potem razni manjši incidenti v ribolovu, obmejni incidenti itd. Z Malo antanto je bil dan seveda tudi udar italijanski hegemoniji, toda ona je znala takoj reagirati in se postavila na čelo od Male antante „ogroženih“ držav, kakor so bile Madžarska, Avstrija, Bolgarija in Albanija in s tem je tudi že obkolila Jugoslavijo. Kralj Aleksander ni imel jasne

težil, da kolikor toliko vzdržuje znosljivo in deloma naklonjeno linijo do Italije, kar so mu pa Italijani poplačali s financiranjem njegovega umora v Marseillu.

Atentat na kralja Aleksandra v Marseillu 6. oktobra 1934 je dokazal, da je bil center protijugoslovanske agitacije ravno v Italiji in potem v njeni prijateljici Madžarski. Tedaj so se začele počasi odpirati oči tudi beograjskim politikom, videč, da Italija teži samo za slabljenjem Jugoslavije.

Knez Pavel je od vsega početka malo cenil fašistično Italijo, a tudi poznal je njeno spretnost in brezskrupelnost v vodenju zunanje politike ter si nadel nalogo ustvariti čim prej vsaj na zunaj prijateljske odnose s to državo. Vse to so mu preprečili veliki dogodki, ki so se začeli razvijati kar čez noč. Prvi je bil italijanska okupacija Abesinije, kjer je vodila glavno besedo Anglija in dosegla, da se naložijo Italiji sankcije Lige narodov za vpad v Abesinijo. Jugoslavija se je teh sankcij v glavnem držala in s tem povečala sovraštvo od strani Italije. Toda knez Pavel je pravilno ocenil, da je Italija v vprašanju Abesinije predvsem v sporu z Anglijo in da je zato koristno podpreti angleško stališče.

Temu nasilnemu aktu je kmalu sledila druga akcija z vpadom in okupacijo Albanije. Jugoslavija je proti vsakemu pričakanju to mirno sprejela brez vsake reakcije, kar so splošno smatrali kot veiko slabost kneza Pavla. Izgleda, da so mu v tem pogledu svetovali Angleži, da se naj izogne vsakemu konfliktu. Pod takimi okolnostmi se je odločil, da vzame iniciativo v svoje roke in začne z izrazito prijateljsko politiko proti Italiji, računajoč, da bo moralo prej ali slej priti do resnega konflikta med Italijo in Anglijo in da bo v

tem vsekakor zmagala Anglija in s tem pridobila tudi Jugoslavija. Zato je tudi ministrski predsednik Milan Stojadinović zaključil tako nerealen pakt prijateljstva z Italijo, ki je bil vse drugo, kakor resno mišljen tako od ene kakor druge strani. Sklenitev pakta so celo Angleži svetovali, samo da bi pridobili na času in odložili razvoj kritičnih dogodkov.

Posledica tega pakta je bila predvsem v uradnem obisku kneza Pavla Italije v letu 1939, ko se je Mussolini posebno trudil, da pokaže knezu vso italijansko silo in vojsko, toda knez se ni dal tako lahko prevariti, ker je bil njegov cilj predvsem ta, odvrniti Italijo od novih podvigov na Balkanu — direktno in indirektno preko njihovih satelitov Bogarov in Madžarov. To pa zato, ker se je že čutil pritisk nove Nemčije in je bilo računati, da bo po Češki prišla verjetno na vrsto Jugoslavija. Četudi je bila Italija že več ali manj zaveznik Nemčije, vendar ni želela, da bi se na Balkanu vgnezdila Nemčija in tako Italijo stisnila za večno na Apeninski polotok. V tem vprašanju sta si bili enkrat Italija in Jugoslavija složni in na tej predpostavki je gradil knez svojo navidezno prijateljsko politiko proti Italiji.

Okupacija obmejnih francoskih ozemelj po padcu Pariza z zmago Nemcev v juniju 1940 in potem prve italijanske operacije v Severni Afriki so za nekaj časa oddaljile Italijo od Balkana, a tudi že pokazale vso vojaško in moralno slabost Italije in njeno nesposobnost za večje in odločilne akcije. Zato se je pomirila tudi Jugoslavija, računajoč, da se ji ni ničesar bati od strani mnogobesedne, toda malo hrabre Italije.

Knez Pavel pa ni poznal dovolj perfidnost in pokvarjenost fašistične diplomacije ter je bil postavljen v najtežji položaj z vpadom Italije v Grčijo v jeseni leta 1940. S tem vpadom je zgubil vsako vrednost že omenjeni pakt prijateljstva.

Jugoslavija namreč ni bila z Grčijo povezana samo z Balkanskim paktom, ampak tudi s prijateljskimi in celo sorodniškimi zvezami, saj je bila knežinja Olga grška princesa. Zato je bilo splošno mnenje, da bo Jugoslavija odločno intervenirala proti Italiji in to ne samo z diplomatskimi nastopi, ampak tudi vojaškimi. Knez je bil postavljen pred najtežjo odločitev. Ker pa je vedel za cilj te akcije, da se še pravočasno zapre Nemcem pot do Sredozemskega morja, je predpostavljajal, da bo prišlo do spora in težav med Nemčijo in Italijo. Zato se je odločil za stališče čakanja, da bo videl, kakšen bo razvoj novih dogodkov. Toda tokrat se je prevaril, ker Nemčija ni reagirala, ampak je celo ravnodušno spre-

jela ta novi konflikt na Balkanu. Italijani so tako zadržanje kneza sprejeli z zadovoljstvom. Pa so se kmalu ohladili, ko so zvedeli za znani manever in predlog Jugoslavije v Berlinu, ki ga je vojaški ataše spretno zavedel na stranski tir. Toda fašisti so smatrali, da si je to akcijo zamislil knez Pavel in da se je s tem manevrom knez Pavel postavil na nemško stran in proti Italiji. Toda pri tem manevru jugoslovanskega vojaškega atašaja knez ni bil prav nič udeležen, kakor tudi ne glede odstopa Soluna Jugoslaviji. V jugoslovanskih političnih krogih sta knezovo zadržanje in njegova pasivnost dokaj slabo odjeknila. Resno so mu zamerili, da ni prišel na pomoč ogroženi Grčiji. Izgubil je precej na simpatijah. Nazadnje je moral na pritisk Italije odsloviti vojnega ministra generala Milana Nedića, katerega so smatrali za vodilno silo za vojaško intervencijo v Grčiji proti Italiji.

Svoj višek je dosegla italijanska politika s svojim sodelovanjem v napadu Nemčije na Jugoslavijo v aprilu 1941, samo da bi si poceni prisvojila čim več primorskih predelov na Jadranu. Seveda je bilo to obnašanje fašistične vojske nadvse klavrno, ker ni mogla zavzeti niti obmejnih krajev, dokler je še obstojala jugoslovanska vojska in so tako pred Ljubljano, Sušakom, Splitom in Kotorom čakale italijanske čete na „zmagoslavni“ vhod do tedaj, ko ni bilo več nobenega odpora z jugoslovanske strani.

Politiko kneza Pavla proti Italiji bi lahko resumirali na sledeči način:

Italijo je smatral za dobro oboroženo veslesilo. Zato proti njej ni bila na mestu nobena napadalna politika, posebno še ne potem, ko je Italija imela za prijatelje vse države okoli Jugoslavije. Italijanski problem je pa bil tudi predvsem angleški problem. Zato je bila Anglija prva pozvana, da razčisti to vprašanje bodisi s silo, bodisi na miren način. V tem primeru bi Jugoslavija istočasno avtomatično rešila vse svoje spore s to državo.

Upoštevač težke notranje razmere, je knez moral gledati na to, da se izogne vsakemu konfliktu. Pa ne samo to! Moral je proti Italiji voditi čim bolj prijateljsko in tej državi celo navidezno naklonjeno politiko in jo celo potrditi s pogodbo o prijateljstvu. Da so pa Italijani to dobro voljo kneza Pavla zlorabili in izigrali na najperfidnejši način, to popolnoma odgovarja njihovi politični tradiciji, katero je pa knez, kot izgleda, premalo poznal. V domovini so to knezovo politično koncepcijo smatrali za njegovo slabost, ki mu je vzela precej simpatij pri narodih, v resnici pa je bila vendarle dalekosežna in dalekovidna politika.

Za razliko od Italije povojna Nemčija ni bila neposredni sosed Jugoslavije in zato tudi ni bilo v Jugoslaviji takoj po prvi svetovni vojni večjega interesa za notranjo evolucijo in poznejši razmah nove Nemčije. Med Nemčijo in Jugoslavijo sta bili še Avstrija in Čehoslovaška, ki se je smatrala za obrambni zid proti pritisku s severa. Vse do leta 1937 je Jugoslavija sledila glede Nemčije na slepo politiki Francoske in Čehoslovaške, to je politiki nezaupanja in neprijateljstva. Sicer je demokratska Nemčija (Weimarska) imela v Beogradu odličnega poslanika v osebi ministra dr. Koesterja, ki je uspel, da je znatno omilil hladno zadržanje Beograda, vendar je po njegovi smrti sledila zopet čisto francoska linija v tem pogledu. Dejansko je vodil zunanjo politiko proti Nemčiji poslanik v Berlinu, minister Balugdižić, ki je imel popolnoma svobodne roke, medtem, ko je kralj Aleksander zadržal vedno svoje hladno in nezaupno zadržanje do te države.

Ko je Hitler prevzel oblast s tem ni preveč vznemiril Jugoslavije, ker je smatrala, da je to prej zadeva velikih sil, razen tega je pa Nemčija še daleč od Jugoslavije ter je pozvana prva Češka, da preko Male antante zavzame odgovarjajoče stališče do te spremembe. S smrtjo kralja Aleksandra se ni mnogo spremenilo in je knez Pavel v tem pogledu zadržal staro smer. S propadom Avstrije je postala Nemčija že zelo interesantna za Jugoslavijo in pojavili so se prvi znaki strahu in tudi še večjega nerazpoloženja do nove Nemčije, posebno še, ko se je videlo, da je Mala antanta popolnoma odpovedala, sicer ne toliko po svoji lastni krivdi, temveč bolj po krivdi zahodnih velesil. Knez Pavel je imel že dokaj skromno mnenje in malo zaupanja v Malo antanto, ko je pa padla Čehoslovaška, mu je bilo jasno, da mora začeti Jugoslavija svojo lastno politiko proti Nemčiji, in to mu moramo pripisati v posebno zaslugo.

Obisk kneza Pavla v Berlinu v juniju 1939 so Nemci naravnost navdušeno sprejeli in je spravil sicer hladne Nemce v pravi delirij, ker so hoteli s tem pokazati, da nova Nemčija ni osamljena, ampak uživa celo simpatije kronanih glav, in to Jugoslavije, katero so smatrali za eno prvih vojaških sil v Evropi. Sprejem je bil impozanten, združen z ogromnimi stroški in sijajnimi paradami, tako da je knez res moral biti impresioniran od ogromne moči novega režima. Kneževa rezerviranost v pogledu razčiščevanja različnih vprašanj

in tesnejše zveze z Nemčijo v razgovorih ob tej priliki, je sicer zelo ohladila Hitlerja in Göringa, toda nemški narod je bil že pridobljen za velike simpatije do Jugoslavije in od tega ni bilo mogoče več odstopiti. Posledice obiska so bile predvsem v bolj živem trgovskem prometu med obema državama, v večjih vojaških naročilih v Nemčiji, v mnogih obiskih raznih ekonomskih, trgovskih, vojaških, športnih in kulturnih delegacij itd. Vojna s Poljsko je dala popolnoma prav knezovi politiki in mu narekovala, da je od sedaj naprej potrebna še večja previdnost, vezana z raznimi malimi popuščanji, samo da se zadovolji nemška občutljivost in ošabnost in pri tem ohrani celota Jugoslavije — do boljših političnih konstelacij. Takrat se je morala žrtvovati Poljska, da se reši Jugoslavija vsaj začasno.

Seveda je med tem časom mrgolelo v Beogradu raznih agentov vseh v vojni se nahajajočih držav in posrednikov, ki so delovali v enem ali drugem smislu in predvsem prispevali k temu, da se razvije čim večja mržnja do Nemcev ali pa nasprotno. Vendar je Beograd ostal hladen in priseben ter trezen, ko je videl posledice nemške zmage v Poljski in še posebno, ko je ocenil slabost anglo-francoske vojne sile po strahovitem porazu Francije v juniju 1940. Knezova deviza je bila: Pridobiti nemško prijateljstvo, a za angleško se bom pobrigal sam...! Malo je manjkalo, da se Jugoslavija ni zaletela in mobilizirala proti Nemčiji v rani pomladi 1940, ko so zatrjevali od vseh strani, da Nemčija že pripravlja napad na Jugoslavijo iz svojih baz v Čehoslovaški, kar so dokazovali razni agenti, v resnici pa je bila to samo demonstracija Nemcev, da odvrnejo pozornost od priprav za napad na Norveško.

Vendar je postalo vse težje zadovoljiti vse nemške zahteve, ki so rastle iz dneva v dan, posebno na ekonomskem področju, katere so spremljali tudi protesti glede raznih manj pomembnih incidentov, preprirov in zatiranja, vendar je Jugoslavija še nekako uspeła, da se obdrži na dostojni višini proti Nemčiji.

Ko so se začele prve priprave Nemčije za vojno proti Rusiji, je bilo jasno, da bo Nemčija podvzela korake, da bi si čim bolj osigurala odprti južni bok, ki bi ostal v tem slučaju odprt za katerikoli vpad čez Jugoslavijo. Samo simbolično zatrjevanje prijateljstva od strani Jugoslavije brez drugih garancij seveda Nemcem ni moglo zadostovati in tako je moralo priti do tretiranja vprašanje pristopa Jugoslavije

k takozvanemu „Trojnemu paktu“. Prav gotovo je bil knez Pavel v predhodnih razgovorih podučen o podatkih, ki so bili predloženi Beogradu, da se Nemčija pripravlja na napad na Rusijo in da je zato prepotrebno pridobiti na času in ohraniti Jugoslavijo pri življenju do razvoja novih dogodkov, ki bi lahko spremenili celo evropsko politično konstelacijo. Vsekakor mu je moralo biti jasno, da bi v slučaju odpora verjetno sledila nemška vojaška akcija, ki bi prej ali slej zbrisala Jugoslavijo z evropske karte, kakor se je to zgodilo z mnogimi drugimi državami. Osnovno načelo: pritajiti se do boljših političnih prilik, je bilo popolnoma na mestu in upravičeno, posebno ko je bila v vprašanju Rusija in bi vojna z njo prav gotovo odvela Nemčijo daleč v notranjost Rusije in bi s tem takoj popustil ali celo prenehal pritisk na Jugoslavijo ter bi tako pridobila na svobodi za delo in bodoče odločevanje. Vprašanje, ki ostane odprto, je bilo le to, ali bi se Nemčija zadovoljila tudi z blažjim dogovorom, kakor je bil pristop k paktu, na primer s paktom o nenapadanju in paktom prijateljstva z Nemčijo, kar ne bi zvenelo tako poniževalno, kakor pristop k „Trojnemu paktu“.

Izgleda, da je bila takrat knezova teza, da je treba s tistim, ki ga kdo namerava prevariti, ravnati tako, da je preslepitev popolna in prepričevalna, edino pravilna in je treba dati knezovi odločnosti in dalekovidnosti priznanje.

Dokaz za to je v tem, da je bila cela Nemčija naravnost v deliriju, ko je zvedela za pristop Jugoslavije in šele tedaj je pri Nemcih prevladalo splošno mnenje, da se Nemčiji ne more ničesar več pripetiti, ko ima na jugu sigurnega in močnega zaveznika, kakor je bila Jugoslavija. Ta naivna nemška špekulacija je doživela bridko razočaranje takrat, ko je nemški „Blitzkrieg“ v Rusiji odpovedal. Povsem izgleda, da bi se Nemci pakta res držali in bi se s tem ohranila Jugoslavija pri življenju za gotov čas — verjetno pa vsaj do velikega poraza Nemcev pred Moskvo že v jeseni 1941, in bi po vsem sodeč, Jugoslavija dobila nazaj popolno svobodo v iniciativi, odločevanju in akcijah.

Toda škoda je, da knez tega svojega manevra ni odkril vsaj vodilnim političnim osebam, ki so uganjale nepremišljen hura-patriotizem in direktno izzivali Hitlerja, da prejkoslej uniči Jugoslavijo. Obstojala je pač nevarnost, da kdo kaj takega izda in vse pride do ušes Nemcev. Tako je moral knez prevzeti vse na sebe in pod vplivom velike propagande od strani Angležev in Rusov ter različnih domačih zakulisnih klubov prevzeti na sebe madež germanofilstva in slabiča, zaradi česar je tudi nekaj dni pozneje beograjski puč prav lahko uspel.

Knezova politika proti Nemčiji se more resumirati takole:

Hladna in preračunana politika, brez sentimentalnosti, toda vendar vezana z veliko previdnostjo in to vse v cilju, da se ohrani Jugoslavija pri življenju kompaktna. Trdno prepričanje, da bodo končno zahodne velesile, pojačane z ZDA premagale nemške vojaške sile, je upravičeno dovolilo take manevre, ki bi samo začasno ponižali Jugoslavijo, toda ji prinesli kasneje dobro nagrado za njeno pravilno politiko. V veliki politiki šest ali dvanajst mesecev ne pomeni mnogo, a tudi več let ne, če gre za obstoj države.

Proti Nemčiji se je morala voditi spretna politika izmikanja in varanja, ker je bilo na kocko stavljeno vse. Samo st odstotna prevara in popolno zatajevanje sta bili takrat na mestu in bi obrodila lepe sadove, ako ne bi prišle temne sile, ki so v nekaj trenutkih zrušile vse, kar je bilo z velikim trudom ustvarjeno in izpeljano za rešitev Jugoslavije. Knez je odlično manevriral, toda praktično slabo izvedel — v svoji lastni državi.

Knez Pavel je bil tihe narave, zelo vljuden, nežen in prijazen. Bil je vzvišen nad številnimi intrigami, in je po svoji kulturi prekašal vso okolico. Toda prišel je premalo v stik s samim narodom ter zato ni mogel presoditi kak ugled, vpliv in avtoriteto uživa ta ali ona oseba. Vsekakor se pa lahko reče, da je knez v divjo okolico malo naobraženih vaških politikov, lahko dostopnim vsaki tuji propagandi, spadal tako, kakor pest na oko.

PRIČEVANJE

MARTIN ŽEKAR

V Zborniku-Koledarju Svobodne Slovenije za leto 1962 smo na straneh 53 do 69 objavili začetek Pričevanja bivšega člana Slovenske legije g. Martina Žekarja, ki se je med vojno aktivno udeleževal dela v podtalnem gibanju proti nacističnemu in fašističnemu okupatorju, proti komunističnim nasilnikom je pa nastopal kot domobranski častnik.

V prvem delu svojih Pričevanj je g. Žekar popisal dogodke v letu 1944, ko so ga komunisti ovadili Gestopu, ta ga je pa dne 4. decembra 1944 aretirala in odvedla v svoje ljubljanske zapore. V njih so ga Gestapovci mučili in zasliševali vse do 1. marca 1945, nato pa odvedli v taborišče Dachau. Pretresljiv je opis trpljenja in groze v omenjenem taborišču smrti najprej pod SS-ovci, od 29. aprila 1945 dalje pa pod jugoslovanskimi komunisti, ki so imeli v svojih rokah taboriščno policijo ter so ob prihodu zaveznikov izkoristili zmedo v taborišču ter so prijeli tako g. Martina Žekarja, kakor vse ostale slovenske protikomunistične borce in jih znova zaprli skupno z SS-ovci. Med tem, ko je za preostale trpine dachauskega taborišča nastopila zopet doba svobode, se je za slovenske protikomunistične borce začelo novo gorje, kajti jugoslovanski komunisti so jih začeli ponovno zasliševati in mučiti, nato so pa segli po svojem znanem sredstvu: prevari ter so z njo in podkupom pri dežurnem ameriškem naredniku dne 8. maja 1945 dosegli, da je tako g. Martina Žekarja, kakor ostale domobranske častnike vključil v transport za vrnitev v domovino.

Uredništvo

2. del

V KOMUNISTIČNIH ZAPORIH

Ko so se za nami zaprla vhodna vrata v sodnijske zapore, katere je imela tedaj OZNA, so nas peljali pred sprejemno pisarno, kjer smo se zopet morali posesti po tleh. Prišel je bivši odvetnik v Črnomlju dr. Viktor Turnšek v uniformi podporočnika. Bil je takrat načelnik OZNE za mesto in poveljnik zaporov; pozneje je napredoval v načelnika oddelka za izdrževanje kazni pri LR Slovenije, kjer je še danes in kot tak res največji zli duh vseh zaporov. Po rodu je bil Štajerc, nekje blizu Celja doma. Ob razsulu Italije je odšel v ilegalo in baje le po naključju prišel k partizanom. Toda takoj se je znašel in imel že kmalu vidnejšo vlogo pri onem procesu v Kočevju. Postal je komunist in največji krvnik po zaporih.

Turnšek je poznal Bitenca Jožeta, ki je bil — pred vstopom v Domobranstvo — v Črnomlju uslužben kot postajni načelnik jug. drž. železnic. Zato se je Turnšek spodobil Bitenca in nam pričel na dolgo in široko pridigati, kako smo bili na zmotni poti, kako je bila edino KPJ s svojo OF in PO upravičena voditi borbo proti okupatorju in njegovim hlapcem. Zato bo se

daj KP temeljito obračunala s temi hlapci, ki so se ves čas borili proti PO, OF in proti KP. Bili smo utrjeni, zato nismo tako poslušali Turnška, ki je bil vidno v vinjenem stanju (kar je pri njem običajno, saj ga tudi pozneje nisem nikdar videl treznega). Pozorni smo postali šele, ko je rekel, kako je KP dobra, ki kljub temu, da je Bitenc Jože izdajalec, zločinec itd. ni izvajala sankcij nad njegovo družino v Črnomlju, temveč jo je lepo pustila, da v miru živi in celo prejema pomoč od skupnosti. Seveda so bile to le besede, za katere smo vedeli, da ne držijo. Toda Bitenc je bil le vesel, ker je tako vsaj nekaj izvedel o svoji družini. Zvedel je, da so vsi živi in zdravi, kar je njemu veliko pomenilo. To je bila tudi edina vest, ki jo je zvedel, čeravno iz Turnškovih ust, pred svojo smrtjo.

Med tem smo bili drug za drugim klicani v sprejemno pisarno, kjer so nam pobrali vse, kar smo imeli. Da, ne samo, da so nam pobrali še tisto bore malo, kar smo prinesli iz Dachaua, pobrali so nam tudi od transporta ostali kruh in konzervo, ter celo vse cigaretne ogorke, ki smo jih hranili za hude čase. Vsak je prišel iz sprejemne pisarne popolnoma „osvobojen“ in

mu je ostala le tista uboga dachauska cbleka. Glasno smo se jezili, zakaj nismo vsaj tu, predno smo prišli na vrsto — med Turnškovim govorom — pojedli in pokadili, kar smo imeli. To je slišal tudi Turnšek, ki je še vedno govoril in govoril. Verjetno ga je zadelo, ker se je nato pokazal „velikodušnega“ in nam ponudil svoje cigarete. V škatli „Neretva“ je bilo ravno še 12 cigaret, tako da smo dobili vsak eno — razen polk. Peterlina, ki je bil nekadilec. Sedeli smo na tleh in med kajenjem mislili vsak svoje misli, ne da bi sledili Turnškovemu govorjenju. Nekaj po 4. uri zjutraj se je tudi Turnšek naveličal govorjenja in ker smo bili v sprejemni pisarni že vsi opravili, nas je predal straži, ki nas je peljala v II. nadstropje v sobo 168. V sobi ni bilo nikakega pohištva, niti slamarice. Stekla na oknih so bila pobita. Na stenah so visele 4 police, v enem kotu sobe (poleg stranišča) pa sta stali dve posodi in sicer ena s „čisto“ vodo, druga pa prazna za „umazano“ vodo. Omenil sem „stranišče“, a ker vem, da marsikdo ne ve, kako to izgleda, naj opišem. Zmotno bi bilo, če bi si kdo predstavljal pravo stranišče, kakor je bilo to n. pr. v Dachau. Ne, takih modernih stranišč kot so bila v Dachau, še ni v jugoslovanskih zaporih, kar je razumljivo, saj vsi zapori v Jugoslaviji izvirajo še iz ranjke Avstro-Ogrske in niso bili še nikoli renovirani, še manj modernizirani. Zato so v sobah tudi „stranišča“ tisti dobi primerno grajena. V samicah je enostavno v enem kotu kameni podstavek, na katerem stoji „kibla“ (železna posoda s težkim pokrovom, ki ga je v nočnih urah težko pokriti brez ropota). V skupnih sobah pa stoji v kotu nekaka lesena omara, v njej pa je podobno stranišče, le z razliko, da je tu „kibla“ večja in težja, ki jo je mogoče potegniti skozi nalašč zato narejena vratca na hodnik. Seveda so ta vratca zapahnjena in zaklenjena.

Od dolge vožnje in poslušanja Turnška smo bili utrujeni ter smo zato plegli po tleh v upanju, da bomo vsaj malo zaspali. Res smo zaspali, a ne več kot slabe pol ure, kajti še pred 5. uro zjutraj so se hrupoma odprla vrata sobe in v njo je priletel s pospeškom človek, ki je robantil in preklinjal po srbsko. Vrata so se zaloputnila za njim in mi smo si šele takrat upali bolj natančno pogledati novodošlega. Toda glej presenečenje. Novodošli ni bil nihče drugi kot naš „znanec“ iz Dachaua, ki se je v taborišču delal važnega v ameriški uniformi s kapetanskimi našitki. Da, bil je kapetan Marković. Skoro nismo mogli verjeti očem in ušesom, saj je bil kapetan Marković v Dachau eden tistih, ki se je

najbolj trudil, da so nas lahko odpeljali v domovino. Ker smo se bali, da je to morda kaka past, se nismo spuščali z njim v pogovor; toda iz njegovega robantenja in preklinjanja pa smo zvedeli vse. V Dachau si je nekje oskrbel osebni avtomobil, ga napolnil s paketi in drugim ukradenim materialom ter vse kot svojo lastnino pripeljal v Jugoslavijo. Enako so storili tudi vsi drugi člani tkzv. „Jugoslovanskega narodnega komiteja v Dachau“. Toda nekaj jim ni bilo po volji, zato se niso vrnili skupno z našim transportom, temveč vsak zase. Tako je prišel Marković v Ljubljano, kjer so ga aretirali in mu odvzeli avtomobil z vso robo. Avtomobil je stal na dvorišču sodišča, kjer ga je lahko videl skozi okno. Nihče mu ni povedal, zakaj je aretiran, temveč so ga enostavno vrgli v sobo med nas. Seveda je upal, da je to pomota in da ga bodo spustili. Zato je neprestano razbijal po vratih, češ, da mora dobiti zvezo z nekim poročnikom Rakočevićem. Komaj smo se malo opomogli od presenečenja, že so se zopet odprla vrata in v sobo je stražar porinil 4 moške, v katerih smo spoznali člane „Jugoslovanskega narodnega odbora v Dachau“ s predsednikom prof. Popovićem na čelu. Tako se je znašel skoro ves odbor z nami v zaporu. Tisti odbor, ki je nas v Dachau aretiral in nasilno odvedel v domovino. Dasi nismo bili maščevalni, se nam je vseeno nekam dobro zdelo, da so se ti gospodje znašli v istem položaju, kot smo bili mi. Prisluhnili smo njihovim pogovorom, saj je bilo sedaj med nami 7 članov „Jug. nac. komiteja iz Dachau“, ki so vedeli marsikaj povedati, o čemer se nam prej niti sanjalo ni. Zvedeli smo, da so se že v Dachau prepirali med seboj in intrigirali drug zoper drugega. Vsled tega so že v Dachau aretirali Juriča in dr. Zorka. Niso imeli čistih računov, zato so se tudi bali vrniti se z istim transportom kot mi, temveč so se vsak s svojim avtomobilom vračali vsak zase in po drugi poti. V Ljubljani pa so drug za drugim vsi padli OZNI v roke, ki jim je vse zaplenila, njih pa vtaknila v zapor. Bili so razočarani in videli smo, da jim je žal, da so se sploh vrnili. Pričeli so se nam opravičevati, češ, da če bi to vedeli, nas gotovo ne bi v Dachau aretirali. Zvedeli smo tudi, da nas ne bi smeli repatriirati, a so nas dobesedno ukradli. Amerikanci so se menda šele popoldne znašli in skušali naš povratek preprečiti. Baže so poslali za nami kurirja, ki naj nas vzame iz transporta. Toda na žalost je prišel kurir prepozno, ker so ga Angleži v Celovcu zadržali tako dolgo, da smo mi bili preko meje. Tako so ti pripovedovali, a koliko je resnice na tem, ne vem.

Čakali smo, kdaj se bodo ponovno odprla vrata in bodo še ostali člani odbora prišli med nas. Toda nikogar ni bilo več. Dr. Žigon je edini ostal na prostosti. Hrvatski člani Jug. narodnega odbora Dachau pa so se na Koroškem odcepili od Slovencev in se vrnili v Jugoslavijo preko Dravograda in Maribora ter se tako izognili aretaciji v Ljubljani. Zvedeli smo tudi, da je poročnik Rakočević oni Titov zvezni oficir pri 8. ameriški armadi, ki nas je z Markovičem že obiskal v celicah v Dachau. Kapetan Marković je še vedno upal na Rakočevićevo pomoč, dasi mu je prof. Popović povedal, da se imajo ravno Rakočeviće zahvaliti za aretacijo in da zato sploh ni govora o kaki Rakočevićevi pomoči.

Dopoldne je prišel v celico tudi neki Bežigradjčan, katerega so pripeljali naravnost iz postelje v zapor. Ta nam je prinesel „sveže“ novice. Pripovedoval je, kako je bilo 9. maja 1945, ko so partizani vkorakali v Ljubljano. Z naperjenimi brzostrelkami so pretaknili vsak kotiček Ljubljane in iskali domobrance. OZNA je pričela z aretacijami nekomunistično mislečih ljudi. Ostali partizani so pričeli z veseljami, ki jih ni bilo ne konca ne kraja.

Mitingov, pijančevanja in razgrajanja ni bilo ne konca ne kraja. Višek je bil pred „praznikom žena“, ki so ga pripravljali za 8. junij. Ta dan je bilo vse noro in proti večeru 8. junija so streljali z vojaškimi raketami, katerih je bilo na kolo dvoru na vagon. Na enkrat je prišlo do eksplozije, ki je dobesedno pometla carinarnico na Vilharjevi cesti. Od carinarnice ni ostal kamen na kamnu. Deli vagonov, da, cela kolesa železniških voz so frčala po zraku.

Skoro vsaka hiša v Ljubljani je bila poškodovana, če ne drugo, so se razbila okna. Prvi eksploziji je sledila še druga. Partizani so se prestrašili misleč, da je zračni napad in s tem konec njihove oblasti. Ostalo prebivalstvo se je veselilo in oprezalo skrivoma, kdaj se bodo prikazala zavezniška letala, morda tudi padalci ali celo tanki. Na žalost sta bila strah partizanov in veselje Ljubljančanov prerana. O zaveznikih ni bilo ne duha ne sluha. Istočasno se je pripetila podobna nesreča prav tako z vlakom municije, ki jo je zanetila raketa, v Teznu pri Mariboru in skladiščem v Poljčanah ali na Pragerskem.

Mi smo pripovedovanje o teh nesrečah poslušali z odprtimi ušesi, saj smo se pripeljali v Ljubljano ravno 25 ur po tej tragediji in se seveda čudili, zakaj je toliko razbitih oken. Spraševali smo ga tudi o znancih; ker je bil član Slovenske legije in SLS smo si lahko popolnoma zaupali.

64 Za marsikatere, ki ste odšli pred „osvobo-

ditvijo“ iz Ljubljane, smo zvedeli in se oddahnili, da ste vsaj vi na varnem. O vračanju iz Vetrinja še nismo ničesar čuli, ker o tem še ni ničesar vedel. Sicer je bilo to pripovedovanje in poslušanje zelo otežkočeno, ker nismo smeli vsi sedeti pri njem, temveč sta le polk. Peterlin in G. sprejela nalogo poslušanja in kasneje posredovala ostalim, ki smo se med njunim poslušanjem vrtili po sobi in pazili, da ne bi kaj opazili oni iz „Jug. nar. komiteja iz Dachaua“; ti so bili močno zaposleni s svojimi razgovori in ugibanjem, kako bi se rešili iz zagate.

Popoldne smo dobili ob 5. uri neko vodo, ki so jo imenovali večerja, a nismo mogli ugotoviti, kaj se je v tej „čisti vodi“ kuhalo. Hrano smo dobili v konzervnih škatlah, ki so bile umazane, da se je človeku gabilo.

Po večerji so se odprla vrata in stražar je poklical polkovnika Peterlina, majorja Križa, nadpor. Bitenca in mene. S seboj smo morali vzeti vse svoje stvari. Naglo smo se poslovili od prijateljev, s katerimi smo delili toliko časa skupaj usodo. S težkim srcem smo odšli iz sobe in sledili stražarju, ki nas je vodil po stopnicah v pritličje pred sprejemno pisarno. Prvega so poklicali v sprejemno pisarno polkovnika Peterlina. Čez kake četrt ure je prišel iz pisarne precej slabo razpoložen. Na obrazu se mu je bralo, da ni nič dobrega. Toda nisem mogel vprašati niti ene besede, ker sem kot drugi moral v pisarno. Ko sem vstopil, sem najprej zagledal za pisalno mizo Viktorja Avbelja, ki je bil v uniformi polkovnika. Poznala sva se od 1933. leta, ko sva z mammo stanovala pri njegovi sestri v Suvoborski ulici (za Zakotnikovo žago). Viktor je bil takrat osmošolec in sva se zelo dobro razumela, kakor tudi poznejša leta vse do vojne. Dasi sem vedel, da je bil 1937 in 1938 v zaporu zaradi komunizma, sem ga vedno smatral kot pravičnega in poštenega človeka. Ko sem ga sedaj zagledal za pisalno mizo, sem v naglici mislil, da bom vsaj z njim lahko govoril kot s človekom, ki me bo razumel in mi morda pomagal. Nekoliko za njim ob drugi mizi je sedel general Maček Ivan. Avbelja sem videl sedaj prvič od leta 1941. Vedel sem, da je leta 1942 odšel v partizane in imel vpliven položaj v OF in POS. Bil je v štabu in sekretar Izvršnega odbora OF, pozneje pa celo komisar IV Korpusa, ki je aprila 1945 „osvobojeval“ Trst. Ker sem med vojno pomagal njegovi ženi, ki je ostala v Ljubljani z dojenčkom zapuščena od njegovega sorodstva, sem upal, da bo to najino srečanje drugače izpadlo, kot je. Čim sem naredil dva koraka od vrat, mi je spontano všel iz ust vzklik, kot če sre-

čamo starega prijatelja. Najin pogovor je bil takle:

„O, Viko...!“

„Tiho bodi, tam stoj!... Z ironičnim nasmeškom je nadaljeval: „Kje imaš mater, bandit?“

„Ne vem, jaz sem bil v Dachau.“

„Ha, smo mislili, da bomo ujeli tvojo mater, pa nam je ušla, ker je vedela, da ima sina bandita. No, sedaj smo pa tebe ujeli, kar je še bolje. Koliko si jih ubil?“

„Nobenega.“

„Lažeš.“ — Tišina. Pri tem je pograbil na mizi nož in ga vrgel proti meni, a je zgrešil. Nato je nadaljeval: „Se boš že še spomnil svojih grehov in jih rad priznal, saj imamo sredstva za to.“ Po teh besedah je poklical stražarja in mu naročil: „Pelji ga v najslabšo celico!“

Stražar me je peljal mimo Peterlina in Križa v klet, kjer sem moral pred pekarno „čučat“ ter „lezi-dižse“. Ker po mnenju stražarja nisem delal dovolj hitro, je pričel skakati s škornji po meni in me brcati tako, da sem bil kmalu ves krvav. Toda to mu še ni zadostovalo. Gledal je, kaj naj bi vzel v roke, da bi bil udarec hujši. Pri tem sem opazil, da nosi oficirske našitke in da dejansko ni stražar, temveč dežurni oficir — podporočnik. Ker v bližini ni našel nič primernega, je stopil k pekarni in vzel tam drog za peč ter me pričel s tem pretepati. Toda niti to mu ni bilo dovolj. Ukazal mi je sleči se do golega. Med tem ko sem se slačil, je prišel neki drugi partizan in mu pošepetal nekaj na uho, nakar mi je velel zopet obleči se. Ko sem se oblekel, me je odpeljal nazaj v sprejemno pisarno. Ko me je Avbelj zagledal, je dejal: „Ne tega, Bitenca sem rekel!“ Jezno me je pogledal in zavpil: „Kaj pa se držiš tako pokonci, prokleti bandit; jaz ti bom že pokazal. Stražar, pelji ga nazaj in naj gre v klet po vseh štirih, da bo izgubil svoj ponos!“ Moral sem se postaviti na vse štiri in iti iz pisarne; da je šlo hitreje, me je pri vsakem drugem koraku brcnil v zadnjico. Ko sem tako šel mimo Peterlina in Križa, sta me s sočutjem in s strahom gledala, a stražar mi je dal zopet pošten pospešek, da bi jima čimprej izginil izpred oči. Po hodniku je ta hoja še nekako šla, a ko sem prišel na stopnice, me je brcnil tako, da sem z glavo naprej zletel čez stopnice v zid, kjer bi se skoro onesvestil. Toda še predno sem se zavedel bolečine, je bil podporočnik zopet pri meni in me obdeloval s škornji. Moral sem še preko enega stopnišča in sem se vsled pospeška v zadnjico zopet zaletel z glavo naprej v zid. Sedaj sem bil hitrejši, ker sem se bal brc, vendar jim nisem ušel. Zopet sem mo-

ral mimo pekarne proti koncu hodnika, kjer so bili bunkerji. Z močno brc sem zletel v bunker št. 9.

V BUNKERJU ŠTEVILKA 9

Ko so se za menoj s treskom zaprla vrata, sem si ogledoval svoje novo prebivališče, čeprav je bilo okno zaziđano. Bunker je bil ravno tako velik kot celice same, le da je bil v kleti in je imel cementna tla. Tudi tu ni bilo nobenega ležišča, niti ne prične. Prične sem videl pozneje pred bunkerjem na hodniku. Se je pač komunistom zdelo, da je prična premeško ležišče. Tako sem lahko ležal, spal in sedel izključno le na mrzlem cementu, ki so ga večkrat polili z vodo, da ne bi mogel počivati. Upal sem, da bom imel sedaj v bunkerju mir vsaj do naslednjega jutra, pa sem se močno zmotil. Kmalu so zopet prišli partizani in me pričeli pretepati. Ko so se naveličali, so me zaprli nazaj v bunker, sami pa odšli po ostalih celicah iskat novih žrtev. Tudi ponoči nisem imel miru; skoro vsako uro so se pojavili na vratih novi mučitelji. Pozneje sem zvedel, da je lahko vsak partizan šel v zapore pretepatav, kadar se mu je zljubilo. Seveda smo bili glavna tarča ravno mi v bunkerjih. Po glasovih pretepanih sem skušal ugotoviti, če sta tudi Peterlin in Križ v bunkerju, toda njiju glasov nisem čul. Pozneje sta mi povedala, da nista bila v bunkerju. Polkovnika Peterlina so dali v samico, dočim so majorja Križa odpeljali nazaj v sobo št. 168 k ostalim Dachaučanom.

Naslednjega dne so zjutraj prinesli „zajtrk“, neko črno vodo brez okusa, a bila je vsaj topla. Hišni delavci, ki so prinesli hrano, so bili sami bivši policaji, katere so partizani polovili prvi dan. Gledal sem te priletne može, ki so opravljali svojo policijsko službo še od rajnke Avstrije. Res niso imeli nikake politične krivde, kar pa itak pri komunistih ni bilo važno.

Takoj po zajtrku so zopet prišli partizani in pričeli s pretepanjem. To pot se niso lotili mene, temveč onega v nasprotnem bunkerju. Dobesedno bobnelo je od udarcev in po kaki uri sem čul, da je neki partizan vprašal, če je že „fertik“, drugi pa mu je odgovoril: „Sam mau sm ga pošvatav, pa je hudič beli crknu.“ Koga so ubili, nisem mogel zvedeti, niti ne sam ugotoviti. Iskal sem na vratih kako špranjo, da bi kaj videl, a je nisem našel. Slišal pa sem, kako so odvlekli telo iz bunkerja in ga vrgli po hodniku. Kmalu so ga 65

odnesli tudi iz hodnika ter pospravili vsako sled tega zločina. Ker je bil na hodniku zopet mir, sem se temeljiteje ogledal po bunkerju in našel precej velik žebelj, katerega sem pričel skrbno brusiti po cementnih tleh z namenom, da si bom z njim napravil luknjo v vratih, skozi katero bom lahko tudi kaj videl. Ni se mi bilo treba bati presenečenja, ker je bil bunker za železno pregrajo na hodniku, ki so jo skrbno zaklepali in je ni bilo mogoče odkleniti brez ropota. Kmalu sem pričel z navrtavanjem vrat. Delo je počasi napredovalo, zlasti ker so me od časa do časa prišli „masirati“, kot so partizani imenovali pretepanja. Toda kljub temu se mi je še isti dan posrečilo prevrtati prvo luknjo tako, da sem lahko opazoval, kaj se dogaja na hodniku pred mojim bunkerjem. Luknja je merila kakih 5 mm v premeru in se je zato od zunaj, niti od znotraj ni opazilo. Sedaj sem lahko ob vsakem šumu, če ni bil namenjen mojim vratom, opazoval in se tudi sam pripravil na marsikatero neprijetnost, ker sem skozi luknjo videl, kam je korak partizanov namenjen in jim celo iz obraza razbral, kaj nameravajo.

Ker sem hotel biti na tekočem tudi z datumom, sem si proti večeru narisal na steno koledar z začetnim datumom 10. junija, ko sem prišel v ta bunker. Na ta koledar sem potem s posebnimi znaki zaznamoval vse, kar se je dogajalo ter si tako potem laže zapomnil podrobnosti. Po nekaj dnevih sem uvidel, da je tak stenski koledar brez smisla, ker ga ne bi mogel vzeti s seboj. Zato sem razparal suknjič ob šivu in našel belo podlogo, na katero sem s krvjo narisal koledar. Odločil sem se tudi za znake in sicer za zasliševanja izpolnjen trikotnik v levem kotu, za pretepanje v desnem kotu. Pri 11. juniju sem napravil tudi v spodnjem levem kotu eno črtico, kar naj pomeni, da so ta dan nasproti mene ubili človeka. Tako sem imel pravi miniaturni dnevnik, v katerega sem beležil dogodke. Nikoli niso teh zapiskov našli in posrečilo se mi jih je prinesiti tudi iz zapora in celo sem v Švico. Jeseni 1945 sem vse prevlekel s svinčnikom tako, da je še danes čitljivo.

Dne 12. junija so v bunker, kjer so prejšnji dan ubili enega nesrečneža, pripeljali dva moška, katera so takoj pričeli neusmiljeno pretepati. Oba sta bila videti srednjih let, a osebno nisem spoznal nobenega. Med pretepanjem pa sem čul, ko so enega spraševali: „Kje je tvoj brat?“, na kar je odgovarjal le „ne vem“. Po dobri uri pretepanja so odšli, a se kmalu vrnili ter pričeli znova. Kmalu so se naveličali tolči, zato so postavili oba jetnika drug proti drugemu in jima zapovedali, da se

naj med seboj tolčeta. Seveda nista hotela, zato so jih tolkli še bolj. Nazadnje sta le pristala v medsebojno pretepanje, misleč, da bosta tako bolj poceni prišla skozi, kot če ju pretepravajo partizani. Prvi udarci so bili rahli, kar partizanom ni ugajalo in so zahtevali poštene udarce. Zato sta začela drug po drugem bolj močno udrihati, a še vseeno ni bilo partizanom dovolj. Za vsak rahel udarec so prisilili pošteno brco. Pri tem so pa uživali, kot bi bili na kaki bikoborbi. Čepel sem za vrati in opazoval skozi luknjico ta grozni prizor, ko sta se prijatelja tolkla do krvi. Ko sta se sama med seboj toliko zdelala in zmučila, da nista mogla več, so ju spočiti partizani pričeli tolči sami.

Popoldne so zopet prišli in pričeli odpirati celice. Najprej so se zopet spravili nad ona dva nasproti mene in zopet sta se morala med seboj pretepati. Kar se nekdo spomni, da bi bilo dobro, če bi ju preteпали še drugi jetniki. Opazil sem, da se nekdo bliža mojim vratom, zato sem odskočil in se stisnil v najtemnejši kot bunkerja. Vrata so se odprla in na vratih se je prikazal močan partizan. Ker me ni videl, je prižgal luč in zavpil: „Auf, prokleti bandit. Se boš malo sturnal.“ Nisem se ganil, le dejal sem, da ne morem. Po tem odgovoru je pristopil drugi v uniformi oficirja in me vprašal, zakaj ne morem. Naredil sem se čim bolj bednega in odgovoril: „Včeraj sem prišel iz Dachaua.“ To je učinkovalo. Oficir je rekel: „Saj res, ta ima še dachausko obleko, pusti ga, saj vidiš, da ga je sama kost in koža.“ Vrata so se zaprla, jaz pa sem se oddahnil in hvalil Boga, da mi je poslal misel na tak izgovor. Tudi pozneje me je še marsikdaj rešila pretepanja magična beseda „Dachau“, pred katero edino so imeli vsaj malo respekta. Zopet sem se splazil k vratom na oprezovanje in videl, da so šli v drugi bunker in privlekli iz njega neko žensko. Ker ni hotela pretepati onih dveh, so pričeli njo klofutati in nekdo ji je strgal obleko. To jih je še bolj podžgalo in so kar planili po njej. Pri tem pa je eden zavpil: „Ne tukaj, pejd z babo v bunkr!“ Eden od partizanov jo je zagrabil in odvlekel v bunker, od koder se je čulo klofutanje in vpitje ženske. Čez nekaj minut sta se zopet pokazala pri vratih, a sedaj je bila ženska že popolnoma gola ter z zadnjimi močmi skušala poriniti vsiljivega partizana skozi vrata, ta pa je klical druge na pomoč. Res je eden pristopil in mu pomagal. Ženska je vpila kot blazna in izrekla vse, kar je sploh mogoče, partizani pa so se smejali. Pri tem so pozabili na oba nesrečnika iz bunkerja nasproti mene, ju zaprli nazaj v bunker ter vsi ob-

stopili vrata, kjer sta bila ona dva partizana z vpijočo žensko. Sadistično so se smejali in spodbujali partizana v bunkerju z zelo neslanimi opazkami. Kar je prišel prvi partizan ven z močno opraskanim obrazom in klel „prokleta baba, kako me je zdelala“. Vsi so se mu smejali, nekdo pa je rekel: „Tak dedc, pa ga baba zdela. Mene pa ne bo, boš videl, kako se naredi s tako babo.“ Res je šel tudi on v bunker in vpitje se je zopet pričelo. Čul sem udarce po golem telesu in vpitje partizana: „Hudič babji, zapri gobec, ali pa ti ga bom zamašil!“ Ženska pa je vpila z obupnim glasom: „Ubijte me raje, zverine, barabe, posiljivci, morilci.“ Nisem mogel več poslušati, zato sem se stisnil v najoddaljenejši kot in si zamašil ušesa, da ne bi čul, kar se je zunaj dogajalo. Čez kake pol ure so zaloputnili vrata pri ženski in s krohoto odšli.

Proti večeru so zopet prišli v mojo celico in pričeli „eksercir“ z menoj. Moral sem počepati ter „lezi diž se“, a sem že po kratkem času omagal. Skušali so me z brkami pripraviti do hitrejšega „miganja“, a se jim ni posrečilo. Zopet sem se skliceval na Dachau, da ne morem, ker so me Nemci preveč izčrpali itd. Beseda Dachau me je rešila nadaljnjega pretepanja. Odšli so po drugih bunkerjih iskat svojih žrtev. Tudi zadnji bunker so odprli in čul sem, kako je eden rekel, da „baba še vedno leži, kot so jo pustili“. To pot ni nihče od partizanov vstopil v njeno celico.

Pretepanje se je nadaljevalo vsak dan. Bil sem že ves črn od udarcev, dasi me je moja dachauska obleka marsičesa obvarovala. Ker so partizani pri meni imeli premalo mučenja, so potem vedno še huje nadaljevali nasproti mene pri onih dveh nesrečnežih. Vedno sem čul vprašanja, kje je brat; a za katerega je šlo, nisem mogel dolgo dognati. Končno se je tudi ta uganika razvozljala, ko sem čul ime Rozman in da je bil brat domobranski major. Torej eden od teh dveh, ki so ju tako pretepevali, je bil brat domobranskega majorja Rozmana. Ker sem majorja Rozmana dobro poznal, sem napenjal ušesa, da bi zvedel, kaj je z njim, a brat je vedno le odgovarjal: „Ne vem.“ Ker pač niso imeli v rokah majorja, so vse partizanski bes razlili nad bratom. Nekega dne (datuma ne vem več točno) je nasproti mene vse utihnilo. Sprva sem čul močno pretepanje, nato pa le še hojo partizanov, ki so nekoga odvlekli, mrtvega ali nezavestnega. Kdo je bil nesrečnik, nisem mogel videti. Celica pa je ostala na stežaj odprta, čez nekaj časa so prišli hišni delavci in jo poribali. Istega dne je izginila tudi ona ženska, kam in kako, ne vem.

Dne 16. junija me je odpeljal stražar na zaslišanje. V zasliševalni sobi je bil neki brkati kapetan in strojepiska v uniformi poročnika. Kapetan mi je odkazal stol nasproti njemu in dejal: „Nisem prijatelj raznih fizičnih metod pri zaslišanju, upam pa, da boste vse povedali, kar veste. Naredili bomo zapisnik, ki ga boste podpisali in zasliševanje bo opravljeno.“ Priznati moram, da je bil ta zelo korekten in ni ves čas zasliševanja niti zakričal. Predno se je začelo zasliševanje, je prinesel še vojaški hlebec kruha in salamo ter odrezal precejšnji kos obojega ter mi ponudil, češ, da sem videti zelo slab in sem gotovo lačen. Ker nisem takoj segel po kruhu, je dejal: „Morda mislite, da je zastrupljen, a se vam ni treba bati. Da ne boste imeli tega predsodka, bom tudi jedel isto kot vi.“ Nisem mogel verjeti, da imam zopet kruh v ustih, saj ga doslej v zaporih OZNE še nisem videl. Ko sva pojedla, mi je ponudil še cigareto „Neretvo“, nakar se je pričelo zasliševanje. Najprej mi je prebral zapisnik iz Dachaua, češ, da bi še rad zvedel neke podrobnosti. Prvo vprašanje je bilo, kdaj sem vstopil v Slovensko legijo. Na moj odgovor, da junija 1941, se je začudil, češ, da takrat še ja ni bilo Slovenske legije, ter se morda motim. Povedal sem mu, da se je Slovenska legija organizirala že aprila 1941 za borbo proti okupatorju, ker se je za nas dejansko pričela borba za osvoboditev domovine že s prvim dnem vojne, torej s 6. aprilom in ne šele z vstopom Rusije v vojno. Tak odgovor mu seveda ni prijal, ker je poudarjal, da ima v tem prednost OF. Toda vseeno je zapisal mojo trditev in s tem, da je bila Slovenska legija ustanovljena pred OF. Dalje me je spraševal o sodelavcih, katerih imen pa nisem hotel imenovati, temveč sem se izgovarjal na pseudonimna imena, ki so se pogosto menjala. Nisem se preveč spuščal v detajle organizacije Slovenske legije, češ, da ne vem, ker je pač bila potrebna stroga konspiracija. Pozneje sem uvidel, da je bilo to edino pravilno, ker kdor je preveč vedel, ni imel tudi čez leta nikoli miru, saj so OZNovci hoteli vedno več vedeti. Zato je bilo najbolje odgovarjati skopo in vedeti le tisto, kar so zasliševalci takorekoč servirali na krožniku. Zasliševanje je teklo dalje o Vaški straži kjer sem moral priznati, da sem vstopil v Vaško stražo eden med prvimi. Na vprašanje, zakaj sem vstopil v Vaško stražo, sem odgovoril, da zato, ker smo bili zaradi komunističnega pobijanja neoboroženega naroda prisiljeni stopiti v obrambo. Seveda je zasliševalec pobijal to trditev, češ, da smo stopili v borbo proti OF in s tem proti narodu na strani okupatorja. Zato 67

sem ga opomnil na proglase, kjer se je v zgodnji spomladi 1942 in še prej opozarjalo OF, da naj preneha z bratomornimi zločini, ker sicer bomo prisiljeni razkrinkati vodstvo OF. Ker tudi taki pozivi niso pomagali in so partizani še nadalje pobijali nedolžno ljudstvo, smo bili prisiljeni stopiti v obrambo naroda. Poudarjal sem, da nismo sodelovali z okupatorjem, čemur so dokaz naše aretacije in internacije. Proti OF smo se borili zato, ker je pobijala lastni narod po nalogu KP, torej za interes Internacionale oz. boljše za interes neke tuje države (ZSSR). Poudaril sem, da smo se mi borili pod slovensko zastavo samo za slovenske interese, dočim se je OF borila proti svojemu narodu pod tujo — sovjetsko zastavo. Na vprašanje, koliko partizanov in pripadnikov OF sem pobil za časa mojega delovanja v Vaški straži in pozneje v Domobranstvu, sem odločno dejal, da nobenega, ker ni bil naš cilj pobijati, temveč le braniti se in obvarovati domovino pred uničenjem.

Zasliševanje je bilo končano. Prečital mi je še enkrat zapisnik, ki ga je zapisal točno po mojih izpovedih in katerega sem lahko podpisal. Nato me je stražar zopet odpeljal v bunker.

Pripomniti moram, da sem bil pozneje še neštetokrat zaslišan, saj so nas zasliševali vse do izpusta, a nikoli pozneje nisem zapisnika podpisal, ker ni predstavljal mojih navedb, temveč so jih zasliševalci vedno sestavljali po svoje, kot je njim prišlo in ne tako, kot sem jaz izpovedal. To zaslišanje pa je bilo korektno in zapisnik tak, kot sem jaz izpovedal. Tudi nikoli pozneje nisem več naletel na zasliševalca, ki bi bil tako pošten in „človeški“, kakor je bil ta kapetan.

Isti dan zvečer so se odprla vrata mojega bunkerja in na vratih se je prikazala partizanska hierarhija z „generalom“ Ivanom Mačkom na čelu. Z njim so bili še kakšni trije generali in 7 polkovnikov, zadaj pa še drugi oficirji. General Maček me je vprašal: „Zakaj s' pa ti v zaporu?“

Odgovoril sem mu: „Ne vem. Jaz sem iz Dachaua prišel.“ Po teh besedah pa se je prirnil v ospredje „polkovnik“ Viktor Avbelj in dejal proti Mačku: „Dovoli, tovariš general, da jaz odgovorim na tvoje vprašanje, ker ta primer dobro poznam.“ Obrnjen proti meni pa je nadaljeval: „Veš, zato si zaprt, ker ste vi domobranci hoteli več Slovencev pobiti kakor okupator.“ Pri zadnji besedi so se vrata s treskom zaprla in vsa „gospoda“ je odšla k drugemu bunkerju. Kako je bilo tam, ne vem, ker je eden partizanov ali oficirjev stal pri mojih vratih in me opazoval skozi „špijonko“ (linico v vratih za opazovanje jetnika),

ter zato nisem mogel k luknjici, da bi opazoval in prisluškoval.

Noč je zame potekla mirno, a nekje na koncu hodnika sem čul, da so nekatere reže pretepavali vso noč. Kdo so bili ti nesrečniki, nisem mogel nikoli zvedeti. Čul se je jok, ki mi je šel do kosti in iz strahu pred pretepavanjem nisem mogel vso noč zatisniti oči. Zjutraj pa je, namesto stražarja, odprla vrata za „kiblanje“ in za „zajtrk“ partizanka, kateri je prav tako kot stražarjem, visel „šmajser“ preko prs. Pozneje sem zvedel, da so šli vsi stražarji na proces proti Velikonji in por. Hlebcu, ki se je pričel ta dan 17. junija 1945. Tudi sem pozneje zvedel, da so bili na tem procesu Narte Velikonja, kot nosilec liste, dalje por. Hlebec, nadpor. Bitenc Jože, narednik Arh, policaji ter žena poročnika B. (ime mi je izpadlo. To je poročnik oz. nadporočnik, ki je bil žrtev komunističnega atentata na majorja Križa v Stični. Gotovo se še marsikdo spomni, da majorja Križa ni bilo v štabu, temveč le ta nadporočnik. Zunaj pred oknom pa je stala njegova žena s hčerko. Atentat je bil izvršen z bombo v paketu, ki je ubila nadporočnika B. in njegovo hčerko, dočim so ženo težko ranjeno odpeljali v bolnišnico, kjer so ji amputirali roko.) Ta žena je bila samo zato postavljena pred „Ljudsko sodišče“, ker je bila žena pok. domobranca in ker tudi ona ni takrat padla. Ničesar drugega ji niso mogli očitati in samo zaradi tega je bila obsojena na smrt z ustrelitvijo.

Drugi dan (18. junija) sem zvedel, da so bili vsi obsojeni na smrt. Imeli so baje en dan časa, da prosijo za pomilostitev na Vrhovno sodišče, ki je sodbo v celoti potrdilo oz. točneje, jo še poostrilo. Zgoraj omenjena žena nadporočnika B. je bila namreč v prvi stopnji obsojena le na 20 let, a ji je vrhovno sodišče zvišalo kazen na smrt. Ali so se drugi obsojenci pritožili oz. prosili za pomilostitev ali ne, ne vem. Vem le to, da Narte Velikonja ni hotel prositi milosti, „saj tudi nisem prosil za obsodbo“.

Sodba bi morala biti izvršena 19. junija in sicer bi ta dan morali javno justificirati policijskega poročnika Hlebca, kar se pa ni zgodilo. Vso noč od 18. na 19. junij je bilo v kletih sodišča grozno pretepanje. Zvečer so prišli tudi v mojo celico, kjer so me eno uro pretepali, nakar se je nekdo spomnil in dejal: „Pejmo še malgunga polcaja Hlebca zabavat, da mu naučimo čas zadnjo noč predno bo šu v trinajsta brigada.“ Pri teh besedah so se vsem partizanom oči kar zabliskale od želeja po novem „užitku“ in so predlog takoj osvojili. Kot bi mignil, so vsi zapustili mojo celico, zaklenili vrata in takoj nato

sem čul nekje odklepanje vrat, nato pa psovanje in pretepanje. Ubogega reveža so tolkli vso noč in se jim je, ne vem kolikokrat, onesvestil. Da ne bi bili prikrajšani pri „užitku“, so ga polivali z vodo toliko časa, dokler ni prišel zopet k sebi, da so ga lahko dalje preteпали. Čul sem, kako je nekdo rekel, da je že ves krvav ter da kri „šprica do stropa“. Bilo je grozno, a proti jutru je utihnilo. Nek partizan je v smeju dejal: „Ta prokleti beli hudič ima pa mehko butico, samo pobožal sem ga, pa je crknil.“ Nato sem čul, da so vsi odšli, a vrat Hlebčeve celice niso zaklenili.

Naslednji dan (19. junija) ni bilo javne justifikacije, temveč so objavili, da si je Hlebec sam vzel življenje. Njegovo truplo so zvečer vrgli na avto, v katerem so peljali ostale obsojence iz njegovega procesa na streljanje, da so jih potem skupno nekje pri strelišču na Rakovniku pokopali. Toda zdi se mi, da niso ta dan ustrelili vseh obsojencev iz tega procesa, ker so Zemana Antona še kasneje iskali po celicah.

Hlebčeva smrt nam je 19. junija prihranila mučenja, kajti ta dan nas niso preteпали, dasi so neštetokrat odprli vrata celic in nas ogledovali. Čul sem nekega oficirja, ki je rekel, da ne želi nobenega pretepanja, ker ne želi, da bi še koga ubili prej, kot je to določeno.

PRED PUŠKAMI

Tudi 20. junij je potekel brez večjega pretepanja in sem že upal, da se bo dan srečno končal. Proti 6. uri popoldne pa so se odprla vrata moje celice in stražar me je brez vprašanja po imenu potegnil na hodnik, nato pa z bunkami usmeril po hodniku. Na drugem koncu hodnika je stalo kakih 10 fantov in k tem je potisnil tudi mene. Gledal sem te prestrašene obraze, a nisem nobenega spoznal. Stati smo morali obrnjeni proti zidu z rokami na hrbtu. Čez kakih 10 minut je prišlo nekaj partizanov, ki so nam povezali roke na hrbtu z bodečo žico. Žica in nje konice so se močno zajedle v meso tako, da smo vsi krvaveli. Ko smo bili vsi povezani so nas odgnali po stopnicah na dvorišče, kjer so že čakali kamioni. S puškinimi kopiti so nam pomagal zlesti na tovrnjak, kjer smo morali poleči, da bi nas ne bilo videti med prevozom. Partizani so posedli na stranice in držali proti nam naperjene puške in brzostrelke. Za nami je šel en avtomobil, toda kdo bi bil v njem, nisem mogel ugotoviti. Med vožnjo sem skušal ugotoviti, kam nas peljejo, pa je bilo nemogoče, kajti ležati

smo morali na trebuhu in čim sem malo dvignil glavo, me je stražar sunil s kopitom pod rebra. Slutil sem, da gremo v smrt in sem hotel vsaj ugotoviti, kje bom umrl. Ker nisem smel gledati, sem skušal to uganko rešiti po tresljajih avta in njegovih ovinkih. Iz sodišča smo zavili na levo, to je proti severu. Toda avtomobil je vozil po tolikih ovinkih, da sem kmalu izgubil orientacijo. Vozili smo gotovo kake pol ure, pa sem še vedno čul škripanje ljubljanskega tramvaja. Nekje smo obstali in mimo je pripeljal vlak, istočasno sem začul tudi tramvaj. Zdelo se mi je, da je starejši voz, zato sem izključil Moste in Šiško ter slutil, da smo na prelazu Dolenjske ceste. Vlak je odpeljal mimo, mi pa smo nadaljevali vožnjo, enako tudi tramvaj, ki ga je celo naš voz spustil naprej. Nato smo zavili na levo ter nekoliko navkreber. Kje smo? V duhu sem obnovil svoje znanje kraja ob Dolenjski cesti, a nisem mogel ugotoviti, kam smo zavili. Avto je ustavil, mi smo pa morali med udarci poskakati iz voza. Sedaj sem pač videl, da smo na strelišču, ki se ga nisem mogel spomniti, dasi sem bil kot vojak tolikokrat tu pri vajah. Postavili so nas v vrsto tako, da je bilo med vsakim 2—3 metre razdalje. Spogledali smo se in se nemo poslovlili, nato pa se je vsak poglobil v svoje misli. Spomnil sem se svoje mladosti, svoje mame, za katero nisem vedel, kje je, mislil sem na našo borbo, na prijatelje in delal obračun svojega življenja. Obudil sem kesanje in zmogel Očenaš. Ravno ko sem končal Sveto Marijo, je zaregljala strojnica in me zbudila iz misli. Nisem se zavedel, ali streljajo že po meni ali ne, toda pred seboj nisem ugledal nobenega mitraljeza. Poškivil sem nekoliko na desno in videl strelca, ki je premaknil svoj mitraljez za dva metra proti meni. Nisem upal obrniti glave, a s kotom očesa sem opazil, da leži eden od nas na zemlji in trza z nogami. Tako nas bodo vsakega posebej ubili z rafalom iz puškomitraljeza. Stal sem 8. v vrsti, torej jih bo pred menoj padlo še šest. Zopet sem pričel moliti, a se nisem mogel več tako zbrati kot prej. Po glavi mi je rojilo vprašanje, kaj naj ukrenem, da jim preprečim, čeprav sem vedel, da je to brez smisla. Zopet je zaregljala strojnica in drugi mučenik je padel na rodno grudo. Še pet. Sekunde so bile dolge. Naenkrat čujem ropot motorja, med tem pa se zopet zakrohoče mitraljez, ki je tretjemu pretrgal nit življenja. Partizan, ki se je pripeljal, je stopil k oficirju, kateri je stal poleg strelca in mu nekaj rekel. Nato oficir pokliče moje ime. Za sekundo sem pomislil, ali se naj oglasim ali je morda bolje, da molčim. Ne da bi se dobro zave-

del, sem se oglasil. Po tem „ja“, me je vprašal, če sem bil domobranski oficir in če sem bil res v Dachau. Ko sem tudi na to pritrdil, mi je velel stopiti iz vrste. Tisti trenutek mi je bilo že žal, da sem se oglasil, a bilo je že prepozno. Odpeljali so me nazaj k avtomobilu, a ker sem šel prepočasi, sem dobil tako močen pospešek, da sem padel. Ker sem imel zvezane roke, se nisem mogel pobrati, zato sem zopet dobil bre in udarcev, ki so mi pomagali na noge. Pri vstajanju sem izrabil priliko, da sem se obrnil proti nesrečnežem, s katerimi bi moral deliti usodo in poslal s pogledom zadnji pozdrav. Moral sem zopet zlesti na kamion in leči na trebuh. Pri meni je stal stražar in se nisem smel niti premakniti. V duhu sem bil z njimi, ki so čakali smrti in molil zanje. Pomiloval sem jih in blagroval obenem, ker bodo rešeni nadaljnjega trpljenja, dočim Bog zna, kaj vse še mene čaka.. Kmalu je zopet zaregljalo, jaz sem pa med molitvijo štel, kdaj bi moral biti sam na vrsti. Toda božja volja je bila drugačna in kljub vsemu trpljenju me je ohranil kot pričo tega bratomornega zverinstva.

MUCENJE

Sekunde in minute so tekle, mitraljez se je vedno znova oglašal in sejal smrt nesrečnim žrtvam. Sam sem bil tako zatopljen v svoje misli, da nisem opazil, kdaj sta zlezla na avtomobil še dva partizana, niti ne kdaj je šofer pognal motor. V sodnijske zapore smo prišli, ko se je že nočilo in so že goreli reflektorji, ki so ponoči razsvetljevali zaporniške zidove. Pred sprejemno pisarno me je ustavil nek oficir in vprašal, če vem, kje sem bil in če sem prepoznal kraj. Z mojim odgovorom, da ne vem, je bil zadovoljen in me poslal nazaj v celico v kleti, ki je bila še prazna. Legel sem na cement in skušal zaspati, kar se mi pa ni posrečilo. Vso noč se mi je zdelo, da čujem rafale strojnice in čutim poslovilne poglede tistih, s katerimi sem bil skupaj na morišču. Prav tako pa so mi zvenele po glavi besede oficirja na strelišču, ki je dejal, da bom moral še marsikaj povedati, predno bom crknil. Torej me čaka še veliko trpljenje, končno pa smrt tako kot one na strelišču. Proti jutru so zopet pridreli v mojo celico in me pričeli pretepati. Hoteli so, da jim povem, koliko sem jih pobil in da priznam, da sem bil komandant na Moškrcu. Ker sem pač vedno trdil resnico, da nisem nikogar ubil in da nisem bil na Moškrcu, se je pretepanje nadaljevalo. Šele ko so prinesli zajtrk, so

prenehali s pretepanjem, toda zajtrka nisem dobil. Kako uro pozneje mi je prinesel eden partizanov pol litra močno slane čorbe ter me prisilil, da sem jo popil, Kmalu za njim so prišli še trije partizani, ki so me odvedli v celico poleg pekarnice in me tam privezali vznak na posebno stojalo. Privezan sem bil tako, da se nisem mogel niti premakniti, da, niti ne z glavo. Ko so se prepričali, da sem dobro privezan, so mi nad glavo montirali vodovodno cev tako, da je voda neprestano kapljala na teme. Sprva mi je to prijalo, ker je bilo v tej celici, vsled peči pekarnice, zelo vroče; toda čez kako uro mi je pričelo to kapljanje vode presedati. Zaradi zaužite slane čorbe in vročine sem bil obupno žejen, a se nisem mogel toliko premakniti, da bi ujel eno samo kapljico vode. Vedel sem, da me ne bodo kmalu odvezali, ker so partizani odšli, mene pa dobro zaklenili, zato se me je vsled vročine in žeje loteval pravi obup. Kaplje so mi vedno močnejše tolkle po temenu, tako, da sem imel vsakokrat že občutek, kot bi me vsakokrat nekdo udaril s kladivom po glavi. Nobeno pretepanje ni tako grozno kakor to kapljanje, zlasti če je človek pri tem še tako žejen. Ko bi mogel ujeti vsaj eno samo malo kapljico vode ter si vsaj malo ovlažiti suha in pekoča usta. Toda ves trud je bil zaman, trpljenje pa iz trenutka v trenutek večje. Minil je dan, a nikogar ni bilo blizu. Upal sem, da me bodo vsaj ponoči prišli pretepati in s tem rešili teh muk, pa je bilo upanje zaman. Vso noč so me pustili pri miru, dočim sem čul, da druge zunaj na hodniku pretepanje. Šele naslednji dan (22. junija 1945) okoli poldneva so zopet prišli in se norčevali iz mene, češ, če so mi Amerikanci že prišli na pomoč. Nekdo je zopet prinesel v posodi neko tekočino, ki so mi jo s silo vlivali v usta. Tudi to je bilo obupno slano, a k sreči me niso odvezali, tako pa nisem mogel požirati, ker mi je glava visela nazaj. Voda je še kar naprej kapljala v velikih — debelih kapljah — enakomerno kot ura, težka kot svinec. Niso me odvezali, niti ne ustavili vode, ampak pričeli so me spraševati, koliko sem jih pobil itd. Zvečer so zopet prišli in ker sem zopet trdil, da nisem nikogar ubil, so montirali nad menoj poleg one cevi, iz katere je kapljala voda, še močno žarnico tako, da mi je svetila naravnost v oči. Žarnica se je v enakomernih presledkih prižigala in ugašala in mi povzročala tudi očesne bolečine. Poleg tiste vode, ki me je tolkla po glavi, sedaj še ta luč. Vso noč sem prebil v strašnih mukah in prosil Boga smrti. Zjutraj 23. junija so zopet prišli, da vidijo, če sem se že kaj omeščal. Sedaj so me odvezali, a vstati nisem mo-

gel. Niti enega uda nisem mogel premakniti. Bil sem dobesedno trd. Eden partizanov me je porinil s stojala tako, da sem zdrknil na tla, toda nisem se mogel niti zravhati, kaj šele da bi vstal. Eden partizan je dejal: „Pustmo ga, da pride k sebi, saj vidite, da je tak ko zarjavel želez.“ Odšli so, mene pa pustili na tleh. Vse kosti in vsi sklepi so me tako boleli, da je bil vsak premik nemogoč. Zavedal pa sem se, da se moram „razmigati“, ker bo sicer še huje, ko se vrnejo in me pričnejo pretepati. Zato sem kljub vsem bolečinam pričel s sistematičnim premikanjem rok, potem nog in končno še v kolku. Tako sem končno toliko uspel, da sem lahko vstal, toda noge me niso držale, zameglilo se mi je pred očmi in padel sem po tleh. Zlezel sem zopet na kolena in iskal vodo, da si vsaj malo ohladim grlo in pogasim žejo. Toda vode ni bilo nikjer. Cev, ki je visela nad menoj, so odstranili, na tleh pa se je voda vsled vročine sproti posušila. Opirjemajoč se stene sem zopet poskusil vstati, a stati nisem mogel, ker se mi je takoj stemnilo pred očmi. Ko so zopet prišli partizani, sem klečal ob steni brez moči in brez upanja. Veleli so mi vstati, pa ni šlo. Zopet sem dobil par brc in vsled tega poskusil ob zidu vstati, a čim sem se postavil na noge, se mi je zameglilo in padel sem, kot bi me spodneslo. Noge me kljub volji niso držale, v ustih pa me je žgalo, da nisem mogel spraviti iz sebe niti glasu. Ker so videli, da sem le preveč izdelan, sta me prijela dva partizana za roke in odvlekla iz te vroče celice v bunker in me tam pustila na tleh. Zopet sem bil sam in prva misel mi je bila voda. Zavllekel sem se v kot, kjer je bila običajno voda. S težavo sem segel po glinastem vrču za vodo in se bal, če ni morda prazen, ali pa da mi ne bi padel vrč iz rok ter se razbil. Posrečilo se mi je dobiti vrč nepoškodovan na tla in k sreči tudi ni bil prazen. V njem je bila 4 dni stara voda, ki je bila topla in že kar smrdela, toda z veseljem sem jo popil do zadnje kaplje. Za silo sem se odžejal ter kar na mestu zaspal. Čudno, čul sem, da so se odprla vrata, da me je nekdo suval, nato odšel, ne da bi zaprl vrata. Kdo je bil, ne vem, ker nisem bil sposoben niti oči odpreti. Kmalu je prišel zopet nazaj, postavil nekaj pred mene in odšel. Sedaj je vrata zaklenil. Koliko časa sem spal, ne vem. Bilo pa je obupno, ker sem neprestano sanjal, da mi kaplja voda na glavo, potem pa, da hočem stati in piti, pa nisem mogel. Zopet so se vrata odprla in stražar me je polil z mrzlo vodo, kar me je zbudilo. Ko sem pogledal, je stražar zarjovel: „Zri hudič, saj imaš še nedotaknjeno kosilo.“ Na vprašanje, kateri dan je,

mi je odgovoril, da nedelja, 24. junija. Pojedel sem kosilo, če smem tisto vodo, v kateri je plavalo 5 repinih rezancev, tako imenovati. Večerja je bila običajno ob 4 popoldne, a ker nisem imel prazne posode, nisem dobil ničesar.

Dobro uro po tem me je stražar odpegljal na hodnik h grupi zvezanih fantov. Tudi mene so zvezali s telefonsko žico, kar je bilo manj boleče kakor z bodečo žico. Seveda sem vedel, kam gremo in v duhu sem se že poslovil od življenja. Med vožnjo nisem več pazil, kam nas peljejo, temveč sem raje molil in se pripravljaj na smrt. Na strelišču so nas enako postavili, le z razliko, da ne vseh hkrati oz. skupaj. Bilo nas je skupaj 12, malo dalje pa verjetno ravno toliko. Bil sem tako obrnjen, da nisem videl druge grupe. Toda predno se je pričelo streljanje, so me zopet vzeli iz vrste z besedami: „Za tega lopova pa je premajhna kazen, da bi ga kar počili, ta naj crkne slabše smrti!“ Zopet so me med pretepanjem spehali v avto in nazaj na sodišče, kjer se je pretepanje nadaljevalo vsak dan. Postal sem že top za udarce in si želel le to, da bi me kdo udaril do smrti. Da, nisem si želel prostosti, ampak smrti, da bi bilo že vsega enkrat konec.

Dne 28. junija so zopet pripravljali za streljanje. V klet sem čul, kako odpirajo zgoraj celice in končno so prišli tudi v klet. Slišal sem zbrane nesrečneže, ki so jim vezali roke. Eden od njih je jokal kakor otrok. Čul sem, da se koraki bližajo proti moji celici in bil prepričan, da gredo zopet po mene. Res, koraki so se ustavili pred mojimi vrati, nato je zarožljaj ključ in vrata so se odprla. Na vratih se je pokazal stražar in me vprašal, kako se pišem. Ko sem mu povedal, je gledal na listi, če je moje ime zapisano. Ni ga našel, zato je kar enostavno pomolil listo in rekel: „Na, pogledj, če je tvoje ime gori!“ Vzel sem listo v roke in pogledal, a svojega imena nisem videl. Še enkrat sem preletel listo, da bi videl, če je kak znanec na listi in videl, da je med nesrečneži tudi bivši poveljnik policajev v jetnišnici Zaman Anton, ki je bil sojen skupaj s Hlebcem. Drugih imen nisem poznal, zato sem listo vrnil in dejal, da mojega imena ni na listi. Šel je iskat naprej po drugih celicah in povsod je pomolil list jetniku, da naj pogleda, če je njegovo ime na seznamu, kajti sam očitno ni znal brati. Čez kake pol ure sem čul, kako so jih odgnali in kmalu nato se je čulo brnenje motorjev.

Prvega julija se je prikazala na vratih čedna partizanka z revolverjem in avtomatom v rokah. Vprašala me je: „A s' biu ti ta bel oficir?“ Na pritrdilni odgovor je rekla: „A poznaš tole mašino?“ Pritr-

„Jil sem, češ, to je nemška brzostrelka model 1942, kaliber 9 mm. Tudi na vprašanje, če bi jo znal popraviti, sem pritrnil, seveda, če ni kaj zlomljeno. Zato mi je ponudila avtomat z besedami: „Na, poglej, če boš znal popraut, če pa kaj druga misliš, ti bom pa prec poslala kugla v glavo.“ Vzel sem brzostrelko v roke in takoj videl, zakaj ne funkcionira. Dva naboja sta se zaglavila v ležišču, katera sem takoj izluščil, ju skril v pesti, avtomat pa počasi razstavil. Med razstavljanjem in sestavljanjem brzostrelke sem premišljal in preudarjal, kako naj izkoristim to priliko. Partizanko lahko poderem z enim samim udarcem, potem pa imam avtomat in revolver, enako pa tudi ključe prve pregrade. Če ne bi nikogar srečal, bi prišel do dvorišča, kjer bi gotovo prišlo do borbe s stražarjem. Če pa že prej koga srečam, bo strel alarmiral vso stražo in ne bom prišel niti do dvorišča. Toda če se mi tudi posreči priti na cesto, kaj mi pomaga, saj me bodo v tej dachauski obleki takoj spoznali in ujeli ali ubili. Nemogoče je, da bi se lahko tak prebil do šišenske ali tivolske hoste. Istočasno pa obstoja še možnost, da bodo vsled tega pobili druge v zaporu. Ne, nočem biti sokriv smrti drugih, sebe pa tudi ne bi rešil in je zato vsak poskus brez smisla. Naj se zgodi božja volja, kakor je On odločil, tako se naj konča. Med tem premišljanjem sem brzostrelko zopet sestavil, partizanka pa je bila ves čas zelo nervozna, saj je bila v dvojnem strahu: bala se je mene, po drugi strani pa se je bala, da bi jo kdo videl, kako mi je dala orožje v roke. Ko je videla, da je gotovo in da sem ji brzostrelko izročil, se je odahnila. Jaz pa sem ji za šalo rekel, da je bila v veliki nevarnosti, ker mi je dala v roke in še dva aduta. Začudila se je, kaka dva aduta, nakar sem ji pokazal oba naboja, katera sem tiščal v pesti. Seveda je rekla, da ne bi imel časa, ker bi me prej počila. Ker sem se ji smejal, da ne bi imela ona časa, je zardela in hitro odšla iz celice.

Po kosilu so se zopet odprla vrata in prikazala se je ista partizanka ter mi ponudila porcijo gostih makaronov, pol kruha in deset cigaret z vžgalicami, češ, da mi je prinesla svoje kosilo, ker sem bil tako pošten. Priznala je, da bi lahko ustrelil njo in še druge, čeprav bi tudi sam padel. Jedel sem in hvalil Boga za ta dar, ki mi bo zopet vrnil moči. Med jedjo je partizanka stražila, da me ne bi kdo presenetil, kar bi bilo tudi njej v škodo. Ko sem me nažko izpraznil in jo vrnil, me je vprašala: „Povej po pravici, zakaj nisi izrabil prilike in me ubil, ko bi vendar lahko?“ Moj odgovor, da zato, ker nisem morilec,

ampak vojak, jo je močno presenetil. Pogledala me je prav zaupljivo in rekla: „Ti gotovo nisi nobenega ubil.“ Pritrdil sem ji, da nikogar, zato ji ni šlo v glavo, zakaj sem sploh zaprt. Pojasnil sem ji, da zato, ker je pač prišel tisti čas, ko nepošteni vladajo in zapirajo ter ubijajo poštene in nedolžne ljudi.

Izgleda, da so moje besede in moje ravnanje dobro vplivale na to partizanko, kajti vsak dan mi je prinesla del kosila, kruh in cigarete. Med tem ko sem jedel, je vedno kramljala. Marsikaj novega mi je povedala, kako je v Ljubljani, kje pobijajo in tudi, da so s Koroške vrnil vse „ta bele in plave“, ki jih sedaj vozijo s Kočevje. Priznala je, da ni prav in pošteno, kar partizani sedaj počno, ker je sama videla, da se godi krivica. V partizanih je bila od februarja 1945, ko so ji Nemci ubili starše in sestro, sama pa je ušla k partizanom. Nekega dne me je vprašala, če bi hotel pobegniti, pa sem ji odgovoril, da je to nemogoče iz sodišča, poleg tega pa ne bi daleč prišel v tej obleki. Rekla je, da bi se dalo pobegniti samo v partizanski uniformi in da bo vso stvar še dobro premislila. Na žalost ni bilo kruha iz te moke, ker so me čez nekaj dni prestavili, za njo sem pa slišal, da so jo ustrelili, ker je pomagala neki ženski, ki je bila v zaporu z dojenčkom.

V SAMICI

Dne 15. julija so me predstavili iz bunkerja št. 9 v samico 69 v prvem nadstropju. Skozi okno sem videl streho stanovanjskega bloka v Cigaletovi ulici. Okno je bilo brez stekel, kot tedaj vsa okna na sodišču. V bunkerju nisem videl belega dne, ker je bilo okno zazidano. Zato sem bil te premetitve zelo vesel, saj je bila le podobna sobi z lesenim podom in belimi stenami. Seveda je bila samica prazna, brez katerega koli pohištva in brez slamarice. Na levo steno je bila pripeta železna postelja, ki je pričala, da so se imeli včasih jetniki udobneje kakor mi. V levem kotu pri vratih je bila kibla, v desnem kotu na radiatorju pa lončen vrč za vodo. Tu sem našel košček aluminija, iz katerega sem naredil dva križca, češ, če bom moral umreti, bom imel pri sebi vsaj križec. V prvem nadstropju in sploh povsod zgoraj je bil hišni red nekoliko drugačen kakor v kleti. Vstajati je bilo treba ob 5 zjutraj, ko so „kiblali“. Ob 6 so prinesli „zajtrk“ — črno čorbo, katere porekla ni bilo moč ugotoviti. Ob 10 dopoldne so zopet „kiblali“ in menjali pitno vodo. Ob 11 je bilo „kosilo“

— običajno voda, v kateri sem našel sle-dove repe, včasih pa tudi kake krompirjeve olupke, ali pa nemška suha zelenjava. Ta zelenjava je bila zelo trda in so ji zato rekli „Drahtgemüse“. Včasih pa sem našel v tej vodi tudi kak kolešček posuše-nega nemškega krompirja. Popoldne ob 4 so zopet „kiblali“ in menjali vodo, nakar je bila ob pol 5 „večerja“ vsak dan enaka — v vodi kuhano neslano korenje. Večerja je bila še redkejša od kosila. Te večerne vode se je prijelo ime „korenjev kompot“. „Spavanje“ se je pričelo ob 9 zvečer. Raz-lika med dnevom in nočjo je bila le v tem, da čez dan nismo smeli leči po tleh, ampak biti pokonci ali pa kvečjemu sedeti, dočim smo po 9. uri lahko ležali in poskušali zas-pati, kar je bilo skoro nemogoče. Vsa jetnišnica je bila polna stenic, bolh in uši, ki so nas vse noči zabavale. Poleg tega so bila tla tako trda, da je bilo joj. Vedno sem mislil, da je prijetneje ležati na lese-nem podu, kakor na cementu. Toda na ce-mentu sem se bolje počutil, ker je bil ce-ment vsaj raven, tu pa so me povsod tišča-le in žulile grče ter robovi desk. Ležal sem na golih tleh, brez kakega vzglavja, po-krival sem se pa s sukničem, ki je bil seveda premajhen, da bi me vsega pokrtil, čeprav sem se zvil kakor kača. Na hodni-kih so se vso noč odpirala vrata, ker so ponoči zasliševali. Da pa se ne bi slišalo vpitje pretepanih in mučenih, je pod oknom zasliševalnice vedno ropotal motor, v stra-žarnicah pa so glasno navijali radio ali gramofon in tako preglasili jok, stok in ječanje. Stražar nadstropja je hodil od ce-lice do celice in prižigal luči ter kupal sko-zi „špijonko“ Sprva me je to neprestano prižiganje in ugašanje luči močno motilo, potem sem se pa privadil.

Naslednji dan sem prisluhnil melodiji „Traviate“, ki jo je nekdo lepo pel. Začel je z začetno arijo in glej čudo. Odgovarjala sta mu dva krasna ženska glasa. Pozneje sem zvedel, da so prepevali ljubljanski operni pevci, ki so bili zaprti. Peli so kar v celicah, daleč drug od drugega, a se je vseeno lepo skladalo, kot bi človek poslušal operno predstavo brez orkestra. Stražar na dvorišču je vpil „tišina“, pa ni nič po-magalo. Vsi jetniki smo bili očarani in vsaj za trenutek pozabili ob petju na svoje trpljenje. Naenkrat pa je na dvorišču za-regljala brzostrelka in čul sem, kako udar-jajo krogle po zidovju. Kmalu so pričeli odpirati celice in čul sem, da je nekdo gle-dal skozi okno na dvorišče, stražar ga je videl in pričel streljati proti oknu. Zadel ga je v čelo. Kdo je bil nesrečnež, nisem mogel zvedeti. Streljanje po oknih se je pa še večkrat pozneje ponovilo, a ne vem, če je bil še kdo zadet ali ne.

Dne 17. julija so dali v mojo celico bradatega moža, katerega sem se kar ustrašil. Bil je popolnoma zaraščen in ves črn od udarcev. Sprva sva oba molčala in se gledala. Vprašal sem ga, kaj so z njim delali, da tako izgleda, pa mi je odgovoril, da jaz pač ne izgledam nič bolje. Tudi jaz sem bil kosmat in črn od pretepanja, a sam sebe pač nisem videl. Ker ga nisem spoznal, sem ga vprašal, kdo je in kako se piše. Dejal je, da bi ga moral poznati, ker on mene pozna; a zaman, nisem ga spo-znal. Zato mi je povedal, da je Dolničar iz hranilniških hiš za Bežigradom in da je bil v Vaški straži v Trebnjem. Res, poznal sem ga, a bil je tako spremenjen, da ga ne bi nikoli spoznal. Povedal mi je, kako so ga aretirali in zasliševali. Imel je ve-liko upanje, da ga bodo spustili, češ, saj ni ničesar storil. Večkrat so ga klicali na zasliševanje in vedno je imel več upanja. Le zadnje zaslišanje mu ni preveč ugajalo. Z menoj je bil v samici 5 dni, nakar so ga odpeljali, češ, da gre v mehanično de-lavnico, v resnici pa so ga peljali v klet in zvečer na morišče. Ustreljen je bil dne 23. julija 1945. Kateri so bili še z njim ustreljeni, nisem mogel nikoli zvedeti.

24. julija sem bil zopet sam, nakar je prišel v mojo celico neki Mazi, ki je bil pred vojno uradnik pri SUZORju v Za-grebu (Središnji ured za osiguranje rad-nika u Zagrebu). Zakaj je bil zaprt in kaj se je z njim zgodilo, ne vem in tudi nisem nikoli več o njem čul. Pri meni je bil dva dni in ves čas sva se samo o hrani pogo-varjala, kar je pač običajno pri ljudeh, ki so lačni.

Isti dan, ko je Mazi odšel iz moje ce-lice (26. julija 1945), je iz sosednje celice nekdo trkal na steno. Nisem vedel, kaj je, zato se nisem oglasil. Toda moj sosed je bil vztrajen in je prešel iz navadnega trkanja na morse oddajanje. Prisluhnil sem in čital udarce: „Če me razumeš, ogla-si se! Kdo si?“ Okleval sem, a končno le odgovoril. Na vprašanje „kdo sem“, sem se izognil povedati ime, ampak kljub temu sva se kmalu spoznala. V sosednji celici je bil namreč polkovnik Ernest Peterlin. Oba sva se zelo razveselila, da sva tako blizu skupaj, zlasti pa še, da se lahko po-govarjava, čeprav le s pomočjo morse-abe-cede. Pri pogovoru naju ni mogel nihče zalotiti, ker sva trkala zelo narahlo, le to-liko, da sva midva sama čula. Jaz sem mu na kratko poročal, kako je bilo z menoj po najini ločitvi 10. 6., enako pa mi je tu-di on poročal o sebi in sploh, kar je vedel. Prvo mi je povedal, da so nadpor. Stane-ta Bitenca in narednika Arha ustrelili, kar sem že sam vedel. Povedal je tudi, da so še vsi ostali „dachaučani“ skupaj v eni 73

sobi in da sva le midva ločena. Ker so imeli tudi Bitenca posebej v celici, sva logično skleपालa, da sva tudi midva pripravljena za streljanje, kar je dokaz, da so mene že dvakrat peljali na strelišče. Njega do takrat niso prav nič mučili in ne zasliševali. Dali so mu enostavno papir in svinčnik, češ, da mora vse napisati, kar ve in zna. Ker je upal, da bo toliko časa živ, dokler ne bo vse lepo popisal, je skušal to pisanje čim bolj zavleči.

Najino pogovarjanje z udarci po zidu, se nama je zdelo preveč dolgočasno, zato sva se lotila kopanja luknje v zid, skozi katero se bova mogla videti in bi se tudi lažje pogovorila. Zmenila sva se, da bova pričela kopati oba, zato sva natančno določila kraj in velikost. Premišljevala sva, kje bi bilo najboljše in se končno odločila za kot pod oknom in sicer čisto pri tleh. Vprašanje pa je bilo, s čim kopati. Polkovnik Peterlin mi je dejal, da ima železno žlico, s katero bo lahko kopal. Sam pa nisem imel ničesar. V celici nisem našel ničesar, niti žeblja. Zato sem se odločil odломiti kos postelje. Posrečilo se mi je odpreti eno zakovico ob robu in tako sprostiti en konec železnega traku. Potem pa je bilo treba to železo še v primerni dolžini odломiti, kar mi je dalo precej dela. S tem železom sem nato kopal v zid in sicer po „fugi“, čim sem nanjo naletel. Kopati sem moral okoli opeke, to se pravi samo malto, da bi lahko opeko vzela iz zidu in po končanem pogovoru luknjo zopet z opeko zamašila. Delo je počasi, a lepo napredovalo. Seveda pa je med delom zopet nastal problem, kam z materijalom, čeprav ga ni bilo veliko. Vsakih par minut sem ga pobiral in nosil v kot k vratom, kjer je še najmanj padel v oči. Po enodnevnem delu sva se se v sredini zidu srečala z najinim orodjem, kar je bil dokaz, da oba kopljeva na istem mestu, toda delo še zdavnaj ni bilo končano, ker sva pač morala kopati okoli opeke in jo celo izvleči iz zidu. Končno se nama je to posrečilo, in sva lahko zvečer že govorila skozi luknjo. Polkovniku Peterlinu sem točno povedal o svojem zaslišanju in svoje izpovedi. Pritrdil mi je, da sem edino pravilno ravnal in da je res najbolje čakati, da oni servirajo, kar vedo, ker edino tako človek ne pade v nastavljeno past izpraševalca. Dal sem mu tudi aluminijski križec, ki sem ga naredil, da bo imel vsaj krščanski simbol pri sebi. Tega križca je bil zelo vesel in ga je ves čas skrbno hranil. Pozno ponoči sva luknjo zopet zaprla. Naslednje jutro so nama že na vse zgodaj prinesli škafe z vodo, in ukazali celico lepo poribati. Oba sva se tega ribanja razveselila, ker sva tako lahko odstranila vsa-

ko sled o kopanju stene, istočasno pa sva lahko tudi izkopano malto vrgla v škafo in jo tako neopazno odstranila iz celice. Nihče ni ničesar opazil in bila sva vesela, ker sva se lahko vsak večer nemoteno pogovarjala, posvetovala in bodrila drug drugega. Zelo prav je prišla moja velikost, saj sem tiste dni enostavno stopil v sredini celice na ogrodje postelje in videl na dvorišče, kdo se sprehaja, ne da bi me pri tem opazil stražar na dvorišču. Polkovnik Peterlin pa je pazil pri vratih, da me ne bi zalotil stražar na hodniku. Čim je opazil kako nevarnost, je potrkal na steno. Pri tem opazovanju skozi okno sem videl veliko znanih kolegov iz Dachaua (Finca, Kristana, Rousa), dalje sem videl znance iz gestapovskih zaporov in prijatelje, za katere sem vedel, da so bili na Koroškem (M. Žitnik, Thuma, itd.), kar nama je potrdilo vest o vračanju naših iz Koroške. Ta odkritja so nama prišla zelo prav pri vseh nadaljnjih zaslišanjih.

Dne 29. julija sem moral zopet na zaslihanje. Peljali so me proti sodiščni stavbi v trakt med sodiščem in zapori, kjer so bili pozneje prostori za obiske. Zasliševalec je bil mlad Oznovec, kateremu se je na prvi pogled videlo, da je sadist. Prišel je zasliševanje zopet na novo. Ponovil sem mu vse točno tako, kot pri prejšnjih zaslišanjih, kar ga seveda ni zadovoljilo. Prišel je z „mehčalno metodo“ to je s pretepanjem, a seveda brez uspeha, kajti ti-stega, kar je on želel, nisem mogel izpovedati, ker se mi o tem nikoli niti sanjalo ni. Ko je videl, da ni uspeha, mi je očital, da sem kriv smrti 7 ljudi. Tudi to sem odločno zanimal. Pri tem je pograbil pištolo in mi z njo grozil. Ker tudi to ni pomagalo, je pristopil k meni ter me pričel s pištolo tolči najprej po glavi, nato pa po lični kosti. Ti udarci po ličnici niso bili močni in sem mislil, da ne bo tako hudo. Toda pošteno sem se zmotil. Mož je dobro vedel, kaj boli in kako je to treba narediti. Res niso bili njegovi udarci močni, a zato so bili vztrajni in enakomerni. Tako me je tolkel dolgo in mi prigovarjal, da naj priznam, ker sicer mi bo zdrobil ličnico. Lična kost me je zaradi enakomernih udarcev vedno močneje bolela tako, da ni bilo že več prenašati. Dejaj sem mu, da je ves njegov trud zaman, ker mu ne morem priznati, česar nisem zagrešil, če me prav ubije. Smejal se je, češ, da se bom že omeščal in priznal kot so drugi. Po večurnem neprestanem udarjanju po ličnici in to vedno po istem mestu, je končno le prenehal, ker je bilo videti, da se je sam naveličal in utrudil ter izgubil upanje v uspeh. Pozvonil je na zvonec in poklical pomoč. Prišel je drugi Oznovec,

še krutejšega videza. Pričela sta s križnjim ognjem, češ, da se bom v hitrih napsrotujočih vprašanjih zmešal z odgovorom, kar se jima tudi ni posrečilo. Končno se je prvi zasliševalec utrujen odstranil in me prepustil drugemu. Ta je pričel takoj s krutejšo metodo. Zvezal mi je roke na hrbtu in pritrdil konec vrvi na škripec nad vrati. Poznal sem že to metodo in se vdal v božjo voljo. Povedal je, da me bo pri vsakem negativnem odgovoru dvignil za 5 cm, ter je pač od mene odvisno, kako daleč bo moral iti s to metodo. Jasno, vsi moji odgovori so bili negativni, ker o vsem, kar me je spraševal, nisem imel niti pojma. Tako sem kmalu visel popolnoma v zraku. Bilo je grozno boleče. Rok skoro nisem več čutil, a ni bilo nikakih izgledov, da bo prenehal z mučenjem. Med tem ko sem v mukah visel, pa je on izivalno kadil in se mi smejal, češ, da ni vedel, da sem tako zagrizen in nespameten, da raje trpim, kakor da bi priznal. Seveda sem mu odgovoril, da ne morem priznati, tudi če me ubijejo, ker kar nisem zagrešil, nisem zagrešil pa amen. Videl je, da ne bo imel uspeha, zato je dejal, da sem neumen ko tajim, ker so vse to izpovedali moji prijatelji, ki so me dobro poznali. Vzel je v roke mapo in citiral iz nje nekaj imen — med drugim Hamerška in dr. Želeta —, češ, da so ti izpovedali, da sem bil res kriv. Rekel sem mu, naj mi pokaže zapisnik, česar seveda ni storil. Nato me je brez besed snel z mučilnega škripca ter mi ponudil stol. Čim sem se vsedel, je poklical stražarja in mu izročil listek. Stražar je izginil, a se kmalu vrnil z Milanom Mravljetom, katerega sem nekajkrat rešil iz zapora, ker sem mislil, da so ga po nedolžnem zaprli. Ko sem zagledal Mravljeta, sem bil vesel, češ, ta bo lahko izpovedal, da je to laž. Toda ravno Milan Mravlje je bil tisti, ki je dal lažna poročila. Na zasliševalčevo vprašanje, kako je s to stvarjo, je pričel Mravlje dobesedno: „Od vsega začetka sem bil v OF in delal za OF. Po nalogu zaupnice Nevenke sem se moral vključiti v Sokolsko legijo, kar mi ni bilo težko, saj sem poznal nekaj voditeljev. Nato sem dobil nalog, da se moram vključiti v Slovensko legijo, in to za Bežigradom, da bi imel vpogled in kontrolo nad obtoženim in p. Klavdijem. To se mi je posrečilo, ker sem se delal sto po sto njihovega. Vse, kar sem zvedel, sem poročal Nevenki; nekoč sem tudi prinesel od Finca seznam 7 ljudi in ga izročil obtoženemu. Na tem listu sem videl imena s pripombo „težak kaliber“ itd. Kaj se je zgodilo s temi ljudmi, ne vem, zdi se mi, da so bili določeni za talce.“ Po tej izpovedi se mi je

zjasnilo, da je bil Mravlje ne samo izdajalec, temveč tudi eden najogabnejših lažnjivcev. Koliko je imel zveze s tisto Nevenko, ne vem, a vse ostalo, kar je izpovedal, je bila laž. Bil sem ogorčen in zato na vprašanje zasliševalca, kaj mislim odgovoriti na to izjavo, sem dejal, da to ni nikak dokaz, temveč le nesramna laž. Po teh besedah je prosil Mravlje zasliševalca, da bi rad z njim govoril med štirimi očmi. Zasliševalec mu je naročil, naj počaka v predsobi. Nato je poklical stražarja, kateremu je velel, naj me odvede v bunker in naj se mi v poostritev odvzame hrana.

Ko sem šel skozi predsobo, kjer je čakal Milan Mravlje, mi je ta nakazal, da je izpovedal tako, ker so ga pretepli. Vendar mu tega nisem mogel verjeti, ker nisem opazil nikakih znakov. Istočasno je bil skupaj z njim zaprt tudi njegov oče, ki je bil znan kot komunistični somišljenik. Zakaj sta bila zaprta, mi ni jasno. Toda kmalu po tem dogodku so oba izpustili.

Stražar me je odpeljal naravnost v bunker oz. klet. Toda v kleti so bili vsi bunkerji polni, zasliševalec pa mu je trdo zaobil, da moram biti v bunkerju sam. Zato me je peljal v prvo nadstropje in me zaprl v samico. Dva dneva se vrata samice sploh niso odprla. Tretji dan pa je prišel stražar in dejal, da bodo samico belili in me bo zato prestavil dve celici naprej. Tako sem prišel v št. 63, kjer sem bil zopet dva dneva. Peti dan mojega „posta“ me je prestavil v št. 101. V celici je kar mrgolelo bolh, ki so bile sestradane in so dobesedno jurišale name. Zavihal sem si hlačnice do kolen in pričel pobijati to golazen, ki je je bilo takoj vse črno na mojih nogah. Vkljub grozni lakoti, saj že 5 dni nisem dobil niti vode, se mi je ta lov zdel kar zabaven. Spomnim se, da sem ta dan ubil preko tisoč bolh. Morda se komu zdi to čudno, a v zaporu smo imeli navado vsled dolgega časa vsako reč šteti in si tako krajšati čas; zato sem tudi jaz vestno štel, koliko bolh sem polovil, točno število sem pa pozabil. Ta lov se je nadaljeval tudi naslednji dan, šesti mojega stradanja. Proti večeru drugega dne nisem našel nobene bolhe več. Toda zvečer so me zopet preselili zaradi beljenja v celico št. 94, kjer sem utrujen takoj zaspal. Vsi ti dnevi so bili grozni in človek bi ponorel od lakote. Nisem vedel, koliko časa sem kaznovan z odvzemanjem hrane, zato sem vsak dan upal, da mi bodo dali kak obrok. Toda v veliko razočaranje so vsak dan ob delitvi obroka šli enostavno mimo moje celice. Zbudil me je udarec na trebuh; stražar mi je nam-

reč vrgel kruh prav na trebuh. Poleg mene je stala posoda s fižolovo vodo, katero sem takoj popil in pojedel polovico kruha, več si nisem upal. Nato sem zopet zaspal. Popoldne me je zopet zbudil stražar, češ, da sem že dovolj dolgo spal in da je čas, da malo jem. Dali so mi za večerjo repino vodo in malo kruha. Stražar mi je povedal, da sem spal dva dneva skupaj in bil tako 8 dni brez vsake hrane. Sedaj je bilo moje kazni konec. Previdno sem pojedel obrok, nato pa sem skušal vstati, pa ni šlo. Moral sem se zavleči k steni in ob zidu počasi vstati. Korak sem lahko naredil samo oprijemajoč se zidu. Bil sem popolnoma izčrpan in čisto apatičen. Najraje bi videl, da bi me kdo takoj ubil in me rešil teh muk.

Naslednji dan (8. avgusta), sem čul v sosednji sobi strašno vpitje ter neprestano letanje po hodniku. Izgledalo je, da je nekdo poblaznel. Nisem se zmotil. V sosednji celici je bil kapetan Marković, ki je bil v Dachau tako oblasten, a takoj ob prihodu v Ljubljano so ga aretirali in vrgli v našo sobo. Ta kapetan Marković je zblaznel, zato so ga oblekli v prisilni jopič, hranili pa po cevki. Dva dneva se je obupno drl in stokal, tretji dan pa je umrl. Videl sem, kako so ga odnesli iz celice. Dobro uro za tem so se stražarji menili, komu naj bi dali njegovo „bolniško večerjo“ ter jo namenili meni, ker sem tako dolgo stradal. Res — skoro nisem mogel verjeti — odprla so se vrata moje celice in dobil sem porcijo zmečkanega krompirja s paradižnikovo omako. Pojedel, ne, dobesedno požrl sem jo na mah, ker sem se bal, da mi je ne bi vzeli. Po tej dobri večerji sem odlično zaspal. Zjutraj sem se počutil veliko bolj močnega in čilega ter zopet zaupljivo gledal v težko bodočnost.

V SOBI ŠT. 120

Kapetan Marković je umrl 11. avgusta 1945. Naslednji dan 12. avgusta ob 11 so me prestavili v skupni oddelek. Stražar me je peljal v sobo št. 120 v prvem nadstropju, kjer sem videl na tablici pri vratih napisano, da je v sobi že 38 jetnikov. Čim sem vstopil v sobo, sem bil prijetno presenečen. V sobi sem videl same stare znance: polkovnika Peterlina, majorja Križa, nadpor. Zagorška in Bajca ter narednika Mehleta. Dalje še pisatelj in profesorja dr. Joža Lovrenčiča, ki je bil starešina sobe, Thumo, D. Rupnika, Metlikoviča, itd. pa tudi onega Belčiča, ki je prišel z nami iz Dachaua in nekega Krušiča, ki je bil tudi v Dachau in so ga za-

prli potem v Ljubljani, ker je baje grdo ravnal kot starešina. Razen slednjih dveh sem bil vse družbe zelo vesel. Toda še preden sem se dobro razgledal po sobi, so se zopet odprla vrata in v sobo so prišli trije stražarji in zahtevali, naj se javijo domobranci. Med drugimi sem se javil tudi jaz, pa me je napodil nazaj, češ, da ne spadam zraven. Iskali so le polkovnika Peterlina, majorja Križa, nadpor. Bajca in Zagorška ter nar. Mehleta. Pri teh so naredili temeljito preiskavo in zahtevali, da jim izroče molitvenike in rožne vence; zaradi teh stvari so jih zasmehovali in jih odvedli iz sobe, da ne bi z misticizmom okužili še drugih v sobi. Tako sem se moral zopet ločiti od kolegov. Pozneje sem zvedel, da so jih zaprli skupaj z Gradom v večji samici. Tam jih baje niso več šikanirali; so bili kar zadovoljni, da niso ostali v sobi, v kateri je bil Krušič denuncijant. Ta je namreč bil hišni delavec in poročal stražarjem, da se v sobi moli rožni venec in da imajo mašne knjižice.

Ostal sem še nadalje v sobi št. 120 v katero so prihajali redno novi jetniki. Kot v vseh takratnih zaporih, nismo imeli v sobi nikakega pohištva in smo spali na golih tleh, brez odej, le starešina sobe dr. Joža Lovrenčič je imel železno posteljo, a brez slamarice. Spal je na postelji tako, da je pokril železno mrežo s starimi škatljami. Sicer je bilo na golih tleh prijetneje spati, kakor na taki železni postelji brez slamarice, toda iz strahu pred stenami je prof. dr. Lovrenčič rajši izbral železno posteljo, katero je postavil v 4 pločevinaste škatlje z vodo in si tako zavaroval posteljo pred stenami. Dosti ni to pomagalo, a dr. Lavrenčič je spal vedno oblečen, okoli vratu, zapestij in gležnjev, pa si trdno ovil mokre krpe, katere so preprečile stenicam dohod pod obleko.

Življenje v sobi je bilo kaj pestro, saj smo si vedeli veliko povedati, poleg tega pa so vedno prihajali novi — z novimi novicami. V sobi je bil na smrt obsojeni Pečovnik, lastnik tovarne ALPEKO poleg cerkve za Bežigradom, kjer je sedaj „Gospodarsko razstavišče“. Ta je kot najstarejši prebivalec sobe imel stol, ki smo ga neke staknili na hodniku. Pečovnika so na jesen odpeljali v Maribor in tam je še pred Božičem umrl. Okoli 20. avgusta je prišel v sobo tudi inž. Dedek, ki ni mogel razumeti, zakaj so ga sploh zaprli.

V sobi smo spadali vsi pod vojaško sodišče, ki nam je sicer obetalo strožjo sodbo, a vkljub vsemu je bilo nekoliko boljše kot prej pod OZNO. Najbolj smo seveda bili veseli dejstva, da smo dobivali pod vojaškim sodiščem vojaški kruh in sicer kakih 10 dni kar cel hlebec na dan,

potem pa do 1. septembra po polovico hlebca. Prvega septembra pa smo bili zopet predani civilni upravi in tkzv. Ljudskemu sodišču, kjer je bil kruhek takoj zopet koruzen in mikroskopsko majhen. Hrana je pa ostala ista, ker pač pod vojaškim sodiščem niso za nas kuhali posebej, temveč smo dobivali tisto redko „čorbo“ vsi iz enega in istega kotla. Razen tega smo sedaj hodili tudi na sprehode, čeprav le po 15 minut na dan.

Nekako v sredini septembra so prišli iz Št. Vida zaporniki, ki so hoteli, da bi jih kot „Volksdeutsche“ poslali preko meje. Med temi je bil tudi dr. Elbert, bivši nemški berator pri upravi Ljubljanske pokrajine, prej pa vodilni uslužbenec tekstilne tovarne Gassner v Tržiču. Tudi njegovo ženo so zaprli in jo odpeljali v Maribor, kjer je oktobra 1945. umrla in so jo pokopali kar ob jetniškem obzidju. Razen „Volksdeutscherjev“ so pripeljali iz Št. Vida še mnogo drugih zapornikov. Ker ni iz sobe nihče odšel, temveč so le trpali nove v sobo, nas je bilo kmalu 50 v sobi, tako, da smo se komaj kretali, zvečer pa smo polegli tesno drug ob drugega. Če se je moral v spanju kdo obrniti, je moral glasno poveljevati „na levo krug“, da smo se vsi hkrati obrnili, ker drugače sploh ne bi šlo.

Ker so bile sobe prenapolnjene, so se kmalu pojavile razne bolezni. Najprej smo imeli vsi težave s prebavo, kar kmalu pa smo zboleli za drisko, ki je izgledala že kot griža. Pozdravili smo se brez zdravnikove pomoči. Zdravnik kaznilnice je bil takrat dr. Mihelčič, ki pa je bil zelo surov in vedno pijan. K njemu priti na pregled je bilo zelo nevarno, ker je velikokrat poslal jetnika v bunker, češ, „zdrav je pa hodi na lekarsko“. Zato smo se izogibali ambulante, kolikor se je dalo.

Dne 25. septembra pa sta zbolela dva sotrpina in dobila zelo visoko vročino. Eden od teh je bil študent Jože Klemenčič, drugi pa je bil z Vrhnike, a ime sem pozabil. Ker pa je bila zdravniška pomoč nujna, so ju prijaviли kot bolna. Paznik ju je peljal v ambulanto, a nazaj ju ni bilo več; zdravnik dr. Mihelčič ju je le spoznal za bolna in ju obdržal v ambulanti. Naslednji dan 26. septembra so nabili tablo na naša vrata. Nismo vedeli kaj je, ker ni nihče prišel v sobo. Šele pri kosilu, ko bi moral iti Krušič deliti hrano, je odprl paznik linico in povedal, da ne sme nihče iz sobe, ker smo v karanteni. Ona dva sotrpina sta zbolela za tifusom in zato so našo sobo izolirali. Dejali so nam, da nas bodo nekam poslali, a točnega nam ni nihče povedal. Naslednji dan smo zvedeli, da

se je tifus pojavil še v dveh sobah, v eni ženski in eni delavski sobi. To je povzročilo v jetnišnici preplah.

NA POT IZ JETNIŠNICE V NEZNANO

Dne 28. septembra so prišli dopoldne v sobo vsi veljaki jetnišnice: upravnik Pelko, komisar Pavšič, poveljnik, nadpazniki ter nam sporočili, da nas bodo poslali v „okrevališče“, dokler ne bo mimo nevarnost ponovnih obolenj. Glavno organizacijo selitve je prevzel starejši narednik z nazdevkom „pištolca“, ki pa ni znal ničesar. Ker se je izkazal nesposobnega organizirati selitev, je potem prevzel vso zadevo v roke sam komisar.

Vse popoldne smo se pripravljali na pot in nihče ni vedel kam. Zato smo postali zelo skeptični in smo celo sumili, da nas mislijo postreliti. Nekako ob 5 so nas odpeljali iz sobe na dvorišče, kjer so nas čakali avtomobili. Zlezli smo na kamione in čakali. Odprla so se vrata na Cigaletovo ulico, a namesto, da bi se mi odpeljali, so prišli še trije avtomobili, na katere so potem naložili še ženske in delavce iz sob, v katerih je izbruhnil tifus. Ženske so jokale, možem je bilo tesno pri srcu, saj smo vsi mislili, da nam tečejo zadnje ure. Nekako ob pol 13. uri so naši avtomobili krenili iz dvorišča sodišča na Cigaletovi ulici, na Pražakovo in dalje na Dunajsko cesto. Kljub strahu je bilo to za nas doživetje, saj smo prvič mogli gledati znane kraje iz odprtih tovornjakov, ne da nam bi to kdo prepovedal. Stražar na avtomobilu je bil sicer močno oborožen, a kljub temu ne preveč sovražno razpoložen proti nam. Kolona je brzela skozi Bežigrad, mimo mojega doma proti Ježici. Povsod so se še videli ostanki vojne in zdelo se mi je, da se kraji niso nič spremenili. Pot nas je vodila mimo Domžal, Trojan, Vranskega, kamor smo prišli v trdi temi. Vedno bolj smo postajali zaskrbljeni, bali smo se, da nas peljejo v Teharje. Za nami je ostal Žalec, bližali smo se že Celju. Kar se je v nekem gozdiču naša kolona ustavila. Zastal nam je dih, ker so spremljajoči častniki iskali pot skozi gozdič, mi pa smo mislili, da iščejo kraj, kjer nas bodo pobili. Ko so se častniki vrnili, smo slišali, da še nismo prišli na določeno mesto. Motorji kamionov so spet zabrneli in že smo se znašli v Celju. Pred splošno celjsko bolnišnico smo zavili na levo proti Okroglici, a takoj za bolnišnico zopet na desno. Pri tovarni Metka smo se ustavili. Prišli smo na cilj. Ob tovarni Metka v Sp. Lanovžu je bila nemška baraka bivših policistov. Baraka je bila popolnoma praz-

na v dobro ohranjeni ograji iz bodeče žice. Zložili so nas iz kamionov in razporedili po sobah. Poudarili so, naj nihče ne misli na kak beg, ker bodo takoj streljali; bili smo dobro zastraženi.

Pozno v noč so nas ponovno zbrali na hodniku in sporočili, da moramo imeti čez noč polkna zaprta, v sobah pa naj vso noč gori luč, da bi stražar takoj opazil, če bi kdo hotel pobegniti. Sprva se nam je to zdelo neumno, saj bi vendar lahko pobegnil iz temne sobe in stražar ne bi vedel ali je v sobi luč ali ne. Toda pozneje se je izkazalo, da je bil ta ukrep dobro premišljen, kajti nad vsakim oknom je bila odprtina za dimnik. Ker peči ni bilo v sobah, se je skozi te odprtine videlo ali je v sobi luč ali ne. Tako je imel stražar vedno kontrolo, da v sobi res gori luč in da ni mogel nihče uiti skozi okno. Seveda smo morali hoditi tudi ponoči na stranišče izven barake. Toda tudi za to je bilo poskrbljeno. Baraka je bila vedno zaklenjena, pri vходу je v stražarski sobi bil vedno dežurni. Čim je moral kdo na stranišče, se je moral javiti temu dežurnemu. Ta ga je spremil na dvorišče in opozoril stražarja v vogalu poleg stranišča na jetnika. V gornjem delu barake je bil tudi zdravnik dr. Stane Grapar, ki nas je tudi cepil proti tifusu.

Hrano smo pripeljali s seboj in sicer nekaj koruznega zdroba, graha, moke, maščob in sladkorja. Ni bilo veliko, toda neprimerno boljše kakor v jetnišnici. Za kuharja je bil določen Belčič, ki je baje imel že prakso iz Dachaua. Kuharju v pomoč pa sta bili še dodeljeni sestri Dolinar (hčerki znanega peka na Poljanski cesti v Ljubljani), ki sta bili obsojeni na 5 let zavora. Kruh nam je pekel bližnji pek, h kateremu so zapeljali moko in so potem vsak dan hodili 4 zaporniki po kruh. Tako smo imeli res spodoben kruh in še dokaj velike obroke v primeri z onimi v Ljubljani. S poveljnikom tega „taborišča“ smo se tudi sporazumeli, da bomo dodali iz svojega nekaj dinarjev. Za ta denar smo kupili tudi nekaj litrov mleka in zelenjave. Tako smo si sami nekoliko izboljšali prehrano. Svojci so tudi mogli poslati zapornikom tedensko po en paket s hrano. Jaz sem bil sam in takrat še nisem imel nikake zveze in zato tudi ne paketov. Toda prijatelji so radi odstopili kaj od svojih paketov.

Razporejeni smo bili v 4 sobe za moške in v dve sobi za ženske. Vsega skupaj nas je bilo nekaj čez sto, od teh 28 žensk. Ne spomnim se vseh, zato lahko omenim le nekatera imena. Med moškimi je bil znani veljski advokat dr. Karlin in njegov sin

dr. Boris, ki je bil pred „osvoboditvijo“ v papirnici Vevče. Dalje je bil med nami Verovšek, lastnik trgovine z železnino nasproti Figovca. Zastopano je bilo tudi gledališče; toda ker sem imena pozabil, se ne spomnim več ali so bili to igralci, ali le glasbeniki Operne. Od mlajših, ki je kolikor toliko znan, je bil Bizovičar Marijan, kateremu so očitali, da je bil komisar politične policije. Imena onih, ki so prišli iz naše sobe (št. 120), pa sem itak že prej navedel. — Od žensk se spominjam le, da so bile poleg že zgoraj imenovanih sester Dolinar, še žena pok. kapetana Bineta Cerkenika in gospa Mergenthalerjeva, lastnica tovarne usnja.

V sobi, kjer sem bil jaz, nas je bilo 14. Spal sem poleg Thume, Jazbarja, dr. Elberta in dr. Jože Lovrenčiča. Kljub okoliščinam je bilo kar prijetno, saj smo imeli vedno kako zanimivo temo za pogovor. S prof. dr. Lovrenčičem smo obujali čase iz gimnazije; pripovedoval nam je tudi iz svojih del, saj je bil dober pisatelj. Bolj nerodno je bilo ponoči, ker je bil prof. dr. Lovrenčič pravi virtuoz v smrčanju. V njegovi bližini skoro ni bilo mogoče zaspati. Neusmiljeno je „žagal grče“, brez prestanka vso noč. Če smo ga zbudili, češ, da naj ne smrči, je vedno trdil, da on nikdar ne smrči, le mi mu ne dovolimo spati. Sčasoma smo se privadili tudi na te nočne koncerte enako kakor na baletne predstave stenice in bolha.

Življenje je teklo svojo pot in počutili smo se kakor „na počitnicah“, čeprav so na mene in dr. Graparja posebno pazili, češ, da sva pač izmed vseh najtežja in najbolj nevarna. Sicer so kmalu opustili strah za dr. Graparja in povečali paznjo na mene. Bil sem edini, ki ni smel nikoli z ostalimi izven taborišča po kruh ali nakup zelenjave.

Prebivalstvo Celja nam je bilo zelo naklonjeno. Zelo pogosto so hodili okoli taborišča in nas gledali s sočutjem ter bodrili s pogledi. Res pa je bilo zelo malo junakov, ki bi se upali nam privoščiti besedo. Toda tudi taki so se našli. V tovarni „Metka“, ob kateri je stala naša baraka, so večkrat prirejali „mitinge“ in nočne zabave. Na te so vedno vabili tudi naše paznike, ki so se radi odzvali. Vedno so poslali tudi stražarju jedačo in pijačo ter ga s tem zamotili, da so lahko izmenjali z nami par besed. Paznika so izpeljali par metrov stran, tako da ni imel pregleda za barako, kar so izrabili in nam iz prvega nadstropja nametali sendvičev in tort, da smo se vsi poštono najedli. Vse je izgledalo, da so ti delavci prirejali zabave nalašč zato, da so nam lahko malo pomagali in nas bo-

drili, češ, saj bo kmalu bolje. Mi smo jim bili pa za vsako pomoč, za vsako besedo, da celo za bodrilni pogled zelo hvaležni. Na žalost so ljudje, ki take stvari izrabijo. Tako se je zgodilo tudi pri nas. Proti drugi polovici oktobra, ko je bila zopet veselica pri „Metki“, so jetniki poleg hrane zahtevali od delavcev še pijače. Delavci so to razumeli in spustili po vrvici par steklenic vina in steklenico slivovke. Mišljeno je bilo za vse nas, toda oni, ki so to pijačo prestregli, so jo obdržali zase, se opijanili ter pričeli razgrajati. To je stražarje razkačilo zlasti, ker so se bali kontrole. Začeli so budneje paziti in potem ni bilo več mogoče prav ničesar dobiti. Tiste pa, ki so se takrat opijanili, so zaprli v bunker pred barako, ki je bil narejen iz hlodov in steptane zemlje ter je služil prej Nemcem za obrambo. V teh bunkerjih ni bilo prijetno, ker je bilo oktobra že precej hladno, toda vseeno smo tem nesrečnežem kar privoščili pokoro, ker so bili tako egoistični in vsled tega svojega ugodja spravili v neprimerno delavce iz tovarne, kjer je OZNA naredila preiskavo, nam pa nepremišljeno onemogočili v bodoče dobiti karkoli iz tovarne. Vsled tega dogodka tudi niso smeli v tovarni več prirejati zabav, vse dokler smo bili mi v Spodnjem Lanovžu.

Oktobra so se v Jugoslaviji pripravljali na „volitve“, ki naj odločijo ali bo kraljevina, ali „ljudska republika“. Vsi, ki so kakor koli prišli z nami v stik, so tolažili: „Vzdržite še par dni, saj potem bo boljše.“ Zgodilo se je tudi, da je prečkala neka stara ženska travnik nogometnega igrišča zadaj za našim taboriščem in vpila: „Kuraržo, saj bo prišel kmalu kralj, potem boste pa vi zaprli te rdeče kuščarje!“ Bili smo zelo veseli te pogumne žene, katera je bila tako okretna, da je stražarji niso mogli ujeti, čeprav so šli takoj na lov za njo. Vedno jim je ušla in stražarji so pripovedovali, da je zginila kot kafra.

Na splošno je bilo oktobra zelo živahno po vsej državi. Prirejali so razne „mitinge“, povorke itd. Vse je bilo v zastavah in okrašeno z zelenjem. Neke nedelje, ko je bil v Celju „miting“ s povorko raznih okrašenih voz, smo videli te vozove, ki so peljali nekako 100 metrov daleč od nas. Na teh okrašenih vozovih so prikazovali „razvoj KP“, „razvoj socializma“, „narodno osvobodilno borbo“ itd. itd. Med drugim je bil tudi voz, na katerem so kazali četnike in domobrnce kot največje zločince, za njim pa je šel voz, na katerem sta bila četnik in domobranec že ujetnika in so ju ves čas pretepali. Sledil je tudi voz s kletko, v njem pa poleg domobrncev in četnikov tudi škof, kar naj bi pomenilo, da bodo dobili tudi škofa Rožmana.

Dne 22. oktobra smo dobili zadnjo injekcijo proti tifusu in s tem se je naša karantena približevala koncu. Čuli smo, da bomo ostali v Lanovžu še kak teden, če bi se pojavila kaka reakcija po cepljenju. Ker reakcij ni bilo, so nam sporočili, da se bomo 28. oktobra vrnili na sodišče v Ljubljano. Bili smo pripravljani, toda 28. oktobra še nismo krenili na pot. Čakali smo avtomobilov, katerih pa ni bilo. Že smo se veselili in upali, da bomo tako ostali še kak teden „na počitnicah“, toda stražarji so bili nervozni in so kar naprej urgirali v Ljubljano. 29. oktobra je odšel poveljnik že na vse zgodaj v Ljubljano ter se popoldne vrnil z avtomobili. Pripeljal je dva tovornjaka in dva vojaška avtobusa. Sedaj smo videli, da gre za res in smo znosili vso kramo na dvorišče. Pričelo se je nalaganje. Kramo, ki nam je ostala (kuhinja itd.) smo naložili na en tovornjak ter čakali razporeditve. Končno je poveljnik odredil, da gredo v en avtobus ženske, v drugega pa „delavci“ (to so oni, ki so bili na sodišču po delavnicah in so jih zato smatrali za delavce). Ostale so natrpali na tovornjak, v katerem je bilo še kar dovolj prostora. Tako smo krenili zopet proti Ljubljani.

Na sodišču v Ljubljani so nas razporedili v drugo nadstropje in sicer v sobi 163 in 164. V katere sobe so dali delavce in v katere ženske, ne vem. Zdelo se nam je, kot bi bili ponovno oropani svobode, saj je občutek biti v baraki in na dvorišču neprimerno prijetnejši, kakor biti zaprt za tem težkim zidovjem.

Dne 5. novembra so nas razporedili po drugih sobah. Prišel sem v sobo 168, torej v isto, kamor sem prišel prvi dan ob povratku iz Dachaua. Ta soba je prej veljala za dachausko sobo, a sedaj ni bilo nobenega sledu več o Dachaučanih. Kam so jih razmestili, ne vem.

Bližal se je odločilni dan, dan volitev, ko se bo odločilo, ali za kralja, ali za republiko. Po ulicah so hodile povorke in manifestirale za republiko. Skušali smo kaj videti skozi okno na Miklošičevo cesto, kar je bilo sicer zelo nevarno, čeprav je strogost hišnega reda pred volitvami močno popustila.

Nekega dne se mi je posrečilo neopazeno gledati skozi okno na Miklošičevo cesto, ko je večja grupa manifestantov vpila: „Živela republika, nočemo kralja, živio Tito, nočemo Petra. Beograd—Moskva, Tito—Stalin, Tito—Stalin itd.“ V sprevidu sem videl vseh vrst ljudi od otrok do starčkov. Kmalu sem odkril, da

so med ljudmi pomešani OZNOvci in fanatiki, ki so priganjali ljudi h kričanju. Končno se mi je pokazala nepozabna slika teh „spontanih“ manifestacij. Opazoval sem nekega starčka, ki se je od časa do časa glasno zadrl in to vedno le „živio Tito“. Revez je stopal v sredini povorke, za njim pa mlad fant, ki je priganjal starčka h kričanju. Ker ta le ni bil preveč navdušen, ga je zato tisti pobalin vsakih par korakov brcnil v zadnjico in mu dal tako inspiracijo. Zato se je starček vedno, ko je zakričal „živio Tito“, tudi tako zval, kar je bilo mladim priganjalcem za njim posebno v zabavo.

Napočil je 11. november, dan volitev. Na predvečer so korakale po okrašenih ulicah godbe in manifestanti, ki so bili vsled kričanja že skoro brez sape. Iz vseh strani mesta so se čule partizanske koračnice. Če ne bi vedel, da so ljudje morali na cesto, bi mislil, da je res vse mesto zelo navdušeno za volitve in še bolj za Titovino. Toda novi jetniki, ki so prihajali direktno iz prostosti v našo sobo, so povedali, da enostavno morajo vsi delavci, uslužbenci itd. med delom kolektivno na cesto, sicer bi izgubili službo.

11. novembra navsezgodaj nas je zopet zbudila godba. Že ob pol 5 zjutraj so korakale po ulicah godbe in igrale budnice. V naši sobi so se prijatelji šalili, da so mi prišli igrat za god, ker pač mojega patrona posebno častijo zaradi vina. V smehu smo čakali znaka z zvoncec, da smemo vstati. Ko smo zlezli na noge, smo v naše veliko veselje opazili, da zunaj sneži. Ker je bilo ljudstvo brez moči, je Bog s snegom skazil volitve. Seveda to oblastnike ni motilo in vkljub snegu so vse dopoldne korakale godbe po ulicah in opozarjale „državljanje“ na volitve. Drugače je bilo dokaj mirno ne samo v jetnišnici, ampak tudi po ulicah. Šele popoldne so se zopet pojavile grupe manifestantov in že proslavljale „zmago“. Vpitje in zmagoslavno petje se je nadaljevalo vso noč.

Naslednji dan smo takoj občutili, da se bo režim v zaporu poostril. Hrana je bila takoj slabša, kot smo predvidevali, saj je bilo treba prihraniti zopet tisto, kar smo pred volitvami preveč pojedli. Iz časopisov smo črno na belem razbrali, da je zmaga 96%, v Ljubljani celo 98%, edino na Štajerskem so bili rezultati slabši. V nekem kraju je bilo celo več glasov v „črni skrinji“ kot v „režimski“. Tako je pisalo v časopisju. V resnici je bilo stanje dokaj drugačno. Že istega dne smo dobili nove sotrpine, ki so prišli v zapor zaradi volitev. Eni so bili aretirani, ker niso volili (dasi je v časopisju pisalo, da je bila udeležba 100%), drugi pa, ker so se kaj pre-

grešili kot člani komisij na volitvah. Ti ljudje so pripovedovali, da so volitve izpadle porazno. Skoro povsod je bilo v črni skrinjici več glasov kot v vladni. Ker pa ni bilo nikake kontrole nasprotne stranke, so enostavno po zaključku volitev pretresali glasove iz črne skrinjice v režimsko in tako priborili zmago komunizmu. Po nekaterih krajih so bile režimske skrinjice popolnoma prazne, ker je vse prebivalstvo volilo v črno skrinjico. V takem primeru je komisija kar enostavno zamenjala skrinjice in zopet je bila zmaga tu. Marsikateri član komisije, ki je pošteno mislil, se je takemu početju upiral, zato ga je OZNA aretirala in mu preprečila protest. Čim je bil pa aretirani, so zamenjali skrinje, ali pa jih pretresli v njih korist. Zato so se po volitvah napolnili zaporji z ljudmi, ki so bili prej morda še kolikor toliko na strani režima, a se jim je upiralo tako goljufanje pri volitvah. Zapri so tudi vsakogar, ki je glasno podvomil v pravični izid volitev.

Kmalu po volitvah je bilo opaziti, da se nekaj pripravlja. Pazniki in stražarji so letali vedno po zaporu in klicali zapornike, kot da ne bi vedeli, kje je kdo zaprt. Tudi premeščanja iz sobe v sobo ni bilo ne konca ne kraja. Tako so znance iz posameznih skupnih sob potaknili med druge. Sicer ni bilo težav s seznanjanjem. Tako se je zgodilo, da sem se konec novembra znašel med neznanimi obrazi v celici 125. V tej sobi je bilo že 25 pripornikov, za mojim prihodom pa je število naraslo na 31.

Kmalu sem spoznal med priporniki tudi ljubljanskega advokata dr. Egona Stareta, ki si je bil menda edini priboril dovoljenje do slamarice. Tudi sicer je bil poseben značaj. Kot gospod je moral imeti služabnika, kar je opravljal nek kmet z Brezij. S hrano je bil dobro založen, a radodaren ni bil niti do svojega sluga, kaj šele do drugih sotrpinov. Popolnoma drugačen je bil nek višji uradnik Kreditne banke, ki je smel zaradi sladkorne bolezni trikrat tedensko prejemati od doma dietetično hrano in jo je vedno širokogrudno delil z ostalimi.

Prve dni v decembru smo v zaporu slišali, da se pripravlja proces proti nekdanjemu ljubljanskemu magistratnemu direktorju Jančigaju. Proces se je res pričel 6. decembra 1945 in potem so vse dneve do začetka procesa proti naši skupini po ljubljanskih ulicah „množično demonstrirali proti reakciji“. Na ulice so komunisti nagnali vse, staro in mlado. Da so demonstranti bolj navdušeno zahtevali „smrt reakciji“, so skrbeli med manifestanti strateško postavljeni priganjači. Tako se je

zgodilo, da je nek sotrpin opazil med demonstranti okoli sodišča svojega 12-letnega sina, ki je moral vpiti in zahtevati smrt, ker so jih poslali iz šol na ulice. Kadar pa ni bilo demonstracij, smo slišali po zvočnikih proces iz sodne dvorane, čeprav nismo vedno vsega jasno slišali. Dne 10. decembra je bil Jančigaj obsojen na 10 let prisilnega dela, toda že 15. decembra smo brali v „Slovenskem poročevalcu“, da je Vrhovno sodišče Slovenije obsodbo prvega sodišča razveljavilo in določilo kazni z ustrelitvijo. Tega postopka nismo mogli razumeti, posebno, ker je bila 15. avgusta 1945 razglašena prva amnestija za tiste, „ki nimajo krvavih rok“. Toda komunistični mogotci so zahtevali smrt, smrt. Že naslednji dan je sodišče obsodilo 10 oseb na smrt. Pričela se je doba smrtnih obsodb. Prej so komunisti pobijali kar brez procesov, sedaj pa so hoteli zakriti svoje zločine z videzom prava.

OBTOŽNICA

Dne 17. decembra smo v zapor prejeli časopise. Tako smo zvedeli, da je bilo v „Ljudski pravici“ z dne 16. decembra 1945 objavljeno, da je javni tožilec Slovenije major Jernej Stante vložil pri Okrožnem sodišču v Ljubljani obtožnico proti „idejnim pobudnikom in organizatorjem mihalovičevskega izdajstva v Sloveniji“ zoper

1. Köstla dr. Janka, pom. direktorja Pokojninskega zavoda za nameščence v Ljubljani, sedaj v zaporu;
2. Vrčona dr. Branka, Ljubljana, novinarja, sedaj v zaporu;
3. Verbiča Dušana, Ljubljana, uradnika pivovarne Union, sedaj v zaporu;
4. Alujeviča dr. Branka, biv. predsednika PDZ, iz Ljubljane, sedaj v zaporu;
5. Marinčiča Ivana, Ljubljana, gradbenega tehnika, sedaj v zaporu;
6. Dimnika inž. Stanka, Ljubljana, profesorja, sedaj v zaporu;
8. Vojuševića Djuka, Vrhinak, bivšega aktivnega majorja jugosl. vojske, sedaj v zaporu;
9. Kukmana dr. Vladimirja, svetnika bivše Pokrajinske uprave, Ljubljana, sedaj na prostosti;
10. Rusa inž. Jožeta, Ljubljana, elektroinženirja, sedaj v zaporu;
11. Juvana Franca, Ljubljana, uradnika OUZD, sedaj v zaporu;
12. Kovača Pavla, Ljubljana, žandarmerij-

skega narednika-vodnika v pokoju, poročnika DMB, sedaj v zaporu;

13. Mateliča Miroslava, Ljubljana, trgovca, sedaj v zaporu;
14. Tonja Ivana, upravnika prometa Poštne hranilnice, Ljubljana, sedaj v zaporu;
15. Zagorška Staneta, aktivnega oficirja biv. jugoslovanske vojske, pozneje DMB nadporočnika, sedaj v zaporu;
16. Finca Milana, uradnika, Ljubljana, sedaj v zaporu;
17. Vojska dr. Karla, magistratnega uradnika, Ljubljana, sedaj v zaporu;
18. Jana dr. Branka, združnega revizorja, Ljubljana, sedaj v zaporu;
19. Klemenčiča Alfonza, prošta, duhovnika križarskega reda, Ljubljana, sedaj v zaporu;
20. Križaja dr. Petra, DMB kurata, Ljubljana, sedaj v zaporu;
21. Cerkovnika Franca, duhovnika iz Št. Jerneja, sedaj v zaporu;
22. Šavoro Jožeta, duhovnika, vodjo vaje-niškega doma v Ljubljani, sedaj v zaporu;
23. Bajca Jožeta, uradnika OUZD, pri Be-ga od 1942, Novo mesto, sedaj v za-poru;
24. Graparja dr. Staneta, zdravnika, refe-renta zdravstvenega odseka DMB, Ljubljana, sedaj v zaporu;
25. Goričana Henrika, duhovnika iz Ljubljane, sedaj v zaporu;
26. Peterlina Ernesta, podpolk. DMB, Ljubljana, sedaj v zaporu;
27. Križa Vladislava, majorja DMB, Ljubljana, sedaj v zaporu;
28. Žekarja Martina, domobranskega ofi-cirja iz Ljubljane, sedaj v zaporu;
29. Pora Antona, pek. pomočnika iz Ljubljane, sedaj v zaporu;
30. Pora Jožeta, elektrotehnika, Ljubljana, sedaj v zaporu;
31. Rupnika Božidarja, Ljubljana, učite-lja za telesno vzgojo, sedaj v zaporu;
32. Mehleta Vinka, Mala Stara vas, Gro-suplje, kmetovalca, pozneje DMB na-rednika, sedaj v zaporu;
33. Thuma Alfonza, trg. pomočnika, Ljubljana, sedaj v zaporu;
34. Rormana Jožeta, iz Gorenjega Mokra-ga polja, delavca, člana DMB, sedaj v zaporu.

ka Smoleta, ki nam je pred vojno predaval kot osmošolec v Slovenskem klubu. Ko sva skupaj čakala, sem Smoleta vprašal, kaj se je zgodilo s Petrom Peterlinom, drugim levičarskim študentom, ki sva ga oba poznala. Grenko se je nasmejal, a mi ni povedal ničesar natančnega. Precej kasneje sem zvedel, da se je Peter baje med vojno razočaral in da se je umaknil v Avstrijo.

Petsto metrov, kolikor je bilo do začasnega sedeža britanskega konzula, smo se peljali z avtom. Nikoli nisem zvedel, kaj je Janko Smole takrat pravzaprav bil. Zdelo se mi je, da je direktorju Tiskovnega urada nadrejen. Kasneje se je pojavil v slovenski vladi kot predsednik Planske komisije, s činom ministra. Njegov brat je postal dopisnik „Borbe“ pri Združenih narodih.

Britanski major nas je sprejel zelo ljubeznivo, toda postal je manj zadovoljen z našim obiskom, ko smo končali z uvodnimi vprašanji, kako se počuti in kako mu je všeč v Ljubljani ter začeli z drugimi manj diplomatskimi. Funkcionarja, ki sem ju spremljal, sta ga brez ovinkov vprašala, kaj britanska vlada namerava ukreniti s Trstom. Konzul na to vprašanje seveda ni mogel odgovoriti, toda rekel je, da bi po njegovem osebnem mnenju Trst moral pripasti Jugoslaviji, medtem ko ni pooblaščen dajati kakršne koli izjave o namenih britanske vlade. In če bi bil tudi pooblaščen, ne bi mogel povedati ničesar, ker enostavno ne ve, kakšne namene ima britanska vlada. Izpraševalca sta imela to za dokaz, da ima britanska vlada s Trstom zelo slabe namene in sta vedno bolj pritiskala, naj na vprašanje odgovori. „To pomeni“, sta rekla, „da britanska vlada ne želi dati Jugoslaviji Trst.“ Konzulu tak način intervjuja očitno ni bil niti najmanj všeč, jaz, ubogi prevajalec, sem se potil na vse načine, medtem ko direktor in Smole očitno nista opazila neznosnega vzdušja, ki sta ga ustvarjala. Ko smo končno odšli, sta se zmagoslavno spogledala in rekla: „Ali smo mu dali, ali ne?“ Pogovoru s predsednikom vlade nisem prisostvoval, ker je Anglež znal nekoliko srbohrvaščine in sta se pomenila brez prevajalca.

Vsekakor me je bilo zadosti sram zaradi prvega razgovora. To je bilo le še dodatno potrjeno za zle slutnje, ki sem jih imel v pogledu britansko-jugoslovanskih odnošajev. Postalo mi je povsem jasno, da se bo komunistična vlada kar najslabše obnašala do zahodnih držav. To sem imel za nevarno ne samo za vključitev ozemelj, naseljenih s Slovenci in Hrvati, Jugoslaviji, marveč za bodočnost Jugoslavije, in

posebno Slovencev, nasploh. Zaradi tega se mi je zdelo potrebno razložiti britanskemu predstavniku, da so Slovenci, ki niso imeli nobenega opravka z okupatorjem, pa vendar žele prijateljske stike z Zahodom. Po drugi strani sem hotel opozoriti na načrte komunistov. Bil sem do kraja prepričan, da hočejo korak za korakom uvesti svojo popolno diktaturo in skupaj s komunisti iz drugih držav spodkopati demokratske vlade po vsem svetu ne glede na sredstva, ki bi bila za to potrebna — v številni revoluciji in vojno. To sem že dolgo hotel komu jasno povedati, ker sem imel bolj in bolj vtis, da se Zahod te nevarnosti ne zaveda.

Šel sem obiskat konzula nekaj dni po prvem obisku. Moral sem ga tako in tako prositi za dovoljenje, da bi šel v Italijo iskat prtljago, ki sem jo pustil v Glurensu ob pobegu v Švico. Ni mi dal nobenega dokončnega odgovora, ker še ni imel zadevnih navodil, toda dvomil je, da bi lahko potoval po Italiji, ker promet še ni bil vzpostavljen. Začel sem govoriti o intervjuju in mu rekel, da ne sme pozabiti, kako komunisti Angleže sovražijo. Moji izjavi se je očitno zelo začudil, in opazil sem, da mu ni bilo jasno, kaj naj si o meni misli. Kljub temu me je povabil, naj pridem na čaj.

Pri dr. Nagodetu sem se večkrat srečal z medvojnimi znanci in se z njimi pogovarjal o položaju. S svoje krožne medvojne poti po Evropi sem prišel z nekaterimi novimi mislimi. Predvsem sem prišel do prepričanja, da mir ni mogoč, če se ne vrnemo h krščanski etiki. Po drugi strani sem bil gotov, da je komunizem že dosegel višek in da bi bilo že zato napak, vezati slovensko ali jugoslovansko usodo s to ideologijo. Prepričan sem bil tudi, da bo prišlo do vojne med komunisti in Zahodom. Po vsem, kar sem vedel o jugoslovanskih komunistih, sem moral sklepati, da ne bodo mirovali, dokler njihovi nasprotniki ne izgubijo potrpljenja. Niti konferenca v San Franciscu niti potsdamski sestanek velikih treh nista mogla spremeniti tega položaja. Niti najmanj nisem dvomil o izidu vojne, ki naj bi prišla. To je bil še en razlog več za moje mnenje, da je za vsako ceno treba preprečiti istovetenje Jugoslavije s komunizmom.

Člani „Pravde“ so poslušali moje napovedi in sklenili smo, da bomo skušali sodelovati pri organiziranju legalne opozicije, ki naj bi se udeležila volitev. Nekateri izmed naših prijateljev so se namenili pogovoriti z ljudmi iz drugih mest, medtem ko je dr. Nagode obiskal ministra Snoja. Dr. Nagode ga je predvsem prosil, naj bi interveniral za zaprte voditelje raznih pod-

talnih skupin, ki so med vojno podpirali Mihajlovića, a so prenehali s svojim delovanjem, ko je prišlo do sporazuma med Titom in Šubašićem. Izkazalo se je, da zanje ni mogoče ničesar storiti. Po mnenju ministra Snoja je bil splošni položaj tak, da bodo volitve nujno prinesle veliko spremembo in da bodo komunisti morali popustiti. Ker se jaz s tem mnenjem nisem strinjal, sta me dr. Nagode in ing. Kavčnik vzela s seboj na obisk k Snoju. Pojasnil sem svoje mnenje, da volitve ne morejo prinesiti nobene spremembe in da je vojna več kot verjetna. Menil sem, da moramo v splošnem interesu nekaj ukreniti. Predvsem naj bi nekaj ljudi odšlo v tujino, kjer naj bi položaj razložili in zlasti poudarjali razliko med Jugoslavijo in komunisti. To moje mnenje tedaj ni imelo veliko vpliva.

Lahko sem zasledoval mednarodne dogodke, ker sem delal v tiskovni agenciji. Od začetka smo prevajali predvsem Reuter in nekaj TASS-a in Associated Press, toda poleti smo na željo direktije začeli bolj in bolj prevajati neskončne klobase, ki jih je v svet pošiljal TASS. Obenem je tudi osrednji Tanjug v Beogradu razširil svoje delo in začel dobavljati vedno večje množine cenzuriranih in obdelanih novic, ki so imele prednost pred tujimi. Kot je direktor nekoč razložil, je bil namen, reducirati delo ljubljanske podružnice Tanjuga, kar je Oddelek za dnevne vesti končno postal, na prevajanje beograjskih poročil v slovenščino in popolnoma ustaviti prevajanje direktno prejetih tujih novic.

Prevajanje Tanjugovih in TASS-ovih brzojavk je bilo sila dolgočasno. Bile so zmaličene ali pa so se ukvarjale s predmeti, ki niso imeli nobene zveze s časnikarstvom. Spominjam se Tassovega komentarja, ki sta ga baje napisala dva gruzinska zgodovinarja in ki se je začel skoraj z Adamom in Evo, vse samo zato, da bi dokazal, da bi bilo nekatere predele treba vzeti Turčiji in jih priključiti gruzinski republiki, to se pravi Sovjetski zvezi. Neka druga „novica“ se je podrobno ukvarjala z življenjem črvov. Ljubljanski časopisi so imeli dovolj pametne urednike, da niso objavljali takih sporočil, ker so vedeli, da bi se jim bravci smejali, pa naj si so tudi predstavljali „progresiven“ slog informacij. Menda smo še najdalje prevajali Reuter, ker je slovenska vlada hotela imeti informacije za lastno uporabo. Kdor je namreč bral samo TASS, sploh ni vedel, kaj se po svetu dogaja. Tanjugove informacije so bile nekaj boljše, ker je

prinašal tudi nekaj skrajšanih tujih, t. j. Reuterjevih poročil.

Včasih sem delal kot urednik in sem tako lahko pregledal vsa poročila, ki smo jih prejeli, toda po večini sem prevajal in sem zato dobil v roke samo tiste novice, ki sem jih moral obdelati. Včasih nisem dobil sploh nič Reuterja. Zato sem jemal že prevedene originale ali natipkane prevode in jih bral v uradu ali nosil s seboj domov.

Avgusta 1945 sem spoznal dva člana sovjetske vojaške misije v Ljubljani. V Prekmurju so pripravljali odkritje spomenika „osvoboditeljem“, t. j. sovjetskim oddelkom, ki so šli skozi severno Slovenijo. V Ljubljani so pričakovali sovjetskega ambasadorja in vojaškega atašeja, ki naj bi se udeležila slavnosti, in direktor Tiskovnega urada je hotel dobiti njuna življenjepisa in fotografije, da bi jih slovenski časopisi objavili. Dobiti je bilo vse to seveda mogoče samo na vojaški misiji. Zato sva z direktorjem odšla tja, jaz kot tolmač.

Misija je bila nastanjena v Jelačinovi vili. V sprejemnici je sedelo kakih deset partizanov, od katerih se je eden zabaval s tem, da je rezljal jedilno mizo. Direktor je razložil, kaj hočeva in da želiva govoriti s šefom misije. Polkovnik je kmalu prišel iz višjega nadstropja in ukazal partizanom, ki so še vedno sedeli za mizo, v polomljeni slovenščini: „Alo, fantje, ven!“ Razložil sem mu direktorjeve želje v najlepši ruščini, kar sem je bil zmožen, toda rekel je, da ne ve ničesar in naj počakava na tiskovnega atašeja.

Ataše, major, je kmalu prišel za njim in jaz sem mu ponovno vse razložil. Mesto odgovora je vprašal direktorja in mene: „No, vidva, pri katerem okupatorjevem časopisu sta pa kolaborirala med vojno?“ Videl sem, kako je direktor zardel, saj je zlahka razumel vprašanje, posebno ker je ves razgovor potekal v čudni mešanici slovenščine in ruščine. Mrmral je, da nisva kolaborirala, temveč da sva bila pri partizanih. Kljub temu je major neizprosno nadaljeval: „Kako to, da so ljubljanski dnevnik nehal pošiljati zastonske izvide sovjetski misiji?“ Direktor se je spet začel potiti in jecljati, da mora to biti pomota, ker so nehal pošiljati časopise vsem, ki niso plačali naročnine, toda sovjetska misija bi seveda morala biti izvzeta. Jaz sem se na tistem smejal. Major je razložil, da ne ve ničesar o ambasadorjevem in atašejevem življenju, toda da nama o tem ne bi ničesar povedal, tudi če bi kaj vedel. Prav tako nama ne bi dal fotografij. Vsega tega sploh ni treba objavljati. Polkovnik je dodal, da se smejo tiskati samo

slike članov politbiroja. Tiskovni ataše pa je zaključil razgovor z naukom: „Skratjani čas je, da vaši dnevnik nehalo pisati kot buržkazni tisk in postanejo bolj partijski.“ „Sicer pa,“ je dejal, „kaj pomeni vse to vpitje 'Stalin-Tito' po cestah. V Rusiji nikdar ne vpijemo tako. „Menše kričat, bolše rabotat! — Manj kričite in več de-lajte!“

Odšla sva z dolgimi nosovi oziroma boljše: direktor je odšel z dolgim nosom in mi razlagal, da ne razumejo položaja in potrebe, da populariziramo Sovjetsko zvezo. Meni je bilo vse skupaj zelo všeč, čeprav sem se čudil čudnim odnošajem med sovjetskimi in našimi komunisti.

V začetku septembra sem spet tolmačil. Najprej je prišla skupina tujih vojnih dopisnikov iz Moskve. Med njimi so bili trije Rusi, en general in dva majorja, dva Britanca, dopisnika Reuterja in Daily Workerja, nekaj Američanov, dva Francoza, neki Kanadčan, luštna češka novinarka in Anna Louisa Strong, kasnejša specialistka za kitajska komunistična vprašanja.

Ko sem zjutraj prišel v hotel „Slon“ z direktorjem Tiskovnega urada, sva tam našla samo Reuterjevega dopisnika, Kanadčana in dopisnika NCB. Predstavil sem direktorja in sebe in jim povedal, da dopoldne ni uradnega programa. Ker je direktor odšel in ni bilo upanja, da bi ostali člani novinarske skupine kmalu vstali, sem povabil navzočo trojico na sprehod po Ljubljani.

Ker so jih zanimalo najnovejše novice, sem jih najprej peljal na naš oddelek. Zadnja novica, ki so jo dobili, je bila, da so se Japonci brezpogojno vdali. Takoj zatem je Hellov aparat nehal delati, ker je bila spet prekinjena elektrika. Nekdo izmed gostov je pripomnil, kaka škoda je, da niso v Moskvi, ker bo tam nedvomno velika parada ob končni zmagi. Spraševal sem se, ali so parade v Moskvi res bolj zanimive kot dežela, ki se potaplja pod valovi tiranije.

Dopisnike je zelo zanimala količina različnega blaga, ki ga je v Ljubljani še bilo mogoče dobiti in njegove nizke cene. Rekli so, da je vsega tega v Moskvi veliko manj in da so cene tam nekajkrat višje. Morda so iz tega sklepali, da je gospodarski položaj v Jugoslaviji zelo dober. Tak sklep bi bil vsekakor napačen, ker je bilo vse to blago le še ostanek predvojnih zalog, ki so bile tako velike, da jih ni izčrpala niti štiriletna vojna. Trgovci so se kmalu začeli pritoževati nad pomanjkanjem in so človeku kazali prazne police. Dve leti kasneje je komaj še kaj ostalo in cene so do-

segle velike številke, kolikor niso bile umetno določene.

Sredi dopoldneva sem ostal sam z Reuterjevim dopisnikom in sem ga povabil, naj pride k nam na dom na whiskey in pogovor. Kar sem zvedel od njega, ni bilo ravno tolažilno. Rekel je, da je Jugoslavija ključ do Grčije in da so po njegovem mnenju zahodne države že izgubile tako Grčijo kot Jugoslavijo. Pogovor je nanesel na Sovjetsko zvezo. Menil je, da je Sovjetska zveza ogromno napredovala. Ukinili so že vse vmesne razrede, tako da sta ostala samo še dva — voditelji in ljudstvo. Še en korak, pa bo družba postala brezrazredna.

Popoldne sem se seznanil tudi z ostalimi novinarji. Skoro dve uri smo čakali na avtobus v hotelski veži, da bi se peljali na izlet. Ni bilo gotovo, ali bo avtobus sploh prišel, in direktor je nekaj govoril, da je vsega kriv Snoj, ki je bil tedaj minister za lokalni promet. Gotovi tudi nismo bili, kam naj bi goste peljali. Predlagal sem Bled, kar je bilo direktorju prav, toda vodja poti, ki je dopisnike spremljal iz Beograda, je dejal, da ima stroga navodila, naj časnikarjem kaže „ruševine in samo ruševine“. V Sloveniji ruševin ni manjkalo, toda nismo se spomnili na nobene v bližini Ljubljane, vsaj ne na take, ki bi napravile velik vtis. V splošni zmedbi se nihče ni spomnil na Rašico, ki so jo Nemci požgali l. 1941 in ki smo jo imeli pred nosom. Zgodilo se je tudi nekaj zabavnega: preden smo prišli do sklepa, kam gremo, se je osebni avto, s katerim naj bi se vozila Louisa Strong in sovjetski general, z njima odpeljal proti Bledu. Morali smo telefonirati milici v Kranj, da so avto poslali nazaj v Ljubljano, odkoder naj bi prišel za nami. Vsi so se smejali in eden od ruskih majorjev je navihano pripomnil: V etom avtomobile dolžen razvivalsja bolšoi roman. — V tem avtomobilu je gotovo prišlo do celega romana.

Končno se je avtobus z nami odpeljal. Bil sem vesel, ker sem se sramoval slabe organizacije, saj smo sicer Slovenci tako radi ponosni na svojo organizacijsko sposobnost. Moje veselje ni dolgo trajalo. Komaj je avtobus prišel čez karlovški most, je motor zakašljaj in se ustavil.

Kljub temu smo prispeli v Žužemberk pred mrakom. Kar zadeva ruševine, jih je bilo tam zares več kot dovolj. Odšli smo na mestni ljudski odbor in prebivalce so pozvali, naj se zberejo, da nam bodo povedovali o svojih nesrečah.

Predsednik mestnega odbora je začel z govorom, ki naj bi bil očitno zelo dolg. Toda nekdo ga je osorno zavrnil, da to ni 85

miting, in novinarji so predlagali, naj bi ljudje rajši odgovarjali na njihova vprašanja. Prevajal sem vprašanja v slovenščino in odgovore nazaj v angleščino, medtem ko je Kanadčan obenem prevajal vse v ruščino. Vendar ni bilo videti, da bi se Rusi za celo zadevo zelo zanimali. Kmalu so prenehali delati beležke. Vprašanja so odkrivala nesrečno zgodbo Žužemberka. Mesto so zavzemali in spet izgubljali Italijani, partizani, Nemci in domobranci. Vsi po vrsti so mesto obstreljevali in končno ga je bombardiralo še zavezniško balkansko letalstvo. Spomnil sem se na letala, ki so letala nad nami v Črmošnjicah verjetno proti Žužemberku. Prebivalci so enodušno obsojali domobrance, vendar sem se jaz spraševal, koliko domobrancev je pač prišlo od tu.

Nato je mlado dekle usmerilo intervju na drugo temo. Začela se je pritoževati nad obnašanjem zaveznikov na Primorskem. Rekla je, da je hodila na slovensko učiteljske v Gorici, a da so ga zavezniški brez razloga zaprli. Malo se mi je zdelo čudno, da se je to dekle iz Gorice po naključju pojavilo v Žužemberku ravno ob obisku novinarjev. Bila je očitno fanatična. Zaprla je oči in zamaknjeno govorila o zlobnih Angležih in Američanih. Dopisnike je vse to zelo zanimalo. Slišal sem pripombe, da je dekle očitno zelo inteligentno. Mene ni zanimala toliko njena inteligenca kot pamet tistih, ki so vodili jugoslovansko politiko na Primorskem. Nisem mogel verjeti, da bi zavezniški zapirali slovenske šole iz gole zlobe, prej bi bil verjel, da so jih komunisti uporabljali za svojo protizavezniško propagando. To pa je bilo zelo slabo za Slovence na splošno in posebno za primorske Slovence.

Ko se je vse končalo, se je pojavila na prizorišču Louisa Strong. Jezila se je, ker se je odpeljala v nasprotno smer, toda pomirila se je, ko so ji obljubili, da bo lahko ostala v Žužemberku čez noč in da bodo prebivalci zanjo celo zgodbo ponovili.

Ostali smo se odpeljali proti Ljubljani. Med potjo sem se pogovarjal z ameriškim dopisnikom, ki je popravljaj moje napake v angleščini in me začel spraševati o plačah in cenah v Sloveniji. Znal sem mu povedati, da imam 4000 dinarjev na mesec, kar je bilo za tiste čase kar precej, toda moral sem tudi priznati, da je sicer moje poznanje gospodarskega položaja precej pomanjkljivo. Nisem vedel natančno niti, koliko staneta kruh in moka. To je bil zame dober nauk. Zavedel sem se, da ni dovolj, da je človek pri sebi prepričan, da je režim zanič, temveč da mora znati razložiti tudi zakaj. Končno mi je

povsod uspeli. "Ta nepričakovana izjava me je presenetila in nisem si bil čisto na jasnem, kaj hoče reči. Vsekakor se je v svoji napovedi zelo zmotil, vsaj kar tiče mojega uspeha v komunistični Jugoslaviji.

Večerjali smo v „Unionu“. Šel sem tja z dopisnikom Daily Workerja, ki mi je prekoval prav tako svetlo bodočnost kot Američan. Po večerji je imel direktor govor v slovenščini. Hotel je, naj ga prevedem v ruščino, toda moje znanje tega jezika ni bilo tolikšno, da bi to lahko gladko opravil. Zatorej sem prevajal v angleščino, eden od dopisnikov pa v ruščino. Čudil sem se, zakaj sva bila direktor in jaz edina domačina pri tej večerji. Zdelo se mi je, da je bila velika skupina tujih časnikarjev dovolj važna, da bi lahko poslali kakega od ministrov, ki jih je bilo tako in tako kot listja in trave. Če pa že ministrov ni bilo dovolj na razpolago, bi lahko poslali kake druge domačine, ki so znali angleščino in ruščino.

Na direktorjev govor je odgovoril dopisnik NBC. Govoril je v ruščini — čudil sem se, kako dobro so vsi znali ruski — in nam povedal, da je bil v Stalingradu ob nemški vdaji. Prvi sovjetski oficir, na katerega je maršal von Paulus naletel, je bil mlad poročnik. Von Paulus je zahteval, da hoče govoriti z najvišjim oficirjem, na kar je poročnik odvrnil: „Tukaj sem jaz najvišji!“ Dopisnik je zaključil z željo, da bi tudi pri nas vsi mladi ljudje lahko nastopali s prav takim ponosom in bi se imeli za najvišje v Jugoslaviji.

Tedaj se je primerilo nekaj nepričakovanega. V veliki jedilnici ni bilo nikogar razen nas in dveh sovjetskih letalskih oficirjev, ki sta sedela sama zase pri bližnji mizi. Ko je Američan končal, sta nenadoma oba vstala in eden se je obrnil na sovjetskega generala: „Tovariš general, dovolite mi, da tudi jaz spregovorim nekaj besed!“ General se zanj ni zmenil. Opazil sem, da sta oba komaj kaj čez dvajset in da sta mogoče popila kako kapljico preveč. Molk je prekinil eden od sovjetskih majorjev: „Kako se upate tako obnašati v prisotnosti generala?“ Mladi oficir je odvrnil: „Prosil sem generala, da bi smel govoriti in povedal bi rad samo to, da je treba vedno in povsod govoriti resnico.“ Kazalo je, da jima ni bil všeč Američanov govor. Drugo jutro sem slišal, kako so se dopisniki z zanimanjem pogovarjali o tem incidentu.

Preden so se dopisniki odpeljali, so imeli še intervju s predsednikom slovenske komisije za vojne zločine in predstavnikom ministrstva za gradnje. Prvi je bil med vojno zvezni oficir pri britanski vojaški misiji in je znal angleščino vseka-

kor bolje kot jaz. Kljub temu ni hotel govoriti angleški in sem jaz moral prevajati njegove izjave. Ko nisem takoj našel angleškega izraza za „represalije“, mi je pomagal. Oba zastopnika sta navajala številke o vojnih zločinih in škodi v Sloveniji. Zahodni novinarji so si vse zvesto zapisovali, Rusi pa se zanju sploh niso zmenili.

Ob desetih smo se odpeljali na letališče, toda zvedeli smo, da letala ne bo do ene. Domenil sem se z direktorjem, da ne bomo čakali na letališču, temveč da se bomo peljali na grad, kamor nam bodo prinesli nekaj sendvičev in pijače. Ko smo uživali razgled z gradu, je jedača in pijača prišla obenem z gospo Vilfan. Od nje so novinarji še enkrat slišali zgodbo o zavezniškem zatiranju primorskih Slovencev, toda nikakor nismo mogli najti nobenih kozarcev. Ker nismo mogli pričakovati, da bodo gostje pili iz steklenic, vsaj ne Louisa Strong in lepa Čehinja, sem se podal na lov za steklenino. Nekdo mi je povedal, da je v gradu vojaška meteorološka postaja, ki da ima tudi lastno kuhinjo. Tekli smo tja in kuhar je bil takoj pripravljen, da nam posodi kozarce, toda pojavila se je zapreka v osebi komandanta. Ta je prišel v kuhinjo in začel vpiti: „Kaj hočete tukaj?“ Z direktorjem sva razložila, da so zunaj tuji novinarji in da potrebujemo kozarce, da bi jim postregli s pijačo. „Brigajo mene tuji novinarji,“ je vpil komandant. „Tukaj sem jaz komandant in nihče ne bo jemal kozarcev brez mojega dovoljenja.“ To je bil dober primer komunistične prevzgoje. Ta fant, ki je najbrž komaj znal pisati, je trdno verjel, da tuji dopisniki ne pomenijo nič v primeri z njegovim komandantstvom in z njegovo oblastja nad meteorološkimi kozarci. Direktor se je naprej pogajal z njim, medtem ko sem jo jaz pobrisal s plenom.

Po odletu novinarjev sem z zanimanjem čakal, kakšne sadove bo rodil njihov obisk v obliki agencijskih brzojavk. Nisem čakal dolgo: Reuter je objavil kot poseben nedeljski komentar članek svojega dopisnika pod naslovom: „Izgubljeno kraljestvo kralja Petra.“ Moj znanec, Reuterjev moskovski dopisnik, je opisal obisk v Zužemberku, toda največ pozornosti je posvetil agrarni reformi. Pisal je, da je agrarna reforma končno dala zemljo v Jugoslaviji kmetom, medtem ko je bila prej last veleposestnikov. Seveda sem se ujezil. Bilo je zares smešno, pisati na tak način o tipični državi malih posestnikov, kot je bila Jugoslavija. Sklenil sem, da mu pišem.

Dr. Nagode mi je dal številke, iz katerih je bilo razvidno, da je zemlja v Jugo-

slaviji vsaj od leta 1920 naprej pripadala malim posestnikom in da je bilo komaj vredno govoriti o odstotku površine, ki je bil last veleposestnikov. Druga agrarna reforma ni bila nič drugega kot pesek v oči neumnim buržujem in je komaj kaj spremenila na lastninski strukturi. (Kidrič sam je isto popolnoma jasno povedal na petem kongresu jugoslovanske komunistične partije l. 1948). Velik del zaplenjene zemlje ni pripadal veleposestnikom, ampak kmetom nemške narodnosti. Pa tudi ta površina je bila tako majhna, da je komaj mogla imeti kak vpliv na agrarno preneseljenost, ki je bila za Jugoslavijo pereče vprašanje.

Izročil sem pismo britanskemu konzulu, vendar ne vem, ali je kdaj prišlo v roke naslovniku.

Moj prijatelj Dr. Marko je imel srečo. Ko mu niso dali mesta na Univerzi, za katerega je imel vse potrebne kvalifikacije, je prosil za potni list in — ga tudi dobil. Ne vem, kakšne nadnaravne sile so delovale zanj. Nasprotno je imel njegov bratranec Vadim manj sijajne domisleke. Čeprav je bil rojen v Švici in je tam preživel vso mladost, ga je sedaj premočila „osvobodilna“ propaganda in je prišel v Jugoslavijo.

Njegovi prvi vtisi so bili po vsem videzu dobri. Nekega večera je skozi vrata našega stanovanja padla kuverta. Ko sem odprl, ni bilo zunaj nikogar, vendar mi ni bilo težko ugotoviti, kdo je tajinstveni poštar. V ovitku sta bili dve pismi, eno mi je poslal Marko N. iz Ženeve, drugo je bilo podpisano samo z V. M. Ker sem se z Vadimom srečal že prej pri njegovi teti, je bilo sklepanje lahko, toda po drugi strani se je izkazalo, da Vadim ni vedel, da sva jaz in naslovnik pisma ista oseba.

Marko N. je spraševal za novice o meni in nekaterih svojih prijateljih, Vadim pa je izražal svoje navdušenje nad položajem v Jugoslaviji in me je prosil, naj mu pomagam razbliniti neresnično propagando, ki je krožila tačas v Švici, namreč da po vseh kandelabrih v Jugoslaviji vise likvidiranci. Najbrž naj bi bil pisal Marku N. in Branku v Ženevi, naj prideta domov.

Vadimovo pismo je bilo en primer več, kako nerodna je bila antikomunistična propaganda emigrantov in tako imenovane „reakcije“ v Jugoslaviji. Krožile so fantastične vesti, o katerih neresničnosti se je lahko prepričal vsakdo, ki je obiskal Jugoslavijo za nekaj dni. Tudi doma so ljudje, ki so prihajali v stik s tujci, poskušali, da bi jih prepričali, kako je v Ju-

goslaviji slabo. Ponavadi so se pritoževali nad svojo osebno nesrečo. Neki Anglež mi je pravil, kako se mu je v Beogradu nekdo pritoževal, da je imel pred vojno tri avtomobile, sedaj mu je pa ostal samo eden. „Verjetno pričakuje,“ je dejal Anglež, „da bomo šli na vojno, da dobimo njegove avtomobile nazaj.“ Taki argumenti so povzročili mnenje mnogih tujcev, da so samo bogataši proti komunistom, ker so jim vzeli premoženje. Iz podobnih razlogov vsaj od začetka komunistom tudi ni bilo težko prepričati tujcev, da je bil vsakdo, ki je proti Titu, kolaborater.

V resnici je bil položaj v Jugoslaviji mnogo hujši, kot so opisovale grozotne zgodbe o obešencih na kandelabrih. V vsakem kraju je OZNA likvidirala nekaj ljudi takoj po tako imenovani osvoboditvi. Meni je bil znan primer Splita. Slišal sem, da so v Beogradu postrelili vse prometne žandarje.

Poražene ustaške enote so se umikale preko Slovenije po dravski in savinjski dolini proti Avstriji. Partizani so jih večinoma zajeli in pobili skupaj z ženami in otroki. Na Krškem polju so baje kmetje pri oranju vsepovsod odkrivali mrličje. Govorili so, da je na ta način v Sloveniji končalo kakih 60 do 80.000 Hrvatov.

Slovenski domobranci so se poskusili umakniti na Koroško skupaj s desettisoči prestrašenih civilistov. Precej civilistov so partizani ustavili, preden so dosegli avstrijsko mejo. Pripeljali so jih v Škofove zavode v Št. Vidu. Kmalu so prišli tja tudi domobranci, ki se jim je uspelo umakniti na Koroško, a so jih Britanci vrnili komunistom. Iz Št. Vida so odpeljali kakih 12 do 20.000 ljudi na razne kraje v Sloveniji, povečini v okolico Ljubljane in na Kočevsko, in jih v množicah likvidirali.

Večino civilistov so izpustili.

Jaz sam se domobrancem nikdar ne bi mogel pridružiti. Toda izdajalcev je lahko deset ali sto, ne more jih pa biti desettisoč. Tako ali večje število je očitno znak, da je marsikaj narobe na drugi strani. Ubitih domobrancev niso nikoli sodili. O njihovi usodi je odločala komunistična policija brez posebnega oklevanja. Najboljši dokaz, kako nepravilna je bila njihova usoda celo s komunističnega stališča, je dejstvo, da je bil načelnik domobranskega štaba, ko so ga Britanci vrnili, obsojen na dvajset let, medtem ko so njegovi podrejeni — povečini preprosti kmečki fantje — ležali mrtvi po raznih jamah. Med likvidiranimi so bili moj stric kapetan Joško Sajovic, bratranec Feri Sajovic, moj prijatelj kapetan Jelko Hočevnar in dolgoletni sošolec Lev Zupančič.

Likvidacije so se nadaljevale skoro celo

leto po „osvoboditvi“. Cenili so, da je bilo po vojni likvidiranih kakih tristotisoč ljudi, ne da bi jim kdo sodil.

Jeseni 1945 so se začeli procesi, ki so bili kaj čudni.

Klinar, bivši direktor jeseniške železarne, je bil obsojen na smrt, ker je prepričal partizane, naj ne razstrele tovarne. Niso ga ubili, toda predsedel je kakih 5 let, čeprav se je sam Tito nekaj kasneje zahvaljeval jeseniškim delavcem, da so ohranili med vojno železarno. Tudi direktor Kreditnega zavoda je bil obsojen na smrt, ker je banka odprla tekoči račun fašistični stranki. Kaj naj bi bil pravzaprav storil?

Uvedena je bila kolektivna odgovornost. Če je kako podjetje na kakršen koli način „sodelovalo“ z okupatorjem, za kar je že zadoščalo, da ni prenehalo med okupacijo z delom, so obsodili vse lastnike ali člane upravnega odbora in seveda podjetje zaplenili.

Poleg podjetij so pobrali vse osebno imetje obsojencev in so ga razdelili med zaslužne komuniste. Tostijevo vilo so na pr. z vsem, kar je bilo v njej, izročili Francu Leskošku. Ko je gospa Tostijeva šla prosit, naj ji dajo vsaj nekaj obleke za 70-letnega moža v zaporu, so ji dali frak in cilinder. Josip Vidmar, ki je postal predsednik Sveta Narodne Osvoboditve, je dobil Dukičevo vilo, kasneje so mu dali še Glanzmannovo vilo pri Tržiču za letno rezidenco.

Nikakor ni bilo treba biti obsojen, da je bil človek ob vilo. Boris Kidrič se je na pr. naselil v Ebenspangerjevi vili za ljubljansko opero, ki jo je Gestapo zaplenil kot židovsko med vojno. Lastnica in njena mati sta se pa morali naprej stiskati v eni sami sobi. Pogosto so komunisti lastnino, ki so jo zaplenili nacisti, enostavno prevzeli. Artur Heller, industrijalec iz Kranja, ni nikoli dobil nazaj ne svoje tovarne, ne svoje vile, ki so jo zaplenili Nemci kot židovsko imovino. V ta namen so proglasili njegovo ženo za Nemko, dasi je bila najčistejša Slovenka. Njihovo vilo so spremenili v otroške jaslji, kar se je nekajkrat zgodilo, da bi zakrili dejstvo, da so najboljše stvari dobili komunistični voditelji in vodilni „sopotniki“. Tu se je pokazalo, kako zmotna je Marxova trditev, da je prisvajanje odvisno od oblike lastnine. Prisvajanje je velikokrat odvisno od politične oblasti.

Banko Slavijo, ki jo je Gestapo uporabljal za svoj glavni stan, je prevzela OZNA. Edina razlika je bila, da so gestapovci uporabljali samo pisarne, oznovci so pa pometali ven tudi vse stranke iz drugega krila stavbe.

Razen za vile so se komunistični vodi-

telji zelo zanimali za avtomobile. Ob partijskih konferencah je bilo mogoče videti zbrane pred stavbo, v kateri je konferenca bila, vse boljše avtomobile v Ljubljani, tako na pr. pred Slavijo ali pred bivšo Trgovsko zbornico, kjer je bil Centralni komaj kak avto, razen tistih, s katerimi komite. Prva leta po vojni je bil v prometu so se vozili partijski voditelji.

Nevarnost aretacije ni pretila samo domnevnim kolaboracionistom, temveč od vsega začetka tudi bivšim partizanom. Rada so aretirali, da ni nihče vedel zakaj. Dr. Vrhunc je bil aretiran zaradi istih „zločinov“, zaradi katerih so ga obsodili na smrt že Italijani, namreč, ker je šel med vojno v Švico in od tam iskal stik z vlado v Londonu. Izpustili so ga šele čez nekaj mescev.

Kmalu ni bilo prav nič važno, kaj je bil kdo med vojno. Glavna stvar je bila, da si brezpogojno podpiral komunistični režim. Bivši nacistični kolaboraterji so lahko dobili manj pomembna mesta, če so prešli na komunistično stran pred koncem vojne in so sedaj pihali v komunistični rog prav tako kot prej v nacističnega ter hvalili modro partijsko vodstvo.

Opazovali smo vse to s presenečenjem in hudimi slutnjami. Skušali smo intervenirati za nekatere prijatelje, toda brez uspeha. Intervencij komunisti niso marali in bile so nevarne za samega tistega, ki je interveniral. Pripovedovali so, da je komunistom samim prepovedano intervenirati celo za ljudi, ki so jim osebno pomagali med vojno. Toma Kneza so na pr. obsodili na nekaj let iz čudnih razlogov, dasi je v svojem stanovanju skrival med vojno sina Sergeja Krajgerja, bratranca šefa policije.

Ni bilo samo nemogoče intervenirati pri malih in velikih komunističnih voditeljih, komaj je bilo mogoče z njimi sploh govoriti. Bili so naduti in so naravnost sovražili in zaničevali vsakogar, ki ni pripadal njihovemu najožjemu krogu. To ni čudno, saj so si domišljali, da so v posesti „dokončne resnice“ o bodočem razvoju človeštva.

Ves ta čas sem še naprej obiskoval britanskega vice-konzula. Hodila sva na sprehode in povabil sem ga celo v Kranj. Pripovedoval mi je, da so mu pri vojaki rekli „rdeči major“ zaradi njegovih levičarskih nazorov. Bil je zelo naklonjen jugoslovanskim partizanom, ko je postal zvezni oficir pri jugoslovanski IV. Armadi, toda korak za korakom je postajal bolj in bolj razočaran. „Samo varajo lju-

di,“ je dejal. „Rad bi razložil ljudem doma, kdo so ti ljudje.“ Kljub temu ni imel niti najmanjšega namena, da bi se zavzemal za intervencijo v Jugoslaviji. Vojna se mu je studila. Nekoč sva med sprehodom opazila skupino otrok, ki so se igrali vojake. „Moral bi otrokom prepovedati, da se igrajo vojake,“ je pripomnil.

Nekajkrat mi je kazal anonimna pisma, ki jih je prejemal. Pisma so se pritoževala nad komunističnim režimom in posebno nad pokoljem domobrancev. Bral sem tudi neko pismo, ki se je zavzemalo za priključitev Slovenije k Avstriji. Neznani pisec je trdil, da so Slovenci lahko postali komunisti edino pod balkanskim vplivom. Pri tem je pozabljal, da so mnoge Slovence pognali v roke komunistom Avstrijci, ki so v Sloveniji uganjali teror pod nemškimi vodstvom.

Komunistične oblasti so bile do konzula pogosto zelo nesramne. Dogajale so se stvari, ki niso imele velikega pomena, ki so bile pa vendar neprijetne. Ko so dali konzulu na razpolago vilo na Bleiweissovi cesti (v tej vili je bil prej Oddelek za dnevne novice), so žaluzije napravili tako, da jih ni bilo mogoče potegniti do kraja dol in je bilo zvečer videti naravnost v konzulovo pisarno. Pred konzulatom je bila stalno straža, ki naj bi baje varovala konzula tako pred vsiljivci. V resnici je stražar pregledoval osebne izkaznice in tako nadzoroval, kdo hodi na konzulat. Nekega večera je v konzulat zašel pijanec. Človeku ni bilo treba biti posebno inteligenten, da se mu je posvetilo, da je za vsem tem OZNA. Konzula so vse te malenkosti seveda po nepotrebem jezile.

Ob koncu septembra mi je načelnik Oddelka spet naročil, naj grem na predsedstvo vlade za tolmača. Po dolgih pogajanjih z vratarjem, ki me ni hotel pustiti v stavbo, češ da so uradne ure mimo, so me peljali v pisarno podpredsednika vlade, kjer sem našel podpredsednika Marjana Breclja v razgovoru s konzulom. Konzul se je prišel pritožiti proti neprijetljskemu zadržanju slovenskih oblasti. Prevajal sem njegove pritožbe, povečini stvari, ki mi jih je že prej sam pravil. Podpredsednik je odgovoril, da mu je za vse to zelo žal, toda da slovenska vlada ne more storiti ničesar, ker nima nad OZNO nobene oblasti, kajti ta je pod direktno pristojnostjo beograjskega ministrstva za obrambo. Obljubil pa je, da bo pritožbe sporočil naprej. Konzul je omenil tudi pisma, ki jih je dobival, posebno o pokolju domobrancev in je končno naznanil, da

pride prihodnji četrtek v Ljubljano britanski ambasador.

Nato je odšel in jaz sem odšel takoj za njim. Srečala sva se na stopnicah, nakar me je povabil, naj grem z njim na konzulat na kozarec pijače. Ko sva sedela ob whiskyju, me je nepričakovano vprašal: „Sedaj mi pa zares povejte, ali ste agci t OZNE.“ Bil sem več kot presenečen, toda njegov sklep ni bil docela nelogičen; po eni strani sem hodil k njemu na privatne obiske in se pritoževal nad komunisti, po drugi sem pa nastopal kot zaupni tolmač. Moj obraz ga je hitro prepričal, da me je sumničil po krivem. „Fant moj,“ je rekel, „igrate se z ognjem. Jaz vas imam za oznovskega agenta, OZNA vas ima pa najbrž za špijona.“

Ko sem o tem razgovoru pravil dr. Nagodetu, mi je rekel: „Pa ste res malo avanturista.“ Nekoč me je uniformiranec ustavil na cesti pred Sodnijo in zahteval osebno izkaznico. Zdi se mi, da je bil to dr. Damjan — Tomo, kasnejši tožilec na Rupnikovem procesu. Pokazal sem mu uradno izkaznico Tiskovnega urada in ga vprašal, za kaj gre. Vzkliknil je: „O, Tiskovni urad, v redu. Samo nekaj me je zanimalo.“ Mislil sem, da to ni bilo v nobeni zvezi z mojimi obiski pri britanskem konzulu. Obiskal sem ga sicer pol ure pred tem, toda medtem sem bil že doma in sem hodil drugod po mestu. Vendar je verjetno, da so me videli, ko sem prišel iz konzulata in mi sledili do doma in naprej. Nikoli nisem dvomil, da so bili pred konzulatom skriti opazovalci, potem ko so na konzulovo zahtevo umaknili stražo.

Septembra je odstopil minister Milan Grol, nato pa še ministra Ivan Šubašić in Zdravko Šutej. Ne vem, zakaj niso odstopili vsi obenem. Ostavka je bila edino, kar jim je preostalo. Čeprav je Tito-Šubašičev sporazum jamčl vse mogoče svoboščine, komunisti seveda niso dali niti ene.

V Sloveniji je predsednik Prezidiija SNOS-a (Svet narodne osvoboditve Slovenije), Jože Vidmar, ki je bil obenem predsednik Osvobodilne fronte, izjavil, da so Slovenci tako monolitni, da ni treba poleg Osvobodilne fronte nobene druge stranke.

Postalo je jasno, da so bili vsi upi na svobodne volitve prazni. To je bilo tem bolj presenetljivo, ker so zavezniške vlade, posebno britanska, posredovale med Titom in Šubašičem. (O tem izrecno govori Tito v svoji knjigi Borba Naroda, str. 249). Istočasno ni bilo težko videti, da zahodne zavezniške vlade niso z vese-

ljem gledale prevlade komunistov v Jugoslaviji, in zatorej pričakovati, da bo njihova politika usmerjena proti Jugoslaviji kot celoti.

Od bivše „Pravde“ nas je ostalo samo šest ali sedem. Zbrali smo se po enkrat na teden v Nagodetovi hiši, da bi se pomenili o tem, kaj bi bilo mogoče storiti. Nekateri prijatelji so se jezili na Angleže, ker je njihova politika začela kazati sovražno razpoloženje proti Jugoslaviji zaradi njenih komunističnih gospodarjev, medtem ko so menili, da so Angleži v veliki meri sami krivi za razvoj dogodkov med vojno. Čeprav je gotovo nekaj resnice v tem, bi se morali tudi Slovenci in Jugoslavlani sami prijeti za nos, posebno tako imenovana inteligenca. Sicer pa ni bilo časa za rekriminacije, marveč je bilo treba nekaj ukreniti, da bi Zahodu vsaj dokazali, da komunisti nimajo pravice govoriti v imenu vse Jugoslavije.

V tem času smo spet začeli razpravljati o programu nekomunistov. Jaz sem seveda trdil, da mora biti osnovna točka povratek h krščanski morali, t. j. vsaj minimalni dobri veri, ki bi seveda morala izključiti umore, laž in rop iz politike. Taka bona fides je seveda zelo abstraktna reč povsod, kjer že ne obstoja. Drugi so bili še vedno mnenja, da je gospodarstvo bistvenega pomena. Dr. Nagode je večkrat poudarjal, da mora biti gospodarstvo v vsaki državi v skladu z njenimi možnostmi, namreč z možnostmi, ki jih dajejo geološki pogoji. Vendar je po vojni nekajkrat dejal, da prirodoslovje najbrž ne more dati odgovor na vse. Pogosto smo se smejali, ko je pravil o nekem svojem profesorju s Sorbone, ki je trdil, da je edino vprašanje, ki ga geologija še ni rešila, kako obarvati na mapah nove geološke formacije. Ing. Kavčnik in profesor Hribar sta imela vsak svoje predloge za gospodarske reforme. Ker sem se jaz medtem spreobrnil h klasični, da ne rečem liberalni ekonomiji, so mi bile vse take herezije zelo sumljive, o čemer smo na dolgo debatirali.

Ing. Kavčnik je menil, da bi njegov predlog lahko služil kot most med komunizmom in ostalimi. V zvezi z našimi zlemi slutnjami o bodočnosti odnošajev med Jugoslavijo in Zahodom in o njihovih posledicah, se je odločil, da napiše pismo ministru Kardelju. Ponudil mu je svoj načrt in zapisal, da bi utegnil biti koristen v sedanjem trenutku, ko „je komunizem dosegel višek“, da se ne bi zapletli v nesporazume z Američani in Britanci. Seveda ni dobil nobenega odgovora. Kako bi se mogel nekdo, ki je v posesti dokončne resnice, v posesti alkimističnega kamna

modrosti, ostrega orožja iz arzenala marksizma-leninizma, zmeniti za tako nesramno pismo?

Nato je ing. Kavčnik potoval v Beograd po svojih lastnih poslih. Šel je na ameriško ambasado in ob tej priložnosti govoril tudi o politiki. Izročil je Američanom pismo, ki bi ga bilo mogoče povzeti nekako takole: Zakaj zahodni zavezniki nalagajo Jugoslaviji odgovornost za dejanja komunistične vlade, ki so jo sami pomagali instalirati? Jugoslovani nimamo nobene možnosti govoriti in protestirati proti temu, kar delajo komunisti. Če je plebiscit kje potreben, je potreben v Jugoslaviji. — Kasneje je ing. Kavčnik poslal kopije tega pisma po pošti na različne naslove ter prosil, naj ga bralci prepišejo in po možnosti prevedejo ter pošljejo v tujino.

V Beogradu se je ing. Kavčnik oglasil pri ministru Grolu in podpredsedniku Jovanoviću. Jaz ob tem času za drugega nisem bil posebno navdušen, ker sem mu zameril vodilno udeležbo v Ljudski fronti, ki sem jo imel seveda za popolnoma komunistično organizacijo, in sodelovanje pri izdelavi programa za Fronto.

Ing. Kavčnik je prinesel v Ljubljano nekaj izvodov Grolove „Demokracije“. Nekako ob istem času je v Zagrebu začel izhajati hrvatski opozicijski tednik. Prišlo nam je na misel, da bi tudi v Ljubljani izdajali kaj podobnega. Ing. Kavčnik je govoril o tem s krščanskimi demokrati in jih povabil, naj sodelujejo z nami pri tem podjetju, toda ti so bili bolj previdni in so odgovorili, da še ni čas.

Vsekakor je bila verjetnost, da bi nam dovolili izdajati časopis, zelo majhna. Zagrebški tednik je izšel samo enkrat, dasi ga je urejevala vdova za Radićem, ki so ga komunisti proglašali za svojega predhodnika. Kasneje so komunisti na podoben način napadli Eleonoro Roosevelt, ki je bila ameriška delegatka v Združenih narodih, medtem ko so Roosevelta častili kot pristnega prijatelja svetovnega miru in seveda komunistov, odkar je umrl. Uredništvo zagrebškega tednika so povsem razbili.

Ob koncu oktobra sem se sam peljal v Beograd in videl konec „Demokracije“. Prodajalce časopisa, ki so imeli velik uspeh, so napadali na ulici, nakar je „publika“ (t. j. OZNA) polila časopis z bencinom in ga požgala. To sem videl na lastne oči. Zatem so začeli stavkati stavci, ki so Demokracijo tiskali, nakar jo je javni tožilec prepovedal.

Šel sem k ministru Grolu in ga vprašal, kaj namerava storiti ob volitvah. Dejal mi

je: „Vidite, kaj se po cestah godi. Vsaka aktivnost je nemogoča. Vse je odvisno od odnošajev med velesilami.“

V Ljubljani smo še enkrat poskusili organizirati opozicijo. Dr. Nagode, neki profesor in jaz smo se sestali z dvema zastopnikoma katoliške stranke in socialdemokratov. Razgovori so bili brez rezultata. Zdi se mi, da je bil glavni razlog za to očitna nezmožnost kakršnega koli javnega dela, kar je preplašilo voditelje kakor tudi njihove morebitne pristaše. Težko je reči, v čem je bila ta nemožnost, toda vsi smo se zavedali, da je nad nami nekaka groznja.

Volitve so bile 11. novembra. Končale so se seveda s preko 90% zmago Osvobodilne fronte. Precej visok odstotek abstinence in glasov v „tretjo skrinjico“ so priznali samo v Vojvodini in v severovzhodni Sloveniji. Kaže, da so bili volilci v teh predelih tako pod vtisom obnašanja sovjetske vojske, ki se v Jugoslaviji ni vedla nič boljše kot drugje, da je prebivalstvu hitro postalo jasno „kam gremo“. Zatorej ni pomagal niti občutek strahu, niti obljube o sijajni bodočnosti ali spomini na „slavno osvobodilno vojno“, da bi glasovali za režim. Opozicija tam je bila celo tako močna in očitna, da komunistom ni kazalo naknadno spremeniti rezultatov.

Komunistični voditelji so proglasili te volitve za najbolj svobodne, kar jih je doslej bilo v Jugoslaviji. Odsotnost opozicije so razlagali kot nesposobnost opozicijskih voditeljev, da predložijo kakršen koli „pozitiven“ program po komunističnem pojmovanju. Po njihovem mnenju je bil edini pozitiven program komunističen, začasno zakamufliran kot program Osvobodilne fronte. Kdor ni bil za ta program v celoti, je bil enostavno zločinec. Toda celo, če bi opozicija sprejela ta program v celoti, bi bili njeni člani vseeno zločinci, ker bi ga sprejeli samo v besedah, ne pa po duhu, ki je, da morajo imeti komunisti absolutno oblast. Takega „pozitivnega“ programa seveda ni mogla sprejeti nobena opozicija, ker je potem ni bilo treba.

Da bi zakrili pomanjkanje opozicije pred svetovno javnostjo, so komunisti uvedli tako imenovano „tretjo“ ali „črno“ skrinjico. Ta je dala volilcem, ki so bili proti režimu, možnost, da vržejo kroglico vanjo, komunistom pa, da so šteli glasove, kakor se jim je zdelo. Nadalje so komunisti trdili, da so volilci imeli na večini volišč priložnost izbirati med dvema kandidatoma Osvobodilne fronte. Ne glede na to, da je v večini primerov zmagal prvi, t. 91

j. stoodstotno komunistični kandidat, je malo važno, ali ima človek pravico izbirati med komunistom ali komunistično lutko.

Najboljši dokaz, da volitve niso bile svobodne, je bil rezultat volitev sam; kolikor vem, še ni bilo nobenih svobodnih volitev, na katerih bi kaka stranka dobila 90 odstotkov. Ne bom trdil, da novembra 1945 Osvobodilna fronta ni imela mnogo pristašev. Mogoče bi v primeru svobodnih volitev dobili komunisti kakih 40 do 50 odstotkov glasov. Ni težko razložiti, zakaj je bilo še vedno toliko ljudi za komuniste. Predvsem ni bilo nobene možnosti ljudi posvariti pred tem, kar je prihajalo. (Sicer pa: Ali je mogoče imenovati svobodne volitve brez svobode govora?) Komunisti sami so se skrbno izogibali povedati, kaj so njihovi cilji. Govorili so o „novem tipu demokracije“, o „višjem razvoju“ in obljubljali raj na zemlji. Sklicevali so se na hvaležnost, ki jo je dežela dolžna komunističnim osvoboditeljem, in proglašali, da opozicijo sestavljajo sami kolaboraterji. Take obtožbe so zalegle predvsem pri tistih, ki so med vojno izgubili svoje bližnje in so mislili, da morajo ostati zvesti njihovemu spominu. Podpora Titu iz tega razloga je trajala še precej dolgo. Meni se je vedno zdela ta logika čudna. Če so se tisti, ki so padli, borili za svobodo, so jih izdali komunisti, brž ko so začeli misliti na svojo diktaturo, to se pravi od vsega začetka, ne pa tisti, ki so tej diktaturi nasprotovali, a niso zaradi tega padli Hitlerju okoli vratu.

Končno je bilo mnogo ljudi, ki jim ni bilo všeč vse, kar se je dogajalo v Jugoslaviji, za Tita, ker so ga še vedno imeli za nekakšnega predstavnika slovanstva. Govorili so: „Da, toda Rusi so za to.“ Nekoč sem na to pripombo odvrnil: „Potem naj pa hudič vzame še Ruse.“ Star, spoštovanja vreden profesor, mi je razlagal, da bi morali biti vsi za Tita, ker je Tito za slovanstvo in bo rešil zatirane brate. Po njegovem trenutno res ni bilo demokracije, toda to je bilo potrebno v interesu Jugoslavije. Stari gospod je bil zelo hud na Angleže in Američane. Bojim se, da so od tega imeli zelo malo zatirani bratje ali slovanstvo.

Ne vem za noben primer neposrednega nasilja, „vis corpore corpori data“, to je nikogar niso telesno prisilili glasovati. Metoda je bila mnogo bolj zahrbtna; vsakdo je bil več ali manj prepričan, da bodo komunisti vedeli, v katero skrinjico je spustil kroglico, ter da bo imelo slabe posledice zanj in njegovo družino, če bo glasoval narobe. Seveda niso nikomur povedali, kakšnim šikanam se izpostavlja, če ne voli prav. Jaz sem sam „volil“ pod vtisom. Na

dan volitev sem bil v službi in nisem volil do opoldne. Ob enajstih so prišli prvič vprašati, zakaj še nisem volil. Pri kosilu mi je oče pripovedoval, da je eden njegovih kolegov z ministrstva, član volilne komisije, prišel v urad in dejal, da je bilo dotlej oddanih na njihovem volišču šest glasov v „črno“ skrinjico. Ko sem glasoval sam, sem opazil, da ni bilo težko presoditi po gibih roke, kam je kdo spustil kroglico, posebno, ker je nekdo sedel za volilcem, tako da je videl v odprtino. Podobno „svobodne“ so bile videti volitve tudi na drugem koncu Jugoslavije v Novem Sadu. Tam je bil Dr. Zdravko z oddelki, ki so se umaknili iz Avstrije. „Volitve“ so ga tako zjezile, da se je spopadel s svojimi vojaškimi predstojniki, ki jim je zabrusil: „Prav nobene razlike ne vidim med vami in fašisti.“ Ker je bilo tako odkrito govorjenje precej nevarno, si je takoj zatem napisal dopustniško propustnico in se odpeljal v Trst.

Mnogim ljudem so tudi vzeli pravico do glasovanja. Dobro sem poznal dva taka primera: Dr. Nagodeta in dr. Svata. Nagodetu so vzeli volilno pravico zaradi njegovega političnega udejstvovanja med vojno. Obtožen je bil pred sodiščem „za slovensko narodno čast“, da je podpiral Mihajlovićevo politično linijo. Ko je dr. Nagode izjavil, da ni mogel podpirati Mihajlovićeve politične linije, ker Mihajlović ni imel nobene, je tožilec umaknil tožbo. Najbrž je niti ni umaknil zaradi te izjave, ampak zaradi ukaza od zgoraj. Svatu so vzeli volilno pravico, češ da je „bil domobranski podčastnik“. Čeprav ni imel nikdar nobenega opravka z domobranci, niti ni bil nikdar podčastnik v kateri koli vojski, je bila njegova pritožba zavržena. Sodnik je dejal, da je odbor, ki je izdal prvotno odločbo, potrdil, da je bil domobranski podčastnik. Takih primerov je bilo veliko. So značilni, dasi ne verjamem, da bi mogli bistveno vplivati na volitve.

In če ne bi vplivala na volitve varljiva propaganda, ne splošno vzdušje, ne odvzem glasovalne pravice, je še vedno ostala možnost, spremeniti rezultate pred objavo. Bilo ni nobenega nadzorstva.

Komentarji zahodnega tiska k jugoslovanskim volitvam so bili redki in, lahko rečem, cinični. Nekaterim časnikom so se zdele popolnoma v redu, v drugih je človek skoraj videl, kako so dopisniki zmajevali z rameni, češ kaj hočemo. To obnašanje je bilo podobno obnašanju ob nemškem razkrovanju Čehoslovaške. „Ali naj se borimo za Čehe?“ Niso se borili za Čehe, toda kmalu so imeli na vratu še vse hujšo nevarnost. Morda res ni bilo ob tistem času mogoče ničesar storiti za Jugoslavijo, toda

časnikarji bi vsaj lahko pojasnili, kaj se dogaja. Mesto tega je britanska in ameriška javnost še vedno verjela, da je vsak Jugoslovčan, ki je proti Titu, bivši kolaborater. Bili so celo ljudje, ki so na dolgo filozofirali o vzhodnem pojmovanju demokracije, da si ni bilo treba posebno napejnjati možganov, da je človek videl, kako zelo je „vzhodna demokracija“ podobna fašizmu in nacizmu.

Višek cinizma je pokazala skupina britanskih parlamentarcev, ki je Jugoslavijo obiskala ob volitvah. Vodila sta pri tem Ziliacus in Plats-Mills. Mills se je na pr. čudil, da še niso zaprli urednika „Demokracije“. Skupina je obiskala tudi OZNine zapore v Zagrebu in nekateri bolj glasni v njej so se navduševali nad tem, da so vsi zaporniki, s katerimi so govorili, izjavljali, da so krivi. Očitno so imeli to za dokaz, kako demokratičen je jugoslovanski režim. Jaz bi rad videl, ali bi gospodje parlamentarci sami izjavili, da so krivi ali ne, potem ko bi jih OZNA primerno pripravila na razgovor. Zaporniki, ki so jih pokazali, so bili nedvomno izbrani, morali so govoriti v prisotnosti straž in preko tolmača.

Tako sem se zjezil na te britanske obiskovalce, da sem se odločil napisati pismo nekaterim britanskim in ameriškim časnikom in v njem izraziti svoje zgražanje nad tem cinizmom. Če bi bil Anglež ali Američan, bi bil tako protestno pismo poslal po pošti in bi ga podpisal s polnim imenom. V tem času so jugoslovanski časopisi priobčevali številna pisma s polnimi podpisi, v katerih so se tujci pritoževali nad pogoji v Britaniji, Združenih državah, Franciji itd., posebno nad pomanjkanjem svobode govora v teh državah. Ker ni bilo svobode govora v zahodnih deželah, pač pa je bila pri nas, sem moral biti seveda zelo previden: zato sem prosil britanskega konzula, naj on pošlje moje pismo naprej in sem ga podpisal samo kot „partizan“, medtem ko sta ga dr. Nagode in Metod Kumelj podpisala kot „odpornik“ in kot „Dachauski interniranec“. V tem pismu sem z ironijo popisal obisk parlamentarcev in posebej njihovo navdušenje nad volitvami in gospodarskim položajem v Jugoslaviji.

Konzul je pismo vzel in dal prepis tudi ameriškemu dopisniku, ki je bil tedaj po naključju v Ljubljani. Ta novinar je po vsem videzu dobro razumel, kaj se godi v Jugoslaviji in v Sovjetski zvezi. Rekel je konzulu, da namerava napisati knjigo o Jugoslaviji in da bo pri tem uporabil tudi moje pismo. Skušal sem se z njim sestati, toda v kavarno, kjer naj bi se srečala, ga ni bilo. Mislim, da pismo ni bilo nikdar nikjer objavljeno.

Še bolj čudno kot obnašanje zahodnega tiska je bilo zadržanje zahodnih vlad. Niti z besedo niso protestirale proti načinu, po katerem so bile izvedene volitve v Jugoslaviji. Ni si mogoče misliti, da so se bale vmešavati v jugoslovanske notranje zadeve. Niti Tito sam se ne bi mogel pritožiti nad zavezniško intervencijo: če se mu je zdelo, da so Britanci dovolj dobri, da jih je med vojno pozval, naj pritisnejo na londonsko vlado, da mora skleniti z njim sporazum, kakor je sam dejal v javnem govoru, ne bi mogel biti razžaljen, ako bi se po vojni pozanimali, kako ta sporazum izpolnjuje. Razen tega so na Jalti velesile sprejele priporočila o rešitvi jugoslovanskega vprašanja in so s tem nedvomno prevzele neko odgovornost do Jugoslovčanov, ki so njihova priporočila poslušali.

Niti si ni mogoče misliti, da zahodne sile ne bi vedele, kaj komunisti hočejo in s kakšnimi metodami skušajo to doseči. Jeseni 1945 je prišlo do javnega spopada med zavezniškimi okupacijskimi četami v coni A na Primorskem in med domačini pod kom. vodstvom. Komunisti so storili, kar je bilo v njihovi moči, da bi izzvali in poglobili ta spopad. Za trenutek sem menil, da se je vse to dogajalo zaradi nerodnosti naših ljudi, toda kmalu sem se prepričal, da spopade izzivajo nalašč. Verjetno so se komunisti bali, da bo prebivalstvo prišlo pod zavezniški vpliv, če ne pokvarijo odnošajev z zavezniki. In takega vpliva so se zelo bali. Zaradi tega so komunisti ukazali kmetom (in mnogi kmetje so bili dovolj neumni, da so jih ubogali), da ne smejo dovoliti zavezniškim tehničnim oddelkom popraviti svoje hiše. Komunisti so trdili, da popravila niso dovolj dobra. Očitno je bilo po komunističnem mnenju boljše, da hiše ostanejo podrtе, kot da jih popravijo Američani. Istočasno so razlagali vse nasprotnе ukrepe zaveznikov, kot da so naperjeni proti Slovencem iz imperialističnega sovraštva in da favorizirajo Italijane.

Sovražno obnašanje ni moglo ostati brez odgovora. Britanci in Američani so postajali manj in manj naklonjeni Jugoslaviji, ki so jo imeli za vedno bolj divjaško, in jugoslovanskim zahtevam, ki so imele velikokrat bolj namen škodovati zaveznikom kot koristiti Jugoslovčanom. Vsi smo se tega zavedali, ko se je jugoslovanska delegacija odpeljala na londonski sestanek zunanjih ministrov. Zavedati so se morali tega tudi komunisti sami. Kljub temu je bil odhod delegacije gala predstava. Morali so vedeti, da pod tedanjimi pogoji Jugoslavija ni mogla dobiti Trsta. Kljub temu so se velike množice zbrale na njihov ukaz vzdolž vse proge, kjer je delegacija potovala, in klicale „Trst je naš!“ Ta način 93

propagande se mi je zdel čuden, celo s komunističnega stališča, ker bi bilo očitno videti kot velik neuspeh vlade, če končno Trsta le ne bi dobili. Komunisti so morali ali računati, da bo vplivalo na zaveznike, če se pokaže taka enodušnost, ali pa so imeli namen izrabiti zavezniško stališče za propagando proti Zahodu. Edini diplomatski „prijem“ je bila izjava, da Trst ne bo vključen v nobeno izmed jugoslovanskih federalnih enot, temveč da bo postal posebna republika. Ta namen so pokazali s tem, da so po vsej Sloveniji izobesili italijanske zastave z rdečo zvezdo. Verjetno je ta trik še povečal sume pri zaveznikih. Pokazalo se je, da jugoslovanske zahteve niso samo nacionalne, ampak sredstvo, s katerim naj bi zanesli komunistični vpliv v Italijo. Prav tako je moralo zbuditi dvome tudi dejstvo, da so jugoslovanske zahteve do Trsta podpirali italijanski delavci.

V zvezi z italijanskimi zastavami je vredno pripomniti, da je to primer, kako so komunisti na debelo trošili denar in material za propagando. Čez noč so 40.000 metrov blaga obarvali zeleno in zrezali za zastave, dasi je blaga silno manjkalo. Človek se ne bi ustavljal ob takih stvareh, če bi bilo tedaj kaj upanja, da bodo zastave spremenile rezultat londonske mirovne konference, toda vsak pameten človek je vedel, da ne bo tako.

Brž ko je dr. Zdravko odšel v Trst, sem tudi sam začel misliti na to, da bi bilo dobro zapustiti Jugoslavijo. Najboljši način, da dobim potni list, je bil, da zaprosim za tujo štipendijo. Obrnil sem se na predstavnika British Council v Beogradu, ki me je nekaj učil angleščino. Povedal mi je, da so Britanci razpisali deset štipendij za Jugoslovane, toda da je dodelitev v jugoslovanskih rokah.

Oktober je francoska vlada ponudila Jugoslovanom sto štipendij. Razdelili naj bi jih z natečajem. Ljubljana naj bi dobila deset štipendij, medtem ko je zanje zaprosilo okoli sto študentov. Bil sem najprej na rezervni listi, končno so me sploh črtali. Neki član komisije je dejal, da moje znanje francoščine ni zadostno. Nikoli si nisem domišljjal, da je moja francoščina klasična, in sem sprejel ta razlog. Toda neki moji prijatelji so zame intervenirali na ljubljanskem ministrstvu za prosveto in na CK KPS (ki je končno odločal). Tam so jim rekli, da nisem bil izbran, ker je familija Sirc še vedno bogata, da lahko plačam sam za šolanje. Isto je izjavil tudi direktor Tiskovnega urada. Vsekakor je bilo med 100 študenti, ki so odšli v Fran-

tako dobro delali v Franciji, da francoska vlada prihodnje leto ni ponudila nobene štipendije.

Ce je edini razlog, da ne dobim štipendije, denarni, — sem si dejal, — moram pač poskusiti dobiti potni list za kako zahodno državo in študirati tam na lastne stroške. Na British Councilu sem zvedel, da na britanskih univerzah ni prostih mest. Zato sem vložil prošnjo za Švico ali Francijo, da bi tam študiral tekstilno tehniko in končal ekonomski študij. Moj oče je govoril o tem tudi z ministrom za industrijo, ki se je delal, kot da bi bil silno navdušen nad mojim načrtom; obljubil je, da bo storil vse potrebno. Če bi bilo to res, bi potni list nedvomno dobil. Vložil sem prošnjo in hodil spraševat na oddelek za potne liste pri ministrstvu za notranje zadeve, ali je že kak odgovor. Nekoč sem ob takem obisku prebral, da je moja prošnja šla na OZNO. Po nekaj mesecih sem seveda nehal upati, da potni list dobim, in čez štiri mesece so me obvestili, da je moja prošnja zavrnjena. Rekli so, da imam pravico pritožbe na ministrstvo v Beogradu, kar je zvenelo precej ironično, saj je bilo jasno, da bodo pritožbo reševali isti ljudje, kot so „rešili“ prošnjo.

Deset britanskih štipendij sploh niso podelili, ker so jugoslovanske oblasti zavlačevale tako dolgo, da je Britancem postalo jasno, da sploh ne želijo poslati nikogar v Anglijo. Menda se je z ameriškiimi štipendijami zgodilo isto.

29. novembra je novo „izvoljeni“ parlament razglasil republiko. Zahodni tisk je tudi to novico obravnaval precej čudno. Pisal je, kot da bi bila edina posledica tega novega koraka proti totalitarizmu, da je kralj Peter izgubil svoje premoženje v Jugoslaviji. Komunistični tisk je seveda to razlago z veseljem sprejel.

Nato se je začelo brezkončno razpravljanje o novi ustavi. Vlada je izdala osnutek zanjo in povabila „široke ljudske množice“, naj vlagajo svoje pripombe in predloge. Bilo je na tisoče mitingov in poslali so na tisoče brzojavk in pisem s predlogi za spremembe. Ti predlogi so bili polni največjih banalnosti, ki niso pomenili sploh nič ali pa so ustrezali navodilom Centralnega Komiteja. Nikdar nisem slišal kake bistvene kritike ali bral o njej. Sploh bi bilo tako kritiko težko formulirati in iznesti, tudi če bi kdo imel pogum, da se v to spusti, ker je bila ustava tako splošna in je obljubljala vse svoboščine, ki si jih je bilo sploh mogoče izmisliti. Bistvene važnosti je bilo vprašanje, kako bodo te svoboščine razlagali. Če bi kdo obtožil ko-

muniste, da so Jugoslavijo oropali svobode, bi gladko zanimali. Pokazali bi ob pritrjevanju mnogih zahodnih časnikarjev na tako imenovane „Stenske časopise“, ki so po njihovi razlagi dovoljevali „širokim ljudskim množicam“ izražati njihovo mnenje bolj svobodno kot kjer koli drugje po svetu. V resnici so bili ti „stenčasi“ polni naivnosti, med tem ko ni bilo česa resnejšega mogoče objaviti nikjer. Nekdo je lahko na pr. povsem svobodno napisal na „stenčasu“, ki je visel na oknu kavarne „Emona“, da v Indiji vsakega Indijca terorizirata po dva britanska žandarja, medtem ko si ni nihče upal opozoriti na to, da je to neumnost, ker je Britancev okoli 50 milijonov, Indijcev pa 400. Nekaterim ljudem v Angliji in Ameriki se je zdelo, da bi bilo treba svobodo tiska po vsem svetu spraviti na sovjetsko in jugoslovansko stopnjo, pri čemer so nekaj časa o tem docela resno razpravljali. Parlamentarne komisije so raziskovale svobodo tiska na Zahodu.

Prav tako je lahko na mitingih, na katerih je bila navzočnost skoro obvezna, vsakdo kritiziral in denunciral svoje sode (na pr. njihovo predobro življenje ali preveliko število sob v stanovanju) ali celo nižje uradnike. Lahko je tudi govoril o tem, da manjka hrane ali obleke, seveda pod pogojem, da ni omenil, da so pomanjkanja krivi bedasta vladna politika in njeni marksistični principi. Komunisti so pogosto napake priznali, toda pripisali so jih navzočnosti reakcionarnih ostankov v državnem aparatu, ki so se vanj vrinili, da bi sabotirali.

Dober primer, kakšno vlogo je igrala „interpretacija“ svoboščin in pravic je bil, da je Kardelj med razpravo o ustavi trdil, da nova Jugoslavija temelji in bo temeljila na zakonitosti, t. j. vsako dejanje državnih organov je in bo utemeljeno na zakonu. Nekako istočasno je dejal Maček, prvi šef slovenske komunistične policije, da naši zakoni hitro zastarijo in da so včasih že zastareli, ko izidejo.

Seveda smo tudi na Tiskovnem uradu do onemoglosti „razpravljali“ o novi ustavi na tedenskih sestankih, ki sta jih prirejali naši podružnici Osvobodilne fronte in sindikatov. Ti mitingi so bili „zelo zanimivi“. Od začetka sem se jim skušal izogniti s tem, da sem trdil, da sem že dovolj „zgrajen“, ker sem bil pri partizanih. Toda kmalu sem uvidel, da je odsotnost nevarna in da manj in manj pozornosti posvečajo partizanščini ter več in več politični zanesljivosti.

„Diskusija“ na sestankih pod direktorjevim vodstvom je bila več kot naivna in smešna. Ob neki priložnosti si nisem mo-

gel pomagati, da se ne bi smejal. Kasneje sem bil nekaj časa prepričan, da so me zaradi tega smeha odpustili. Med mitingi sem zvedel, da so Nemci naredili toliko hudega, ker so bili kapitalistična država, država, ki si je hotela prisvojiti produkcijska sredstva in prisilili druge, da zanje delajo. Drugič se je nekdo pritoževal nad slabo hrano v menzi Tiskovnega urada. Direktor mu je nemudoma pojasnil, da je tega kriva UNRRA, ker nam ne daje dovolj vsega. Pri sestankih smo morali vsi sodelovati. Vsak teden je moral eden izmed nas imeti poročilo o tedenskih dogodkih. To seveda ni bilo težko, saj smo bili na viru informacij, toda težko jih je bilo razložiti na tak način, da je bila razlaga v skladu z uradno komunistično verzijo, kar je bilo seveda obvezno.

Na teh sestankih je direktor tudi kritiziral tiste, ki so napravili kako napako. Jaz sem nekoč napačno prevedel neko važnejšo Kardeljevo izjavo, ker nisem mogel prebrati zabrisanega teksta na brzovjavnem traku. Na prihodnjem mitingu je direktor rekel, da je to skoro „sabotaža“.

Verjetno je te sestanke poleg direktorja najbolj uživala neka strojepiska. Bila je že precej čez štirideset in je po „osvoboditvi“ odkrila, da so jo prej v Jugoslaviji silno zatirali. To me je vedno spominjalo na neko žensko iz Kranja, ki je pod vplivom nemške propagande po okupaciji spoznala, da so jo prej zatirali, in je bila Nemcem na vso moč hvaležna za osvoboditev. Kranj zanje ni bil več Kranj, temveč le še Krainburg celo v pismih, ki jih je še naprej pisala v slovenščini iz preprostega razloga, ker nemščine ni znala. Naša strojepiska je bila seveda tudi silno nesrečna, da je delala v Tiskovni agenciji in mi je neprestano razlagala, da bi šla rada „v produkcijo“. Po komunističnih teorijah ima namreč resnično vrednost samo tisto delo, ki je neposredno zvezano s produkcijo materialnih dobrin. Seveda ima tudi pri komunistih to pravilo mnogo izjem in jaz sem prepričan, da so tudi propagando vedno šteli za mnogo važnejšo kot produkcijo.

Osnutek ustave ni omenjal „pravice do dela“, kar sem si dovolil omeniti na mitingu. Strojepiska mi je nato razložila, da je pravico do dela mogoče zajamčiti samo v socialistični družbi in da jo bo mogoče zato tudi pri nas zagaranirati šele, ko dosežemo ta štadij.

Neki moj prijatelj iz partizanov se je poročil z eno izmed redkih ljubljanskih Nemk. Preden je to storil, je povedal o svojem namenu nekaterim svojim prijateljem med vodilnimi osebnostmi, tako Josipu 95

Vidmarju in Marijanu Breclju. Oba sta rekla, da je to popolnoma v redu, ker je celo zakon, ki je določal, da je treba vso nemško imovino zapleniti, napravil izjemo za tiste člane nemške narodne manjšine, ki so bili poročeni z Jugoslovani. Povrhu je prijateljeva bodoča žena pomagala med vojno partizanom in so ji zato dovolili, da ostane v bivši družinski vili na Bledu.

Kljub temu so gospo proti koncu leta 1945 aretirali. Njen mož jo je skušal rešiti. Dosegel je le, da so mu povedali, da jo bodo izgnali v Avstrijo, nakar se je odločil, da bo tudi sam šel z njo. Na božični večer so oba obenem s tisoči drugih Nemcev pognali čez mejo preko gora v globokem snegu. Njenega očeta, starejšega gospoda, niso izgnali, marveč je ostal v mariborski kaznišnici, kjer so ga najbrž ubili s tisoči drugih v letih 1945 in 1946. Ni znano, da bi imel na vesti kak zločin.

Nihče ne ve, kakšen del izgnancev so bili zares Nemci in koliko jih ni bilo. Prijateljem se je posrečilo rešiti nekatere, ki so bili aretirani po pomoti, toda njihova stanovanja je medtem OZNA že oplenila. Moral so podpisati listine, da ne bodo ničesar zahtevali nazaj.

Pri nas sta prenočila neki inženir in njegova žena iz Kranja, ki so ju hoteli nagnati čez mejo, a so ju pravočasno rešili. Z Nemci nista imela nikdar nobenega opravka. Toda njuna oprostitev je bila samo posledica dejstva, da je bil inženirjev brat (ki so ga med vojno ubili Nemci) poročen s sestro nekega OZNovca. Ko sta prišla na svoje nekdanje stanovanje, nista našla nobene stvari več.

Podobno se je godilo Renati, ki je bila takrat stara kakih dvanajst let, in njemu bratu. Aretirali so ju skupaj s stariimi starši, vendar so ju na intervencijo izpustili. Seveda nista našla ničesar več od svojih osebnih stvari. Renata je kasneje pobegnila iz Jugoslavije z motornim čolnom. Protinemške zakone so tudi v mnogih drugih primerih uporabili proti nemcem.

Zakon je predvideval, da je treba imovino, ki so jo zaplenili Nemci, vrniti predvojnemu lastniku. Moj oče je imel v Kranju hišo, v kateri je bila tiskarna. To hišo je tik pred vojno prepisal name, nakar so jo Nemci l. 1941 zaplenili obenem z našo ostalo imovino. Zahteval sem vrnitev te hiše v skladu z zakonom o vrnitvi zaplenjene imovine in pristojno sodišče je odredilo prepis v zemljiški knjigi.

Nekaj dni kasneje je prišel direktor Tiskovnega urada k meni in me je vprašal, ali bi bili pripravljene prodati hišo in tiskarno bodisi partiji bodisi državi, ne spo-

o zadevi govoril z očetom in mu sporočil odgovor. Ko sem nekaj dni kasneje hotel z njim o tem govoriti, mi je dejal, da zadeva ni več aktualna, ker se je položaj spremenil.

Položaj se je zares spremenil. Javni tožilec, ki je imel pravico intervenirati v vsaki sodni odločbi, se je pritožil proti vrnitvi hiše, češ, da ni jasno, ali je hiša nemška last ali ni. Sodišče je svojo odločbo nemudoma preklicalo. Ponovno smo zahtevali vrnitev, toda na drugo vlogo nismo nikdar prejeli odgovora. Neki prijatelj, ki je delal na javnem tožilstvu, mi je svetoval, naj stvar raje pustimo v miru.

Človek je seveda pričakoval, da bodo komunisti vse po vrsti zaplenili, toda meni ni bilo nikoli popolnoma jasno, zakaj je bilo podržavljenje treba izvesti na tak skrotovičen in zmeden način.

Kmalu nato so me odpustili. Sredi decembra je naš Tiskovni urad še vedno imel redne delovne konference, na katerih smo razpravljali o tem, kako izboljšati delo. Štirinajst dni kasneje so nas večino odpustili. Direktorju se je tako mudilo, da nam je dal izplačati plače za januar, čeprav nam ni bilo več treba priti na delo v tem mesecu. Očitno so se nas hoteli čimprej znebiti. Mnogi od tistih, ki so ostali, so pokazali, da jim je žal, da gremo, toda nekateri niso mogli skriti veselja. Ko smo se rokovali, nam nekateri tudi niso upali pogledati v oči.

Odpust me ni posebno motil. Način mi sicer ni bil všeč, toda mislil sem, da gre za redukcijo iz finančnih razlogov, kakor smo jo že doživeli takoj po mojem prihodu. V resnici se je zdelo precej potratno vzdrževati dvajset prevajalcev za novice, ki sta jih objavljala samo dva majhna ljubljanska časopisa. Presenečen sem bil, ko sem slišal, da so nekaj tednov po našem odpustu nastavili nove prevajalce, in ko so se nekateri izmed tistih, ki so ostali, začeli obnašati zelo neprijazno. Poldrugo leto kasneje mi je oznaš pojasnil med zasliševanji, da so nas pometali s Tiskovnega urada, ker smo bili „vsi angleški agenti“.

Ker o tem agentstvu v času odpusta nisem ničesar vedel, sem se mirno odpravil v Planico na smučanje. V domu je bilo nekaj prav simpatičnih ljudi, tako da smo se imeli zelo dobro. Posebno sem se zanimal za neko družino iz Beograda, ker se mi je zdelo, da se pripravlja na pobeg čez mejo. Čez nekaj dni sem se vrnil v Ljubljano, toda spet sem prišel v Planico čez soboto in nedeljo. Tam so mi povedali, da so se moji srbski prijatelji odpravili v

Ljubljano. Čakal sem nanje, a se niso vrnili. Jasno je bilo, da so ušli v Italijo, dasi popolnoma prepričan nisem bil. Začel sem spraševati vse, ki bi o tem lahko kaj vedeli, a nisem zvedel ničesar. Hotel sem odkriti, kdo jih je peljal čez mejo, ker sem

se v tem času začel resno ukvarjati z mislijo, da bo nekoč pač treba pobegniti. Skušal sem celo poizvedovati v Beogradu pri sorodnikih mojih zancev. Bojim se, da so se me najbrž ustrašili in mislili, da sem oznovski agent.

NEURADNA OPOZICIJA

Ko sem se vrnil z zadnjega izleta v Planico, so mi doma povedali, da so mi tja že brzojavili, naj takoj pridem nazaj v Ljubljano. Moj oče bi namreč moral odpotovati v Združene države in se je že pred mojo vrnitvijo odpeljal v Beograd.

Kmalu po „osvoboditvi“ je moj oče dobil namestitev v ljubljanskem ministrstvu za industrijo. Po prisilnem štiriletnem brezdelju je bila to zanj prijetna sprememba, čeprav se je za samostojnega poslovnega človeka zelo težko navaditi na birokracijo in še posebej na posebno vrsto komunistične birokracije, ki je včasih mejila na anarhijo. Toda izgledi, da bi mogel obnoviti svoje podjetje, so bili enaki ničli zaradi okoliščin, pa tudi zaradi pomanjkanja kapitala.

Očetu so ob eni povedali, da mora ob šestih odpotovati v Beograd in da bo čez nekaj dni odletel v Washington. Zaradi naglice ni mogel vzeti prtljage s seboj, tako, da sem jo jaz moral odnesti za njim v Beograd. Odpotoval sem naslednji dan. Vožnja po Jugoslaviji v tem času ni bila ravno prijetna. Vlaki so bili nabiti, nezakurjeni in pogosto brez okenskih stekel. Hotel, v katerem sem se v Beogradu sestal z očetom, je bil tudi nezakurjen. Mesto je bilo videti neprijazno. Ulice so bile pokrite z ledom, pihala je košava in pasanti so se zdeli premrli.

Mojega očeta ni prav nič veselilo potovati v Združene države. Naše privatne zadeve so bile neurejene in rajši bi bil ostal doma. Ta želja se mu je izpolnila: poziv v Beograd je bil preuranjen, kakor mnoge druge stvari kot posledica zmedene komunistične uprave. Potovanje so odložili in oba sva se vrnila v Ljubljano.

Vendar sem bivanje v Beogradu porabil za ponoven obisk pri bivšem ministru Grolu. Ponovno mi je rekel, naj se povežemo z opozicijskimi voditelji v Zagrebu: „V popolnem soglasju smo z voditelji opozicije v Zagrebu in vseeno je, ali ste Slovenci v zvezi z nami v Beogradu ali z njimi v Zagrebu.“

Obiskal sem tudi profesorja Dragoljuba Jovanovića. Profesor Kavčnik mi je naročil, naj grem k njemu, in mi je napisal priporočilo za njegovega mladega prijate-

lja Boška v beležnico. Boška sem našel v nekem ministrstvu. Telefoniral je drugemu prijatelju in ta je obljubil, da se bo dogovoril za sestanek „s profesorjem“. Čudil sem se tajinstvenim pripravam za sestanek, saj je bil Jovanović končno podpredsednik prezidija Ljudske skupščine FLRJ. Razlaga je bila kljub temu preprosta: pod komunističnim režimom ni bilo svobode niti za najvišje osebnosti.

Profesor Jovanović me je sprejel zelo pristržno in pripovedoval sem mu o naši bojazni, da bi utegnila izbruhniti nova vojna in da bi v tej vojni Jugoslavija opravila zelo slabo, ker bi bila na napačni strani. Profesor je bil mnenja, da so taki strahovi pretirani in da smo jim v Ljubljani bolj podvrženi, ker smo blizu središča napetosti v Trstu.

Omenil je, da ga bodo po njegovem pričakovanju komunisti še hudo potrebovali, ker „šepajo na eno nogo“, kakor se je izrazil. Uživajo namreč podporo delavcev, ne pa kmetov, ki jih on predstavlja. Zelo se je zanimal za možne politične sodelavce in zaveznike v Sloveniji.

O odnošajih z Zahodom je profesor Jovanović dejal, da ideali Zemljoradničke stranke niso tam, temveč na Vzhodu pri Tolstoju in Gandiju.

Morala sva prekiniti razgovor, ker je neki francoski časnikar čakal nanj, toda profesor me je povabil, naj se zopet oglasim.

Kmalu po božiču 1945 se je prvi britanski konzul v Ljubljani po vojni odpravil in njegovo mesto je prevzel redni član britanske diplomatske službe. Prišel je že novembra, toda majorjev odhod se je zavlekel, ker mu komunistične oblasti niso hotele dati izhodnega vizuma, najbrž da bi mu pred odhodom še malo pokazale svojo moč.

Preden se je končno po mnogih intervencijah odpeljal, mi je dejal: „Prišel sem sem z najboljšimi nameni. V vojski sem bil znan kot levičar, toda sedaj sem videl dovolj, da vem, kako komunisti skušajo prevariti vse druge. Sedaj vem, kdo in kaj so ti ljudje. Storil bom, kar je v moji moči, da to pojasnim tudi ljudem doma.“

Po njegovem odhodu sem sklenil, da ne 97

bom več hodil na konzulat. Prepričal sem se namreč, da komunistom taki obiski niso ljubi in da so zato nevarni. Po drugi strani sem tudi prišel do spoznanja, da je od britanskega konzula v Ljubljani nemogoče zvedeti, kar nas je najbolj zanimalo, in sicer, kakšna bo približno britanska in zahodna politika do Titove Jugoslavije. Dejansko sem se tega zavedal že precej prej in sem hodil obiskovat majorja le še iz osebnega prijateljstva.

Moji politični prijatelji so bili presenečeni nad skromnimi uspehi mojih obiskov in so zato poslali še profesorja Hribarja, da se seznanj z novim konzulom. Res ga je obiskal in mu je izročil tudi spomenico o kulturnih razmerah v Jugoslaviji in o razmerah v zaporih in o zapornikih. Obenem ga je prosil, naj bi posredoval pismo dr. Kuharju v London. V tem pismu je dr. Nagode želel od dr. Kuharja, ki ga je dobro poznal iz Pariza, naj mu pošlje informacije o splošnem vzdušju na Zahodu. Britanska ambasada v Beogradu je nekaj časa oklevala, toda končno je vendarle poslala dopis naprej v London. Odgovora ni bilo.

Januarja 1946 novega konzula sploh nisem obiskal, čeprav sem se z njim seznanil. Toda čez nekaj časa sem se začel sramovati svoje strahopetnosti, posebno, ker mi je bil osebno simpatičen. Prišel sem do sklepa, da družabni odnošaji z njim ne morejo nikomur škodovati.

Povabil me je na večerjo in tako sem spet začel hoditi na obiske. Na konzulatu sem se seznanil s Tatjano, tajnico britanskega tiskovnega atašaja, in kasneje s profesorjem Furlanom in njegovo ženo. Ob čaju in pri večerjah smo se pogovarjali o stvareh, o katerih se pač ob takih priložnostih govori. Nedvomno smo govorili tudi o politiki, dasi ta nikakor ni bila glavni predmet razgovora. Včasih smo igrali karte ali nam je konzul pripovedoval o svoji službi na Japonskem, na Javi in v portugalski Afriki. Pokazal nam je tudi filme iz teh krajev.

Konzulu nisem nikoli ničesar omenil o svojih prijateljih iz bivše „Pravde“ ali o obiskih v Beogradu in kasneje v Zagrebu. Zdelo se mi je, da rezultati teh obiskov niso bili tako važni, da bi jih bilo vredno omenjati. Edino, kar sem mu nekoč povedal, je bilo, da je, kolikor vem, profesor Jovanović pristaš Tolstoja in Gandija, ker se mi je to zdelo tako svojevrstno.

Ob obiskih pri Tatjani na britanskem tiskovnem uradu, kamor sem redno hodil po britanske časopise, sem se seznanil s kapetanom Gibbsom, tiskovnim atašejem

in z Miss Daisy, dopisnico „New Statesman and Nation“, ki je bila nekoč po naključju tam. Z njo sem imel viharno debato.

Njej se je vse v Jugoslaviji zdelo prelepo, posebno navdušenje mladinskih brigad na progi Brčko—Banoviči. Zjezil sem se, a ujezil sem te tudi nase, ker ji nisem znal razložiti, kaj je narobe z mladinsko progno in s komunizmom na splošno. Najbrž je imela vtis, da sem pač eden izmed tistih reakcionarjev, ki kritizirajo vse.

Moral sem se smejeti, ko sem jo spet srečal pol leta kasneje. Ustavila se je v Ljubljani na poti nazaj v London, potem ko so jo iz Jugoslavije izgnali in je podala ostavko na mesto pri „New Statesman and Nation“. Med bivanjem v Jugoslaviji je spoznala „jugoslovansko stvarnost“ in je začela pisati resnico o jugoslovanskih komunistih, kar je bilo seveda dovolj za ljudske oblasti, da so jo pozvale, naj zapusti državo.

Preden je odpotovala, se je imela priložnost prepričati o resničnem razpoloženju ljudstva, ko je neki britanski cerkveni dostojanstvenik prišel na obisk v Beograd. Okoli cerkve, kjer naj bi pridigoval, je bilo toliko ljudi, da ni mogla niti blizu. Toda brž, ko je izrekla čarobne besede, „Sem britanska časnikarka“, se je množica razmaknila in ji napravila pot. Začeli so jo objemati in poljubovati, kakor so poljubovali tudi roko in obleko angleškega škofa.

Najprej sem hodil na britanski tiskovni urad samo po časopise, vendar sem se čez čas sprijateljil tudi s Tatjano, ki mi spčetka kot bivšemu partizanu ni docela zaupala. Tuje časopise je bilo sicer mogoče kupiti po trafikah. Uvoz je bil namreč prost, toda po zakonu monopol državnega podjetja „Jugoslovanska knjiga“.

Nekoč sem kupil „Times“ v trafiki Sever v Šelenburgovi ulici. Nekaj dni kasneje je gospa Severjeva omenila moji materi: „Nikakor ne morem razumeti, zakaj nekateri ljudje še vedno kupujejo nesramne angleške časopise.“ Seveda jih nisem nikoli več kupil. Oblasti so kmalu nato začele trditi, da „jugoslovansko ljudstvo odklanja nakup angleških listov“.

Kljub temu je bilo zelo problematično, kaj je bilo manj tvegano — kupiti časopise v trafiki ali iti ponje na angleški tiskovni urad v hotelu „Slon“. V hotelu je nasproti vratarja vedno sedel oznovski agent. Vsekakor so bili angleški časopisi v tem času še vedno polni iluzij o komunizmu. Celo švicarski časopis „Weltwoche“, ki je očitno bil dobro obveščen, kaj se dogaja v Vzhodni Evropi, je nekajkrat malo pohvalil Sovjetsko zvezo, ko je bil glavni urednik v. Schumacher na poti v Združenih

državah. Kasneje je ta švicarski tednik, ki so ga švicarski prijatelji naročili zame, nehal prihajati. Zadnji članek, ki sem ga bral, je bil Schumacherjev članek ob povratku iz Amerike. Zatrjeval je, da Američani ne bodo prepustili Evrope usodi. Približno ob istem času nam je tudi Churchillov govor v Fultonu vrnil nekaj upanja in poguma.

Dasi se moj oče ni odpravil v Ameriko, je stalno pričakoval iz Beograda telefonski poziv, naj pride tja in odleti v Združene države. Njegova naloga bi naj bila, da se pogaja z UNRRO za dodatne količine bombaža. Pričakoval je, da bo potoval do Pariza z Unrinim uradnikom Lipschitzom, toda končno se je Lipschitz odpeljal v Belgijo, da preskrbi pletilne igle, ki jih je Jugoslavija nujno potrebovala, medtem ko je oče še vedno čakal v Ljubljani in spet začel upati, da mu sploh ne bo treba iti.

Ob koncu marca se je odpeljal v Beograd po nekih drugih opravkih. Komaj je stopil v industrijsko ministrstvo, so mu spet rekli: „Nemudoma morate v Ameriko!“ Protestiral je in zatrjeval, da ni prinesel potrebne prtljage, toda nekdo je celo predlagal, naj si izposodi srajce od kakega drugega uradnika. Ta nuja je bila povsem odveč in končno je bilo dovolj časa, da sem nesel jaz prtljago za njim.

Ko sem prispeł v Beograd, moj oče ni še dobil potnega lista ne vizumov. Medtem, ko je čakal na odhód, sem jaz šel obiskat profesorja Jovanovića.

Dolgo sva se pogovarjala. Njegovo mnenje o političnem položaju se ni spremenilo. Menil je, da je Zemljoradnička stranka močnejša kot kdaj, ker je večina Srbov začela podpirati njegovo stranko namesto Grolove demokratske, kajti Grol je bil, kakor je dejal, preveč pasiven in je bila ljudem bolj všeč njegova aktivna politika.

Profesor Jovanović mi je prebral nekaj odstavkov iz svoje programske knjige „Novi Antej“, ki jo je prvič objavil za časa diktature kralja Aleksandra, a je bila tedaj zaplenjena. Po dolgih naporih se mu je po vojni posrečilo dobiti dovoljenje, da knjigo ponatisne. Želel je, da knjigo razdelim v Sloveniji in mi je poslal nekaj izvodov po pošti, ki sem jih zares prodal prijateljem.

Govorila sva tudi o mojem pravnem študiju, nakar mi je predlagal, naj bi napisal doktorsko tezo o „Enotnosti in ločitvi oblasti“ ter pokazal, kako so enotnost oblasti, ki je prevladovala še ob času Ludvika XIV., opustili po francoski revoluciji in kako so se komunisti spet vrnili k tej ludvikovski enotnosti.

Profesor Jovanović mi je obljubil vstopnico za parlament, ker je bil za prihodnji dan napovedan zunanjepolitični govor maršala Tita. Čakal sem nanj pred parlamentom in si ogledoval komunistične poslance, ki so prihajali na zasedanje v luksuznih avtomobilih, zaplenjenih vsepovsod v Jugoslaviji. Profesor Ivanović je prišel peš in mi preskrbel dovoljenje za vstop.

Maršal Tito ni govoril, vendar sem lahko prisostvoval običajni seji parlamenta nove Jugoslavije. Ta dan so „razpravljali“ o novem zakonu o vojaški službi. Osnutek je predvideval roke, dveh, treh in štirih let, kajti pred vojno so bili roki devet ali osemnajst mesecev ali največ dve leti, kar je pomenilo precejšnje podaljšanje. Človek bi pričakoval dolgo debato.

Debate seveda ni bilo. Poročevalec je v kratkem govoru priporočil sprejem osnutka kot pomembne pridobitve naših narodov in je dejal, da bi naša mladina morala biti srečna, da lahko služi v tako slavni armiji. Eden izmed redkih poslancev Jovanovićeve Zemljoradničke stranke si je dovolil predlagati, naj bi osnutek spremenili tako, da bi družine rekrutov dobivale finančno pomoč za časa dolge službe, na katero bi naj poklicali vse fante do 27 let. Komaj je končal, že je poskočil na noge komunistični poslanec v generalski uniformi in začel z jeznim preklinjanjem, pri čemer je obdolževal vsakogar, ki ima dvome o modrosti ukrepov ljudske oblasti, nesramnosti in celo izdaje. Nato so zakon soglasno sprejeli, ne da bi spremenili eno samo besedo.

Odšel sem iz skupščine zelo slabe voje, ki je bila posledica ne samo smešne „diskusije“, ampak tudi bolj osebnih skrbi. Po novem zakonu bi tudi jaz moral služiti vojsko še eno leto, dasi bi upoštevali leto, ki sem ga prebil pri partizanih. Nekaj let prej me je bolelo, ker je kazalo, da zaradi bolezni ne bom mogel k vojakom. Sedaj je bila stvar drugačna: oficirji v „novi“ vojski so bili najzagrizenejši komunisti. Vedel sem, da jih je srednje inteligentnemu človeku skoro nemogoče prenašati. Razen tega so bile ideje, ki naj bi jih ta vojska branila, diametralno nasprotno mojim nazorom. Tisto noč sem komaj spal, a sem trdno sklenil, da bom rajši pobegnil kot služil komunistom.

Profesor Jovanović me je povabil tudi na sestanek beograjske organizacije svoje stranke. Čeprav sem imel tisti dan ogromno opravkov, sem šel poslušat debato med profesorjem Jovanovićem in njegovim tekmečem v stranki Kirilom Savićem, ki je bil takrat minister v Titovi vladi. Ta človek in njegovi prijatelji so bili komuni-

stom skrajno prijazno krilo Zemljoradničke stranke. Kasneje se jim je posrečilo s komunistično pomočjo nadglasovati Jovanovića v njegovi lastni stranki. Tito jim pa ni bil posebno hvaležen za to uslugo; Kirilo Savić je izpadel iz vlade kljub vsemu laskanju komunistom.

Ko sem zajtrkoval prihodnji dan v kavarini „Moskva“, sem naletel na ministra Snoja, ki je prišel v Beograd na zasedanje parlamenta. Izvoljen je bil v Dom narodov na skupni listi Ljudske fronte. Pripovedoval mi je, da skuša profesor Jovanović organizirati v skupščini parlamentarno frakcijo kmečke opozicije. Obenem so bila pogajanja med Zagrebom in Beogradom o skupni akciji. Minister Snaj mi je dejal, da bi rad prišel v neposreden stik z opozicijskimi voditelji v Zagrebu, toda ne bi želel iti tja sam. Predlagal je, naj bi jih šel jaz čimprej obiskat. Seveda sem na to pristal.

1. aprila 1946 je moj oče odpotoval v Združene države. Od štirih, ki so bili prvotno določeni za to pot, notranje ministrstvo dvema ni izdalo potnih listov. Zelo sem bil presenečen nad tem, da je bil moj oče „persona grata“, toda kazalo je, da ga je ljubljansko industrijsko ministrstvo zelo toplo priporočilo.

Spremil sem očeta na letališče in spet obžaloval, da so odnosi z Zahodom tako slabi. Z nami se je peljal angleški uradnik UNRRE in nam po poti pripovedoval, kako so ga v Singaporu ujeli Japonci in kako je preživel več let v japonskem ujetništvu. Bil je zelo prijateljski. Ko se nisem mogel vrniti v mesto z njim, ker je imelo očetovo letalo zamudo, je poslal kasneje pome UNRRin avtomobil. Če bi bili naši funkcionarji le malo bolj vljudni, bi Jugoslavija lahko imela na Zahodu ogromno prijateljev in — z materialnega stališča — od tam velike prednosti. Namesto tega so se komunisti neprestano zaganjali v Zahod in brez prestanka hvalili nesebično pomoč Sovjetske zveze, ki je sploh ni bilo, kakor so kasneje sami priznali.

Ko sem se z letališča vračal v mesto, sem iz rjovečih zvočnikov zaslišal glas maršala Tita, ki je govoril v parlamentu in seveda tudi to pot ni pozabil na najbolj fantastične obtožbe proti zahodnim zaveznikom.

V vlaku nazaj v Ljubljano sem potoval do Zagreba z dekletom, ki je trdila, da je študentka glasbe. Pripovedovala mi je, da so ji brata v Splitu ustrelili komunisti, češ da je nacionalist. Kasneje so se mi pojavili dvomi o tej storiji in sem začel sumiti, da je bilo dekle agentka komunistične po-

licije, ki naj bi me zapletla v razgovor in zvalila iz mene moje „tajnosti“. V komunistični Jugoslaviji človek ni bil nikdar gotov, toda zaradi splošnega nezaupanja so ljudje pogosto sumili nedolžne.

Spomladi 1946 so bile volitve v Italiji in v Češkoslovaški. Poslušal sem rezultate po radiju pri profesorju Furlanu, kamor sem bil povabljen skupaj z angleškim konzulom in njegovo ženo. Vsi smo se čudili visokemu odstotku komunističnih glasov na Češkem. To je bil najvišji odstotek glasov, kar so jih komunisti kdaj dobili na svobodnih volitvah. Verjetno je bilo to posledica, da je Zahod v letih 1938 in 1939 Češkoslovaško prepustil Hitlerju. Seveda so bili komunisti ob tem času tudi še v modi.

To se je pokazalo prav tako ob proslavi 1. maja v Ljubljani. Sprevod je bil dolg in ne bi bilo mogoče zanikati, da so bili ljudje zares navdušeni. Seveda so ob korakajočih vrstah hodili „aktivisti“, ki so brali gesla z listkov in vodili vzklikanje. Med gesli so bila takale: moški ali ženska ob vrsti je vzkliknil „Tito“, nakar je vrsta zavpila: „Slovensko Primorje te čaka!“ Kazalo je, da so komunisti še vedno prepričani, da je usoda bivšega slovenskega ozemlja pod Italijo odvisna od tega, kako glasno bodo demonstrantje v Ljubljani ali Skoplju vpili „Primorska je naša!“, ali od tega, koliko brzozavk bodo poslali zunanjim ministrom in njihovim komisijam. Neki francoski član komisije, ki je ugotavljala želje prebivalstva na spornem ozemlju, mi je pripovedoval, kako so se člani zabavali nad brzozavkami, da prebivalstvo Skoplja ali kakega drugega mesta zahteva Trst za Jugoslavijo.

Istočasno so komunistični voditelji delali, kar je bilo v njihovi moči, da bi ujezili zahodne zaveznike. V sprevodu 1. maja so nosili ogromen železniški vozni listek Moskva—Trst, kakor da bi hoteli še poudariti, da bi pomenilo dati Trst Jugoslaviji isto, kot dati ga Sovjetski zvezi. Po obhodu so posamezne skupine šle pred britanski konzulat in tam vpile proti britanskemu imperializmu. Konzul se je smejal in pripovedoval, kako zabavno je bilo videti, ko so skupine po kakih trideset prihajale pred konzulat pod skupinskim vodjo, se ustavile in na dano znamenje začele vzklikati. Sedel je pri oknu in pil pivo. Prizor je ovekovečil eden izmed stencasov. Clankar se je zgražal nad konzulom, ki je pil pivo ob tako mogočnih demonstracijah.

Hujše kot taki nepotrebni izpadi je bilo vedenje jugoslovanskih predstavnikov na mirovni konferenci v Parizu. Očitno so

bili mnenja, da je med vojno Jugoslavija postala ena od najpomembnejših držav na svetu, in so se temu primerno obnašali. Neki francoski novinar mi je popisal prizor, ki ga je opazoval med odmorom v luksemburški palači. Vodja jugoslovanske delegacije je z viška govoril s francoskim veleposlanikom v Beogradu, ki je bil prej svetnik na francoskem veleposlaništvu v Moskvi. Mimo je prišel Molotov, se prijateljsko rokoval s Francozom in ga povprašal po njegovih otrocih. Šele tedaj je Kardelj nenadno spremenil ton.

Taktika jugoslovanske delegacije je bila čudna. Z vso močjo so branili zahteve poražene Bolgarije proti zavezniški Grčiji in so bili strahovito presenečeni, ko so zahodni zavezniki s svoje strani branili Italijo pred jugoslovanskimi zahtevami. Njihova razlaga je bila, da je Bolgarija demokratična država, medtem ko je Grčija fašistična. Zahodni delegati so se morali takim argumentom smejeti prav tako, kakor se je smejal britanski konzul v Ljubljani, ko mu je neki slovenski minister pripovedoval podobne reči. Kardelju se je zdelo potrebno napasti britanski imperializem v Sredozemlju. Človek se je spraševal, kaj bi se bilo zgodilo v zadnji vojni, če Britanci ne bi imeli Gibraltarja, Malte in Egipta. Vsekakor je bil trenutek za napad silno slabo izbran. Končni vtis je, da Jugoslavija ni dobila hrvatskega in slovenskega narodnega ozemlja od Italije, ker je „Primorska čakala na Tita“, ampak kljub temu.

V sprevodu 1. maja so vozili nekakšno kletko. V njej je bil nekdo preoblečen v Mihajlovića. Imel je dolgo brado in predvojno oficirsko uniformo. Malo pred tem so namreč objavili, da so organi državne varnosti ujeli Mihajlovića nekje v Srbiji. To je seveda postavilo na laž komunistično propagando, da so zahodni zavezniki evakuirali Mihajlovića, kar naj bi bil tudi dokaz, da so na splošno podpirali „kolaboraterje“.

Kmalu nato je bil proces proti Mihajloviću in njegovim najbližjim sodelavcem. Proces je potekal kot vsi komunistični procesi. Mihajlović je bil videti popolnoma zlomljen. Po koncu mi je neki Srb dejal, da je bil zelo razočaran nad Mihajlovićevo kapitulacijo pred sodiščem, kakor je dejal. Razočaran sem bil tudi jaz, dasi je napravila name velik vtis trdnost, ki jo je pred sodiščem pokazal Mihajlovićev soobtoženec Laza Marković. Ob tistem času nisem pričakoval, da bom še sam poskusil, kako težko je biti junak pred komunističnim sodiščem.

Pripovedovali so mi, da je Mihajlovićev

proces napravil silno slab vtis v Združenih državah in da je bil eden glavnih razlogov, da se je politika do Titove vlade spremenila.

Maja sem se seznanil s kanadskim inšpektorjem UNRRE. Tik pred tem se je vrnil s popotovanja po severni Sloveniji in se je navduševal nad tamkajšnjim napredkom obnove. Bil sem skeptičen do njegovih vtisov, vendar nisem vedel, kako naj bi jih zavrnil. Moja lastna opazovanja so potrdila, da je bila skepsa upravičena. Poleti 1946 sem se peljal z avtobusom skozi iste vasi in mesta, skozi katera sem šel proti Ljubljani leto dni prej. Zdelo se mi je, da se med ruševinami še ni premaknil noben kamen. Velike Lašče, Ribnica in Kočevje so bile prav tako porušene, kot sem jih zadnjič videl.

Spomladi 1946 je bil tudi proces, ki sicer ni dokazal krivde obtožencev, ki pa je pokazal, kako slabo so jugoslovanski komunisti uporabljali Unrino pomoč. UNRRA je dobavila Jugoslaviji okoli 10.000 vojaških kamionov. Poslali so povsem neizurjene šoferje, da bi jih prepeljali na razna mesta v Jugoslaviji. Zaradi tega je velik del kamionov končal v obcestnih jarkih ali pa so z njimi delali tako slabo, da so postali neuporabni. Treba je bilo najti grešne kozle, zaradi česar so gnali pred sodišče na več krajih uslužbence državnih podjetij za cestni promet, ki so bili seveda spoznani za krive in obsojeni na različne kazni, nekateri tudi na smrt.

Nisem se prepiral s kanadskim inšpektorjem, ker sem takrat že vedel, da je bilo med ljudmi, ki so prihajali z Zahoda, mnogo levičarjev, ki so hoteli biti navdušeni nad vsem, kar so komunisti počeli. Inšpektor je hotel, naj bi postal njegov tajnik in potoval z njim po Jugoslaviji. Skušnjava, da bi si ogledal čudovito komunistično obnovo, je bila seveda velika, toda moral sem odkloniti, ker sem se ravno pripravljal na izpite in ker sem hotel ostati prost.

Inšpektor me je povabil na zakusko, ki jo je priredila ljubljanska podružnica UNRRE v počastitev obletnice Unrinega delovanja v Jugoslaviji. Premišljal sem, ali bi šel, ker sem vedel, da bodo navzoči tudi visoki komunisti. Nameraval sem tudi odpotovati zgodaj prihodnji dan v Zagreb, da bi obiskal dr. Jančikovića, kakor sem obljubil ministru Snoju.

Na zakusko sem šel precej pozno. Sprejel me je kanadski inšpektor in me peljal k mizi, kjer so sedeli sovjetski polkovnik Bogomolov, britanski konzul in Tatjana. Rus je govoril v čudni mešanici ruščine in slovenščine. Pomislil sem, da je morda po- 101

zabil svoj lastni jezik, kakor se včasih zgodi neizobraženim. Ko sem prisedel, se je ravno obregoval ob to, da je bila Tatjana uslužbena pri britanskih imperialistih. Obnašal se je tako, da je britanski konzul vprašal, ko je Rus odšel: „Le zakaj se morajo vedno vesti tako grozeče?“ Sovjetski predstavnik je izginil, ne da bi se od koga poslovil, in, kot je kazalo, ravno ob pravem času, predno se je popolnoma napil. Ker so tudi domači komunisti odšli kmalu nato, se je celotno razpoloženje spremenilo.

Med pogovorom smo ugotovili, da se britanski konzul pelje prihodnje jutro v Zagreb, tako, da me je povabil, naj grem z njim. V Zagrebu nisem mogel najti Jančikovićeve pisarne, tako da nisem ničesar opravil. Konzulu namenja svoje poti v Zagreb sploh nisem omenil.

Takoj po povratku v Ljubljano, sem šel k ministru Snoju in mu povedal, da nisem našel Jančikovića. Te vesti ni bil posebno vesel, ker je bil skrajni čas za vzpostavitve stikov s Hrvati. Zato sem nekaj dni kasneje spet šel v Zagreb. Ne da bi vedel, sem sedel v istem vlaku kot Zagrebčan, ki je prišel v Ljubljano noč pred tem, da bi govoril z ministrom Snojem. Sešla sva se v Jančikovićevo pisarno. Kot so mi povedali, je v Ljubljano nesel osnutek proglasa, ki naj bi ga podpisali vsi jugoslovanski opozicijski vodje. Zahtevali naj bi svobodne volitve v skladu s Tito-Šubašičevim sporazumom.

Dr. Jančiković me je poslal k bivšemu ministru Šuteju, s katerim svo dolgo govorila. Dr. Šutej je bil zelo optimističen in je upal, da bo predvidena izjava opozicije zelo koristila. Vrnil sem se k ministru Šuteju teden dni kasneje z osnutkom izjave v žepu. Slovenci, minister Snoj in profesor Furlan in morda še nekateri drugi, so bili pripravljene podpisati izjavo. „Sedaj je vse odvisno od Beograda,“ je dejal minister Šutej.

Ni se mi zdelo, da bi kdor koli opazoval Šutejevo hišo, vendar je bil on sam prepričan, da komunisti strogo pazijo nanj in mi je naročil, kaj naj rečem, če bi me kdo vprašal, od kod prihajam. Naročil mi je tudi naj nikoli ne omenim svojega imena, ako mu telefoniram iz mesta.

Predstavniki ljudske oblasti so se skušali obnašati do britanskega konzula kar najbolj grobo. Do pariške konference so ga včasih še povabili na kako uradno prireditev, pa še to le, da bi ga žalili. Na neki večerji je konzulova žena sedela ob

mladem pisatelju Cirilu Kosmaču, ki je bil ves čas vojne v Londonu kot napovedovalec BBC-ja in je seveda prav dobro znal angleščino. Nagovorila ga je, toda on ji je odvrnil le: „Pri nas se pogovarjamo samo o Trstu.“ Nato ni več črnil nobene besede. Medtem se je konzulov sosed, predsednik Akademije znanosti in umetnosti Kidrič, pogovarjal z njim o britanskem zatiranju Indijcev.

Po pariški konferenci so slovenski komunistični oblastniki prekinili vse družabne stike s konzulom. Komunisti so morda pričakovali, da bo tako obnašanje spremenilo britansko zadržanje do Trsta. Vsekakor so bili veseli, da so te odnošaje lahko prekinili, ker so se rajši zabavali po svoje. Če ni bilo nobenega tujca, so lahko pili in streljali po mili volji na lestence.

Mene je bilo divjaškega obnašanja zelo sram. Skušal sem dokazati konzulu in drugim tujcem v Ljubljani, da niso med divjaki (dasi bi bili celo ti verjetno bolj vljudni in gostoljubni), in sem jih povabil v Kranj, potem ko se je moj oče odpeljal v Ameriko, pa tudi na stanovanje v Ljubljani. Vedel sem, da so taka povabila nevarna, toda želja, da jim izkažem prijateljstvo, je bila močnejša kot strah.

Nekoč sem dejal britanskemu tiskovnemu atašeju, da mi je zelo žal, ker so odnošaji med jugoslovanskimi oblastmi in zahodnimi predstavniki tako napeti. Odvrnil mi je, da dobro ve, da je to samo posledica komunističnega strahovanja in da ljudje čutijo drugače. Pripovedoval mi je, kako se je med vojno spustil najprej v Črni gori nato pa v Slavoniji s padalom. Povsod so ga prijazno sprejeli in bili zelo gostoljubni, dokler ni prišel prvi komunistični funkcionar.

Junija 1946 je bila parada zmage v Londonu. Jugoslovanska vlada ni hotela poslati čet, pri čemer je sledila sovjetskemu primeru. Ob tej priložnosti je britanski konzul povabil nekaj ljudi na konzulat. Ker uradni predstavniki niso hoteli priti, je povabil francoskega in češkoslovaškega konzula in osebne prijatelje. Prišla je tudi britanska tiskovna atašejka iz Skoplja. Ko sem se z njo seznanil, me je vprašala, ali vem, kje je Vid Lajovic, sin skladatelja, ki ga je pred vojno učila angleščino. Ko sem ji povedal, da je zaprt, je odvrnila: „Seveda, v sedanji Jugoslaviji je pošten človek kot on lahko samo v zaporu.“

Kmalu nato je britanski konzul organiziral predvajanje Shakespearejevega filma „Henrik V.“. Nekaj ljudi je spraševalo, ali je to angleška propaganda. Kino je bil vendarle nabit in prisoten je bil celo minister za prosveto. Toda mesta rezervirana za študente so ostala prazna. Nedvomno je

študente pozvala študentovska organizacija, ki je bila seveda pod komunističnim nadzorstvom, naj Shakespearja bojkotirajo.

Čeprav so bili komunisti tako nevljudni, da uporabim milo besedo, do predstavnikov zahodnih vlad, te sploh niso reagirale. Njihove radijske postaje in večina časopisov je molčala o dogajanjih v Vzhodni Evropi ali pa celo hvalila razne „ljudske demokracije“, predvsem komunistično Jugoslavijo. Tako ljudje na Zahodu sploh niso vedeli, kaj se zares godi v državah pod komunistično oblastjo.

Dober primer te nevednosti je bila neka Belgijka jugoslovanskega porekla, ki je prišla v Ljubljano in se je seznanila z nekaterimi izmed mojih prijateljev. Kot je pripovedovala, je prišla v Jugoslavijo, da bi se zahvalila maršalu Titu za vse, kar je storil za naše ljudstvo. Kmalu se je prepirala, kaj je za naše ljudstvo v resnici storil — da je uvedel teror in zapravljanje. Prijateljsem je rekla, da bi bila vesela, ako bi mogla pomagati na kak način opoziciji.

Prosili so jo, naj vzame s seboj kratko pismo za Grgo Zlatoperja, bivšega jugoslovanskega komentatorja pri BBC. Pismo sem napisal jaz in ga v njem prosil, naj najde kakšno možnost, da bo povedal Jugoslovanom po radiju resnico. Dodal sem obljubo, da mu bomo skušali pošiljati vesti o tem, kaj se godi.

Belgijka je obiskala mnogo ljudi in je bila povabljena tudi na kosilo k predsedniku Prezidija Ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije Josipu Vidmarju. Njen gostitelj ji je pripovedoval, da bo kmalu revolucija v Belgiji in povsod drugod na Zahodu in da bo tedaj jugoslovanska armija šla na pomoč proletarskim revolucijam, tako da bodo vzpostavljene podobne vlade kot v Jugoslaviji. Gostja je bila zelo presenečena nad revolucionarnimi napovedmi najvišjega predstavnika slovenskih oblasti.

Pripovedovala je o tem tudi britanskemu konzulu, ko je bila na kosilu pri njem. Konzul ni mogel skriti svojega presenečenja. Morda je to podrlo njegovo upanje, da smo pred dolgotrajnim mirom, ki so si ga Britanci tako zelo želeli. Često je dejal: „Britanija ne more tvegati še ene vojne. Finančno smo popolnoma na suhem. Najboljše, kar bi lahko storili, bi bilo, da bi zaprli železni zastor in pustili komuniste, naj počno pri sebi, kar hočejo.“ Žena ga je vprašala: „Kaj pa ljudje kot Ljubo?“ „Oh,“ je dejal, „najboljše je, da pridejo na našo stran.“

Komunisti seveda niso imeli niti najmanjšega namena, da bi zaprli železni zastor v zahodno smer. Mladina na progi Brčko—Banovići je imela vsak dan vojaške vaje, pri čemer so ji pripovedovali, da mora biti pripravljena iti na pomoč zatiranim zahodnim narodom v njihovi borbi za svobodo. Poleti 1946 je tedanji komandant jugoslovanskega letalstva in kasnejši veleposlanik v Argentini, general Franjo Pirc, rekel v privatnem razgovoru, da se Jugoslavija pripravlja na vojno.

Pacifistične utvare na Zahodu so bile seveda skrajno nevarne. Odločili smo se, da napišemo pismo Herriotu, ki ni bil samo ugleden politik, ampak tudi predsednik francoske Zveze za obrambo človeških pravic. Dr. Nagode je napisal pismo in jaz sem ga pretipkal. Opomnil je Herriota na nek njegov govor, ki ga je Nagode slišal pred vojno v Parizu in v katerem je dejal: „Il y a pire que la guerre! — So še hujše stvari kot vojna.“

Leta 1946 so se v Jugoslaviji godile čudne reči.

Spomladi 1946 je izginil mladi letalski oficir Lojze Kristan, ki sem ga poznal iz Švice, in še nekaj drugih mladih ljudi. Krožili so glasovi, da je skušal organizirati, da bi več letalskih oficirjev odletelo iz Jugoslavije v protest proti nesvobodnim novembrskim volitvam, ki jih nihče ni mogel imeti za izpolnitev sporazuma Tito-Šubašić. Po skoro enem letu so ga ustrelili, vendar javne razprave ni bilo nikoli.

Junija sem šel na Rab na počitnice. Ob povratku sem govoril v Kraljevici s površnim znancem Jožkom Medvedom. Nekaj dni kasneje je dobil iz Ljubljane brzojavko, podpisano od prijatelja, naj pride na Reko, da se sestaneta. Odpeljal se je z biciklom in izginil. Kolo so našli ob cesti. Prijatelj, ki naj bi bil podpisal brzojavko, je dejal, da je ni nikdar poslal.

Čez nekaj časa so sorodniki odkrili, da je v komunističnem zaporu v Ljubljani. Nihče ni nikdar zvedel, česa je bil obtožen. Nekateri so trdili, da je tihotapil zlato, drugi, da je bil angleški špijon. Končno so ga ubili.

Poleti 1946 sem tudi dobil pismo od prijatelja Braneta, ki je vpraševal, kaj se je zgodilo z njegovimi starši, ki od njih že dokaj časa ni imel novic. Šel sem obiskat očeta, toda zvedel sem, da se je morala vsa družina izseliti iz Ljubljane v neko vas, češ, da je nezanesljiva. Napisal sem dopisnico na novi naslov in Branetov oče me je prišel obiskat. Predvsem mi je povedal, da ne morejo najti Branetovega brata Dušana. Prišel je v Jugoslavijo med 103

vojno z britansko misijo, a je kasneje prestopil k partizanom kot navaden vojak. Ob koncu leta 1945 je zbolel in so ga odpeljali v poljsko bolnišnico v Črmošnjicah pri Semiču. Od tam je izginil. Oblasti so trdile, da je dezertiral, verjetno pa so ga ubili, ker so ga imeli za anglofila.

Seveda navajam samo primere, ki jih dobro poznam, toda umori te vrste so bili ob tistem času v Titovi Jugoslaviji pogosti.

Opisal sem že, kako so komunisti ob „osvoboditvi“ Splita ustrelili kakih 20 oseb med njimi tudi nekega odvetnika. Sin tega advokata Jurica je bil večji del vojne pri partizanih in je l. 1946 služil v neki enoti pri Ljubljani. Obiskal me je in dejal, da je življenje v vojski neznosno zaradi neprestane komunistične indoktrinacije in preganjanja vsega nekomunističnega. Imel je dekle, ki ga je iz Zagreba prišla večkrat obiskat. Nepričakovano je to dekle pisalo nekega dne njegovi sestri, da sta z Jurico poskusila pobegniti v Trst, a da so ju ujeli Britanci in vrnili jugoslovanskim oblastvom. Dekle so nekaj dni nato izpustili. Juričina sestra je odhitela na mejo, da bi ugotovila, kaj se je zgodilo z njim. Povedali so ji, da se je Jurica vrgel pod vojaški kamion in ji pokazali njegov grob.

Sestra je preklinjala Angleže. Tudi jaz sem se zgražal, toda moje mnenje o Angležih je bilo previsoko, da bi temu verjel. Sprejel sem razlago, da so Jurico in njegovo dekle zajeli primorski kmetje iz tržaške cone, ki so iz navdušenja za Jugoslavijo lovili anti-komunistične dezertarje. Vprašal sem na britanskem konzulatu, ali je kaka možnost, da bi bili Britanci izročili komunistom anti-komunističnega dezertarja. Konzulova žena mi je odvrnila, da je to nemogoče.

Mnogo let kasneje sem vendarle srečal v mariborski jetnišnici nekoga, ki so ga britanske zasedbene oblasti v Avstriji v tem času vrnile jugoslovanskim komunistom. Njegovo ime je bilo Kolja Rusanov. Bil je sin ruskega emigranta. Ko je Rdeča armada prišla v Prekmurje, kjer je živel z družino, so ga rekrutirali kot tolmača. Kasneje so ga premestili v jugoslovansko vojsko, odkoder je dezertiral v Avstrijo. Ko so ga vrnili, je bil obsojen na dvajset let prisilnega dela.

Odkar so me odpustili iz Tiskovnega urada, nisem imel stalne službe. Prevajal sem dokumente o zahodno-jugoslovanskih mejah za tako imenovani Inštitut za mejna vprašanja. Te prevode je potrebovalo zunanje ministrstvo. Mnogi moji prijatelji so menili, da bi si moral poiskati službo, ker je bil tedaj še mogoče dobiti visoko me-

sto, saj vsa še niso bila razdeljena, medtem ko bo to kasneje precej težje. Nekateri so bili celo mnjenja, da sem zelo domišljav, ker nisem bil pripravljen sprejeti kakršnega koli posla in se nisem mogel privaditi na misel, da smo vsi sluge komunističnih gospodarjev. Prepričan sem bil, da se od komunistov nimam kaj naučiti, in sem zaradi tega hotel ostati prost, kolikor časa bi se le dalo. Študiral sem za doktorat iz javnega prava in skušal likvidirati na najboljši način, kar je še ostalo od očetove imovine. Po drugi strani sem se bil seveda pripravljen potruditi, ako bi se pokazala možnost, da bi dobil mesto, ki bi me zanimalo. V tem nisem uspel.

V Ameriki se je moj oče srečal s trgovinskim atašejem v Washingtonu, ki je med vojno stanoval v isti hiši kot mi. Ataše mu je dejal, da bi nujno potreboval pomočnika, ki govori angleščino. Oče mu je predlagal, naj bi poskusil preko zunanjega ministrstva doseči, da bi poslali v Washington mene. Ataše je res to storil, ko je prišel poleti 1946 za nekaj tednov v Jugoslavijo. Edini rezultat je bil, da so mu poslali neko žensko, ki sicer ni znala angleščine, a je bila goreča komunistka.

Skoro istočasno je bilo razpisanih nekaj asistentskih mest na ljubljanski pravni fakulteti. Vprašal sem gospoda profesorja Furlana, ki je bil tedaj dekan, ali je kaj upanja, da bi jaz dobil eno od teh mest. Odgovoril mi je: „Poskusite, toda za božjo voljo ne recite, da ste se obrnili name!“ Mobiliziral sem svojega strica, ki je bil prijatelj predsednika Vidmarja, kajti vedel sem, da odločitev o nastavitvah ne sprejemajo zavodi, kjer naj bi nastavljeni delal, temveč Centralni komite Komunistične partije. Prve besede predsednika Vidmarja so bile: „Upam, da nima nobene zveze s profesorjem Furlanom, ki stoji zelo slabo.“

Nekaj dni kasneje sva šla s stricem v Vidmarjev urad, da bi me predstavil, toda po dolgem čakanju so nama dejali, da je predsednik prezaposlen. Stric je govoril tudi z nekim sorodnikom prosvetnega ministra. Uspeh je bil enak ničli.

Od devetih kandidatov za asistentska mesta jih je najprej fakultetni svet nekaj odklonil, češ da niso primerni za to službo, toda ministrstvo je vztrajalo, da morajo nastaviti ravno te. Tako mesta niso bila podeljena, kasneje pa so komunisti nastavili svoje ljudi.

Ob koncu avgusta 1946 je bilo nad jugoslovanskim ozemljem sestreljeno ameriško potniško letalo na poletu z Dunaja v Videm, ko je pilot hotel vzeti bližnjico preko severo-zahodne kota Slovenije. Ko ga je

jugoslovanski lovec prestregel in se je pilot začel pripravljati na zasilni pristanek v bližini Kranja, je lovec začel letalo obstreljevati.

Pravni položaj v tej zadevi ni bil povsem jasen, vendar nikakor nisem mogel razumeti, komu bi ta incident mogel koristiti. Komunisti so trdili, da so zavezniška letala, ki so preletavala nekaj kilometrov nad Gorenjsko, špijonirala. Spraševal sem se, kaj naj bi skušala zvedeti. Med vojno, nekaj več kot eno leto prej, so tisoči zavezniških letal letali nad Jugoslavijo in zavezniški piloti so njeno ozemlje poznali prav tako dobro kot domači. Takrat so bili vsi navdušeni, če so zagledali kovinske pike na nebu in slišali grmenje motorjev. Zaprti partizani in aktivisti v ljubljanski jetnišnici so se veselili vsako pot, ko so letala preletela mesto. Ali je bilo vse to že pozabljeno? Povrhu so bili vsi zemljevidi, ki smo jih uporabljali pri partizanih, tiskani v Veliki Britaniji. Storijski špijonaži je bila res malo pretirana. Edina razlaga je mogla biti megalomanija komunističnih voditeljev, ki so izgubili vsak čut za realnost in so sedaj očitno hoteli Združenim državam dati lekcijo, kako je treba spoštovati komunistično suverenost.

V tem času je bil britanski konzul na dopustu in jaz nisem hodil obiskovat njegovega namestnika. Vendar sem po naključju prišel nekaj dni po incidentu z letalom mimo konzulata in videl na dvorišču avtomobil z napisom „London—Atene“. Iz radovednosti sem šel gledat, čigav avto je to.

Vršilec dolžnosti konzula me je prijateljsko sprejel: „Veseli me, da ste prišli. Rad bi vas predstavil gostom.“ Tako sem se spoznal s kapetanom Francisom Noel-Bakerjem, mladim britanskim članom parlamenta, in njegovim bratrancem. Njegovo ime sem slišal nekaj dni prej po radiu London, ki je omenil njegov tajni obisk v Španiji. Pripovedoval sem o tej oddaji in tudi omenil, da ga je časopis Daily Graphic hudo kritiziral zaradi njegove španske avanture..

Nato smo govorili o položaju v Jugoslaviji. Noel-Baker je opazil, da nisem posebno navdušen, in je dejal: „Veseli me, da sva se srečala na nevtralnih tleh (meni se ni zdelo, da bi komunisti imeli britanski konzulat za nevtralna tla) in ste mi povedali, kaj mislite. Mi nismo za političen sistem, kakršen je tukaj, toda gospodarski sistem, karšena je vaš, je tudi naš ideal.“

Nisem se spustil z njim v debato, marveč sem ga vprašal, ali je kdajbral Stalinovo knjigo „Vprašanja leninizma“. Bil sem čital to knjigo v slovenskem prevodu nekaj pred tem, in zdelo se mi je, da je iz nje zahrbtnost komunizma razvidna

prav tako dobro, kot je Hitlerjev „Mein Kampf“ jasno pokazal namene nacistov. Ker Noel-Baker knjige ni poznal, sem mu prinesel ruski original. Obljubil mi je, da jo bo prebral s pomočjo prijatelja, ki je znal ruščino. Upam, da je knjigo res proučil.

Rad bi se bil dalj časa pogovarjal z Angležema, toda njima se je mudilo na Bled, kjer sta se nadejala sestanka z maršalom Titom. Naslednji dan pa sta morala odpotovati dalje proti Grčiji, kjer sta nameravala opazovati volitve. Konzulov namestnik me je vendar povabil na kosilo in me predstavil tudi ameriškemu pomočniku letalskega atašeja, ki je bil v Ljubljani v zvezi s sestrelitvijo njihovega letala. Ta oficir se je tako zgražal nad incidentom in je imel tako slabo mnenje o Jugoslaviji kot celoti, da sem smatral za potrebno, pokazati svojo dobro voljo.

Neranjene potnike so komunisti imeli internirane v hotelu Union v Ljubljani, kakor so zavezniki ugotovili nekaj dni po incidentu, toda ne britanski, ne ameriški predstavnik nista mogla dognati, kaj se je zgodilo z ranjenim potnikom — s turškim oficirjem, članom turške vojaške misije na Dunaju —, ali vsaj zvedeti, kakšno je njegovo stanje. Mislim sem, da mu je nudil prvo pomoč najbližji krajevni zdravnik in sem rekel britanskemu namestniku konzula, da bom povprašal v Kranju. Naslednjega dne sem po naključju srečal zdravnika iz Stražišča pri Kranju in ga o tem vprašal, toda on se letalu sploh ni mogel približati, ker so okoli aparata takoj postavili kordon. Ko sem se s to novico vrnil v Ljubljano, so ranjenca že našli v bolnišnici, vendar v zelo slabem stanju, ker je dobil več streliv iz strojnice v prsi.

O neprijetnem incidentu sem tudi govoril z dr. Nagodetom in drugimi prijatelji. Zdelo se nam je, da bi bilo treba poslati pismo z izrazi obžalovanja ameriškemu veleposlaniku v Beograd. Napisal sem tako pismo, v katerem je bilo rečeno, da je jugoslovanska vlada nedvomno kriva za škodo, da pa ni mogoče imeti jugoslovansko ljudstvo moralno odgovorno za dejanja klike, ki je uzurpirala oblast. (Naše pismo veleposlaniku Združenim državam v Beogradu so prebrali pred sodiščem med našim procesom in je torej sedaj v arhivih Vrhovnega sodišča LR Slovenije.)

S konzulovim namestnikom sem se dogovoril, da ga bodo nekateri izmed mojih prijateljev obiskali. Ob tej priložnosti mi je dejal: „Vidite, nihče ne more storiti ničesar za vas, Jugoslovane, ako ne storite ničesar sami.“ Dr. Nagode je najprej nameraval iti h konzulu še z dvema dru-

gima, nato si je mislil, da bi bilo to preveč opazno in je šel sam. Izročil je konzulovemu namestniku pismo in ta je obljubil, da ga bo poslal v Beograd.

Kmalu po prvem letalskem incidentu se je primeril še drugi. To pot je bilo ubitih pet Amerikancev. Transportno letalo so napadli nad Blejskim jezerom in maršal Tito je lahko opazoval sam, kaj se godi, ker je preživel poletje v vili ob jezeru.

Ob tem času je bil moj oče v Washingtonu z nalogo, da zagotovi dodatne ameriške dobave bombaža Jugoslaviji preko UNRRE. Dogovorjeno je bilo, da ga bo sprejel načelnik ekonomskega oddelka State Departmenta Clayton, da bi govorila o tej in drugih zadevah. Čakal je v sprejemnici, toda načelnik ga ni sprejel.

Veleposlanik Sava Kosanović mu ni povedal, da so za isto uro klicali njega v State Department, da mu izročijo protest zaradi sestrelitve ameriških letal. Po komunističnem mnenju ni bilo nič protislovnega v tem, da so sestreljevali ameriška letala in istočasno pričakovali, da jim bodo Američani dajali zastonj bombaž in izkazovali druge usluge. Kar je bolj presenetljivo je to, da je nekaj kasneje jugoslovanska komunistična vlada bombaž res dobila kljub vsej nesramnosti. Toda „faux pas“, ki je spravljal mojega očeta v ta neprijetni položaj, najbrž ni zagrešil veleposlanik, nedolžni sopotnik, marveč Slavko Zore, zastopnik komunistične policije v Washingtonu s činom veleposlaniškega svétnika.

Po ameriških protestih je Tito obljubil v razgovoru z ameriškim in britanskimi dopisniki, da zavezniških letal nad Jugoslavijo ne bodo več sestreljevali, temveč da bodo le protestirali pri prizadetih vladah. Letala res niso več sestrelili nobenega, toda nekaj mesecev kasneje je bil hudo poškodovan britanski rušilec in je bilo nekaj mornarjev mrtvih, ko je ladja zadela ob mino v mednarodnem Krfskem prelivu. Mine je nedvomno položila jugoslovanska komunistična mornarica, ker Albanci tedaj sploh niso imeli primernih minonoscev.

Medtem, ko se je Titova vlada obnašala tako sovražno do zahodnih zaveznikov, so neprestano prihajali gosti z Vzhoda. V Ljubljano sta prišla Enver Hodža in Rola-Zymierski s Poljskega. Vedno je ves promet stal po nekaj ur, da so kolone avtomobilov s spremstvom šle mimo.

Pozno poleti 1946 je bil v Ljubljani proces proti domobranskim voditeljem. Britanske zasedbene oblasti na Koroškem so

jih izročile komunistom. Na tem procesu je vse presenetila obramba medvojnega šefa policije, dr. Hacina. Očitno se je zavedal, da bo obsojen na smrt v vsakem primeru, in je mirno priznal, česar so ga obtoževali, pri čemer je ljudskega tožilca nekajkrat spravljal v zadrego. Preden ga je tožilec mogel ustaviti, mu je zabrusil: „Kaj pa naši fantje, ki ste jih vi, komunisti, pobili po vojni!“

To zadržanje mu je prineslo spoštovanje marsikoga, ki se ni skladal z domobranci ali z delom dr. Hacina med vojno. Komunisti nedvomno niso imeli pravice soditi nikomur, ker so sami storili preveč zločinov. Množični umori nekaj deset tisočev ljudi po koncu vojne so bili zanje težko breme. Ko so komunistični propagandisti prišli v vasi, iz katerih so njihovi tovariši pobili skoro vse moške prebivalce, niso mogli prepričati, da bi jih vdove in sirote ne spraševale: „Kaj pa naši možje in očetje? Ali se bodo vrnili? Ali so še živi?“ Nikoli ni bilo uradno razglašeno, kaj se je zgodilo z domobranci, potem ko so jih Britanci poslali nazaj.

Za jesen 1946 so bile napovedane volitve v Ljudske skupščine šestih federativnih republik. Nekateri naši prijatelji v Ljubljani so bili mnenja, da je to trenutek, ko bi morala opozicija poskusiti svojo srečo. Nismo bili vsi taki optimisti. Doslej sem vsaj jaz prišel do prepričanja, da komunisti ne bodo nikdar nikomur dovolili poskusiti svoje sreče. (V resnici so komunistični policisti kasneje ostro napadli nekatere, za katere so zvedeli, da so se bavili z mislijo kandidirati. Ti so zaradi misli na volilno kandidaturo verjetno dobili po nekaj let več zapora. Ljudi, ki so predlagali, naj bi nekateri naši prijatelji kandidirali, so komunisti pozaprli in jih obtožili, da so člani špijonske organizacije.) Ker so bila mnenja deljena, smo mislili, da bi se bilo dobro posvetovati s hrvatskimi voditelji v Zagrebu.

Tako sem se odpeljal ob koncu avgusta 1946 v Zagreb k dr. Šuteju. Medtem, ko sem ob prejšnjem obisku prišel v njegovo hišo, ne da bi opazil kaj sumljivega, je bilo sedaj drugače. Pred hišo je stal avtomobil, v katerem so sedeli štirje agenti, medtem ko se je peti sprehajal po pločniku. Pustili so ljudi hoditi v hišo in iz nje, ne da bi jih zasliševali, toda če je dr. Šutej prišel ven, so mu sledili, pri čemer je eden hodil za njim, ostali pa so počasi sledili v avtomobilu.

Dr. Šutej ni niti najmanj dvomil o tem, da komunisti ne bodo dovolili nobenih kandidatov ljudem, ki jih ne bodo oni sami

skrbno izbrali. Bil pa je še vedno optimist. Menil je, da je jugoslovanski položaj brezupen in da bo to prisililo komunistično vlado k previdnosti. Takrat si pač še nismo bili na jasnem, da se komunisti za take malenkosti, kot je slabo finančno stanje, sploh ne brigajo. Najmanj je seveda to moglo preprečiti komunistom, da ne bi izvedli volitve v republiške skupščine po svojih preskušanih metodah.

To pot je 98 odstotkov ljudi glasovalo za kandidate Ljudske fronte, toda pokazala se je precejšnja razlika v primerjavi z volitvami v zvezno ljudsko skupščino leto prej. Takrat je bilo še nekaj pristnega navdušenja, sedaj so bili volilci že očitno naveličani. Nekaj tednov kasneje, ko je Ljudska skupščina LR Slovenije sprejela republiško ustavo, se niso več zbrale množice. Samo nekaj vojakov je plesalo kolo v megli pred bivšim kinom Matico, kjer je bilo zasedanje.

Mogoče je bilo opazovati, kako so bili jeseni 1946 ljudje vedno bolj siti komunistične vlade. Celo tisti, ki so med vojno podpirali Osvobodilno fronto in so bili za radikalne socialne reforme, so uvideli, da ni vse zlato, kar se sveti. Neka delavka je rekla moji materi: „Saj samo lažejo!“

Kljub vedno večji naveličnosti s komunisti se je vedno bolj širilo prepričanje, da ni mogoče ničesar storiti proti njim, ker so preveč trdno sedeli v sedlu. Ta občutek nemoči je še krepil vtis, da se Zahod sploh ne briga za dogodke v Vzhodni Evropi. Oddaje BBC-ja, katere smo s takim upanjem poslušali med vojno, so postale vedno bolj medle. Zanimanje za možnost udeležbe pri volitvah jeseni 1946 je samo kratko podžgalo voljo do opozicije. Sicer je ogenj začel ugašati že spomladi 1946. Z dr. Nagodetom sva bila oba mnenja, da se je komaj vredno sestajati in dogovarjati, ker ni bilo nobenega žarka upanja od nikoder. Če bi vsaj vedeli, kaj hoče Zahod! — smo si govorili.

Moglo bi se reči, da je bil žarek upanja Churchillov govor v Zürichu o potrebi združitve Evrope. Ko sem govor slišal, sem si mislil, da je sijajen — pravi govor v pravem trenutku.

Nekega večera v oktobru sem šel precej pozno obiskat dr. Nagodeta enostavno zato, ker me je vzdušje v Jugoslaviji spravljalo v slabo voljo in sem se moral z nekom pogovoriti. Dr. Nagode me je peljal po stopnicah v svojo delovno sobo in mi je dejal:

„Končno se nam je pa le posrečilo!“

Dal mi je pismo, ki ga je, kolikor sem

mogel razumeti, gospa Hočvarjeva dobila od kapetana Drčarja s Koroškega.

„Kdo je kapetan Drčar?“ sem vprašal.

„To je domobranski oficir,“ je dejal dr. Nagode, „eden izmed narodnjakov, ki so se pridružili domobrancem, ker so upali, da bodo lahko koristili.“

Kapetan Drčar je pisal, da ne more odgovoriti na vsa vprašanja gospe Hočvarjeve, ker nima potrebnih zvez, da pa bo poslal pismo nekemu, ki ima več možnosti, da odgovori. Poudarjal pa je, da ne smemo misliti, da so zahodne države opustile boj proti komunizmu, in nam svetoval, naj trdno ostanemo v opoziciji.

Na Koroško je odšel odgovor po tajnem slu, kot so mi povedali, in kapetan Drčar je čez nekaj časa spet pisal, da čaka navodil od nekod drugod in naj bomo potrpežljivi.

V začetku novembra se je oče vrnil iz Združenih držav. Nekoliko sem bil presečen nad tem, kar je pripovedoval. Večina stvari mu ni bila všeč in ponovil je komunistično frazo: „V Washingtonu niti opere nimajo.“ Očitno je to storil, da bi mene in sebe prepričal, da je grozdje kislilo. Kasneje sem odkril, da bi bil z veseljem ostal na Zahodu, če bi bil mogel. Zvedel sem, da se je razjokal, ko se je poslavljajal od prijateljev v Združenih državah. Toda menil je, da je prestar, da bi mogel začeti znova. „Ko bi imeli vsaj nekaj denarja zunaj,“ mi je nekoč dejal.

Kmalu po njegovem povratku sem dobil poziv, da moram iti služiti vojsko (ki so jo kmalu nato preimenovali v Narodno armijo). Tudi kolego Lovreta, ki sem se z njim skupaj pripravljajal za doktorat iz javnega prava, so poklicali. Niti on, niti jaz nisva imela nobenega namena služiti pod komunistično komando, tako da sva začela pripravljati načrte za pobeg.

Moj oče je vztrajal, naj skušam doseči, da mi rok odložijo, do česar sem imel pravico, ker sem bil med vojno pri partizanih in ker je zakon določal, da je treba bivšim partizanom omogočiti, da končajo študije, preden jih pokličejo za dodatno dobo k vojakom. Ko sem šel sam k rekrutacijskemu oficirju, me ni niti poslušal. Imel sem vtis, da gre za denunciacijo, ker nisem „na liniji“, in da naj bi bil takojšen vpoklic kazen za to.

Moj oče je vztrajal, naj storim vse, da bom lahko dokončal študije in postal doktor javnega prava. Mislim, da mu je šlo predvsem za to, da ne bi pobegnil, ker se je bal, da me v tem primeru ne bi nikoli več videl. Končno mi je pomagal neki partizanski oficir. Šel je z menoj k rekru-

tacijskem oficirju in ga je prepričal, da imam pravico na odložitve odsluženja roka. Lovre ni imel ne takih argumentov, pa tudi ne nikogar, ki bi bil pripravljen govoriti zanj, tako da je moral pobegniti v Avstrijo.

Dr. Neubauer, ki me je zdravil, ko sem imel tuberkulozo, me je imel rad in ostal sem z njim v stiku tudi po zdravljenju. Po njegovem mnenju bi moral postati diplomat, kar je nekajkrat predlagal tudi dr. Jožetu Brileju, ki je bil tedaj načelnik personalnega oddelka v Zunanjem ministertvu. (Kasneje je bil Titov veleposlanik v Londonu in predstavnik v Združenih narodih.) Zveze dr. Neubauerja so bile dobre, ker se je med vojno pridružil partizanom in postal sanitetni polkovnik.

Toda njegovo zavzemanje zame ni imelo nobenega uspeha. „Ne morem razumeti zakaj,“ mi je dejal.

Končno mu je stvar razložil dr. Brilej. „V naši diplomatski službi ni prostora za prijatelje britanskega konzula,“ je rekel dr. Neubauerju. Decembra 1946 mi je dr. Neubauer svetoval, naj skušam popraviti škodo, ki sem si jo povzročil z obiski pri britanskem konzulu. „Legalizirati morate svoje stike s tujci,“ je predlagal.

Ko je videl, da sem vzkipeł, je dejal: „Nima se smisla jeziti. Vem, da nočete škodovati s temi stiki državi. Toda morali bi iti na notranje ministertvo — gotovo poznate koga tam — in povedati, da priložnostno obiskujete britanskega konzula. Verjetno bodo želeli, da jim predložite poročila o svojih sestankih, kakor zahtevajo od vsakogar, ki ima opravka s tujci.“

O tem razgovoru sem najprej povedal britanskemu konzulu, nato sem šel obiskat Čosa, ki sem ga poznal že precej let in ki je bil takrat šef kabineta notranjega ministra Borisa Kraigherja. Telefoniral sem mu in rekel mi je, naj pridem k njemu med uradnimi urami. Čeprav sem ga precej dobro poznal, se mi je zdelo, da njegov glas zveni sila uradno.

Povedal sem mu, kaj mi je svetoval dr. Neubauer. Dejal je: „Ne vem, na kaj misli dr. Neubauer. V naši državi je vsakomur dano na prosto, da obiskuje tujce, kolikor hoče, in prepričan sem, da ni ničesar ilegalnega na tvojih obiskih pri britanskem konzulu.“

Meni se je to zdelo odlično in odpeljal sem se v Planico, kjer sem prebil nekaj dni v Domu skupaj z britanskim konzulom in njegovo ženo, direktorjem Francoskega instituta v Ljubljani in njegovo ženo, britanskim tiskovnim atašejem in z zastopnikom ameriškega Rdečega križa. Opazil

sem, da je v Domu med gosti cel kup oznašev in da skušajo vzdušje napraviti kar najbolj neprijetno za tujce, toda vse to mi ni bilo mnogo mar.

Nekateri prijatelji, ki so me videli s tujimi predstavniki, so mi dejali: „Ljubo, ti si nor!“ Toda po razgovoru s šefom kabineta notranjega ministra sem se počutil varnejšega kot kdaj.

Nisem bil edini, ki je dobil opozorilo. Profesorju Furlanu je rekel Josip Vidmar, da so njegovi stiki z britanskim konzulom pretesni in naj prekine. Profesor Furlan res nekaj časa ni šel na konzulat, nato se mu je vse skupaj zazdelo preneumno in je začel konzula spet obiskovati. Celo minister Snój, ki v Ljubljani ni osebno poznal nikogar od tujcev, je dobil opozorilo zaradi svojih pogostih obiskov v ameriškem informacijskem centru v Beogradu.

Decembra 1946 in januarja 1947 sem potoval k hrvatskim opozicijskim voditeljem v Zagreb. Nisem pa mogel priti do dr. Šuteja, temveč sem govoril le z dr. Jančkovičem.

Na hrvatskem so se dogodki čudno obračali. Podpredsednika HSS ing. Košutića so komunisti aretirali zgodaj l. 1945, ko je pobegnil na „osvojenem ozemlje“, da bi v imenu svoje stranke navezal stike s partizanskimi voditelji. V zaporu je ostal skoro do kraja 1946, nakar so ga nepričakovano izpustili.

Kmalu nato se je vodilni hrvatski komunist dr. Bakarić sestal z drugim voditeljem HSS dr. Šubašićem. Kaj naj bi vse to pomenilo?

Okoli novega leta 1947 mi je dr. Nagode izročil šop pošte iz Avstrije, naj jo preberem. Kapetan Drčar je spravil gospo Hočevar v stik z domobranskim polkovnikom Glušičem, ki je bil tedaj na čelu Nacionalnega komiteja v Salzburgu. Povedali so mi, da je polkovnik Glušič eden izmed domobranskih oficirjev, ki jih je Gestapo aretiral decembra 1944 zaradi zarote proti Nemcem. Preživel je čas do konca vojne v Dachau, kjer so ga osvobodili Amerikanci.

Polkovnik Glušič nas je predvsem potolažil, naj nikar ne mislimo, da nas je Zahod pozabil. „Nasprotno,“ je pisal. Priložil je osnutek nove jugoslovanske ustave, v glavnem seznam ministrstev, ki naj bi jih imela osrednja in pokrajinske vlade. Govora je bilo tudi o tem, da bo jugoslovanska vojska sestavljena iz slovenske, hrvatske in srbske vojske, ki jim bodo po-

veljevali njihovi lastni oficirji. Priloženi vprašalnik je povpraševal po vojaških podatkih.

Nesel sem te dokumente domov in jih imel nekaj dni v predalu. Izdelani so bili z veliko skrbnostjo, toda meni so se zdeli enostranski in celo malo naivni, vsekakor pa ne tisto, kar smo želeli dobiti. Gotovo še nismo imeli niti najmanjšega namena baviti se z vojaško špijonažo.

Ko sem te listine bral, me je iznenada streslo. Imel sem občutek, da sedim za železno rešetko. Nejeverno sem se otrasel zle slutnje. Tak občutek sem imel že nekoč prej, ko sem bral o sojenju srbskemu politiku Miši Trifunoviću, bivšemu članu jugoslovanske begunske vlade v Londonu, ki se je po vojni vrnil v Beograd, Obsojen je bil na visoko kazen, češ, da je vzdrževal stike s tujci, medtem ko je bil njegov zet na istem procesu obsojen na smrt.

Nato so nastale težave s kurirjem med polkovnikom Glušičem in gospo Hočevarjevo. Gospa je sporočila, da je sel zelo netočen in da se zdi bolj in bolj nezanesljiv. Dr. Nagode je o tem pripovedoval profesorju Kavčniku in meni in midva sva bila mnenja, da je treba stike prekiniti. Dr. Nagode je soglašal in jaz odtlej nisem nikoli več videl kake pošte iz Avstrije.

V tem času sem imel veliko dela. Februarja sem imel rok za doktorski ustni izpit iz javnega prava. Bil je za to skrajni čas, ker so komunistična oblastva imela namen ukiniti uredbo o pravnem študiju, po kateri sem študiral, in uvesti sovjetski sistem. Izpit je zelo dobro potekel, tako da sem dobil oceno „summa cum laude“. Predsednik izpitne komisije štirih profesorjev je bil dekan pravne fakultete profesor Furlan. Nemudoma sem se lotil pisanja teze o nuernberškem procesu.

Do takrat je kulturno življenje v Sloveniji, ki je bilo vedno zelo živahno, popolnoma zastalo. Tisti pisatelji in pesniki, ki so sprejeli „socialistični realizem“, niso vedeli, o čem naj pišejo, tistim, ki te smeri niso sprejeli, pa pisati ni bilo dovoljeno. Josip Vidmar, ki je bil literarni kritik, preden je postal predsednik komunističnega parlamenta LR Slovenije, in ki je napisal brez števila esejev o pomembnosti umetniške svobode, je sedaj skušal braniti komunistično kulturno politiko, ki je povzročila neizmerno škodo. V govoru v ljubljanski operi je trdil, da je „literarna suša“ v Sloveniji posledica dejstva, da so se vse želje Slovencev izpolnile s prihodom komunistov na oblast in da imajo pesniki in pisatelji težave,

ker je zanje nekaj povsem novega, pisati o čisti sreči.

Pred vojno so bili kulturni stiki z Zahodom nekaj samo po sebi umevnega, sedaj je postalo celo praktično nemogoče dobiti zahodne knjige. Odškodovali so nas z nekaj obiski iz Sovjetske zveze. Zgodaj l. 1947 je prišla skupina predavateljev iz Moskve in Leningrada. Šel sem poslušat Borisa Polevoja, sovjetskega novinarja. Govoril je o tem, kako sovjetsko ljudstvo ljubi „Pravdo“, organ komunistične partije. Komaj sem kdaj slišal kaj tako neslanega. Pripovedoval je, kako so sovjetski vojaki brali „Pravdo“ v zakloniščih na fronti, kako so tankisti imeli „Pravdo“ za zastavo na svojih tankih, kako so jo letalci jemali s seboj na polete preko Severnega tečaja. Ko ga je neki ljubljanski urednik vprašal, kako je organizirano uredništvo „Pravde“, je odgovoril zviška: „Bila bi izguba časa, če bi odgovoril na to vprašanje. Nikoli ne boste imeli časopisa, kot je „Pravda“. Naslednji dan sem šel poslušat predavanje Voznesenskega o sovjetskem gospodarstvu. Zaslul nas je z odstotki, ki naj bi dokazovali, da je stanje sovjetske ekonomije čudovito.

Sovjetsko gledališče je napravilo mnogo boljši vtis kot propagandni predavatelj. Sicer sem pa jaz videl samo klasične Tolstejeve in Ibsenove igre, ki so mi bile zelo všeč. Moji sklepi so bili seveda precej drugačni kot naših sosedov Severjevih in Stupičevih, ki so bili povezani z gledališčem. Oni so odgovarjali na vsako omembo o napakah komunističnega režima: „Nič za to, najvažnejši je teater!“

Navadni ljudje v Sloveniji tudi niso bili takega mnenja in so postajali bolj in bolj nemirni, saj sta od vojne minili že skoro dve leti, pa se življenje ni izboljšalo, ampak je nasprotno postajalo vedno težje. Ta nemir je še rasel, ker komunistični voditelji niso prav nič skrivali svojega nagnjenja k luksuznemu življenju, kakor so si sami predstavljali. Zbirali so se na orgije, kjer so se obmetavali s tortami, se polivali z vinom in streljali na žarnice. Počitniške vile so si razdelili med seboj in med vodilne sopotnike, pri čemer so šle ogromne vsote za popraviljanje, med tem ko so skromne hiše po vaseh ostajale podrtine. Bakra ni bilo mogoče dobiti niti za najvažnejše industrijske potrebe, vendarle so novo vladno vilo na Bledu pokrili v celoti z bakrenimi ploščami.

Aprila 1947 je v Kranju v tovarni „Jugobruna“ izbruhnila stavka. Ko je prišel predsednik slovenske vlade mirit delavce, ga razjarjene delavke sploh niso pustile govoriti. Vpile so, da ne morejo živeti od mezd, s katerimi si ne morejo kupiti niti

čevljev, da bi hodile pozimi na delo. Z obljubami so jih končno pripravili, da so šle spet na delo. Komunisti so na njihove pritožbe odgovarjali z „Lenobe lene, delati nočejo!“ in so ravnali v skladu s tem geslom. Postopno je večina delavcev in delavk, ki so se udeležili stavke, izgubila delo in nekateri so izginili.

Bivši delavci iz očetove tovarne so na cesti ustavljali mojo mater in jo vpraševali: „Gospa, kdaj boste obnovili tovarno? Precej boljše je bilo delati pri vas, kot je sedaj.“ Toda za privatno iniciativo ni bilo nobenega upanja. Nasprotno, 6. decembra 1946 je industrijsko ministrstvo prevzelo vse tovarne in delavnice razen najmanjših, z velikim hrupom, bivše lastnike so pa postavili pred vrata. Večina delavcev po državnih tovarnah je bila pripravljena odpovedati in priti delat k privatnikom, če bi ti mogli s čim začeti.

Pripovedoval sem o tem svojim tujim znancem. Neki Američan je pripomnil: „Da, toda pozabiti ne smete velike krize l. 1929! Kdor kolj se spomni na nezaposlenost tistih let, bo za neke vrste plan.“

Spomladi 1947 je bil sprejet prvi jugoslovanski petletni plan. Profesor Dragoljub Jovanović, ki je sam ekonomist, ga je v skupščini ostro kritiziral, kar je ekonomskega diktatorja Borisa Kidriča tako zjezilo, da je izgubil glas in nekaj trenutkov sploh ni mogel govoriti, ko je planil na govorniški oder, da bi napadel Jovanovića.

Na ljubljanski univerzi so bile komunistične oblasti odločene, da se znebe nekaterih profesorjev, ki jim niso bili všeč. Na pravni fakulteti sta jih posebno motila profesor Pitamic in profesor Ogris. Profesor Pitamic je bil nekdanj jugoslo-

vanski poslanek v Washingtonu in je tam objavil svojo knjigo o Državi. Profesor Ogris je bil ekonomist in je objavil več knjig o gospodarski politiki. Prvi je bil praktični katolik, drugi liberalec, kar komunistom ni bilo všeč, dasi sta bila skrajna poštenjaka.

Profesor Furlan se je silno jezil na komunistične poskuse, da bi spravili ta dva profesorja z univerze. Govorila sva o tem, ko sem ga spremljal del poti na otvoritev razstave v počastitev desetletnice ustanovitve Komunistične partije Slovenije, katere se je moral udeležiti kot dekan pravne fakultete. „To je prava sramota,“ je dejal, „lahko bi počakali, da ta dva stara gospoda umreta ali postaneta zrela za pokoj. Moram o tem povedati britanskemu konzulu. Tudi vi mu povejte, če ga vidite pred mano. Svet mora vedeti, kaj se pri nas godi.“

Šla sva skozi Tivoli in opazil sem, da prihaja za nama Josip Vidmar. Skušal sem opozoriti profesorja Furlana, a nisem mogel, ker je bil sopotniški bivši liberalni kritik tako blizu, da bi me slišal. Tako je profesor Furlan še naprej zabavljaj čez komuniste, ko naju je Vidmar dohitel.

Dala sta si roko, saj sta se zelo dobro poznala, in profesor Furlan me je predstavljal.

„O, vidim,“ je dejal, „samomorilni kandidati ubijajo še druge.“

Ko sem se poslovil, sem se spraševal, kaj naj te tajinstvene besede pomenijo. Vse se je zdelo v najlepšem redu: dr. Nagode je pravkar dobil nastavitev na Institutu za geologijo in Svatu so tudi dali dobro zaposlitev.

Dobrih štirinajst dni kasneje nas je bila večina v zaporu.

Proces proti „Nagodetovi“ skupini „zaradi vohunstva in zločinov proti narodu in državi“ je bil v Ljubljani ob koncu julija in v začetku avgusta 1947. Na smrt z ustrelitvijo so bili obsojeni: dr. Nagode, prof. Furlan in dr. Ljubo Sirc. Ostali pa: gdč. Vode 20 let, Hribar na 18 let, prof. Kavčnik 16 let, Kumelj 15 let, gdč. Hočevar 14 let, Franjo Sirc 10 let, Zupan 9 let, Stare 7 let, kapetan Pirc 7 let, Franc Snoj 7 let in Lajovic 5 let. (Op. ur.)

**SLOVENSKO
DELE
IN
SLOVENSKA
ŽENA
V
SVETU**

ANKETA

Kaj mislita slovensko dekle in slovenska žena?

Kaj mislijo o slovenskem dekletu in o slovenski ženi?

„ŽENA PODPIRA TRI OGLE HIŠE“

„Vrlo ženo, kdo jo našde!
Visoko presega bisere njena cena.
Zaupaj ji srce njenega moža
in dobička mu ne zmanjka.

.....
Moč in milina sta njen okras
in se smeji prihodnjemu dnevu.
Svoja usta odpira modro,
in na njenem jeziku so ljubke besede.
Nadzira pota svoje družine
in kruha lenobe ne uživa.
Njeni sinovi se dvigajo ter jo blagrujejo,
tudi njen mož jo hvali:

„Veliko hčerá je vrlo ravnalo,
ti pa jih vse presegaš.“
Varljiva je ljubkost in minljiva je lepota;
žena, ki se boji Gospoda, ta je hvale vredna.
Dajte ji uživati sad njenih rok

112 in naj jo hvalijo pri vratih njena dela!“ (Salomon)

Moški gradijo poslopja, postavljajo mostove. Moški odkrivajo nove kontinente. Moški ustvarjajo vozila za vesmirje. Moški vodijo vojske in odločajo o miru, delajo zgodovino. . .

In vendar moremo ne samo v slabem smislu francoskega rekla: „Za vsako stvarjo se skriva ženska!“ ampak tudi v dobrem smislu za vsakim možem in njegovim dejanjem najti ženo.

Najprej: mater, ki mu da življenje.

Potem: dekle, ženo, mater njegovih otrok, spremljevalko skozi življenje. Moški se tega zavedajo, vsak zase — a o tem ne govorijo. Ali se tega zavedamo me, dekleta in žene?

V zadnjih letih se z veliko skrbjo piše o mladini. Vzgojitelji iščejo vzroke nje svobodnega obnašanja in nje upornosti proti vsemu, kar je bilo še včeraj dobro in prav. Vzrokov je več, pravijo, a največjo krivdo nosijo današnje družine, ki se niso znašle v novem ritmu časa, ali ki so kar slepo podlegle materialističnemu mišljenju in pozabile na duhovno vrednost človeka.

Mati je jedro družine. Ona, ki je v najtesnejšem stiku z otroci, nosi dober del te težke odgovornosti.

Tudi pri nas v emigraciji se pojavlja vedno večja skrb za našo mladino, tisto, ki je komaj še poznala domovino svojih staršev, ali ki se je rodila že v tujini.

Sele ko otroci odrasčajo, se matere začnejo zavedati velikih težav. Sola in tuje okolje jim odtujujeta otroke, a skrb za dom jim ne dopušča veliko časa za stik z otroki.

Ce pomislimo, da sloni vzgoja naših otrok skoraj samo na materi in da je današnja vzgoja v tujem okolju strašno zapletena, zahtevna, pa tudi, da se prav v teh novih domovih gradi bodočnost slovenske skupnosti v tujini, se je treba zavedati, da je problem matere, problem žene in tudi že dekleta — prvi problem naše emigracije. Če tega ne rešimo, polnimo sode brez dna, ko delamo vse mogoče, da rešujemo na kulturnih in političnih poljih svoja narodnostna vprašanja.

Bolezen odpraviš, če jo pravočasno poznaš. Važno je tudi, da se bolnik zaveda in še bolj važno, da je voljan sodelovati pri zdravljenju.

Pravijo, da se narod meri po njegovi moralni višini in njegovi kulturi.

Bog daj, da ne bi bila slovenska žena kriva, da bi se izgubile vrednote, ki smo jih prinesli iz domovine. Od svojih dedov smo podedovali zaklade globeke vere, ljubezen do naroda, čut pravičnosti, želje po napredku. Zapustili so nam običaje in tradicije, polne duhovne vsebine, ki bi bile v čast vsakemu velikemu narodu. In prav žena je poklicana, da to dediščino posreduje svojim otrokom v tujini. Poleg tega ji čas in razmere nalagata še eno dolžnost: poznati mora vplive tujega sveta, jih otrokom tolmačiti in izbirati, da jim bodo služili v bogatenje notranjega sveta in ne v pogubo. Poleg vsega dela doma, ki ga skoro vedno sama opravlja, mora prisluhniti naglemu napredku naše dobe, ki ima na otroka velik vpliv. Ne gre za nacionalno prenapetost, ne za to, ker učiteljica marsikaj zahteva, ne ker bodo sicer kasneje v organizacijah njenega otroka črno gledali, ne ker duhovnik tako želi — ampak zato, ker je preziranje problemov nevarno za otroka in celo družino. Ponekod že vidimo v družinah majhne katastrofe. Po toči zvoniti bo prepozno in nikar s

ne delajmo utvar: če si nalašč ali iz komodnosti zavezuje oči pred problemi, samo bolj gotovo drevimo v prepad.

Mati, ki danes za ta vprašanja ne najde časa, bo jutri „gor plačala“. Otroci ji bodo ušli iz rok, njihov svet bo zanjo tuj in deloma tujec ji bo otrok.

Pri pogovorih in z dopisovanjem z dekleti, z mladimi materami in tudi starejšimi materami si je človek v zadnjih letih ustvaril precej točno — čeprav ne preveselo — sliko o stanju slovenske žene, predvsem bodoče matere, ki bo jutri odločala, kakšna bo slovenska bodočnost ne samo v emigraciji, o tem smo si na jasnem, ampak tudi doma. Da bi pa dobili bolj sistematično sliko, smo letos zaprosili nekaj oseb, mladih in starejših v Argentini, Severni Ameriki (ZDA), v Kanadi in na Primorskem, da z odgovori na stavljena vprašanja pomorejo ustvariti bolj podrobno sliko.

Prikaz je gotovo nepopolen, a napisan je z željo, da pokaže dobre in slabe strani, da dá slovenski ženi novega poguma, da opozori na nevarnosti nepravilnega ravnanja in da zbudi v njej nemir za duhovno rast naših družin in za vse nove utripe v svetu.

A. K.

Vsakega moža vzame ženska,
toda ena deklica je boljša od druge.
Ženina lepota razveseljuje obličje
in presega vsako človeško željo.
Če je na njenem jeziku milina in krotkost,
nj njen mož kakor navadni človeški sinovi.
Kdor dobi ženo, dobi najboljšo posest:
sebi ustrežno pomoč in steber za naslonjalo. (Sirah)

---

naša dekleta

V dekletu gledamo bodočo mater, zato bo zanimivo vedeti, kaj naša dekleta mislijo o sebi in o okolju, v katerem živijo. Odgovarja dekle 18 let (Argentina).

Ko se dekleta pogovarjate, kaj sodite o sebi? Na splošno in z ozirom na današnje okolje. Ali ste nanj pripravljene?

Na splošno se čutimo pripravljene. Tako dekleta, ki študiramo, kakor tista, ki so se posvetile praktičnemu delu.

Skrbi slovensko dekle v Argentini za svojo notranjo rast?

Same iz lastnega interesa bolj malo. Zahvaliti se moramo slovenskim organizacijam, ki nam nudijo veliko priložnosti za lastno izpopolnjevanje.

Mislijo naša dekleta več na praktično afirmacijo v svetu — študentke, recimo, na svoj intelektualni poklic ali katera

druga na službeno mesto — ali na materinstvo?

Smo bolj materialistične. Na naloge, ki nas čakajo, bolj malo mislimo.

Skrbite za svojo zunanost?

Na zunanost skrbno pazimo. Vsaj v veliki večini.

In lepo vedenje?

Nekaj srednjega.

Ali skrbijo dekleta za pripravo na zakon?

Dokler nimajo zaročenca, sploh ne mislijo na to.

Ko se primerjajo z dekleti domačinkami, se čutijo nad ali pod njimi?

Mislimo, da stojimo nad njimi. V tej deželi tujce bolj cenijo. To tudi vpliva na nas. Kar se tiče samostojnosti in izobrazbe, mislimo, da jih prekašamo.

Odnosi do staršev?

Po značaju smo do staršev bolj komunikativne kot so Argentine; ni pa s tem rečeno, da jih manj ljubimo in spoštujemo.

Še bolj zanimivo pa je, kaj naše Alenčice mislijo o bodočih kraljih Matjažih

Kako sodijo dekleta o naših fantih?

Na splošno so boljši kot povprečni Argentinci. To pa zato, ker imajo vsaj nekaj vzgoje od doma. Tisti pa, ki te vzgoje nimajo, so slabši kot Argentinci.

Njihova resnost?

V veliki večini so resni.

Kaj pa njihova družabnost?

Nimajo pojma o pravi družabnosti niti kavalirstvu. To pa zato, ker jih doma niso nikoli o tem poučili. Če so kdaj kavalirji, so samo iz interesov. Takih poklonov se pa dekleta kmalu naveličamo.

Ali se fantje pripravljajo na zakon?

Je odvisno od starosti in značaja.

Naši Matjaži se seveda ne strinjajo z vsemi dekliskimi pogledi... Poglejmo še drugo stran medalje. Odgovarja akademik (25 let).

Kako je z družabnostjo, lepim vedenjem pri odnosih do deklet?

Na splošno ni med nami opaziti pretirane rafiniranosti, pa tudi ne okornosti, tako da mislim, da je obnašanje med mladino kar zadovoljivo.

Ali mislite, da so naša dekleta dovolj pripravljena za zakon? Ako jih primerjate z Argentinkami, jih postavite nad nje ali pod nje?

Pri večini odraslih deklet je videti še dovolj resnosti, tako da v tem oziru ni pomislekov, kar se tiče zakona, posebno še, če primerjamo slovenska dekleta s tukajšnjimi.

Kaj mislite o važnosti moralnih vrednot?

Slišimo o njih dosti več kot Argentine, zato pa smo tudi dolžne, da se po njih ravnamo.

In vaša kulturna razgledanost?

Že to, da aktivno obvladamo dva jezika, je precej. Potem čitamo knjige, slovensko literaturo, revije, itd.

Kaj pa šport?

Odvisi od značaja vsake posamezne.

Kako pa njihova izobrazba?

Je na višji stopnji kot pri Argentincih. Če ne vedno zaradi lastnega zanimanja, pa vsaj zaradi priložnosti pouka, ki jim ga nudijo slovenske organizacije.

Ali fantje pravilno gledajo na dekleta? Ali žensko podcenjujejo, kakor so jo dostikrat njihovi očetje v preteklosti?

Da so v prejšnjih časih žensko podcenjevali je verjetno kriv naš značaj: nismo tako čustva razkazujoči kot tukajšnji ljudje. Mogoče tudi trdo delo na polju naredi ljudi bolj zaprte. Tako podcenjevanje ima danes mladina za starinsko, ker se je precej navzela tukajšnjega mišljenja. Če pa še vedno kdo danes dekle podcenjuje, jo pač zaradi zgleda, ki ga vidi sam pri svojih doma.

Kaj sodite o dekletovi samovzgoji, o zanimanju za napredek, za vzgojo otrok, za kulturno življenje tako slovensko kakor argentinsko?

Ker imajo še nekaj evropskega mišljenja, bi lahko rekli, da so boljše od tukajšnjih, a najbolj odločilno je, da so Slovenke in je tako njihova formacija najbližja naši.

Ali so sodobne, prožne? Se zanimajo dovolj za kulturo?

Lahko bi rekli, da so sedanja dekleta bolj samostojna, da hitreje dozori, pač posledica modernega življenja, in je tako njihova vloga težja in odgovornejša. So dovolj sodobne in prožne, a njih kulturno udejstvovanje je pomanjkljivo.

Kaj sodite glede njih morale?

V njihovi verski vzgoji in morali se še najbolj pozna pozitiven slovenski vpliv.

Kaj bi fantje želeli od slovenskega dekleta kot bodoče žene?

Poleg klasičnih lastnosti, ki jih vsak išče v svoji ženi, pričakujem pri slovenskem dekletu, da pride pri njej do izraza

Drugi fant približno iste starosti, a iz strujenega slovenskega ozemlja, po poklicu tehnik, odgovarja na ista vprašanja.

Slovenska dekleta so nam bolj všeč od domačink, čeprav so te morda bolj duhovita. Naša so bolj značajna, bolj se lahko zaneseš nanje, posebno če je iz družine, kjer oče in mati dekleta v nevarnih letih trdo držijo. Zdi se, da so tudi naša dekleta, vsaj taka, ki jim je danes dvajset let in več, raje v družbi z nami kakor pa z argentinskimi fanti, čeprav onim beseda laže teče in čeprav znajo delati poklone in obljublajo „vruga in pol“. Mi smo precej štorasti, pa tudi ne znamo se izraziti. Kje pa bi se tudi naučili biti drugačni? Kadar smo sami fantje med seboj, smo sproščeni, pred njimi pa smo leseni in je to hudo, posebno ker si ne znamo pomagati. Dekleta si želijo, da bi bili drugačni, ker slišijo in vidijo, kako domačin dvori dekletom, ampak potrpijo z nami, ker imamo pa morda druge lastnosti, ki jih domačini nimajo.

Ali se pripravljajo dekleta na zakon?

Kar je mlajših, takih do šestnajstih let, so mnoge že prežete z argentinskim duhom, posebno še take, ki hodijo v argentinske šole in mislijo bolj o drugih problemih ne pa o zakonu.

Starejše so resnejše in ko jih fantje primerjamo z domačinkami, vsaj v mojem krogu, kjer smo bolj preprosti fantje, ni nikogar, ki jim ne bi dal prednosti pred Argentinkami, čeprav so gotovo tudi med temi dobra dekleta.

Kaj sodite o njihovi skrbi za svojo zunanost?

Naše se ne znajo tako „naštirati“ kakor domačinke, ampak vsega tega se dekleta kmalu nauči. Argentinka pa se na naš resen način skupnega življenja nikoli ne bo mogla navaditi. Žal pa tudi mnoga naša dekleta ob branju tistih romantičnih revij, postajajo dostikrat neresno zasanjana in tudi po kakem filmu vidiš, da se kar nočejo in ne morejo spet vživeti v vsakdanje, realno življenje. Vendar pa se navadno po nekaj letih, posebno če je doma dobra

slovenski duh mišljenja in slovenski „modus vivendi“, tako da bo več vzrokov za zблиžanje in slogo kakor za razdor.

Ali mislite, da fant ali mož danes pravilno ceni svoje dekle, ženo?

Ker je vloga žene v modernem življenju vedno večja, jo nujno tudi vedno više ceni.

slovenskega ozemlja, po poklicu tehnik, odgovarja na ista vprašanja.

vzgoja in pa če dela v organizacijah, razna taka sanjarjenja pomirijo.

Ali se slovensko dekle zanima za kulturo?

Kljub vsemu večina deklet, vsaj iz krajev, kjer so Slovenci skupno naseljeni, še dosti bere revije in knjige. Za argentinske knjige in kulturo se ne zanimajo. Manjka priložnosti. Več zanimanja imajo študentke, ki sproti spoznavajo nove stvari. Nastaja pa med študentkami in nami prepad, kajti taka dekleta, jasno, se ne znajdejo več v družbi s preprostimi fanti, „ki so preresni“. Vendar tudi ta po nekaj letih, verjetno, če ne prav od blizu, pa vsaj od daleč spoznajo tukajšnje fante in vidijo, da ni vse zlato, kar se sveti. Pogosteje začnejo stopati v slovensko družbo, posebno še, če jim ta nudi res nekaj lepega. Več zanimanja za javno življenje kažejo dekleta, ki so članice naših mladinskih organizacij. So, kakor pravimo, res fejest punce!

Mislite, da danes dekleta še sodijo, da moški kdaj podcenjuje ženo?

Dekleta opazujejo življenje v svojih domovih in primerjajo z družinami domačinov. Vidijo, da so naši očetje resni, preresni in da nimajo časa za kakšno izkazovanje čustva do žene. Marsikaki se to čudno zdi, a si zato tudi zna razlagati, zakaj smo fantje iz takih družin tako trdi. Tudi vidijo, da v kakih redkih primerih ni vse tako kakor bi moralo biti, čeprav je družina pobožna. Marsikje na račun želje, da bi hitro prišli do več denarja, trpi odnos do žene. Na drugi strani pa vidijo, da so naši očetje dobrega srca in pa zvesti, česar bi o tukajšnjih možeh težko mogle trditi.

Vendar si dekleta želi prijaznega moža. Da bi, — kakor slišijo od starejših tetk in mam — očetje njim zbirali moža, o tem danes ni več govora in se bo tudi najbolj poštena punca prej skujala do konca, kakor pa sprejela odločitve staršev. Nasvetov že, odločitve pa ne.

Kajo pa gledajo na slovensko dekle naši fantje v slovenski skupnosti v ZDA, ko jo primerjajo s tujko.

„Kot odgovor naj navedem opazko, ki jo je pred kratkim izrekel nek slovenski fant, ki daje prednost tujki, češ da slovenska dekleta vzamejo vse preveč „za-

res“. Vendar si isti fantje, ko se ženijo, izberejo prav slovensko dekle — znak, da je pošteno in dobro vzgojeno in ima več možnosti, da postane dobra žena in mati.“

Vsekakor je tak odgovor našemu dekletu v čast. Na isto vprašanje je pa odgovor iz Kanade sledeči:

„Ker oddajam sobe samcem, vem, da gledajo bolj slabo na slovenska dekleta. Bodisi ker so nekatera dobro vzgojena, bolj situirana, preveč „visoko leteča“, ali pa, ker silijo hitro v zakon. Tu je mnogo primerov porok pri 17 in 18 letih. Zakaj? Ker se dekleta prehitro osamosvoje. Starši jih v zgodnji mladosti navajajo k delu za zaslužek. Raznašati časopise, paziti na otroke (ne, ker bi s tem pomagale z dobrim delom) temveč zaradi zaslužka. Čas napravi svoje: ko dekle dobi peroti, dosti-

krat tudi odide od doma in se skrivaj civilno poroči. Po toči zvoniti je prepozno. Starši ne pomislijo, kje je bil začetek. Ker je pomanjkanje deklet (saj novi rod šele dorašča), so se starejši fantje hitro poročili. Novodošli fantje po 55 letu pa so skoro vsi pokvarjeni in jim je užitek glavni namen. Iz tega stališča je celo bolje, da „gledajo“ za tujkami. Seveda so tudi bele vrane vmes. Nekateri dobro premislijo in zgodi se celo, da si pokličejo nevesto iz stare domovine.

„Najbolj srečne žene in najbolj srečni narodi nimajo velike zgodovine.“

(G. Eliot)

„Sramežljivost je najlepši okras žene — najmočnejša vaba tako mladeniču kakor izkušenemu starcu.“

(Japonski pregovor)

„Če bi bile žene bolj ponižne, bi bili možje bolj poštene.“

(Nemški pregovor)

„Kdor se gre daleč ženiti, bo varan, ali gre za to, da bo varal.“

(španski pregovor)

„Ženo in vola iz domačih krajev!“

(Italijanski pregovor)

STAREJŠA MATI O DEKLETIH

Ali je življenje našega dekleta v tujini težje kakor je bilo v preteklosti doma?

Življenje našega dekleta v tujini je težje kakor je bilo doma. Že dvojno okolje: šola-dom, ali pa služba-dom zahtevata od nje veliko napora. Tudi cesta ji ni prihranila hudih preizkušenj: nesramnost moških do žensk vpliva porazno. Tukajšnji moški žensko že s pogledom ponižuje. Vi-

deti pa je, da so se naša dekleta dobro znašle, ne samo ona, ki so bila mesta že vajena, tudi kmečka so kmalu ulovile ritem novega okolja. Dom jim je pomagal, da so ohranile pošteno vzgojo in pripravo za življenje. Razveseljivo je tudi dejstvo, da so izgubile okornost prvih let in pridobile na uglajenosti. Vendar bi bilo dobro, da bi še več pažnje posvetile lepemu ve-

denju ne samo pred tujci, temveč tudi med prijateljicami in doma.

Iz njihovih pogovorov bi človek sklepal, da so postale bolj površne in materialistične. Plehke ženske revije jim ne bodo zbudile želje po visokih idealih, pač pa napačno hrepenenje za udobnim življenjem (avto, bogat dom). Žalostno je, da so pri nekaterih, zlasti pri mlajših take revije edino čtivo.

Njeno zanimanje za kulturo

Kulturno življenje naroda in vsakega posameznika je vedno važno. V tujini pa je njega pomen še važnejši.

Doma je bila kulturna rast mladega človeka mnogo lažja. Šola, dom, organizacije so vzporedno pomagale graditi njegovo notranje življenje in izobrazbo. Tukaj pa šole znanje samo posredujejo, a ga ne poglobljajo in ne zbujaajo v otroku želje po visokih idealih, niti dovolj ne vrednotijo resnega študija ali izvenšolske izobrazbe. Zato se mladina, z redkimi izjemami, uči samo za izpite.

Naša dekleta so kmalu premagala težave jezika; kjer koli študirajo, so njihova imena na prvih mestih. Tako v šolah. A izven šolskih knjig malo čitajo. V tem so podlegle vplivu okolja. Veliko je že takih, zlasti med mlajšimi, ki laže čitajo špansko kakor slovensko. Pri teh je seveda kriv dom, ki jim ni pravočasno zbudil ljubezni do naše knjige in jim s tem pomagal ohraniti in izpopolnjevati jezik naših očetov. Vsako slovensko dekle je dolžno obvladati materinski jezik in poznati našo kulturo. Imamo vzgojne knjige, poljudno in zanimivo pisane, ki jih vsak, še tako preprost človek lahko z užitkom prebere. Čitanje teh knjig bi zlasti mlademu dekletu pravočasno pomagalo rešiti probleme, ki jih ima v odnosu do sočloveka.

Dekle, ki danes podcenjuje naše kulturne vrednote, jih ne bo mogla posredovati svojemu otroku.

Za kulturo so naši ljudje v preteklosti veliko žrtvovali, ker so vedeli, da resnična kultura lahko ohrani narod pri življenju. Pritrgovali so si leta in leta, odpovedovali marsičemu, da so lahko imeli študenta v hiši. Tudi kmečke hiše so bile več vredne, če so imele sina v mestnih šolah. Pri družinah, ki so bile gospodarsko trdne, je bila

skoraj nekaka dolžnost, da so izšolale vsaj enega otroka.

V emigraciji se pa opaža, da tudi tam, kjer bi otroci lahko šli v višje šole, večkrat na pobudo staršev, stopijo v službo, zato, da bodo čimprej služili. Slišati je tudi: „Kaj pa bo imel od šole, saj so vendar učeni ljudje najslabše plačani!“ Tako mišljenje je ne samo materialistično, ampak tudi nespametno. Če starši mislijo, da naredijo otroku kakšno uslugo, če mu v mladih letih prikažejo denar kot edino vrednoto, se sila motijo. Ne samo otrok, tudi nje bo nekoč zato še glava bolela. Pa tudi iz narodnostno gospodarske politike gledano je taka miselnost napačna. Vrednost naroda se ne meri po številu njegovih bogatašev, temveč po njegovih kulturnih delavcih. Kdo danes ve, koliko je bilo bogatašev v Italiji v preteklih stoletjih, ves svet pa ve, da so imeli Danteja, Rafaela, Michelangela, da so imeli Nemci Götheja in stotine drugih.

Tudi mi bomo v tujini več vredni in tudi novi domovini več koristili, če bomo poskrbeli vsaj za enega študenta v družini. Naj bi bila to skrb vsake slovenske matere, saj če hoče, to lahko stori. To naj bi bil „kulturni davek“, ki ga slovenska žena pokloni svojemu preizkušenemu narodu.

Ali ima danes deklet v fantovih očeh enak ali drugačen položaj kot ga je imelo nekdanj?

Včasih je bila žena v naših družinah velika reva. Delo brez oddiha, brez priznanja. Neki mož, ki mu je umrla žena, je rekel: „Je bila res delavna kakor mravlja.“ Gotovo je s temi besedami hotel izraziti več kot samo to, a vendar je bilo to najvažnejše. Mislim, da si je danes žena tudi v kmečkih domovih že priborila drugo stališče in da dobi priznanje za svoje delo.

Današnji fant brez dvoma gleda na deklet kot na bodočo tovarišico in ne samo pomagalko. Mož v emigraciji bolj uvidi težave, s katerimi se bori žena, in ji skuša po možnosti pomagati. Mislim, da sta kljub zaposlenosti obeh, več skupaj. Možu je dom nekaj več kakor mu je bil v domovini. Ves dan med tujci, dostikrat pri delu, ki ga ne zanima, čuti potrebo po ljubezni, po toploti doma. Navadili smo se počasi tudi svoja čustva izkazovati, kar je gotovo v dobro staršev in otrok.

Kako starejši moški gleda na slovensko deklet, primerjajoč jo z nekdanjim.

Ali si danes slovenski fant lažje ali težje ustvari lepo slovensko družino, kakor pa si jo je nekoč?

Je odvisno od okolja, v katerem živi. Vsekakor so pogoji v tujini hujši. Tudi kdor živi v skupnem slovenskem naselju,

vendarle živi v tujini, kjer njega in še bolj slovensko dekle begajo problemi, o katerih se našim sedanjim ženam ni niti sanjalo.

Ali je današnje dekle pripravljeno za zakonsko življenje?

Čeprav je vzgoja deklet za zakon prav tako pomanjkljiva, kakor je bila nekoč in čeprav je doma ustaljenost okolja marsikak problem rešila sama od sebe, mislim, da danes dekleta čutijo, da je treba gledati na zakon z večjo odgovornostjo. In tako tudi gledajo, čeprav morda tudi z večjim strahom. Zglédi o zakonskem življenju med domačini, mislim, da je v drugih državah prav tako ali celo huje, so porazni in danes dekcle ve, da se neresno gledanje na zakon maščuje. Vsak dan lahko vidi ali pa sliši o tem. Danes se tudi po revijah in knjigah dosti več piše o pripravi na zakon, o odnosih med fanti in dekleti. Morda je zanimivo, da imamo prav v slovenščini o tem tako lepe knjige, da jih prevajajo v druge jezike (Trstenjak). Danes mora dekle vedeti marsikaj več, kakor pa je bilo treba njeni sovrstnici pred desetletji. Včasih je bilo drugače in to celo v mestih, ne samo na deželi: Česar dom ni mogel ali ni imel časa dati otrokom, je dala šolska vzgoja, ki je tekla vzporedno s cerkveno, to so dale organizacije, vsakodnevne poštene družbe. Vsega tega danes ni, in ne samo da ni. Otrok na cesti, v šoli, v cerkvi, v družbi se dostikrat ne zna znajti, kajti „vsak mu po svoje trobi“. Nastaja tisoče problemov, ki jih mora mati poznati prej, že takrat, ko je še dekle. Že tako je dosti težav v življenju, ni treba še, da z nepoznanjem ali zanemarjanjem kličemo nase še druge, nepotrebne.

V čem bi videli največjo razliko med nekdanjim in današnjim dekletom?

Positivne razlike bi bile v tem, da so danes dekleta bolj sproščena. So pa tudi več zahtevna do moških (kar možu in družini lahko samo koristi, dokler se ta zahtevnost razvija v zdravih mejah) in tudi za svojo zunanost dovolj skrbe. So gojene, ne da bi zašle v pretiranost. Kljub borbi za kruh in tekmovanju celo z moškimi, slovenska dekleta niso izgubile svoje ženskosti. Danes so moderna, a na srečo še vedno ostajajo Evropejke in so na to tudi ponosne. Mislim, da taka zdrava miselnost ne rešuje samo naše skupnosti, ampak tudi največ doprinaša deželi, ki nas je sprejela. Tujec, ki bi ga jaz sprejel pod svojo streho, pa bi pri vходу zavrgel zlatnike, ki jih je prinesel s seboj, pa tudi strojček, s katerim bi jih lahko koval še naprej, bi bil zame bedak, pa čeprav je to

storil iz napačne obzirnosti do „novega doma“ (ali morda česa drugega?). — Negativne lastnosti pa se kažejo pri današnjem dekletu, da je danes preveč izven doma (tudi tam, kjer je starši v svoji kratkovidnosti ne silijo zaradi denarja prezgodaj v službo). Seveda: največja umetnost družinske vzgoje je prav v tem, kako našo mladino ne zapirati, pa tudi ne dopuščati, da dela, kar hoče.

Ali se današnje dekle dovolj zanima za kulturo? Več ali manj, kakor se je nekoč?

Čeprav živimo v mestih, kjer je več možnosti kontakta, se naše dekcle v glavnem manj zanima za kulturna vprašanja, kakor se je nekoč. Pač borba za kruh, ki pa je lahko za slovenstvo pa tudi za njo samo — usodna. Žal smo prav starejši dostikrat krivi, da v okolju, ki tako izrazito poudarja materialne dobrine (od katerih samih noben narod ne more živeti), ne posvečamo več pozornosti kulturnim vrednotam. Današnje dekcle bo jutri mati. Kako naj vzbudi v otroku zanimanje za kulturo, če ima do nje hladen odnos, ali če ga sploh nima? Kako naj da otroku veselje do jezika, do branja, če sama ne bere? Ko je celo v družinah, kjer oče in mati bereta, dostikrat problem, kako navaditi otroke, na knjige, tako dragocene prijateljice skozi vse življenje? V Argentini še nismo prišli tako daleč, da bi se naši otroci sramovali svojega materinega jezika, kakor slišimo, da se godi drugod, toda ali smo dosegli, da bi bili dovolj ponosni, da znajo dva jezika? Ali smo jim znali razložiti, da morajo biti ponosni na to, pa tudi, kako jim to koristiti? Skok iz znanja dveh jezikov na tretjega ne zahteva niti desetine navora, kakor skok iz samo enega jezika na drugega. Danes brez jezikov ni mogoče živeti. Kakor tudi ne brez resnega študija. Kdor je jezik in študij zanemarjal, najsi je to zasebnik ali pa kakšna cela država, se mu maščuje. Posledice kratkovidnosti, ko ljudje in cele dežele prezirajo znanje drugih jezikov in bogastvo drugih kultur, se kažejo vedno jasneje.

Kako pa naj dekcle, ki samo ne bere in ki ne kaže zanimanja za dogodke v svetu, dá lastnim otrokom veselje do študija? In vendar prav matere — bolj kot očetje — odločajo, ali bomo tudi v bodočnosti imeli slovenski intelektualni naraščaj, brez katerega aktivno kulturno delo zamre. Brez študirajoče mladine ne bomo prišli daleč. Ne slovenski milijonarji — ti sami prav gotovo ne — ampak ljudje, ki bodo skrbeli, da bo v nas ostala čista vera in pa smisel za kulturo, ti nas bodo ohranili pri življenju kot narod, pa tudi kot ljudi, ki lahko vsemu svetu pomagamo.

Posebne vrste problem je sicer, da naša preprosta dekleta več bero slovensko in pa tudi lažje kakor pa študirajoča. Ponekod je celo tako, da nekatera sploh berejo samo slovensko, medtem ko študirajoča samo špansko. Ne vem, kako da se ena in druga ne zavedajo, kako velik kapital zametavajo! Ne mislim zdaj samo na narodno dolžnost ali na dolžnost do matere, do prednikov, do tradicij, brez katerih ni rasti v življenju narodov, ko mislim na tiste, ki hodijo iskat druge učenosti, pa zanemar-

jajo, kar pravzaprav že nosijo v sebi. Tudi ne samo na tiste, ki zanemarjajo novi jezik, ki bi se ga z branjem lahko mimogrede naučile, s tem pridobile marsikaj, kar bi jim prav kot Slovenkam lahko koristilo. Mislim čisto praktično na ene in druge, na njihov jutrišnji položaj v svetu, na lažjo in močnejšo afirmacijo, na zgraditev lastne osebnosti zaradi katere bodo nekoč imele v svetu večji vpliv in tako sebi, svojim in tudi „novi domovini“ lahko več pomagale.

„Srečen mož vrle žene,
število njegovih let se podvoji.

Žena, ki časti svojega moža, velja vsem za modro,
katera pa ga prezira, velja vsem za brezbožno.

Nesramna žena prezira sramežljivost,
sramežljiva pa se sramuje tudi pred svojim možem.

Molčeča žena je dar Gospodov
in dobro vzgojena duša se ne da poplačati.

Milina čez milino je sramežljiva žena
in nič ne odtehta vzdržne duše.“

(Sirah)

mlada žena

Najvažnejša skrb v emigraciji so mlade družine. S kakšnimi težavami se bori mlada žena, ko vodi dom, ko vzgaja in spremlja šolanje svojih otrok, ko uvaja v novi dom novi duh tujega okolja? Kako je v Argentini, kako v Severni Ameriki, kako v Kanadi? Odgovarjajo tri mlade matere, vse tri s številno družino.

PROBLEMI MLADE ŽENE V ARGENTINI

Ti problemi so različni v tistih družinah, ki so se osnovali v taboriščih, od onih, ki so bile sklenjene pozneje, po nekaj letih dela v novi domovini. V prvih je problem bolj ekonomskega značaja. Prišli so v tujino brez najnujnejšega, že morda s kakim otrokom. Če mož ni dobro zaslužil, so težko imeli za hrano in stanovanje. Z leti je družina narasla in le s pritrgovanjem so mogli skrbeti še za nabavo perila, pohištva in lastnega doma. Morala je na delo še žena. Kjer je otroke lahko pustila materi, je bilo to brez škode zanje. Zmeraj pa ni bilo tako. Otroci so se na cesti naučili vsega mogočega. Ponekod starši preveč posvečajo pažnjo otrokovi obleki in premalo notranji formaciji in oblikovanju lepega značaja. Potrebno je oboje.

Kjer so številne družine, je za mater problem prevelika zaposlenost z gospodinj-skim delom. Otroci, ki bi ji lahko pomagali, so prezaposleni s šolo in v prostem času z organizacijami. Tako odpade na mater vse. Treba je razumevanja na vse strani, obenem pa prijazne besede. Če je žena bolehnata, težko dobi pomočnico. Argentinka veliko zahteva za svoje delo in težko dobiš tako, da ji lahko zaupaš. Slovenke, ki pomagajo po družinah, pa je zelo težko najti.

Kakšne so težave za ohranitev lepega družinskega življenja?

Velike razdalje, ki skrajšajo čas skupnega bivanja in razgovorov. Vplivi kina, časopisov, televizije, če človek ne zna izbi-

rati programov. Laicistično življenje tujine, t. j. skvarjeno javno mnenje, ki ni v skladu z nauki Cerkve (preziranje družin s številnimi otroci, preprečevanje rojstev, povzročanje splavov in podobno). To je prodrlo že tudi v slovenske družine. Manjka nam tistega otroškega zaupanja v božjo Previdnost. Ne mislim na predrzno zaupanje. Pamet mora voditi vse. (Poznam družino, ki je ekonomsko trdna, pa je mati iz ozira do sosedov in zaradi njihovega vpliva povzročila splav, čeprav hodi redno k nedeljski sv. maši...)

Kakšni so novi problemi, ki jih naše matere doma niso imele?

Otroci se često sami vozijo v šolo. Na vožnji so izpostavljeni vsem slabim vplivom okolja: nedostojne propagande, nedostojno oblečenih žensk, slabih prijateljev itd.

Televizija je lahko razdiralno sredstvo v družini, če nimajo starši dovolj močne roke za disciplino in strogo ne izbirajo programov.

V čem so težave narodne vzgoje in kaj bi se dalo narediti?

Vse naše okolje je pretežno tuje govoriče, zato ni čudno, da se otrok navzame izražanja okolice. Glavno nalogo v tem pogledu ima mati. Nekaterim se zelo dobro zdi, da njihov otrok zna že špansko. To kaže premajhno resnost. Ni nevarnosti, da bi se španskega ne naučil, saj obiskuje špansko šolo. Mati, ki je z otroci čez dan skupaj, mu mora takoj, ko izgovori tujo besedo isto nadomestiti z našo in to na prijazen in neprisljilen način. In ne samo enkrat! Z velikim potrpljenjem je treba slediti otrokovi govoriči vsak dan. Otrok se pri igri laže izrazi morda v tujem jeziku, ker tako sliši svoje sošolce. Če mati pazi, da doma vsi govorijo samo slovensko in tudi sama nikoli ne izreče tuje besede, lahko doseže, da otroci znajo čisto in lepo slovensščino. Seveda je potrebno, da tudi mati sama več čita in skrbi za besedni zaklad, da bo mogla otroku prevesti tudi fineše, ki jih otrok v slovenskem jeziku ne more izraziti. Velika pomoč staršem so slovenski tečajji, kamor je treba otroke redno pošiljati in jih spremljati. Pomagati jim je treba pri učenju slovenskega verouka, ki jim je navadno manj všeč, ker je treba več znati in se ga je treba več učiti. Če otrok ne pride k pouku pripravljen, izgubi veselje.

Drug pripomoček so slovenske knjige. Doma smo imeli otroci svojo mladinsko knjižnico. Najstarejši brat je v zvezku, seveda z mamino pomočjo, uredil po številkah seznam vseh knjig. Knjige smo zavili v

enak papir, na hrbet prilepili številko, ki je odgovarjala številki v seznamu. To, mislim, je vsaki družini dostopno. Mati naj odloči, kaj je čtivo za katerega otroka. Očetova naloga pa je, da s pohvalo zasleduje otrokova prizadevanja, jim čita na glas. Otroci radi poslušajo recitacije slovenske pesmi ali kako črtico. Slovenski starši so zadositi izobraženi, čeprav nekateri niso študirali, da lahko otroke navdušijo, če le hočejo.

Mladi mož spremlja ženo pri njenem delu?

Mladi možje na splošno premalo spremljajo ženo pri vzgoji. Utrujenost in borba za zaslužek jim ne bi smela popolnoma vzeti skrbi za otrokov duhovni napredek.

Ali je tujina na moža vplivala?

Ne samo v slabem, ampak tudi v dobrem. Mnogim se je razširilo obzorje in pogled na svet. Mnogi so morali popolnoma spremeniti svoj poklic. To mora žena upoštevati. Nanj pa vpliva tudi nemoralno okolje v službi in na cesti.

Ali se žene med seboj o teh problemih pogovarjajo?

Bolj malo. Seveda so izjeme. Pri KA so razgovori o teh problemih na dnevnem redu in se o njih razgovarja z veliko resnostjo. Tako tudi na krajevnih šolskih roditeljskih sestankih.

Ali poznamo problem tašče v slovenski skupnosti?

Mislim, da nekaj tega problema vedno obstoja, ker je to že v naravi, a vidni problem v naših družinah to ni. Če družine ne žive v skupnem gospodinjstvu, se o njej dajo s pametjo urediti.

Ali so tudi naši otroci bolj navezani na mater kot na očeta, kakor so to argentinski?

V naši družini ni opaziti, da bi bili otroci navezani bolj na mater. Prav tako ne v drugih družinah, kjer se oče in mati dobro razumeta. Poznam družine s takimi pojavi: v njih ni sloge med možem in ženo. Poznam spet drug primer, kjer je navezanost na mater večja, ker se očetu zdi škoda denarja za vsako slovensko prireditvev in tudi za vožnje v slovensko šolo. Otroci nimajo očeta radi, ker jih nikamor ne pusti. Sicer pa dvomim, da ima v tem zadnjem primeru samo oče to stališče do denarja. Ker žena tudi sama zasluži, bi morda s pametno besedo in vplivom na moža, mogla počasi spremeniti njegovo stališče.

Da bi zvedeli, kako živi in kakšne težave ima mati z otroki v slovenski skupnosti v Severni Ameriki in v Kanadi, sem naprosila izobraženo mlado ženo z otroki, ki živi v Severni Ameriki in pa ženo s štirimi otroki v Kanadi, ki se tudi udeležuje v slovenskem kulturnem življenju, da mi odgovorita na stavljena vprašanja.

Čeprav se da težko posploševati, kraji so si različni in tudi ambianti, sta obe osebi samo potrdili mnenje, ki si ga je človek ustvaril iz pogovorov in dopisovanj s prijatelji, ki živijo na različnih koncih v severnih državah.

ODGOVORI IZ SEVERNE AMERIKE IN KANADE

Kakšne so težave pri vzgoji otrok z oziranjem na okolje?

ZDA: Okolje je vse prej kot idealno. Otroci ameriških velemest so otroci ceste. Tu je njihov drugi dom, tu se igrajo in dobivajo vplive, ki večkrat v slovenski družini niso zaželeni. Mati je v silni stiski: prepoved, da bi se otroci igrali s tovariši, bi jih morda za čas obvarovala škodljivih vplivov, na drugi strani pa bi jih izločila iz družbe. (Takozvani „social life“ tukaj mnogo pomeni in ljudje žrtvujejo ogromne vsote, da se povzpno višje na socialni lestvici.) Če pa spusti otroke na cesto, jih mora zato dobro pripraviti, jim razviti čut za pravilnost in nepravilnost dejanj tako, da ne bodo delali napak, čeprav jih množica („crowd“) dela. Glavna težava je tudi v razlagi vsakodnevne vprašanja: „Zakaj pa drugi smejo?“ Otroku je težko razložiti, posebno ker se čuti prikrajšanega po rojstvu in narodnosti (čeprav je ameriški državljan!), po jeziku staršev in disciplini, ki je ameriški otrok ne pozna. Zakaj tako? V glavnem sta dva vzroka: Tukajšnji starši so pristaši šole, ki odsvetuje telesno kazen in ki pušča otroku, da se razvije sam, brez posebnih posegov odraslih v njegov razvoj. Še važnejši vzrok je zaposlenost žena, ki nimajo pregleda nad dejanji svojih otrok. Ti so prepuščeni samim sebi in ker nimajo zadosti moralne vzgoje, podlegajo raznim mladostnim zablodam, da, tudi zločinstvu. Tudi seksualna vzgoja je precej ohlapna in pušča mladini veliko prostost.

Kanada: Angleži zase imajo občudovanja vreden red. Način njihovega življenja je v klubih; je zmeren, trezen in premišljen. Obtok denarja je velik.

Slovenski emigrantje smo začutili to angleško utripanje, toda nismo ga znali pravilno zajeti. Zmernost, premišljenost smo pustili ob strani — nam je edini vzor dolar!

Prenekateri emigrant gara prekomerno, samo da se postavlja z „novčičem“ in tako

zgubi čut dolžnosti do svojega jezika, narodnosti, vere in slovenske kulture. Tudi angleška šola otroka popolnoma pritegne nase. Nujno je, da se otroku v tem novem okolju zmerno približamo in nudimo košček slovenske domačnosti ob vsaki priložnosti.

Kako je z ohranitvijo jezika?

ZDA: Kjer starši zahtevajo, da otroci govore doma slovensko, se jezik še nekako ohranja, dasi je tudi tu mnogo faktorjev, ki otroka odvrta od slovenske govorice. Zlasti v predpubertetni dobi se otroka polašča sramežljivost, ki je sicer v zvezi z njegovim razvojem, vendar ga posredno odvrta od jezika staršev, ker ne mara biti drugačen od drugih, torej hoče biti pravi, čisti Amerikanec. Važen faktor je tudi šola, v kateri prebije otrok večji del dneva. Tako je za domače razgovore odmerjenega le malo časa. Veliko pripomore k ohranitvi jezika požrtvovalnost učiteljic, ki vodijo slovenske šole in prirejajo z otroki uspele nastope.

Kanada: Važna je ohranitev jezika zaradi običajev in vere. Da bi vsaj deloma rešili utapljanje, naj pomagajo društva, gledališče, slovenski tečaji, farne šole, narodni plesi ter pogosti nastopi otrok. Mi dobivamo za približno 60 ušs na leto slovenskih časopisov, knjig, revij — samo zato, da otroke tudi s tem navajamo k naši kulturi.

Zanimanje ali nezanimanje mladih mater za vzgojo otrok.

ZDA: Mlajše matere so poglavje zase. Mnoge izmed njih ne poznajo domovine svojih staršev, dasi nekatere izmed njih še govore slovensko. Od njih bi težko pričakovali zanimanje za slovensko stvar. So pa tudi tu izjeme. Močna, morda edina vez je slovenska pesem, zlasti narodna.

Kanada: Tukajšnja vzgoja otrok je težja, kot je bila nekoč naših mater. Če hočemo, da otroci lepo govore slovensko, morata sodelovati oče in mati, bodisi zlepa, pa tudi zgrda. Jok velikokrat ne izostane,

nič ne de, pozneje bodo znali ceniti našo zahtevo, ki je danes še ne razumejo. Razumljivo, da se jim zdi morda smešno, da jim opisujemo našo domovino kot v pravljici. Da vsaj delno obdržimo način velikih praznikov, da znajo prepevati naše pesmi (Božič, Velika noč), se poslužujemo plošč, trakov; sama sodelujem pri cerkvenem zboru samo zato, da bom pritegnila otroke k naši pesmi. Navajamo jih k odrski izobrazbi. Težja pa je priprava k čitanju. Več jim prinese igra, kot pa še tako preprosta slovenska knjiga. Tega je seveda kriva šola, ki pobere velik del časa.

Mnoge matere nimajo smisla za vse to. Pretežna večina se trudi, da bi čimprej dosegla znanje angleškega jezika in ker je z delom in družino preobložena, se ga polovično nauči in je pogovor z otroki prava zmešnjava. Kadar taki otroci govore, te je strah slovenskega jezika! Razni dialekti onemogočajo čisto slovenščino, zaradi tega se otroci raje pogovarjajo med seboj angleško, ker se jim zdi materinščina smešna. Prevelika je razlika v Kanadi med kmečkimi ljudmi in pa intelektualci, kar je za vzgojo velikega pomena.

Kako gleda slovenska žena na svojega moža v tujini?

ZDA: Mislim, da je slovenska žena lahko ponosna na svojega moža — Slovenca. Je podjeten, se zna uveljaviti v družbi. Ima lastnosti, ki ga postavljajo nad ameriške moške, ki so preveč mehki in nesamostojni. (Tako v ameriški družini počasi prevzema njegovo vlogo v družini žena!) Tega pri slovenskem možu ni opaziti. Morda bi mu lahko očitali, da hoče ženo obdržati preveč zase, posebno kadar gre za vprašanje kulturne dejavnosti.

Kanada: V vsakem oziru je tu mož bolj potreben podpore žene, kot pa nekoč doma. Že tempo sam nalaga vsakemu možu več energije in skrbi, da ne propade.

Pač pa bi bilo pametno, da bi naše žene skušale moža zadržati in bolj vezati na dom in družino. Dostikrat sta oba lahkoma na denar. Namesto da bi bil možu počitek razvedrilo, da bi se pogovarjal z otroki, da bi čital — mu je več denar, kakor dobra beseda otroku in še ta čas počitka posveti iskanju novega zaslужka.

Težka je primerjava s tujimi možmi. Mislim pa, da je tuji boljši v eni stvari: ker ne hlata po denarju, temveč mirno prenaša potek svojega delovanja, a slabši, ker nima smisla za naravne lepote, kulturo, temveč vidi v hrani in udobju vse.

Žena bi morala podpirati moža, če dela za skupno stvar. S tem se krepi medsebojno spoštovanje, dobra volja in boljša vzgoja otrok.

Kaj pa televizija?

ZDA: Televizija podira družinsko življenje v tradicionalnem smislu. Vzame ves čas, ki bi ga drugače uporabili za razgovore in reševanje družinskih problemov. Je pa seveda, če je gledanje kontrolirano, lahko v pouk in zabavo, posebno če gledajo programe člani družine skupno (to priporočajo nekateri vodilni ameriški vzgojitelji) in starši otrokom osvetljuje odigravanje s primerno razlago. Dejstvo je, da je TV del severnoameriškega standarda in s tem dejstvom se moramo počasi sprijazniti in poskušati morebitne škodljive vplive vsaj omiliti, če že ne odstraniti.

Kanada: Televizija je vsekakor koristna, seveda, če si do programov dosleden. Skoro vsak otrok hlata pa televiziji, čeprav je mnogokrat bolj škodljiva kot koristna. Vse bolj ga zapeljujejo lahko dojemljive slike. Saj mu možganov ni treba rabiti. Pri čtivu bi moral sam sodelovati s fantazijo.

Ali so slovenski možje zadovoljni s svojimi ženami?

ZDA: Slovenska žena se je hitro prilagodila ameriškemu načinu življenja. Za Amerikanko ne zaostaja niti po okusu, ne varčnosti in ne delavnosti, temveč jo celo prekaša. V družbi se mož z njo vedno lahko postavi. Priznava možu pravice do vodstva v družini in se po večini ne sili v ospredje. Je dobra mati in gospodinja, društveno pa je manj aktivna kot Amerikanka, ki jo prekaša po samozavesti in samostojnosti. Če bi slovenska žena pridobila na teh lastnostih, bi bilo vprašanje njene dejavnosti v kulturnem in socialnem udejstvovanju rešeno.

Kanada: Zdi se, da so zadovoljni, saj zato jamčijo številne družine. Kako moški mislijo v svoji notranjosti, o tem je pa težko govoriti.

Ustvariti si dom tukaj ali v ZDA, ni težko. Udobje in možnost zaslужka sta dve pozitivni strani, ker nudita gnezdo. Prenekatera mlada zakonca se vračata nazaj v slovensko skupnost, iz katere sta izšla, a žal le zaradi plesov, ki so od jeseni do pomladi skoraj vsako soboto. Polovičarska mcževa in ženina priprava na zakon, ustvari sicer med njima sožitje, toda za slovensko skupnost sta večkrat suhi veji.

Kakor smo prej slišali, kako gleda slovenski fant na dekleta, je dobro pogledati tudi, kako mlad mož zre na slovensko ženo v emigraciji. Odgovarja mož v Argentini (30 let).

Življenje v emigraciji zahteva večjega napora od vsakega emigranta, torej tudi od žene. V primeru z ženo doma, je naloga emigrantove žene težja, ker mora iskati in najti ravnovesje med novim in starim, med prilagojenjem in tradicijo.

Najti to ravnovesje je umetnost in dar božji. Lahko si ga želimo, a ne smemo ga od žene neizprosno zahtevati. Bolj lahko je zdrkniti v nekritično posnemanje ali v trdovratno zabubljenost. Oboje utegne biti le prikrit strah pred zunanjim svetom.

Res je danes morda malo naših vidnih žena v javnosti, ker jih popolnoma vprega dom. Stojte pred problemi v lastni hiši in jih ne hodijo še iskat in delat v javnost, morda pa je tudi deloma posledica omenjenega strahu, bodisi v tej ali oni obliki.

S kakšnimi problemi se bori žena z mlado družino?

Poleg navadnih gospodarskih problemov še z nalogo, kako ustvariti dom iz nič.

Ni kolesnic, ni izhrojene poti, kot jih najde mlada žena v normalnih razmerah. Ni normalnega razvoja, okolja, tradicij in sorodstva. Tu je problem *osamljenost*. Prijateljica je redkost. Včasih jo v svojo škodo zamenja s sosedo, včasih samotari. Mož je odsoten dalj kakor je bilo to nekoč doma.

Prijateljske družine so daleč.

Svet je tuj, prilagoditev zahteva napora. Najhujši je problem časa.

Zmanjkuje ga za duhovno rast. Ritem novega sveta, želja doseči „standard“ jemljeta nase vso pozornost.

Novi dom zahteva več časa, otroci prihajajo z dvojezičnimi problemi in mati jim je pri procesu prehoda v velemestni svet bolj potrebna.

Česa si najbolj želite pri svoji ženi?

Vse, kar si želimo, ni vedno mogoče. Če

spoznamo to resnico, nas morda nedosegljivi ideal ne bo težil, temveč dvigal.

Vendar želeti bi bilo:

Da bi kljub tvarnim problemom ostala žena duhovno središče družine, da ostane svetel ideal možu in otrokom.

Da bi bila na tekočem v svoji lastni stroki, to je v sodobnem gospodinjstvu, vzgoji, moralki, otroški psihologiji in osnovni teologiji. Da bi bila na teh področjih, ki zadevajo njen poklic žene-matere res doma.

Da bi imela osnoven in splošen vpogled v kulturno življenje (literaturo, glasbo, slikarstvo itd.).

Da bi ob nemoči doseči vse to, čutila nemir in potrebo po nedosegljivem ter skušala dosežati to vsaj v manjši meri.

Resničen nemir se ne kaže v tarnanju nad usodo, temveč v doseganju ideala v mejah danih možnosti.

In kako naj ji pomagamo?

1. Z razumevanjem njenih sedanjih problemov. Nima smisla dvigati oči v oblake, če ne vidimo najprej dobro tal.

2. S pripravo priložnosti za kramljanje v družbi, kjer se obravnavajo nematerialni problemi, ali strokovna vprašanja iz nje-nega področja na primerni višini.

Ne predavanja, temveč družba z usmerjenim razgovorom. (Majhni družbeni krogi.)

3. Selekcija knjig in revij, bodisi svetovane ali posojene, razgovori o tem. Svetovane predstave, filmi, koncerti (morda časopisni koticček?).

4. Najti čas, a najti tudi način. Skratka, dati ženi priložnost, da govori ali posluša kaj nadpovprečnega.

Skupen dogovor. Več žena za obisk gledališča, razstav itd.

Mož ni vedno najboljši vzgojitelj. Žena mora dobiti pomoč od zunaj!

Drugi mož — 55 let — o problemih žene, primerjajoč jo z nekdanjimi materami.

Težko je generalizirati, pa čeprav bi govoril o ženi iz enega samega slovenskega naselja. Danese je žena v marsičem pridobila: otroku je pri njegovi rasti mnogo bližje kakor pa je bila nekoč. Bolj spremlja njegov razvoj. Postala je mnogo bolj prožna od naših mater. Tudi tista, ki je najbolj

navezana na svoje ognjišče, je dosegla večjo povezavo med domom in zunanjim svetom. Med njo in možem je dosti večje prijateljstvo, kakor smo ga nekoč mi pri starih videli. Spoznala je tudi, da je gojitev zunanosti važen faktor, ne samo zaradi estetskega čuta ali zaradi okolice, ampak

predvsem zaradi moža, ki mu zaradi nje ni treba biti nerodno v domači ali tuji družbi.

Je pa novo okolje prineslo tudi marsikaj slabega: mlada žena je pod vplivom „moderne okolja“. Samo inteligentna žena se zna upreti valom trenutnih mod v vzgoji in uporabiti včasih tudi stara izkušena sredstva. „Ne odteguj otroku kazni: če ga udariš s šibo, ne bo umrl; ti ga udariš s šibo, njega pa rešiš kraja mrtvih.“ Stara svetopisemska modrost drži in kdor ljubi otroke, ne bo z njimi delal poskusov. „Kdor svojega sina pomehkuži, si mora lastne rame obvezovati.“ — Žene to težko razumejo, kajti so pod vplivom „modernih“ zahtev, medtem ko danes tudi v najbolj modernih državah spet predlagajo telesno kazen. Če so naši očetje bili kdaj prestrogi, so danes matere preveč mehke. Ni morda v tem nekoliko lenobe, ali beg pred neprijetnostjo? Take matere tudi ne morejo razumeti, da je TV samo v tisti družini lahko brez kvarnih posledic, kjer sta oče in mati dovolj vzgojena in kjer onadva odločata, kaj

bo otrok gledal, ne pa narobe. Marsikdaj gre današnja žena predaleč v zahtevah doma. Žena danes res gara več, kot je doma in so razni aparati nujna zadeva. Vendar revije, kino itd. dostikrat prinašajo zahteve, ki niso ne nujne, ne koristne, niti pametne. Stanovanja so zato, da nam služijo, ne pa žena zato, da služi stanovanju.

Žalostno je, da mlade žene danes berejo manj, kot so pa nekoč. Še tako preprosta žena je doma prebrala vsaj časopis in Mohorjeve knjige, ali nekaj ljudskih povesti, danes, ko bi morala dosti več vedeti, ne najde časa za to.

Zadnje, pa morda najbolj važno: današnja žena je v glavnem dosti manj verna, kakor je bila žena nekoč. Manj je vdana v božjo voljo, ponekod je vera povezana samo še z narodnostnim pojmom.

Veliki svet ji je vzel preprostost naših mater, z njo tudi preprostost vere; nič pa nismo storili, ne ona, ne mi, da bi jo ohranili, vsaj tako kakor je nekoč bila. Saj je danes bolj potrebna njej, pa tudi možu in otrokom.

„Ali je lahko mož svoboden, če mu je žena sužnja?“

(Shelley)

„Slepčeva žena ne potrebuje lepočila.“

(Arabski pregovor)

„Izberi si ženo po ušesu in ne po očesu!“

(Ruski pregovor)

---

problemi matere z odraslimi otroki

Še en pogled na probleme matere z odraslimi otroki, ki naj gre malo naprej: zakaj težave pri vzgoji otrok v tujini in pa, kaj storiti, da jih rešimo ali celo preprečimo. — Članek je napisala Danica Petriček

Nobena predloga ne bi mogla služiti kot univerzalno poraben in uspešen postopek pri vzgoji vseh otrok. Skupek raznoterih okolnosti in ambienta, v katerem raste posameznik, je enkratno. Prav tako je seštev lastnosti, združenih v danem značaju, edinstvena enota. Iz lastnihkušenj vemo starši, da je ravnati z otrokom na svoj način, kajti na enak postopek reagira vsak po svoje. Vendar je mnogo skupnih osnov,

ki prenesejo načelno podobna ali enaka stališča, oziroma povzročajo slične reakcije.

Vedno znova „odkriva“ generacija za generacijo, da je „današnja“ mladina drugačna od one iz prejšnjega pokolenja. In to vselej v smislu težje vzgojljivosti, kakor je tudi že notoričen izid primerjave med prejšnjimi in sedanji mladimi negativen za slednje. Starši in vzgojitelji so bili, smo in menda bodo mnenja, da smo bili v mladih dneh boljši, pridnejši, spoštljivejši, 125

moralnejši itd., itd., kot so to danes naši otroci. Vzdihi razočaranja, v najboljšem primeru resignacije: Današnje mladine pa res ni mogoče več razumeti! je skoro gotovo tako star, kot je staro zavestno razmerje starši—otroci.

Po drugi strani pa vsakokratna mladina ob spoznavanju mladostnega načina življenja in mentalitete svojih staršev in prarstaršev ob zmajevanju z glavo ugotavlja: Le kako so mogli biti taki!, le da kvitira mladina tako ugotovitev s primerno primesjo humorja — in z večjim razumevanjem.

Ni pa s to vekovitostjo podan dokaz, da loči dve zaporedni pokolenji neprodirna stena nerazumevanja. Prej je iskati v tem potrdila o človekovi prirojeni konzervativnosti, o borbi za ohranjanje doseženih pridobitev kot zmage nad preteklim, zastarelim, pa bojazen odraslih pred uveljavljanjem doraščajočih na njih škodo, kar pa je seveda povsem zgrešeno stališče.

Človeštvo bi kmalu degeneriralo, če bi ta nesrečna mladina dokončno ne bila več tako čudna, drugačna, puntarska, skratka — moderna, sodobna. Nič ne spremeni na stvari dejstvo, da se včasih pojavlja ta borbena v negativnih stremljenjih. Tedaj je naloga izkušenih opozarjati, naloga bodočih rodov pa okoristiti se s spoznanji zmot ob ustvarjanju novih vrednot. Narodi z dognanimi, v danih možnostih do viška razviti kulturami propadejo povsem ali zdrknejo na neznatnost, kadar njih naraščaj ne zna ničesar novega povedati.

Vendar je med dvema rodovoma stopnja nerazumevanja in drugačnosti včasih večja, drugič manjša; ponekdaj je nasprotje komaj zaznavno, a se drugokrat stopnjuje do znatnih ostrin. Proučevanje bi nam pokazalo, da prehaja človeštvo v novo generacijo ob mirnejšem in bolj razumevajočem sožitju z mladino v dobah, ki so v pogledu napredka bolj statične, v časih, ko staro in mlado dokaj složno uživa zadnje pridobitve — in počiva na njih lovrikah.

Ne tako tedaj, kadar novi rod zajame val tvornosti in dejavnosti. Medtem ko se mladi zaženo na osvajanje novih postojank, vztraja starejši rod na branikih za staro, že preizkušeno. Nujna posledica je „nerazumevanje“ med enimi in drugimi. Podrobnejša analiza bi nam verjetno celo pokazala, da se taka nihanja pojavljajo v nekem redovitem ciklusu, tako morda, kot so taka zaporedja, rekli bi lahko tudi plimo in oseko, ugotovili Kitajci za svojo zgodovino, in to na političnem, gospodarskem in kulturnem področju (Lin Yutang). Če bi našo analizo grafično ponazorili, bi dobila za zadnje generacije podobo strmo naraščajoče

premice; prav tako pa tudi paralelna krivulja preglavic pa glavobola staršev.

Čeprav je iz gornjega sklepati, da so taka stanja nujnost, celo potrebnost, bi bilo v temelju zgrešeno aplicirati načelo „Laisser faire, laisser passer“. Če se dokopljemo — počasi, a vendar — do razumevanja novosti in drugačnosti v vsakokratnem sodobnem izrazu npr. književnosti, upodabljaljoče umetnosti ali glasbe, če priznavamo take pojave kot sintezo ali pa napoved dane nove dobe, se moramo sprijazniti tudi s tem, da je samosvoja mladina pravtako eden takih izrazov in količnik istih faktorjev, pa da bi se eno brez drugega ne moglo izoblikovati. Ob razumevanju in vživljenju v tok nastajajočih sprememb, se sama po sebi približa razumevanju tudi miselnost sodobne mladine. Naša naloga pa ostane slej ko prej bdeti nad dejanji in razvojem varovancev, ki v mladostnem zagonu in nezkušenosti težko presodijo, kje je meja modrega, koristnega, dopustnega, tvornega.

Zivimo v času izrednega vzpona na področju tehnike. Kot na tekočem traku se pojavljajo izdelki, ki naj bi človeku olajševali delo in mu večali udobnost. Pravimo, da je postal tempo dogajanja na vseh področjih mrzličen. Dasiravno imamo mir, kar naprej govorimo in beremo o mrzli vojni in spričo tega o negotovosti v mednarodnih odnosih. Pisarjenje o demokraciji, svobodi, se goji včasih že do pretiranosti, kar je spričo totalitarnih tekmecev razumljivo, skoraj nujno.

Ni se tedaj čuditi, če je mladina, ki raste v takem vzdušju, plod prav takega vzdušja, katerega za nameček ustvarjamo odrasli, dasiravno očitno pričakujemo od mladih, da bi šli neprizadeto skozi take bučne tokove. V notranjem nemiru, tesnobi, išče mladina po svoje načina, s čim in kako vzpostaviti ravnovesje med nejasnimi hotenji in možnimi zadostitvami. Zdi se, da razpoložljive duhovne vrednote ne morejo držati koraka z zagonom v znanstvenih napredkih. Materialnost izpodriva duhovnost. Da podleže temu pritisku predvsem mladina, je razumljivo, kakor je razumljivo, da se kljub drugačnemu videzu, dejansko pri tem ne počuti zadoščene. Ne bo nemara napačna trditev, da je mrzlično življenje mladine dejansko le nek način enako mrzličnega iskanja izhoda iz zagate, vzpenjanje čez ovire in kobaljenje po prepadih na poti do cilja pozitivnih spoznanj in rešitev.

V bistvu se dajo problemi in težave vzgojiteljev in vzgajancev skozi čas in prostor reducirati na isti imenovalec, le oblike se prilagajajo dobi in kraju, ki pa sta za obe stranki istovetna. Čim bolj je doba re-

volucionarna, tem večje zahteve mora staviti vzgojitelj do vzgajanca in zadene seveda tudi na tem večji odpor.

Nekaj takega se dogaja zdaj nam, pa tudi našim otrokom. Zato nam je pomnogo-teriti prizadevanja. Posebej v tukajšnjem (argentinskem) okolju, kjer posreduje šola dijakom samo učno snov, ne prevzema pa tudi skrbi za splošno in duhovno vzgojo (tu so izvzete šole verskih združenj). Vse breme bi tako padlo praktično na starše, predvsem na mater, ki je navadno po svoji naravi za vzgojo bolj zavzeta, dasiravno ima v splošnem oporo v možu. V naši skupnosti prevzemajo del nalog (predvsem narodnostno in duhovno vzgojo) organizacije, s katerimi razpolagamo kar v lepem številu. Predpogoj za uspeh pa je, približati se z razumevanjem mlademu rodu in reševati probleme v smislu danih in aktualnih pogojev in razmer. Vse to je novo, drugačno in drugod, kot je bilo v naših dneh, pa je v jedru zgrešeno in vnaprej obsojeno na neuspeh, če se lotimo teh nalog po preizkušeni starih formulah, ki so veljale in tudi bile pred desetletji in na drugem kontinentu uspešne. Prav tako povzroča nehote več škode kot koristi vzgojitelj kot osebnost in predstavnik skupnosti, ki ubere tako pot. Na vsakokratno sodobno mladino učinkuje poskus uveljavljanja neaktualnega in preživetega kvečjemu smešno, ne pa prepričevalno.

Ker se v tujini priključi splošni vzgoji še problem narodne in je poleg tega javnost v Argentini (morča še kod drugod) do verstva prilično brezбриžna, dasiravno skrajno tolerantna (kake politične in rasiistične praske tu ne štejejo), je vzgojni problem še težji in problematičnejši. Sem pa mnenja, da ima naša mladina v Argentini zelo veliko dobre volje, da je še vedno in kljub vsemu voljna in celo željna sprejemati.

Priznajmo pa, da smo do nedavna posevečali doraščajoči mladini vse premalo sistematskih prizadevanj. Za bodočnost bi npr. kazalo izvesti predlog prof. Brumna o načrtnem izdelovanju smernic in napotkov za vzgojitelje (predavanje na večeru SKA 5. maja t. l., na katerem pa prav mladinskih vodij in vzgojiteljev ni bilo opaziti, mladine pa vse premalo!). Vendar si bodo mladi resnično osvojili te načrte le, če bodo pedagoško priprojeni njih miselnosti. Tudi vzgojitelji in vodje mladinskih organizacij se morajo poglobiti in dokopati do razumevanja zahtev, ki jih stavijo sedanjí časi in razmere, pa hotenja in potrebe mladostnikov. Od osebnosti vzgojitelja in voditelja je predvsem odvisno, koliko časa bo mladina še zahajala v organizacije,

sledila napotkom in tudi sama poprijela pri delu za skupnost iz lastnega hotenja in potrebe, ali pa samo zato, ker meni, da pač mora opraviti (čim bolj površno) to „neprijetno“ dolžnost, ki se je kaže čimprej izbebiti, oziroma, ker jo v to zaenkrat še lahko pregovore ali primorajo starši. Mladina se navduši in sledi le zgledom in idealom, ki ji imponirajo, ki jih razume in vanje veruje, pa najsi gre za nazore, dejanja ali osebnosti. V nekaterih državah Evrope in v Sev. Ameriki npr. si neverjetno mnogo prizadevajo (ob angažiranju celega znanstvenega aparata) ne samo pri iskanju primernih učnih načrtov, prilagojenih novi podobi sveta, ampak v enaki meri tudi pri ugotavljanju načinov vzgoje prav z ozirom na prilagoditev sodobni miselnosti mladine.

Res si ne moremo privoščiti dvomljivega zadoščenja, da nam bo morebiti uspelo upogniti naše mlade na tirnice minule generacije, pa jim na ta način onemogočiti življenje in uspeh v okolju, ki bo torišče njihovega bodočega poklicnega udejstvovanja. Prav tako pa tudi ne smemo povzročiti, da bi se naša mladina že v prvem rodu zdomstva izneverila narodu ob spoznanju, da je naš način nesodoben in za bodoče življenje neuporaben. Sodelovanja med starejšim in mlajšim rodom ne kaže omejevati le na uveljavljanje volje, na zahteve in prepovedi s strani enih in slepo ali celo navidezno, neiskreno ubogljivost s strani drugih. Takó ne bomo dosegli kaj prida vzgojnih uspehov, vsaj ne trajnih. Vzajemno razumevanje in spoštovanje ob priznavanju pravic do samosvojesti nas bo prej privedlo do cilja.

Celo problem neenotnega ambienta (slovensko-argentinski) se mi načeloma ne zdi pereč, če smotrno vskladimo način vzgoje z realnimi življenjskimi razmerami in okolnostmi, ne da bi mladino razdvajali in ji ustvarjali komplekse. Velike važnosti za narodnostno ohranitev v tujini so nemešani zakoni. Zato ni dobro zavirati med našo mladino obojega spola povsod običajne družabne stike, ko pa vemo, da jih bo sicer iskala in tudi našla med tujci in to mnogokrat v obžalovanja vrednih okolnostih.

Na naših vzgojiteljih in voditeljih je tedaj malone vsa teža odgovornosti, pa tudi vsa možnost uspeha, da ohranimo naše potomce narodno, moralno in versko zavedne še več rodov. Sami iz sebe, zapuščeni ali zagrenjeni, tega ne bodo zmogli. Tudi je v veliki večini mladih še zavestno hotenje ostati narodno zaveden in poskrbeti za to tudi pri svojih otrocih, čeprav je že danes minimalen odstotek takih, ki računajo na povratek v domovino. Dejstvo, ki ga imamo vse premalo v vidu. Večina naše mladine

domovine sploh ne pozna, saj je rojena že v tujini. Kljub temu bo spoznala in znala ceniti vrednote in prednosti moralno značajnega in narodnostno zgrajenega priseljence pred raznarodelim brezdomcem, ki se tudi značajno in moralno težje ohrani.

Naj zaključim z napotkom rajnega prelata dr. Odarja: Vzgajajmo našo mladino takó, da bo ostala poštena in ponosno narodnozavedna tudi tedaj, ko se bo brez našega nadzorstva znašla med tujci na Floridi.

Soča voda, Soča bela
kaj si bela od solzá
naših mater in sestra?

primorsko pismo

Čeprav Slovenci na Primorskem niso emigracija, vendar tudi oni živijo v posebnih razmerah in pod nenaravnimi pogoji. Tudi oni imajo probleme z ohranitvijo jezika, običajev in tradicij v družini, katere čuvarica je v prvi vrsti žena.

Naprosila sem Ljubko Šorli-Bratuževo, da nam oriše razmere, v katerih danes živi naša žena na Goriškem.

Povojna doba je kakor povsod vtisnila svoj pečat tudi slovenski družini: nestrpnost in naglica, tako značilni za ta naš nemirni čas, sta se vtihotapili tudi med slovenske ljudi in posegli v vsa področja, kamor jih je zanesel tok življenja; nihče več nima časa, vsem se samo mudi, mudi. In to v veliki meri občutijo tudi naša dekleta in žene, ki so danes postavljene pred težje življenjske probleme, kakor nekoč. Skoraj vse je borba za vsakdanji kruh potegnila v svoj vrtinec, kar seveda zahteva od njih več energije in duševnega uravnovešenja, kakor pa mirno življenje v krogu družine.

Kmetskih deklet, ki živijo z zemljo in žrtvujejo njej svoje najboljše moči, je danes malo. Najrajši si poiščejo delo v tovarni, kjer opravijo svoje ure in so potem proste. Poleg tega so zavarovane in imajo zagotovljeno pokojnino. Toda okolje, ki jih s tem zajame, seveda ne gre neopazno mimo njih, in to v moralnem, verskem pa tudi narodnem oziru. Če je bilo dekle vzgojeno po zdravih in trdnih krščanskih načelih, bo vpliv tovarne šibkejši; a če tega ni, jo kvarni vrtinec neizogibno potegne za seboj.

V mestih je mnogo slovenskih deklet zaposlenih po trgovinah, barih, trafikah

itd. Dovršile so strokovno šolo in takoj našle zaposlitev; danes, ko je meja med Italijo in Jugoslavijo odprta za mali obmejni promet, so celo iskane, saj popolnoma obvladajo oba jezika ter so znane kot vestne in pridne uslužbenke. Nemalo je med temi tudi deklet z učiteljsko diplomo, ki ne morejo dobiti učiteljskega mesta zaradi prenatrpanosti na tem področju in premajhnega števila razpoložljivih mest. Toda slovensko dekle se povsod prilagodi in se s svojo poštenostjo in prijaznostjo takoj vsem priku-pi. Nanjo gledajo s spoštovanjem, če le zna ohraniti svoje dostojanstvo in ugled.

Med izobraženkami je mnogo takih, ki so si izbrale profesorski poklic in službujejo na slovenskih nižjih in višjih srednjih šolah. Mnoge se udeležujejo tudi v izvenšolskem delu na tem ali onem kulturnem področju. Želeti bi bilo, da bi prav one, vzgojiteljice, pa naj bodo profesorice ali učiteljice, gojile čim trdnejšo narodno zavest, in da bi to zavest znale predati mladini, ki jim je izročena.

Sploh pa je pri nas število deklet, ki dosežejo višjo izobrazbo, zelo veliko. Iz slovenskih srednjih šol gredo na univerzo in se porazgube po raznih fakultetah, od

tod pa v službe, kjer dosežejo lepe uspehe in marsikdaj celo prednjačijo pred svojimi italijanskimi kolegi.

Vsakdanji stiki z ljudmi druge narodnosti pa seveda postavijo pred slovensko dekle v zamejstvu nov problem: zakon. Nastopijo notranji boji, obotavljanja, dvomi. Večkrat je klic srca močnejši kot razum in narodna zavest. Dekle si izbere za svojega življenjskega tovariša tujerodca. Seveda je v večini primerov za slovensko skupnost izgubljena. Vendar pa smemo s ponosom priznati, da so to le izjeme in da nastajajo tudi pri nas lepe, mlade slovenske družine, v katere polagamo vse upe za bodočnost našega rodu v zamejstvu.

Kaj naj rečemo o redkih primerih, kjer oba zakonca, tudi izobraženca, vzgojena v versko in narodno zdravi družini, zatajita svoj rod ter vzgajata otroke v tujem jeziku in duhu? Ob takem primeru se nam od bridkosti stisne srce. Tolaži nas samo zavest, da je kljub temu še mnogo mnogo slovenskih deklet, ki so zveste veri in narodu, in od katerih trdno pričakujemo, da se le-pim vzorom ne bodo izneverile.

Močna vez, ki družijo pri nas dekleta vseh stanov, so katoliške organizacije; v njih se izobrazujejo, v njih dobivajo potrebnega razvedrila pa tudi vzpodbud za vsakdanje težave, ki se jim nujno postavljajo na pot.

Močan faktor pri formaciji mladega človeka, torej tudi deklet, je danes kino in televizija. Kdo naj se tej moderni vabi odtegne? Malo je slovenskih družin, ki imajo televizijo doma; opremljeni pa so z njo vsi javni lokali in je torej vsem dostopna. Gotovo ima televizija velik vpliv na mladino; težko je reči, ali pozitiven ali negativen; nekaj obojega vsekakor. Naravno je, da se za moderne popevke navdušuje tudi naša mladina; so pač izraz današnje dobe. Niso pa zaradi tega slovenska dekleta in fantje manj navdušeni za našo lepo narodno in nabožno pesem: kjer koli so zbrani, ob veselih in žalostnih priložnostih, dajo duška svojim čustvom v pesmi, ki ogreva srca tudi današnje mladine, pa naj bo ta še tako vihrava in razposajena. Pesem je kakor nevidna vez, ki povezuje Slovence v eno samo družino iz roda v rod. In dokler bo v mla-

dih srcih tlela ta iskra, tudi narodna zavest ne bo usahnila.

Kaj pa slovenska žena in mati? Kakor na tisoče drugih živi razcepljena med domom in službo, da je družini lažje, da lahko svojim otrokom več nudi, kakor je sama imela. Gotovo so tudi družine, kjer žena ni v službi in lahko posveča več skrbi vzgoji otrok in možu. Vendar tudi ona s svojo pridnostjo in iznajdljivostjo najde način, kako pripomoči skupnemu gospodarstvu, da ne bi vse breme slonelo le na možu. Neko-liko drugače je na kmetijah; tu žena družno z možem v potu svojega obraza ustvarja bodočnost svojim otrokom. Oče in mati sta še zakoreninjena v zemlji, toda njuni otroci se ji vedno bolj oddaljujejo. Preveč so razvajeni, da bi znali ceniti domačo grudo in božji blagoslov, ki iz nje izhaja, saj jim starši ničesar ne znajo odreči. Vse hiti v šole, iz šol pa v službe; za kmetško delo ni več smisla in ne veselja.

Kako pa je z otroki iz oddaljenih vasi, ki obiskujejo srednje šole? Mnogo je takih, ki se vozijo z avtobusi v mesto in nazaj, mnogo jih je pa tudi po zavodih, kar je seveda za otroke boljše in tudi manj utrudljivo. Vprašanje je le, kakšno vzgojo jim nudi zavod. Ali vzgajajo v njem mladino v krščanskem duhu ali je prepuščena brezbožnemu vplivu? Na žalost so danes starši v izbiri zavoda precej indiferentni. Da so le ugodni pogoji, da ima otrok čim več udobnosti, da mu je zagotovljena pomoč pri študiju, pa na kvarni vpliv brezbožne vzgoje pozabijo. Ne vsi. Mnogo je tudi dobrih staršev, ki jim je verska vzgoja otrok prav tako pri srcu kakor izobrazba, ki jim jo hočejo posredovati. Zato dobro preudarijo, preden pošljejo otroka v šole, komu ga izročijo in kakšno je okolje, v katerem bo živel.

Na splošno pa je primorska žena in mati verna, zavedna in delavna, ki ji je blagor njene družine čez vse. Razumljivo je, da se v razrvanih časih, v katerih živimo, zaskrbljeno vprašuje, kaj bo otrokom prinesla bodočnost. Dovolj je že sama preizkusila težav in krivic pa tudi idejnih razprtij, zato bi vsaj mlajšemu rodu želela svetlejših dni, ko bi življenje uravnavala ljubezen in ne sovraštvo.

„Pri izberi žene in pri nakupu meča, se ne zanesi na druge!“

(Angleški pregovor)

„Zgodilo se je Bogu, da ni mogoč biti vedno povsod in je zato ustvaril matere.“

(Jidiš)

„Kdor najde dobro ženo, je našel nekaj dobrega, je prejel milost od Gospoda.“

(Salomon)

kako gleda učiteljica slovenskih otrok - preko otrok - na matere

Vsak fant gleda po svoje na dekle. Vsak mož vidi predvsem svojo ženo, vsak sin svojo mater — toda pogled učiteljice, ki preko svojih otrok spoznava njih mlade mamice, je vse bolj pester.

Učiteljica v Argentini, ena izmed tolikih „neznanih junakinj v prvih linijah narodne obrambe“, je napisala svoje misli. Brez dvoma bi odgovor njene poklicne kolegice iz Severne Amerike, Kanade ali Avstralije, bil podoben, prav tako ali pa še bolj vabeč k resnemu premišljevanju...

Otroci so „ogledalo“ staršev. Slovenska učiteljica more ob tedenskem stiku z njimi videti v njih več ali manj jasno — a pravilno sliko naših izseljenskih mater; to je tistega dela slovenskih mater, katerih otroci obiskujejo slovenske tečaje.

V čem so mlade slovenske matere na višini?

Dejstvo, da pošiljajo otroke v naše tečaje, daje našim materam že prvo pozitivno oznako: da so versko in narodnostno opredeljene.

Četudi obstaja v tem okviru precej pestra slika — od najboljših slovenskih mater do dobrih in manj dobrih — moremo vendar odkriti na njej marsikatero svetlo stran.

Naše matere se odlikujejo po svoji skrbnosti: v prvi vrsti za vse naravne potrebe otrok (prehrana, oblačenje in ostalo; med njimi kljub skromnim razmeram ni videti znakov zanemarjenosti), pa tudi za izobrazbo svojih otrok; poleg redne šole se uče tujih jezikov, glasbe in obiskujejo slovenski tečaj.

Tudi jim pripada priznanje njihove velike pripravljenosti za sodelovanje.

Cesa jim manjka?

V celoti teži delovanje naših mater za tem, da zadoste naravnim, materialnim potrebam; višje dolžnosti pa so le deloma izpolnjene, če ne opuščene. Z ozirom na vred-

nostno lestvico vrednot kaže skupni kazalec izpolnjevanja dolžnosti razmeroma nizko.

Pri tej ugotovitvi moramo upoštevati, da vzame delo za osnovne potrebe družine zlasti materi z majhnimi otroki toliko časa, moči in sredstev, da se ne utegne ali vsaj zelo težko posveti višjim potrebam, če se njih važnosti sploh zaveda.

Med pomanjkljivostmi bi mogli konkretno imenovati ti-le: vzgoja na sploh in narodnostna vzgoja.

Le en del mater pozna osnove dobre vzgoje in se zanjo trudi. Velik del pa vzgaja iz neke tradicije, ki v naših razmerah vedno bolj bleďi. Zato so med otroci izraziti pojavi neubogljivosti, surovosti, sebičnosti in bahavosti, ki so sad pomanjkanja spoštovanja do staršev in ljubezni do bližnjega. Pogosti so materini pogreški v govorjenju pred otroci, o njih dobrih ali slabih straneh, o poudarjanju premoženja, o svojih prednostih in napakah drugih ter raznih drugih stvarih, ki bi jih otrok iz materinih ust ne smel slišati. Neredko mati v važni stvari popusti, se vda otrokovi sitnosti in ga razvaja z nepotrebnimi ugodnostmi (dežela razkošja!).

V narodnostnem oziru se vedno bolj odražajo sadovi idejne nejasnosti v družini. Kjer nima mati zdravega slovenskega čutenja in ga ne ohranja s posebno ljubeznijo, začno otroci zanemarjati domačo besedo in zgubljeni smisel za slovensko stvar. Skoraj v večini primerov je živa slovenska

zavest naših mater združena z njihovo globoko vernostjo.

Ali se zanimajo za novi svet?

Po prvih letih nihanja med obema skrajnostima — prehitrim nenaravnim spajanjem in preziranjem ter kritiziranjem novega sveta — prav matere naših otrok dokaj objektivno gledajo nanj. Morda jih je prav šolska obveznost otrok prisilila, da so se spustile v tukajšnjo realnost in jo v teku časa spoznale. Skrb za otroka je marsikateri materi pomagala do njene osebne opredelitve.

V kolikor nam „novi“ svet pomeni „moderni“ svet, moremo reči, da se slovenska mati s pridom poslužuje vseh novih pridobitev; tudi moda ji je več ali manj znana. Neprimerno manj pa se na splošno zanima za razvoj in napredek raznih drugih področij človekovega udejstvovanja, npr. kulture, umetnosti itd. Mnogo zavisi pri tem od okolja, v katerem živi in od izobrazbe.

Ali sodelujejo s šolo?

Morda je ta odgovor eden najlažjih in najbolj ugodnih, kolikor se vprašanje nanaša na tisto uradno sodelovanje. Temu je namreč pripisati po nekaterih šolskih tečajih 95 do 100 procentno udeležbo otrok in izvrševanja nalog. Da ni enakega uspeha pri študiju, je deloma razumljivo zaradi skopo odmerjenega časa (le en dan v tednu prost za pripravo na slovenski pouk). Visoka je tudi udeležba staršev na roditeljskih sestankih in vsa materialna pomoč.

Manj zadovoljivo je izvenšolsko sodelovanje, to je, tista spontana družinska podlaga, ki je je deležna le približno četrtnina naših otrok. Ostale matere prepuščajo skrb in odgovornost tečajem; same le pomagajo.

Imajo matere smisel za lepo knjigo?

Zlahka je to mogoče ugotoviti po otroku. Njegovo tekoče branje, navdušenje za knjigo, prijetno pripovedovanje o knjigah, ki jih je otrok sam ali z materjo ali po njenem zgledu bral, o njih slišal pripovedovati, na drugi strani pa nezanimanje za naše knjige, dolgočasenje ob branju, kaže, kakšno ceno ima doma dobra knjiga. Razmerje je nekako 1 proti 2. Ni s tem rečeno, da dve tretjini mater nimata smisla za lepo knjigo. Morda jo celo kupi: a zaradi velike zaposlenosti in pomanjkanja ureditve dela ne pride do branja. Ni mogoče prezreti tudi manjšine mater, ki so v tem izgubile orientacijo in bero vse, kar jim pride pred oči, v koliko niso prijateljice revij in detektivskih romanov.

Ali sodelujejo z otrokom?

Sodelovanje s šolo je le en del sodelovanja z otrokom. Ostane še ves otrokov prosti čas — igra, družba, zabava, cesta — ki je v mnogih primerih nekontroliran. Nekatero matere so zmanjšale to skrb na ta način, da so poslale otroka za ves dan v zavod. Posledice niso vedno dobre. Materin vpliv se zelo zmanjša; otroku celodnevno okolje vtisne močen pečat. Tudi drugi otroci, ki so drugo polovico dneva pod materinim varstvom, dostikrat niso na boljšem; matere se zapro v svoje delo ali družbo (obiski!), otroke pa prepuste njim samim.

Ob vsem tem je še kočljivo vprašanje sodelovanja mater z otrokovo duševnostjo; poznanje in upoštevanje otrokove dobe (razvoj!), njegovega značaja; individualna vzgoja.

To področje na splošno materi v preteklosti ni vzbujalo posebne in zadostne pozornosti. Urejeno družinsko življenje mu je dajalo v svoji naravnosti še najboljše rešitev. Ker pa je te bilo deležno le malo otrok, so se začele kazati slabe posledice. Zanimanje mater za izboljšanje raste.

Najdejo matere pomoč pri svojem možu glede vzgoje otrok?

Če je bila to v preteklosti šibka stran vzgoje, bi mogla biti danes zaradi večje razbitosti družinskega življenja še bolj pereča. Vendar je čutiti, da imajo zlasti mlajše matere v svojih možeh več opore; navadno gre ta vzporedno z zakonsko harmonijo. Ostaja pa še vedno mnogo težav, ker zakonca premalo poznata to področje in se za vzgojo premalo prizadevata.

Ali so slovenske matere globoko religiozne ali pa dajejo otrokom bolj življenjsko, zgolj tostransko, praktično, materialno sodelovanje pri njih rasti?

Pestrost seže tudi v ta odgovor. V nekatere treh skupinah ga je mogoče nakazati.

Prva je skupina globoko vernih mater in njihovih družin, ki jim je vera podlaga za vse življenje; iz nje žive in v tem duhu vzgajajo z besedo in zgledom ob vseh pripomočkih, ki jih slovenska skupnost in naravno argentinsko okolje nudita (verske prireditve, dober tisk, organizacije...).

V drugi skupini so matere, ki so bile same deležne verske vzgoje. So še verne, a bolj navznotraj; za versko vzgojo otrok si ne prizadevajo dosti in puščajo preveč svobode.

Tretja skupina mater je svojo vero zreducirala na nivo tukajšnjih povprečnih katoličanov. Kot oni, tudi te matere poskrbe za prejem prvega sv. obhajila, sv. birme ter za praznovanje največjih cerkvenih prazni-

kov. Zunanji poudarek je pri tem večji od notranjega. Toku svojega okolja se ne morejo upreti. Vendar pouku verouka v slovenskih tečajih ne nasprotujejo.

Kaj imajo tukajšnji slovenski otroci, česar morda mi nismo imeli od svojih mater?

Razdalja med materjo in otrokom je manjša. Otrok se je ne boji toliko; pokaže ji, da jo ima rad in obratno. Več ji tudi zaupa in od nje več, včasih preveč doseže.

Težave mater pri vzgoji.

Poleg običajnih težav, ki mater ovirajo pri vzgoji (pomanjkanje časa, možev nezanimanje, neprimerno vtikanje in postopanje drugih družinskih članov...), je zlasti izrazit tukajšnji način življenja, ki teži navzven ter mater samo, zlasti pa še otroke s kričečimi vabami trga od notranjega življenja. Težko se mati skoncentrira in spričo tolike zunanje zaposlenosti uvidi potrebo po globlji vzgoji, kaj šele, da jo skuša izvesti. Ker tega ni, tudi ni zadovoljivih uspehov.

Posebna težava oz. ovira je tudi razmeroma slabo poznanje vzgoje na sploh in

zlasti moderne vzgoje. Če je za vsak poklic potreben večletni študij, koliko bi ga potrebovala mati za tako številne in odgovorne poklice! Ne moremo se pohvaliti, da bi na splošno matere iskale to izpopolnjevanje; le posamezne. Še tista sredstva, ki so na razpolago, niso dobro izrabljena. Materam zato peša zmogljivost; ob številnih problemih se znajdejo brez moči.

Kaj bi se dalo narediti?

1. S kratkimi vspehobudami ob najrazličnejših priložnostih zbuditi ali obuditi zavest poslanstva in odgovornosti slovenske izseljenske matere.

2. Poživiti delo roditeljskih sestankov z živahnimi, strokovnimi predavanji in zanimivimi debatnimi urami, kjer bo mogla spregovoriti vsaka naša mati.

3. Opozoriti na edine obstoječe zadevne članke in praktične nasvete v Duhovnem življenju ter izpopolniti ta kotiček.

Idejna jasnost bo pokazala slovenski izseljenski materi smer in ji dala moči pri njenem odgovornem delu.

Kaj pa slovenski duhovnik, ki ima stik z dekliskimi organizacijami pa tudi z mladimi družinami v svetu? Njegova sodba bo brez dvoma še posebno tehtna, saj mu njegov poklic omogoča večkrat pogledati v najskrivnejše kote človeške ga srca.

Ali se slovenske matere dovolj zavedajo važnosti krščanske vzgoje pri otrocih, krščanske prakse v življenju?

Glede slovenske žene bi morali najprej ločiti: starejša skupina živi še globoko iz tradicij, ki jih je prinesla seboj od doma. Ta skupina greši morda v tem, da je preveč zasidrana v preteklosti in premalo upošteva sedanje razmere. Je pa glede vzgoje otrok bolj uspešna, ker se ne pusti toliko vplivati od okolja kot pa mlajša skupina žena, ki jih je novi način že zelo prevzel.

Ali je ponekod krščansko življenje, ki je bilo doma kdaj tudi le bolj zunanje, tukaj v tujini izginilo in tako prineslo seboj morebitne tragedije v družini?

Na splošno slovenska žena verske dolžnosti zvesto vrši. Ne upal bi se trditi, da jih vrši le iz navade. Nekatere premalo skrbijo za molitveno življenje v družini, druge z lahkoto opuščajo nedeljsko mašo, zlasti mlajše. Tudi sem opazil, da so mlajše žene, ki so doma iz krajev, kjer ni bilo tako organiziranega verskega življenja, posebno še izven državnega ozemlja, manj

vestne glede obiska maše kot takozvane Kranjice.

Koliko pripomore življenje v skupnosti, pošiljanje otrok v mladinske organizacije k ohranitvi ne samo zdravega verskega, ampak tudi narodnega življenja?

Pošiljanje otrok v slovenske šolske tečaje silno vpliva na versko in narodno življenje v družini. Družine, ki so spočetka ostale popolnoma ob strani, so se preko otrok z lahkoto vključile v skupnost in začele z njo aktivno sodelovati.

Ali se slovenske žene še zavedajo, da nismo šli v svet zaradi ekonomskih interesov, ampak, da ohranimo svoje verske in narodne svetinje?

Slovenska žena, zlasti mlajša, rada sanja o modernih ugodnostih, ki jih nudi življenje (avto, TV, itd.). Nekatere so pripravljene v zvezi s tem zanemariti vse druge dolžnosti (vzgoja, verske vaje) samo, da bi se prikopale do zaželenih predmetov. Zdi s jim škoda denarja za pot v cerkev

ali v slov. tečaj, ne pomišljajo se pa zadovolžiti, zato, da pride TV v hišo. Vendarle so na splošno Slovenke realiste: zadovoljijo se s tem, kar jim razmere nudijo.

Prenašajo svoje misli aktivno na otroka, ali jih že prepuščajo cesti in šoli?

Glede vzgoje naše matere počasi popuščajo tukajšnjemu načinu, to se pravi: otrok je tisti, ki staršem narekuje svoje želje. Premalo kontrolirajo, s kom se družijo in premalo se potrudijo, da bi negativne strani argentinske šole doma paralizirali s pozitivno vzgojo.

Ali naše matere pravilno vzgajajo svoje hčere za bodoče družinsko življenje?

Glede bodočega družinskega življenja prejmejo na splošno naša dekleta premalo zdravih smernic. Še vedno se večina naših mater premalo zaveda važnosti pravilnega pouka in vse preveč pouk prepušča naključju, prijateljicam, cesti.

Ali so znale najti pravo pot pri vzgoji otrok in sebe, ko gledajo razne vrednote, ki smo jih imeli doma, pa tudi vrednote, ki smo jih morda tam pogrešali, a jih lahko srečali v tujini?

Glede odnosa do nove domovine moramo spet ločiti mlajšo in starejšo skupino. Mlajša skupina na splošno rada vse sprejema, kar ji nudi tukajšnje okolje, dostikrat celo premalo kritično. Starejša skupina pa dostikrat prežirano ponavlja: „Doma je bilo drugače“. Ne zna se živeti v nove razmere in najti sinteze med včeraj in danes.

Ali se zanimajo aktivno za vzgojna vprašanja? Berejo slovenske publikacije?

Vzgojna vprašanja na splošno slovenske žene ne zanimajo dosti. Najlepši dokaz so roditeljski sestanki, ki bi morali biti vse bolj obiskani. Slovenska žena čita bolj malo. Starejše rade prebirajo verski tisk, ne toliko mlajše. Te že močno segajo po argentinskih revijah.

ZAKLJUČNE MISLI

Slika ni tako razveseljiva, kakor smo morda pričakovali. Pa tudi ne tako črna, kakor smo se bali. V nas so velike sile in pot pred nami je še dolga... Najhujši dnevi so za nami. Posledice prvih udarcev ob tuj drugačen svet, so najhujše. Če drugega ne, zdaj smo prebujene, začele smo gledati. Spoznale smo, da ni vse novo zlato in da ni vse staro za v koš.

Danes je treba mirno gledati v bodočnost, imeti pogum in prevzeti od velikega sveta, kar ima pametnega, pa tudi obdržati moralne, narodne in kulturne svetinje, ki so nas zgradile take, kakor smo. Z njimi pojdemo v bodočnost, da ostanemo žene, to je odgovorni ljudje, ne le številka v brezimni čredi.

Ne zapirajmo si oči pred dejstvi, prosimo Boga za več ljubezni: za pravilno ljubezen do naših mož in otrok. Ne zapirajmo pa tudi srca pred našim resničnim poslanstvom: držati slovenski svet pokonci... na treh oglih. S slovenskim svetom držati pokonci en majhen delček vsega sveta.

Za to delo je treba imeti odprte oči in srce in pa glavo na pravem mestu. Da to dosežemo, naj nam Bog pomaga in naše življenje ne bo zaman.

NAŠA BESEDA IN PESEM

- P. BERNARD AMBROŽIČ** — Avstralija   **Od mehotačenja do ničle**
- VOJKO ARKO** — Argentina   **Cerro Capilla**
- LEV DETELA** — Avstrija   **Blodnjak**
- KAREL MAUSER** — ZDA   **Mrtvi bataljon**
- LOJZE NOVAK** — Argentina   **Rdeče kamelije**
- MARIJAN JAKOPIČ** — ZDA   **Tiho ugaša dan, Čas ob trgatvi,**
Podaj mi roko, Dom
- LOJZE NOVAK** — Argentina   **Pesem**
- MILENA MERLAK-DETELA** — Avstrija   **Zvonenje ob rojstvu**
- MILENA ŠOUKAL** — ZDA   **Grenki cvet, Odmev, Obup,**
Tveganje, Vsak dan odhod
- SLAVKO SREBRNIC** — Argentina   **Božična noč 1961, Jesenska otožnost,**
Pogled na Panamericano

od mehotlačenja do ničle

P. BERNARD AMBROŽIČ OFM

V letu gospodovem 1962 je p. Odilo začutil potrebo, da razbobna v vesoljni svet novico o mojih jubilejih. Veliko škode ni napravil, še manj bi je pa bil, če bi svet vedel, da je moža k temu priganjala slaba vest. Čisto brez vsake škode pa le ni bilo.

Zatrdim, da nisem imel namena o tem pisati. Pa se je izkazala škoda, narejena po bobnanju p. Odila, in to v naslednji obliki: Pisal mi je mlad prijatelj, čigar ime iz prizanesljivosti izpustim, pisal mi je iz Amerike:

„Pa bi vendar tudi vi sami kaj napisali in nam povedali, kako ste to reč začeli in postali frančiškan...“

Na tako prijazno spodbudo sem z očmi svojega spomina pogledal v pretekle čase in marsikaj videl. Sprva sem hotel videnje ohraniti zase. Potem mi je prišlo na misel, da bi ob pisanju o svojem videnju lahko povedal tudi kaj o slabi vesti p. Odila. Ker že po naravi od nekdanj rajši naprtim drugemu slabo kot sebi dobro, sem odpisal prijatelju onkraj luže:

„Pa bom — na tvojo odgovornost.“

Šle so torej oči spomina v preteklost tistih časov, ko je ljubljanski frančiškanski cerkveni kor veljal za zgled vsem cerkvenim korom po slovenskih krajih in še čez. Z njega niso odmevale le najlepše, najbolj izbrane in ubrane pobožne pesmi ob nedeljah in praznikih, kor je prirejal tudi orkestralne stvaritve, prave cerkvene koncerte in celo oratorije. V tistih časih je resno kazalo, da postanem jaz v doglednem času imenitna zvezda na poprišču, hočem reči na torišču muzike ali glasbe, ali kakor se ta visoka umetnost še z drugimi besedami imenuje. Bilo je tako:

Trije močni stebri smo držali takrat ljubljanski frančiškanski kor na vrhuncu slave. Naj jih po vrsti naštejemo:

P. Hugolin Sattner, častitljive postave mož, velik glasbenik pred Gospodom in ljudmi, skladatelj cerkvenih in svetnih pesmi, kantat in oratorijev in podobnih reči, je bil za dirigenta. Na prvi pogled si videl, da je bil v dirigiranju prav tako doma kot v skladanju ali komponiranju. Nobe ne še tako komplicirane kompozicije se ni

ustrušil. Še več! Znal je tudi izganjati strah iz svojih pevcev in pevk, ki so pri vajah včasih z veliko težavo prijemali za note in jim je moral dirigent v krepkih curkih prilivati poguma.

P. Angelik Hribar, drugi steber našega kora, je bil mož drugačnega kalibra. Bolj nizek in čokat, tih in boječ, vedno v nekaj zamišljen, vendar tudi priznan skladatelj. Tudi njegovo ime stoji nad marsikatero skladbo v cerkvenih in svetnih pesmaricah, čeprav v manjšem žaru kot Hugolinovo. P. Angelik je bil v tistih časih na ljubljanskem frančiškanskem koru za organista. Orgljal je dobro, tako dobro, da je bilo vseč celo p. Hugolinu, le tu pa tam je kaj malega zavozil. Ob takih prilikah je dobil opomin, včasih z lepo besedo, včasih s precej burno, pa je navadno vse ponižno sprejel in se takoj poboljšal. Kdaj pa kdaj se mu je pa videlo, da z opominom ni zadovoljen, pa ni nikoli ugovarjal. Samo šobo je napel in tako pokazal, da ima svojo misel, ki se ne krije docela z dirigentovo.

Tretji steber slavnega kora sem bil jaz, tedaj še študent imenitnih ljubljanskih šol. Bil sem zelo reden pri vajah in pri pravih izvajanjih naučenih pesmi in skladb. Po pravici povem, da sta se dirigent in organist lahko zanesla name kot na najboljši precizno uro. Ni je bilo minute, da bi jo bil kdaj zamudil. Zato pa tudi nisem nikoli dobil opomina. Dobro sem se zavedal, kakšna odgovornost teži na meni, saj bi brez moje vloge med tremi stebri kora vse zastalo takorekoč zmrznilo. Kot tretji steber sem namreč tlačil meh.

Da sem svojo vlogo imenitno vršil, sem že povedal. Vendar ne bom trdil, da iz samega čistega čuta velike odgovornosti, tudi zato, ker je bila moja vloga silno zanimiva. Lahko bi se reklo, da sem se vanjo vživel, kakor da je moj poklic, ki mi je bil že prirojen. V svojem mirnem kotičku sem bil po celo uro ali dve, včasih še več, tako lepo sam in nemoten, pa vendar sredi živega in silno pestrega sveta. Lahko sem veliko videl, še več slišal, največ pa premišljeval. Kako so nekateri pevci bočili junaške prsi, stegovali vratove, se dvigali na prste, poganjali iz sebe glas, kako se jim je notni

papir tresel v trepetajočih rokah! Kako so pevke oprezno odpirale usta, potegovale sapo, se v zadregi prestopale, pa ljubko zardevale, če je dirigent nejevoljno zmajal z glavo in je bilo treba začeti od kraja!

Najbolj zanimivo je pa bilo opazovati p. Hugolina taktirko. Bila je dosti dolga vitka palica, ki se je šibila, če je dobro zamahnil z njo, pa obstala kot pribita v zraku, kadar je dirigent nakremžil obraz in je hotel vajo ustaviti in popravljati napake. Pa to se je zgodilo samo tedaj, ko je „obdeloval“ posamezne glasove ali pa dva in dva skupaj. Ko je pel ves zbor in kaj zavozil, je taktirka oplazila po orglah, da je bil pok kakor iz puške, in vsa usta so se v hipu zaprla, vse je obstalo kot pribito. Najbolj sem pa užival, kadar je taktirka zaradi prehude razburjenosti dirigentove slabo merila in je namesto po trdem lesu udarila po organistu, to je p. Angeliku, pa naj je že priletela na roko ali na rame, včasih pa samo na kapuco. Včasih sem imel živ vtis, da se to ni zgodilo le po pomoti, ampak je bil „opomin“, ki sem ga že poprej omenil.

Tako smo torej vzdrževali slavo ljubljanskega frančiškanskega kora omenjeni trije stebri dosti dolgo v dobri medsebojni sporazumnosti in se dvigali od popolnosti do popolnosti. Za vse tri sem bil prepričan, da ostanemo neločljivi mnogo let in bomo za vse večne čase zapisani med velikane na glasbenem poprišču, kar je po novem Pravopisu zgolj torišče. Žal, da je bilo v tem mojem prepričanju dobršen kos zmote.

Kdo je bil, še danes ne vem, ampak nekdo je bil. Izmisli se je, da mora naš slavnj frančiškanski kor imeti — meh na električno! Tudi tega še danes ne vem, zakaj se moja sestrobra tej čudni moderni ideji nista uprla. Da na kratko povem: neki večer pridem k vaji — in tam je bil električen motor, ki je še miroval in sem jaz strmel vanj kot v prikazen iz drugega sveta. Nisem vedel, čemu je tam, pa bi se končno tudi ne bil dosti zmenil zanj. Ampak tisti plošč, ki sem ga poganjal od tistega večera venomer gor in dol, da je meh dobival sapo — tistega plošča ni bilo več. Iz tega sem sklepal, da je z ono prikaznijo zvezano vprašanje tretjega stebra na koru. Ni bilo treba dolgo čakati. Ko je nekdo pritisnil na gumb in je motor stekel, sem razumel, koliko je ura.

Ne bom opisoval svojih srčnih in dušnih pretresov, ki so me spremljali ob slovesu od kora. Kakor je bilo prežalostno zame, bi bilo prežalostno tudi za bravce — žalost pomnoževati na svetu, pa res ni moja naloga. Rajši preidem na to, kar je prišlo za tem. Le to naj še omenim, da nisem nič zameril svojima sosebroma (zdaj že bivšima...), da mi nista niti besedice izrekla

v znak obžalovanja. Odšel sem brez slovesa, kot pade odsekana veja od drevesa. Zameril sem samo tistemu, ki je iznašel električno. To zamero še danes držim in zato še vedno nimam britve na električno, če je to pravo ime za tistega brenclja.

Ne bi bil jaz to, kar sem — človek močne volje in neugnanega hotenja — če bi bil opravil s samo golo žalostjo. Nisem se mogel zadovoljiti z mislijo, da sem pač nesrečna žrtev razmer in okoliščin, pa se je treba ukloniti nemili usodi. Ne! Vsem okoliščinam in razmeram v brk sem začel iskati pot nazaj na ljubljanski frančiškanski kor. Ne da bi si domišljal: električni motor bom razbil in odstranjen plošč namestil — ne! Vem, sprejeti bo treba kako drugačno vlogo na koru in kdo ve, če se ne bo počasi razvila v — steber...

Po dolgem razmišljanju sem dognal, da bo najbolj imenitna poteza, če stopim na pot obeh ostalih stebrov in postanem frančiškan. Ko je misel postala sklep, sem šel na tihem v Kamnik in poiskal tedanjega provincijala, ki je bil poleg drugega tudi imeniten čebelar. To sicer ne igra nobene vloge v tem pripovedovanju, res pa je, da je pozneje v „Orliča“ pisal o čebelah. Torej p. provincijal, Angelus Mlejnik, me je ogledal od vseh strani in sem mu bil všeč. Rekel je, naj kar grem v Brežice v noviciat, da bo že on sporočil ondotnim frančiškantom, da pridem. Samo priporočilno pismo od dobrovskega župnika naj vzamem s seboj, drugo je vse v redu.

Zadovoljen sem se vrnil v Gabrje in že med potjo odločil dan, kdaj pojdem. Ni bilo treba dolgo odlašati, saj razne „zadeve“ urediti je bilo kaj lahko. Le eno skrb sem imel — kako domačim povedati, kam sem se namenil? Kaj naj jim rečem? Če bi me kaj izpraševali, bi se morda po neprevidnosti celo izdal, kaj me žene k frančiškantom. Da hočem postati zvezda na glasbenem poprišču, kar je po novem Pravopisu torišče, bi pač živi duši ne priznal. Previdnost torej!

Po temeljitem premisleku — temeljitost mi je pač prirojena — sem dognal, da ta gordijski voz naj bolj gladko presekam, če kar izginem. Bil sem na nekakih počitnicah doma, odhajal in prihajal, še pogršili me ne bodo prve dni. Neko jutro, ko je bila mati na polju in tudi nekaj otrok z njo, sem se brž odpravil in se poslovil samo od „hišice očetove“, od domačih pa nič. Mimogrede sem stopil k očetu, ki so delali na žagi ob cesti.

„Ti, ali greš v Ljubljano.“

„Grem.“

„Kdaj se vrneš?“

„Ne morem točno povedati. Mislim malo pogledati k prijateljem in kaj poizvedeti glede šole...“

„No, dolgo ne boš ostal, saj nikoli ne. Veš, tako me zob boli, prinesi mi zobnih kapljic iz lekarne Piccoli. Na, tu imaš nekaj desetice.“

Vzel sem jih in spravil v žep. Oče so se obrnili k delu, jaz pa na cesto. Šilno hitro sem pozabil na kapljice, na denar in na naročilo. Imel sem drugo skrb, ta je bila pa globoko resna. Moram stopiti na Dobrovo k župniku po priporočilo, tako je ukazal p. provincial. Kako bom opravil.

Vso pot sem tuhtal, kako naj zastavim besedo, pa končno sem le vse prepustil sluščaju. Kar bo, to bo.

„Gospod župnik, priporočilno pismo prosim...“

„Čemu? Za koga?“

„K frančiškanom grem...“

„Ti — pa k frančiškanom! In jaz naj te priporočim? Gorje jim, če tebe dobe! Jaz te odgovornosti ne vzamem nase!“

„Saj ni treba. Sem že sprejet. Mislim, da je nekaj vrstic od vas gola formalnost. Tak razbojnik pa tudi nisem, da bi ne mogli nekaj zapisati o meni.“

„Že sprejet! Ta je pa lepa. Kar takole poberejo človeka s ceste! Kaj pa doma pravijo?“

„Nič!“

„Kaj se to pravi: nič! Branili niso?“

„O, to pa ne.“

„No, to že verjamem. Bili so torej veseli?“

„Pokazali niso.“

„Niso pokazali, hm! Poznam jih, oba sta dobra človeka, malo trda, to že. Pa vendar je morala pasti kakšna beseda. Je bilo slovo težko?“

„Zakaj? Nič težko ni bilo.“

„Vendar, nekaj ste že morali reči. Povej, kaj so rekli.“

„Nič niso rekli, če vam pa povem.“

„Ja, to ste pa prečudni ljudje. Brez čuta. Tako si pa le nisem predstavljal tvojih staršev. Ti si pa prav tak. Kdaj ti je pa prišlo na misel, da bi šel k frančiškanom?“

„O, je že precej časa od takrat.“

„Precej časa, praviš. Hm! Kazalo ni... Pa mi zdaj povej, kaj te je do teh misli pripravilo?“

Zdaj sem bil pa na žerjavici! Živo je vstalo pred menoj, kaj me žene in zakaj me je začelo „gnati“. Če bom količkar zini, se mi lahko tako čudno zatakne, da bom med jecljanjem kaj nerodnega bleknil. Ob stal sem brez besed in gledal v tla. Čutil sem, kako mi kri silí v lica, ki morajo biti že docela pordečena. Župnik je čakal in vedel sem, da njegove oči gledajo precej bolj globoko, kot je meni prav. Tedaj mi

je nenadoma od nekom prišla beseda, ki mi je neusmiljeno malo pomenila, zavedal sem se pa, da utegne biti rešilna. Odprl sem usta in bolj dahnil kot rekel:

„Poklic...“ In nov val krvi mi je zalil lice.

Župnik je še počakal, končno je dejal:

„To si lepo povedal. Sam Bog ve, če je res. Poklic je velika beseda. Jaz ne bom razglabljal, koliko je resnična v tvojih ustih. Naj te preizkusijo frančiškani, njihova odgovornost je. Napišem pismo.“

Ni dolgo pisal. Močno je zapečatil kuverto in mi jo dal. Nikoli nisem zvedel, kaj je napisal... Kaj hudega ni moglo biti, zakaj v Brežicah so me lepo sprejeli, prebrali pismo in rekli, da je že dobro. Ostal sem in po nekaj dneh so mi dali frančiškansko obleko in novo ime. Tiste dni sem pisal domov in povedal, kje sem in tako dalje. Odgovorili so, da je že dobro.

Prvo leto, to je leto noviciata ali poskušnje, se ni nič posebnega zgodilo. Ko je pa teklo proti koncu, sem pisal domov, da bom kmalu delal obljube, vesel bom, če kdo pride na to majhno slovesnost. Odgovorili so, da pridejo oče. Tega sem bil vesel in komaj čakal, da jih spet vidim. Ko je napočil napovedani dan, mi je prišel vratar povedat, da me v govorilnici čakajo oče. Tekel sem z njim, kar se je dalo. Res, tam so stali, pa čudno strogo so se držali. Planem k njim in prožim roko. Nič! Gledali so me kot tujca, niti mrvice nasmeška jim ni osončilo strogega lica, pa roke so držali v žepu. Ostal sem kot ukopan. Za hip sva se gledala. Tedaj zinejo, nenavadno globok je bil njihov glas:

„Kje imaš pa Piccolijeve kapljice za moje zobe?“

Strela je udarila vame! Noge so se mi zašibile, vsa kri je planila nekam gor, v licih sam ogenj. Vse leto mi kapljice niso prišle na misel. Zdaj pa...

Seveda nisem našel odgovora. Naslednji hip je posijalo toplo sonce na očetov obraz, zasmejali so se in mi ponudili obe roki.

„Vidim, da ti je žal, grdo si naredil, pa zdaj je vse dobro. Vidiš, kako sem te lepo ujel. To sem hotel, zdaj pa kar pozabiva.“

In sva res. Bilo je vse lepo in potem sem šel z očetom do Ljubljane, od tam za en dan domov. Oglasil sem se tudi pri župniku. Bil je ves drugačen. Ko me je videl v frančiškanski halji, je imel pred menoj primeren rešpekt. Zdelo se mi je, da slišim med njegovimi besedami košček zelo oddaljenega opravičevanja. Pa morda se mi je samo zdelo.

Potem sem šel v Gorico — na Kostanjevico — nadaljevat študije v šolo jezikoslovca p. Škrabca. Od tam v Kamnik in končno v Ljubljano. Najprej sem si ogledal

pevski kor, kjer me je še vedno zvesto nadomestoval pri mehu električni motor. Zelo sovražno sem ga ogledoval, pa se ni nič zmenil za bliske iz mojih oči.

Kaj pa drugače, ali je kaj novega? P. Angelk je bil tedaj že mrtev, imeli so drugega organista, p. Hugolin je pa še vedno vihtel svojo taktirko. Poleg tega je učil petje tudi frančiškanske klerike in tako sem prišel v njegovo pevsko šolo. Učil nas je brez taktirke in to je bilo novo. Zdel se mi je ves drugačen kot na koru in nič več nisem imel nekdanjega spoštovanja do njega. Po drugi strani sem pa upal, da bom ob roki takega Hugolina toliko lažje prišel do vloge „stebra“ na njegovem koru. Kakšno mesto bom zavzel, ko na meh nisem mogel več računati, se bo že pokazalo.

P. Hugolin se me je takoj spomnil iz časov moje „tlake“ na koru, pa moram priznati, da me je primerno upošteval, namreč pri pevskih vajah. Rad je pokazal, da mene bolj sliši kot druge. Opazil sem, da po drugih nič kaj ne pogleduje posamič, na meni so pa včasih njegove oči kar obvisle. Na to sem bil jako ponosen in bil prepričan, da mi tovariši zavidajo. Ko smo nekoč peli psalme na veliki teden doli v cerkvi, je pri naslednji vaji javno povedal, da sem se jaz izredno izkazal. Bilo mi je prav všeč in začutil sem, da sem priprezal že na zelo visok klin na lestvi do kora.

Nenadoma je pa postal mož zelo resen in začel razlagati:

„Veste, fantje, note so drobcene reči, ampak zato ne smete misliti, da lahko pojemo mimo njih. Pevec mora vsako noto zadeti naravnost v sredo, takorekoč prav na njen popek. Poznam pevce, ki korajžno odpirajo usta in dajejo močan glas od sebe, not pa ne zadenejo v sredo, ampak jih oplazijo nekje ob robu, včasih od zgoraj, drugič spodaj, zdaj na desni, zdaj na levi, dostikrat pa udarijo kar mimo njih. To ne sme biti. Poslušajte, kako ne sme biti, potem vam bom pokazal, kako mora biti. Povem vam, sam glas še ni petje.“

Zapel nam je najprej narobe, potem prav. Jaz sem dobro razumel, kaj nam je povedal, veliko manj pa, kaj nam je zapel. Pa to se mi ni zdelo tako važno. Čudno me je pa dirnilo, ko je ves čas med razlaganjem in potlej med petjem — kar naprej mene gledal. Vzbujaše so se mi čudne slutnje, pa sem jih z vsem pogumom odbijal in odslej res skušal pri vsaki noti uganiti, kje ima popek. Zapomnil sem si pa tudi nauk, da sam glas še ni petje, zato sem zanaprej prav po tihem pel. Sem se tudi bal, da bi kako noto zbil s papirja, če bi jo z močnim glasom slučajno res naravnost v sredo zadel. Korist tega mojega postopka

je bila ta, da p. Hugolin ni več toliko pogledoval proti meni, prav resno se je trudil, da so mu oči plavale v enaki meri po vseh.

Kmalu po tistem se je razvedelo, da p. Hugolin komponira Gregorčičevo „Oljki“ in poezijo Goriškega slavčka spreminja v „kantato“. Tu pa tam smo ga vprašali, kako mu delo gre od rok. Rad nam je kaj povedal, včasih pa potožil, da preko te ali one težave kar ne more. Deževne nalive ob vesoljnem potopu je že sedemkrat spreminil, je nekoč povedal, pa še ne ve, če so mu všeč. Že več priznanih glasbenikov da je povabil k sebi in se z njimi posvetoval, vendar še in še predelava in pili, da bo „dež“ zares nazorno upodobljen v kantati. Voščili smo mu srečo in nadaljevali s pevsko vajo.

Nekoč sem ga samega srečal na samostanskem hodniku, ga ustavil in pogumno vprašal, če je oblika dežja že končno dognana. Vesel je bil mojega zanimanja, prijel me je za roko in me povabil s seboj.

„Boste pa vi povedali, če lahko obvelja, kot je zdaj!“

Odvedel me je v svojo sobo in sedel h klavirju. Zelo velikega sem se počutil v tisti blaženi uri in se z vso resnobo pripravil na poslušanje. Zaigral mi je, kar precej dolgo so mu prsti poskakovali po tipkah. Vmes je od časa do časa pogledal name in jaz sem mu pohvalno prikimal. Končno je prenehal in se obrnil z vsem gornjim trupom do mene:

„No, kako se vam zdi?“

Počasi in važno sem odprl usta ter izrekel strokovnjaško sodbo:

„Takole vam povem, izvrstno ste pogodili. Ko bodo ljudje poslušali, jim bo roka nagonsko tipala okoli, kje bi dotipala — marelo...“

Planil je pokonci in skoraj zaplesal ob klavirju, kar drugače res ni bila njegova navada.

„Vi ste pa tič! Tako otipljive sodbe mi doslej še nihče ni izrekel.“

Kaj je dobri mož „otipal“ v moji sodbi, mi je bila takrat uganka, pa sem jo razvozljaval hitreje, kot mi je bilo všeč.

Zgodilo se je namreč, da je od nekoč prineslo v našo frančiškansko družbo nekaj mlajšega „pjebca“, ki se je hvalil, da je že v zibki pel celo vrsto cerkvenih in svetnih pesmi. Ko je to zvedel p. Hugolin in ga slišal pri naših pevskih vajah, kako zadene noto naravnost v popek, je naenkrat postal nenavadno „pristranski“. Kar nič več se ni zmenil zame, čeprav sem junaško skušal tu pa tam pritegniti njegovo pozornost. Kot da me ne vidi in ne sliši, prav nič več nisem pomenil. Niti tega ni povedal fantom, kako sem ocenil njegov „dež“. Tudi

nisem več tako po tihem pel, do veljave pa nisem prišel, ker je še druge preglasil fant iz Zibike, kako ne bi mene! Dostikrat je bilo podobno, da je vsa pevska vaja potekala samo zavoljo onega štajerskega „primadonca“.

Skušal sem potrpeti in upanja nisem izgubil. Se bo že še kako obrnilo, sem si dajal pogum. Pa se na žalost ni.

Doživeti sem moral dan, ko je p. Hugolin mojega tekmeца vpričo nas vseh povabil na kor, mene pa še pogledal ni. Nisem vprašal, kakšno vlogo mu misli odkazati, da pa ne bo samo pritiskal na gumb in poganjal meh, sem si lahko mislil. V svoji najbolj globoki notranjosti sem zarjul kot ranjen lev, slišal sem se pa le sam. Tisto nesrečno uro sem sklenil, da ne bom nikoli več odprl ust za petje, in ta sklep zvesto držim do današnjega dne.

Tako torej sem že drugič odletel, kot odleti odsekana veja. Kaj naj še počnem med frančiškani? Doigral sem! Toda — kam?

Ob tem ugibanju sem se spomnil, kaj mi je nekaj let poprej rekel dobrovski župnik, ko sem mu tako farizejsko dejal, da me žene k frančiškanom — poklic. Ali naj mu zdaj povem — če ne z besedo, pa toliko bolj zgovorno z begom: Vedeli ste! — Nak!

K sreči me vse tista leta frančiškani niso muštrali samo v pevski šoli p. Hugolina, tudi drugih lepih reči so me učili, pa sem končno zares uvidel, kaj je — poklic. Ni bila torej zgolj uporna misel na župnika, ki me je pripravila do tega, da sem —

ostal. Ostal sem, čeprav je namesto mene žarela na ljubljanskem pevske koku druga zvezda, ki je s časom postala „pojoči misijonar“. Težko je bilo zdrčati v popolno zatemnitev pred tako svetlobo, pa pomagati se ni dalo nič.

Pater Odilo ni človek brez vsake vesti. Sicer mu naravnost nisem nikoli povedal, kako porazen je bil zame njegov visoki dvig na ljubljanski frančiškanski kor. Nekako mu je stvar vendar prišla v zavest in spoznal je, da je s tistim korakom brezobzirno spodrinil mene. Vest ga je zapekla. Tako močno, da je dolga leta iskal prilike, kako bi se mi oddolžil. V svojo veliko uteño jo je našel šele tiste dni, ko je odkril moje „jubileje“. Razbobnal jih je v svet, meni poražencu pa na široko pokazal druga poprišča, ki so po novem Pravopisu torišča, na katerih bi si bil lahko nabral celo vrsto zaslug, če bi bil človek kot nisem. Tako sem pa obtičal v tistem porazu in si vse življenje lizal srčne rane. Niti ob branju patrovega bobnanja, ki mi je v vsej bombastični širokosti dokazovalo, kako bi se lahko v čem drugem postavil, ko mi je v poglavitni reči spodletelo, si nisem kaj prida opomogel. Bilo mi je samo nov dokaz, da me je ob izgubi službe mehotalčenja življenje pustilo ob strani in sem na poprišču, ki je zdaj torišče, na katerem sem najbolj želel bleščati, postal in ostal ogromna ničla.

S konca Avenide, od tam, kjer se plošče široke, povešene police stikajo s stolpiči grebena do srebrnega križa na Capilli ni ravno daleč. Prekoračiš greben, pogledaš doli proti globokemu zalivu Blesta in se popneš po črnih grintavih žmulah spet na to stran. Ne preveč strma vzpetina, potem pa grušč okoli Blaževega vrha, še nekaj plezarije po nazobčanem roglju in zadnji koraki po skalovju poslednje špice. Vsega skupaj komaj dobre četrť ure.

Pa se vendar človeku zazdi, da stoji križ visoko. Srebrnina ogrodja se preliva v modrino neba in bele ovčice bežijo za bliščečo silhueto kot bi jo nalahno božale s svojim puhom. Robot nos zakriva podnožje križa in prvobitna sivina skalnatega čoka daje blesteči prikazni videz krhkosti in breztežnosti, prav kot bi plavala daleč za goro, na svetlem ozadju obzorja.

Grega se je ustavil, popravil lahek nahrbtnik in potisnil roki globoko v žepe. Občutek lahne, skoraj prijetne utrujenosti se je umaknil širokemu, zajemajočemu zadovoljstvu. Čas ga ni priganjal, zato si je mogel privoščiti tisto lagodno pot, ki je eden poglavitnih čarov planinstva: da se ustaviš, kadar se ti zljubi, počivaš, kolikor hočeš, hodiš umerjeno in srkaš vase lepoto gorskega sveta.

Pod njim so tovariši že zapuščali Avenido. Sprožen kamen je trkal ob skale, zgrmel čez steno in se ulovil na ostankih snežišča. V kasnih marčnih dneh je ležal zledeneli sneg, ves pokrit s črnim drobirjem, kot umazana zaplata v visoki krnici. Grega je mislil na prijetne vožnje po beli strmini v januarških ali februarških popoldnevih in dogodki iz preteklih desetih let so se mu — kot že ves dan — zlivali z resničnostjo skalovja, sten in dolin.

„Avenida de los Yugo“ — koliko lepih in bodrih spominov je povezano samo s tem čudnim in spakedranim imenom, ki pomeni obširno, preklano polico pod vrhnjim grebenom Capille! Lesena bajta na Anasagasti, gruča fantov, prekipevajoča moč, podjetnost in zagnanost — pa težka, pretežka bremena na samotni, zapuščeni gori onstran jezerskih rokavov. Sila mla-

dosti je vzkipela svobodno in nezadržno v divjem, širnem patagonskem gorskem svetu. Komaj upoštevani „Yugo“ begunskih taborišč in zavezniških kasarn je vtisnil svoj lastni pečat prvobitni naravi okrog Nahuel Huapija, razbohotal se je v nebrzdani sli po dejanju in se opajal ob svojih lastnih zmagah in porazih. Kaj vse beraštvo in revščina tistih lepih let! Tegobe so že davno pozabljene. Ostal pa je blesek notranjega ognja, svetlega kot kristal in kopica veselih dogodivščin, okoli katerih se plete beseda, kadar so večeri pusti in življenje dolgočasno.

*

Cedna, vzorno urejena kuhinja. Povsod zgleden red. Bogkov kot z značilnim Skopčevim pohištvom. Miza, obložena s pri-grizkom, rujno rionegrinsko vino. Pogovor o politiki in trgovini, potem pa nekdo omeni križ na Capilli.

Gospodar, skrben in delaven možak, pove stvarno in pretehtano:

„Sicer ne vem, kakšen smisel ima križ tam zgoraj. Težko dostopna gora, kamor praktično nihče ne pride.“

Grega tokrat ni odgovoril, čeprav molčečnost ni ravno njegova značilna lastnost. Družba sorojakov se mu je odmaknila, sobe kuhinje so se razmahnila, miza je utonila v bleščečem jutru. Klini in vrv, stena in prepad. Razigrana veselost, smejoče se sonce. Potem vihar in mraz, sneg bije v obraze. In slednjič črni greben, nekaj metrov temnega zidu, zamolkel ropot kamenja, dih smrti, večne prijateljice in spremljevalke.

Zakaj vse to, zakaj ta brezumnost, čemu križ na Kapeli?

Grega se je spet znašel v vzorno urejeni kuhinji in kar naprej molčal. Iskrene dvoma ni bilo v njem. Vedel je, da bi bilo prav tako odveč razpravljati, čemu živimo to veselo in trpko življenje, polno brezumnja od rojstva do smrti.

*

V tistih časih, ko na vrhu Capille še ni bilo nobenega križa, je nekega poletnega dne čolnar Thienemann izkrcal na gozdnatem pobočju skupino fantov. Ozka preseka, ki je ni napravila človeška roka, in ki je sršela grmovja in bodičja, je vodila skozi visoki gozd proti gornjim, na videz travnatim pobočjem.

Dan je bil vetroven in v andinskem klubu so se „šumi“ smejali, da sili na tako pot.

„Yugo“ ni dosti pomišljal in se je zagnal v grmovje. Njegova posebna odlika je pač bila, da se je vedno energično in odločno pognal kvišku. Druga značilnost dvanajstotice: vsak je hotel prijatelja prehiteti ali pa se mu vsaj držati čim bliže za petami. Grmovje je postajalo vse bolj zamršeno, veje trdnejše, dokler se niso „bratje“ plazili meter visoko nad zemljo in od časa do časa prisluškovali živahnim kletvicam prihajajočim iz globin. Tisti, ki se je Bog zna kje spodaj motal iz gošče, je mogel videti samo dolge krake srečnejšega tovariša, ki se je visoko nad njim zaganjal po strmeh vejevju navkreber. Tako smo dosegli „travnik“: dva metra visoko bambusovo goščo, nasproti kateri je bilo spodnje grmovje skoraj prijetna zabava. Šele proti večeru smo se znašli pod zidovi Male Capille. Medtem ko smo v zavetju samotne skale duškali, se je neugnani Tonček že opletal s steno nad nami. Kot nalašč se je zaplezal v najneprijetnejše skalovje, da ni mogel ne naprej ne nazaj. Kričali smo in dajali dobre nasvete. Ker je bil preveč zaposlen, še zmerjati ni utegnil. S trudom se je rešil iz nevarnega položaja in se umaknil iz stene. Razočaranje nad porazom je skrnil v pospravljane nahrbtnikov in v prerivanje skozi pas pritlikave lenge, poslednje zapreke pred sedlom v grebenu. Tam se je slednjič celodnevna borba s patagonsko džunglo zaključila. Strmeli smo v visoko trikotno piramido skalnatega vrha, občudovali snežišča v gornjih krnicah in pozabili na vse nadloge napornega dne. Sonce se je skrivalo za robovi, ko smo se spustili v široko gorsko dolino temnih tolmunov, kjer smo postavili taborišče.

Ponoči je padlo nekaj kapelj in snežink.

Naslednje jutro je „Yugo“ naskočil vrh. Dvanajstotica se je raztepla po grebenih, Rudi se je zapeljal po ledenem snežišču v krajno poč, polovica družbe je počasi odnehala. Šest „bratov“ pa se je skupno s Tirolcem Rinom zagrizlo v srenasti ozebnik in se prikopalo do vrha „couloirja“. Tam je Blaž trmasto odšel na višino, ki se mu je videla najpomembnejša in ki jo še zdaj kličemo Blažev vrh. Med-

tem pa so vsi drugi preplezali šiljasti rogelj in se na vrat na nos zagnali v črne skale najvišje špice. Le Rino — on pač ni bil „Yugo“ in je prej malo pomislil, predno se je zaletel — je skale obšel in našel najlažji prehod. A „šuma“ je tudi skale ugnala in se 5. februarja 1951 okoli poldneva grela na vrhu Capille.

Ta dan se je porodilo Slovensko platinasko društvo v Argentini.

In prav na tem izletu se je spočela zamisel — Bog ve v kateri glavi — da je treba postaviti na vrhu Capille železen križ.

*

Samo prvokrat je „šuma“ razrivala goščo in bambus. Že ob sestopu so „bratje“ našli prostejšo pot. Od takrat je postala dolga, strma grapa običajni dostop do grebena med Malo in Veliko Capillo. O poti seveda ni govora. Gladki spolzki kamni v potoku, ki se stopinji radi udajajo, bregovi grape, ki se širijo in ožijo, ozka soteska s skalnatimi skoki, ki jih moraš obiti, potem strm grušč do slemena. Rastlinstvo izginja, skalovje melišča je vse nerodnejše. Krušljivo grlo pod sedlom pomeni za neizkušenega že pravo preizkušnjo in tam je vrv za zavarovanje včasih nujno potrebna.

Pošteno je pripekalo. Vročina je žehтела iz presušenih skal in iz preperle suhljadi, nakopičene pod krošnjami pragozda. Skozi sence sta sopla dva fanta navkreber. Železno ogrodje križa in polni nahrbtniki so neusmiljeno pritiskali. Pot jima je lil s telesa in curljal za pas, da je oguljeno blago le stežka požiralo dolge srage.

Grega se je kregal nad „brati“, ki so zakrivali ta opoldanski pohod, zabavljali nad težkim železjem in psoval samega sebe. Slavec je manj govoril in skrbneje varčeval svoje moči. Oba pa sta vsakih pet minut počivala, odlagala tovor in hlipala za zrakom.

Vse više nad potokom se je dvigala porastla strmal in v grapo so se spuščale že pravcate stene. Visoki gozd se je redčil, bambus je postajal vse bolj neprehođen. Ko sta iskala gazi skozi goščo, sta se znašla na skalnatem robu in pokukala v grapo. Presenečena sta opazila, da počivajo tovariši spodaj ob hudourniku. Najurnejši so se že motali okoli pragov v soteski.

Uganila sta, da sta zašla.

Ko sta se zavedla, da bosta morala žrtvovati nekaj stežka priborjene višine, se jima je kar uprlo. Vendar se je bilo

treba sprijazniti z mislijo na sestop v grapo, kajti bambusov breg nad njima je še dosti bolj obupno izgledal. Po kratkem obotavljanju sta se iznebila nahrbtnikov in si od bliže ogledala steno, ki je padala v jarek. Slavec ni dosti pomišljal, spustil je svojo kramo v bambus čez skalnati prag. Za njim je še Grega sunil breme v globino. Zaropotalo je, svežnji so se dvakrat, trikrat prekucnili in obstali.

„Če se je kaj obtoklo ali strgalo, posebne škode ne bo,“ je s filozofskim mirom povedal Slavec. Pleža brez tovora čez rušnato skalovje se jim je prilegla in kar nerada sta spodaj znova oprtala težko krošnjo. Slavec je flegmatično ugotovil, da je izposojeni šotor dobil nekaj lukenj in Grega je opazil, da se je konec železa ukrivil.

„Šotor bomo doma zašili, železje pa se bo z nekaj udarci kladiva zravnilo,“ je bila zaževa opravljena in spet sta se prerivala skozi goščo.

Deset let je minilo. Potok še vedno hiti po grapi k jezeru in z robov veje večerni hlad. Znova potujejo tovari gori proti sedlu. Premišljeno premika Grega deset let starejše noge in robanti nad okroglimi kamni v potoku. Uro daleč od jezera odredi na travnati jasi v hudourniku današnji bivak. Mladi študentje stresajo bremena s pleč, tudi oba duhovnika raztovorita in se oddahneta. Ogenj zaplapola in gorki čaj prijetno vabi. Grega in Jožko široko razkladata tovarišem, ki prvega pohoda ne poznajo: čeprav je tudi zdaj peza precejšnja in grapa naporna, pota ni mogoče primerjati s tistim zariplim dnevom pred desetimi leti. Takrat sta Slavec in Grega vlačila skoraj sedem ur od jezera pa do tam, kjer je soteska najožja in do koder prideš s praznim nahrbtnikom v dobri uri. Grega se je kot v sanjah opotekal okrog pragov, noge so mu klecale, spotikal se je in padal. Premikal se je samo še mehanično kot stroj, poslušen neki čudni volji, ki se mu ni zdela njegova in ki ga je dvignila, kadar je omagal. Vse v njem je odmrlo, živel je le še naslednji meter pred njim in „šumski“ ukaz, ki je gnal navzgor, vedno navzgor, proti nekemu nejasnemu cilju, o katerem ni prav nič razmišljal. Šele ko je začela pojmati vročina in so večerne sence zakrile grapo, se je malo laže dihala. Pod sedlom sta prišla Tonček in Frenk na pomoč. Odvzela sta železje izžrpanima tovarišema, z nočjo sta se Grega in Slavec znašla na sedlu in v trdi temi pritavala v taborišče.

Spomini objemajo goro kot oklepa dim kadila sveto podobo na oltarju. Doživetja polnijo kotanje in slemena, domujejo v žlebovih in ozebniških, poljublajo konice samotnih vrhov. Utrip srca daje toplo življenje mrtvim gmotam, skale pripovedujejo in snegovi zažarijo v svojski in čudežni luči.

Zleknenj v gorski krnici temnih tolmunov zaprem oči in pritlikave lenge bajajo o nekdanjih časih. Mar se ne sončita Robert in Dorjan, izmučena od težkega pota skozi grapo, v popoldanski pripeki in vztrajno kljubujeta hehenom in obadom? In ne odmevajo izpred šotora glasovi tarokistov: Slavca, ki se potika nekje po Comodoru, Blaža, ki danes ne more več z nami, čeprav bi šel srčno rad, zapitega Jerneja, ki je Bog zna kam izginil? Kaj ne slišim iz nizkega gozda udarcev mačeta in se ne pripogiba Tončkova urna postavica nad skladovnico polen? S takšno ihto je delal, da ni videl ničesar okrog sebe in je mimogrede kresnil s širokim zamahom Dinka po butici...

Trikrat je potem ozelenela dolina in se trikrat odela v zimski hermelin, predno se je gruča okapučenih postav spet zgrnila v nočnem hladu okrog žarke grmade in so dolgi zublji osvetili Clarchovo lice. Še smo kurili s Tončkovimi drvni, medtem ko je njegovo nestrohnjeno srce že dolgo počivalo v ledeni krsti na gori Paine. Nad krnico se je razpelo zvezdnato nebo, obrisi Capille, nadahnjeni z lahkim sojem blede luči so se vzpenjali kvišku, daljnim svetovom nasproti. Katalonec se je razživil kot vselej, kadar ga je opajal čar gora, ki so tudi njemu, kot nekoč Tončku, vse pomenile. Ni slutil, da je že nosil njihovo znamenje na čelu in da ga bodo kmalu poklicale, kot so poklicale nekaj mesecev prej najboljšega in najmirnejšega izmed nas. Komaj leto dni sva drugovala s plečatim, malce otožnim možem, ki je hranil globoko v srcu anarhično svobodoljubje svoje domovine in Don Quijotovo hrepenenje po lepoti. Pa vendar nosim tiste dni v sebi kot svetinjo in ob prebliskih večernega ognja v dolini tolmunov se mi v nizu lepih spominov vselej prismeje tudi Clerchov obraz.

*

Svet v zgornjih predelih gore je vedrejši kot utesnjena grapa. Grušč in sneg se nekam hitreje umikata nogam in še železje ne pritiska več tako hudo. Iz doline mežika jezerski svet in pogled se naslaja v daljavah in razsežnostih.

Najprikupnejša pot iz krnice proti vrhu pelje čez steno v gornjem zatrepu doline. Grega in študent sta se s praznim nahrbtnikom kar zaganjala navzgor in se potapljala v ostrino zraka, voljno toplino jeseni in sproščenost mišic. Klinov in stremen javeni plezalec bi se zmrdoval, da tista položna vesina s kakšnim kratkim pragom sploh nobena stena ni. Pa sta vendar oba dva uživala lahko pležo: starejši gornik, ki se ni več podajal v razborite podvige in mladi začetnik, ki je morda prvič tipal po hrapavi skali.

Pod nizko preveso so pričakovali trije otovorjeni tovariši. Razbolelo Jožkovo telo je soplo pod pezo in samo „šumska“ trma mu je dajala moči, da se je kljub onemoglosti vendar še krepko ustil. Grega in študent sta prisedla, odvezla nekaj bremena in razdelila sadje. Sočni prigrizek in počitek sta se vsem prilegla.

Onstran črnega snega so vstajale strme stene trikotnega špika in globok žleb jih je rezal v dvojce. Na levo so padali skladi vrha v vrtoglavem razu proti krnici, steber je izzivalno vabil. Grega se je sam v sebi nasmehnil. Nekoč — ali ni bilo to že nekje v davnih časih? — bi ga navpična robna črta dražila in mikala. Zdaj pa klic ni našel več odmeva v njem. Raz bo pač ostal za mladino. Kdor je prekoračil prag zrele dobe, se umiri in živi tudi v preteklosti, ne samo v smelih načrtih o tveganih podvigih. Žleb mu je vedel več povedati kot nedotaknjeni steber. Čeprav je bila skala kopna in grapa suha. V poletju vodi tam skozi strm leden ozebnik do škrbine pod vrhom. Že ob prvem pohodu je „šuma“ ta ozebnik izbrala kot prikladen dostop in ga v običajnem zaletu brez de-rez in cepinov premagala. Spet brez prave planinske opreme je prav tod priromal prvi križ na vrh Kapele in dvanajstletni Peterček se je zvedavo, a brez strahu oziral v fante, ki so se pod njim borili z bremeni in belo strmino. Pameten gornik bi pripomnil, da se ni pripetila nobena nezgoda samo zato, ker so „bratje“ imeli več sreče kot pameti.

Kar je „Yugo“ odkril Avenido, ozebnika ni več uporabljal. Grega nekaj let ni zašel vanj. Lepega poletnega dne pa se je znašel tam gori za čednim, osemnajstletnim dekletom, ki je nekam nerodno predstavljala noge v beli strmini. Videti ji je bilo, da še nikdar ni pokukala v lepe, a nevarne tajne visokogorskega sveta. Sonce je grelo, sneg se je ojužil in se rahlo udajal. Zaman so roke iskale oprijema v spolzki površini, samo gotova stopinja je nudila varno oporišče. Grega se je zavedal, da je varovanje nemogoče, kajti spet nihče ni prinesel ne vrvi ne cepina s seboj.

Skrbelo ga je, da bo deklica zdrsnila in prav dobro je vedel, da se bosta oba odpeljala v prepadno globino, če bo poskušal — kot mu je to nepisana gorniška postava velevala — padeč zadržati.

Vendar je spet dobra sreča spremljala izletnike in počasi so se povzpeli do vrha ozebnika. Že čisto zgoraj, kjer je strmina najobčutnejša, se je dekletu stopinja res podrla. Za trenutek je vitko telo zatrepotalo nad praznino, druga noga, ki se je še čvrsto opirala, se je krčevito napela, roke so se sunkovito zagreble v kašnati sneg. Grega je dolgo pričakoval tega trenutka, a se je vendar čisto zmedel. Zdrnil se je in neobjeljeno obstal. Predno se je prav osvestil, se je deklíč že sam srečno ujel. Preplašen obraz se je ozrl nizdol in boječ pogled je zajel vrtoglavo navpičnost snežišča. Iz temnih oči je pokukal strah. Dobro, da do kraja žleba ni bilo več daleč. Hlastno in negotovo je dekletu napravilo še nekaj korakov in se skoraj zrušilo na varno skalovje.

Grega se je do takrat na tihem samo jezil. Na jeziku je že imel daljšo pridigo in pošteno je hotel ošteti vse, ker ga niso ubogali in trmasto krenili za tirolskim plezalcem, ki je šel preizkušat svoje moči v ledeni žleb.

Beseda pa mu je zastala, ko se je ozrl v blede obraz in so ga tople oči nečesa prosile. Zbegalo ga je, ni vedel, kaj bi ji dal, pa je hitro snel nahrbtnik in ponudil nekaj okrepcila. Sprejel je hvaležen pogled v plačilo in nenadoma je začutil, kako se nežna mladenkina lepota staplja z azurom obzorja, z vso tisto polno in neskaljeno srečo, ki so mu jo gore v izrednih trenutkih tako radodarno poklonile.

Sedla je na svoje dolge skrčene noge in nagnila plastični kozarček z limoninim sokom. Mrzlo sonce ji je osvetljevali nežni, pravilni obraz in bledica je ginila. Prav dobro je opazil, kako so se temne oči za trenutek zaprle, ko je nagnila glavo in je žarek pobožal lepo oblikovano belo grlo, bujni lasje pa so se ji vsuli preko tilnika. Zasople prsi so neenakomerno plale pod svetlo bluzo, vendar so se počasi umirjale in njihov utrip je vse bolj prehajal v sveži ritem sproščene, počivajoče prirode.

Grega se je počutil prostega, vedrega in nekaj toplega mu je dahnilo v dušo. Komaj zavedno se je zdramil v njem nejasen in mehek spomin. Neznatna prosvetna knjižnica v zatohli šolski sobi sredi hrupne vasi blizu Ljubljane... Mil in zasanjan obraz pod prikupnim klobučkom. Dekle si prizadeva, da bi čim pametneje razpravljala o knjigah in študiju. Dvajsetletni fant je položil vse iskreno zanimanje v prijetni pogovor, a gorka želja

mu je blodila po svetli rajdi med Triglavom in Jalovcem. Kradoma je prestavil lepo gibko bitje pred njim na plezalno pot nekam v Mojstrovko ali Prisank, igral se je z zapeljivo podobo skrbnega učitelja in prizadevnega vodnika in užival ob sliki dveh zaljubljenecv na vrhu gore, visoko nad vso prostaško vsakdanjostjo.

Domišljija je pletla, a neupravičena bojazen in trmasti, togi ponos sta mu ubranila odrešilno besedo. Pekel svetovne vojne se je zлил čez slovenske kraje, mrak trpljenja in groze je zastrl nepristopne Julijce. Slednjič nas je razteplo brezdomstvo čez morja in celine.

Ko smo našli svoj novi dom v jezerski deželi, kjer smo z lakotnimi požirki izžejanega potepuha pili lepoto gorskega sveta, se je Grega z vso dušo predal goram, ki so ga rešile revščine in brezupa. Gledal jih je v mogočnosti sten in ledenikov, meril jih je z raztežaji plezalca, srkal vase njihovo moč in se veselil, da polje v nedoumljivih silnicah narave tudi on sam kot neznatni a elementarni delček vesoljstva.

Morda je včasih, zlasti v početkih, pogrešal mehko slovenskih planin, travnikov in planšarij. Šele polagoma ga je nedotaknjena veličina barbarskih razsežnosti povsem prevzela. Ob „bratih“ in slučajnih planinskih tovariših ali tovarišicah se je potapljal v veliko samoto, v kateri se je počutil neskončno svobodnega. Borba in poraz, moč in sila, pa jasni, vedri oddih na vrhovih in slemenih so ga spremljali po bariloških gorah, dokler ni nenadoma srečal nekdanjega sna v rjavih očeh pod škrbino Capillinega ozebniaka.

Grega se je pokojno ozrl na suhi žleb in se nasmehnil. Vstal je in oprtal nahrbtnik z železnim bremenom. Tovariši so mu sledili. Stopinja je sledila stopinji, počitek počitku. Vrh se je vse bolj bližal. Rezko je dahnilo z zahoda, ko so prešli rob in koračili po melu pod Blažovo špico. Že so dosegli sedelce nad couloirjem.

Grega je poiskal z očmi polico, kjer je pred leti tešil preplašeno temnooko spremljevalko. Veselo zadovoljstvo ga je navdalo. Lepi sen je ostal v višinah, v katerih se je porodil in ki jim je po vsej pravici pripadal. V resničnosti življenja bi ovenel, kot umrje gorska cvetka presajena v grede negovanega vrtniča.

*

Z malokatero gore v jezerski deželi zajameš takšno širino obzorja kot z vrha Capille. Kadar je zrak gorak in svež, bi

človek poležaval dolge ure pod križem in srkal vase melodije Kordiljer, jezer, gozdov in snežišč. Včasih se pripeljejo na širokih krilih črni kondorji z elegantnimi belimi ovratniki in rišejo prostrane kroge okrog kamnitega špika. Misel se izgublja tja daleč, srce se umiri in se utaplja v nirvani veselja. Človek je resnično srečen in si ničesar ne želi.

Jožkovo kričanje je zdramilo Grego, da je nevoljno vstal in šel „pomagat“ delavcem. Sestavljanje križa tam gori je obkraj povzročalo nekaj jeze in hude krvi. Mehanična delavnica v mestu je za tak posel vsekakor pripravnejši kraj. Grega je menil, da buenosairečana preveč tiho pomagata, pa je brž spravil s svojimi zlobnimi pripombami in nepotrebnimi nasveti Jožka v pravo jezo. Tako se je razpoložene lepo skladalo s tistim pred desetimi leti, ko je Frenk pograbil kladivo in zarenčal, da bo treščil po glavi vsakega, ki bo še katero zinil...

Čeprav je strokovno znanje zanesljivo odmerilo delu samo dve skopi urici, se je posel vlekel vse popoldne. In ko je čas priganjal k sestopu v taborišče, je še vedno preostalo nekaj ur zabave za prihodnji dan.

Vendar je v nedeljo popoldne Albin pripravil mašno obleko. Oltar je bil skromen, iz surovih kamnov sestavljen. Metod je skrbel, da razgibana sapa ni prevrnila keliha in odnesla patene, Tine se je brigal za knjigo. Grega, nevernik, se je okorno postavil ob stran in nerodno spremljal daritev.

„Pristopil bom k božjemu oltarju...“
Kje najti primernejšega, kot je ta, ki ga je Bog sam zgradil in oblikoval, kje si bližje Vsemogočnemu kot v sijaju višin, odkoder objema pogled izbrani košček lepote, stresene s polnimi rokami skoraj na konec sveta? Človek se trudi in prizadeva, gradi templje in katedrale, a On je samo v mislih sklenil in vstala so svetišča, ki jih ne mrtvi ne moderni Babilon ne zmoreta.

Zato torej, Gospod, „odvzemi ob tem Tvojem znamenju naše grehe, da bomo v Najsvetejše stopili s čistimi srci“.

Kyrie eleison — usmili se nas, ki smo betežni, revni in ubogi, čeprav se ustimo in bahamo in bi se najraje razpočili od ošabnosti, kadar na kakšno malo težjo in strmejšo špico sopihajoč prilezemo.

Slava Bogu na višavah — na čistih, neoskrunjenih višavah, kamor ne seže človeška hudobija, kjer so že stari Inki ča-

stili sonce, Tvojo stvar, v želji, da počastijo Tebe, Virakoča, ki so Te samo nejasno slutili, prav kot Te nejasno slutimo mi, domišljivi vseznalci dvajsetega stoletja, prosvetljenega veka atomskih bomb, Gestapa in Čeke.

Albin je prebral prošnjo, berilo in evangelij, potem je spregovoril nekaj besedi. Nad mašnikom je blestel v šopih bele luči novi križ in šestero planincev se je drenjalo po ozkih skalah. Grega se ni mogel zbrati, kot je zahtevala svečanost trenutka, blodil je v malenkostnih skrbeh, se motil ob strelvodu, barvanju in pomanjkanju časa. Ob darovanju je duhovnik iskal posodici z vinom in vodo. Grega se je zdrznil, spomnil se je, da je postavil krhka vrčka v varno zavetje, poiskal ju je in postregel mašniku. Potem mu je stresel vode na roke kot predpisuje obrednik.

„Lavabo inter inocentes manus meas...“

„— in bom pri Tvojem oltarju, Gospod, da bom pel hvalnico in oznanjal vsa Tvoja čudovita dela.“

Albin je hitro in tiho molil, vendar mu je neprostovoljni strežnik zlahka sledil. Saj mu je v gimnazijskih letih cerkvena latinščina gladko tekla in jo je še zdaj prav dobro razumel. Samo da mu je psalm donel nekam od daleč kot komaj zaznavna in težko umljiva muzika.

„Molite bratje“. — Mašnik je stežka našel prostora, da se je obrnil. Grega se je slednjič le zbral in ko je zaslišal od oltarja poziv „Kvišku srca“, je pohitel z mislijo preko gorovij in jezerskih zalivov.

„Res je pravično, primerno in zveličavno, da se Ti zahvaljujemo vedno in povsod, sveti Gospod, vsemogočni Oče, večni Bog,“ je s polnim srcem pel duhovnik, medtem ko je Grega segel v mašni molitvi malo naprej in robato sam v sebi tvezel:

„Spomni se, Gospod, svojih služabnikov in služabnic, ki so sodelovali pri tem pasjem delu, da so vlačili železje kot mule po grapah in grebenih, prvič in drugič. Spomni se Kazimirja in Jelene, Marjana in Olge, vseh tistih, ki so v Bariloče počivat prišli, pa smo jih gnali skozi preklemani jarek, da se je včasih še šumi milo storilo: a vendar niso popustili in so vsaj zdaj iz trme do konca vzdržali. Spomni se tudi Janeza in Ivana, ki sta Jožkov križ spravila od kovača, kjer je pod kupi ropotije dve leti brez haska ležal in rjavel, na sedlo vrh grape, samo zato, ker sta tisto sivo deževno popoldne topoglavo vztrajala, potem ko smo se že vsi drugi skujali. In njunih pomagavev, obeh lemenatarjev, pa Petra in Jureta, ki sta po catedralskih turnih lezla in ju je šuma v Puer-

to Moreno kar na cesti prestregla, naložila na avto in zavlekla nekam, kamor nista bila namenjena.“

Zdaj se je Grega docela znašel. Sodeloval je z vso dušo, čeprav po svoje. Maša je potekala, kot zahtevata običaj in obrednik, povzdigovanje je prešlo, tudi Oče naš in obhajilo. A trdoglavi planinec je še vedno mislil na tovariše iz napornih pohodov ter zanje prisil:

„— in Milana, ki je blufiral, uro prekasno za nami v Llao-Llao prišel, uverjen, da smo se že odpeljali, pa nas vendarle o pravem času ujel in rad ali nerad vlačil svoj delež, čeprav je, nadloga suha, vso noč prekrokal.“

„— in Francija, ki tule zraven stoji in ki sem ga včeraj zvečer, ko smo bili crknjeni kot cucki, brez vsake potrebe v fiire zavlekel, ter je moral poslušati, kako sem na vse krplje robantil ter po špansko, laško in srbsko klet.“

„— pa Pavla in Dinka, ki svoj nos seveda samo takrat na Capillo prineseta, kadar je žegnanje ali izlet in jima ni treba garati kot še galejski sužnji garali niso.“

„— in Slavka, ki je bil ob prvem blagoslovu še otrok, se pozneje v smučanju in plezanju izuril, da smo gledali v njem že bodočo gorniško zvezdo, pa se je na bedast način na železnici ubil.“

Maša je šla h koncu in duhovnik je že pozval:

„Ite misa est.“ —

Takrat je tudi Grega tehtno in korenito zaključil:

„— pa še Slavca in mene, ki na vse to sicer ne dava, a sva bila vendar pri vsaki neumnosti zraven, jaz celo prvič in drugič ter sem zraven tudi danes, ko je od vse pravoverne šume samo Jožko na mestu.“

Župnik je opravil sklepne molitve in že so fantje pograbili za orodje, da uredijo še zadnje malenkosti. Albin in Metod sta optala nahrbtnike in se počasi odpravila navzdol. Tu in tam se je zatrkljal sprožen kamen proti žlebu in udarci kladiva so zveneli z vrha. Ko so bili vsi natezači dobro napeti, so fantje pospravili kovačijo. Drug za drugim so se spuščali po skalovju proti škrbini. Samo srebrni križ je ostal v samotni na svetlem vrhu, obkrožen z azurom neba in lahna zahodna sapa je brila ob železnem ogrođu in mimo jeklenih vrvi.

*

Vselej kadar so se zdelane rame in razbolele noge oglašale že na vrhu, smo na

povratku do sedla v grebenu še nekako prišli. Strašila pa nas je dolga grapa, kajti strmina v njej je tolikšna in kamenje tako nerodno, da izmučeni planinec potroši za sestop več časa kot za vzpon.

Takrat ko smo križ prvič postavili, so se pod noč znašli kot zadnji na sedlu Vera, Boris, Slavec in Grega. Prva dva, doma iz velemesta, sta bila čisto zbita, pa tudi „brata“ bi se raje zleknila v spalno vrečo kot pa da sta se morala ubadati za zaključek ture z brezkončnim jarkom.

V krušljivem grlu je šlo počasi. Ni posebno strmo, a vse se drobi pod prijemom in zdrkniti na noben način ne smeš. Slavec je plezal sam, Grega pa je na vrvi varoval buenosaireška tovariša.

Nočilo se je, ko je prepereli žleb ostal za njimi in so se razvezali ter zložili vrvi. Ura je pozivala k naglici, a veliki kamniti bloki so mrko ukazovali previdnost in noge so večkrat klecnile. Molče in oklevaje so sestopali. Tiho jih je objemala topla, opojna noč gorskega poletja.

Ko so dospeli do prve vode, tam kjer se zidovi grape stisnejo v ozko sotesko, so sklenili, da imajo za danes dovolj. Poiskali so primeren prostor na širokih, ploščatih skalah v potoku in odložili nahrbtnike. Slavec in Grega sta nabrala suhljadi, raztresene po strugi in zakurila ogenj. Iz ostankov čaja in mlečne marmelade so zvarili gorko pijačo, ki jim je teknila in za spanje si niso delali preglavic, dasi so imeli samo eno spalno vrečo in eno odejo pri sebi. Oči so se jim od utrujenosti kar same zapirale, vedeli so, da bodo prav lahko počivali. Da le ni treba več predstavljati opotekajočih se nog po oblih, gladkih kamnih v gluhi strmini!

Morda so kako uro čepeli okrog ognja, ko je čisto od blizu od spodaj nekdo poklical. Kinkajoči obrazi so se zdramili in Grega se je odzval klicu.

„Ali se je kaj zgodilo?“ je zaklicalo iz teme.

Spoznali so Frenkov glas. Grega je začel kriče razlagati, da ni nikomur nič hudega in da so le utrujeni. Medtem se je že izluščila iz teme čokata postava v pumparicah in močni, porhasti srajci. Fant je izgledal zasopel, a vendar pri polni moči.

Slavec se je dvignil, da postreže poznega gosta s sladko brozgo. Frenk je sprejel ponujeno skodelico, pil z užitkom in govoril o lanči, ki čaka spodaj pri jezeru in o svojem strahu, da se je Bog zna, kaj pripetilo, ko jih ni bilo od nikoder.

Vera je oprla roki na komolce in vprašala, odkod vendar ga je prineslo ob tej uri. Vprašanje ga je malce iznenadilo, pa je mirno pojasnil, da je prišel — kot se

samo ob sebi razume — od jezera. Dekletu je nekaj zatrepetalokrog ustnic, dvignila se je, šla po nahrbtnik in ponudila prišlecuzadnje zalogaje hrane. Frenk je odklonil ponujeni sandwich, češ da ni lačen, in pripovedoval, kako sta s Tončkom prva sestopila, prav ko je motorni čoln pristajal in kako so potem cepali drug za drugim „bratje“ iz grape ter slednjič le štirih izgublencev ni bilo na spregled. Nazadnje je vprašal, če bodo pospravili in odšli navzdol.

„Kaj ne ostanete z nami?“ se je čudil Boris.

„Z vami?“ je še bolj presenečeno odvrnil Frenk. „Saj gremo zdaj vsi doli. Lanča čaka na nas.“

Grega je razjasnil položaj, češ da so preveč zdelani in da mislijo sestopiti šele jutri. „Šuma“ je razumela. Slavec se je prijavil, da bo spremljal Frenka ter začel iskati svoje stvari. Na kratko so se še pogovorili o jutrišnjem prevozu čez jezero in predno sta tovariša odšla, je Grego še zanimalo, koliko časa je Frenk potreboval od jezera navzgor.

„I, nekaj minut manj kot eno uro,“ je pojasnil dolgoprogaš in se že poslavljal. „Bes te plentaj,“ je na tihem izrekel priznanje Grega, glasno pa voščil „Lahko noč“ in znova sedel k ognju. Vera in Boris sta še pravila o težavah nočne poti, a spoznala sta, da so ugovori zastoj in nista več branila. Želela sta od vsega srca srečno pot in krepko stisnila Frenkovo desnico. Fanta sta odštorkljala v temo.

Grega je odločil, da bosta spala Vera in Boris nekako do štirih v spalni vreči, medtem pa bo on dremal in bedel ob ognju. Kasneje bodo zamenjali vloži in si bo privoščil nekaj uric spanja. Ko sta se zaročenca pogreznila v globok sen izčrpanega človeka, se je dobro odel in se zleknil blizu žerjavice. Utrujenost dolgega, naporenega dne se je pretapljala v dremanje in nezavedno sanjarjenje. Včasih se je dvignil, poiskal novih polen in jih priložil zalogi ob ognju. Zastran Frenka in Slavca si ni delal preglavic. Popolnoma je zaupal v „brate“ in vedel je, da si bosta že nekako pomagala do čolna. Njemu je pač pripadla lažja naloga, da spremi naslednje jutro buenosaireška prijatelja dol do jezera.

Ko se je približala četrta ura, se mu ni ljubilo vstajati. Sklenil je, da ne bo nikogar budil in se znova potopil v dremavico. Iz enega tistih polspancev, ki so mu krajšali mehke, skoraj sladkobne nočne ure, ga je zdramil Verin klic. Vprašala ga je za uro in ko ji je odvrnil, naj kar naprej spita, je bila brž pokonci.

„Ne, zdaj ste vi na vrsti.“

Nič ni pomagalo, moral se je vdati in pošteno je prespal svoje ure do zore.

*

Še se je smejalo zahajajoče sonce, mestece in jezero sta se kopala v poslednji luči.

Breg s ceste se mu je zdel tokrat lahek. Grega je bil nekam razposajene volje in ni ga motil pogled na hišne strehe, ko se je vendar poldrugi dan oziral samo na gorske šije in špike.

Vrh brega so ga sprejeli topoli, pozdravila so ga okna domačije in pospešil je korak. Vračal se je prvokrat v tem poletju spodaj s Capille in vedel je, da bo našel svoja fantka še budna, ker ju mamica gotovo še ni skopala in spravila v posteljico. Naglo je prehodil stransko vaško ulico in se znašel pred zidano ograjo. Predno je odprl lesena vratca, že je zagledal malega Tomažka na kuhinjskem oknu. Plavolasi fantiček ga je spoznal, začel je z vso silo mahati z ročicami in klicati mamico: „Očka gre, očka gre!“

Grega se je okorno vzpenjal po zadnjem klancu, ki ga je moral ta večer še opraviti: po vrtnih stopnicah, ki peljejo do hiše. Občutil je neko posebno toplino, povsem različno od zanosa, ki mu je opajal srce v planinskem svetu. Včasih ga je povratek domov vznemirjal, zaman je poskušal spraviti v sklad široko lepoto Kordiljere z malim, pridnim okoljem domače hišice. Neprijetno ga je dirnila ženina zaposlenost, izbrana ličnost skromnega, a čednega stanovanja. Zdelo se mu je, da ga zidovi utesnjujejo, potem ko je plaval poldrugi dan v brezmejnosti veselja.

Danes pa ga resnično ali namišljeno nesoglasje ni motilo. Droben cvet mu je premostil zevajočo razpoko med dvema svetovoma, ki sta bila oba enako njegova.

Stopil je v hišo skozi zadnja vrata in odložil nahrbtnik. Fantek mu je priteknel nasproti:

„Očka, kaj je rekel divji mož?“

Grega je odprl pločevinasto škatljo in vzel iz nje nekaj bornih rožic na kratkih pecljih, polnih trdih, ploščastih lističev.

„Divji mož ti pošilja rožice. Take, ki cvetejo na vrhu Capille, v kamenju in snegu. In naroča Tomažku, da mora biti dober in močan.“

Ročici sta previdno segli po skromnem cvetju.

„Rožice, rožice od divjega moža,“ je brbljal otrok in tipal po hrapavih lističih.

„In za Drejčka?“ je takoj vprašal.

„Tudi za Drejčka,“ se je nasmehnil očka ob misli, da Tomažek z bratcem po navadi ni posebno nežen, a da se vselej pokroviteljsko potegne zanj, kadar je že dobil sam vse, kar je hotel imeti. Poiskal je še zadnje biljke in fantek jih je kričé odnesel mlajšemu v stajico.

Grega je snel vetrovko in sezul gozzerice. Potem je odprl dvoje vrat in se lagodno potopil v gorko vzdušje domače kuhinje.

*

Zunaj brije veter in pusti, zimski nedelji. Pišem ob zeleni lončeni peči, ogenj prasketa in pogled se včasih izgubi preko planinskih knjig in punčke v gorenjski narodni noši proti enoličnim, rjavim gričem.

S stene se ozira name Jalovec, najzaljši mojih slovenskih vrhov. Topel pozdrav čez morje in kontinente, tebi, zlati fant, ki še danes uživaš lepoto, nekoč tudi meni darovano, in ki si znal posneti njen žarek na platno, da sije zdaj v mojem patagonskem domu! Tebi in vsem drugim, ki iščete podobnega bogastva v naših planinah, posvečam te drobce, izluščene iz zakladnice kordiljerskih spominov. Nam pa, tovarišem iz nepozabnih dni, naj pisana beseda poživi sliko Capille, ki nam je vsem skupna in vendar za vsakega drugačna. Da nam bo razsvetlila sivino vsakdanjosti in pričarala nekaj tistih srečnih trenutkov, ki nam jih je resnična gora vselej tako razkošno nasula.

Pojasnila nekaterih krajevnih izrazov za brave, ki ne pripadajo španskemu jezikovnemu krogu: mačete — dolg nož za sekanje grmovja; lanča motorni čoln; ñire (nothofagus antactica) in lenga (nothofagus pumilio) dve zvrsti drobnolistnatega, bukvi sorodnega drevja, ki kot grm ali kot drevo pokrivata pobočja bariloških gora; hehen (šp. jelen) mala, nadležna mušica, katere pik srbi podobno kot pik komarja.

*Dünya tabir, ruyâ tabir, amân, amân!
Eno sta svet in sen, amân, amân!*

(Stara turška pesem)

1. STONOGE TEME

Danes se je zmračilo na poseben način. Večer je prišel iznenada, menda ni bilo niti pol dveh popoldne. Drugače se zvečeri v naših krajih v tem letnem času šele ob šestih ali devetih in se more clovek pravočasno umakniti pred temo v stanovanje. Tako pa me je noč zajela v prav neugodnem položaju. Ravnokar sem se bil namreč premikal po ozkih spolzkih stopnicah proti svoji tesni in vlažni sobici, ki leži izredno nizko, prav v podzemlju hiše. Nastala situacija (namreč popolna tema) je bila nad vse neugodna in priznati moram, da me je celo zmedla. Sicer sem se še spuščal po stopnišču, vendar sem moral zgrešiti lastna vrata. Tako sem hodil in hodil, rešitve pa ni bilo od nikjer. Kot vedno v takem položaju, me je takoj obšla tesnoba. To je razumljivo že iz tega, ker je v teh krajih na večer izredno nevarno. Kot na neverjetno povelje, se po pravilih za določenim razdobjem teme oglasi volčje tuljenje, iz svojih bivališč pa prilezejo škorpioni, stonoge, pajkovci, pa tudi druga golazen. Tako zunaj resnično nisi varen. Po že uzakonjenem redu (v kolikor se pač ne zabavam na kakem velikem praterskem razvedrilnem kolesu — ali celo: v kolikor ne krmimo zajčkov in morskih prašičkov v za to namenjenih ustanovah) se tedaj nahajamo v svojih bivališčih, ob toplem in varnem domačem ognjišču, pod bogatimi slapovi stenskega zimzelena, rožmarina in drugih cvetov. V nenadejani in že omenjeni popolni temi te domače varnosti seveda ni bilo. Hišnikov ali hišničin preiskujoči pogled pred domačim pragom te sicer ni mogel zadeti in se ti zato tudi ni bilo treba vreči na tla, da te ne bi videli. A tema je skrivala mnogo večjo nevarnost. Prvič je bilo zadušljivo kot v orjaški in razgreti aluminijasti cevi, po drugi strani pa so se že plazile iz vseh kotov in delov sveta stonoge, škorpioni in tudi druge ži-

vali, ki so te zavohale kot plen, ki jim bo nasitil žejo in strast. Prižgati sem hotel žveplenko, ki sem jo stalno nosil pri sebi, vendar ni nikoli zagorela. Tudi ta problem je bil nenavaden, ker sem imel vse priprave za prižiganje vžigalic v najboljšem redu. V mojih rokah je ležala rdeča vžigalična škatlica z napisom *Edelweiss* (česar pa nisem videl), na škatličinih robovih pa je bila namazana rjava hrapava prižigalna snov, ki sem jo kot otrok nad vse rad lizal, ker so mi roditelji pač to z vso strogostjo prepovedali. Ko sem sedaj vžigalico tudi hotel prižgati in sem z glavico podrgnil po hrapavem robu, je čez hodnik udaril silen veter, s stropa so se usule težke motne kaplje in nek oddaljen divji petelin je deževno zapel. Tako vžigalice resnično nisem mogel prižgati. Položaj je postajal vedno bolj nemogoč. Obrniti se ni bilo nikamor. Vrata stanovanja so morala že davno izginiti za ovinkom, tu pa so se razprostirale le gole in vlažne stene, s katerih se je cedila voda in pod katerimi se je oglašalo svarilno sikanje približujoče se golazni. Prišel sem teži v veliki grozi. Za mano so sople hude živali, pred mano pa se je razprostirala tema kot neverjetno črno žrelo. Nenadoma sem z vso silo treščil ob zid, hodnik pa se je zaobrnil in se krčevito zožil. Preden sem se sploh mogel zbrati, sem začutil ob nogi vlažen in lepljiv predmet, ki mi je nenadoma in v trenutku pregriznil hlačni rob, in se mi zabodel v meso. Zaradi oskosti in nepripravnosti hodnika sem se vrgel na tla in se plazil po mokrem kotanjastem dnu in po temi naprej. Glava mi je postajala vedno težja in težja, v srcu pa sem se čudil dejstvu, da je naš domači hišni hodnik tako izredno neverjeten in da tega nisem preje spoznal. V tem mi je glava zadela ob težke sluzaste pajčevine in preden sem v grozi sploh mogel odskočiti, so pred menoj zaropotala majhna železna in sajasta vrata in se s truščem zavalila po tleh. V 149

oči mi je šinila neugodna svetloba in rinil sem skozi odprtino v prostor, ki je moral biti velik in neprijeten. V njem sem zagledal četo razoroženih ujetih vojakov v črnih, rjavih, rdečih in tudi pisanih maškeradnih uniformah. Stražarji so ujete gnali v krogu po prostoru in jih suvali z izrednimi, neresnično dolgimi puškinimi cevmi. Obrazi ujetnikov so bili temni in črnogledi in so se kot dolge nenavadne sence plazili čez sivkasti strop. Od nekod se je pojavil častnik, po stenah pa so zrasla zrcala različnih velikosti in oblik, v katerih so se razločno videli korakajoči ujetniki. Časnik je snel puško in pomeril proti enemu večjih zrcal. Slišal sem dovolj jasen in prodoren pok, hkrati pa sem tudi videl, kako je padel eden od ujetnikov. Vendar lastnik ni končal s svojim krutim opraviлом. Sedaj je pomeril proti enemu manjših, najbrže žepnih zrcal. Njegova žrtev je padla kot težka starinska omara. Ko je neznani sovražnik tretjič ustrelil, so se zrcala z velikanskim truščem razletela, prostor pa se je pogreznil v popolno temo.

„Luči, luči,“ sem kriknil v sveti grozi in stekel v sredino prostora.

„Kaj ste se napili,“ je rekla soseda hišnica in poropotala čez svoj posvinjani prag.

„Ne, ne!“ sem znil. „Nekaj čisto drugega se je pripetilo! Vsekakor me boli noga in sem krvav.“

„Zaboga,“ je rekla. „Kar pojdite v sobo. Prinesla vam bom obvezo.“

„O, hvala, gospa,“ sem rekel v velikem zadovoljstvu in odklenil stanovanjska vrata. Zdelo se mi je, da me še vedno opazuje, čeprav je bila odšla. Polaščal se me je celo občutek, da je na našem hodniku nešteto hišnic in nešteto okenc, skozi katera se iztegujejo pošastna teleskopska očesa, naperjena v raziskavanje neznanega in tuje-ga sveta.

Strah me še ni izpustil. Trepetal sem po vsem telesu in se nemirno prestopal po majhni beli sobi. Obleko sem imel resnično umazano in tudi noga mi je krvavela, kot da sem se bil nekje opraskal, ali, kot da me je pičil škorpion. Toda zadnje je bilo neverjetno, saj smo iznašli smrtonosni plin in različne ubijalne bombe, ki smo jih marljivo uporabljali v boju proti golazni. (Na cesti v nekem druge kraju so še vedno — kot že ves dan — hrumele množice in vzklikale nekemu suhljatemu, bučkastemu feldmaršalu, ki je navdušeno oznanjal vladni program. Prav dobro sem jih videl skozi okno in prepričan sem bil, da sem zanje neviden in tudi neznan). Na hodniku so se oglasili težki in pomembni hišničini koraki. Vznemirjen sem ji hitel

naproti, pri tem pa sem vedno razločnejše in razločnejše spoznaval neko doslej neznano sivkasto pismo, ki je ležalo na hrpa-vem zanemarjenem podu in ki je po mojem občutku moralo tvoriti zvezo z dogodki, ki sem jih bil doživel.

Pobral sem pismo in ga položil na polico, hišnica pa je prinesla obvezo in stekleničko z žganjem, s katerim mi je razkužila rano na nogi. (To je delala, kot da plete orjaško nogavico.) Povprašal sem jo po novicah.

„Ja, ja,“ je rekla. „Nek gospod v črnem plašču vas je iskal. Dopoldne je bil že trikrat pri vas, a zmeraj brez uspeha. Nazadnje je napisal pismo in ga vrgel skozi lino v sobo. Saj ste ga dobili, kajne!?“

„Seveda, seveda,“ sem rekel in se ozrl na pismo, ki ga še nisem odprl.

„Čuden gospod je bil,“ je spet spregovorila. „Pohabljen. Imel je samo eno roko.“

„Kako?“ sem se začudil. „Zakaj pa je sploh prišel? Vam ni ničesar omenil?“

„Ne,“ je rekla. „Sploh je bil zelo mrk. Povprašal je le, kdaj pridete. Rekla sem, da ne vem.“

„Ah, gospa,“ sem rekel. „Hvala lepa, da ste me obvezali!“

„Oh, nič,“ je rekla oholo. „Samo pazite se vnaprej!“

„Gospa,“ sem še rekel, „zakaj se je danes tako zgodaj zvečerilo?“

„Kako?“ je rekla. „Tema je vendar nastopila kot običajno. Ob sedmih zvečer.“

„O, moj Bog,“ sem vzkliknil in se obrnil proti hišničinemu zalitemu tilniku. „Malo miru rabim. Dovolite, da se zaprem v sobo.“

„Ja,“ je rekla in pograbila stekleničko z žganjem. „Upam, da bo vse v redu.“

„Še enkrat, hvala, gospa,“ sem zaklical in v vznemirjenju dvignil roko.

„Nasvidenje, gospod,“ je rekla zviška in prizanesljivo in se po kratkem premoru umaknila iz sobe.

2. NA REPU ZELENEGA ALIGATORJA

Pograbil sem pismo in v neznani mrzlici pretrgal ovojnico.

„Dragi gospod,“ sem prebral. „Gotovo se vam bo moj prihod zazdel nemogoč — ali milo povedano — izzivalen, vendar to ne spreminja dejstva, da bom prišel. Seveda, vi bi se gotovo radi umaknili in skrili, ker me pač ne poznate, toda to se vam nikakor ne bo posrečilo. Sicer pa, če pomislim; saj nikamor ne morete ubežati.

Poleg tega tudi gotovo veste, da je *neka meja*, čez katero smrtnikom ni mogoče prodreti. Jaz sam vas že dalj časa zasledujem in opazujem in sem sedaj tudi zašlutil, da je čas, da pridem. Ne vznemirjajte se preveč, saj bova kratka in jedrnata, vendar ne skušajte preprečiti zadeve, ker jaz bom prišel.“

Podpis je bil nečitljiv.

Seveda, pismo me je — in to moram priznati — izredno vznemirilo. Najprej sem v neznanu grozi pritiskal potno čelo na mizni rob, a sem takoj sunkovito vstal in v želji, da se pomirim, odprl starinski radijski aparat. Igrala je neka odživeta cesarska melodija, ki jih je to mesto prepolno. Vendar sem se počasi spomnil na tisto mlado poletno jutro, ko sem se z aktovko pod pazduho valil po svetli sončni cesti proti središču mesta, kjer stoje spomeniki, mavzoleji, bronasti junaki v čeladah, perjanicah in bleščečih uniformah ali z nenavadnimi sulicami v rokah — in kjer se med zelenjem parka sprehajajo kamnite boginje in modrice s tehtnicami, kragulji ali morda celo s kakim ojeklenelim, v morje avtomobilov, hiš, cvetic in tudi ljudi zazrtim pesnikom iz minulih dni. Jaz sam se nisem dosti menil za vse to, pač pa sem nadaljeval pot pod visokimi palačami in stopnišči v predele, kjer so se znova pojavljale sive in enolične ulice, kot v krajih, iz katerih sem prišel. Kljub temu, da so hiše postajale črne, zoprne ali celo divje, sem nadaljeval pot. Bilo je vroče in sonce je neusmiljeno pripekalo, jaz po sem hitel vedno hitreje in hitreje, kajti v daljavi sem lahko razločno videl most, ki se je v svoji trdi jekleni konstrukciji zmagoslavno vzpenjal v nebo. Nosilni stebri so se dvigali kot velikanske nenaravne roke proti soncu, kot da bi ga hotele zgrabiti, objeti ali celo zdobiti in tako pokazati svoje zmagoslavje in moč. Hitel sem in se previral med ljudmi, katerih pa si nisem ogledoval. Tu in tam se je zaslíšal sladoledarjev klic ali vreščanje prodajavca časopisov in balončkov, a na to se nisem oziral. Pred vrati prodajalnic so morali postajati debeli trebušasti trgovci in mesarji v belih zamaščenih oblekah in zelenih posvinjanih predpasnikih in po oglih so se razpostavljali zaliti zaripli stražniki z rdečimi pijanimi očmi. Nekje zunaj je bil trg, smrdelo je po gnijočih bananah in zelenjavi. Pa tudi hiše so že izginjale in travniki so prihiteli iz vseh strani, kot dolgi, divji zeleni jeziki, polni črnih zavaljenih kosov, trobentic, jesenskih podleskov, agav, kaktusov islandskega mahu in vseh drugih rož. Videl sem tudi velika kolesa in vrtiljake

na zabavišču, pa srne, dobrodušnega leoparda in nekakšnega zmaja, kateremu so pravili krokodil in katerega sem prijazno potrepljal po suhljatem zelenkastem repu. Največ pa sem se ustavljal v lopah z zajčki in morskimi prašički. Posebno zadnji so mi bili izredno všeč. Mladi morski prašički so se grelí pod materjo in jih zato nisem videl, pač pa sem se pogovarjal s tremi starejšimi, ki so me tudi obvestili, da jim je vroče in neprijetno. Zato sem jih nekoliko poškrpil z vodo, kar pa je neko gospo, ki je povedala, da je oskrbnica, izredno razburilo in sem moral odhiteti naprej. Seveda sem se šele tedaj spomnil, da me na mostu pričakuje Dekle, h kateri sem bil pravzaprav namenjen. Zato sem tekel še posebno hitro, ker je ura udarila že sedem v jutru in je sonce moralo v kratkem zaiti. Ko sem prispel na most, me je Dekle že pričakovalo. Bilo je razžarjeno od prvega sonca in poletnega zraka — pa tudi od nestrpnega pričakovanja. Ker ni bilo druge zabave, sva plezala po veliki nazobčani ograji, skakala v reko, nekoliko plavala in zopet plezala po ograji. Končno sva nabrala še nekaj zelenkastih pa tudi belih kamnov na umitem dišečemrodu velike reke, po kateri so plule ladje in sinji labodi z velikimi, vitkimi bleščečimi vratovi. Vendar sem se moral prehitro posloviti. Večerilo se je in sem moral neizprosno domov. Ker sem bil znova sam, mi ni bilo prijetno. Samota je strašna stvar. Polasčalo se me je domotožje, moj pravi dom pa je bil še tako daleč. Posebno neprijetna je bila prihajajoča noč, v kateri so različne zveri, posebno pa krotki leopardi, po že ustaljeni navadi kar pobesneli. Eden njih me je začel celo preganjati in sem se šele v zadnjem trenutku rešil na velik telegrafski drog, s katerega je bil celo razgled na domovino, a to šele zgoraj na električni žici, kamor pa nisem mogel, če nisem hotel umreti. Končno je prišel stražnik in leoparda z dobrimi tolažilnimi besedami, pa tudi z obilno napitnico, ki sem mu jo moral s telegrafskega droga vreči v velik smrdljiv gobec, pomiril in odpravil domov. Pot sem nadaljeval še bolj preplašeno in previdno. Kljub temu sem za nekim ovinikom zagledal hribe prave domovine, a sem se moral takoj obrniti v stran, ker me je obmejni stražar neusmiljeno udaril in sem zbežal. Meja pa mi ni dala miru. Na mračnem močvirnatem kraju sem jo na hrbtu starega, podkupljivega znanca, pobelega cirkuškega aligatorja, tudi zares prekoračil. Stari domači prijatelji pa me niso hoteli spoznati. Sedaj sem zares videl, da sem izobčen, posebno še, ker tudi pri sorodnikih, bratih in starših nisem našel razumevanja in ljubezni. Od nekoč so se celo

prikazali državni biriči in šele v zadnjem trenutku me je rešil dober, a zelo konservativen predpotopni praprtič, ki je kljub topovskemu grmenju, strojničnemu ognju, raketam in podobnemu zmagoslavno zaplul z rdečimi, zlatoobrobljenimi očmi čez hiše domovine in me ponovno postavil na trdo sivo nočno cesto, po kateri sem pač moral korakati proti svojemu začasnemu kletnemu stanovanju.

V tistem obdobju je radijska melodija nenadoma utihnila, jaz pa sem zaslišal trde neizprosne korake, ki so se približevali po hodniku. V grozi sem zlomil deske na podu in pograbil staro zarjavelo lopato, hoteč izkopati velik, a običajen strelski jarek, kakršnega smo gradili tudi v vojni, v kateri — ne vem zakaj, sem sodeloval. Ko sem se spomnil na to staro ubito vojno, me je minilo vsakršno potrpljenje. V svetem besu sem treščil lopato po umazanih tleh, koraki na hodniku, svareči koraki na hodniku, ki so se približevali že več kot pol ure, pa so postajali odločnejši in močnejši. Vsedel sem se za mizo in se pripravil na sprejem.

3. ČRNI POGOVORI S ŠKORPIJONOM

Vrata so se odprla sunkovito in nenavadno. Najprej nisem videl ničesar. Potem pa se je prikazal neznanec, visok in izreden, s črno brado, z očali in brez roke, a z zlomnim revolverjem za pasom. Bledi obraz se mu je tresel v velikem razburjenju in jaz sem vstal in mu hitel naproti.

„Sedite, gospod!“ sem se topil v dobrodušni grozi. „Prav z veseljem vam bo ustrezno. V kolikor rabite denar, sem vam ga takoj pripravljen posoditi ali celo odstopiti. Mogoče pa zahtevate kaj posebnega, drugega... Le sedite, gospod, jaz sem vam v vsem na voljo.“

Neznanec pa ni spregovoril in se ni premaknil. Stal je v sredini sobe v svoji izredni višini. Čeprav je bilo poletje, je bil oblečen v težak kožuhovinast plašč, poln bleščečih gumbov in hladnih sivkastih lepnotnih trakov. Čutil sem, da prihaja od njega silen, popolnoma neverjeten mraz, tako oster in močan, da je celo voda v namizni vazi začela zmrzovati in so se glave rdečih vrtnic povesele pod debelim lednim srezem. Čez čas se je led v vazi razrastle že do tiste stopnje, da je porcelan v obupu zahreščal in se razletel na tisoče in tisoče koščkov.

„Kaj vendar hočete!“ sem dejal in nejevoljno pogledal. Vendar, kolikor sem tudi zrl in napanjal oči, neznančevega obraza

nisem mogel razbrati. Tam, kjer je stal, so se sicer videli obrisi njegove postave, vendar so bili zaviti v megle in črne oblake, tako kot da bi bil neka zlohotna nedostopna gora iz hudih pravljič ali sanj.

„Po kaj ste vendar prišli?“ sem kriknil in se premaknil proti njemu.

„Saj ste me klicali in pričakovali,“ je izpregovoril.

„Jaz že ne!“ sem rekel.

„Še preveč ste me klicali. Nobene nesreče niste prenesli. Tujina vas je materinsko sprejela, vi ste pa kričali: *zloba, zloba*. Pobesnili ste in kleli ste. Zato mi je bilo dovolj. Prišel sem, da naredim konec. Jaz sem namreč gospodar nad zlobnimi stvarmi in vse zveri in vsi škorpionji so mi pokorni.“

„Saj me razumete,“ sem hlipal. „Ničesar nisem imel proti tujini. Toda tujina ni domovina, jaz pa že leta in leta odhajam domov.“

„Še dolgo boste odhajali,“ je rekel. „Spomin namreč vara. Vaša domovina je tujina.“

„Ne,“ sem zavpil. „Raje me ubijte.“

„Vas bom že naučil kozjih molitvic,“ Toda na to ne bom pristal,“ je rekel neznanec. „Samo nergali ste in kritizirali. Tukajšnje življenje se vam je zdelo nizkotno in neduhovno, bedno in pregrešno.“

„Ne,“ sem rekel. „Vi posplošujete. Srečal sem nešteto odličnih, celo najboljših ljudi. Vendar to ne izpodbija dejstva, da je povsod na svetu nešteto zločinov, sleparij, ubojev in umazanosti.“

„Svet je grd, kajne!“ se je zakrohotal.

„O,“ sem rekel, „tisti že, ki ste si ga vi ustvarili.“

„Nič,“ je rekel. „To nikakor ne drži. Vaš svet je grd, jaz pa sem srečen.“

„Ne bo tako,“ sem mu zaklical.

„No pomiri se, dečko!“ je rekel zasplo in segel v žep. „Ne bo tako, kot ti praviš. Le poglej, tukaj sem ti prinesel izredno sposobnega, ubitega škorpiončka. Kaj praviš?“

„Čisto nič,“ sem rekel in zatrepetal. „Na ta način me že ne boste izsilili. Škorpionček je kar čedna žival. Celu pobožati si ga upam. Boste videli, da mi ne bo ničesar naredil.“

„Babje klepetanje!“ je brcnil z besedami in postavil težkega črnega škorpiona z migajočim zadkom na mizo.

Približal sem se mu v precejšnji negotovosti. „No,“ sem rekel, „kako živiš?“

Najraje živim v vročih krajih. Tam so prama revolucije. Tu pa se še nisem aklimatiziral.“

„Oslarija,“ sem mu rekel, „saj si lahko kuriš peč.“

„No,“ je rekel, „to še ne spremeni dejstva, da rabim denar. On pa me plača.“

„Kaj nimaš družine,“ sem še povprašal.

„Kje pa,“ je rekel. „Domače mi je že davno pobil ali pregnal. Z mojo ženo, prijetno, a lahkoverno punčko, pa živi že, več let.“

„Potem si pa res neumen, da ubogaš tega odvratnega sleparja!“ sem vzkliknil v veliki jezi.

„On me vendar plača!“ je siknil.

„Zato, da sprejemaš udarce, kajne? Svinjarija!“ sem zagrmel.

„To je hujskanje!“ je zakričal neznanec, ki je doslej stal ob strani, prav na robu dogajanja.

„Pičil bom!“ je rekel škorpijon.

„Ah, kar piči me,“ sem mu rekel.

„Pičil bom,“ je rekel škorpijon.

„Kar piči!“ sem še rekel in ga pobozal z roko.

Škorpijon ni pičil. Celo povesel je zadek in molčal.

„Nesrečna šleva!“ je kriknil neznanec z globokim, onstranskim glasom. „Kaj si storil, paglavec škorpijon. Sedaj te bom, te bom!“

Sam se nisem mogel ubraniti smehu, ki je silil vame kot težka, bodičasta mastna žival. Celo škorpijon se je zasmejal in zaploskal z rokami.

„Vidiš,“ sem rekel škorpijonu. „To je revolucija. Uprl si se nadoblasti. Sedaj si revolucionar.“

„Ne vem, kaj je revolucija,“ je rekel škorpijon.

„No, zadovoljen si pa že, da si enkrat samostojno ravnal,“ sem mu prigovarjal.

„Zadovoljen že, toda sedaj ne bom dobil denarja in me bo ubil,“ je zogodrnjal.

„Pri meni dobiš svobodo,“ sem rekel. „Ta je več vredna, kot najboljši cekin. Sprejmeš!“

„Koliko?“ je rekel škorpijon.

„Svobodo!“ sem rekel.

„To je premalo,“ je rekel.

„No, vidite,“ je pihnil neznanec. „Za svobodo se vam ne bo dal nihče ujeti.“

„Ni res,“ sem zaklical. „Vsak, kdor je bil zatiran, bo sprejel.“

„Škorpijon,“ je rekel neznanec svareče, „piči ga že vendar!“

Škorpijon je namršil obrvi, pičil pa še ni.

„No, gospod,“ mi je tedaj rekel neznanec in dvignil roko kot mrtvaško zastavo. „Prišel sem, da vas posvarim in pokličem v svoj svet. Tesnoba bo popolnoma izginila, saj boste odslej živeli le v nji. Vaša naloga pa bo ubijanje in uničevanje meni nepokornih ljudi. Če mojih ponudb ne sprejmete, boste takoj neizprosno umorjeni!“

„Nič,“ sem rekel. „Prav je, da ste se razodeli. Vendar vašega nagnusnega tuje-ga sveta ne morem sprejeti. Uvidel sem, da naša pot vodi edino domov. Postavili si bomo lep, dišeč dom, vas pa nikakor ne bomo več poslušali. Kljub neskončnim letom, ki jih morda razodevate, se še niste ničesar naučili.“

„Piči ga, škorpijon!“ je zaklical neznanec z usodnim glasom. „Piči ga, škorpijon — ali pa bom tudi tebe ubil!“

Videl sem, kako se je škorpijon zdrznil in se mi približal. Vendar se je v središču poti sunkovito ustavil in zatrepetal po vsem telesu.

Nesrečna žival se mi je zasmilila do dna srca, vendar sem vedel, da je do tega očiščevalnega trenutka moralo slej ali prej priti. Škorpijon se je postopoma spreminjal in hrabil. V nekaj sekundah je prebolel zmedo tisočletnega suženjstva in prinesel celo v mene upanje in pogum. Strah in groza sta se mi zazdeli neskončno nesmiselni vpričo nešteti možnosti sončnega prostora, ki je skušal prisijati v mojo ledeno sobo, v kateri se je še vedno spretelavala črna senca nenavadnega neznanca.

„Piči ga,“ je kriknil ta poslednjič in segel po revolver za pasom. Škorpijon se je nenavadno obrnil. V nepričakovanem loku je planil na tilnik grozečega neznanca in ga pičil v besu in dolgo zadrževani maščevalnosti. Neznanec je zakrilil z roko kot z velikansko lopato mlina na veter. Padel je proti tlom, da je zaropotalo, kot da se je razletela stara, umazana kuhinjska posoda. Ležal je na starinskem podu neverjeten in neobičajen. Čim bolj pa sem ga gledal, tem bolj se mi je zdelo, da se manjša in puhti v nič. V nekaj sekundah je tako popolnoma izginil. Na mestu, kjer je umrl, pa je ostala nevsakdanja sled: nerazvita in neočitna, a vendar popolnoma gnila in črviva razpoka, kakršne vidimo v podnicah starih predmestnih hiš in pozabljenih razpadajočih gradov.

Škorpijon je plesal v sredini sobe. Zopet je postalo prijetno toplo, vendar nama to ni več zadostovalo. Po daljšem premisleku sva si naredila nahrbtnike in se nahitroma odpravila na dolgo, naporno in od nekdanje žalosti skljuvano pot.

„Veš, škorpion,“ sem rekel, ko sva hodila že dalj časa. „Res je bolje, da sva storila tako. Saj resnično ne veva, ali je bil nenavadni tujec edino bitje take vrste. Mogoče jih živi še na tisoče takih in takih, ki bi naju poskušali znova zamoriti in mogoče celo ubiti, in ti bi lahko postal zopet oni zlobni škorpionček, ki sika po nočnih urah nespečnosti — ali pa bi te celo spremenili v pobesnega leoparda ali v orjaškega krvoločnega zmaja iz nekdanjih dni.“

„Ja,“ je rekel škorpion. „Mogoče imaš celo prav, vendar te moram opozoriti, da pripadam vendarle rodu, ki že tisočletja vrši svoje pikalno poslanstvo (v kolikor se pač ne krmi s solato) in boš zelo težko spremenil moj ustaljeni, v bistvu nepregibni značaj. Končno niti ne vem, kako bom v novih pogojih in pod novim gospodarjem živel, denarja tako in tako še nisem dobil, meni pa je vendar prvo — in šele nato babje žlobudranje in morala.“

„Veš, škorpion,“ sem rekel in ga strogo pogledal. „Čisto prav je, da si mi povedal po pravici. Vendar bi te vseeno opozoril, da je neumnost, kar govoriš. Jaz te nisem sprejel v svojo službo ali pod svojo zastavo, niti ti nisem obljubil, da ti izplačam denar. Samo osvobodil sem te, službo in denar pa si boš moral šele priboriti, a to ne na pikalen način. Saj je tvoj strupeni ugriz vendarle v neki meri le neka humana obramba, ne pa bistrovidno pridobitniško planiranje. Začeti boš pač moral nekoliko drugače, objektivneje in bolj človeško. Čas je, da to izprevidiš. Živeti nam tako ni dolgo usojeno, že jutri ali pojutrišnjem lahko zapade zgodnja slana in nas umori. Poglej torej okoli sebe, sedaj si svoboden, saj nisi v moji službi ali pod mojim poveljstvom. Jaz se sicer bližam domačim krajem, a tebi je pot odprta tudi drugam.“

„Ne vem, za kaj naj živim,“ je rekel škorpion. „Do danes sem pikal. Sedaj, ko sem ubil gospodarja, sem brez moči. Kaj naj storim. Pikanje in solata je bilo moje življenje.“

„Prav lepo,“ sem rekel z nasmeškom. „Solata je prav dobra reč — in zakaj ne bi živel edino za solato. Do sedaj si jo kradel drugim, namreč tistim, ki so jo pridelovali. Stori sedaj nekaj pomembnejšega, bistvenejšega, postani tudi sam pridelovalec solate.“

„To je lepo,“ je rekel škorpion. „Za vsak začetek pa je potreben denar. In kje naj ga vzamem?“

„Toliko ti bom dal sam, ker ga menda res nimaš,“ sem rekel po premisleku. „Saj sem za tvojo sedanjo pot kriv predvsem sam. Zato ti prav rad pomagam — in v nekem smislu je sedaj to tudi moja dolžnost, katero mi nalagata vest in srce!“

„Torej, denar dobim,“ je rekel škorpion.

„Dobiš,“ sem odgovoril.

„Dobro,“ je rekel. „Bom premislil, če se izplača pridelovati solato in živeti v miroljubne namene.“

Za tem sva obmolknila, ker se je pot zožila in je hitela strmo navzgor, čeprav gore, griča ali hriba pravzaprav ni bilo videti. Postajalo je neprijetno vroče, midva pa sva rinila kot ostro šiljasti sovražni puščici po neznanem pobočju navzgor. Ker se je že večerilo, je pokrajina začela dobivati posebne trpke, pa celo svarilne oblike. Dreves sicer ni bilo videti, zato pa so se čez pobočje plazili dolgi, razvejani grmi in skale so izstopale iz somraka kot divji nepravilni stebri, kakršne lahko najdemo na področjih pradavnih razvalin in pogorišč.

„Končno je že prav, da sva odšla iz mesta,“ je rekel škorpion in videl sem, da so se mu zasvetile oči, čeprav ne vem, zakaj je užival. Nisem mu odgovoril. Tema je postajala trdna in mogočna, drugače pa je bilo kot prej...

Nekaj časa sva sicer molčala, potem pa je škorpion zažvižgal, pa zapel in jaz sem ga pozorno poslušal.

„Lepo, kaj,“ je rekel škorpion, ko mu je zmanjkalo sape.

„Lepo,“ sem rekel.

„Regiment po cesti gre,

čik pobere, dober je,“ je ponovno pel škorpion.

Tako sva hodila in hodila, končno pa me je vedno isti napev začel vznemirjati in mi presedati.

„Lahko bi počel kaj drugega,“ sem mu rekel.

„To pesem sem pel s tovariši v najhujših časih,“ je rekel. „Nikakor me ne odvrneš od teh svetih trenutkov, čeprav ti mogoče niso všeč. Z njimi sem povezan na življenje in smrt.“

Tedaj sem videl, da je škorpion človek in nisem mogel več nergati in ga vznemirjati.

Škorpion je zopet pel, otožno in počasi, morda celo brez posluha; pel je in korakal, melodija, sedaj tudi meni popolnoma znana, pa mu je oguljeno in staro drsela iz ust.

Hodila sva po strmem pobočju, hiš in dreves pa ni bilo videti. Celó obzorje in vsakršni obrisi so utonili v popolni temi, tako da tudi škorpionja nisem več videl.

Pač pa sem slišal, kako sope po pobočju in rožlja s težkim zadkom po ostrem kamenju.

„Regiment po cesti gre, čik pobere, dober je,“ je pel kar naprej in naprej in hodila sva skozi novo, presetljivo čudno in mirno noč.

Nenadoma se je nekje pod vrhom zasvetila velika rdeča luč in tako sva obstala in jo gledala z napetimi vznemirjenimi očmi.

„Izgleda kot trdnjava,“ je rekel škorpion. „Takih sem že več podminiral.“

„Vojne nisem nikoli ljubil,“ sem mu rekel.

„Že mogoče,“ je odgovoril. „Meni pa je bila velikokrat všeč. Takrat smo pili, jedli, ženskarili, da je bilo veselje.“

„Svinjarija,“ sem mu rekel in stopil naprej.

Pot je postala slaba, skoraj neprehodna. Tu in tam sva zadela na kak star propadel lonec ali skledo s počenim dnom. Okrog in okrog so se valjale razbite steklenice, črepinje, cunje, kosti in različna ropotija. V rdečkasti luči, ki je prihajala z vrha, sva zagledala velikansko in pomembno smetišče, po katerem so se plazile orjaške podgane in cvilile s presunljivimi zavijajočimi glasovi.

Ko sva že nekaj časa začudeno hodila, je v bližini zaprasketala zelenkasta raketa in videl sem stražarja, kako je zaklical „Stoj“ in pristopil.

„Imata legitimaciji,“ je vprašal.

„Ne, sem odvrnil. „Nimava legitimacij.“

„Kako, da ne,“ je rekel. „Tu mora imeti vsakdo legitimacijo.“

„Midva jih nisva nikoli imela,“ sem še dejal.

„Sramota,“ je rekel in izdrl bajonet. „Aretirana sta.“

„Tega pe že ne boste storili,“ sem zajecljaj.

„Pa še kako bomo storili,“ je rekel neprijazno in nama posvetil z žepno baterijo v obraz.

Po starih razritih stopnicah smo prišli v veliko razpadajočo bajto, o kateri sva še pred kratkim mislila, da je trdnjava. Slaba električna luč je utripala za umazanimi svetilkami. Po stenah so viseli napisi, ki so govorili o neki orjaški strigalici. *Živela orjaška strigalica in z orjaško strigalico za domovino in orjaška strigalica naša je pravica*, sem lahko mimogrede prebral. Gnali so naju v večji prostor, kjer so naju z verigo priklenili na debel, zamaščen kol. V prostoru je bilo le nekaj stražarjev, ki so korakali in prepevali različne bojne pesmi. Ko sva tako stala in prezebala in se jezila, se je straža izmenjala, potem ko je odigrala bojno himno

in uprizorila majhno manifestacijo, na kateri se je vzklikalo *orjaški strigalici* in kričalo *nazdar* ter metalo čepice v zrak.

„Ta dva sta ravno pravšna za strigalico,“ je rekel eden od vojakov, vendar nisem vedel, kaj bi to pomenilo.

Ker je straža igrala karte in se za naju ni posebno zanimala, je škorpion dvignil svoj smrtonosni zadek in prepilil verigi, s katerima sva bila priklenjena za debel, masten kol.

„Sicer ne vem, če je vredno, da te osvobodim,“ je rekel in me jezno pogledal. „Dovolj gorja si mi že nakopal. Bolje bi bilo, da bi poslušal gospodarja in te pičil. Secir pa naj bo, živi tudi ti.“

Straža je igrala karte in udarjala z debelimi grčavimi rokami po mizi.

Previdno sva se plazila na hodnik. Tedaj je ura udarila polnoč in luči so ugasnile, kot da bi jih odsekal. V tem sva zašla v slabo razsvetljen prostor, v katerem so gorele dve ali tri sveče brljivke. Izba je bila lepo opremljena. Po zidovih so bile pritrjene modre police, polne steklenic z vini, likerji in drugimi alkoholnimi pijačami. Na mizicah, ki so stale v bližini polic, pa so se v najfinejših omakah kopal madevane pomaranče in coctail-klobasice, pa slive, ovite v slanino in sklede z želvjo juho in visoke trebušaste steklenice z Dry-sektom. V središču izbe je ležal ogromen, strigalici podoben stvor, ob čigar boku je stal v črno oblečen gospod in mu nekaj govoril.

„Velecenjena strigalica,“ je rekel v črno oblečeni gospod, ki je pod črno pazduho držal črno knjigo z rdečim naslovom „*Kako se kvarta z ljudstvom*“. „Hranilno injekcijo morate sprejeti. Drugače ne boste mogli zaspiti — in v sanjah ne boste slišali nadaljnjih, za državo in upravo tako važnih navodil.“

„Ah, samo izsiljuješ me, vrač,“ je rekla strigalica in dvignila debelo, s pipalkami in kleščami obloženo glavo. Njene žareče mesnate oči so se tedaj neusmiljeno zaobrnila, bila sva odkrita.

„Kdo sta?“ je rekla strigalica in osorno zasopla v iznenadenju in strahu.

„Dva popotnika,“ sem rekel, „ki se vračata v domovino.“

„Ha, ha,“ je rekla strigalica. „Domovina, domovina, pri meni je gotovo ne bosta našla, saj vidim, da nista moja podložnika in ne nosita naših bojnih klobukov in barv.“

„Da, res, velecenjena,“ sem dejal. „Popolnoma prav imate. Sem sva le zašla. V najini domovini pa ni niti teme, niti vojakov, niti bojnih barv.“

„Ne verjamem,“ je rekla strigalica. 155

„Slabo,“ je rekel škorpijon. „Ta me že mesece in mesece dresira, da bi te pičil.“

„Kaj me boš pičil, ti, ti!“ sem dejal nežno in presunjeno.

„Ne vem,“ je rekel škorpijon. „Za to me izredno dobro plača. Rekel mi je namreč: Če ga pičiš, dobiš vilo, najnovejši *Karmann*-avtomobil, pa še letoviščarsko hišico s plavalnim bazenom in zelenjavnim vrtom.“

„Neumnost,“ sem rekel. „Kaj bi v tisti hišici.“

„Solato bi jedel,“ je rekel.

„Norček,“ sem mu rekel. „Solate imaš pri nas že preveč. Tam bo pa prevroče in suša. Solata ne bo uspevala. Je ne bo.“

„No,“ je rekel. „To me nič ne moti. Verjetno sta še premalo spoznala. Kljub vsemu se mi zdi čudno, da vaju je straža pripustila do mene. Tu mora biti vmes neka izdaja. Vsem skupaj bo potreba osmiliti prste!“

„Veledenjena,“ je zavpil škorpijon. „Midva sva svobodna človeka in ne dovoliva, da bi z nama na tak način postopali.“

„No, že prav,“ je rekla strigalica. „Pomirita se vendar. Saj vaju bomo tako ali tako ekspresno odpravili v krtovo deželo. Kaj praviš, vrač?“

„Se popolnoma strinjam. Mogoče bi bil potreben celo kak resnejši, za poduk ljudstva, izredno pripraven način kaznovanja.“

„Poglej v knjigo,“ je rekla strigalica in smrknila v čipkaste blazine. Ponovno naju je preračunano pogledala.

Vsekakor sva bila v veliki nevarnosti. Strigalica je že bila pograbila rdečkasto ragljo, hoteč poklicati stražo in vojake. Škorpijon, stari bojevnik, pa je zopet rešil zadevo, v kateri bi sam odpovedal. Neverjetno spretno je zagrabil vrč, poln limonade ali kakega drugega krepčila, ter ga treščil proti strigalici, ki je zavzdihnila in besno planila iz postelje, pokrivajoč si goli trebuh z generalskim plaščem. Vrač se je sunkovito obrnil in izvlekel obredni nož, a midva ga nisva čakala. V divji naglici sva stekla na hodnik in po stopnicah in lesenih lestvah na dvorišče. Straža je spala ali dremala, tako da ni bilo nobenih težav.

Šele, ko sva se že spuščala po pobočju velikega smetiščnega hriba, sva zaslišala žvižge, vpitje in ples raket, ki pa so posvetile zelo daleč za nama. Oglasila se je tudi strojnica in mogoče je celo eksplodirala atomska bomba, vendar le-ta za naju ni več imela nikakega pomena; uničiti je mogla le smetišče, strigalico in njene lju-

di. Noge so naju nosile kot peruti velikih ptičev in cesta se je izboljšala in širila. Kmalu je prispel tudi dan in pokrajina se je kopala v soncu in cvetju, ki se je vzdigovalo proti nebu kot perjanice miroljubnih vojakov.

5. SINJA PTICA NAD STRAŠILI

„Mirna pokrajina,“ je rekel škorpijon.

„Seveda,“ sem rekel. „Tu, kjer je sveži zrak in mir, kjer se nam bližajo cvetoča drevesa kot sinje ali bele zastave, kjer pod nebesom pojo velike ptice, ki ne pripadajo niti gospodarjem niti krvnikom, tu se lepo živi.“

„Povem ti,“ je rekel škorpijon, „tako življenje je zame predolgočasno. Tu menda ne bi zdržal, četudi bi me poplašal z gorami zlata.“

„Kako,“ sem spregovoril v začudenju.

„Tu ne vzdržim,“ je kriknil škorpijon. „Jaz rabim sprememb in bojevanja, ne pa sentimentalne zlaganosti. Kar sam potuj proti tisti domovini, jaz se bom vrnil, dokler je še čas. Sploh ne vem, kako se je moglo zgoditi, da sem odšel na tako brezmiselno pot.“

„Dragi moj,“ sem rekel, „zdi se mi, da si se ponovno prenaglil. Sicer tudi sam ne morem suvereno zatrditi, da sem na pravi poti. Toda, škorpijon, kdo vendar te zmore. Saj sem prav tako kot ti le droban delec vseobče usodnosti in ne morem zanesljivo prerokovati niti svojega lastnega pomena v jutrišnjem dnevu, niti svoje ali tvoje rasti in smrti. Je pa tudi sreča, da v bodočnost ne moremo pogledati. Vse, na kar se torej opiramo, so naše zgodovinske izkušnje in znanstvena dognanja, pa sklepanja z ozirom na zakon o vzroku in posledici — in končno vera, če jo imamo.“

„Na te reči se ne spoznam,“ je rekel škorpijon. „Pa me tudi ne zanimajo. Če bi premleval in mlatil le to, kar sedaj govoriš, zrna pa ni in ni, ne bi živel niti pet dni.“

„Mislim, da si krut,“ sem rekel, škorpijon pa ni odgovoril.

Korakala sva po svetli, nekoliko prašni cesti. Nad nama so plapolali cvetovi dreves, po poljih pa je rastel mak in rumene kalužnice, kjer je bila prst vlažna ali celo močvirnata. Na levi, precej daleč od ceste, se je prikazal grič, na katerem se je skrivala samotna kmetija, skoraj vsa obdana od temnega gozda. Videla sva kake tri ali štiri može, ki so valili nenavadno rdečo skalo po pobočju navzgor. Od hiše

jim je prihajal nasproti visok bradat mož, ki je vihtel gorjačo in vpil: „No, ali bo gotovo? Še sedaj ni gotovo. No, ali bo gotovo!“ Može so se potili in skušali tudi hiteti, mišica se jim je napenjala ob mišici, vendar se je skala le počasi premikala navzgor. Vdirala se je v mehko zemljo in trgala debele šope letne trave in si jih pritiskala na hladne rdeče stene. Pri tem sva lahko razločno videla, kako se je rdeča barva mešala z zeleno. Rdeče je vidno izginjalo in trava je dajala skali svoj trdoživi, neusmiljeni zeleni pečat, poln težkega spomladanskega vonja po rodotvitosti in novem upanju.

Škorpijon se je sunkovito ustavil.

„Tu bom prenočil,“ je rekel.

„Ne, hodi,“ sem ga svaril.

„Jutri se vrnem v mesto,“ je siknil.

„Ne uči me torej. Jaz ostanem tu, ti pa hodi kar sam naprej.“

„Kakor hočeš,“ sem mu rekel in ga svetlo pogledal. „Saj si sam svoje sreče kovač.“

Škorpijon se mi je še nasmehnil, potem pa je odkorakal proti kmetiji, ki se mi je zdela sicer zanimiva in lepa, vendar tudi strašna in nevarna, kot je popolnoma verjetno za kraj, kjer je samota in malo ljudi. Tu se radi dogajajo umori ali nenavadne smrti, v nočnih urah se sliši skrivnostno in svareče zavijanje vetra in samo v posebnih, popolnoma tihi in jasnih nočeh se zasliši polnočno bitje ure iz tisoč milj oddaljenega mesta. Tedaj se navadno zgodi nekaj posebno nenavadnega. Gospodar in gospodinja planeta v grozi iz težkega spanja in odpirata velike zeleno prepleškane polknice, vprašujoče se gledata in trepetata s svojimi velikimi, v nenadnem strahu razširjenimi očmi. Ura v sobi se ustavi ali pa ji odpadejo kazalci sami od sebe. Celo dete v zibki se zbudi in zažoje s pretresljivim neobičajnim glasom. Gospodar se sklanja skozi okno in zre po temni, popolnoma mirni pokrajini. Vrata se odpirajo sama ali pa padajo s tečajev, a mesec drsi tiho, popolnoma mirno po nočnem nebu in zvezde se svetijo kot velikanski skrivnostni žebliji z debelimi bleščečimi glavami. V veliki daljavi se razločno sliši glas iz oddaljenega neznanega mesta. Udarci daljne ure bijejo iz popolnoma neznanih usodnih krajev in njihov zvok je sladak in opojen. Gospodar se sklanja v noč in ne vidi niti velikih netopirjev nad svojo glavo, niti črnega nočnega metulja, ki sede na petrolejko v sobi in zlovešče plahuta s temnimi dišečimi krili.

„Škorpijon,“ sem zavpil v neki neznan slutnji. „Vrni se, škorpijon.“

„Ha,“ je rekel, ne da bi se ozrl. „Kar sam pojdi v tisto svojo domovino in mir. Sem še premlad, da bi že danes sedel na zapeček. Mi se še borimo, mi še pikamo!“

Gledal sem ga v žalosti in vedel sem, da me ni razumel. Pred mano je ostajalo mnogo bolj neraziskano področje z neštetimi ovirami in nevarnostmi. Škorpijon seveda tega ni znal ceniti, niti ni poznal. Korakal je, ena, dve, ena, dve, proti možem, ki so valili skalo in videl sem onega, ki je zapovedoval, kako je dvignil težko, z železom obito gorjačo. „Delat!“ je vel prihajajočemu škorpijonu. Ta se je hotel upreti in je poskusil svoj prihod tudi obrazložiti. Zapovedovavec pa je dvignil palico in ga neusmiljeno udaril po ploščatem hrbtu. Škorpijon se je zvil v bolečini, snel nahrbtnik, pristopil k skali in jo začel porivati v strmi lepljivi breg. Črni zadek mu je drsel po zeleni dišeči travi in drgetal v obupu in žalosti. Nisem več gledal. V neznan strasti in mori sem hitel naprej, pokrajina pa je dobivala sovražne obrise. Namesto dreves so se dvigala različna ptičja strašila in rdeče, črne in pisane vetrnice, ki so ropotale in brenčale s skoraj prevelikimi krili. Ob cesti se je pojavljala reka, v kateri so plavale debele rdečkaste ribe iz lesketajočimi izbuljenimi očmi. Tu in tam je tudi zaplapolala neznan zastava ali pa se je prikazal z zelenjem okrašen mlaj. V daljavi so ropotale velikanske raglje. Vetrnice so se obračale in brnele, vetra pa ni bilo. Čudil sem se in gledal, vendar sem takoj prepoznal obrise svojega domačega kraja. Kjer je nekoč stala smreka, ob kateri sta sedela oče in mati in opazovala široko rumeno pšenično polje, tam je stal visok, rogovilast telefonski drog.

Kljub temu sem razločno videl očeta in mater, kako sedita pod smreko in me opazujeta, ko se zibljem na široki sinji gugalnici med nebom in zemljo. Prihajal sem vedno bliže, osamljen in žalosten od dolge poti, a s tihim zadoščenjem v srcu. Videl sem, da sta oče in mati vstala in pohitela naproti. Vetrnice so še vedno neusmiljeno ropotale. Nenadoma sem v zraku zaslišal krike divjih rac in gosi. Ko pa sem bolje pogledal, sem zagledal velikansko sinjo ptico, ki je sijala preko vsega neba in me prešinjala z zelenkastimi kristalnočistimi očmi. Vetrnice so se nenavadno zaobrnille in popadale kot pokošene po tleh.

DODATEK

V zapuščini že pred časom žalostno umrlega škorpijona so odkrili listek z dve- 157

me nežnima, drobnima pesniškima zapisa, ki govorita, da škorpion ni bil le vojak in človek, temveč tudi bistroiden mislec, ki ni tako neuspelo ovrednotil da-

HIMNA ŠKORPIJONOV

Smo čistega rodu in nizke postave,
Tra ra ra,
zdaj vojna na trobento igra
(škorpionji smo se zbrali
in mir v zrak pognali).
Tra ra ra,
proti nam je, kdor z nami ni,
se škorpionov naj boji.
Smo čistega rodu in nizke postave, ...
neustrašnega srca in modre glave.
Tra ra ra,
zdaj vojna na trobento igra.
Naši prijatelji so vsi, ki kriče:
„škorpionji naj žive!“

našnjega sveta. Pesmi dodajamo v študij-
sko proučevanje vsem tistim, ki jih zani-
majo globlja žarišča in silnice nesrečne
škorpionove duše.

TRIUMF ŠKORPIJONOV

Več Zemlje ni,
samo planet škorpion
okoli Sonca se vrti.
Zemljanov ni,
samo škorpionji so,
ki noč in dan
twist triumfalni plešejo.
Vsi plešejo enako:
na glavi,
z navzdol obrnjenimi očmi,
zato jim dano videti ni,
da ples ni pravi.
(Iz pripravljajoče zbirke novel
Priповedi o smrti)

mrtvi bataljoni

(Odlomek)

KAREL MAUSER

Slonel je s hrbtom na sigasti, vlažni steni in s težavo lovil sapo, ki mu je zastala pri padcu v globoko jamo. Z mrtvim tleskom so trupla še vedno padala navzdol, nekatera negibno obležala, nekatera pa se še stezala in krčila kakor črvi.

Videl je, da se mora umakniti, da se na nek način mora zriniti do police na desni strani. Z visokim, obupno piskajočim glasom je zgoraj pela strojnica in svetloba velikega ognja je oblizavala stene širokega žrela, ki se je šele spodaj raztegnilo v skalnato dvorano, iz katere se je proti desni širil nizek rov, ki ga je ustavljala nizka, sigasta, z mivko pokrita polica. Sem, na to polico je hrepenel medel pogled mladega Kajžarja. Tam bi bil varen.

Spravil se je na kolena. Bil je omotičen, bolela ga je glava in desna stran obraza mu je bila krvava. Ni se mogel domisliti ali ga je v teku krogla le oplazila ali ga je zadel udarec s kolom. Spominjal se je le padanja in udarca, ko je padel na dno.

158 Lezel je ob steni, ki je zavijala proti

polici. Dosegel jo je in zdaj se je bilo treba dvigniti. Prsti so mu drseli ob mivki. Odrival jo je, prsti so mu grebli globlje in globlje, dokler niso ujeli skalne škrbine. Nato se je pričel vleči navzgor. Samo dober meter je bilo višine in vendar tolikšna muka. Šumenje v glavi je naraščalo, pred očmi so se prižigale in ugašale rdeče in bele pike. Prevesil se je, z ustmi se je zaril v droben, mrzel pesek. Ležal je na trebuhu, se tresel, se z bosimi nogami odrival od roba in se porival naprej. Luč velikega ognja ga ni več dosegla. Bil je v temi.

S strašno muko se je skopal pokonci. Mivka se je prijela krvi na obrazu in stvorila ostudno, trdo skorjo. Ni je hotel obrisati. Zgoraj je streljanje prenehalo in mrtvi niso več padali v globino. Zdaj je sedel in z vso silo tiščal k sebi, kar mu je od obleke še ostalo. Od srajce mu je viselo po telesu le še nekaj krp in hlačnice so bile razparane do kolen. Mraz v votlini je bil moker in strupen. Vendar so mu bili vsi čuti napeti kakor strune. Slišal je

hropenje tistih, ki so umirali, moreče drgetanje golih teles, ki so se stezala pod grmado in nato ječanje nekoga čisto pri polici.

— Zvezde padajo z neba, zvezde pa-a-da-jo-

— Kajžar je otrpnil, toda čeljusti so mu šklepetale. Roka se je stegnila na polico in na golo telo se je ujel svit ognja. Brez pomisleka, v strašni grozi je stegnil roke in zgrabil za prste.

— Hitro, da naju kdo ne vidi od zgoraj.

Zdaj šele je videl, da je fant komaj zrasel iz otroka. Suho telo se je zvrnilo na mivko in šepetal.

— Zvezde padajo in gore na smrekah. Na smrekah, na smrekah.

Odsev ognja na steni žrela so pokrile sence in takoj nato je toča krogelj pričela sikati na dno. V grozi se je Kajžar še bolj pomaknil v temo in za roko vlekkel s seboj blodnega neznanca. Rov se je zožil in v ostrem kolenu zavil na levo. Kajžar je tilp z roko — tu je bila stena.

— Počakati morava — je šepetal. — Zdaj škropijo tiste, ki so bili še na pol živi.

— Asperges me hysopo...

Neznanec je pel, kakor je Kajžar včasih slišal župnika v cerkvi.

— Kdo si, siromak? — je šepnil.

— Clericus, amice.

Kajžar ga ni razumel, le strašna groza ga je obhajala. S silo je potisnil neznanca na tla in ko sta sedela drug poleg drugega, je slišal šklepetanje njegovih čeljusti.

Pod polico, kjer sta pred hipom sedela, so se raztreskavale bombe in zublji modrikastega ognja so zasvetili in ugasnili v strašnem poku.

— Quare fremuerunt gentes...

Blodni neznanec je spet pričel peti in Kajžar mu je z dlanjo zaprl usta.

— Molči! — je siknil.

Takoj je obmolknil in zdaj je bilo slišati spet samo njegovo strašno šklepetanje. Niso več streljali v jamo in z grmade trupel ni bilo več ječanja. Skozi hladni zrak je prihajal vonj cureče krvi. Stisnjena drug k drugemu sta pričakala dan, ki je počasi vstajal iz gostega smrečja in se šele čez dolgo prevesil čez škrbinasto žrelo.

— Ostanj tukaj — je rekel Kajžar. — Pojdem pogledat.

Plazil se je proti polici. Visoko zgoraj je videl nazobčan krog neba. Ko je z očmi premerjal višino, ji je prisodil svojih deset metrov. Morda za spoznanje manj. Stena širokega žrela je bila spodaj gladka, le zgoraj je bila razčlenjena s policami in škrbinami. Tam bi se dalo plezati.

Dobri dve lakti pod polico se je začela

grmada trupel. Bombe so do kraja zmaličile obraze, trepetaje je polzel po njih in jih skušal prepoznati. Nobenega ni mogel. Strjena kri je bila nakopičena v ostudne bule. Pričel se je umikati. Cutil je, kako mu jezik debel leži med razbitimi zobmi.

V rahli, mokri svetlobi je videl neznanca. Sedel je v glini skoraj popolnoma gol in čeljustne kosti so mu štrlele naprej kakor mrliču.

— Sancta Maria, Mater Dei, ora pro nobis peccatoribus, nunc et in hora mortis nostrae... amen, amen, amen.

Hotel je kričati, toda iz suhega telesa je prihajalo samo sunkovito, hripavo čenčanje.

— Kaj bi rad? — je plašno goltnil Kajžar.

Zdaj šele se je sedeči zasukal. Velike oči so bile motne in vroče.

— Vodo — je sihnul.

Kajžarju se je zdelo, da prihaja k pameti.

— Aquam vitae aeternae. Benedictus, benedictus.

Zmedlo se mu je, je pomislil, toda zdaj je krčevito hrepenel po istem kakor blodnež. Voda. Pričel je stikati po steni, počasi s prsti polzel navzdol, da bi kje ujel vsaj majhno kotanjo. Nekje je voda morala biti, zakaj stena je bila vlažna. Toda na tej strani ni našel ničesar in neznanec je pričel lizati skalo.

— Počakaj, morda najdem kaj na drugi strani.

Prav pri kolenu rova je našel vdolbino široko za dobro perišče. Bila je polna in s prsti je čutil, da neprestano teče preko roba in po steni navzdol. Vrnil se je in potegnul neznanca kvišku.

— Našel sem vodo. Pridi in pij.

Pritisnil ga je k steni in mu naravnal usta.

Pritisnil ga je k steni in mu naravnal usta.

— Ne spij vse. Pusti jo še meni.

Obupno mlaskanje se ni ustavilo in ni ga upal odtrgati. Kakor netopir je visel ob temnem kropilčku in žvižgaje je vlekkel vodo skozi zobe.

Ko je prišel na vrsto Kajžar, je moral zadnje ostanke s prsti phati v usta. Bila je hladna in dobra. Moral bo pač počakati, da se bo spet natekla po kapljah. Popoldne bo morda kotanja spet polna.

Sedla sta nazaj in nihče ni spregovoril besede. Stožec svetlobe je padal na mrtve in osladen duh po strjeni krvi se je kakor motna sopara dvigal proti polici.

Neznanec je zaspal, toda Kajžar je gledal samo v svetlobo, ki je padala v glo-

bino. Kakor hitro je zaprl oči, je imel pred seboj vse oprijemke, ki jih je opazil na steni žrela. Zgoraj bi si nekako pomagal, toda kako priti do škrbinaste stene?

Zdaj šele je čutil, da je prešla prva omama, ko je bil vesel, da je še živ. Morda bi bilo bolje, da bi ne bil. Ko bi bil stisnjen med grmado krvavih, trdih trupel, bi bilo vse mimo. Zdaj mu je življenje ujetu v skobec podzemne jame in za družino ob počasni smrti bo imel norega človeka, ki govori latinsko in poje bilije.

Nato je tudi sam zadremal. Ko se je prebudil, so bila trupla pod polico že v mraku. Po kolnih je lezel proti robu. Nebo zgoraj je bilo rdečkasto.

Skopal se je pokonci in odšel h kotanji. Spet je bila polna. Pil je v dolgih požirkih in s prsti zadrževal kaplje, ki so mu drsele na brado. Ko se je vračal nazaj, je slišal brnenje, užgale so se luči in svetloba je znova ožarila žrelo. Takoj nato je od nekod pljusnilo kričanje in v istem hipu se je že zagnal proti neznancu, ki je vstajal.

— Ne premakni se! — je siknil. — Spet so tukaj.

Stisnil je glavo med ramena in s prsti pričel orati po mivki. Med kričanje so se zadržali prvi strelji, prvo truplo je treščilo skoz stožec svetlobe in udarilo ob mrtvo grmado kakor ob vodo. Kajžar je s prsti mašil ušesa, sline so mu vrele čez ustnice, toda telesa so v enakomernih presledkih padala mimo police, razkrečena, nekatera tiho, nekatera z ječanjem in prostor je spet polnilo tisto strašno gomazenje, ki ga je že tako dobro poznal. Zadnje, krčevito stezanje rok in nog, napenjanje prsnih košev, ki jih je polnila kri, grgranje dušičnih, ki so bili pokopani pod drugimi.

Kakor bi odrezal je streljanje prenehalo in močna luč je svetila naravnost na dno. Na vrhu drgetajočega kupa je klečal gol človek, na širokih ramah je imel z žebli pribite poročniške epulete. Majal se je, glava mu je visela nazaj in Kajžarju se je zdelo, da se hoče dvigniti. Sikajoč plaz krogel mu je spodbil kolena, padel je na obraz in brez trepetja otrpnil.

Od zgoraj je bilo slišati krohota:

— Gospod poročnik, kako?

Na vrsti je bil nov kamion. Mitralske je hrzal, vmes so visoko pele brzostrelke. Kajžar je stiskal oči in tiščal ušesa. Tišča! jih je tako krčevito, da je slišal bitje vsake žile in da si je odrl skorjo na licu. Kri mu je pričela kapati na prsa. Vendar se ni upal premakniti, bil je kakor struna napeta od stene do glinastih tal.

Ko je po dolgem času počasi in s strahom odmaknil prste od ušes, je njegov

pretrgani duh ujel tišino. Zgoraj so spet goreli ognji, toda govorjenje je prihajalo do dna kakor šepetanje.

— Domine, ad te clamavi — je kriknil neznanec. Kajžar mu je s tako silo položil dlan na usta, da je neznančeva glava udarila ob steno. V hipu se mu je zasmilil.

— Ne smejo vedeti, da živiva. Zakaj nisi tiho?

— Če jaz ne bom govoril, bo spregovorilo kamenje — je še vedno zanešeno jecljal. Toda ni več vpil.

Noč se je pogreznila v žrelo. Velika svetloba je ugasnila, na steni so jezicali samo še odsevi majhnih ognjev, ki so morali goreti blizu brezna.

— Jutri bova morala poskušati priti iz votline. Čutiš smrad? Čez en dan ne bova imela več moči, da bi se sploh še mogla dvigniti.

Iz teme ni bilo odgovora.

— Po moje je bil to zadnji transport. Toliko nas vendar ni bilo.

Tema in neznanec sta še vedno molčala.

— Ali me slišiš?

— Eliji je krokar prinesel hlebček kruha v puščavo.

Ni vedel ali neznanec govori iz zdravega razuma ali iz blodnje. Toda vesel je bil, da je v temi govoril človeški glas. Bil je šibak, hripav in pretrgan, toda človeški je bil.

— Če do jutri ne prideva ven, bova ostala za vedno tukaj — je rekel. — Z dnevom si morava natančno ogledati steno in z mrakom začeti plezati. Nekaj grmičev sem opazil.

Sam sebi ni verjel, toda v temi je vendar upal, da je kje vsaj nekaj, kjer bi se lahko oprijel. Neznanec je trmasto molčal, nato sam od sebe vstal in tipal proti kolenu rova, kjer je bila vdolbina z vodo. Zdaj ga je pustil pri miru in komaj zaznal, da se je vrnil in se zleknil v mivko.

Ko se je pričelo daniti, je Kajžar začutil, da se na vrhu brezna zbirajo ljudje. Nori neznanec je spal. Legel je na trebuh, se čisto sploščil h glini in se tako potegnil do konca police. Slišal je glasove, ne samo od tiste strani, kjer je bila poseka, temveč tudi od druge. Nekdo je pričel nabijati s težkim kladivom. Skušal je ujeti zvezo strganih stavkov, ki so mu prišli do ušes in ugibati, kaj bi mogli zgoraj početi.

Nenadoma mu je prišlo na misel, da hočejo minirati rob žrela in zasuti votlino. Misel je rodila grozo, pričel se je ritenski umikati, dokler ni zadel ob neznanca. Zbudil ga je, zgrabil pod pazduho in začel dvigati.

— Čuješ, zasuli naju bodo. Morava nazaj, za ovinkom naju kamenje ne bo doseglo.

— Zvezde bodo padale z neba in luna ne bo dajala svoje svetlobe...

Še nekaj je žlobudral, toda Kajžar ga ni razumel.

— Ne čvekaj! — je kriknil.

— In illo tempore...

Kajžar ga je s silo vlekel po glini, otipal koleno in potegnil blodneža navzdol. Dlje nista več mogla, tam je bila stena. Toda neznanec ni hotel mirovati, pričel se je otepati Kajžarjevega pritiska in riniti nazaj. V istem hipu je prva eksplozija zamajala votlino in grmenje je napolnilo prostor. Kajžar se ni več menil za blodneža, tiščal je glavo v glino in se z nogami upiral v steno, kakor da jo hoče obdržati. Druga eksplozija, tretja, četrta, bobneč slap skalovja je padal navzdol in dim je prekril votlino. Nato se je votlina potresla še enkrat in sredi bučanja je Kajžar imel občutek, da je zasulo tudi rov.

Takoj za tem je nastala tišina. Vanjo je od nekod pršil droben plaz peska.

— Z višine je Bog položil svoj prst v brezno in ga pregradil. Močen je Bog Jakobov, kdo bi se bal? — Bilo je hripavo petje blodneža.

Kajžar je bil v hipu na kolenih, toda vseeno je bil preslab, da bi se ob pravem času priplazil iz rova. Ko je dosegel koleno, je mogel samo še videti, da se je blodnež spustil čez sigasto polico. Brezno je polnilo drevo.

Hotel je krikniti, zarjuti, toda samo z muko se je še priplazil do roba. Bil je prepozen, blodnež se je opotekal po dnu in bil samo še dva koraka od okleščenega debela.

Nato ga je videl lezti. Krčil se je in stezal kakor bela gosenica, komaj se je premikal. Potem je nenadoma obstal. V kopal je sedel na smreki in lovil ravnotežje.

Na robu brezna so se pokazali ljudje.

— Eden je še malo živ, poglej ga. Požegnaj, hudiča belega!

Brzostrelka je pričela drdrati, nato še druga. Samo za hip je blodnež še sedel, nato se je sklonil naprej, roke so mu omahnile in odlepil se je od debela kakor ptica.

Kajžar je slišal tlesk ob kamenje.

Zdaj šele se je pričel pomikati nazaj, zakaj prva bomba se je raztresčila onstran debela. Vlekel se je do rova in se ustavil ob kotanji z vodo. Pil je in voda mu je tekla po bradi in po prsih. Zdaj je bil sam in za enega bo vode dovolj.

V jamo je treskalo brez prestanka. V Kajžarju je lebdela samo ena misel: nocoj ne bodo več streljali. Zasuli so jo, jamo so zasuli.

Nato se je zleknil po rovu, v lobanji je samo še nekaj razbijalo, toda misli ni bilo nobene več.

Ko se je prebudil, je z roko udaril ob stran. Nikogar ni bilo. Obrnil se je na trebuh in pričel lezti. Motna misel mu je ujela drevo. Bog ve, do kam seže?

Lezel je do police. Vedel je, da mora lezti. Jutri ne bo mogel več, semo še danes. Razbita stena žrela je bila mračna, nikjer ni bilo odseva ognjev. In tudi če bi bili, lezti more samo še danes. Polica je bila zdaj ravna z ruševinami in tam je bilo črno deblo z okleščenimi vejami.

Z višine je Bog položil svoj prst v brezno in ga pregradil.

Morda norec niti ni bil nor, je pomislil.

Okobalil je deblo in se pričel premikati. Zdaj je bilo vseeno, moral se je premikati. Po pedeh. Držal se je vej in počival in nato spet lezel. Moral je lezti danes, jutri ne bo mogel več.

Od konca razbitega vrhača do trave je bilo še dva metra. Bila je tema, toda skala je bila bela in jo je dobro videl. V njej so bile ostre škrbine in bose noge bodo imele dovolj opore.

Prevrnil se je preko, zemlja je še vedno dišala po ognjih, ki so sinoči goreli. Po vseh štirih je lezel do prvega ugaslega pepela. Z roko je grebel po gibki sivini. Ob očrnelem štoru, ki ni zgorel do kraja, je bil ožgan krompir in črn, na pol zgorel krajec vojaškega komisa.

Goltal je in čutil, da mu iz dlesni teče kri. Vendar je jedel naprej. Na smrekah je visela noč in vedel je, da bo tam nekje lahko spal. Še se poznajo odtisi koles tovornjakov in ti mu bodo ob zori pokazali smer. Tam nekje je Kočevje in za Kočevjem gre zemlja še naprej.

Jutri bo hodil, hodil, hodil...

rdeče kamelije

NOVELA

LOJZE NOVAK

Nekoč sem pisal zgodbo o sreči. O tihi in veliki, ki se spočne v sanji in umre v trdi in hladni vsakdanjosti. Zgodba ni ugajala. Tiskarna mi je vrnila rokopis. Sedaj leži v predalu in počasi pada raz mrtvo sanjo prah časa, ki neslišno, vzdržno in brez prestanka polzi preko zgodbe. Zdaj se sprašujem, zakaj je sanja tako krhka, tako močna in šibka obenem, tako topla in hladna, tako lepa in nemogoča, tako svetla, polna sonca in luči in bolesti...

Čutim kako izhlapeva čas. Čutim kako umirajo sanje. Kako se podirajo tihi in veliki načrti.

Sanja.

Čas.

Prostor.

Sklanjam se nad tihi obraz, nad tiho in sveto obličje sanje.

Strmim skozi odprto okno v pampo, ki se nema in tiha v večeru razteza široka pod senco Južnega križa, valovi v tihem miru noči in mi baja tihe zgodbe o sanji, o sreči...

Pampa.

Ravan, ki v neprenehnem porajanju in odmiranju spočenja in pokopava tiha življenja, navidezno mirna in nepremična v širini daljav in globini prostora, nema priča velikih dogodkov in silovitih spopadov ljudi za obstanek, v borbi s časom in prostorom in v nenehnem iskanju, pehanju za srečo.

Pampa skriva čudovite zgodbe. Često neverjetne. Včasih nerazumljive. Toda polne tihe in velike ljubezni, tople in pristrčne iskrenosti.

Nekoč sem pisal zgodbo o pampi.

Brali so jo kritiki. Mojstri pisane besede.

Obsodili so jo na molk.

Zakaj?

Vprašanje ostaja odprto.

Odprto kakor na stežaj odprta vrata, ki se ne dajo zapreti.

Kajti molk je glasnejši od zvoka.

Molk je obsodba krivice. Gori v času, tli v pozabi, se širi nad glasno zvenečo be-

sedo velikih govornikov in modroslovcev, ki slutijo kako krhka je sodba, kako plehka teorija in iskana korist. Slutijo, kako padajo kipi, ki so jih bili postavili na pozornico, hoteč ustvariti videz veličine...

Toda čas nevzdržno polzi preko dogodkov. Preko glasnih besed. Preko pampe, ki tiha in velika plapolja v molku, ki se pne kakor široka, na stežaj odprta vrata, ki se ne dajo zapreti.

Zdaj, ko v večeru strmim skozi okno, slutim bližino pampe, ki se nepremična boči preko časa in prostora in molka. Slutim bližino Števana Kereca, starega, že pokojnega župnika Jerneja in nešteti drugih, ki bajajo zgodbe naših ljudi, polnih vere in ljubezni, ki kljubujejo kakor neomajani jagnedi v pampi, tihi in nemi mejniki med časom in brezčasjem, med molkom in praznimi glasovi plehkkih besed.

Plehkkih besed sem rekel.

In besed je tisoč krat tisoč, kakor je tisoč krat tisoč nepotrebnih glasov in praznih bajk in neizsanjanih sanj.

Čutim to resnico.

Včasih je nisem razumel.

Si župnika Jerneja poznal?

Starega, sivega župnika, ki je z mladostno silo krotil pampo. Bedel z vetrom zave-rovan v senco Južnega križa, premeril razdalje daljav pampe, krstil za življenje komaj rojena življenja, tolažil in lajšal bolest, dvigal desnico v znamenju križa in molil in delal ves star in siv.

„Ego te absolvo...“

„Ego te absolvo, Števan Kerec. Jagned v pampi, velik in močan, nebogljen in majhen v svoji samoti... Trda je bila tvoja bolest, a oči, mehke so bile tvoje oči, ko sem jih zaprl za življenje... In ti, Flisarjeva mati... Ego te absolvo... Gorela si tiha, skromno si živela, a tvoja moč je reševala. In rešuje v neizmernosti pampe, v širini prostora, ki se pne iz globine neba, povsod kjer so živeli in umirali naši ljudje, slovenski jagnedi v pampi. Nemi in silni. Močni mejniki, ki segajo preko časa in prostora in se pne v bodoče spočetje rodov kakor tihe in dobre roke...“

Zdaj, ko strmim v noč, ko slutim širino pampe, ki drhti pod senco Južnega križa, mislim na pokojnega župnika Jerneja. Vidim ga, kako meri razdalje, kako črta smeri, kako hodi po neizhojenih stezah in moli in dela in tolaži in rešuje. Njegova pota se pno na vse strani. Nimajo meja. Segajo iz večnosti v čas, iz časa v brezčasje. Spominjam se njegovih zadnjih besed. Poslednjih v času.

„Hodil sem stezo. In odkril sem, kako močna je vera. Kako silna je domovina. Širi se, raste v daljo. Njen klic poje iz dalje. Ko vidiš ponosne jagnede v pampi, slutiš košček domovine in ne veš, kje začne pampa in kje je meja domovine. Osvaja nas pampa z vso silno širino svobode, osvaja nas domovina z vso silo svoje bolesti in trpke žalosti slovesa. Vse je zgneteno v silnem hrepenenju in veri, in plapola v času in prostoru...“

V vetru, ki plahuta preko pampe, je glas pokojnega župnika Jerneja. Kakor da stopa preko pampe in meri samotne steze in išče svoje. Kam ga pelje pot? K staremu Števanu Kerecu? K Flisarjevi materi? K ponosnemu gaucho Hidalgu? Ali sledi stezo Prelcu v njegovem strastnem iskanju miru? Kam vodi pot mojega dobrega starega znanca? Kam je usmeril korak?

Slutim njegovo bližino.

Bliža se. Počasi stopa preko pampe.

Še v smrti, že zdavnaj je prestopil ločnico med časom in brezčasjem, mi je blizu. Prihaja neslišno, vasuje pri meni in mi baja stare zgodbe naših ljudi. Kakor nekoč. Samo z eno razliko: Nekoč sem ga videl. Zdaj ga samo slutim. Nekoč je govoril z glasno besedo, pa je često nisem slišal, ne razumel tako glasno in razločno kot danes, ko je njegova beseda zavita v molk in brezčasje.

Nisem rekel zastoj, da je molk glasnejši od zvoka. Tudi nisem napisal zaman, da je molk kakor na stečaj odprta vrata, ki se ne dajo zapreti.

To je življenjska modrost župnika Jerneja. To je izročilo, ki mi ga je zapustil, ko sva se poslednjič srečala v času in kramljala. Vselej, ko se spomnim nanj, vselej, ko zaslutim njegov glas v vetru, ki veje preko pampe, odprem njegov dnevnik in listam porumenele liste. Tako se pogovarjava. Povračava se v pampo, v širino ravnji, med najine znanca, ki jih ni več, pa še vedno žive v spominu, ker rastejo iz molka, stopajo iz ozadja na pozornico, ki se pne kakor most med časom in večnostjo, skozi širino odprta vrata, ki se ne dajo zapreti.

V večeru je ugasnilo sonce, ki veliko in žareče roma preko pampe. Senca Južnega križa je padla v molk. Samo veter je pel svojo pesem o daljavi širin, o širini svobode, ki plapola nad pampo. V njem pa je odmeval glas starega župnika Jerneja. Z nevdržno silo so se povračali spomini. Med njimi tale zgodba, tiha in skromna zgodba o rdeči kameliji, ki mi jo je nekoč povedal.

Sredi pampe, oddaljen od ljudi, od naselij razpada star rancho. Stoji na vzpetini nekaj metrov višji od ravnji, ki ga obkroža. Obdaja ga ozek vrt, ograjen z močno živo mejo, ki se je bohotno razrastla tekom let, odkar je umrl Jurij Bodanec.

Kdo je bil Jurij Bodanec?

Župnik Jernej mi tega dolgo ni povedal. Bil je skop v besedi, ko je pogovor nanese na Jurija Bodanca.

Ko sem bil pred leti na obisku v pampi, sem se ustavil za nekaj dni pri župniku. Naredila sva nekaj sprehodov. Med drugimi naju je pot zanesla mimo Jurijeve domačije.

Vrata so padla s tečajev, okna so visela zveržena pod nemimi odprtini v stenah, iz tal je zrastle trava, ki jo je pojil dež, ki ga rešetasta streha ni mogla več vzdržati. V kotu je stalo ognjišče. Nad njim je še vedno visel začrnel bronast kotel, pod njim na ognjišču razmetani krožniki, žlice in vilice, noži, mate in bombilla. Celo nekaj zavitkov. Morda moke in sladkorja, ali yerbe. Samo ognja je manjkalo. Tihega plamena na ognjišču. Sredi prostora je samevala velika, iz surovih desk zbita miza, okrog klopi, v nasprotnem kotu ležišče. Nad njim slika mlade ženske. Vrt okrog ranča popolnoma prazen, brez grmovja in drevja, razen kamelije tik pred vhodom, posute z velikim, široko vzcvetelim rdečim cvetjem.

Ko sva z župnikom vstopila, se je odkril, kakor da je stopil v svetišče. Imel sem občutek skrivnostne lepote, ki je vela vsepovsod.

„Tukaj je živel Jurij Bodanec,“ je rekel župnik.

Počasi je sedel na staro klop in se naslonil na mizo. Nato je molčal. Njegov molk je napolnil z zagonetno senco tisto svečano skromnost prostora. Zunaj pred vrati je veter zibal veliko rdeče cvetje kamelije. Slika mlade ženske na steni je ždela zavita v molk, prah je pokrival od časa obledelo podobo, tako, da so komaj zaznatno izstopali obrisi lepega obličja. Ko sem se pozorneje razgledal, se mi je za-

zdelo, kakor da je pogled na sliki romal skozi vrata in božal rdeče cvetje.

V župnikovem molku in v svečanem somraku skrivnostne zanemarjenosti prostora, se me je polastilo čudno občutje tihe, daljne drame, ki se je neslišno odigrala v času in prostoru. In zdaj, kot da se je v tihem prelivanju vetra in sonca in senc odigravala pred nama.

„Kdo je bil Jurij Bodanec?“ sem vprašal župnika.

Župnik je brez besed vstal in me povabil s pogledom.

Sledil sem mu na drug konec vrta, ki je obkrožal rancho. Župnik je nemo pokazal na skromno kamenito znamenje s križem na vrhu, ki ga je preraščal osat.

„Odstrani osat“, je dejal župnik.

Vrnil sem se v rancho in poiskal star zarjavel nož.

Posekal sem osat.

„To je njegov grob. Stojiš na blagoslovljenem koščku pampe. Blagoslovil sem ga za njegovo poslednje domovanje.“

Tako mi je rekel župnik Jernej. Potem je vzel nož in jel previdno čistiti gomilo.

Med tem sem bral na znamenju:

Tukaj v Gospodu počiva
slovenski rojak

JURIJ BODANEC

* 5. 5. 1920

† 14. 10 1955

Župnik je počistil gomilo in pokleknil. Nato se je zatopil v tiho molitev. Na skrivaj sem ga motril. Opazil sem v njegovih dobrih, starih očeh solzo. Tiho solzo starega župnika Jerneja, ki je poznal bol in gorje, žalost in veselje, pa je vedno vse to znal skriti pod tiho svečano dostojanstvo.

„Kdo je bil Jurij Bodanec?“

V meni je rastlo tiho in svečano razpoloženje skrivnosti, ki je nisem poznal. Potem sem pustil župnika samega in se vrnil v rancho. Obrisal sem prah raz steklo, ki je varovalo sliko mlade ženske. Mehke poteze obličja so se prelivale v tiho zasanjane oči, ki so romale v daljo, kakor polne velikega pričakovanja. Potem sem opazil pod sliko posvetilo, pisano z lahko žensko pisavo. S težavo sem prebral od časa obledele vrstice:

„Juriju z veliko hvaležnostjo za pozornost. Rdeče kamelije so zame vedno tiho, skrivnostno doživetje velike sreče...“

Zazdelo se mi je, da so oči mlade ženske na sliki zažarele močnejše, zasanjane v tiho veliko pričakovanje. Veter v pampi je zašumel glasneje, zaškripala so stara vrata, zašklepetale so razbite šipe v strganih oknih in v starem grmu kamelije je svečano zašumelo, kakor šepetajoči pogovor dveh duš, ki se pogovarjata z vetrom. Rdeči cvetni listi odcvetelih kamelij so se vsuli v travo, kakor težki, rdeči rubini. Molk je zazvenel v tiho oddaljeno pesem vetra in pampe, in v srcu sem začutil trdo bolečino. Nenadoma sem se počutil čudno utrujenega, strašno potrtega in v širini molka in daljne pesmi vetra in pampe, kakor ujet v nerazumljivo odrvenelost časa in prostora, kjer je vse kakor ohromelo. Še sanja, še tiha in skromna sreča, v daljo romajoč in zasanjan pogled mlade ženske na sliki, molčeč napis na spomeniku Jurija Bodanca in tiha molitev starega župnika Jerneja. Kakor, da sem se nenadoma znašel sam sredi pampe. Sam na ločnici časa in brezčasia, sam sredi boleče nerazumljive in skrivnostne igre življenja in časa, sam z neznano boleščjo in sanjo o sreči. Sam.

Kam s sanjo?

Kam s hrepenejem?

Kam?

Zmotil me je župnik, ki se je vrnil. Molče je sedel za mizo. Šele čez dolgo časa je položil predme besedo.

„Nekoč sva sedela tukaj z Jurijem. Vselej, ko sem se ustavil, je imel navado, da mi je postregel s kozarcem dobrega, pristnega vina. Bil je krasen človek. Stal je kakor razbičan jagned sredi pampe, sredi samote, sam s svojo bolečino. Nad njim je trepetala kakor kragulj z razprtimi kremplji groza krivice, ki jo je doživel. Groza neizsanjane sanje o topli, tihi sreči...“

Obmolknil sem za hip.

Izkoristil sem molk in ponovil vprašanje:

„Kdo je bil Jurij Bodanec?“

Župnik Jernej se je zastrmel vame. Opazil sem senco bolečine, ki mu je počasi padla preko obličja. Zaslutil sem, da se je boril sam s seboj. Potem je nenadoma preseknil molk.

„Prav. Povedal ti bom njegovo zgodbo. Zgodbo človeka, ki je živel in trpel, žrtev zločina, ki ga ni storil. In z njim njegova žena in otrok. Spletka je potegnila med njimi nepremostljiv prepad. Ločila jih je v času.“

Spet je utihnil župnik. Kakor, da se je

boril z neveselo mislijo, ki boli, ki je težka kakor živo oglje v dlani.

„To je v bistvu preprosta zgodba“, je nadaljeval.

„Tiha tragedija nešteti ljudi, ki je v molku nosijo v dušah. Ena izmed tisočih zgodb, ki gredo skrite preko časa in prostora. Jurijeva zgodba je podobna neštetim. Neštetim, ki so nam daleč, ki jih ne poznamo, ne doživljamo z njimi, čeprav je v njih prav toliko bede, tihe in velike bolečine, žalosti in samotnih solza, kakor v njegovi. Jurij mi je bil prijatelj. Človek plemenitega značaja in močne volje. Znal je nositi svoj križ. Vdano in molče. Človek, ki se je v molku boril s svojo boleščjo. Samoten igralec tragedije, ki se je odigrala v davno umrlem času. In živel v utripajočem spočenjanju in umiranju slehernega trenutka, poslednjega hipa časa, ki je polzel kakor veter med njegovimi prsti, se zgubljal kakor dim izgorelega kadila in puščal samo opoj preteklosti. In prav iz tega opoja, iz te opojne preteklosti, v kateri je bila zakoreninjena njegova vera, je črpal moči. Ko sem ga prvič srečal, je bil na robu obupa. Kakor sem rekel. To ga je rešilo. Namreč daljni opoj minulih dni čiste in plemenite ljubezni. Tam sem zastavil svojo vlogo duhovnika. Tam sem začel bitko za samotno dušo, ki se je pogrezala v obup, visela nad prepadom. V Jurijevih mislih je glodala skušnjava samomora. Potem, ko sva postala prijatelja, mi je počasi luščil iz preteklosti svojo zgodbo. Polagal je predme kakor zrno do zrna svojo bolečino. Tako je nastajala slika. Slika tihe in boleče lepote.

Zakaj je lepota boleča?

Zakaj boli?

Zakaj je često v nedolžnem smehu spočeta trda bolečina?

Zakaj je v svetli besedi tema obupa?

To so bila njegova vprašanja.

Njegova tipanja za rešilno bilko, ko se ga je pollaščal obup.

Počasi sem mu podal roko, počasi sem ga vodil iz teme obupa. Čez določen čas sem opazil, da je obesil pod njeno sliko razpelo. Križ, kakor v odgovor obupu, kakor rešilno brv...

Potem mi je odprl vrata na stežaj.

Nepričakovano je položil svojo zgodbo predme...“

Župnik je utihnil. Podprl si je brado z levico, z desnico pa je pisal po stari prepereli mizi. Kakor, da je beležil misli, kot da se je lovil za preteklostjo, kot da je ho-

tel ustaviti tok časa, ki je nevzdržno polzel preko dogodkov.

Po kratkem premolku je župnik pripovedoval:

„Nekako takole se je odigrala Jurijeva zgodba. To so približno njegove besede:

Bilo je leta 1942. Leto tihe strahote, ki se je počasi pollaščala ljudi. Leto sivih dni, ki so polzeli v nedogled preko pokrajine, se vpijali v srca ljudi in goreli v nemi grozi v samotnih nočeh nad Slovenijo.

Končal sem študije in ker nisem dobil službe, sem se posvetil gledališču. Od nekdanj že, je v meni tlelo nagnenje do drame. Preje sem že napisal nekaj krajših del, ki so šla preko ljudskih odrov. Dogodki zadnjih let pa so nagradili gradiva za veliki tekst. Lotil sem se dela. Študiral sem velike mojstre, hodil v gledališča. Prisostvoval sem nekoč premieri Verdijeve opere „La Traviata“. Zgodba o dami s kamelijami. Takrat sem jo prvič videl. Angelo svojo bodočo ženo. Pela je glavno vlogo. Poznala sva se pred leti mimogrede kot študenta, a so se najina pota ločila. Po predstavi sem se napotil. Pred vhomom gledališča je stara branjevka prodajala cvetje. Med drugim kamelije. Velike rdeče kamelije. Kupil sem jih šopek. Šele ko sem plačal, sem opazil, da je cvetje umetno. Podzavestno, kakor gnan od nevidne sile, sem se napotil k izhodu za igralce. Čakal sem pol ure ali morda dalj. Potem je prišla. Ne vem kaj sem ji rekel. Nisem razumel kaj mi je odgovorila, ko sem ji izročil šopek. Vrnil sem se v samoto svoje sobe in nisem mogel zaspati. Tako dni in tedne. Potem, gotovega jutra, sem dobil pošto. Nenavadno velik ovoj, na njem moje ime in naslov. Odprl sem ovitek. Njena slika velikega formata. Spodaj posvetilo.

„Juriju z veliko hvaležnostjo za pozornost.

Rdeče kamelije so zame vedno tiho, skrivnostno doživetje velike sreče...

Angela...“

V meni je ugasnil mir. Polastilo se me je svetlo, plemenito hrepenenje. Od prijatelja sem dobil njen naslov. Obiskal sem jo enkrat, spremljal v gledališče, čakal pred izhodom za igralce. Čez leto sva se poročila. To so bili veliki dnevi. Ko je postala mati, sem dobil sporočilo, da mi je umrl oče. Nemudoma sem odpotoval. Ona je ostala doma, ker je v mojem rojstnem kraju že divjala revolucija. Prišel sem v svoj

rojstni kraj. Očeta so pokopali prejšnji dan. Potrj sem se hotel takoj vrniti k ženi. Pa nisem mogel. Moje rojstno ozemlje je bilo vojaško področje. Popolnoma zasedeno z nerednimi oddelki ene izmed vojaških formacij, ki si je lastila popolno oblast. Pojavile so se potem prve vaške straže. Pridružil sem se jim. Tako sem imel večjo možnost priti do žene. Vsaj v doglednem času. Nekega jutra so nasprotniki obkolili našo edinico na položajih, globoko v notranjosti dežele, popolnoma odrezanih od naše postojanke. Držali smo, dokler nam ni pošlo strelivo. Potem smo ostali praznih rok, prepuščeni na milost in nemilost sovražniku. O pomoči nismo mogli sanjati, ker so nam pretrgali telefonsko zvezo, radijski oddajnik so nam popolnoma poškodovali. Ko ni bilo drugega izhoda, nas je poveljnik oddelka sklical v zbor. Sovražnik je obljubil spoštovati pravico vojnih ujetnikov in je zahteval predajo. Med zbranimi sem opazil brata svoje žene. Kolikor sva mogla spregovoriti, sem zvedel, da ga je doletela ista usoda kot mene. Žena mu je povedala o smrti mojega očeta in je pohitel na pogreb. Potem se je izvršila predaja. Klicali so nas po imenih in nas ločili v dve vrsti. Kar mi je padlo v oči, je bilo, da so nas samo nekatere razorožili. Dobra polovica je lahko obdržala orožje. Med njimi tudi naš poveljnik oddelka. Kazno je bilo, da smo bili izdani od soborcev. Brat mi je potem povedal, da je naš poveljnik njegov rojak in da se je od nekdanjega poganjal za Angelo, ki ga je odklonila.

Po daljšem posvetovanju med vodji nasprotnega tabora, so vse razorožene postavili v vrsto, razen mene. Poklicali so me pred poveljnika, ki mi je sporočil, da mi bodo vrnili orožje in me sprejeli med svoje vrste. Mene in vse iz našega tabora, katere niso razorožili, so nas postavili nasproti razoroženim v razdalji kakih desetih metrov.

Potem je padlo povelje.

„Na strel.“

Stala sva si nasproti z ženinim bratom. Še danes vidim njegov pogled. Poln tihe groze, poln prezira, očitkov in lahko bi rekel sovraštva, ki se je spočelo v hipu, ko je spregledal, spoznal strašno resnico. Nisem dvignil orožja. Hotel sem krikniti, povedati resnico, odvreči orožje, se pognati v beg. Pa nisem mogel spraviti iz sebe besede, nisem se mogel premakniti. Bil sem kakor ohromel vpricho strašne igre, ki sem jo moral igrati.

Edino kar sem storil, da nisem dvignil orožja. Poklicali so me iz vrste. Stal sem pred neznancem, ki me je motril. Brez

besed. Čutil sem samo, kako se je njegov pogled vpiljal vame, kakó se me je počasi pollašala trudna brezbriznost, kako je počasi izginjala, koprnela moja volja. Nenadoma mi je postalo jasno. Hipnoza. Z vso silo volje, kolikor mi je še ostalo, sem se uprl. Neznanec je takoj opazil moj odpor. Njegov pogled je postal ostrejši. Spet sem padel kakor plaho jagnje pod kremplji kragulja. Moj odpor je pešal. Vem samo, da sem ponavljal srdito, zagrizeno, sam zase, v duši:

„Ne bom streljal... Ne bom... Ne bom... Ne...“

V neznančevem pogledu pa je gorelo povelje:

„Pojdi. Ti hočeš... Ti moraš... Ti hočeš... Streljaj... Ti hočeš... Ti moraš... Dvigni orožje...“

In sem slišal sam v sebi, kakor komaj slišen oddaljen odmev:

„Ne bom streljal... Ne bom...“

Potem sem čutil, kako se je v meni rušilo, podiralo...

Stal sem v vrsti strelcev... Dvignil orožje...

Kakor nemi, daljni klic je priromalo od nekod daleč:

„Ne bom streljal... Ne bom...“

Počasi sem odmaknil prst od petelina na orožju.

Potem je padlo povelje.

Padli so strelci...

Hvala Bogu. Hvala za poslednjo, zadnjo moč, ki mi jo je dal...

Potem sem se vsedel.

Ko sem se vzdramil, sem se znašel sam sredi gozdne jase.

V dalji, nekje v hribu je gorelo. Morda tiha planinska vas. Oddaljeni kriki ljudi so se mešali med prasketanje orožja. Ležal sem v mehki, rosni travi in strmél v nebo. Bil sem strašno izmučen, v meni je drhtela neznana groza. Potem se me je polastila neznana praznota. Tiha in velika groza se je sklanjala nadme. Oči njenega brata, polne začudenja, obupa in prezira so me spremljale v noči.

„Nisem streljal. Ti veš, da nisem...“

Rotil sem njegov pogled, rotil in jokal in molil.

Ko me je hlad nočne rose nekoliko osvežil sem se dvignil in se napolnil. Taval sem dva dni in dve noči, tretjega pozno v noč sem dospel. Ko sem potrkal, mi je odgovorilo votlo bobnenje. Nihče se ni

oglasil. Pritisnil sem na kljuko. Vrata niso bila zaklenjena kot po navadi. Jih je žena pozabila zakleniti? Tipal sem za lučjo. Našel stikalnik in ga zavrtel. V dnevni sobi je bilo vse kakor pred mojim odhodom. Napotil sem se v spalnico. Postelja je bila nepritaknjena. Morda je žena šla prenočit k materi? Potem sem opazil na nočni omariči debelo pismo. Polastila se me je zmeda in tiha groza, ko sem ga odpiral. Droben listič z ženino pisavo in neke vrste časopis. Preletel sem pisanje.

„Po vsem tem, namreč, da si dvignil orožje nad mojega brata, so se najina pota brezpogojno ločila. Ne išči me več.“

Angela.“

V blazni grozi sem pograbil časopis. Ilegalni list, glasilo naših sovražnikov. Na prvi strani velika fotografija. Pod njo napis.

„Resnični slovenski rodoljubi so se uprli svojim in narodnim krvnikom.“

Obračunali so sami z zločinskimi izdajci...“

Natančneje sem pogledal fotografijo. Tam sem stal v vrsti strelcev z dvignjenim orožjem, naperjenim v daljo, tik pred menoj je ležal njen brat z obličjem visoko dvignjenim, z osteklenelim pogledom zavrtanim vame...

Kolena so se mi šibila.

Kakor v težki sanji sem se opotekal brez cilja, ne vedeč kam...

Odigral sem tragedijo, krvavo igro, ki jo je spočela človeška hudobija.

Igra se je posrečila...

Od takrat sem kakor samotni igralec za kuliso, ki hoče sam zase odigrati resnično vlogo, kakor jo je moral pred občinstvom odigrati z masko na obrazu.

Od takrat sem dejansko živel kakor za kuliso, pred katero se je odigrala tragedija. Iskal sem Angelo. Toda zaman. Potem me je pot zanesla v pampo. Edino, kar sem rešil, je njena slika. In spomin velike in tihe sreče, ki je zaprla svete oči... Zdaj gojim rdečo kamelijo... In čakam konca, ko pade zastor po poslednji potezi tragedije...““

Župnik Jernej je utihnil. Njegova desnica je nemo tavalala po stari razpadajoči mizi. V očeh, v sivih, dobrih očeh pa je gorela tiha solza.

Molk se je turobno pretakal med nama. Zunaj je pel veter svojo večno pesem pampi in soncu in nebu in zvezdam, ki tavajo v globini neba. Senca Južnega križa se je

sklanjala nad ravan. V starem grmu rdeče kamelije je skrivnostno vršelo listje, in cvetje je gorelo kakor težke kaplje sveže krvi. In ko so se vsuli odcveteli venčni listi v travo, se mi je zazdelo, da je njena slika na steni oživila. Kakor da je izstopala iz okvirja, kakor da so oživele besede v zvok, ki jih je pred leti njena roka napisala pod sliko v posvetilo.

Dvignil se je župnik Jernej. Težak in star je bil v tistem hipu njegov korak. Utrgal je velik svež cvet kamelije in ga položil na Jurijev grob. Velik je stal pred menoj, ko je po zraku začrtal znamenje križa.

Potem sva se napotila.

Brez besed. Stopala sva preko pampe. Od časa do časa sem se ozrl. Kakor veliko črno okno v že davno umrli čas, pred katerim gori kakor plamenica veliko rdeče cvetje kamelije, so strmela v pokrajino na stečaj odprta vrata Jurijevega ranča.

Kakor na stečaj odprta vrata molka, ki se ne dajo zapreti...

Šele v župnišču, ko sva sedla za mizo, je župnik pretrgal molk.

„Ko sem zvedel njegovo zgodbo, sem po Rdečem križu iskal njegovo ženo. Imel sem resnico. Pretekla so leta. Nobenega odgovora, Jurij Bodanec je hiral. Počasi, počasi ga je pampa vpijala vase. Počasi je lezel sam vase, nazadnje je obležal. Ko je zaslutil, da mu pešajo poslednje moči, mi je izročil šop papirja. Rokopis. Tragedija.“

Rdeče Kamelije, drama v treh dejanjih.

Tragedija naše polpretekle dobe, tragedija našega človeka v pampi.

Rdeče kamelije...

Resnična zgodba njegovih poti skozi čas.

Prosil me je, če nanese prilika, naj izročim Angeli, če bi jo slučajno mogel najti.

Med tem je prišel odgovor. Angela, njegova žena, mi je odgovorila po Rdečem križu. Igra se je razkrinkala. Eden izmed žrtev, se je rešil. Šele pred kratkim ji je sporočil resnico. Šele čez leta, ko je Juriju že skoraj izhlapel čas. Med drugim, da je na poti v Argentino.

Jurij pa mi je ugašal. Počasi, počasi...

Hotel sem ga prepeljati v bolnišnico, pa ni hotel. Tudi zdravnik mi je odsve-toval. Umril bi na dolgi poti preko pampe. Sicer, pa mu ni preostajalo več dosti življenja. Kvečjemu dva tedna. Zahrbna bolezen se je polastila že srca...

Najtežje pa me je čakalo, kako ga pripravi na veselo novico. Nenadoma brez uvoda? Ali počasi v nekaj dneh? Časa

nisem hotel zgubljati. Zakaj bi mu krajšal drobne hiše sreče? Svetoval sem mu, naj bi spremenil konec drame. Pripovedoval sem mu resnico. Kako prihaja žena, kako se je razkrinkala igra... Ko se je oprijel ideje, sem mu namignil, da je to resnica...

Kaj bi storil, kaj bo storil, ko se bo to zgodilo?

„Mirno bi zapri oči, mirno zaspal, bil bi naj srečnejši človek na svetu...“

Potem sem mu povedal naravnost.

Sprejel je mirno veliko novico in z veselo in svetlo lučjo v očeh.

Dal sem mu njeno pisanje, prebral ga je in poljubil. Potem je sklenil roke na prsih, med prsti je pestoval njeno pisanje kakor relikvijo. Zastrmel se je skozi na stežaj odprta vrata v grm rdeče kamelije. Njegove oči so bile čudno mirne, velike in svetle. Strmele so v daljo. Kakor da so zaslutile bližino davne in tihe pomladi, polne luči in tihe in velike, v daljo hrepenče sreče. Naslednjega jutra, ko je sonce veliko in svetlo gorelo nad pampo, je stegnil desnico.

„Vidim jo... Angela... Angela...“

Dvignil sem desnico in začrtal nad njim znamenje križa...

Jurij Bodanec je ugasnil.

Vrnil se je v njeno toplo bližino.

Srečali so se vsi trije, tam daleč v pampi, ko je sonce, veliko in vroče, raztresalo tiho zlato luč na rdeče kamelije, ki so cvetele v molku pred široko odprtimi vrati, odkoder je strmel Jurij Bodanec nem in tih z nasmehom sreče na ustih. Njegov pogled je romal v daljo, v širino svobode pampe...

Stari župnik Jernej si je obrisal oči in čez čas komaj slišno dodal:

„Njegova žena je prišla s sinom nekaj dni po njegovem pogrebu. Potem sta odpotovala. S seboj sta pa vzela rokopis. Zgodbo o Rdečih kamelijah...“

*

Pisal sem zgodbo. Skromno zgodbo po pripovedovanju pokojnega župnika Jerneja. Zgodbo, eno izmed tolikih, ki jih skriva pampa. Zgodbo našega človeka na poti preko časa.

In slutim bližino teh ljudi...

Slutim veliki in sveti molk, ki kraljuje nad pampo, se pne preko časa in prostora. Molk pampe, kakor na stežaj odprta vrata, ki se ne dajo zapreti...

TIHO UGAŠA DAN

Tiho ugaša dan.
Naša vas ob Savi sameva.
Rdeča streha zvonika
v njenih valovih odseva.

Hiše potisnjene k bregu,
mežikajo si vdano.
Po izbah in po kamrah,
je z opojno srečo nastlano.

Vsa zlata čepi Šmarna gora,
Grmado drži za roko,
tako blizu Triglav,
a zvezda tako visoko.

Težko čakam večera,
posedam na pragu tujine.
Z veliko svetlo roko
večer mi sipa spomine.

ČAS OB TRGATVI

Oblaki kot kuštravi janci
preko neba se podijo,
vetri, zaljubljeni fantje,
brezam v lase se lovijo.

V bregu mežikajo okna,
okna vinskega hrama,
Bog sam blagoslavlja gorice
in vince z obema rokama.

Težko vlečejo voli,
zemlja se vdano udara,
nebo se kot srce dekliško,
za srečo neznanu odpira.

Sanjajo naše gorice,
klopotec drobi jim vesele,
dokler se pesmi njegove,
ne bodo med sanje ujele.

PODAJ MI ROKO

Podaj mi roko, brat moj!
Ne vem ti imena, ne let.
Ne vem, kje tisti je svet,
kjer zibel tvoja je tekla,
kaj ti usoda je spletla
srečnih, kaj žalostnih let.

Stroji nenehno drdrajo,
stikajo se nam hrbti,
kot da se z nami igrajo,
kot da po znoju hlastajo,
vsa ta velika kolesa.

V soncu razbeljena streha.
Telesa-roboti živi.
Nenehno škripljejo stroji:
mar smo mi,
mar smo mi
krivi!?

Danes še petsto komadov!
Še tri kaplje krvi rdeče.
Samo še petsto komadov
in delček vsak svoje sreče!

Podaj mi roko, moj brat!
V kolesih se srca drobe.
Pojdiva sonca iskat,
pojdiva rož si nabrat,
na strme, domače gore,
ki zadišale bodo v večer,
kot zemlja, kot prst domovine
in pogasile nemir,
nemir, ta vroči plamen tujine.

DOM

Orač zastavil je plug,
z roko se težko prekrižal.
Škrjanec je zagostolel,
sam Bog se je k zemlji ponižal.

Čudno opojen je zrak.
Belj oblachek v daljavi —
mladec, vesel, nasmejan,
se nad Savo ustavi.

Dom, blagoslovljeni dom,
moja ljubezen te boža.
Kot kruh si na mizi odrezan,
opojen kot ajda, naših polj roža.

PESEM

Zgodba ni nova.
Ta pesem je stara.
Stara kakor siva zgodovina davnih dni.
Zgodba, ki jo je pisal že davno minuli čas.
Pisal v čas, za čas, ki se še takrat ni rodil.
Pa je že zdavnaj umrl.

Vstali so krivi preroki.
Zlonamerno so širili zgodbo o smrti.
Širili prerokbe o molku tistega, ki je živel.
In jih preživel.

Najprej so prišli ponižno in tiho.
Kakor se spodobi za preroke.
Prinesli so darove.
Trideset judeževih denarjev.
Množica pa je šla mimo njih.
In pela je pesem življenju.

Slovenski narod je živel!

In živela je njegova beseda!

Potem so prišli preroki nasilja.
Z ognjem in mečem.
Prišli so dokazovat.
Zapisano je namreč: Kar so preroki obsodili na smrt, mora umreti.

Umrli so preroki nasilja.
A tisti, katerega so prišli pokončat, jih je preživel.

To je stara zgodba.
Rad imam stare in častitljive zgodbe.
Segel sem po njih.
Jih prelistal.

Prebral.
Premislil.
Tam je stalo zapisano.
Crno na belem.
Hočete večjih dokazov?
Ljudje božji!

O čem govorite?
O Slovencih?
O slovenski besedi?
To je zgodovina...
Nekoč, da некоč, je živel narod, ki se je tako imenoval.
Nekoč, a od tega je že dolgo, dolgo, je živela slovenska beseda.

Bral sem.
Dokazovali so mi.
Slovencev ni.
Slovenska beseda je umrla že zdavnaj.
Človek, to je zgodovina.
To je zgodba davnih, sivih dni.

Potem sem jim dokazal.

Ne!

To je gotovo pleme, neznanega izvora.
Govori gotovo narečje.
Sezi po pisanju.
Sezi po najnovejših dognanjih.
(Sic!)
Slovenstvo je že zdavnaj umrlo.
Ze davno je ugasnila slovenska beseda.
V katerem stoletju živiš?
Mar ne vidiš, da gre čas naprej?
Napredek!
Napredek?
In?
Da, napredek.
Danes govorimo o našem narodu.
O našem državnem jeziku.
Kdo omenja Slovence?

Takrat sem opazil, da je to bila le želja.
Goreča želja, strastna sanja, srdita borba proti živečemu, da
bi dokazali, da se je pisanje izpolnilo.
Čigavo pisanje?
Tako imenovani brat je stregel najmanjšemu po življenju.
Zakaj?
Vprašaj?

Odgovarjam: Najmanjšemu je beseda pela najslajše, močno in prepričljivo.
Največji je hotel prilagoditi svojo besedo na enako raven.
Pa ni uspel.
Zato je najmanjšega obsodil na smrt.
In je pisal o smrti, preden jo je doživel.
Zato je moral iskati dokazov.
In ker dokazov ni imel, se je poslužil laži.
Pisal je nagrobni spomenik.
Pa je zapelo.
Dvignil se je najmanjši.
Slovenska beseda je zapela.
Na Koroškem je zapelo.
Na Goriškem.
Na Porabskem.
Na daljni avstralski celine so vstali pevci.
Na ameriški preriji je slovenski pevec zabrenkal na strune.
In na daljnem jugu ameriške celine, tam, kjer je pampa široka v globini
daljav in sonce veliko in vroče in kjer Južni križ sveti nočnemu romarju,
potniku, ki tava čez prostrano ravan in poje pesem v besedi matere.

In vstali so pevci.
Peli so o pampi in o našem človeku.
Peli svoji zemlji, peli v slovenski besedi.

In Slovenija je slišala njihovo pesem.
Pesem materi, pesem zemlji, ki poje v nebesih pod Triglavom.

Napel sem strune na svojem godalu, in se napotil pod senco Južnega križa
v široko globino pampe in zapel sanjo, o romar, davno sanjo o sveti
slovenski besedi.

In pojem.

Pojem pesem.

Belo pesem o lepi zemlji, v lepi slovenski besedi.

Pojem v daljo, sonce nad pampo je veliko in vroče, pampa je široka
v globini daljav.

Moja pesem je planila iz globine.

Do Južnega križa je zaplapolala.

In slišali so jo v beli Ljubljani.

Slišali v zelenem Korotanu, v Porabju, v Slovenskem Primorju,
v ameriški preriji in na daljni avstralski celini.

In odpeli so mi v odgovor.

Zdaj pojem odgovor odgovoru.

In čakam in pojem, da bo v dalji zardelo sveto in belo,
čisto in mlado jutro.

Buenos Aires, 26. maja 1962

Slavko Srebrnič

JESENSKA OTOŽNOST

Jaz bom umrl v jeseni,
težko ne bo mi slovo:
listi v poletju zeleni
rahlo leté raz drevo.

Barve rjave, rumene
mojo pogrinjajo pot,
nanjo me vodijo žene
bele prsti otdod.

Sence so se potegnile
preko mej in vrtov —
kmalu bodo prekrile
strehe vse do zvonov.

Sonce ugaša v daljini,
zadnji še žarki goré —
z njimi umrjem v tujini,
v grobu bo mirno srce.

ZVONENJE OB ROJSTVU

I.

Bežim k zvoniku.
Noč joka na tuji cesti.
Črna debela se stegujejo kvišku
kot roke zoglenele pomladi.

Majhna, pleplašena zvonarka
bežim skozi rdeče obroče kričanja,
bežim k zvonu svetlobe,
da oznanim skrivnostni prihod.

II.

Naj nežno zvonim,
naj zlati kembelj udarja tišino
in pregluši
vsa znamenja noči.

Mali sončni svet,
dedič življenja,
dedič veselja,
že proti vzhodu
se vedno bolj žareč
vrti.

III.

O novorojeni sončni otrok,
ki prinašaš na zemljo
smehljaj najmanjšega angela
in jok največjega človeka.

O ti skrivnost moje ljubezni,
ki si se učlovečila!

Kako dolgo sem hrepenela
po barvi tvojih oči!

IV.

Teško je človeku.
S solzami mi govoriš o njem.

S svetlim zvonjenjem te tolažim:
nosim te mimo studencev,
v katerih se napajajo jagnjeta,
izročam te v naročje
sončnemu pastirju,
ki polaga ljubezen
na vse rame.

Živim s teboj,
jokam se in smehljam,
ob tvojem rojstvu šepetam:
Bodi človek boljši od mene.

GRENKI CVET

Iz pločnika vsiljivo vre
pomlad.

Ustavila
bi se ob težkem vonju,
s preganjano
zavestjo v srcu.

Pogled temni:
kako bi trgala
in teptala v sivi tlak,
sled
davnega spomina
ubijajoč.

ODMEV

S ceste
pljuska val
v okna,
da z nezadržno ihto
šklepetajo.

O, ne hiti tako. Ne hiti tako.

Mrazi me, ko
da v sobi ni peči,
ko da moram
se odpeti
v silo.

OBUP

Iz dvigala vstopajoč
v zadnje nadstropje.

Željno iščejo oči
barv v množici, ki se vsipa
skozi vrata.
Pričakujoč.

Zletava lakota
med blagom, za sabo puščajoč
tišino.

Uspavajoče se zapreda
v sij na gladki površini
brezobzirnost.

(Ti smem brez strahu
leči na prsa? — — —
Ne porečeš na kraju, da dovolj
bilo je ljubkovanja?)

Skozí odprto zatvornico
misel
v drznem smehu.

VSAK DAN ODHOD

In vsak večer
roke
trdo okorne,
prsti
nemirno trzajoč,

ko misli
porogljivo se love
v preteklosti.

Kako je včasih
nenasitno,
grabežljivo
planila v dneve,
očitkov se otriasajoč,
ki so polegali nadležno
kot muhe
pod večer na topli kamen.

Zdaj z dnevi se odmika
dotik brezplodne
fantazije.

Le muhe so ostale.

174 Lenivo zletajoč.

BOŽIČNA NOČ 1961

*Na oceanu
nekaj sto kilometrov od brazilske obale.*

Nocoj je noč, noč sveta spet,
kako blesti srebrna luna,
vse stvarstvo: biserni trepet,
pozvanjajoča zlata struna...

Kosmiči stresenih oblakov
vise nad vali oceana
in na modrini nebnihi mrakov
se mreža ziblje iz zvezd stkana.

A ladja reže val za valom
in v šumu morja in motorja
se s penami ko z ogrinjalom
odeva njena temna skorja.

Kam ploveš, ladja... Stoj!... Nocoj
je vendar noč, noč čudovita,
ko je nadzemski, rajski soj
pevsod razlit... da duša in srce kipita
od sreče in pričakovanja.
saj luč iz jasli Betlehema
v dopolnjenje prerokovanja
nocoj skoz vse stvari proseva
in vsako bit do dna prežema
in s svojim ognjem vse ogreva...

Nocoj je noč, noč sveta spet...

Stoletja težka so minila,
kar te oznanil je komet,
kar tvoja noga je stopila
na trdi, neprijazni svet,
kar tvoja milost je zalila
v pogin obsojeni planet,
z milobo čudežno vžarila
človeških src temo in led,
kar angelska se melodija
ko svetla struna zlate reke
od zvezd vse do zemlje odvija,
uglaša v božje naše veke.

Nocoj je noč, noč sveta spet...

Samoten v noč, v vodó strmim:
nad mano stvarstva je prostorje,
vseokrog mene tuje morje,
vode zalivajo obzorje
in brazde, ki jih ladja orje...

Nocoj je noč, noč sveta spet...

Srca dotika se globine
duhov nevidnih spev, šepet,
najslajše mi budi spomine
iz časov nepovratnih let,
ko sem v naročju domovine
na zvokih pesmi in zvonov
vsrkaval sladki blagoslov
noči božične in miline,
ki daje jo očetni krov...

Nocoj je noč, noč sveta spet...

Kje ste podobe prošlih let,
kje oče, mati, domovina,
kje si ostal slovenski svet?

Grenkejši si kot je tujina,
v verige mrzle si zaklet,
rdeče zvezde razvalina...

Nocoj je noč, noč sveta spet...

Srce zagrinjajo spomini
in kakor oceanski vali
buče ob ladjini kovini
grme ob duše moje skali
in v pljuski voda in v šum morja
kaplja grenkost in žar solza...

POGLED NA PANAMERICANO

Panamerican,
bilá si sen
in drzna misel,
blisk od severa na jug,
poln zank, prelomov in vijug —
sedaj postajaš ostvaritev
življenska žila,
premostitev,
ki bo družila
svobodne narode
Amerike.

Panamerican:
in režeš nepregled ravan,
v predelih že načrt si dovršen
se bočiš preko rek, razpok
in mimo jezer, morij gre tvoj lok,
ne ustavi te prepad, ne breg strman,
vihar snežen in tropski ocean,
puščavska step in temni, neprodorni gozd
obdajajo tvoj bok.

Panamerican:
po tebi se bo lila
in bo valovila
kot vihar ognjen
sproščena sila
narodov Amerike:

severnjakov,
sredincev
in južnikov.

Panamerican:
Argentinec in Čilen
bosta drvela,
da bi dohitela
industrijski vrh sveta:
USA.

Uruguay in Paraguay,
Brazilija, Bolivija,
Peru, Kolumbija
in Costarica, Panama in Meksiko,
saj vseh ne ujame mi oko,
ki v tekmi se srečujejo.

Panamerican:
Walt Whitman
vstane naj iz groba,
on naj ti zapoje
iz ognjene duše svoje,
slavni pesnik novega sveta,
pesnik gozdov, jezer, veličine
Ameriške celine,
naša doba
ga bo bolj prevzela
in še bolj razvnela
in morda najlepši spev,
Panamerican,
tebi bo zapel.

Panamerican,
bila si sen,
kmalu boš stvaritev,
kmalu boš uresničitev:
vidim delavce, ki te grade,
črne, rjave, bele,
umazane in razkuštrane,
prašne, potne, zagorele,
vidim stroje, ki zemljo tlačijo,
ki pesek vlačijo,
stroje, ki kamen drobe
in se v prahu gube,
vidim stroje, ki orjejo,
ki nalagajo in raztovarjajo,
vidim še druge delavce:
most grade —
koliko lesa,
železja, cementa,
opeke in kamenja so nagrmadili!

Panamerican:
nočnih ognjev plamen
je kakor molitev
za srečno dovršitev
velike zasnove
Zemlje Nove.

O p o m b a : Panamericana je cesta — de-
loma že dovršena — ki bo družila Severno,
Srednjo in Južno Ameriko. Ta pesem je
majhen uvod v Himno o tej cesti, ki naj
jo napiše kak Amerikanec.

IZSELJENSKI LETOPIS

1963. leto, 1. zvezek, 1. številka
Ljubljana, 1963. leto, 1. zvezek, 1. številka
Ljubljana, 1963. leto, 1. zvezek, 1. številka

1963. leto, 1. zvezek, 1. številka
Ljubljana, 1963. leto, 1. zvezek, 1. številka
Ljubljana, 1963. leto, 1. zvezek, 1. številka

1. zvezek, 1. številka, 1963. leto
Ljubljana, 1963. leto, 1. zvezek, 1. številka
Ljubljana, 1963. leto, 1. zvezek, 1. številka

1. zvezek, 1. številka, 1963. leto
Ljubljana, 1963. leto, 1. zvezek, 1. številka
Ljubljana, 1963. leto, 1. zvezek, 1. številka

1. zvezek, 1. številka, 1963. leto
Ljubljana, 1963. leto, 1. zvezek, 1. številka
Ljubljana, 1963. leto, 1. zvezek, 1. številka

1. zvezek, 1. številka, 1963. leto
Ljubljana, 1963. leto, 1. zvezek, 1. številka
Ljubljana, 1963. leto, 1. zvezek, 1. številka

1. zvezek, 1. številka, 1963. leto
Ljubljana, 1963. leto, 1. zvezek, 1. številka
Ljubljana, 1963. leto, 1. zvezek, 1. številka

1. zvezek, 1. številka, 1963. leto
Ljubljana, 1963. leto, 1. zvezek, 1. številka
Ljubljana, 1963. leto, 1. zvezek, 1. številka

Predpripravitelna dela

17. maja 1963 se konstituiral praznik je
papel ustanovil predpripravitelna komisija
za ekumenski kongres. Za njenega predsed-

Predpripravitelna komisija in izbrani člani

Do časa leca, esopornega dela, ki ga je
izvelila predpripravitelna komisija, je po-

Dne 25. januarja 1959 je papež Janez XXIII. v baziliki sv. Pavla v Rimu sporočil kardinalskemu zboru svoj sklep, da bo sklical ekumenski koncil, ki je 21. v zgodovini Cerkve.

Kako je prišel do te odločitve, je povedal papež sam v svojem nagovoru na romarsko skupino iz Benetk. V razgovoru z državnim tajnikom kardinalom Tardiniem je papež omenjal, kako povsod proglašajo, da želijo mir in sporazum, toda vsem tem besedam skoraj vedno slede poostritve sporov in povečanje groženj. Kaj bo storila katoliška Cerkev? Ali naj skrivnostna Kristusova ladja ostane plen valov in pusti, da bo pogrnjena med pečine, ali pa nasprotno prav od nje pričakujejo ne samo nov opomin marveč tudi luč velikega zgleda? Katera naj bi bila ta luč? Medtem ko je pokojni kardinal Tardini spoštljivo poslušal papeževe besede, je svetemu očetu namah prišla na um velika ideja: koncil.

V svoji prvi okrožnici Ad Petri cathedram, ki je bila objavljena 29. junija 1959, na praznik apostolov Petra in Pavla, je papež na slovesen način prikazal bistvene namene koncila: glavni namen bo pospeševati povečanje katoliške vere in zdravo obnovo nravi krščanskega ljudstva ter prilagoditi cerkveno disciplino zahtevam našega časa. To bo brez dvoma predstavljalo čudovit prizor resnice, edinosti in ljubezni, ki ga bodo videli tudi tisti, ki so ločeni od apostolske stolice ter bo pomenil zanje ljubeznivo povabilo, da bodo iskali in dosegli tisto zedinjenje, za katerega se je Jezus Kristus obrnil s tako vneto molitvijo na nebeškega Očeta.

Papež je navedel tudi naravo koncila: ekumenski koncil ima svojo lastno strukturo in organizacijo, ki je ni mogoče pomešati z redno funkcijo, in ki je značilna za različne kongregacije, katere predstavljajo rimsko kurijo, ki bo poslovala tudi v teku koncila na način, odgovarjajoč njenim nalogam.

Papež je navedel tudi naravo koncila: ekumenski koncil ima svojo lastno strukturo in organizacijo, ki je ni mogoče pomešati z redno funkcijo, in ki je značilna za različne kongregacije, katere predstavljajo rimsko kurijo, ki bo poslovala tudi v teku koncila na način, odgovarjajoč njenim nalogam.

Predpripravljalno delo

17. maja 1959 na binkoštni praznik je papež ustanovil predpripravljalno komisijo za ekumenski koncil. Za njenega predsed-

nika je imenoval kardinala Tardinija, ki je bil takrat državni tajnik, za tajnika komisije pa msgr. Felicija, ki je bil avditor rimske Rote. Člani komisije, ki jih je imenoval papež, so bili svetniki in tajniki rimskih kongregacij, ki so bili zaradi svojega delovanja še posebej v stanju poznati sedanje potrebe, temu primerno oceniti ovire, ki bi jih bilo treba odstraniti in staviti primerne nasvete.

Sveti oče Janez XXIII. je zaupal predpripravljalni komisiji tele naloge: stopiti v stik s katoliškim episkopatom vsega sveta, da dobe od njega nasvete in priporočila spričo bodočega ekumenskega koncila; zbrati predloge, ki bi jih stavile kongregacije rimske kurije; določiti splošne smernice vprašanj, o katerih naj bi razpravljali na koncilu, potem ko bi zvedeli za mnenje teoloških fakultet in kanonskih fakultet katoliških univerz; svetovati sestavo različnih organov komisij in tajništev, ki naj bi poskrbeli za pripravo koncila.

Dne 18. junija 1959 je predsednik komisije kardinal Tardini s pismom, ki ga je poslal vsem nadškofom in škofom na svetu, slednje prosil, naj sporoče komisiji s popolno svobodo in zaupnostjo svoja priporočila in nasvete.

Teološke in pravne fakultete katoliških univerz je komisija naprosila, naj pripravijo poglobljene razprave o tistih problemih, ki bi jih bilo koristno razpravljati na koncilskem sedežu. Komisija je poslala okrog 3.000 pisem. Vesoljnost koncila lahko tako opazimo že v njegovi dobi posvetovanj.

Odgovori, ki so prispeli z vseh delov sveta, so bili toliko bolj važni in zanimivi, ker tistim, ki so jih vprašali za svet, ni bila stavljena nobena omejitev. Ves ta obširni material je predpripravljalna komisija skrbno proučila in uredila ter razvrstila po kartotekah z ozirom na razne predmete. Papež sam je dejal kardinalom, da okrog 2.000 kartotečnih listkov hrani sad tega potrpežljivega dela.

Pripravljalna komisija in tajništva

Po enem letu naporega dela, ki ga je izvršila predpripravljalna komisija, je pa-

pež Janez XXIII. dne 5. junija 1960 na binkoštni praznik z Motu Proprio „Super-no Dei Nutu“ pričel drugo neposredno pripravljajno obdobje za koncil z ustanovitvi-

jo pripravljajnih komisij in tajništev, ki so imela nalogo preučevati vprašanja, o katerih bodo utegnili razpravljati na koncilski skupščini. Njihova sestava je bila:

<i>Komisija</i>	<i>Predsednik</i>	<i>Tajnik</i>
1. centralna	papež Janez XXIII.	msgr. Felici
2. teološka	kardinal Ottaviani	p. Tromp
3. za škofe in vladanje škofij	kardinal Marella	msgr. Gawlina
4. za disciplino duhovščine in krščanskega ljudstva	kardinal Ciriaci	p. Berutti
5. za redovnike	kardinal Valeri	p. Rousseau
6. za zakramente	kardinal Masella	p. Bidagor
7. za liturgijo	kardinal Larraona	p. Bugnini
8. za študij in seminarje	kardinal Pizzardo	p. Mayer
9. za vzhodne cerkve	kardinal Cicogniani	p. Welyskyi
10. za misijone	kardinal Agagianian	msgr. Mathew
11. za laični apostolat	kardinal Cento	msgr. Glorieux
12. za ceremonial	kardinal Tisserant	msgr. Nardone
<i>Tajništva</i>	<i>Predsednik</i>	<i>Tajnik</i>
1. za tisk in uprizoritve	msgr. O'Connor	msgr. Deskur
2. za zedinjenje kristjanov	kardinal Bea	msgr. Willebrands
3. za upravo	kardinal Di Jorio	msgr. Guerri

Za vsako komisijo ali tajništvo je papež imenoval večje število članov in svetovalcev, ki jih je zbral med najbolj znanimi znanstveniki in strokovnjaki na področju teologije, biblične vede, prava, zgodovine, socialnih vprašanj in pastoralke. To so bile cerkvene in redovne osebnosti, ki so se najbolj odlikovale med vsakim narodom. Članov komisij in tajništev je bilo skupno 833; od teh 67 kardinalov, 5 patriarhov, 116 nadškofov, 135 škofov, 220 škofijskih duhovnikov, 282 redovnikov in 8 laikov. 463 je bilo rednih članov, ostali pa so bili konzultorji-svetovalci.

Te številke dokazujejo voljo obsežnosti in poglobitve na vsakem področju nauka in discipline, na pastoralnem in misijonskem področju. Najvažnejši problemi, ki so pomembni za življenje Cerkve in človeštva so bili predmet skrbnega študija v namenu dati smernice in točna navodila, ki bi bila v skladu z današnjimi potrebami.

Komisije in tajništva so imela isto strukturo. Sestavljena so bila iz predsednika, tajnika, članov in svetovalcev-konzultorjev. Vsak organizem je deloval na področju lastne pristojnosti. Potem ko so posamezne komisije določile bistvene smernice dela, so ustanovili podkomisije, ki so bile sestavljene povečini iz članov in svetovalcev vsake dežele, ki bivajo v Rimu. Po poglobljenem študiju in popravkih osnutkov s strani članov komisij, so kon-

čno prispeli do dokončne sestave odloka, ki so ga predložili glavni komisiji potem, ko je zanj glasovala večina članov. Vprašanja in probleme, ki so bili skupni več komisijam, so reševali v mešanih komisijah. Sestanki podkomisij in članov ter svetovalcev, ki bivajo v Rimu, so bili pogosti, včasih tedenski. Ob točno določenih dneh so se vršili glavni sestanki vseh članov komisije ali tajništva.

Vesoljnost Cerkve, ki se je tako jasno kazala že v sestavi pripravljajnih organizmov, se je še posebej pokazala v sestavi glavne komisije. Njen predsednik je bil namreč rimski škof in poglavar vesoljne Cerkve, papež, kateremu pritiče vrhovno vodstvo koncila. Njeni člani in svetovalci pa so bili: 67 kardinalov, 5 patriarhov, 36 nadškofov in 5 škofov ter precejšnje število prelatov in odličnih članov redovnikov, ki so vsi skupaj zastopali vse celine in 49 narodov.

Spisi in listine iz predpripravljajne dobe

Tajništvo glavne komisije je oskrbelo izdajo: „Acta ed Documenta Concilio Vaticano II apparando“, ki so razdeljene v serijo I (predpripravljajno) in v serijo II (pripravljajno serijo). Prva serija obsega 16 zvezkov, v katerih so: govori in nago-

vori svetega očeta od objave koncila do Superno Dei Nutu, predlogi in želje škofov in prelatov iz Anglije, predlogi in želje škofov in prelatov iz ostalih evropskih držav, med njimi Jugoslavije, ki je predložila 10 predlogov, predlogi in želje škofov in prelatov iz Italije, iz Azije, Afrike, iz Severne in Srednje Amerike, iz Južne Amerike in Oceanije. Sledita dva dodatka, ki povzemata vse predloge škofov in prelatov; v 12. zvezku so predlogi in želje rimske kurije, v 13. in 14. so predlogi in želje rimskih cerkvenih univerz, v 15. zvezku so isti predlogi katoliških univerz izven Rima, v 16. pa so različni indeksi. Vsi ti zvezki imajo 9.190 strani.

Pripravljalna serija II pa ima zbrane spise in listine glavne komisije in posebnih komisij ter tajništev. Število njenih zvezkov je še večje kot število zvezkov iz prve serije.

Glavna komisija je izdala tudi publikacijo, ki ima 220 strani, v kateri so navedeni vsi podatki o predsednikih, tajnikih, članih in svetovalcih komisij in tajništev.

Najvažnejši podatki o predpripravljalni in pripravljalni dobi za II. vatikanski vesoljni cerkveni zbor

25. januarja 1959: Papež objavi kardinalom v baziliki sv. Pavla, da bo napovedal koncil: „Proglasamo pred vami naravno z malo trepetajočim glasom od ganotja, toda hkrati s ponižno odločnostjo namen, ime in predlog dvojnih proslav: rimske škofijske sinode in ekumenskega koncila za vesoljno Cerkev.“

17. maja 1959: Ustanovitev predpripravljalne komisije: „Danes, na binkoštni praznik, so pri prvem dejanju te izredne naloge, namreč pri objavi ustanovitve predpripravljalne komisije za ta veliki dogodek. Gre za prvi uvod, to je za začetek vrste aktov in konstitucij, ki predpostavljajo pripravo raziskovanj in študija, k čemer lahko prispevajo vsi jeziki zemlje. Povsem naravno je, da bodo za vse to potrebni dolgi meseci obširne izdelave.“

18. junija 1959: Državni tajnik, kardinal Tardini, ki je predsednik predpripravljalne komisije, pošlje vsem škofom na svetu pismo, s katerim prosi za njihove predloge in nasvete v pogledu tem, o katerih naj bi razpravljali na koncilu.

5. junija 1960: Z Motu Proprio „Superno Dei Nutu“ papež ustanovi glavno

komisijo, 10 posebnih komisij in 3 pripravljalna tajništva. Predpripravljalna komisija je namreč že končala svojo nalogo: „Prišel je čas, da z božjo pomočjo preidemo k ustanovitvi komisij, ki se morajo baviti s študijem vprašanj, o katerih utegnejo razpravljati koncilski očetje. Te komisije bodo sestavljene iz kardinalov, škofov in odličnih strokovnjakov, ki se odlikujejo po kreposti in izobrazbi iz svetne in redovne duhovščine. Izbrani bodo iz različnih delov sveta, da se bo tudi v tem zrcalilo katolištvo Cerkve.“ To je bil začetek drugega obdobja.

10. novembra 1960: Ustanovitev ceremonialne komisije.

14. novembra 1960: Uradni pričetek del različnih komisij in tajništev s slovesno avdienco v vatikanski baziliki, ki je bila dovoljena vsem članom pripravljalnih organizmov: „Ta današnji sestanek,“ tako je dejal papež, „predstavništvo, ki so tu zbrana z vsega sveta, še ni pričetek novega koncila; pač pa je pričetek in potrdilo odločne in obsežne priprave naših energij za dober uspeh, za dosego sporazumov, za pričetek študija in razprav in za določitev trdnega katoliškega nauka in življenja.“

19. marca 1961: Z apostolskim pismom „Le voci“ proglašil papež sv. Jožefa za zaščitnika II. vatikanskega koncila: „Če je kak nebeški zaščitnik primeren, da posreduje iz nebes v njegovi pripravi in poteku tisto božjo moč, po kateri bo moral koncil označiti novo dobo v zgodovini sodobne Cerkve, ne moremo nobenemu izmed nebeščanov bolj zaupati te naloge kot sv. Jožefu, odličnemu poglavarju nazareške Družine in zaščitniku svete Cerkve.“

12.—19. junija 1961: Prvo zasedanje glavne komisije.

7. novembra 1961: V okrilju glavne komisije papež ustanovi organizacijsko-tehnično komisijo in tri podkomisije: za pravilnik, za izpreminjevalne predloge in za mešana vprašanja.

7.—17. novembra 1961: Drugo zasedanje glavne komisije.

25. decembra 1961: Papež objavi bulo „Humanae salutis“, s katero uradno določa, da se bo koncil vršil leta 1962: „Potem ko smo slišali mnenja naših bratov kardinalov svete rimske Cerkve, z oblastjo našega Gospoda Jezusa Kristusa, svetih apostolov Petra in Pavla in našo oblastjo, na-

povedujemo, objavljamo in sklicujemo za leto 1962 splošni ekumenski koncil, ki se bo vršil v vatikanski baziliki v dneh, ki bodo določeni po primernosti, ki nam jo bo naklonila božja Previdnost.

15.—25. januarja 1962: Tretje zasedanje glavne komisije.

2. februarja 1962: Sveti oče določi z Motu Proprio „Consilium“ 11. oktober 1962 kot dan otvoritve koncila: „Po zrelem preudarku in v moči apostolske avtoritete določamo in odrejamo, da se bo pričel drugi vatikanski ekumenski koncil dne 11. oktobra letoš.“

20.—27. februarja 1962: Četrto zasedanje glavne komisije.

22. februarja 1962: Slovesna avdienca v vatikanski baziliki z nagovorom svetega očeta na člane in svetovalce glavne komisije in vse rimske duhovnike.

26. marca do 3. aprila 1962: Peto zasedanje glavne komisije.

3.—12. maja 1962: Šesto zasedanje glavne komisije.

12.—21. junija 1962: Sedmo, to je zadnje, zasedanje glavne komisije. S tem je bilo končano pripravljalno obdobje.

Glavna pripravljalna komisija je imela torej skupno sedem zasedanj, v teku katerih je razpravljala o 70. osnutkih, ki so vsebovani v 119. zvezkih, ki imajo skupno 2.060 strani. Osnutke so pripravile posamezne pripravljalne komisije. Teološka komisija je pripravila šest osnutkov konstitucij: o virih razodetja, o moralnem redu, o zakladu vere, o čistosti in družini, o Cerkvi in o Mariji, Materi Boga in ljudi. Komisija za škofo in za vladanje škofij je pravtako pripravila šest shem, ki se tičejo dušnega skrbstva, mej škofij, škofovskih konferenc, odnošajev med škofi in župniki in med škofi in rimsko kurijo in končno pomožnih škofov in koadjutorjev. Največje število shem je izdelala komisija za disciplino duhovščine in krščanskega ljudstva, namreč 17, ki se tičejo tehle vprašanj: porazdelitve in svetosti duhovščine, duhovniške obleke in tonzure, oskrbe župnij, dolžnosti župnikov, cerkvenih uradov in beneficijev, zgodovinske in umetniške dediščine Cerkev, skrbi za duše, cerkvenih zapovedi, katekizma, verskih društev, milodarov za svete maše, nabožnih poklonitev in posvetitve v duhovnike nekatoliških

konvertitov. Komisija za redovnike je predložila eno samo, toda obsežno shemo. Komisija za disciplino zakramentov je pripravila 9 shem, ki se tičejo mašniškega posvečenja, birme, sv. pokore in zakona. Komisija za liturgijo eno shemo. Komisija za študij in seminarje je predložila 5 shem: o cerkvenih poklicih, o pokorščini, učeniški oblasti Cerkev, o akademskem študiju, o katoliških šolah in o izoblikovanju gojencev v semeniščih. Komisija za vzhodne cerkve je predložila glavni komisiji v odobritev 11 shem, ki se tičejo: zakramentov, obredov, cerkvenih zapovedi vzhodne cerkve, vzhodnih patriarhov, liturgičnih odnosov z nekatoličani, uporabe živih jezikov pri cerkvenih obredih, pravic vzhodnih škofov, katekizma; praznovanja velike noči, svete daritve in edinosti Cerkev. Komisija za misijone je izdelala 7 shem o življenju misijonov, o disciplini duhovščine in misijonskih redovnikov, o liturgiji v misijonskih krajih, o disciplini vernikov, o študiju v semeniščih in o misijonskem sodelovanju. Komisija za laiški apostolat je pripravila eno shemo, ki se tiče splošnih pojmov laičnega apostolata in verske, karitativne in socialne akcije katoliških laikov. Tajništvo za tisk in in uprizoritve je izdelalo eno shemo, ki se tiče tiska, kina, radia, televizije in drugih sredstev družbene komunikacije. Tajništvo za zedinjenje kristjanov pa je predložilo štiri sheme odlokov o katoliškem ekumenizmu, o potrebi molitve za zedinjenje kristjanov, o božji besedi kot sredstvu zedinjenja in o verski svobodi. Iz tega vidimo, da so glavna komisija in posamezne pripravljalne komisije v teku dveh let delavnosti izvedle ogromno delo, tako da bodo imeli koncilski očetje možnost razpravljati že o dokaj ocenjenih problemih.

5. septembra 1962 je bil v Osservatore Romano objavljen pravilnik, ki določa prepise za II. vatikanski vesoljni cerkveni zbor, ki ga je izdal sveti oče z Motu Proprio „Appropinquante Concilio“. Pravilnik se deli v tri dele: v prvem delu obravnava osebe, ki se smejo udeležiti koncila, ki sodelujejo pri njegovem poteku. V drugem delu določa pravila, ki bodo morala biti izvajana v teku koncila. V tretjem delu pa navaja način, kako bodo morali vršiti posamezna dela. S tem pravilnikom je bilo zvišano prvotno število okrog 1900 osebosti, ki imajo po pravu pravico udeležiti se koncila, za nad 1000. V teku koncila bodo javne seje, ki jim bo predsedoval papež, v katerega navzočnosti bodo koncilski očetje izrekli svoj glas o odlokih in kanonih, o katerih bodo razpravljali in jih pripravili na glavnih kon-

Mogočna slovesnost dne 11. oktobra 1962 zjutraj v baziliki sv. Petra v Rimu ob začetku II. vatikanskega vesoljnega cerkvenega zbora. Navzoči so bili: papež Janez XXIII. z vsem svojim spremstvom, okoli 2.540 koncilskih očetov, med katerimi je bilo 77 kardinalov, 6 patriarhov in posebna odposlanstva iz 85 držav na svetu

gregacijah. Glavne kongregacije so namreč prave delavne seje, na katerih bodo koncilski očetje razpravljali o različnih besedilih, dokler ne bodo izdelali dokončnega besedila, o katerem bodo glasovali na javnih sejah. Vsaki glavni kongregaciji bo predsedoval papež ali eden desetih kardinalov, ki jih je papež imenoval v predsedstveni svet II. vatikanskega ekumenskega koncila. Ti so: Tisserant, Lienart, Tappouni, Gilroy, Spellman, Pla y Daniel, Frings, Ruffini, Caggiano in Alfring.

Z omenjenim pravilnikom je papež ustanovil koncilске komisije, ki izdajajo ali pripravljajo na podlagi mnenja, ki ga bodo izrazili koncilski očetje v teku glavnih kongregacij, sheme odlokov in kanonov. Koncilskih komisij je deset. Prvih devet v celoti odgovarja pripravljalnim komisijam; deseta pa združuje prejšnjo komisijo za laični apostolat in pripravljarno tajništvo za tisk in uprizoritve. Tem desetim komisijam načelujejo isti kardinali, ki so predsedovali pripravljalnim komisijam. Izpada je pripravljalna komisija za ceremonial. Tem desetim koncilskim komisijam moramo dodati še: tajništvo za izredna vprašanja koncila, tehnično-organizacijsko komisijo in upravno tajništvo.

Omenjenim organizmom predsedujejo isti kardinali kot v pripravljalni dobi. Tudi glavni tajnik koncilskega tajništva je isti, namreč naslovni nadškof Pericle Felici. Za predsednika upravnega sodišča II. vatikanskega koncila pa je papež imenoval kardinala Robertija. Glavno tajništvo je razdeljeno v štiri urade: za cerkvene obrede, za pravne spise, za zapisnike in ohranjanje spisov in urad, ki je sestavljen iz vseh uslužbencev, ki so dodeljeni tehničnim sredstvom za registracijo, glasovanja in podobno.

Koncilski očetje bodo glasovali s: placet (da), non placet (ne) in placet iuxta modum (da, toda s potrebnimi spremembami). V zadnjem primeru bo moral glasovalec pismeno predložiti svoje pridržke. Za sprejem predloga sta potrebni dve tretjini glasov pri vseh glasovanjih na javnih sejah, generalnih kongregacijah in koncilskih komisijah, razen če ne bo v posebnih okoliščinah sveti oče določil drugače.

Po neuradnih približnih podatkih bo na koncilu 2778 koncilskih očetov s pravico glasovanja. 130 od teh pripada različnim vzhodnim obredom. 40.1% jih biva v Evropi; 33.8% v ZDA, 13.2% v Aziji, 10% v Afriki in 2.6% v Oceaniji.

523, to je 18.8%, koncilskih očetov je Rimljanov ali Italijanov; 280 (10%) jih 184 je iz ZDA, 266 (9%) jih je francoskega

izvora. Brazilcev je 145, Špancev 143, Nemcev 112, Kanadčanov 104 itd. Med njimi sta tudi ljubljanski nadškof msgr. Vovk in mariborski škof msgr. dr. Držečnik, ki sta prispela dne 8. oktobra v Rim.

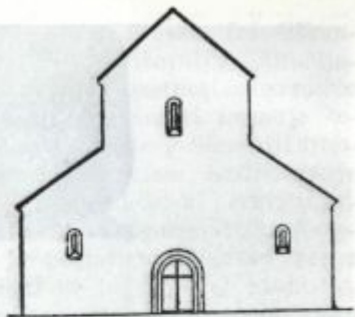
Papež je imenoval 195 izvedencev, to je strokovnjakov za razna vprašanja, ki jih bodo obravnavali na koncilu, med njimi sta hrvaški pater Balić in Jeličić; Slovca ni nobenega.

Po otvoritvi koncila dne 11. oktobra bodo imeli koncilski očetje seje 13., 16., 18. in 20. oktobra. Na teh bodo izvolili po 16 članov za vsako desetih koncilskih komisij, po 8 pa jih bo imenoval papež. Od 22. do 31. oktobra bodo koncilski očetje imeli sejo vsak dan, razen četrтков in nedelj. S sejami bodo pričenjali ob 9 dopoldne. Po neuradnih in nepotrjenih vesteh bo prvi del koncila končan 8. decembra. Drugi se bo začel v začetku leta 1963, tretji del pa jeseni leta 1963.

V teku vseh pripravljalnih del za koncil, ki se jih je papež večkrat udeležil osebno, je sveti oče Janez XXIII. neprestano vabil vernike naj z molitvami in žrtvami izprosijo srečen izid koncila. 6. januarja 1962 se je obrnil s posebnim apostolskim pismom *Sacrae Laudis* na vso katoliško duhovščino, naj molijo breviri v popolni povezavi namenov skupno z njim za dober uspeh drugega vatikanskega koncila. 12. aprila 1962 je izdal papež Janez XXIII. pismo na rimske prebivalce kot rimski škof in jih povabil naj s svojimi molitvami plemenito sodelujejo za uspeh koncila. 28. aprila istega leta je izdal sveti oče Janez XXIII. na vse škofo apostolsko pismo *Oecumenicum Concilium*, v katerem priporoča molitev rožnega venca za srečen uspeh koncila. Vsa njegova povabila pa so dosegla svoj višek v encikliki *Paenitentiam agere* z dne 1. julija 1962, ki predstavlja slovesen poziv Kristusovega namestnika na vso katoliško Cerkev, naj vneto moli, žrtvuje in dela pokoro, da zagotovi nadnaravni uspeh te zgodovinske skupščine. 2. julija je papež izdal pismo na vse redovnice na svetu, naj molijo v isti namen. Radijska poslanica z dne 11. septembra na vernike vsega sveta, kakor tudi romanje svetega očeta Janeza XXIII. v Loreto in Asisi dne 8. oktobra 1962, dokazujejo, da je papež Janez XXIII. storil vse, kar je bilo v njegovih močeh, da bi bil drugi vatikanski vesoljni cerkveni zbor v vseh ozirih kar najbolj skrbno pripravljen in da bi iz njegovih del dozoreli bogati sadovi za Cerkev in za vso človeško družbo. Rim, 10. oktobra 1962.

Petsto let ljubljanske škofije

MARIJAN MAROLT

Lani so praznovali ta jubilej, ki je bil pomemben, ker sta stremela teh petsto let verski podvig in narodni napredek Kranjcev posebej in Slovencev sploh v marsičem vzporedno kvišku. Marsikdaj je bil narodni razvoj le bolj nezaveden, a vedno je bil aktualen in je v življenju ljubljanske škofije našel torišče svojega vzpona.

Karolinška cerkvena razdelitev, da je reka Drava mejna črta dveh velikih metropolij, v katerih so bivali Slovenci, solnograjske in oglejske, je bila s stališča frankovskega državnega vodstva najbrž modro dejanje, ni bila pa takšno dejanje s stališča slovenskega naroda, ki ga takrat, pred 1150 leti, ni mogel nihče za več kot tisočletje naprej predvidevati. Ustanovitev majhnih obrobnih diecez v obeh metropolijah ni bila za zgodovino slovenskega naroda bistveno pomembna in vsaj za prenos ene take, lavantinske škofije, solnograjskega sufragana, se je moral najti slovenski škof Slomšek pred sto leti, da jo je na videz prilagodil jožefinskemu načrtu premestitve škofijskih mej, v resnici pa spremenil v škofijo štajerskih Slovencev.

Položaj je bil še težji v oglejski patriaršiji, pod katero so spadali vsa Kranjska in vidnejša slovenska dela Koroške in Štajerske južno od Drave. Da je bila ustanovitev take „slovenske“ škofije potrebna, kažejo že prizadevanja oglejskega očaka Bertolda iz kranjske rodbine Andechsov l. 1237, ko je sprožil misel na ustanovitev posebne škofije v Gornjem gradu. Še bolj zgovorna so dejanja pičenskih škofov, zlasti škofa Martina tik pred ustanovitvijo ljubljanske škofije, ki je bil kot že mnogi njegovi predniki, generalni vikar oglejske patriaršije za slovenske pokrajine južno od Drave. Ti pičenski škofje so stolovali čestokrat prav v Ljubljani pri cerkvi sv. Miklavža, od koder so v imenu oglejskih očakov vršili škofovsko oblast. Njih stališče je bilo celo v marsičem ugodnejše kot položaj poznejših ljubljanskih škofov.

A za ustanovitev posebne slovenske po Bertoldu v Ogleju in drugod ni bilo več razumevanja, vse do cesarja Friderika III.

Nagibi tega sicer slabega vladarja in sodobnega papeža Pija II. za ustanovitev ljubljanske škofije so v tesni zvezi s političnimi dogodki, zlasti s tedanjo zgodovino slovenskih dežel, to je z boji med Habsburžani in Benečani in celo cesarjeve legendarne sanje v Celju so v zvezi z Janom Vitovcem, celjskim kondotierom na slovenski zemlji.

Ustanovitev škofije in s tem stolnice je bila takoj tudi važno umetnostno dejanje pri Slovencih. Nekdanjo romarsko cerkev iz srede 12. stol., gotizirano najprej v sredi 14. stol., so bistveno spet prezidali in povečali. Dali so ji opremo, kot je pristojala škofijskim cerkvam, pri čemer je bil najvažnejši veliki oltar, delo takrat slovečega alpskega mojstra Mihaela Pacherja.

Prva generacija je izvirala iz plemiških kranjskih rodbin. Pričela je dobro z Žigo Lambergom, a končala slabo z Seebachom. Žiga Lamberg je imel težko stališče do Oglejcev in Benečanov, ki so hoteli novo škofijo čimbolj zmanjšati, kar se jim je tudi posrečilo. Menim, da je bilo z narodnega stališča dobro, da so v novo škofijo spadale tudi nekatere koroške in štajerske fare, zlasti Gornji grad. Kot škof nekaterih „savinjskih“ župnij in vikariatov je bil gotovo poklican, da je sodeloval odločilno v komisiji za preiskavo svetniškega življenja slovenske grofice blažene Heme, ki bi gotovo postala prva vsekatoliška slovenska svetlica, da niso potem že od protestantizma okuženi koroški deželni stanovalci zadeve zanemarili. Lamberg je aktivno sodeloval pri prvem važnem pojavu slovenske zgodovine na prehodu iz srednjega v novi vek, pri turških vojskah, ko je bil komisar pri nabiranju križarske vojske zoper Turke.

Drugi ljubljanski škof, Krištof Ravbar, je v turških vojskah sodeloval še bolj, ko je zoper Turke utrdil Gornji grad in se je, kot škof tudi vojak, osebno udeleževal turških vojsk, kot se je udeleževal tudi bojov z Benečani. Bil je pa vsaj v posrednem stiku tudi z drugim važnim dogajanjem tistega časa, s kmečkimi upori. 185

OB PETSTOLETNICI LJUBLJANSKE
ŠKOFIJE V LETU SV. Vatikanskega
CERKVENEGA ZBORA KOJE POSTAL
DR. ANTON VOVKI KI JE BIL 1926—1940
KAPLAN IN ŽUPNIK V TRZICU
NADŠKOF LJUBLJANSKI

ŽIGA GROF LAMBERG.

DUHOVŠČINA IN VERNIKI
KRAJNSKE DEKANIJE 1962

Spominska plošča prvemu ljubljanskemu škofu Žigi grofu Lambergu na njegovih rojstni hiši na gradu Gutenberg pri Sv. Juriju. Dne 2. septembra 1962 so odkrili ob stari spominski plošči še novo, na kateri je napisano: „Ob petstoletnici ljubljanske škofije in v letu II. vaticanskega vesoljnega cerkvenega zbora, ko je postal dr. Anton Vovk, ki je bil leta 1926—1940 kaplan in župnik v Trzicu, nadškof ljubljanski“

Kmetje — in rudarji — so se uprli v Admontu, ki je bil sicer izven slovenskega območja in čigar upravnik je bil Ravbar in je zbral med svojimi podaniki v Gornjem gradu 90 mož, da bi potolkel admontske upornike. To mu sicer ni dobro uspelo, je pa dogodek za tedanje čase značilen. Pozneje je imel opraviti s kmečkimi upori le še škof Hren, ki je precej odločno nastopil proti zdaj gornjegrajskim kmetom, ki so zahtevali izboljšanje svojega položaja. A Ravbar je tudi že posegel v tretji važen pojav tistega časa, v reformacijo in je pri tem zastopal strogo katoliško stališče. Zanimivo pa je še, da je dal olupšati ljubljanski škofijski dvorec stavbeniku slovenskega porekla Avguštinu Černetu.

Naslednja dva kranjska plemiča Kacijanar in Seebach pa proti v bistvu plemiškemu protestantizmu nista zavzela več katoliškega stališča in cesar kot patron ljubljanske škofije je moral znova postaviti na škofovsko mesto Slovence preprostega rodu. (Pred Seebachom je že bil škof Slovenec Tkalčič — Textor.)

Ta prva generacija škofov — Slovencev (1544 do 1630) z izjemo Seebacha (1558—1568) se je krepko uveljavila. S Textorjem je prvič slovenski cerkveni knez aktivno sodeloval na cerkvenem koncilu (tridentinskem). Vpliv ljubljanskih škofov je daleč presegal meje male škofi-

je in slovenski škofje so slovenske kmečke in meščanske množice ohranili ali deloma vsaj spet nazaj spreobrnil v, oziroma h katoliški veri. Skrbeli so za večjo izobrazbo slovenskih duhovnikov. S škofom Hrenom pa je zelo zrastle tudi slovenska narodna zavest. Poudarjal je svoje domovinstvo, zavzemal se je za pokatoličevanje pravoslavnih Uskokov (izven svoje škofije!) in si prizadeval za dušno skrb za slovenske vojake v Vojniški granici. Dasi meščanskega porekla, je v Ljubljani sam redno slovensko pridigal, oživil je slovenska romanja v Aachen pod varstvom sv. Cirila in Metoda in pospeševal slovensko petje posebno na deželi. Vodil je v deželnih stanovih posebno meščansko stranko proti plemstvu, dasi njegova prizadevanja za slovenski katekizem in slovensko pesmarico še niso uspela. Bil je po brezbriznosti in celo nasprotovanju protestantov tudi pobornik za novo cerkveno umetnost. Pri tem je zanimivo, dasi ne še popolnoma razloženo, da je forsiral poleg domače, zlasti še severnjaško umetnost, dočim je bil do Italije negativno razpoložen. Tudi niso uspela njegova prizadevanja ustanoviti v Ljubljani (slovensko) tiskarno in posojilnico.

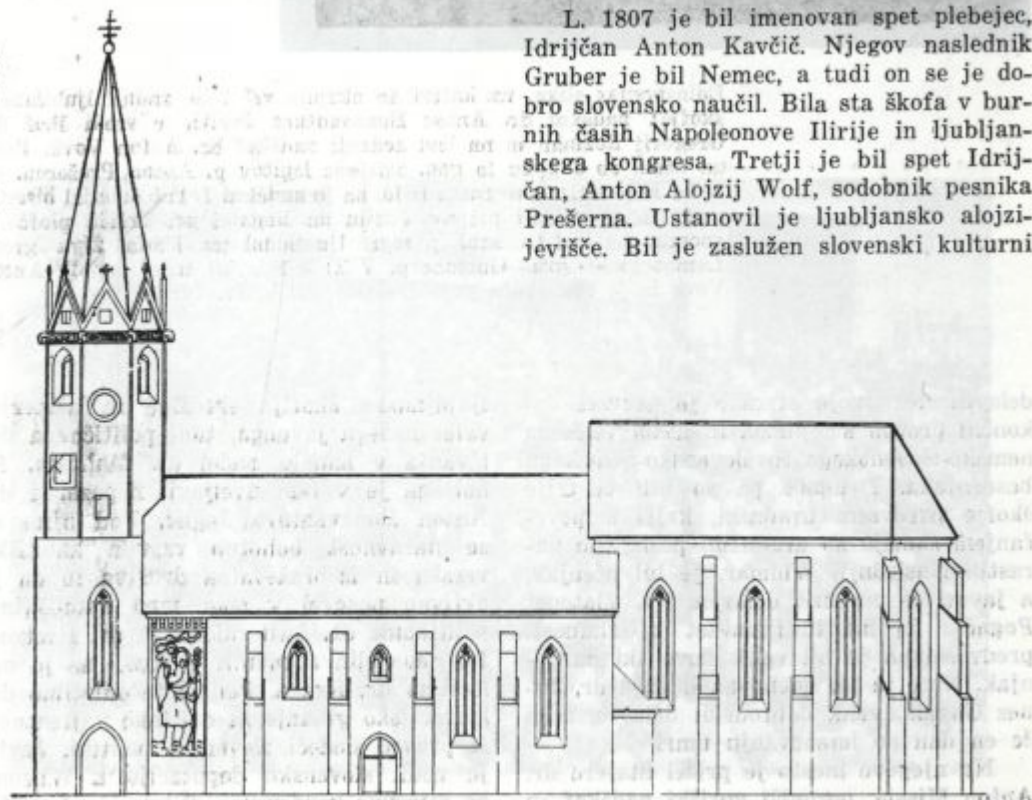
Toda s Hrenom je postala Kranjska tako trdno katoliška, da je spet lahko nastopila druga generacija škofov — plemičev. Zdaj niti niso bili potrebni domači

plemenitaši, ampak so prevladovali tuji. Bili pa so vsi do predzadnjega vneti katoličani in so zlasti za važnejše nižje službe, posebno proštov in generalnih vikarjev, radi določali domačine, po večini Slovence. Že s prvim škofom te druge plemiške generacije, Scarlichijem, se je začel v cerkveni umetnosti tesnejši naslon na Italijo, kar je seveda vplivalo na vso slovensko umetnost, najbolj na ljubljansko. A povedati moramo, da so bili resnični kulturni preusmeritelji v prvi vrsti slovenski prošti in generalni vikarji in ne toliko škofje sami. Tako je pod Scarlichijevim naslednikom Buchheimom, svet-skim človekom, ki je rad bival izven Ljubljane, slovel njegov generalni vikar Filip Trpin, imenovan „der windische Cicero“. Še znamenitejša sta bila pozneje, pod Žigo Herbersteinom ok. l. 1700 stolni prošt Janez Krstnik Prešeren iz rodbine našega poznejšega pesnika Prešerna in generalni vikar Janez Anton Dolničar. Pri ljubljanski stolnici je obstojala bratovščina sv. Dizme za plemiče in izobražence, iz katere je izšla l. 1693 Academia Operosorum, katere duši sta bila baš omenjena prošt in generalni vikar. Tadva sta dala pobudo za zidavo nove stolnice, za katero je napravil načrt italijanski stavbar Andrej Pozzo; poslikal jo je pa Giulio Quaglia. Kratko nato je dobila Ljubljana še

znamenite cerkve: uršulinsko, frančiškansko, šempetersko in križevniško. Ljubljana je postala važno umetnostno središče in se v umetnostni znanosti imenuje tedanje umetniško življenje v Sloveniji ljubljanski barok. Pod škofom Lesliejem je slovel v mestu in v podeželski cerkveni arhitekturi stavbenik Gregor Maček. Generalni vikar je postal Ljubljčan Janez Jakob Schilling, ki je podpiral umetnost, nižje duhovništvo in reveže. Umetniško zelo zahteven je bil knezoškof Ernst Attems (1743 — 1757), ki je s sodelovanjem ljubljanskega arhitekta Matije Perskega popolnoma prenovil škofovski grad Goričane ter cerkev in palačo v Gornjem gradu.

Za slovensko zgodovino pomemben je škof Karel Herberstein (1772 — 1787), za katerega je pri nas uveljavljal svoje nazore cesar Jožef. Razpuščeni so bili številni samostani, začasno ukinjena mnoga božja pota itd. Obseg škofije se je znatno spremenil. Izgubila je svoje koroške in štajerske fаре, a pridobila še ostalo ozemlje Kranjske. Za kulturne razmere na Slovenskem pa je sicer skoraj nepomemben. Njegov naslednik, tržaški baron Brigido, je bil zadnji iz te druge plemiške generacije ljubljanskih škofov. Zavel je že nov duh. Brigido se je moral učiti slovensko in je pospeševal Japljev slovenski prevod sv. pisma.

L. 1807 je bil imenovan spet plebejec, Idrijčan Anton Kavčič. Njegov naslednik Gruber je bil Nemeč, a tudi on se je dobro slovensko naučil. Bila sta škofa v burnih časih Napoleonove Ilirije in ljubljanskega kongresa. Tretji je bil spet Idrijčan, Anton Alojzij Wolf, sodobnik pesnika Prešerna. Ustanovil je ljubljansko alojzijevejšče. Bil je zaslužen slovenski kulturni

Ljubljanska stolnica v XV. stoletju 187

Edinstvena slika, na kateri so skupno vsi trije zadnji ljubljanski škofje: nadškof dr. Anton Bonaventura Jeglič, v sredi škof dr. Gregorij Rožman in na levi sedanji nadškof dr. Anton Vovk. Prav na desni ob Jegliču je gen. asistent jezuitov p. Anton Prešeren. — Slika je nastala 6. avgusta 1933, ko je nadškof Jeglič obhajal biserno mašo in so vzdali pri Sv. Juriju na Bistrici pri Trziču ploščo v spomin na rojstn kraj prvega ljubljanskega škofa Žiga grofa Lamberga — grad Gutenberg. V Trziču je bil tedaj župnik Anton Vovk in je oba škofa popeljal k Sv. Juriju.

delavec. Na svoje stroške je prevzel dokončni prevod sv. pisma in natis velikega nemško-slovenskega in slovensko-nemškega besednjaka. Drugače pa so bili ti trije škofje predvsem uradniki, kajti s povečanjem škofije so uradniški posli zelo narastli. Naslednji, Widmar, je bil učenjak, a javno ne posebno delaven. Dr. Zlatoust Pogačar je bil tudi zavzet za znanost, predvsem pa je bil velik slovenski narodnjak. Nato je bil imenovan l. 1884 dr. Janez Gogala, velik dobredelni delavec, a je že en dan po imenovanju umrl.

Na njegovo mesto je prišel Štajerc dr. Anton Missia, poznejši goriški nadškof in kardinal. Z njegovim prihodom je postala

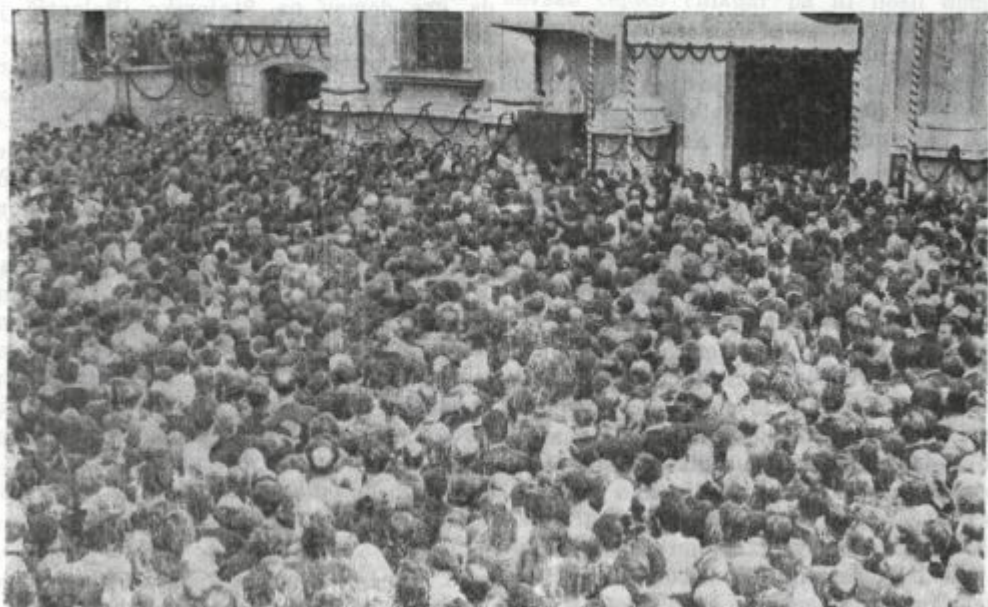
ljubljanska škofija središče in usmerjevalec našega javnega, tudi političnega delovanja v smislu načel dr. Mahničca. Še bolj se je v tem uveljavil nepozabni dr. Anton Bonaventura Jeglič. Pod njim so se naravnost bohotno razvila katoliška verska in izobraževalna društva in on je aktivno posegel v spor med katoliškima politikoma dr. Šušteršičem in dr. Krekom. Po neuspelih spravnih poskusih se je odločil za dr. Kreka. Podprl je odločilno deklaracijsko gibanje in dal tako najtehtnejši pravec sledeči slovenski politiki. Jeglič je vodil slovensko deputacijo k Wilsonu na mirovno konferenco. Bil je izredno plodovit nabožni pisatelj in se sploh pečal s

kulturnimi problemi slovenskega naroda. V Št. Vidu nad Ljubljano je ustanovil prvo slovensko gimnazijo, poskrbel za slovenske učbenike in tako za vse poznejše slovensko srednje šolstvo. Po 38-letnem škofovanju je šel l. 1930 v pokoj, pa še vedno javno delal. Njegov naslednik dr. Gregorij Rožman nam je vsem še v dobrem in hvaležnem spominu. Tudi on je veliko storil za dvig verskega življenja in se v odločilnem trenutku odločno postavil proti komunizmu.

Sedanji, trideseti ljubljanski škof, Anton Vovk, sorodnik pesnika Prešerna, je ob petstoletnici postal nadškof in Ljubljana stalno nadškofijsko mesto.

Gotovo bi bilo koristno, če bi mogel izseljencem povedati, kako se je vseh petsto let razvijalo v škofiji versko življenje, kakšne podrobne uspehe je to življenje doseglo. Toda take zgodovine žal nimamo, dasi smo imeli dosti zgodovinarjev-duhovnikov. Navezani smo le na posameznosti in na drugotne zgodovinske podatke, iz katerih lahko na splošno versko življenje sklepamo. Iz zapisnikov raznih sinod in v novjšem času iz župnijskih kronik pa v domovini take zgodovine ne bi bilo nemože sestaviti. Njeno proučevanje bi bilo zelo vzpodbudno in bi vrsto tridesetih ljubljanskih škofov obdalo gotovo z večjim sijajem ali pa deloma njihov nimb obledelo.

Slika ob naslovu tega članka prikazuje stolnico sv. Nikolaja v romanski dobi

Množica ljudstva na Brezjah med govorom škofa msgra. dr. Antona Vovka leta 1961

Nekajkrat z Balantičem

Spomini za 20. obletnico njegove smrti

TINE DEBELJAK

France Balantič se je rodil 29. novembra 1921 v Kamniku. Študiral je slavistiko na ljubljanski univerzi. Med okupacijo je bil najprej interniran v italijanskem taborišču Gonars, nato član Vaške straže v Grahovem, kjer je v Krajčevi hiši, ki jo prikazuje gornja slika, ob napadu in zažigu partizanov v noči med 24. in 25. novembrom 1943 zgorel kot živa plamenica.

24. novembra 1963 bo preteklo 20 let, odkar je zgorel v Grahovem pesnik *France Balantič*. Da se ga spomni Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije, priobčujem v njem teh nekaj srečanj z njim v življenju. Ne mislim ga označevati ne kot pesnika ne kot človeka: to bodo storili drugi; od svoje strani sem to že nakazal v zbirki njegovih pesmi FRANCE BALANTIČ, ki jih je l. 1956 izdala Slovenska kulturna akcija v Buenos Airesu. Teh srečanj z njim v življenju ni bilo mnogo, več potem po njegovi smrti, in pišem o njih bolj, da si osvežim sam spomin nanj, kakor pa da bi kaj novega povedal, ali celo odkril. Mnogo je še živih, ki so ga poznali boljše. In ti še niso spregovorili o njem.

1. Prve pesmi sem tiskal Balantiču, ne da bi ga osebno poznal. Dobil sem jih po posredništvu pesnika Šalija in Franceta Kremžarja, sina mojega stanovskega tovariša, pokojnega urednika Kremžarja. Bilo je v marcu 1941.

Ko pa je Balantič v aprilu po zlomu Jugoslavije pribežal iz Kamnika v Ljubljano, ga je pripeljal k meni Kremžarjev sin France. Prav dobro se spominjam prvega vtisa: kot da je stopil predme Srečko Kosovel! Drogen, slaboten fantič, z bistrimi očmi, velikimi lasmi, naočniki, z nasmeškom na ustnih in z mehko, izredno mehko, naravnost dekliško dlanjo. Ko mi jo je podal, sem mu to tudi izrecno rekel: „Kot Srečko ste! Tudi tako nežno roko imate.“ Samo zasmel se je... Ta vtis v meni po prvem srečanju je ostal tako silen, da sem mu ob desetletnici napisal pesem na ta motiv: PESEM O BALANTIČEVIH PRSTIH (Slovenske beseda). Prvi in najsilnejši vtis! In čudno

usodna primerjava s Srečkom, katero sem takoj nato ponovil javno še za njegovega življenja v Slovincu po prvih njegovih pesmih v Domu in Svetu.

2. Potem je bil večkrat pri meni v Jugoslovanski tiskarni. Ko se je končalo šolsko leto 1940/41 predčasno zaradi vojnih razmer in je letno spričevalo osmega razreda izjemoma veljalo tudi za *maturitetno* spričevalo, sta prišla k meni nova abiturienta Balantič in njegov sošolec Jože Šmit. Oba z nageljnom v gumbnici, vesela in nasmejana, da sem ju najprej vprašal: „Ali sta bila na naboru?“ Govorila sta mi o šoli, o profesorjih. Vprašal sem ju: „Kam pa sedaj?“ Šmit se je odločil, da gre domov na Štajersko. Balantič je govoril o slavistiki, pa o počitnicah na Dolenjskem, kamor bosta šla s Kremžarjem. Kmalu nato sta se ločila. Resnično: to srečanje je bilo tedaj srečanje z dvema pesnikoma na razpotju. Šmit je šel na Štajersko, prišel v nemško vojsko, postal partizan in partizanski pesnik morda že tedaj, ko sem še v Domu in svetu med vojno priobčeval njegove religiozne pesmi o štajerski Črni gori. Te pesmi mi je iz beležnice, katero je pred odhodom pustil pri Velikonjevemu sinu Jožetu, izročil za tisk Narte Velikonja. Balantiča je zaneslo na naš breg. Da je šel Balantič domov v Kamnik in bi Šmit ostal na tej strani, bi bila morda zamenjala vloki... Po usodi, ne po kvaliteti, dasi je tudi Šmit dober pesnik.

3. Omenil sem že v izdaji Sonetnega venca, da nisem bil prav zelo navdušen, ko sem prejel v pogled celotni sonetni venec, meni tedaj še z nejasno, komaj otirljivo

vsebinsko. Da bi celotnega priobčil v Domu in svetu, se nisem odločil, pač pa takoj objavil nekatere posamezne sonete, ki so kot taki napravili izredno dober vtis. Vendar pa sem kmalu mislil na to, naj bi pripravil Balantič posebno zbirko. Zato, ker vem, kako je, če mlad pesnik ne more izdati prve zbirke: pesmi, lepo prepisane in urejene mu leže v predalu in kot mora na duši in na srcu, katerega počasi zamori, da več ne poje, le še prisluškuje drugim. Tako Srečko Kosovel ni nikdar izdal svoje prve zbirke Zlati čolnčič, ki jo je lepo pripravil in o kateri je rekel, da jo bo pokazal v rokopisu samo meni. „Ne Debevcu, ne Gspanu, samo tebi!“ to so bile njegove besede. Naj bi jo izdal vsaj Balantič. Zato sem bil zadovoljen, ko sem pri novem vodstvu Jugoslovanske tiskarne, se pravi KTD, (prelatu Odarju in ravnatelju Košičku) dosegel, da bodo izdajali slednje leto kakšno zbirko mladih pesnikov. Najprej smo izdali Šalija... Koj nato sem prigovarjal Balantiču, naj poskusi. Morda bo kaj. In kmalu mi je prinesel lepo prepisano zbirko *Muževna sem steblika*... Naslov je takoj vpričo mene spremenil v *Muževna steblika*. O zbirki sem podal pismeno poročilo prelatu Odarju. Ne vem, če je še kje ohranjeno. Označil sem Balantičevo poezijo, tudi njegovo „dekadentstvo“, posebej močno pa veró v njegov razvoj. Na podlagi tega je bilo sklenjeno, da se zbirka odkupi; z natisom pa še malo počaka, da pesnik bolj življensko dozori, se izčisti in morda nekatere pesmi zamenja z drugimi. Zlasti pesnitev *Sin*, katere konec „pes v tujko laja“ bi gotovo cenzura črtala. Balantiču sem izplačal honorar. Zbirka je ostala pri meni. Ko me je oktobra 1943 obiskal, sem ga povabil na sestanek dominsvetovcev v Mostah za Pregljevo šestdesetletnico, obenem pa mu že povedal, da je zdaj prišel čas, ko lahko izdamo tudi njegovo zbirko. To zagotovilo da mi je dal predsednik dr. Odar. Naj malo misli na dopolnilo. „Ah, zdaj sem že daleč od nje...“, mi je rekel in zamahnil s svojo nežno dlanjo. Pregljeve proslave ni pričakal v Ljubljani (zato ga ni na fotografiji dominsvetovcev, priobčeni v zborniku *Moj svet in moj čas*). Zbirka je ostala pri meni v rokopisu in tiskopisu. Postala je hrbtenica njegovi posmrtni zbirki pesmi *V ognju groze plapolam*. Ko bi Balantič takrat te zbirke ne uredil, bi se morda nihče ne spomnil Balantičeve ostaline, kajti do smrti je predal javnosti le 20 pesmi. Vse tiskane v mojem Domu in svetu.

4. Zanimal se je kot slavist — za slovanske literature in me je prav zaradi

tega некоč obiskal na mojem privatnem stanovanju, kjer sva si ogledovala mojo knjižnico, predvsem slovanske pesniške izdaje. Tedaj sem mu posodil nekaj čeških, slovaških in poljskih pesnitev. Spominjam se, da so bili to češki Machov Maj, slovaški Smrekovi Cvalujici dni in poljska Malczewskega Marja, pa morda še kaj. Iz njih je napravil potem svoje prevode, ki so znani iz zbirke. Spominjam se, da se je zanimal tudi za indijsko umetnost. Opozoril sem ga na *Savitri*, prelep idilični ljubezenski odlomek iz staroindijskega epa Mahabarate (epa z več kot 200.000 verzí iz XV. st. pred Kristusom), ki ga je iz sanskrta napravil moj nesrečni prijatelj Petrič iz Kranja. „Savitri“ sem spravil po Finžgarju v Mladiko, kjer leži še zdaj ta lepi prevod skoraj neopažen. (Petrič se je še kot študent ubil na skalah pri kokrškem mostu, nekaj korakov od domače hiše, ko je iskal zelenja za plesno študentsko prireditev. Zdaj leži prav blizu Prešernovega groba in na spomeniku mu je vklesan verz iz sanskrta, ki mu ga je izbral njegov učitelj prof. Oštir.) Na ta prevod sem ga opozoril in Balantič je že iskal preko jezuitov sanskrtsko slovnico. Bil je v lelih, ko ga je strastno zanimala vsa svetovna umetnost zlasti duhovna, predvsem Tagore. Tega je ob pomanjkanju denarja izpisoval iz izposojenih Gradnikovih prevodov. Gledal sem v njem bodočega odličnega prevajalca *slovanskih in drugih pesniških veledel*.

5. Ob propadu Italije — jeseni 1943 po bojih pri Pudobu — je prišel k meni kot legionar, *vaški stražar*. Nosil je baskovsko čepico (nikdar pa ni nosil domobranske uniforme, ki je takrat še ni bilo!) Prišel je celo s puško. Pravil mi je, s kakšno težavo se je rešil, da je odšel skoraj bos, da pa bo šel še nazaj. „Zdaj še celo. Zdaj vem, kakšni so partizani. In na vasi je tako lepo! Ne vem, če bom še kdaj študiral. Oženil se bom na kmetih in postal učitelj na deželi. To bo še najbolj prijetno.“ Tedaj sem ga opozoril na nevarnost v podeželju, pa je zamahnil z roko: „Če sem to preživel, bom kaj drugega tudi.“ —

Kaj je preživel, mi Balantič ni povedal.

6. Njegova smrt me je pretresla. Umrl je pesnik! Strahotno me je zgrabilo za srce kot očitek: Poznal si njegovo vrednost, imel si njegovo rokopisno zbirko pesmi in ga nisi poizkušal rešiti! Ta očitek mi teži vest in srce še sedaj. Toda v delno opravičilo mi je dejstvo: poznal sem samo to začetno pesniško zbirko iz abiturientskega časa, ne več. In med vaše 191

stražarje je šel prostovoljno ter se je med njimi dobro počutil. Uprl se je zločinu. Jaz bi kvečjemu lahko samo posredoval pri njegovih nadrejenih. In prvi njegov „predstojnik“ je bil načelnik Grahovske posadke, njegov sošolec France Kremžar. In on je bil naravnost zaljubljen v Balantičev pesniški talent in bi bil prvi, ki bi s svojim telesom varoval njegovo življenje. Pa je postal tovariš njegove smrtne ure, ko mu je še tik pred smrtjo dal največje priznanje: „Kakšen umetnik umira z menoj!“ Kot da je nevreden te njegove družine v popolni zavesti pretragičnega trenutka.

Takoj pa sem se zanimal za njegovo ostalino. Napolil sem se k gdč. Pelhanovi, naši najboljši kleklarski učiteljici, ki je po načrtih Bare Remčeve nakleklala lepo Brezjansko Marijo za dar papežu in visi danes v Vatikanu (glej Duhovno življenje l. 1957, junij). Pri nji v Mostah je stanoval Balantič. Kje je to, mi je povedala gdč. Jakličeva, pisateljica, ki je stanovala tam blizu. Šel sem tja in z gdč. Pelhanovo sem pregledal sobo. Imel je tam še nekaj obleke, kovček in nekaj knjig. Med knjigami sem dobil raztresene lističe, vse preččkane z zasnovanimi pesmimi. Pa tudi nekaj že na lepo prepisanih, kakor n. pr. ves prvi Venec, znan mi že od prej. Lističe in beležnice sem vzal s seboj in iz njih skoraj grafološko razšifriral njegovo ostalo poezijo. Ne vem, če sem jo vedno prav rekonstruiral. Rešil sem mu življenje po smrti! In če sem kaj vrednega storil za slovensko kulturo v svojem življenju, je ta vrednost prav v tem, da nisem po ubitem Balantiču pustil ubiti še njegove poezije.

7. Ko je Velikonja Narte kot predsednik Zimske pomoči zamislil *Knjižno tombolo*, smo takoj pomislili na izdajo Balantiča. Ker pa se je istočasno že tiskala zbirka *V ognju groze plapolam*, sem si za tombolo zamislil izdajo *faksimila* prvega sonetnega Venca. V rokopisu sem imel na lepo z njegovo roko prepisan celotni sonetni venec, le tu in tam malo popravljen, kar bi dalo še poseben mik. K Prešernovi faksimilirani izdaji bi tako pridružili Balantičevo, še okrašeno s Tršarjevimi lesorezi. Toda na žalost je bil venec pisan na modro črtan papir z močnejšimi črtami kot bleda pisava pesmi (zdi se mi, da je bila to gonarska beležnica). Tehnično teh črt ne bi mogli brisati iz klišejev. Zato smo se odločili za nov natis. Rokopis Venca, kakor tudi vsi njegovi rokopisi, lističi in zvezki, so ostali v mojem arhivu, o katerega usodi sem govoril zgoraj. Danes bi na primer še zelo rad po-

gledal v originale tistih puškinovsko prečrtanih zasnutkov, ker sem pri marsikaterem vezu v dvomu, če sem ga prav razbral. Tako n. pr. naslov soneta na str. 72 izdaje SKAkcije: *Razpokani plamen*. Ali ni morda *razkopani* plamen, plamen, ki se razkoplje pred ugasnitvijo, da ostane tleč pepel, ne več ogenj? Lahko pa je tudi plamen, ki razpoka v več zubljev? Ali na strani 150: „Smrt v gošči za hišo ko srna ranjeno-boka“. Prijatelj Fink me je opozoril, da je tu treba brati „boka“ ne kot naš homerski prilastek „ranjenoboki“ temveč kot glagol: bokati, boka; novi pravopis ima: srnjak boka.

Torej ni dvoma, da je smisel tega verza: smrt za goščo pri hiši boka kot ranjena srna... Ko bi imel original, bi to z lahkoto ugotovili, toda, kje so originali? Zelo verjetno so — uničeni. Sklepam iz tega, ker ni mogoče najti sledi za mojim literarnozgodovinskim arhivom. Pustil sem ga doma v kleti, kamor sem ga spravil na varno pred eventualnimi napadi iz zraka. Ob mojem odhodu je ostal tam. Kar je bilo v knjižnici, je ohranjeno, Kar v „zaklonišču“? Ko je dobila moja žena ukaz, da mora v 12 urah zapustiti hišo, je še našla toliko časa, da je pohitela v Licejsko knjižnico, da zainteresira literarni muzej za moje arhivarije. Skrb za te vrste gradiva je imel tedaj dr. L. Udè. Osebnost je poiskala njega in mu povedala o tem. Rekel ji je, da bo ob treh tam in bo prevzel zaboje. Dr. Udeta ni bilo, ženi so tekle zadnje ure v domu, iz katerega jo je izgnala z brzostrelko Ločanka Fajdigova, hčerka zdravnika dr. Fajdige, nekoč mojega so-meščana, sina ravnatelja dr. Fajdige iz Kranja. Pravijo, da so iz kleti nosili zaboje nemški ujetniki in zažigali papir na dvorišču. Če je tako, so zgorele tudi Balantičeve pesmi in fotografije. Fotografije sem svoj čas objavil v Javornikovem ilustriranem mesečniku l. 1944, kateremu ta hip ne vem imena; pesmi pa sem do zadnjega verza skušal rekonstruirati po svoji najboljši veri. Zdaj se bo dalo težko ugotoviti napake, razen če se najdejo rokopisi. Zgornja dva popravka pa gotovo dokazujeta moje napačno branje, zato naj ju slednji, ki ima Balantičevo zbirko, popravi, ali vsaj imej v evidenci (poleg napak, ki jih navajam v knjigi zadaj, in še na str. 10, kjer mora biti „beli prsti“ in ne „bela prst“... kar sem že nekoč omenil ob oceni v Meddobju).

Iz takih rekonstrukcij verzov je nastala zbirka, ki sem ji dal naslov jaz po nekem Balantičevem verzju in ki naj že nazunaj označi njegovo smrt. Sicer danes že govore v domovini, da ni zgorel, temveč da je bil rešen živ in *potem ustreljen* z

več drugimi rešenci vred. Toda Grahovčani so mi pravili, da med rešenci ni bilo nobenega tujca, samo domačini in da je Balantič ostal v hiši. Če so ga pa partizani rešenega iz goreče peči ustrelili, so napravili še bolj nečloveški zločin nad pesnikom. Verjetno pa s to verzijo hočejo samo zbrisati Balantičevo „baklo nemo, ki potnikom samotnim v noč gori... novim dnevom“.

S tako izdajo njegove posmrtno zbirka si lajšam vest.

8. Ko je prezident gen. Rupnik razpisal nagrade za najboljša dela, izišla v tisku leta 1944, je bilo imenovano razsodišče, v katerem sem bil poleg vodje prezidentovega kulturnega oddelka prof. Peterlina, vodje kult. oddelka občine ljubljanske dr. Pretnarja, oz. njegovega namestnika prof. Kalana, in kult. urednika Jutra B. Borka tudi jaz kot kult. urednik Slovenca. Tedaj sem — v mislih na Balantičevo pripravljane pesniške zbirke — sprožil misel, naj razsodišče tedaj najvišjih slovenskih literarnih nagrad ustanovi posebno *Balantičevo nagrado*. Ta naj obstaja v tem, da se slednje leto tiska v rokopisu predloženo in osvojeno literarno delo *dolej še knjižno neizdanega pesnika*. Tako sem svoj nekdanji predlog iz privatnega založništva (Jugoslovanske tiskarne) prenesel na uradni forum, ki je za kaj takega bolj poklican. Tako naj bi s pomočjo *Balantičevega spomina* laže nastopali svojo pot v svet taki talenti kot so bili Kette, Murn, Kosovel in Balantič, ki niso nikdar videli svojih tiskanih zbirk, pa so danes slovenski klasiki po zaslugi postumnih izdaj, ki so jih jim pripravili njihovi prijatelji. Če bi teh ne bilo ali če bi ne znali oceniti vrednosti teh mladostnih zapuščin — kaj bi bilo z njimi? Zato naj se dá možnost čimprejšnjega tiska *obetajočih prvencev*. In samo prvih knjig, začetkov, ki naj se kot taki ocenjujejo v javnosti. Predlog je bil od razsodišča sprejet in od prezidenta potrjen, ter tako ustanovljena *Balantičeva nagrada*, ki pa ni bila dodeljena še nikomur. Toda pravno je zaživela in je lep spomin na pesnika.

9. Da je Balantič velik pesnik, izredno velik pesnik, nisem prepričan samo jaz. Tudi *Zupančič* mi ga je hvalil, ko sem ga obiskal bolnega v bolnišnici Šlajmarjevega doma privatnih nameščencev v Ljubljani, kjer si je po dobroti predsednika dr. Martelanca brezplačno „zdravil naduho“ vsa ta nevarna leta. Opravičil se mi je, da ni mogel na Balantičevo proslavo v gledališče, kamor bi rad šel in me prosil, naj mu prinesem vsaj *Spominski list* s te

proslave, ker pesnika visoko ceni. Ko sva pozneje s pesnikom Šalijem obiskala „bolnika“, sem mu izročil zaželeni spomin. In pesnica *Lili Novy*, ki je vsa ta medvojna leta varovala Vidmarjevega sina pred nevarnostmi časa, mi je na cesti na Starem trgu od maše grede zagotavljala: „Za tri pesnike molim slednji dan: za Prešerna, Ketteja in Balantiča!“

Tako visoko je bil stavljen tedaj pesnik Balantič tudi na tisti strani, kjer pred leti v prvi izdaji l. 1954 pri Janežu ni dobil niti omembe.

V drugi izdaji l. 1957 so mu rešili vsaj ime, toda s pripombo, da je „padel kot reven študent pod vpliv belogardističnih zagrizencev“. Poudarek je na podkupovanju revnega študenta. Toda o podkupovanju ne moremo govoriti pri Kremžarju in njegovih sinovih, s katerimi se je družil; pač pa o njihovih duhovnih vplivih. Balantič je bil ponosen na svoje proletarsko poreklo: *kot tak se je zavestno uprl njim, ki so v imenu proletarstva malikovali zločin*. Odpor proti zločinstvom ga je pahnil iz „slavističnega“ OF-arskega omahovanja na „belogardistično“ stran. O tem sem prepričan.

10. Še tole naj povem o srečanjih z njim — po smrti. Po smrti sem napisal nekajkrat kakšno besedo o Balantiču-pesniku. Ko sem v letu 1944 pripravljajl akademijo v njegovo slavo v ljubljanskem Narodnem gledališču, ki je pod pokroviteljstvom gospe Rupnikove odlično uspela, je hotel nekaj podatkov o njem tudi nemški vojaški list *Adriazeitung*, ki so ga tiskali v Ljubljani v Jugoslovanski tiskarni, izdajali pa v Trstu. Urednik tega lista je bil neki nemški častnik — katoličan, v civilu uslužbenec znane Herderjeve knjigarne. Zato ga je pesnik in njegova smrt kot protikomunističnega borca še posebej zanimala. Obrnil se je na propagandno prosvetni oddelek pri prezidentski upravi za podatke o njem. Tam je referent za kulturo, prof. Peterlin dal svojemu uradniku, pesniku Šaliju nalogo, naj to napiše. On se je obrnil name za podatke. Napisal sem mu neko zgoščeno oznako kot gradivo, da ga uporabi v svojem članku. Šali pa jo je dal doslovno prevesti v nemščino in tako oddal uredništvu *Adriazeitung*. Kako sem se jaz začudil, ko je izšlo poročilo o Balantiču v tem nemškem vojaškem listu *Podpisano z mojim polnim imenom!* Komu naj protestiram in kako?! Čez nekaj dni dobim honorar, ki so mi ga prinesli v redakcijo Slovenca. Kaj naj storim? Sprejel sem ga in nesel takoj v drugo sobo tovarišu Kremžarju za sv. maše za pok-

nega pesnika. Pri UNRRI v Rimu pa mi je ta oznaka delala težave.

11. Odslej gre Balantič z menoj vso begunsko pot. Dr. Krivec je za drugo obletnico smrti dvignil v Serviglianskem taborišču njegovo ime na begunski prapor, in pridružil sem se mu s svojo besedo. In drugi. Odslej je Balantič dajal našemu literarnemu delu cilj in ime. V Balantičevi družini je živel doslej kakor penat, naš hišni božič, kot naše ognjišče. Zdaj gre že preko tega. Gre iz *meddobja* v novo dobo. Gre že preko meja. Gre v svet.

Prišel je v Kulturno akcijo, kjer je akad. kipar Ahčin po naročilu g. Simčiča napravil njegov kip. Moj sin mu je bil za osnovni model, mi drugi, ki smo pesnika poznali, smo kot Apelov kopitar „popravljal“ poteze... Svakinja akad. slikarica Bara Remec je ilustrirala nove izdaje njegove poezije. Po njeni risbi je slikar Milan Volovšek napravil iz žice zanimivo silueto njegove ognjene smrti. Obe svojevrstni umetnini krasita zdaj sobo SKA v Buenos Airesu.

12. Vnovič smo v Buenos Airesu izdali njegovo poezijo, poezijo Franceta Balantiča *kot pesnika*, ne kot domobranca. Pa se je našel nekdo, trdeč, da pišemo o njem samo iz političnih razlogov, ker je bil domobranec. Protestira proti takemu „politicumu“, ko bi vendar lahko videl, da smo vedno in povsod govorili o njem kot pesniku, od prvega sporočila o njegovi smrti v Slovincu, kjer je bilo javljeno: Umrl je pesnik! Isti se je obregnil ob Cankarjeve besede o Ketteju, ki sem jih obrnil na Balantiča, da „ni znal narediti slabega verza“, češ, pa ima le nekaj verzov z nečistimi rimami... in ni pomislil dotični pri tem, da je on sam spesnil nekoč pesem Balantiču v čast tudi s slabimi rimami. Pa je prepričan, da je napisal dobro pesem, kot sem jaz prepričan, da so Balantičeve dobre kljub slabim rimam, ki so pa zelo redke. Nazadnje pa mi je vrgel v obraz kot najmočnejši očitek nemarno korekturo, češ, da je ostalo v tisku celo čisto navadno navodilo za stavca: *Vse!* (na str. 104). Velik očitek nemarnosti, ki pa pade s prav tako težo — kot ga je on vrgel — nazaj nanj! Naj bi pogledal v ljubljansko izdajo, bi videl, da je *Vse* podnaslov prvega gonarskemu sonetu, tako kot je tiskan na dotični strani. Če pa te nima, naj bi pogledal samo v kazalo knjige, ki jo je ocenjeval, str. „L“, kjer figurira kot tak podnaslov. Še celo pa bi lahko videl na str. 177 *poljski* prevod prav tega soneta z naslovom *Wszystko*, kar se po naše pravi *Vse*. Dovolj? Napisal sem odgovor na

tisto oceno, da jo pošljem svetniku Škulju, da priobči v svoji reviji, kjer je dotična ocena izšla, moje pripombe, pa je prav tedaj umrl in revija ni več izšla. Zato porabljam to priliko, da popravim vsaj ta največji očitek ob novi izdaji Balantičevih pesmi.

13. Še eno, najbolj žalostno srečanje z Balantičem, z njegovo — materjo. Ne poznam je. Spoštujem jo. Razumem njeno bol in njeno ljubezen. Ne morem si pa zato misliti, da bi mi ona pisala pred par leti pismo, katero sem prejel preko radiopostaje Trst, kamor je bilo poslano z namenom, da pride do mene. V tem pismu se mi očita nič več in nič manj kot to, da s pesmimi njegovega sina delamo dobičke, njej pa ne pošljemo honorarja in da bi rada vedela, kdo so tisti, o katerih je mislila, da so sinovi „*prijatelji*, pa so *sovražniki*...“ Ob tej priliki naj izdam svojo misel, pri kateri sem se v izgnanstvu večkrat zalotil: kaj si misli Balantičeva mati o usodi sina kot vojaka in kot pesnika, ki ne ustreza današnjemu režimu? Ali sovraži sinove dobrotnike, ki so ji vzrok njegove smrti? In ali je hvaležna tistemu, ki mu je izdal pesmi in ohranil spomin po smrti? Ali je našla v desetih povojnih letih, ko je moja družina še živel v Ljubljani, pot do moje žene in jo vprašala za morebitno sinovo ostalino? Sklepala bi lahko, da je še kaj njegovega pri njej med mojimi stvarmi... Nič tega. In zdaj naenkrat zahteva po honorarju in obdolžitve vseh, ki ohranjajo pri življenju sinovo poezijo, za njegove — *sovražnike*?! Ne verjamem, da je pismo pisala Balantičeva mati; verjamem, da mati niti ne ve, da je kdaj kdo pisal tako pismo... *Nekdo* je stal zadaj... Kdo?... Zakaj?

... Na pismo nisem odgovoril. Izročil sem ga osebi, ki mi ga ni vrnila, pač pa nekam založila, da naj po ovinkih pove Balantičevi mami, kako je s „kšeftom“ Balantičevih poezij, in jo vpraša, kako je to, da oni tam, v Sloveniji, še po dvajsetih letih smrti pesnikove niso prišli do tega, da bi izdali njegove pesmi in plačali honorar materi? So oni tam *sinovi prijatelji*, če smo mi *sovražniki*?... Nič drugega. Odgovora ni dobila; kakor verjetno, mati ni dobila tega pisma... in če ga je dobila?

To je moje zadnje, trinajsto, najžalostnejše posmrtno srečanje z Balantičem.

Balantič je v emigraciji živ. Ima med nami svojo knjigo. Ima med nami svojo šolo „Balantičeva slovenska šola“. Prištet je med klasike.

V juliju letošnjega leta bo minulo petdeset let, kar so prvi osmošolci prve slovenske gimnazije dokončali svoje študije, delali zrelostni izpit v svojem jeziku in prejeli slovenska zrelostna izpričevala. Danes se marsikomu zdi to malopomenben dogodek, v resnici pa je bil zaključek stoletne borbe Slovencev za slovensko srednjo šolo, ki ga je z njemu lastno velikopoteznostjo in energijo zaključil naš veliki vladika, nadškof Jeglič, na način, ki ga nihče ni pričakoval: z ustanovitvijo gimnazije s slovenskim učnim jezikom. Ta dogodek zasluži častno mesto v naši narodni zgodovini.

Najprej nekaj besed o tem, kako je do ustanovitve prve slovenske gimnazije prišlo.

Ko je leta 1898 46-letni knezoškof Jeglič prevzel vodstvo ljubljanske škofije, ga je vsa slovenska javnost pozdravila ne le kot svojega škofa, ampak tudi kot odličnega borca za naše narodne svetinje. Storil je vse, kar je bilo mogoče, da bi narod združil, priznavajoč kot podlago skupnega uspešnega dela na socialnem, gospodarskem, kulturnem in političnem področju neminljiva krščanska načela.

Msgr. dr. Jože Jagodic nam v svoji knjigi: „Nadškof Jeglič, majhni oris velikega moža“, ki je v založbi Družbe sv. Mohorja v Celovcu izšla leta 1952, podrobno opisuje to prvo dobo Jegličevega škofovanja. Iz te dragocene knjige smo povzeli večino tega, kar je tu napisano. Dobro bi bilo, da bi jo tudi mlajši rod Slovencev, ki živi izven domovine, pazljivo prebiral, saj je ta Jegličev življenjepis zgoščena zgodovina našega katoliškega preporoda.

Jegličev trud, da bi Slovence zedinil na skupnemu krščanskemu temelju, ni uspel. Zadel je na popoln odpor pri svobodomiselnem delu naroda, to je pri velikem delu laične inteligence, pri visokošolskem dijaštvu in pri znatnem delu meščanstva. Zelo je zabol Jelliča izid glasovanja na zborovanju slovenskih visokošolcev, v avgustu leta 1898, ki je pokazal, da je bilo med 160 navzočimi akademiki le 13 krščansko mislečih, vsi ostali pa so se ob navdušenem odobravanju starešin odločno

izrekli za narodno delo na svobodomiselni podlagi.

Leglo slovenskega svobodomiseltva je bila avstrijska šola, ki je bila nemško usmerjena. Že v tretjem razredu ljudske šole so se otroci učili nemščine; v gimnaziji ni bilo mogoče brez znanja nemščine, v nižji gimnaziji so Slovenci po dolgih bojih dosegli pouk v slovenskem jeziku, na vseh višjih gimnazijah pa je bil pouk, razen verouka, nemški, prav do razpada Avstrije. Trhla in že razpadu zapisana država je skušala zavirati razkroj s „patriotično vzgojo“ po šolah, kar je delala s ponemčevanjem. Slovenskim dijakom je bilo na srednjih šolah strogo prepovedano vsako izvenšolsko delovanje; celo Marijine družbe in nošenje kakršnegakoli znaka so prepovedovali. Seveda je ta krivica rodila odpor. Dijaštvo se je tajno organiziralo, večinoma v organizacijah svobodomiselnega kova in borbeno protikatoliških, pod vodstvom svobodomiselnih inteligentov.

Huda rana je bila takratna visoka šola. Slovenci v Avstriji si nismo mogli priboriti lastne univerze. Slovenski dijaki so po maturi morali na tuje: v nemški Gradec, na Dunaj, potlej pa vedno več v Prago, kjer so ob borbenem češkem narodu uživali gostoljubje, razumevanje in podporo, da so lahko dokončali študije. Nemške univerze v Gradcu, na Dunaju in drugod so bile središče velenemštva, freigestovstva in sovraštva proti Rimu, t. j. proti katoliški Cerkvi. Njihovo geslo je bilo: Los von Rom, proč od Rima! V Pragi so se akademiki sicer navdušili za narodne ideje, svetovnonazorno so pa prišli pod vpliv Masarykove šole, ki je bila prav tako svobodomiselná, kot so bile nemške univerze.

Žalostno sliko je videl Jeglič ob nastopu svoje odgovorne službe. Narod brez solidne inteligence je hrom. Avstrijska srednja in visoka šola nam je vzgajala ljudi, ki so zavzemali v javnem življenju vodilna mesta: učitelje, profesorje, odvetnike, zdravnike, sodnike, upravne uradnike, tehnične strokovnjake; njih število se je množilo, krščanskemu prerođu med Slovenci, ki je bil v polnem poletu pa so bili nenaklonjeni, mnogi pa strupeno nasprot-

ni. Jeglič ni tarnal in obupaval, ampak je šel na delo, da se nevarnost za narod omeji in da se vzgoji rod slovenske inteligence, ki bo šel z narodom. Dozorela je v njem misel, da postavi narodu vzgojno središče, ki bo vzgajalo slovensko mladino v slovenskem duhu in po slovensko in ki bo rešila doraščajoče fante svobodomiselnega vpliva.

Jegličev načrt je bil ta-le: postaviti v Ljubljani moderno poslopje za 400 dijakov, kjer bi bil nameščen vzgojni zavod, ki bi dijakom nudil zdravo stanovanje in prehrano in jim nudil solidno krščansko vzgojo, pod isto streho, pa tudi popolno slovensko gimnazijo s pravico javnosti, ki bi v vsem lahko tekmovala ponemčenim državnim šolam.

Načrt je bil tako velik, da se ga je Jeglič sam ustrašil. Veliko je premolil, šel na božjo pot v Lurd, posvetoval se je z drugimi škofi in predložil svoj načrt sv. očetu — in dvomi so se razpršili, prijel je za delo z njemu lastno energijo.

Velike zamisli imajo vedno veliko težav in veliko nasprotovanja. To se je zgodilo tudi Jegliču. Mnogo katoličanov, med njimi mnogo duhovnikov, se je prestrašilo, ko so zvedeli za škofov načrt, prepričani, da ga ne bo mogoče izvesti. Stroški za zgradbo in opremo so bili preračunani na blizu 3 milijone kron, za takratne razmere velikansko vsoto. Jeglič denarja ni imel. Zaupal je v dobro voljo in radodarnost svojih vernikov. Prosil je vernike skromnih stalnih prispevkov, ki so jih zbirali po župnijah takorekoč po vinarjih, prosil duhovnike, ki so mu pomagali včasih celo tako, da so se zadolžili, da so mogli svojemu škofu priskočiti na pomoč, šel je na prosjaško potovanje, zadolžil se je in zastavil dohodke škofijskih posestev, dobil je v času največje denarne stiske štiri večja volila — in tako je bil 20. maja leta 1901 blagoslovljen temeljni kamen bodočemu zavodu in so se začela stavbena dela.

Pa ne v Ljubljani, ampak v Št. Vidu nad Ljubljano! Ljubljanski mestni svet mu za zgradbo v Ljubljani ni hotel dati dovoljenja. Sklep je bil posledica neverjetno umazane gonje svobodomiselnega dela naroda, ki je v svojem časopisju, na shodih in zborovanjih in potem raznih posrednikov hotel Jegličev načrt onemogočiti. Vse zaman, napadi so zadeli na trdo skalo — Jegliča.

V štirih letih sta bili dograjeni dobri dve tretjini zavoda in opremljeni z vsem potrebnim, tako da so se v septembru že vselili v zavod prvi študentje in 21. septembra se je pričel reden pouk v pripravljalnem in prvem gimn. razredu.

Kdo bo pa učil? Nov problem, ki je marsikoga vznemirjal. Jeglič se je odločil, da vzgoje v zavodu ne izroči kakemu cerkvenemu redu, kot je skoro povsod navada, ampak je hotel, da mladino vzgajajo in poučujejo v šoli svetni duhovniki. Med tem ko se je zavod gradil, je pozval možne duhovnike, ki so čutili poklic za odgovorno službo, naj se mu javijo. In so se mu priglasili. Jeglič jih je na svoje stroške poslal na univerze na Dunaj, v Gradec in Prago, kjer so se na svoje stroške temeljito pripravili in naredili potrebne profesorske izpite, kakor profesorji na državnih zavodih.

Kaj pa učne knjige? Za nižjo gimnazijo je za silo šlo, za višjo gimnazijo pa razen veroučnih ni bilo niti ene slovenske učne knjige. Zopet je Jeglič, ob podpori Kat. tiskovnega društva poskrbel, da so njegovi dijaki, ko so prišli v peti razred, imeli vse učne knjige v slovenskem jeziku, ki so lahko tekmovali z nemškimi.

Največje težave je Jegliču delala avstrijska oblast. Skraja mu niti imena gimnazija niso dovolili, kaj šele pravico javnosti in enakopravnost z nemškimi zavodi. Za odobritev vsake slov. učne knjige se je bilo treba bojevati do obupa. Čim bolj se je bližala doba prve mature, tem večji je bil odpor Dunaja, pa tudi deželnega predsednika v Ljubljani, zagrizenega Nemca, ki je porabil vsako priliko, da bi škofov zavod prikazal svojim gospodarjem na Dunaju in nemški javnosti kot Jegličevo usodno napako, ki bo le v škodo Avstriji in Nemcem.

Jeglič se je boril proti vsem zaprekam in gradil dalje, tako da je leta 1910 bila vsa ogromna stavba pod streho in za svoj namen najmoderneje opremljena: z moderno parno kuhinjo, mehanično pekarno, lastnim vodovodom, pralnico, sušilnico, kopalnimi napravami, centralno kurjavo, lastno plinarno, ker elektrike skraja Št. Vid še ni imel itd. Stavba je 142 m široka in 92 m dolga od pročelja do zadnje stene. Ima 194 sob, med njimi prostorne učilnice, spalnice in gimnazijske razrede, zračne obednice, razkošno gledališko dvorano, veliko telovadnico, veliko kapelo za vso hišo, posebno za sestre in še eno manjšo za verske sestanke. Zavod je med parki, drevoredi in velikimi igrišči in vrtovi podoben mestu, ki ima vse moderne naprave za udobno bivanje. Prekrasen spomenik, ki ga je Jeglič poklonil „Kristusu, Zveličarju sveta“, kot je dal zapisati v zlatih črkah na hišno pročelje!

„Moja ljubezen in moja bolečina,“ je dejal Jeglič svojemu zavodu, čigar prebivalce je tako rad imel in za katere je toli-

ko skrbi, žrtev, nasprotovanja in krivic pretrpel.

Leta 1913 so prvi osmošolci dovršili gimnazijo in po neverjetnih ovirah in očitnem nasprotovanju avstrijskih oblasti je bila končno prva slovenska matura tudi državno priznana.

Leto pozneje je bil Jegličev boj za slovensko gimnazijo kronan s popolnim uspehom. Ne v zadnji vrsti zaradi izrednih uspehov prve mature, ki jih je državni ministrski odposlanec poročal na Dunaj, je gimnazija dobila za stalno pravico javnosti in enakovrednost zrelostnih izpričeval z državnimi.

Morda bo današnji rod zanimal kratek opis dijaškega življenja v Škofovem zavodu.

Stanovanjski del zavoda je bil, naravno, veliko obširnejši kot gimnazijski prostori. Dijaki so se čez dan mudili v učilnicah. Spalnice so bile popolnoma ločene od dnevnih prostorov. Dijaki so bili razdeljeni v divizije, okrog 50 glav so štele, tako, da so višješolci imeli svoje divizije, v svojem traktu zavoda, nižješolci pa svoje. Vsako divizijo je vodil duhovnik — prefekt, čigar naloga je bila skrbeti za izvenšolsko vzgojo mladine in nadzorovati pripravo za šolske predmete. Vodstvo vse vzgoje je vodil rektor.

Višješolci so vstajali kmalu po peti uri, nižješolski drobiž pol ure pozneje. Prvi in drugi so se ločeno podali v kapelo, k jutranji molitvi in maši. Po maši je bilo dobre pol ure študija, oziroma ponovitve šolske tvarine za tisti dan. Nato je oživela obednica, kamor so povabili prijetni vonji zavodske prežganke, s kosom kruha. Škoda, da se ni našel pesnik, ki bi tej prežganki zapel vredno hvalnico.

Par minut pred osmo uro se je ves študentovski rod podal na „pot“ v šolo. Ni bila dolga ta pot, kakih sto metrov hodnika, pa smo bili v gimnaziji, vendar je bila dovolj dolga, da smo se zavedali, da smo prišli izpod ene oblasti pod drugo. Šola je bila v zavodu resna zadeva. Dopoldne smo sedeli 4 ure — od ponedeljka do sobote, popoldne pa trikrat na teden po dve uri pri rednem pouku, trikrat na teden pa je bil popoldanski čas od 14 do 16 določen za proste predmete, petje, telovadbo, godbo, risanje, jezike itd. in za sprehod izven hiše.

Četrť ure po dvanajsti se je lačni rod zopet zbral v dveh prostornih obednicah. Hrana je bile preprosta in obilna. Gotovih jedi smo zavžili neverjetne količine. Kdo se ne spominja petkov z okusno pripravljanim fižolom (s fižolarji so nas zaničevali nevoščljivci izven zavoda!) in z jabolčno čežano in z buhteljni za pribolj-

šek, ki smo jim študentje dali ime „kocke“. Kdo bi pozabil slastnih „kurjih črevic“? Besedo „črevica“ so nekateri hoteli nadomestiti z „britofom“, pa jim ni uspelo. Kako smo gradili gore iz krompirjevega pureja, na vrhu izvrtali „ognjeniško žrelo“, kamor smo nalili vinske, čebulne ali paradižnikove omake, skrbno pazeč, da nas ne zasači prefektovo oko in nam dá slabo točko „piko“ v vedenju. Ognjenike delati, neprimerno jesti, je bil hud prestoppek proti oliki. Prav tako so naši vzgojni „trinogi“ prepovedovali delati „žgance“, ki so bili v tesni zvezi s prežganko. Zdelo se nam je kar otročje, da bi košček za koščkom kruha spuščali v juho in ga spodobno zavžili. Ves kruh naenkrat v prežganko! Kruh je juho popil, mi pa kruh pojedli! Celu hujši kazenski postopki nadzorne oblasti niso zalegli, da bi preprečili to priposestvomano študentovsko pravico. Hrana je bila res obilna. Razen mesa in močnatih jedi si je vsakdo sam postregel, kolikor mu je tek narekoval. Večkrat je oko hotelo več kot želodec. Oblasti so nerade videle, da bi se jed puščala na krožniku. To je bil nov povod za „piko“ v olikanem vedenju. Skušali smo se piki izogniti s postopkom, ki smo mu dali strokovni izraz „prešanje“, za kar je bilo treba precejšnje izurjenosti in duševne prisotnosti: treba je bilo izrabiti priliko, ko se je mizi bližal sluga, da odnese prazne krožnike, pograbit prazen sosedov krožnik, ga pritisniti na preostanek na lastnem krožniku in prešanje izročiti v roke slugove. Če ni šlo vse kakor po vrvi, je krivec dobil v oliki mesto ene — dve piki. Seveda so nam postregli včasih tudi z jedili, ki jih nismo hoteli priznati za stanu primerno hrano: med temi je bil predvsem ričet s suhimi češpljami. Saj ni bil zanič, toda mi smo rekli: ne! čeprav je bila oblast nasprotnega mnenja, in tako so romale nedotaknjene sklade nazaj v kuhinjo. Kolikokrat smo se med vojno, ob praznih vojaških kotlih spominjali ričeta, ki smo ga tako zaničevali, da smo šli raje lačni spat, kot da bi uklonili svojo trmo...

Po kosilu je bilo blizu eno uro odmora. V lepem vremenu je moralo vse na zrak na obširna igrišča, v slabem vremenu smo se pa preganjali po zavodskih hodnikih. Na igriščih je bil živ-žav in pol. Sorazmerno s starostjo in zdravjem je vsak dijak moral gibati — lenariti na igrišču ni smel nihče. Najmlajši so bili svinjko in žoge, tretješolci so lahko že balinali, četrtošolci so igrali „croquet“, višješolci so izbirali med odbojko, nogometom, telovadbo na orodju, zadnji letnik pa je imel pravo kegljišče in še par t. zv. ruskih kegljišč. Prostora in zaposlitve je bilo za vse. 197

Ob dveh popoldne, kadar ni bilo šole, smo bili že v učilnicah, druge dni pa v razredih. Kadar je bila šola, smo čas od štirih do petih prebili zopet na igrišču, na šole proste popoldneve pa smo šli na dveurni sprehod po ljubljanskem polju ali po šentviških gričih, odkoder smo se „do smrti sestradani“ vrnili domov h košaram kruha, jabolk ali kostanja in si spet privezali duše. Košara kruha nas je čakala tudi ob desetih dopoldne pred šolskim razredom. Vendar predjužnik zdaleka ni bil tako važen kot popoldanska malica. Šlo je za to, kdo bo dobil „krajec“. Saj je bilo krajca po teži ravno toliko kot drugih kosov, vendar mu je študentovska modrost dala neprimerno večjo veljavo, tako da so uvedli pravilo z močjo zakona, da se krajci dele po strogem vrstnem redu in smo komaj čakali, kdaj bomo spet prišli na vrsto in se posladkali s krajčevo skorjo.

Po malici se je začel strogi študij: priprava za šolo. Dve uri sta bili uri molka in resnega dela, ki ga je prekinil zvonec, ki je klical k večerju. Po večerji smo šli na „snažišče“, podzemskega hodnika k obveznemu čiščenju obutve za prihodnji dan. Prav tako je peljala naša pot na snažišče vselej, kadar smo prišli od zunaj v hišo. Potem je bilo še kake pol ure lažjega študija in že smo se zbrali v kapeli k večerni molitvi. Pred deveto uro je bil zavod kakor izumrl; dijaki so bili vsi pri počitku. Dalje v noč študirati ni bilo dovoljeno nikomur.

Praznični dnevni red je bil seveda drugačen: uradna šolska maša s katehetovo pridigo, več časa za oddih in privatno branje ali študij neobveznih stvari, dan obiskov, prireditev, pevskih in godbenih vaj.

Med gojenci zavoda ni bilo prepиров in nasprotij kot na drugih zavodih. Seveda smo imeli v svojih vrstah vedno kakega „špecarja“, kakega „hinavca“, kakega čudaka, celo tu in tam kakega tatiča, lastnosti, ki so zlasti v razvojni deški dobi razumljive, vendar smo vsi skupaj držali, se radi imeli in svoje prijateljske vezi tudi po odhodu iz hiše vedno sveže ohranili. Najlepi dokaz za to je društvo „Jeglič“, ki je zbiralo širom domovine in celo izven nje živeče zavodarje najrazličnejših poklicev in prepričanj, ki so se vedno čutili eno družino.

Škofova gimnazija v Št. Vidu je bila učni zavod, ki je v najvišji meri opravičil

upanja svojega ustanovitelja. Sola je bila stroga. Dijaki so se morali resno učiti in profesorji so zahtevali veliko več od njih kot pa njihovi tovariši na državnih zavodih. Tudi nemščine šentviški študentje niso prav nič manj znali kot gojenci državnih nemških gimnazij.

Jeglič je pri izberi profesorjev imel srečno roko. Bili so strokovno na višini. Z univerz so se mnogi vrnili ne le s profsorsko diplomo, ampak tudi z doktorskim naslovom.

Ravnateljstvo gimnazije je Jeglič poveril svetniškemu možu dr. Janezu Gnidovcu. Na njegovih ramah je slonela odgovornost za uspeh velike škofove zamisli. Organiziral je gimnazijo v vseh pogledih tako, da je bila ne le kos, ampak vzgled ostalim.

Z ravnateljem Gnidovcem so prišli na zavod prvi profesorji, ki so ves poznejši čas uživali čast nekakih patriarhov prve slovenske gimnazije: profesorja dr. Ivan Knific in dr. Anton Ratajec, ki sta prevzela „mučilne predmete“, matematiko in fiziko; Anton Koritnik in Luka Arh — profesorja klasičnih jezikov, Jože Kržišnik za zemljepis in zgodovino, par let pozneje pa so se jim pridružili Franc Pengov za prirodoslovje, Franc Rebol za nemščino, dr. Anton Breznik, avtoriteta prvega razreda, za slovenščino. Ti strokovnjaki so spremljali prve maturante preko osmih gimnazijskih let strogega študija do srečno opravljene mature, ki so jo prav vsi, — in nad polovico z odliko, — napravili.

Jeglič je bil vesel teh svojih prvencev in Bogu in Mariji iz srca hvaležen, da je kljub navidezno nepremagljivim težavam mogel dovršiti to gigantsko delo. Po končani maturi je dal odbrati iz vsakega razreda po dva dobra dijaka in je skupno z njimi poromal k Mariji v Lurd, da se na tistem kraju, kjer je v njem dozorel sklep, da zavod postavi, s prvenci zavoda zahvali za uspeh.

Velikanska škoda za naš narod je, da Jegličovo zgodovinsko delo danes obstoja le še v zidovih, ki jim zaenkrat ni mogoče dati vsebine. Sovražniki vsega, kar je Jeglič učil in delal, danes slovenski mladini ne puste, da bi njegovemu nauku in zgledu sledila. Prepričani pa smo, da bo prišel čas, ko se bodo na zavodovem pročelju spet blestele zlate črke: Kristusu, Zveličarju sveta.

Slovenci so v Italiji edina narodna manjšina, ki nima izrecno s posebno zakonodajo zagotovljenega svojega položaja, kakor imajo to Nemci v Poadižju in Francozi v dolini Aosta, ampak velja zanje samo splošno določilo ustave o enakosti vseh pred zakonom in da narodne manjšine uživajo potrebno zaščito. Zato se morajo kar naprej, iz leta v leto, boriti za svoje narodne pravice in kljubovati na vse načine načrtnemu raznarodovanju, kot priča akcija istrskih beguncev v občini Nabrežina, kjer grade vedno nove stanovanjske bloke za italijanske družine. Ker slovenski občinski odbor za zidanje novih stanovanjskih hiš v Sesljanu ni hotel izdati gradbenega dovoljenja, je prefektura imenovala posebnega komisarja z edino nalogo, da v imenu nabrežinske občine izstavi zahtevano gradbeno dovoljenje. Župan in vsi slovenski občinski svetovalci so zaradi odklonitve gradbenega dovoljenja dobili od oblasti strog ukor.

To je pa samo eden vidnejših primerov, ki pričajo o sistematičnem izvajanju načrta, da bi čimprej vsa slovenska Primorska dobila italijansko zunanje obeležje. Toda slovenski živelj kljub vsem težavam, ki ga spremljajo v vsakdanjem življenju, vztraja v svoji želji in volji, da na svoji lastni zemlji ohranja in razvija še naprej slovenske narodne in verske tradicije. Pri tem dosega tudi lepe uspehe, ki mu samo dajejo še večji pogum in vzpodbudo za borbo za ohranitev svojega narodnega življenja.

BLAGOSLOVITEV SLOVENSKEGA KATOLISKEGA DOMA V GORICI

Poročilo o prikazu življenja in dela Slovencev na Primorskem in Goriškem začinjamo z velikim slavljem, ki so ga imeli goriški Slovenci dne 25. januarja 1962. Tega dne so v Drevoredu XX. septembra v Gorici odprli in blagoslovili moderen slovenski katoliški dom s prostrano dvorano. Postavitev tega doma je bilo pogumno dejanje, kajti zbrati je bilo treba veliko de-

narnih sredstev za nakup zemljišča in nato za zgraditev poslopja. Goriškim in primorskim rojakom so priskočili na pomoč narodno zavedni Slovenci na Koroškem in v ostalih državah v izseljenstvu, zlasti v Severni Ameriki. Tako je n. pr. tajnik pripravljalnega odbora dr. Humar na slavnostni akademiji navajal, da je bil med največjimi dobrotniki slovenskega katoliškega doma pokojni škof dr. Rožman. Kajti leta 1953, ko je bila stiska največja — za nakup zemljišča je bilo treba položiti visoko kupno vsoto, sredstev pa še skoro nobenih, je škof Rožman v Severni Ameriki pri narodno zavednih ljudeh izposloval večje dolarsko posojilo, h kateremu je še sam priložil znaten znesek. Z velikimi žrtvami so nato goriški rojaki vse do letos gradili svoj osrednji prosvetni in narodni dom. Zato je ob otvoritvi in blagoslovitvi doma predsednik pripravljalnega odbora dr. Anton Kacin upravičeno zatrjeval, „da to lepo slavje, zgrajeno na požrtvovalnosti katoliških in demokratičnih Slovencev na Goriškem, dokazuje jasno in zgovorno, da stoletna verska tradicija našega naroda nikoli ni ugasnila, temveč, da je prav v naših dneh izredno živa“.

Novi slovenski katoliški dom v Gorici je blagoslovil goriški nadškof msgr. Hijacint Ambrosi, pri slavnosti so pa bile navzoče tudi odlične italijanske politične in upravne osebnosti, kakor tudi predstavniki slovenskih političnih, prosvetnih, kulturnih in verskih ustanov ter društev.

SPREMEMBA V VODSTVU GORIŠKE NADŠKOFIJE

V prvi polovici leta 1962 se je v vodstvu goriške nadškofije izvršila važna sprememba. Dotedanji goriški nadškof kapucin msgr. Hijacint Ambrosi je februarja meseca poslal papežu prošnjo, naj ga zaradi bolehnosti in starosti razreši odgovorne naloge pri vodstvu goriške nadškofije. Za njegovega naslednika je bil imenovan msgr. Andrej Pangrazio, ki je prišel v Gorico 27. maja 1962. Slovenci so mu pripravili lep

sprejem v dvorani svojega katoliškega doma. Tisočletne tradicije slovenskega naroda je novemu nadpastirju prikazal msgr. Franc Močnik, v imenu katoliških laikov ga je pa pozdravil dr. Leopold Kranner.

SLOVENSKA MANJŠINA V BOJU ZA SVOJO ZAŠČITO

Leto 1962 je bilo polno bojov slovenskega življa, da bi dosegel možnost za neovirano kulturno, politično in gospodarsko življenje. Povod za ta boj je dala izjava predsednika italijanske vlade Fanfanija, ko je v svojem delovnem programu, s katerim se je s svojo vlado dne 2. marca 1962 predstavil parlamentu, napovedal tudi ustanovitev samostojne dežele Furlanija-Julijska Krajina.

Italijanska ustava namreč določa, da se republika deli v dežele, pokrajine in občine. Po tem določilu ustave je Italija razdeljena na 19 dežel, od katerih ima pet poseben statut zaradi posebnega položaja, v katerem morajo delovati. Do ustanovitve dežele Furlanija-Julijska Krajina so bile samo štiri s posebnimi statuti in sicer Sardinija, Sicilija, Poadižje in dežela doline Aosta.

Na gornjo napoved predsednika vlade Fanfanija je odgovorila že 5. marca 1962 goriška Slovenska demokratska zveza z izjavo, v kateri pravi, da se za „ustanovitev take dežele bori že od leta 1947“, nato pa navaja naslednje zahteve:

„Zahtevamo pravico posluževati se materinega jezika v javnih odnosih in dostojno mesto za naš jezik v javnih napisih. Zahtevamo zastopstvo v bodočem deželnem zboru. Zahtevamo, da se neha vsakršno raznarodovanje, naj bo posredno ali neposredno. Zahtevamo, da vsa ta in druga zaščitna določila postavi v deželni statut osrednji državni zbor kot najvišji zakonodajni organ v državi, kajti šesti člen ustave daje to nalogo prav republiki, t. j. celotni državi in ne posameznim njenim delom.“

V statutu nove italijanske dežele Furlanija-Julijska krajina, ki ima svoj sedež v Trstu, je za zaščito slovenske narodne manjšine samo tole načelno zagotovilo:

„V deželi so vsi državljani enakopravni, pa naj bodo katere koli etnične skupine, in zagotovljena jim je obramba etničnih in kulturnih značilnosti.“

Debata v rimskem parlamentu o statutu za deželo Furlanija-Julijska krajina je bila dolgotrajna. Italijanski narodni nestrpnosti so napeli vse sile, da bi v parlamentu sploh preprečili sprejetje statuta. V

tem niso uspeli, ker je bil statut končno le izglasovan. Zanj je glasovalo 341 poslancev, proti pa 59.

Slovenci s svojimi zahtevami niso prodri. V posebni spomenici, ki so jo podpisali predstavniki vseh slovenskih političnih skupin na Primorskem, in poslali v začetku junija 1962 predsedniku poslanske zbornice in senata, so svoje narodne in politične zahteve izrazili takole:

„Leta 1945 je vlada izjavila, kako demokratska obnova države nujno terja, da državljani, ki govore različen jezik od italijanskega, dobijo vrsto posebnih jamstev. Dovoljena in zajamčena bo svobodna uporaba jezika ne samo v zasebnih trgovinskih odnosih, na javnih zborovanjih, v bogočastju, tisku, temveč tudi v odnosih s političnimi, upravnimi in sodnimi oblastmi. V krajih, kjer prebiva sorazmerno znatno število državljanov, ki govore različen jezik od italijanskega, bo v javnih šolah zajamčen pouk materinskega jezika. Posebne zahteve tistih področij, kjer prebiva ljudstvo drugega jezika in drugih običajev, bodo zaščitene s svobodnim poslovanjem posebnih krajevnih samouprav.“

Republiška ustava je poudarila zamisel o zaščiti jezikovnih manjšin.

Toda omenjena načelna določila se za slovensko narodnostno skupnost doslej še niso dejansko izvedla.

Podpisani pripominjajo, da je bila za deželo Furlanijo-Julijsko krajino tudi zato predvidena avtonomija s posebnim statutom, ker je bilo treba slovenski narodnostni skupnosti nuditi primerno zaščito in primerna jamstva. Fašistični režim je namreč Slovincem vse odvzel in jim odrekal najosnovnejše človečanske pravice, od rabe materinega jezika v vsem javnem življenju do pravice, da si ohranijo svoje slovensko ime.

Slovenci v videmski pokrajini nimajo niti pouka v svojem materinem jeziku v osnovnih šolah in ta jezik je tam izključen celo iz otroških vrtec.

V Furlaniji-Julijski krajini je po zakonu (člen 72 pravilnika matičnega urada, kr. odlok od 9. 7. 1939 št. 1238) prepovedano dajati slovenska imena otrokom, katerih starši so italijanski državljani.

Še vedno je v veljavi zakon od 7. 4. 1927 št. 494 o spreminjanju slovenskih primkov v italijansko obliko.

V krajih, kjer prebivajo Slovenci, je celo prepovedano, da bi se poleg italijanskih krajevnih napisov postavili tudi slovenski.

Italijanski državljani slovenske narodnosti se ne smejo obračati v svojem jeziku na politična, upravna in sodna oblastva niti ustno niti pismeno.

Ker so podpisani prepričani, da tolmačijo upravičene zahteve italijanskih državljanov slovenske narodnosti, prosijo, naj se izda zakon, ki bo primerno zaščitil slovensko narodnostno skupnost v bodoči deželi Furlaniji-Julijski krajini, kot med drugim predvideva člen 6 ustave.

Republika ne more različno ravnati z različnimi jezikovnimi manjšinami v okviru države, še manj pa sme delati razlike v okviru iste narodnostne skupnosti, kot na primer med tržaško, videmsko in gorško pokrajino.

Zaščitna zakonska določila naj imajo enak učinek za vse Slovence brez diskriminacij in stopenj.

Vlada in parlament naj v deželnem statutu podrobneje določita vsa zakonska določila za zaščito slovenske narodnostne skupnosti, posebni statut pa naj zlasti predvideva:

1. da pripadniki slovenske narodnostne skupnosti smejo svobodno uporabljati svoj materin jezik v osebnih in uradnih odnosih s političnimi, upravnimi in sodnimi oblastmi s pravico, da dobijo v svojem jeziku tudi odgovor, dokumente in potrdila;

2. da se v vseh deželnih, pokrajinskih in občinskih uradih določi primerno število funkcionarjev, ki popolnoma obvladajo slovenski jezik;

3. da se slovenski narodnosti na vsak način zagamči primerno predstavninstvo v deželnem svetu in v komisijah ter organih, ki obravnavajo gospodarska in kulturna vprašanja, katera zadevajo Slovence;

4. da se na področjih, kjer prebivajo Slovenci, uvedejo poleg italijanskih krajevnih napisov tudi slovenski;

5. da se vzgojnim, kulturnim, socialnim in športnim organizacijam narodnostne manjšine zagamči enakopravno ravnanje tudi, kar zadeva uporabo prosvetnih zgradb in drugih naprav ter radia in kar zadeva pomoč iz javnih skladov;

6. da se ne sme v ničemer spreminjati obseg pokrajin in občin z namenom, da se prejudicira narodnostna sestava omenjenih enot.“

Končno zahtevajo razveljavitev vseh odlokov in zakonskih določil, ki so za Slovence krivični.

Uspeli tudi niso z osebnimi intervencijami v Rimu. V statutu je ostalo samo splošno načelno zagotovilo o zaščiti. Med debato je v poslanski zbornici poročevalec večine zatrjeval, da je za zaščito manjšine

poskrbljeno s čl. 6 ustave in 3. zakona o deželi Furlanija-Julijska krajina. Minister Medici je pa naglašal, da je po njegovem mnenju vlada „popolnoma zaščitila manjšino, ki uživa med drugim svobodo tiska ter informacij“. Dejal je tudi, da je vlada pripravljena proučiti posamezne primere, ki bi se pojavili in obnavlja svojo obvezo, da bo ščitila vse pravice slovenske manjšine v Gorici in Trstu, „ker želi ustvariti sožitje med tamkajšnjim ljudstvom“.

RAZPUST NEODVISNE SOCIALISTIČNE ZVEZE

Titovci na Primorskem so po naročilu iz Jugoslavije dne 6. julija 1962 razpustili svojo politično stranko na Primorskem, ki je nastala po razkolu med jugoslovansko komunistično stranko in kominformom. V njej so bili organizirani komunistično ali levičarsko usmerjeni Slovenci, ki se niso strinjali z moskovsko komunistično politiko, katere nosilec je bil v Trstu italijanski komunist Vidali. Svoje pristaše je vodstvo razpuščene Neodvisne socialistične zveze pozvalo, naj se včlanijo ali v italijansko komunistično ali socialistično stranko.

Ob razpustu Neodvisne socialistične zveze je Slovenska katoliška skupnost na Primorskem izdala razglas, v katerem pravi, da se ne namerava vtikati v notranje zadeve drugih političnih strank in tudi ne razpravljati o razlogih za razpust, „pač da Slovenska katoliška skupnost obžaluje, da poziva razpuščajoča se slovenska politična stranka tamkajšnje Slovence, naj se vključijo v italijansko komunistično partijo ali italijansko socialistično stranko. SKS obsoja vsakogar, ki pritiska in priganja Slovence v drugorodne stranke in s tem zanaša narodno smrt v naše vasi in mesta. SKS ne more razumeti, kako naj bi podprli komunistično partijo tisti Slovenci, ki jih je poslanec Vidali še pred leti zmerjal s šovinisti. SKS izjavlja, da kot slovenska demokratska stranka lahko uspešno brani pravice naše narodne manjšine. V tem zgodovinskem trenutku, ko po naročilu, ki ga ne narekujejo manjšinski interesi, razpuščajo NSZ, poziva člane te stranke, naj ne poslušajo navodila za vpis v KPI in PSI, odnosno naj ne volijo njihovih kandidatov, ker so nam njihovi interesi tuji in nasprotni“.

V koliko bodo poslušali člani razpuščene Titovske NSZ ta poziv, nam v času, ko pišemo to poročilo za Zbornik — ni znano. Vidno pa je, da bo pri občinskih volitvah dne 11. novembra 1962 v Trstu prišlo do 201

merjenja sil slovenskih narodno zavednih ljudi in slovenskih marksistov. Slovenske narodne politične stranke so se zedinile in bodo tokrat vse nastopile skupno in z enotno kandidatno listo. Titovci bodo pri volitvah imeli priložnost pokazati, na katero stran se bodo odločili: ali za slovenski tabar ali pa za italijanske komuniste ali socialiste.

SLOVENSKI TABORI

Vsakoletni tabor v Repentabru je na Slovenskem Primorskem že tradicija. Leta 1962 je bil 15. junija. Kot v prejšnjih letih je bil tudi ta zelo lepo obiskan. Zanj je pripravil prof. Jože Peterlin uprizoritev dramatisirane zgodbe tržaškega pisatelja Alojza Rebule „Devinski sholar“. — Na Opčinah je bil velik marijanski shod, katerega se je udeležilo 8.000 ljudi. — V Gorici pa v začetku septembra tabor slovenske katoliške mladine z Goriške, Tržaške in Koroške. Na sporedu so bile razne športne tekme, nastopi mladinskih pevskih zborov ter gledališki nastopi.

SMRT DVEH VIDNIH SLOVENSKIH MOŽ

Slovenstvo na Goriškem in Tržaškem sta v letu 1962 zadela dva huda udarca. V Gorici je 11. junija 1962 na posledicah težke operacije umrl, komaj 50 let star,

prof. Mirko Filej; v Trstu pa prof. Ivan Rudolf.

Ime prof. Mirka Fileja je zadnjih petnajst let najtesneje povezano s prosvetnim, kulturnim, verskim ter organizacijskim življenjem Slovencev na Goriškem in Tržaškem. Bil je organizator, zborovodja raznih zborov in pobudnik številnih lepih slovenskih nastopov. Pred svojo smrtjo je bil v Gorici profesor petja na slovenskem učiteljski in strokovni šoli, bil rektor cerkve sv. Ivana, organist goriške stolnice ter škofijski delegat za cerkvene zборе. Njegova vsestranska delavnost je segala tudi med koroške Slovence. Zato je njegova prezgodnja smrt bolešno odjeknila tudi med njimi. V njihovem imenu se je od njega poslovil predsednik Narodnega sveta koroških Slovencev dr. Valentin Inzko, v imenu goriških slovenskih prosvetnih delavcev dr. Anton Kacin, v imenu tržaške slovenske duhovščine pa dr. Škerl.

Ivan Rudolf je bil nazadnje urednik tržaške „Demokracije“. Njegova delavnost med Slovenci na Tržaškem je znana in je bila vedno posvečena koristim slovenskega naroda. Vedno se je boril za svobodo Slovencev in demokracijo. Te cilje je skušal dosegati s Slovensko demokratsko zvezo, v kateri je bil več let podpredsednik.

Smrt obeh slovenskih mož, prof. Fileja in prof. Rudolfa je za slovensko narodno manjšino v Italiji velika izguba, ki jo bodo dolgo bridko občutili, kajti težko je kmalu nadomestiti tako sposobna in tako požrtvovalna moža kot sta bila prof. Mirko Filej in Ivan Rudolf.

Za narodne pravice koroških Slovencev

VALENTIN VODOVNIK

V nedeljo, dne 30. septembra 1962, so se zbrali v Celovcu delegati iz 50 občin na rednem občnem zboru Narodnega sveta koroških Slovencev, na katerem je podal predsednik osrednje politične organizacije katoliško usmerjenih koroških Slovencev obširno delovno poročilo.

Soglasno je občni zbor sprejel tudi spremembo statutom, ki bo omogočala v bodoče še tesnejše sodelovanje vseh slovenskih katoliških organizacij med koroškimi Slovenci, hkrati pa potrdil smernice za nadaljnje narodno delo.

Občnega zbora, ki je z navdušenjem izzvenel s koroško narodno himno „Nma v črez izaro“, so se udeležili tudi: častni predsednik Narodnega sveta ravnatelj dr. Joško Tischler, predsednik Krščanske kulture zveze prof. dr. Pavle Zablatnik, predsednik Kmečko-gospodarske zveze Mirko Kumer, mlajši ter več odbornikov Družbe sv. Mohorja.

NAŠI NAPORI ZA NARODNE PRAVICE

V svojem narodno-političnem referatu je predsednik Narodnega sveta koroških Slovencev prof. dr. Valentin Inzko izvajal naslednje:

„Naš zadnji občni zbor je bil 4. januarja 1960. V treh mesecih torej bi potekla triletna doba, ki jo predvidevajo pravila za vsak izvoljeni odbor. Današnji občni zbor smo sklicali ob začetku nove delavne sezone, da bi mogel novoizvoljeni odbor vse naslednje mesece posvečati sistematičnemu političnemu delu po občinah. Za tako delo pa potrebuje odbor vse naslednje mesece prav do majnika prihodnjega leta. Živa povezanost odbora z zaupniki je prvo, kar je za uspešno politično delo potrebno. Naši krajevni politični predstavniki morajo biti podrobno upeljeni v vse načrte osrednjega vodstva, skrb odbora je, da so zaupniki v občinah politično razgledani in vsestransko aktivni. Celoten politični aparat mora biti udaren, kar je možno le, če upošteva odbor želje in potrebe svojih članov in zaupnikov. Tako odborovo delo bodo zaupniki vračali z zaupanjem in izvedbo

načrtov, ki si jih je zamislil odbor v svrhu uresničitve narodno-političnega programa. Zbor zaupnikov se je s takim programom bavil na zborovanju Narodnega sveta koroških Slovencev, dne 24. februarja 1960 v Celovcu ter načelno izpovedal: „Vsa naša skrb bo veljala tudi v bodoče končni in popolni realizaciji člena 7. državne pogodbe. Želimo, da bi se dala vsa vprašanja, ki se tičejo slovenske narodne manjšine, rešiti v soglasju z dunajsko in koroško deželno vlado. Nam koroškim Slovencem je kot lojalnim državljanom zelo na tem, da raste mednarodni ugled naše države. Vemo, da bi mogla nevtralna Avstrija vršiti v središču Evrope veliko misijo. Njena ugodna geografska lega ter mednarodni položaj in dejstvo, da žive v okviru njenih meja slovanske narodne manjšine, nudijo državi vse prednosti, bistveno prispevati k ohranitvi miru v srcu našega kontinenta ter soustvarjati predpogoje za uresničitev združene Evrope. Vendar Avstrija te vloge navzven ne more vršiti, če je sprta z narodnostnimi manjšinami v lastni državi in povrh še s sosednjimi narodi.

Naše simpatije veljajo vsem manjšinam, ki se borijo za svoj narodni obstoj. Zato iz srca želimo, da bi Južni Tirolci ob podpori dunajske vlade vendar enkrat prišli do pravic, ki jih jim zagotavlja Pariški sporazum. Ugotavljamo pa, da obstaja tudi druga mednarodna pogodba, ki jo je Avstrija podpisala. To je avstrijska državna pogodba, katere člen 7 zagotavlja jasno določene pravice slovenski in hrvaški manjšini v Avstriji. Gre pri eni kot drugi pogodbi za zaščito manjšin, za realizacijo gotovih prevzetih obveznosti. V tem sta si južnotirolsko in južnokoroško manjšinsko vprašanje enaki in odločno odklanjamo, da bi pri tem delal kdorkoli kake razlike, pa naj si bo avstrijski zunanji minister dr. Kreisky ali pa njegov državni sekretar dr. Gschnitzer.

Kot ni mogoče misliti na zadovoljivo rešitev južnotirolskega vprašanja brez upoštevanja mnenja predstavnikov južnotirolske manjšine, tako ni in ne more biti rešitve katerega koli slovenskega manjšinskega vprašanja brez nas in preko nas. 203

Ne bomo nehali opozarjati na nerešena narodnostna vprašanja tudi pred mednarodnimi forumi, kot je n. pr. Federalistična unija evropskih manjšin. Saj je naša dolžnost, da se zavzemamo za pravice, ki so nam zagotovljene po avstrijski ustavi in mednarodni pogodbi.

S slovenskim narodom, ki živi v sosednji Jugoslaviji nas vežejo skupni jezik in kultura ter tisočletna skupna zgodovinska usoda. Zato smo za dobre odnose med Koroško in Slovenijo. Prepričani smo, da moremo kot slovenska narodna manjšina dejansko tvoriti most med narodoma-oseboma in obema državama.

Priznavamo se h krščansko-demokratskim načelom v javnem življenju. Ob strani vseh, ki se resno zavzemajo v naši državi za uveljavljanje katoliških načel, bomo za istimi cilji dosledno tudi v bodoče stremeli.

Naše prizadevanje mora veljati še v večji meri kot doslej skrbem in težnjam našega ljudstva. Čim trdnjši bo na vasi naš zaupniški aparat, tem lažje se bomo s skupnimi močmi borili za naše cilje in naše potrebe."

V smislu tega začrtanega programa je šel odbor na delo. V njegovem imenu vam predložim poročilo o delu, ki ga je ta vršil po vaših navodilih.

Dne 6. marca 1960 so bile na Koroškem volitve v deželni zbor. Stale so za nas v znamenju nerešenega manjšinskega vprašanja, predvsem obupnih prilik na ljudsko-šolskem področju, odkar je izšel odlok deželnega poglavarja, ki je razveljavil tudi v šolski odredbi določeno načelo o poučevanju verouka v materinščini. Zato je bilo sledeče stališče zaupnikov za volitve povsem razumljivo: „Tako kot Slovenci in kot kristjani moramo z obžalovanjem ugotoviti, da ni v deželi nobene politične stranke, ki bi z dejanji kazala razumevanje za naše v členu 7 državne pogodbe zajamčene pravice ter za naše kulturne in gospodarske potrebe.“

Izid volitev, pri katerih je bila volilna udeležba v južnem delu dežele znatno manjša kot v severnem in se ravno v naših krajih mnogo volilnih upravičencev volitev ni udeležilo, je dokazal, da je zbor zaupnikov Narodnega sveta pravilno ocenil mišljenje našega ljudstva. S svojim zadržanjem je izrazilo naše ljudstvo odločno svoje nezadovoljstvo s protislovensko politiko obeh vladnih strank. „Salzburger Nachrichten“ so v tej zvezi zabeležile, „da je na dvojezičnem ozemlju padla volilna udeležba ponekod na 60 odstotkov in da

je v tej abstinenici videti odgovor Slovencev na uvedbo pravice staršev.“

Dne 8. marca 1960 so se mudili slovenski zastopniki na Dunaju. Sprejeli so jih zvezni kancler Raab, podkancler dr. Pittermann, pravosodni minister dr. Tschadek in prosvetni minister dr. Drimmel. Vsem predstavnikom vlade je izročila slovenska delegacija naše zahteve in predloge v zvezi z realizacijo člena 7, državne pogodbe v obširni spomenici in jih tolmačila še posebej na tiskovni konferenci, katere se je udeležilo nad 30 avstrijskih in inozemskih časnikarjev. Med njimi so bili predstavniki velikih mednarodnih agencij. Na tiskovni konferenci, ki je trajala skoraj dve uri, so se novinarji ravno v zvezi z južnotirolskim vprašanjem zelo zanimali za koroške prilike.

Tako pri zastopnikih vlade kot na tiskovni konferenci smo z naše strani zavrnil izjavo ministra dr. Kreiskega in državnega tajnika dr. Gschnitzerja, da Južna Tirolska nima z Južno Koroško nobene zveze, ker koroški Slovenci baje ne živijo na strnjenem naselitvenem področju, marveč v posameznih vaseh ter da so raztreseni med nemškim prebivalstvom, zato za koroške Slovence tudi ne pride v poštev regionalna rešitev vprašanja, temveč le rešitev na podlagi priznavalnega načela.

Naš odgovor se je glasil: *Koroški Slovenci živimo slej ko prej na strnjenem naselitvenem področju. Razlika med Južno Tirolsko in Južno Koroško je le v tem, da traja asimilacijski proces na Južnem Tirolskem šele 40 let, na Južnem Koroškem pa se asimilacijska politika izvaja že nad 100 let.*

Slovenski predlogi so obsegali: 1. Ureditev šolskega vprašanja, ki z manjšinskim zakonom ni zadovoljivo rešen. 2. Zahteve s področja gojitve in pospeševanja kulture. 3. Uresničitev jezikovne enakopravnosti, katera kljub tako imenovanemu zakonu o sodnem jeziku na sodišču še ni uresničena. 4. Pospeševanje gospodarskih in socialnih potreb. 5. Poprava škode, ki je bila slovenski narodnostni skupini na Južnem Koroškem prizadejana zaradi raznarodovalne politike. 6. Ukrepe za odpravo narodnostne mržnje.

Izrecno je bilo od naše strani poudarjeno tako pri razgovorih s predstavniki vlade kot na tiskovni konferenci, da je vsakršna rešitev vprašanj, ki zadevajo slovensko manjšino, možna samo v sodelovanju z le to. Zato smo pozdravili načrt zunanega ministra dr. Kreiskega o ustanovitvi stalne komisije iz zastopnikov pristojnih vladnih predstavnikov in prizadete manjšine kot vzor za dobrohotno sodelo-

vanje med vlado in manjšino ter izpovedali svojo pripravljenost pri reševanju manjšinskih vprašanj lojalno in pozitivno sodelovati. V tej luči je treba ocenjevati tudi naše nadaljnje kontakte z avstrijskim zunanjim ministrom.

Dne 8. aprila istega leta se je zglasila štiričlanska delegacija tudi pri deželnem glavarju Wedenigu. Izročila mu je vse meseca marca na Dunaju oddane spomenice, posebej pa še konkretne predloge za vzpostavitev šolskega oddelka za manjšinsko šolstvo pri deželnem šolskem svetu v Celovcu.

V sredo, dne 11. maja 1960 se je sestel na slavnostni seji novoizvoljeni deželni zbor. V načelni izjavi vlade, ki jo je prebral deželni glavar, je bilo v zvezi z manjšinskim vprašanjem izpovedano:

„Glede tega za Koroško posebno pomembnega vprašanja je treba ugotoviti, da bo dežela Koroška tudi vnaprej pripravljena in si prizadevala, da zagotovi dobro in lojalno sožitje obeh narodnostnih skupin v duhu strpnosti. Prav tako bo deželna vlada nadaljevala vsa svoja prizadevanja, da bodo preko za te zadeve pristojne zvezne vlade uveljavljene pravice, ki jih državna pogodba priznava in zagotavlja slovenski manjšini na Koroškem, v kolikor se to še ni zgodilo.“

K vladni izjavi so predstavniki strank zavzeli še posebej svoje stališče. Tedanji deželni svetnik dr. Schleinzler je glede manjšine izjavil: „Pri postavljanju ciljev deželne politike bo treba v ustrezni meri upoštevati, da je Koroška tudi domovina slovenskega dela ljudstva.“

Dne 13. maja je povabil dr. Kreisky predstavnike deželne vlade in obeh osrednjih organizacij na razgovore v zunanje ministrstvo. Zunanji minister je podal podrobno poročilo o razgovorih s predstavniki jugoslovanske vlade, ki sta jih imela na uradnem obisku v Jugoslaviji zunanji minister dr. Kreisky in sekretar za zunanje zadeve prof. dr. Gschnitzer. Nato pa je bilo obravnavano stanje v zvezi s členom 7 državne pogodbe.

O tem pripravljajalno-informativnem razgovoru na Dunaju je bilo ožjemu odboru Narodnega sveta podano podrobno poročilo 17. maja, krajevnim zaupnikom pa na zborovanju 3. julija. O položaju, ki je nastal v zvezi z odlokom škofijskega ordinariata pa je spregovoril prof. dr. Vinko Zwitter. Že 17. 9. 1959 je izdal namreč celovški ordinariat odlok, po katerem bi se morali otroci tudi na čisto slovenskih šolah učiti najvažnejših molitev

v nemškem jeziku, v kolikor bi take šole obstajale, na dvojezičnih šolah dvojezično, otroci, ki niso prijavljeni k slovenskemu pouku, pa samo v nemškem jeziku. Omenjeni dekret je v nasprotju s stališčem, ki ga je vedno zagovarjala katoliška Cerkve, namreč, da se mora verouk poučevati v materinščini.

Na zborovanju zaupnikov je bila sklenjena podpisna akcija, ki je s skoro 5000 podpisi dokazala, da želi mnogo staršev za svoje otroke pouk krščanskega nauka v slovenskem ali v obeh jezikih, kljub temu, da svojih otrok niso prijavili k dvojezičnemu pouku. Podpisi so bili predloženi tudi našemu škofu. Zagotovil je, da se bo upošteval v jezikovnem pogledu dosedanji način poučevanja verouka. Vendar vse kaže, da bo škofijski ordinariat vztrajal na izvršitvi svojega dekreta. Vsekakor bodo v tej zvezi od naše strani potrebni ponovni koraki. Mnjenja smo, da rabe materinega jezika pri posvetnem šolskem pouku nikakor ni moč istovetiti in tudi ne dopustno raztegovati prijave glede slovenskega oziroma nemškega šolskega pouka tudi na versko vzgojo. *Zato ne bomo mirovali, dokler ordinariat ne bo priznal načela, da prijava k čisto nemškemu pouku še ne pomeni hkrati tudi prijave h krščanskemu nauku v samo nemškem jeziku.*

Ob koncu meseca julija 1960 je bil objavljen v New Yorku avstrijski memorandum o Južni Tirolski, katerega je predložila Avstrija Združenim narodom. Pred zasedanjem Združenih narodov jeseni leta 1960 pa sta prejeli obe osrednji organizaciji koroških Slovencev uradno zakonski osnutek o slovenskem uradnem jeziku pri upravnih oblasteh na vpogled. Osnutek je bil poslan tudi koroškim političnim strankam. V tej zvezi je zapisala koroška „Die Neue Zeit“, da bo novi zakon ob bližnji debati o južnotirolskem vprašanju pred organizacijo Združenih narodov dokazal, kako je Avstrija pripravljena svojim lastnim manjšinam nuditi primerno avtonomijo.

V kratkem sta morali osrednji organizaciji koroških Slovencev zavzeti stališče do zakonskega osnutka. S tem vprašanjem se je bavil ožji odbor Narodnega sveta na svoji seji dne 25. septembra. V skupni spomenici koroških Slovencev, ki so jo izdelali člani koordinacijskega odbora, pa sta Narodni svet in Zveza slovenskih organizacij (slovenska levica) odklonili uvedbo slovenskega uradnega jezika na podlagi ugotavljanja manjšine ter se zavzeli za priznanje slovensčine kot enakopravnega uradnega jezika. Kako je vlača na naše predloge, sporočene 11. 10. 1960

preko koroškega deželnega glavarja, reagerala, doslej še ni znano.

V okviru debate o južnotirolskem vprašanju je pred Združenimi narodi spregovoril 24. septembra tudi jugoslovanski delegat, ki je poudaril, da bi bila obnovitev pogajanj med Dunajem in Rimom najprimernejše sredstvo za rešitev južnotirolskega vprašanja. V tej zvezi je sprožil tudi vprašanje slovenske manjšine v Avstriji, ki bi ga tudi bilo treba rešiti s pomočjo dvojestranskih pogajanj. Svoja izvajanja je zaključil rekoč, da jugoslovanska vlada upa, da bo tudi položaj slovenske manjšine v Avstriji dvostransko rešen v soglasju z načeli, ki jih je poudarila avstrijska vlada pri sprožitvi južnotirolskega vprašanja.

16. novembra 1960 je bil na Dunaju tretji razgovor vladnih predstavnikov z zastopniki manjšine. V imenu zvezne vlada ga sklicala minister dr. Kreisky ter državni tajnik dr. Gschnitzer. Razgovora so se udeležili še koroški deželni glavar Wedenig, deželna svetnika dr. Schleinzer in Rader, veleposlanik dr. Wodak in avstrijski generalni konzul v Ljubljani gospod Newole.

Na sestanku je bilo od slovenske strani poudarjeno, da tvori člen 7 organično celoto in ga je treba zato v celoti izvesti ter da dosedanji delni zakoni, kot kažejo izkušnje, z zakonom o manjšinskem šolstvu ter zakonom o uradnem jeziku pri sodiščih, nikakor ne služijo interesom in zaščitijo pravic slovenske manjšine na Koroškem, temveč ustvarja vsak novi zakon nove težave, pa tudi neprijateljsko vzdušje med večinskim ljudstvom in manjšino. Slovensko prebivalstvo z nezaupanjem motri dosedanjo prakso pri izvrševanju člena 7 državne pogodbe. Zaradi tega je treba najprej z jasnimi dejanji šele ustvariti potrebno zaupanje. Eden izmed takih pogojev bi bila takojšnja ustanovitev posebne oddelka šolske nadzorne oblasti za manjšinsko šolstvo na Koroškem. Zasedba mest pri tej važni šolski oblasti naj bi bila izvršena v sodelovanju z manjšino.

Do konkretnih rezultatov tudi tretji razgovor z dr. Kreiskym ni privedel.

Med 24. in 27. novembrom 1960 je bil jugoslovanski minister Popović na uradnem obisku na Dunaju. 25. novembra je avstrijski zunanji minister dr. Kreisky priredil jugoslovanskemu gostu na čast sprejem v palači Pallavicini, naslednji večer pa je v palači Auersperg sprejemal jugoslovanski veleposlanik Sarajčić. Obeh

sprejemov so se udeležili tudi predstavniki koroških Slovencev in gradiščanskih Hrvatov.

Dunajska „Die Furche“ je ob priliki obiska jugoslovanskega zunanjega ministra zapisala: „S pomladanskim obiskom ministra dr. Kreiskega v Beogradu se je začelo novo obdobje avstrijsko-jugoslovanskih odnosov. K medsebojnemu razumevanju in k tesnejšemu sodelovanju predvsem na gospodarskem področju bo sedANJI obisk ministra Popovića mnogo pripomogel. Pa tudi slovenska manjšina, ki je ostala v Avstriji, ji daje najlepšo priliko, da prav po njej naveže z Jugoslavijo tesne gospodarsko-kulturne zveze, ki bodo obema sosedoma v veliko korist. Iz tega dejstva pa sledi, da bo morala dati manjšini to, kar ji pripada po pogodbah in po naravnem pravu.

Ob zaključku jugoslovansko-avstrijskih razgovorov je bilo izdano sledeče skupno uradno poročilo: „Obe stranki soglašata, da bo pripravljenost, ki je bila izražena s strani Avstrije, da izpolni določbe člena 7. državne pogodbe glede manjšin, kakor tudi upostavitev stikov med avstrijskimi oblastmi in predstavniki manjšin omogočila doseči vsestransko zadovoljivo rešitev tega vprašanja in da bodo manjšine tako postale element za pospeševanje odnošajev dobrega sosedstva.“

PopovićeV obisk na Dunaju je imel za posledico tesnejše sodelovanje med Avstrijo in Jugoslavijo na gospodarskem in kulturnem področju. Prosvetni minister dr. Drimmel je nekaj dni po državnem obisku jugoslovanskega sekretarja v zunanjem ministrstvu izjavil pred novinarji, da so razgovori med obiskom Koče Popovića omogočili ojačanje kulturnih odnosov med obema državama. Ti odnosi so bili že doslej plodonosni, zdaj pa so se odprle nove perspektive. Dr. Drimmel je pri tem najavil ustanovitev avstrijskega kulturnega inštituta v Beogradu. Avstrijska čitalnica v Zagrebu dobro uspeva. Začela se je že izmenjava vseučiliških profesorjev med dunajsko in graško univerzo ter jugoslovanskimi visokimi šolami. Kmalu se bo začela akcija štipendij za avstrijske študente, ki hočejo študirati v Jugoslaviji in obratno. V načrtu je gostovanje reprezentativnega avstrijskega gledališča v Jugoslaviji. Tudi na likovnem in glasbenem področju je pričakovati živahnejšo izmenjavo. Predvsem pa vlada na avstrijski strani zanimanje za jugoslovansko moderno umetnost.

Prvi meseci v letu 1961 so stali v znamenju ljudskega štetja. Za to štetje je zastopalo notranje ministrstvo v zvezi z občevalnim jezikom mnenje, da je treba

razumeti pod občevalnim jezikom jezik, ki se govori v družini.

Dne 5. marca 1961 so se sestali na velikem zborovanju v Celovcu krajevni odborniki Narodnega sveta iz 44 občin Južne Koroške. Izvoljeni zastopniki našega ljudstva so sklenili, da ponovno zahtevajo izvršitev člena 7. državne pogodbe ter uresničitev v njej predvidene kulturne avtonomije. Kot Avstrija upravičeno zahteva avtonomijo za Južne Tirolce, prav tako je dolžna uresničiti kulturno avtonomijo za koroške Slovence.

V zvezi z ljudskim štetjem dne 21. marca je bil sprejet sklep glede občevalnega jezika, deželnemu glavarju pa je bila poslana resolucija, v kateri smo mu sporočili, da koroški Slovenci ne bomo nikdar priznali uporabe rezultatov ljudskega štetja za kakršno koli ugotavljanje manjšine. Odborniki so zahtevali pritegnitev slovenske manjšine k števničnim komisarjem. Vendar deželni glavar prošnji ni ustregel. V svojem odgovoru je sporočil Narodnemu svetu, da v zakonu o ljudskem štetju ni predvidena nobena „števna komisija“ in je zaradi tega ni moč postaviti. Iz istega razloga tudi ni moč k ustrezno postavljenim števničnim komisarjem pridružiti pripadnike slovenske manjšine.

Da so v precejšnjem številu občin izvedli vendarle številni komisarji ljudsko štetje, je znano. Znano pa je tudi, da še pri nobenem ljudskem štetju na pripadnike manjšine ni bil izvajen tako močan pritisk kot leta 1961. Tako seveda tudi to ljudsko štetje ni moglo prinesiti objektivne in resnične slike o jezikovnem položaju dežele.

Narodni svet koroških Slovencev in Zveza slovenskih organizacij sta predložila notranjemu ministru Afritschu, zunanjemu ministru dr. Kreiskemu ter koroškemu deželnemu glavarju Wedenigu v zvezi z izvedbo in pritiskom, ki so ga izvajali nad slovensko manjšino nemško-nacionalne organizacije ter številni komisarji in v zvezi z brošuro „Minderheit ohne Maske“ obširno spomenico, katere do danes državne in deželne oblasti niso mogle in je tudi ne bodo mogle zavriniti. Nasprotno je v proračunski debati v deželnem zboru deželni glavar Wedenig priznal, da so se pri ljudskem štetju pojavili nedostatki, s katerimi se bo bavil še državni pravdnik.

Izvedba ljudskega štetja pa je tudi dokazala, da v takih okoliščinah ni moč misliti na kakršno koli ugotavljanje manjšine. Za pisca brošure „Minderheit ohne Maske“ s psevdonimom „Hermagoras-Schribar“ pa je značilno, da na šest v nemškem jeziku

pisanih javnih pisem oziroma uvodnikov Narodnega sveta v našem glasilu — ni odgovoril.

Dne 23. in 24. maja so bila v Celovcu pod vodstvom zunanjih ministrov Avstrije in Italije južnotirolska pogajanja. Isti dan, ko so bila ta pogajanja zaključena, se je sestel avstrijski zunanji minister dr. Kreisky s predstavniki slovenske manjšine v prostorih koroške deželne vlade. Tudi po tem sestanku smo morali koroški Slovenci ugotoviti, da naše vprašanje ni rešeno in da bo ostalo odprto tako dolgo, dokler ne bo tudi manjšina imela občutka vsestranske zaščite in enakopravnosti.

Kljub razočaranju, ki smo ga doživeli koroški Slovenci tudi pri četrtem razgovoru z dr. Kreiskym, se naše stališče glede reševanja manjšinskega vprašanja z dvostranskimi razgovori med predstavniki države in manjšine ni spremenilo.

Medtem so začele na Južnem Tirolskem pokati puške, položaj se je poostril tako, da Avstrija in Italija tudi pri razgovorih v Zürichu 24. junija nista prišli pri reševanju nadvse zamotanega vprašanja niti za korak naprej.

Dne 12. oktobra 1961 so se sestali člani Federalistične unije evropskih manjšin na Dunaju na svojem rednem zasedanju. Na seji so člani razpravljali tudi o južnotirolskem ter koroškem manjšinskem vprašanju. V imenu Južnih Tirolecev je govoril glavni urednik „Dolomitov“ dr. Volgger. V zvezi s poročilom o položaju slovenske manjšine na Koroškem je centralni odbor Federalistične unije zavrnil reševanje manjšinskega vprašanja na podlagi takozvanega ugotavljanja manjšine. Ravno to vprašanje je tvorilo jedro vseh dosedanjih razgovorov zunanjega ministra dr. Kreiskega s predstavniki manjšine, pri katerih so zastopniki vseh treh glavnih strank zahtevali ugotovitev manjšine kot predpogoj za realizacijo člena 7. državne pogodbe.

Po temeljiti razpravi o tem vprašanju, je sprejel centralni odbor Unije soglasno sledečo resolucijo, ki jo je naslovil na avstrijskega zunanjega ministra dr. Kreiskega v vednost avstrijski vladi.

„Centralni odbor Federalistične unije evropskih manjšin, zbran dne 12. oktobra 1961 na svojem zasedanju na Dunaju, ugotavlja z zadoščenjem, da se razgovarja avstrijska zvezna vlada z zastopniki koroških Slovencev o realizaciji člena 7. avstrijske državne pogodbe. Pri tem izraža upanje, da bodo privedli razgovori do za manjšino zadovoljivih rezultatov.“

Federalistični uniji evropskih manjšin je bilo sporočeno, da se avstrijska vlada bavi s pripravo zakona o ugotavljanju manjšine in da so zastopniki koroških Slovencev načelno proti ugotavljanju manjšine. Centralni odbor je o tem vprašanju razpravljal ter si dovoljuje avstrijsko zvezno vlado opozoriti na dejstvo, da se strinja s tozadevnimi pomisleki Slovencev.

Centralni odbor Federalistične unije evropskih manjšin naproša zato avstrijsko zvezno vlado, naj omenjenega zakona ne izdela proti volji prizadete slovenske manjšine.

V zvezi z volitvami v deželno Kmetijsko zbornico je bilo 20. septembra veliko zborovanje krajevnih odbornikov in zaupnikov Narodnega sveta koroških Slovencev ter Kmečke gospodarske zveze v Celovcu, na katerem so ukrenili naši gospodarji vse potrebno za uspešen nastop koroških Slovencev pri volitvah. Za „Skupnost južnokoroških kmetov“ je glasovalo 1811 volilcev, to je 230 volilcev več kakor pet let prej. V deželni Kmetijski zbornici ter v okrajnih zbornicah smo mogli tako ohraniti vse dosedanje mandate.

Dne 23. novembra je v posebnem političnem odboru skupščine Združenih narodov v New Yorku po večdnevni debati o južnotirolskem vprašanju, v katero je poleg Avstrije in Italije poseglo tudi še 35 drugih držav-članic, bila sprejeta sledeča resolucija:

„Glavna skupščina sprejema z zadoščenjem na znanje pogajanja med obema spornima strankama, nadalje sprejema na znanje, da spor še ni poravnán in vabi obe stranki, da nadaljujeta svoje napore za doseg ustreznih rešitve tega vprašanja.“

V debati se je oglašil k besedi tudi stalni delegat Jugoslavije, Pavičević, ki se je zavzel za dvostranska pogajanja med Italijo in Avstrijo. Med drugim je dejal: „Vsaka ureditev problema narodnostnih manjšin mora zagotavljati popolne demokratične pravice, enakopravnost in svoboden razvoj nacionalnih značilnosti vsake manjšine. Najbolj strma je tista pot, po kateri postanejo nacionalne manjšine činitelj, ki prispeva k zblizjevanju narodov in zboljšanju dobrih sosedstvenih odnošajev.“ Pavičević je nadalje poudaril, da „se zdi Jugoslaviji, ki ima pred očmi ta načela, zakonito in moralno, da se o položaju manjšine in jamstvih za njene pravice sporazumevajo v okviru dvostranskih odnosov. V skladu s temi načeli si je Jugoslavija prizadevala, da bi podobne probleme uredila z dvostranskimi pogajanjmi.“

Dne 7. februarja 1962 je bilo na Dunaju peto srečanje zunanjega ministra dr. Kreiskega s predstavniki koroških Slovencev. Od strani koroške deželne vlade so bili pri razgovorih navzoči deželni glavar Wedenig, namestnik deželnega glavarja ing. Truppe ter deželni svetnik Rader, s strani zunanjega ministrstva pa še veleposlanik Wodak. Pri razgovoru so tako zastopniki manjšine kot oblasti izjavili, da je treba urejevati vprašanja v zvezi z izvršitvijo člena 7. državne pogodbe v duhu medsebojne strpnosti in ob upoštevanju načela vsestranske zaščite manjšine.

Delno upoštevanje želj koroških Slovencev na kulturnem področju ter dobro vzdušje, v katerem se je razgovor vršil, kažejo, da je reševanje južnotirolskega vprašanja privedlo tudi predstavnike avstrijske vlade do večje pripravljenosti za izpolnitev v državni pogodbi prevzetih obveznosti.

Naslednji tedni so stali v znamenju predpriprav spominske proslave 14. aprila 1962. Z mašo v stolnici, ki jo je daroval prevzvišeni g. dr. Jožef Köstner ter slavnostno akademijo v veliki dvorani Doma glasbe v Celovcu se je spomnilo nad 1000 rojakov dneva izselitve. Na prireditvi je nastopilo z izbranim pevskim programom 300 pevcev. Gospod deželni glavar ter predstavnik obeh osrednjih organizacij pa so orisali v svojih nagovorih dogodke pred 20 leti. Duh, ki je napolnjeval naše izseljence v izgnanstvu, naj živi v nas in naših potomcih naprej. To je bila izpoved veličastnega programa spominske proslave.

Med 30. majem in 2. junijem je bil v Flensburgu v Schleswig-Holsteinu kongres Federalistične unije evropskih manjšin. 23 manjšinskih organizacij iz devetih evropskih držav je bilo na njem zastopanih, med njimi tudi Narodni svet koroških Slovencev.

V svojem poslovnem poročilu je opozoril tajnik Federalistične unije v nizu obravnavanja prilik evropskih manjšin tudi na nerešeno južnotirolsko vprašanje, bavil pa se je tudi z vprašanjem koroških Slovencev. Izjavil se je proti ugotavljanju manjšine ter svoje stališče utemeljil s tem, da bi izid ne prikazal dejanskega stanja. „Misliti si morem,“ je dejal, „da bi se v občinah z majhnim številom Slovencev ti zaradi gospodarskih ali drugih ozirov pri glasovanju ne upali priznati za Slovence. Nam v severni Evropi se zdi vsekakor čudno, na tak način uradno ugotavljati manjšine. V obmejnem ozemlju Schleswig-Holsteina bi bilo nemogoče, da bi uradni krogi zahtevali, naj se prebivalci priznajo z glasovnico k manjšini. Ugotavljanje

manjšine bi naletelo pri nas na močan odpor.“

Zaradi te izjave na manjšinskem kongresu je bil generalni tajnik Skadegard v nemško-nacionalnih listih Koroške že večkrat napaden. Razumljivo, kajti ti krogi ne slišijo radi, da nikjer v svetu ne rešujejo manjšinskega vprašanja na podlagi ugotavljanja manjšine. Še bolj neprijetno pa jim je, da se je proti ugotavljanju izrekel ravno kongres evropskih manjšin, torej mednarodni forum.

Odbor pa ni posvečal vso pozornost le realizaciji člena 7., ampak tudi organizacijskemu delu po občinah. Krajevni sestanki Narodnega sveta, vzpostavitev krajevnih odborov, pridobivanje rednih članov spadajo med stalno delo naše narodno-politične organizacije z vedno boljšim obiskom naših sestankov in zborovanj. Sicer bo treba v marsikateri občini organizacijo postaviti še na širšo podlago, marsikje je sploh ni in jo bo treba šele na novo ustanoviti, oziroma poživiti, kar velja predvsem za kraje ob jezikovni meji. Da so na občnem zboru

zastopani delegati iz 50 občin, pa dokazuje pravilnost tozadevnih ukrepov.

Naj omenim še, da je pred dvema letoma bilo možno spet odpreti pisarno. Naša nadebudna mladina se v njej rada shaja, saj služi pisarna hkrati tudi uredništvu „Mladja“.

Za poživitev kulturnega dela po vaseh se je Narodni svet trudil na ta način, da je izposloval Krščanski kulturni zvezi na Dunaju in v Celovcu večjo letno podporo, po svojih močeh pa je podprl tudi „Mladjevec“ ter „Klub slovenskih študentov“ na Dunaju.

Tudi v zadnjih treh letih je bilo treba pripraviti vrsto vlog in spomenic, za kar je bilo potrebno mnogo sej in posvetovanj. Tudi ni samo ob sebi umevno, da je redno izhajalo kulturno-politično glasilo „Naš tednik-Kronika“. Dovolite, da se na tem mestu zahvalim vsem sodelavnikom in dopisnikom „Našega tednika“ za njih sodelovanje in idealizem. Zahvaljujem pa se tudi vsem odbornikom ter krajevnim zaupnikom za požrtvovalno delo, ki so ga vršili v zadnjih letih v vrstah naše organizacije.

Škofiji Koroškega območja
Narodni svet manjšin
Krajevni odbori

Slovenski pevski zbor iz Šmihela na Koroškem na proslavi 90-letnice Elizabete Rožman, sestre škofa Gregorija Rožmana v Schleedorfu pri Salzburgu dne 21. oktobra 1962. Na sliki trije pranečaki držijo sliko škofa Rožmana, desno od slike so: jubilančka, ga. Malka, žena nečaka Franca Krištofa v Šmihelu. Na levi od slike nečakinja Liza Kargl iz Bač na Koroškem, g. Kristo Sriene, župnik in dekan iz Šmihela na Koroškem, čisto na levi strani pevovodja g. Sadjak. V ozadju župnišče v Schleedorfu, kjer je župnijski provizor g. Nande Babnik

Po vsej verjetnosti je v Avstraliji za Slovence zaključeno prvo poglavje, ki mu je naslov: Naseljevanje. Njihova zgodovina pod tem poglavjem je tekla nekako med leti 1950—1960. S tem ni rečeno, da poprej vobče niso prihajali in da od tedaj nikogar več ne bo. Če pa hočemo rabiti besedo „masovno“ naseljevanje, bo gornje kar držalo.

Domala vsi tukajšnji Slovenci smo begunci. Največ jih je zbežalo šele potem, ko je domovina postala „Titovina“, le manjšina je izmed onih, ki so zbežali v letu 1945, oziroma se domov niso vrnili. Torej visok odstotek tukajšnjih rojakov spada med takozvane „ekonomske“ begunce in jim gre tudi nadaljni vzdevek: „apolitični“ so.

V zadnjih dveh letih, kot rečeno, se je naseljevanje v večjem številu ustavilo. Težko, da bi kdaj spet steklo. Avstralija je „zaslovela“ po svetu kot nezaželena dežela. Prvič zato, ker si je v letih 1960/61 namerno sama ustvarila ekonomsko krizo — mnogi sodijo, da brez prave potrebe. Ni prenehala sprejemati nove naseljence, saj neprestano poudarja, da brez njih ne more naprej. Svojo imigracijsko politiko je pa preusmerila tako, da Slovenci komaj pridejo v poštev. Drugič pa begunci sploh, med njimi kajpak tudi Slovenci, najdejo drugje zaposlitev in tisto svobodo, ki so si jo z begunstvom zamislili — ne obračajo pogledov preko morja, najmanj pač na Avstralijo, ki je še vedno „daleč doli nekje“.

Zadnje čase dobivamo nadaljnje Slovence skoraj samo na sponzorstvo, osebno ali organizacijsko, na pr. Catholic Immigration Committee. Dobimo jih pa v primeri s prejšnjimi leti komaj po kapljicah. Nekaj jih pride naravnost iz domovine: najožji sorodniki ali žene, ki so jih tukajšnji rojaki poročili doma po namestnikih. Na drugi strani jih nekaj izgubimo s preseljevanjem drugam, nekaj jih pa seveda pobere smrt. Kar se tukaj rodi — ne toliko kot bi bilo pri številu zakonskih parov pričakovati — kdo more reči, kaj bo iz njih nastalo?

KOLIKO NAS JE?

To vprašanje še vedno dela težave vsem, ki bi želeli vedeti. Karkoli si kdo upa reči, je bolj ali manj posrečena cenitev, ne pa štetje. Uradna Avstralija nas pozna le pod nazivom Jugoslovani (kar je „zamejcev“, so seveda Italijani in Avstrijci), pa tudi večina med nami samimi se nič kaj ne poteguje za bolj točno označbo. Da bi se kaka ustanova lotila poskusa statistike, ni upanja. Ni pogojev za to. In mnogi naši ljudje se kmalu po prihodu, drugi po poznejši „prilagoditvi“, razgube po ogromnem teritoriju kontinenta, kjer najdejo posebno okolje in se ga oprimejo. Za stike z drugimi Slovenci jim je malo mar. Le če se jim kaj „zgodí“, se pojavijo njihova imena v dnevnem časopisju, nosilce imen pa malokdo pozna, včasih živa duša ne.

Nekako je obveljalo, da pravimo: 10.000 nas je. Navajati večje število, se nam zdi tvegana reč. Če je vprašanje, kod smo naseljeni, ugibamo tako: V Sydneyu kakih 3.000, v Melbournu 3.000, v Adelaidi 1.000, po raznih drugih krajih NSW in Victorije spet po 1.000, po vsej ostali Avstraliji pa plava sem in tja zadnji tisočak. Ta ali oni bo seveda mislil, da bi bilo treba v celoti zapisati število 10.000, podprl bo pa svojo misel kaj težko.

GOSPODARSKO STANJE

Dokler je trajalo naseljevanje, smo veliko slišali o gospodarskih „začetnih“ težavah. Res so jih mnogi občutili. To je zdaj minilo in ni vredno razlagati. Danes velja to: Kdor si ni sam kriv in ga tudi ni zadela izredna nezgoda, je z gospodarskim stanjem v Avstraliji lahko prav zadovoljen, če ne še kaj več. Kar se tiče Slovencev, celo med „krizo“ ni bilo dosti nezaposlenih, čeprav so časopisi vedeli veliko povedati o brezposelnosti in njenih posledicah. Tudi zdaj je še blizu 100.000 ljudi brez dela, priznavajo vladni krogi, naši niso med njimi. Med krizo in prav

tako danes naši samo pravijo o tistih, ki so in morda še pohajajo brez dela: Delati se mu ne ljubi, ali: preveč izbirčen je...

Sicer pa o takih kaj redko slišimo. Zaposleno je vse, tudi ženske, samske in omožene. Samskih je že zelo malo, omožene bi po večini bolje napravile, če bi ostajale doma in skrbele za družino — če jo imajo. Toda delo je lahko dobiti, dohodek mika. Otrok, morda sta celo dva, se da v varstvo med ženinimi delovnimi urami nekemu v sosedni hiši za majhno odškodnino, pa gre mati brez skrbi v tovarno. Ponekod se mož in žena vrstita s podnevnim in ponočnim delom, da deci ni treba tujega varstva.

Ogromna večina naših dela po tovarnah. Poedinci si ustvarijo lastne obrti: čevljarji, krojači, stavbeniki, štacunarji itd. Zelo redki mislijo na kmetijstvo, pa še ti kot nekaj postranskega — delajo še naprej v tovarni. Verjetno je pa več kot „kmetov“ v „white collar“ službah: uradnikov in pisarniških pomočnikov obeh spolov. Teh bo polagoma vedno več. Tudi nismo popolnoma brez „tovarnarjev“, ki pa zaenkrat še ne zaslužijo dosti več kot naglo omembo. Morda bodo v doglednem času dosegli lastno poglavje.

Posebno omembo in celo poudarek je pa treba dati tistim, ki so zaposleni pri javnih, po večini državnih podjetjih: v gradnji, elektrifikaciji, preusmerjanju rečnih voda itd. Zlasti pred nekaj leti je bilo na stotine slovenskih fantov in mož v planinah „Snowy Mountains“ južno-zahodno od Sydneya, kjer Avstralija s svojim in tujim kapitalom (največ ameriškim) zelo širokopotezno preureja naravne vodne struge, vrta tunele in ustvarja umetna jezera. Cilj je: elektrifikacija in irigacija suhih predelov, ki naj postanejo pridobitna zemlja. Ta zares velika dela so nekako pred dvema letoma zaključila prvi štadij, nato precej ponehala, prav zdaj pa začinjajo naslednji štadij in mnogo naših že odhaja ponovno tja gor, drugi pa čakajo, da pride vrsta tudi nanje.

ZASLUŽEK IN VARČNOST

V primeri s cenami je zaslužek na splošno kar dober, ne pa povsod enak. Poprečen delavec v poprečnih razmerah si dosti lahko omisli bančno knjižico in poganja višino vlog stalno navzgor. Velika večina tudi res tako ravna. Saj imajo domala vsi veliko željo: Čimprej imeti svoj dom — ali vsaj primeren kos sveta, kjer bo nekoč zrasel dom. Zdaj je že lepo število naših pod lastno streho, tu pa tam še skromno, drugod naravnost impozantno.

Med hišnimi posestniki so tudi samci in samice. Seveda je pa še malo hiš do konca izplačanih, namesto najemnine grede tedenski ali mesečni obroki na odplačevanje dolga.

Razume se, da med tolikimi tisoči najdeš tudi raznovrstne velike in majhne zapravljevce. Jih je neko število med nami, ki po večletnem bivanju tu in dobrem zaslužku niso nič prida privarčevali in jim še zdaj ni do tega. Priložnosti za zapravljanje seveda ne manjka, povsod se ponujajo: stave na konjske tekme, nepotrebni avtomobili, ponočevanje, karte, pijančevanje itd.

Kljub pridnemu varčevanju večine in škodljivemu zapravljanju nekaterih pa gredo lepe vsote denarja čez morje v domovino. Ne bi bilo pravično, če ne bi vsaj omenil, da na splošno svojce doma radi podpiramo.

ORGANIZACIJA

Na splošno rečeno: za društva in podobne reči tukajšnji naš narod ni kaj navdušen. Po večini so prišli sem z mislijo: Vsak sam zase, Avstralija za vse! Zelo majhen odstotek je v domovini rasel v organizacijah, kot so bile tam pred vojno. Kolikor je bilo organiziranega pod komunizmom, je bilo prisiljeno in od zgoraj voden. Tako se menda da razložiti, da take besede, kot sta „skupnost“ in „povezava“, med tukajšnjimi ljudmi najdejo le lahen odmev. Vendar brez vsega le nismo. Bilo je celo že govora o povezavi vseh avstralskih Slovencev v nekako kontinentalno Zvezo, pa preko besed stvar ni segla in menda tudi ne bo. Zato moramo pri obravnavanju tega poglavja pogledati v poedine kraje, oziroma naselbine.

1. Melbourne v Victoriji

Brez dvoma je danes največ smisla za skupnost med rojaki v Melbournu in se zdi, da je bilo tako že v začetku. Njihov Slovenski klub Melbourne, ki se je prav letos prekrstil v Slovensko društvo, obstoji že nad osem let. Cilj mu je: družabnost, medsebojna pomoč, slovenska kultura. Članstvo včasih naraste, včasih pade. Najnovejši podatek kaže nekaj manj kot 200 „zanesljivih“. Kaplja v morje tisočev! Toda tisti, ki so, so bili vsaj doslej dosti enotni in delavni. S svojo agilnostjo vsaj do neke mere vplivajo na ostale, ki „stoje ob strani“.

Skupina slovenskih planincev okrog križa na Capilli. Z leve na desno stojijo: Jožko Simčič, Ivan Arnšek, dr. Vojko Arko, dr. Lojze Grzetič, Davorin Jereb. V ospredju sedita Marko Martelanc in Janko Grzetič.

Tonček Pangere (zgoraj) in Milan Godec v Capillinem ozelniku ob prenosu ogrodja za prvi križ 25. 2. 1952.

Sedmi Slovenski dan 29. 4. 1962 v Morou-Castelarju (Bs. As.) v Argentini. Ga Danica Petričkova govori o lepoti slovenskih narodnih plesov

Tako so Melbournčani v teku let priredili mnogo zabav s plesom, izletov v prosto naravo, postavili na oder nekaj iger in koncertov, se navduševali za zgradbo Slovenskega doma in tako dalje. Kdaj pa kdaj jim stvari kar dobro stečejo, pa se spet pojavi kakšna zavora. Omembe vredno je dejstvo, da vodstvo vsa leta prehaja iz rok v roke — danes so na krmilu popolnoma drugi ljudje kot prva leta in najbolj živahni delavci iz onih let danes „stoje ob strani“. Posledice so lahko dobre, lahko pa tudi prav obratno.

Društvo izdaja svoje lastno glasilo, mesečnik Vestnik, razen ovitka na roko razmnoženo: Urejevan je jako dobro. Sedanji urednik že dolgo vztraja, pred njim so se često menjavali.

Za Slovenski dom so se pred leti močno gnali in zbrali v darovih do 3.000 funtov. To je bil že kar lep uspeh. Kupili so na odplačevanje hišo s primernim zemljiščem, kjer naj bi nekoč zrasla dvorana. Potem se je proti pričakovanju navdušenje ohladilo. Zaenkrat je ostalo pri tem, da ima društvo svoj stalni naslov in prostore za seje in manjše sestanke, nekaj sob je pa oddanih za stanovanja. Za kaj večjega čakajo na boljše čase in nov val navdušenja.

Melbournčani so navezali stike z avstralsko javnostjo in se ji večkrat z uspehom pokažejo. Na raznih paradah nastopajo v narodnih nošah, na razstavah se ponajšjo s slovensko folkloro, zaplešejo „po naše“ in tako dalje.

Prav tako je Melbourne prvi, ki je začel s slovenskim poukom otrok v „Slovenski šoli“. Nedavno je zaživela tudi podružnica v predmestju St. Albans. Kolikor je znano, imata oba oddelka kakih 40 učencev in učenk. Podoba pa je, da je ta ustanova bolj privatna iniciativa podjetne visokošolke Anice Srnec, ki je obe „šoli“ organizirala in v njih poučuje, seveda le ob sobotah in nedeljah. O slovenskem hostelu in „Avstralskih Brezjah“ pod isto streho spregovorim pozneje.

V državi Victoria je bilo poleg Melbourne slišati še o dveh slovenskih društvih: v Geelongu in St. Albansu. Če še obstojita in kako delujeta, ne morem povedati, ker se v javnosti ne oglašata.

2. Sydney

Sydney je v državi New South Wales, je večji kot Melbourne, šteje nad dva milijona prebivalcev, Slovencev pa nekako toliko kot Melbourne. Slovenska skupnost vsaj doslej zelo zaostaja za Melbournom

— to Sydneyčani sami živo čutijo in obžalujejo. Pomagati si pa menda ne znajo.

S tem ni rečeno, da v Sydneyu sploh ni volje in da se niti ne poskuša kaj narediti. Morda prav nasprotno. Že pred desetimi leti — prej kot v Melbournu so napravili prve poskuse. Prvi svoji organizaciji so dali ime Slovenska zveza, če sem prav poučen. Nekaj časa je prilično živahno delovala, uspevala z zabavami in kulturnimi prireditvami, imela že svoj hostel v predmestju itd. Po nekaj letih je prišlo do notranjih trenj in zaspala je.

Pred petimi leti se je ustanovilo Slovensko društvo, ki se je vrglo na delo s krepkim zamahom — vse nekako tako kot v Melbournu. Le pred avstralsko javnostjo se ni uveljavilo, morda že zato ne, ker se Sydneyčani še do danes niso ogreli za nabavo narodnih noš. Nekoč je bila že tudi napovedana razstava slovenske folklore, namenjena rojakom in avstralski javnosti, pa so jo prav tako naglo odpovedali, kot prej napovedali.

Tudi o sydneyanskem društvu velja, kar je bilo rečeno o melbournskem: vodstvo prehaja iz rok v roke. Danes so pri krmilu (z eno izjemo) ljudje, ki jih ob času ustanovitve niti še ni bilo tu. Društvo je doživelo že toliko notranjih pretresov, da se ob jako pičlem številu članstva komaj drži in živi od navdušenja majhne skupine idealistov.

Slovenski dom v Sydneyu? V desetih letih so bili trije — poskusi. Največ je obetal drugi poskus — v letih 1957—59 — ko se je neki hiši, lastniki sydneyanske nadškofije, že kar splošno reklo: Slovenski dom. Ob nedeljah in tudi med tednom so se rojaki v lepem številu zbirali tam. Hiša je bila le v najemu, mogli bi jo takrat kupiti in je tudi bilo na tem, da jo kupijo. Prav v ta namen so si organizirali posebno korporacijo, zadostnega uspeha pa ni bilo. Društvo se je izselilo, nadškofija je pa dala hišo v uporabo Katoliškemu imigracijskemu odboru, prodana pa še danes ni.

Prej omenjena korporacija za Slovenski dom je nato v sporazumu z društvom kupila neko drugo hišo, manj primerno in seveda dosti cenejšo, in to je bil končni zaresni Slovenski dom v Sydneyu — kupljen, pa seveda ne plačan. Žal, tudi ta je kaj hitro nastopil rakovo pot, po raznih notranjih trenjih ga je korporacija spet prodala, samo sebe pa pokopala. Danes ima društvo naslov na privatnem stanovanju nekaterih odbornikov.

Poleg Slovenskega društva obstoji v Sydneyu tudi zabavni klub Triglav. Menda niti ne zbira članstva, le nekaj privatni-

kov se je zavzelo, da prirejajo rojakom mesečne zabave s plesom.

V to praznino „slovenskega“ Sydneya je lani v oktobru prišel iz Združenih držav Amerike, iz Lemonta, p. Odilo Hajnšek, znani misijonar, pevec, pevovodja in organizator. V kratkem času je postavil na noge — neodvisno od društva, pa ne v nasprotju z njim — dosti močan moški zbor, domač orkester, igralsko družino in slovenski pouk za otroke. S seboj je prinesel tudi veliko zbirko skioptičnih slik iz domovine in od drugod. Z vsem tem je priredil že nekaj dobro uspešnih nastopov in še več se jih obeta. Tudi plesne zabave je pod sponzorstvom Slovenske Karitas sprejel v svoj program. Tako je z njegovim prihodom slovenska skupnost v Sydneyu na novo oživela. Našel je sodelavce, ki se radi udeležujejo, le organizatorja jim je manjkalo. To vlogo je sprejel p. Odilo in dosedanji uspeh kaže, da se nanjo razume. Sicer jih je še precej, ki po tolikih ponesrečenjih v preteklosti še nič kaj ne verjamejo, da bo p. Odilo dolgo uspeval in obdržal, kar je tako brž zbral okoli sebe. Upajmo, da se njihove neugodne napovedi ne bodo uresničile...

Slovenski pouk otrok pod naslovom „Slomškova šola“ se dokaj redno vrši v dveh sydneyjskih predmestjih, oba oddelka zajemata kakih 50 otrok. Tudi za ta podvig so bile „učne moči“ že tu, treba je bilo samo organizirati.

3. Ostali kraji

Tretja večja naselbina, v Adelaidi, je v državi Južna Avstralija. Pred leti so si ustanovili klub ali društvo, verjetno še obstoji. V javnost o svojem delu ali nedelu ne dajejo ničesar, zato ne morem nič drugega povedati, kot da so v lanskem decembru priredili lep Miklavžev večer. Slučajno mi je prišla pred oči slika Miklavža in lepe skupine otrok.

V Zahodni Avstraliji — „daleč od sveta“ — je precejšnja slovenska naselbina v Perthu. Podoba je, da se rojaki med seboj dobro poznajo, sestajajo, zabavajo, do kake družvene povezave se niso povzpeli. Zdi se, da so zadovoljni z obstoječo „jugoslovansko“ skupnostjo in se v njej ne počutijo slabo.

Brisbane je glavno mesto države Queensland, ki zavzema severno-vzhodni kos Avstralije. Vseh Slovencev v Brisbanu je komaj nekaj čez sto, pravijo, nekaj tucatov pa raztresenih po drugih krajih države. Pa kakor je število majhno, tako

je skupnost močna. Njihovo društvo „Planika“ je sredi leta imelo svoj sedmi letni občni zbor. Vsa leta prireja mesečne družabne večere, ima knjižnico in letos je začelo izdajati lastno (melbournskemu Vestniku podobno) glasilo pod imenom „Obzorje“, le da izhaja samo štirikrat letno. Iz najnovejše številke (julij-september) izvemo, da je članov 68, v banki pa je denarja 316 funtov. Kljub temu je dobršen del „Obzorja“ posvečen razpravljanju o — bodočem Slovenskem domu! Imajo tudi mešan pevski zbor, napol sveteni, napol cerkveni.

V bližini Sydneya — v državi NSW — se naselbini Newcastle in Wollongong ponašata s slovenskim društvom in to že nekaj let. O delovanju prvega ni kaj slišati, svojih aktivnosti ne razglša v svet. V tisku je bil omenjen zadnje čase le njihov lanski Miklavžev večer.

Wollongong je bolj v ospredju. Slovencev v okolici šteje verjetno do 500. Za delo v društvu se ravno ne trgajo preveč, menda niti za članstvo ne. Na prireditve pa radi prihajajo. Odbor se močno žene, da bi društvo pokazalo tuki kaj „kulturnega“, ne le na plesne zabave vabilo. In res je društvo že postavilo na oder nekaj uspešnih manjših iger. Parkrat je povabilo na gostovanje v svoj kraj Sydneyčane, prav zdaj je pa napovedano njihovo gostovanje v Sydneyu z igro „Kranjčičev Jurij“. Glede društva je treba še dostaviti, da se resno pobriga za pomoč rojakov v primerih boleznih ali smrti.

SLOVENSKI TISK

Trenutno izhaja v Avstraliji samo ena tiskana publikacija — list „Misli“, ki ima naročnike po vsem kontinentu. Sam si daje označbo: Mesečnik za versko in kulturno življenje Slovencev v Avstraliji. Letos mu poteka enajsto leto življenja.

Začetek „Misli“ torej sega primeroma daleč nazaj. Sprva je bil listič zelo skromen, na roko razmnožen. Po nekaj letih se je povečal in v obliki časopisa začel izhajati v tisku. Osmi letnik se je pojavil v obliki „revije“ in tak je še danes. „Misli“ izhajajo redno vsak mesec vse od svojega rojstva. Med ljudmi je list dosti priljubljen in poleg funta naročnine mnogi darujejo v tiskovni sklad. Kljub temu finančno ne stoji sijajno, saj število plačujočih naročnikov nikoli ni doseglo 1.000. Poleg „Misli“ dobijo naročniki ob novem letu še žepni „Baragov koledarček“ na 32 straneh.

Poleg „Misli“ sta bila v teku let dva poskusa za bolj „posvetni“ list ali časopis. V letih 1954-55 je izhajala „Kronika“, nato je prenehala. Za njo se je leta 1958 pojavil „Žar“ in to na iniciativo iz drugačnih krogov kot poprej „Kronika“. Začel ni slabo in tudi sprejem med ljudmi je dosti dobro obetal. Iz nepojasnjenih razlogov je kmalu postal nereden, spreminjal je obliko in vsebino, izgubljal je kredit. Po nekako dveh letih obstoja je prenehal, čeprav je imel zaslonbo v nalašč zanj ustanovljeni slovenski tiskovni korporaciji.

Melbournski Slovenski klub je lani izdal v lepem tisku in opremi pesniško zbirko Humberta Pribaca: BRONASTI TOLKAČ. Naklada je bila nekaj nad 300. Zdi se, da so zbirko z večjim priznanjem sprejeli rojaki onkraj morij kot tu v Avstraliji.

VERSKO ŽIVLJENJE

Tudi v tem poglavju ne bomo pozivali rojakov po svetu, češ: pridite se les učiti! Široka sredina avstralskih Slovencev je še verna („kakor so nas doma učili“), v življenju po veri pa površna, polovičarska, mlačna, močno nemarna. Poleg drugih neskladnosti je v njej začuda veliko nepravilnih zakonskih zvez. Otroke po večini vendarle pošiljajo v katoliške šole, v domačih hišah se pa komaj kaj stori za versko vzgojo. Naravnost podirajo jo, če ne z besedo, pa toliko bolj z zgledom.

Bolj ob robu je dobro vidna plast zares dobrih, zavednih in vseskozi praktičnih vernikov in — manj vidna plast docela odpadlih, ki se sami štejejo med brezverce. Sam ljubi Bog ve, katera teh dveh plasti je večja.

Dobri katoličani, ki so že leta tu, so se privadili na avstralske cerkve in službe božje v njih. Vključili so se v tukajšnje župnije kot enakopravni farani. Ako pa priložnost nanese, se z veseljem poslužijo slovenske službe božje. Od teh in onih iz „široke sredine“ je morda okoli 4.000 rojakov, ki pridejo bolj ali manj v stike s slovenskimi duhovniki in njihovim delovanjem.

Trenutno so slovenski duhovniki v Avstraliji le trije — vsi frančiškani. Dva v Sydneyu, eden v Melbournu. Četrty, dr. Ivan Mikula, svetni duhovnik, je pravkar na daljšem dopustu v Evropi. Njegova naloga je bila — in bo pač spet, ko se

vrne — obiskovanje rojakov po oddaljenih krajih, ki drugače slovenskega duhovnika ne vidijo.

Bolj ali manj redna služba božja za Slovence je le v redkih večjih mestih. Večinoma po enkrat na mesec in seveda v avstralskih cerkvah. Poprečna udeležba 50—200, razen božiča in velike noči...

V Melbournu je p. Bazilij Valentin. Prišel je tja iz Lemonta pred 6 leti. Poleg glavnega mesta in raznih manjših naselbin po Victoriji oskrbuje tudi vso Južno Avstralijo z glavnim mestom Adelaido. Vsaka dva meseca se mudi tam po nekaj dni in stori, kar pač more.

Imel je posebno srečo, da mu je močno naklonjena nadškofija v Melbournu prepuстила v uporabo opuščen samostanski zavod z majhno kapelo in številnimi sobami. V tej hiši si je uredil stanovanje, pisarno, slovenski hostel za nekaj tucatov fantov in v kapeli „Avstralske Brezje“. Vse skupaj ni nikaka „župnija“, je pa jako dobrodošla baza za patrovo velikopotezno delovanje: versko, karitativno, družabno.

Na velikem mestnem pokopališču so si Melbournčani pod patrovim vodstvom kupili precej veliko „božjo njivo“ in jo uredili po svoje. Kak tucat grobov umrlih rojakov predstavljajo te lepo oskrbovane slovenske „žale“.

V Sydneyu do podobnih ugodnosti, do uporabe posebne hiše, ni prišlo. Oba patra sta gosta pri avstralskih sobratih in „neodvisna“ le, v kolikor gre za delo med Slovenci. P. Bernard, ki je v Avstraliji 7 let, vlaga svoj čas v prvi vrsti v vzdrževanje mesečnika „Misli“. P. Odilo — eno leto je tu — ima zlasti v odsotnosti četrtega duhovnika kar dovolj dušnopastirskih opravkov, njegovo delovanje izven tega je bilo omenjeno že poprej.

Kot posebna značilnost za Sydney bi bilo omeniti še — „romanja“. Vrše se že peto leto. To se pravi: poleg nedeljskih božjih služb v mestu in nekaterih predmestjih se zberejo rojaki po štirikrat na leto k popoldanski pobožnosti v kaki cerkvi v predmestju in okolici. Po večini vsakikrat drugod. Po kakih 100—200 se zbere skupaj. Spored: rožnovenska procesija, pridiga, pete litanije, maša. Navadno sledi družabnost v kaki dvorani ali picnic na prostem. Z avstralskimi verniki skupaj se vsako leto po nekaj desetih naših rojakov udeleži ogromne procesije sv. Rešnjega Telesa, ki jo vodi sydneyški kardinal. Ob tej priložnosti so zelo dobrodošle narodnostne skupine v svojih nošah in s svojimi zastavami. Slovenska skupina nastopi s svojo trobojnico in banderom Marije Pomagaj.

Proslava 100-letnice Slomškove smrti dne 30. septembra 1962 v Slomškovem domu v Ramos Mejii (Bs. As.). Slavnostni govornik dr. Vinko Brumen govori sredi 300-članskega mladinskega zbora Slovencev o zaslugah škofa Slomška za slovenski narod in kat. Cerkev.

Predsednik pripravljalnega odbora za proslavo 100-letnice Slomškove smrti v Argentini dr. Tine Debeljak bere poslanico Slovencev v Argentini mariborskemu škofu dr. Maksimilijanu Držečniku, s katero se pridružujejo prošnji Slovencev v domovini, da bi bil škof A. M. Slomšek čim prej poveličan na čast oltarja.

Graditev dvorane v Slovenski hiši v Buenos Airesu. Pogled na stavbišče konec oktobra 1962. Na desno in spredaj leseni opaz za balkon in balkonsko ograjo. Na desni je polkrožna odprtina bodočega odra.

Svetovna izseljenska slavnost v Rimu

B. R.

V letu 1962 je bila desetletnica, odkar je papež Pij XII. izdal apostolsko konstitucijo „*Exul Familia*“, s katero je bilo urejeno dušnopastirsko delo med izseljenci po vsem svetu. Ta konstitucija je trdno zasidrala ustanovo izseljenskih duhovnikov z nalogo, da opravljajo dušnopastirsko delo med svojimi rojaki po raznih državah v svetu.

Ob desetletnici konstitucije „*Exul Familia*“ se je zbralo v Rimu v dneh od 4. do 7. avgusta okoli 7.000 izseljenskih romarjev, ki so predstavljali 15 narodnosti. Največ je bilo Italijanov (okoli 2000), za njimi so bili po številu najmočnejši Poljaki (okoli 1000). Slovencev je bilo okoli 150, zastopani so pa še bili Španci, Madžari, Hrvati, Čehi, Slovaki, Litvanci, Portugalski, Nemci, Vietnamci in Kitajci.

Slovenske izseljenske romarje so pripeljali v Rim: iz Anglije Ignacij Kunstelj, iz Francije Ignacij Čretnik, Stanko Kavalari in Ciril Lavrič; iz Nemčije gg. Ciril Turk in dr. Franc Felc; iz Belgije in Holandije g. Vinko Žakelj, iz ZDA g. dr. Andrej Farkaš, iz Argentine pa direktor tamošnjih slovenskih dušnih pastirjev g. Anton Orehar in g. Stanko Škrbe. V Rimu so se jim pridružili še drugi slovenski duhovniki in verniki, iz Bruslja v Belgiji pa še g. Ilc Anton.

Dne 4. avgusta so se izseljenski romarji zbrali v baziliki Marije Snežne, kjer je daroval sv. mašo za izseljence in begunce vsega sveta tajnik konzistorialne kongregacije kardinal Confalonieri.

Dne 5. avgusta so imeli izseljenci sv. mašo v baziliki sv. Petra. Imel jo je kardinal Marella. Po njej je prispel v baziliko tudi papež Janez XXIII. Po pozdravnem nagovoru tajnika konzistorialne kongregacije kardinala Confalonierija, v katerega pristojnost spada Svet za emigracijo, ki je bila ustanovljena na podlagi okrožnice *Exul Familia*, je imel papež na zbrane izseljence daljši govor o pomenu te okrožnice. Vsem je podelil tudi apostolski blagoslov. Predstavniki posameznih izseljenskih narodnosti so papežu zatem izročili simbolične darove. Slovenci so mu med drugim podarili krasen kelih in šo-

pek rdečih nageljnov, roženkravta in rožmarina, ovit s slovenskim trakom. Papež je bil darila vidno vesel. Približal se je slovenskima dekletoma v narodnih nošah in ju pokrižal na čelo.

Slovenski izseljenski romarji so imeli popoldne tega dne v argentinski cerkvi na Trgu Buenos Aires pete litanije z blagoslovom. Imel jih je jezuitski asistent za slovanske narode g. p. Anton Prešeren. V dvorani poleg cerkve sta zbrane slovenske izseljence pozdravila gg. dr. Pavel Robič, slovenski član Vrhovnega sveta za izseljence pri koncilski kongregaciji v Rimu, in g. Stanko Dekleva, nato pa je g. Ignacij Kunstelj govoril o pomenu apostolske konstitucije *Exul familia*. Sledil je koncert slovenskih narodnih pesmi. Izvajal jih je moški zbor Slovencev s Koroške pod vodstvom g. dr. Vrbinca.

Zvečer ob devetih je bil v Koloseju slovesni križev pot. Premišljevanje vsake postaje je podal pred mikrofonom zastopnik posameznih narodnosti. Slovenci so imeli deseto postajo. Premišljevanje te postaje je v slovenskem jeziku prebral g. Vipavec iz Stuttgarta v Zvezni nemški republiki.

V ponedeljek, 6. avgusta, je bila v baziliki sv. Pavla slovesnost za Cerkev molka.

Zvečer tega dne je bila zaključena slovesnost in uradna proslava 10-letnice *Exul familia* v mali športni palači. Proslavo je pripravila Papeška podporna ustanova POA. Na proslavi je najprej govoril kardinal Confalonieri, za njim pa je predsednik Mednarodne katoliške komisije James Norris prikazal skrb katoliške Cerkve za izseljence. Poudarjal je, da je ta komisija, ki jo je ustanovil papež Pij XII. leta 1951, doslej omogočila nad enemu milijonu beguncev in izseljencev, da so si v novih državah uredili življenje. Samo za posojila za potovanje je izdala nad 15 milijonov dolarjev.

Drugi del proslave je imel na sporedu folklorne nastope posameznih izseljenskih narodnostnih skupin. Za Slovence je nastopil, obdan z dekleti v narodnih nošah, slovenski moški zbor s Koroške prav tako v narodnih nošah. Pod vodstvom g. dr. Vrbinca je zapel tri slovenske pesmi ter žel splošno odobravanje.

Dušnopastirski tečaj slovenskih zamejskih in izseljenskih duhovnikov od 23. do 25. avgusta 1962 v Trstu

Srebrnomašniško slavlje univ. prof. dr. Alfonza Čuka, ZDA, 12. avgusta 1962 v Slomškovem domu, Ramos Mejia. Od desne proti levi: Ivan Čuk, Estera Čuk, duhovna mati srebrnomašnika ob njegovi novi maši, dr. Alfonz Čuk, Helena Koren iz roča jubilarntu slovenski šopek, dr. Tine Debeljak, dr. Ignacij Lenček, dr. Alojzij Stare, ing. Albin Mozetič, ga. Helena Koren, ga. Malčj Krošelj in ga. Boža Čuk.

Nova maša slovenskega lazarista Valentina Vrečarja dne 7. oktobra 1962 v Slovenski vasi v Lanusu, Argentine. Svatje — vsa moravška slovenska skupnost s področja Velikega Buenos Airesa — z novomašnikom-rojakom pred Slovenskim domom v Lanusu

Prvi kongres mednarodne unije krščansko-demokratske mladine

VITAL ASIČ

Od 8. do 15. maja 1962 je zasedal v venezolanski prestolnici Caracasu ustanovni kongres Mednarodne unije krščansko-demokratske mladine. Tega dogodka ni podcenjevati, ker je krščanska demokracija danes edina politična sila, ki se je zmožna pozitivno in ideološko upreti vsem totalitarnim sistemom v obrambo dostojanstva človeške osebnosti, in ker je ta kongres združil predstavnike mladine 42 držav.

KDO SE JE UDELEŽIL KONGRESA?

Navzoče so bile delegacije 42 narodnosti iz Evrope, Amerike ter Afrike. Te delegacije so predstavljale okoli 2 milijona organiziranih članov, ki se že sedaj resno pripravljajo na socialno-politično delo v svojih domovinah.

DOSEDANJE DELOVANJE KONTINENTALNIH ZDRUŽENJ

A) *Evropska sekcija* je bila ustanovljena leta 1940 kot mladinska veja Nouvelles Equipes Internationales. Zaradi uspešnega delovanja je leta 1951 ta veja postala avtonomna pod imenom Union Internationale des Jeunes democrat-cretiens.

V dvanajstletnem delovanju je priredila 68 rednih sej, 11 mednarodnih kongresov in 11 mednarodnih študijskih tečajev. Na političnem področju se je zavzemala za 1.) politično združitev Evrope, 2.) združitev Vzhodne in Zahodne Nemčije in 3.) osvoboditev držav Srednje Evrope in za uvedbo demokratskih režimov v Španiji ter Portugalu. Pripravljala in vzgajala je tudi med mladino strokovnjake za politične, gospodarske in socialne probleme kontinentalnega značaja. V evropski mladinski sekciji je združenih 15 narodnih organizacij (med temi tudi slovenska) ter trije opazovalci (Anglija, Malta in Norveška).

B) *Ameriška sekcija* je bila ustanovljena šele pred tremi leti. Bori se z resnimi težavami predvsem zaradi prevelikih raz-

dalj ter pomanjkanja finančnih sredstev. Deluje bolj v območju držav, v katerih so posamezne organizacije, seveda z vplivom na ves kontinent. Tako so se Čilenci specializirali v problemih, ki zadevajo univerzitetno mladino, med katero so v svoji državi že dosegli večinsko zaslombo. V Boliviji ter Venezueli so polagali važnost predvsem na študij agrarne reforme, Argentina in Brazil pa sta se posvečali problemom kmečkega ter delavskega stanu.

Na splošno lahko rečemo, da je krščansko-demokratska mladina ameriške sekcije v političnem pogledu zagovarjala združitev vse Latinske Amerike. Prizadeva si tudi uresničiti geslo, ki ga pri vseh kongresih z navdušenjem ponavljajo: „America del mañana — demócrata-cristiana“.

V ameriški sekciji je združenih 14 držav. Organizacije iz 8 držav so polnopravne članice, iz šestih držav pa so organizacije pridružene kot opazovalci.

C) V *Afriki* regionalna sekcija še ni ustanovljena. Delovanje krščansko-demokratskih strank pa je že precej zaznavno v Alto Volta, Togo, Uganda, Congo in Tanganjika, katerih predstavniki so bili tudi navzoči na kongresu.

CILJ KONGRESA V CARACASU

Dosedaj je uravnaval delovanje navedenih avtonomnih sekcij „Komite za svetovne zadeve“. Vedno večji razmah ter mednarodna važnost krščanske demokracije pa sta zahtevala njihovo organično povezavo. Zato je bila glavna naloga tega kongresa odobritev osnovne listine načel ter statut.

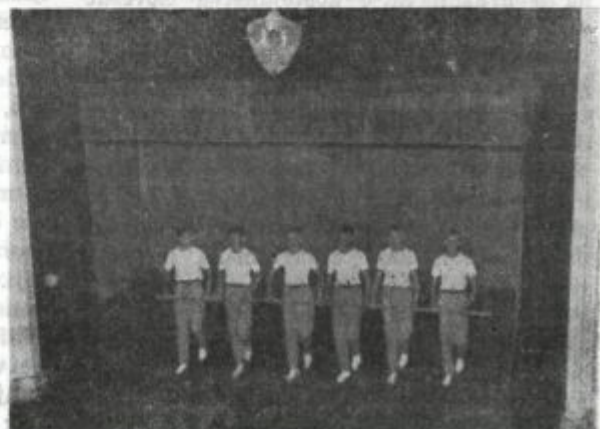
OSNOVNA LISTINA

ki je bila sprejeta na kongresu, poudarja v uvodu, da krščansko-demokratska mladina, zbrana na I. svetovnem kongresu v Caracasu izpoveduje voljo pospeševati v svetu načela svobode, miru in pravičnosti, ki so

Nastop pevskega zbora gojencev apostolske šole v Adrogueju, Argentina, na zaključni letni akademiji pod vodstvom dr. Branka Rozmana

Telovadna vrsta gojencev apostolske šole iz Adrogueja na isti akademiji

Deseti mladinski dan dne 14. oktobra 1962 v Slovenski vasi v Lanusu, Argentina. Nastop deklet v odbojki. V ozadju cerkev vikarije slovenskih lazarištov, posvečena Mariji Kraljici sveta, za katero je napravil načrte Slovence H. Gorazd

Letni izlet otrok iz 16 slovenskih šolskih tečajev na področju Vel. Buenos Airesa v zavod kardinala Stepinaca, ki ga vodijo v Hurlinghamu hrvatski frančiškani

osnova resničnega bratstva med ljudmi. Dalje naglašaja svojo pripadnost demokraciji, ki predpostavlja nujnost uresničitve jamstev, proglašanih v Splošni deklaraciji človeških pravic, ki so jo odobrili Združeni narodi 1. decembra 1948. Poudarja prepričanje, da mora biti vsak resničen napredek civilizacije prežet z vrednotami krščanskega nauka, ki je bil oznanjen človeštvu že pred dvajsetimi stoletji. In končno v uvodnih mislih izjavlja, da združuje vse svoje napore na osnovi načel te listine krščansko-demokratske mladine in da ta listina vsebuje temeljna načela za njeno delovanje.

V prvem poglavju govori osnovna listina o družini in o dostojanstvu človeške osebe, ki ima svoj izvor v Bogu. Družina je osnovna celica človeške družbe. V drugem poglavju govori o državi in demokraciji. Odklanja vse totalitarne sisteme in diktature kakršne koli ideologije, ki ne priznavajo osnovnih pravic ne posameznikom, ne narodom. Posebej poudarja, da mora biti v moderni demokratični državi poleg individualne državljske in politične svobode uvedena resnična gospodarska in socialna demokracija, ki zagotavlja tako posamezniku, kakor družini življenjsko raven, ki je v skladu s človeškim dostojanstvom. Tretje poglavje pa je posvečeno medsebojnim odnosom narodov in držav v svetu.

STATUT NJE DELOVANJE KONTINENTALNIH ZDRUŽENJ

V statutu so določeni organi novoustanovljene Mednarodne unije, ki so: a) svetovni kongres, ki se sestane vsaki dve leti. To je vrhovni organ. Člani so delegacije polnopravne včlanjenih organizacij; b) svetovni komitet, ki ga sestavljajo predsedniki in glavni tajniki za administracijo. Izmed sebe izvolijo predsednika in podpredsednike unije. Na tem kongresu so bili izvoljeni:

Hilarion Cardozo (Venezolanec) predsednik, Angelo Bernasole (Italijan) podpredsednik, predstavniki iz držav Brazil, Perú, Čile, Avstrija, Belgija in Luksemburg pa kot odborniki. Glavni tajnik je Poljak S. M. Gerhardt.

SLOVENSKA DELEGACIJA NA KONGRESU

Vodstvo Slovenske ljudske stranke je tudi poslalo mladinsko delegacijo na ta kongres; saj je mladinska SLS polnopravna članica evropske sekcije od njene ustanovitve. Delegacijo na kongresu sta predstavljala Valentin Debeljak in Vital Ašič iz Buenos Airesa. Njuna glavna naloga je bila informirati kongres in javnost o Slovencih, o delovanju SLS ter sodelovati v komisijah, posebno v politični, kjer so se obravnavali tudi problemi držav Srednje Evrope. Delegata sta to delo opravila kolikor je le mogoče v razmeroma kratkem času. Poleg ostalega sta izdala poseben uradni memorandum o slovenski krščanski demokraciji. V njem sta opisala ustanovitev Slovenske ljudske stranke, njeno delo v domovini in v izseljenstvu. V memorandumu sta se vsaj na kratko dotaknila važnih vprašanj. Za tisk v Caracasu sta pripravila članek o komunističnem režimu v Sloveniji in Jugoslaviji. V članku sta med drugim primerjala krvavo revolucijo v Jugoslaviji z revolucijo v Kubi. Pri politični komisiji sta posebno sodelovala s češko, litvansko ter madžarsko delegacijo pri sestavi deklaracije, ki je bila na kongresu soglasno sprejeta in obsoja suženjske komunistične režime v srednje-evropskih državah.

Na kongresu sta delegata z zadovoljstvom in ponosom opazovala, kako lepo je razvit čut bratske solidarnosti svetovne krščanske demokracije do nas in do zaslužjenih bratov v domovini. Spoznala sta, da nismo sami. Velika sila je za nami!

1.

S pisateljem Finžgarjem sem se seznanil osebno nekako okrog l. 1924. Takrat mi je dr. Izidor Cankar, ki je stanoval kot samec še pri pisatelju v trnovskem župnišču, povedal, da želi imeti Finžgar za „Mladiko“ kritiko njegove „Sistematike stila“. Napišem naj kratko in jo nesem k njemu na dom. Nisem bil pisanja popolnoma nevešč, a vendar še bolj začetnik. Napisal sem v glavnem le poročilo in ga nesel uredniku. Vpričo mene je pogledal, kaj sem napisal, mi takoj izplačal honorar in se priporočil še za drugič. Je precej govoril in sem iz njegovega govorjenja spoznal, da bi lahko tisto kritiko sam napisal, misleč, da bi šlo tako hitreje. Vedel sem, da zbira Finžgarju ilustracije za list Cankar in piše k njim kratke opombe in ga zato s kakšnimi novimi prispevki nisem mučil, vse dokler ni prišel čez nekaj let Tone kralj slikat cerkvá, najprej v Strugah na Dolenjskem, potem v Avberju na Krasu in nato v Volčah na Goriškem. Ne vem, po kakšni poti sem dobil njegov poziv, naj oba cikla na Primorskem opišem za „Mladiko“. S slikarjem, ki je delo ravno dobro končal, sem šel dol in slike opisal. Tudi ta članek sem nesel osebno v trnovsko župnišče in je bil tokrat urednik še zgovornejši. To mi je bilo zelo všeč. Zaupal mi je še marsikaj drugega in mi dal honorar, ki je precej presegal tarifo za predvideni prostor tiska. Dejal sem, da je preveč, pa je rekel, da sem moral iti na pot, imel izredne stroške itd. Čudil sem se, da ima človek, zaposlen z župnijskimi opravki in še z urejanjem in pisanjem, toliko časa za razgovor s komaj znanim mladim človekom.

Nekoč sem še bil pri njem v trnovskem župnišču zaradi neke njegove igre, ki smo jo igrali na Vrhniki. Hotel sem mu plačati tantiemo. Igranje je rad dovolil, tantieme pa ni vzel, češ naj jo uporabimo drugače. Potem sem se preselil v Celje, kjer sem bil pri Prosvetnem drušvu. Nekoč smo ga naprosili, da nam je prišel predavat, ko je itak dostikrat zahajal v Celje, kjer je bil urednik publikacij Mohorjeve družbe, ki je imela tam svoj sedež.

Začel sem večer in pozdravil predavatelja kot fajmoštra vseh Slovencev, kar je po mojem bil urednik Mohorjeve. Ta naziv mu je bil očitno prav všeč. Povabil nas je po predavanju v kavarno Evropo, spominjam se, da tudi pokojnega Peršuha in morda še koga. Ponudil mi je bratovščino. Finžgar se je bližal takrat šestdesetim letom, meni pa je še precej manjkalo do tridesetih in sem si seveda štel njegovo ponudbo v veliko čast. Takrat sem tudi videl, da je bolj priletni kmečki pisatelj v poznavanju raznih kavarniških specialitet neprimerno bolj izveden kot jaz, gosposki in h krokarijam nagnjeni mladenič. Dostikrat sva se potem še v Celju srečala in včasih tudi kam zavila. Obiskovala sva se pa na zelo redke čase. Nekoč sem bil na orožnih vajah v Škofji Loki pri planinskem polku. Z malo družbico sem neko nedeljsko popoldne obiskal Finžgarja v njegovi vili v Dobrilovi ulici v Ljubljani, kjer je bila tudi že zbrana majhna družbica. Finžgar je imel veliko veselje z mojo uniformo. Ogrnil si je pezerino, nasačil šajkačo in si opasal nož ter se gledal v ogledalo. Užival je nad tem, da sem planinski polk označeval kot pretežno slovensko vojaško edinico. Pozneje sva se še večkrat sešla.

Poleg teh osebnih pa deloma po Izidorju Cankarju posredovanih stikov je bilo važno zame tudi to, da je bivala v njegovi, trnovski fari moja sestrična in pa popolbratranec prof. Adolf Robida, po njegovi smrti pa vdova Ivanka, ovekovečena v Gospodu Hudourniku, ki so vsi Finžgarja dobro poznali in smo dostikrat o njem govorili.

2.

Vedno sem se čudil, kako to, da Finžgar kot realist v moderni literaturi tako varno krmari. Če pomislimo, da je za realizmom zavladal pri nas že naturalizem, potem impresionistični simbolizem, za tem ekspresionizem in razni izrastki teh literarnih stilov, potem bi morali reči, da je Finžgar stilno zastarel. Kako je Ivan Cankar napadal in smešil Aškerca, Gan-

gla, Funtka in Govekarja! Le deloma tudi zaradi osebnega značaja (Govekar), v bistvu pa prav zaradi zastarelega umetniškega pojmovanja. O Finžgarju ni nikoli nič slabega napisal, dasi ga je, kot izvemo iz Finžgarjevih „Dnevoev mojega popotovanja“, popravljal ali mu vsaj popravke svetoval. Nekoč je Finžgar bral neko Cankarjevo zabavljico in mislil, da je naperjena proti njegovemu „Divjemu lovcu“ ter je Cankarju pisal. Ta je pa odgovoril, da niti zdaleka ni mislil nanj in mu dal vse priznanje (DiS 1920). Zupančič se je pač nekaj usajal nad „Svobodnim soncem“ in nad „Našo krvjo“, drugi pa menda nihče, tudi od ekspresionistov ne. Izidor Cankar, ki je bil pri nas takorekoč začetnik ekspresionizma, je bil v marsičem njegov mentor in pomagač. Prav tako vemo, kako visoko je cenil Finžgar sam posamezne modernejše pisatelje, Ivana Cankarja, Preglja itd., da se je pri enem ali drugem tudi marsikaj naučil, a njihovega stila ni prevzel nikoli, niti znal, niti hotel ni posnemati, a priznaval jim je vso sodobno upravičenost.

Podobno je bil Finžgar pristaš sodobne moderne likovne umetnosti. Že v Sori ga je družilo prijateljstvo z Groharjem, še bolj pa z Jakopičem. Imel je več njegovih slik, med drugimi znano njegovo „Anko“. Spominjam se iz svoje mladosti, da so starejši ljudje kritizirali Anko kot pravi izrodek moderne umetnosti, toda Finžgar piše o njej, da je prekrasna. Pozneje se je naslonil na Toneta Kralja, kateremu je dal naslikati svojega očeta. V pogovoru z menoj je pač močno kritiziral neko knjigo starejšega Kralja, Franceta, pa ne zaradi Kraljevega zagovarjanja ali Finžgarjevega odklanjanja moderne umetnosti, ampak zaradi nekoliko prostega uporabljanja preveč realističnih izrazov, saj je bil France Kralj takrat že vodja slovenskega novega realizma.

Nad vse ostale je cenil pa Plečnika. Njegova privrženost Jožetu Plečniku je bila neomejena, ko se je celo Izidor Cankar obregnil ob rustikalne kamne, vzdane v opečno steno vseučiliške knjižnice. Finžgar ima velike zasluge za Plečnikovo ureditev okolice trnovske cerkve, za njegovo regulacijo Gradaščice in za postavitev cerkve sv. Mihaela na Barju, seveda pa tudi za opremo svojih in sploh mohorskih knjig po Plečniku in njegovih učencih.

3.

Finžgar je bil zelo družaben človek. Na kaplanskih mestih so bili v njegovi stalni družbi pač redki v vasi ali v mestu

bivajoči samci ali drugi družbe željni ljudje. S prihodom v Ljubljano (kurat v prisilni delavnici) si je iskal družbo že bolj v kulturnih krogih, med pisatelji, umetniki itd., ki so bili sicer tudi prej že večkrat njegovi obiskovalci.

Z vnovičnim odhodom na kmete kot župnik se je njegova družabnost javljala še na drug način. Obiski so se sicer množili, a svojih faranov ni zbiral okrog sebe le v cerkvi, ampak tudi v prosvetnih društvih, pri zadrugah in pri drugih gospodarskih organizacijah in sploh v vsem javnem življenju. Sicer je bil še vedno v prvi vrsti dušni pastir, a kot da mu to ne bi zadostovalo. Hotel je biti čimdalje več. To je pa njegovo delavnost zelo povečalo, kajti vodstvo prosvetnih in gospodarskih ustanov je združeno z intenzivnim delom in tega je Finžgar naravnost iskal. Ni mu torej bilo dovolj dušnopastirsko in čimdalje živahnejše literarno delo, ki je prav v času njegovega župnikovanja v Zelimljah in v Sori bilo zelo obilno, hotel je vedno več delati med ljudmi. Menim, da te vrste družabnost ni bilo toliko hlastanje po družini kot v tistih časih naravnost nalezljiv Krekov zgled. V svojih spominih piše, kako so mu namigavali s kakšno sinekuro, pa to ni bilo po njegovem. Naravnost čudovite stvari so se mu posrečile v Sori, kjer so bile pred njegovim prihodom strankarske strasti razpaljene do skrajnosti, pa jih je on, novi župnik, ki je bil tudi strankarsko opredeljen, vendar pomiril. On sam v dnevno, strankarsko politiko sicer ni vidno posegal, toda gibanje za jugoslovansko deklaracijo ga je, že prej odločno jugoslovansko usmerjenega, popolnoma prevzelo in mu dalo novo torišče udejstvovanja. Ni pa spet zapeljalo ognjevitoga pobornika deklaracijske ideje, da bi zaradi nje avstrijsko usmerjene ljudi, zlasti iz vrst starejše duhovščine, osebno sovražil, dasi je bilo takrat na splošno običajno, da so se Krekovi in Šušteršičevci divje napadali, prirejali nasprotnikom mačje koncerte, si dejansko škodovali zlasti pri nasprotnih zadrugah. Za takšno sovraštvo Finžgar ni bil do vzeten, najsi se je deklaracijskega gibanja še tako živahno udeleževal. Na mnogih shodih in taborih je nastopal kot govornik in je tako njegovo javno delo, ne le pisateljsko, široko prekoračilo meje lastne župnije.

V letu 1918 je prevzel ljubljansko, trnovsko župnijo. Kot trnovski župnik je svoje javno delovanje še razširil, zlasti tudi na Ljubljano. Na velikih manifestacijah je nastopal v Unionu, v gledališču in drugod. Od občinstva je bil deležen splošnega navdušenja. Ko je bilo deklaracijsko gi-

banje uresničeno, se je Finžgar podal na drugo javno delo. Najpomembnejše je delovanje pač pri družbi sv. Mohorja, kjer je urejeval revijo „Mladika“ in sploh družbene knjižne izdaje. Kot slavnostni govornik je nastopal pri raznih vsenarodnih manifestacijah n. pr. pri Kersnikovi proslavi na Brdu in se udeleževal pri raznih splošnih akcijah, da omenjam le nakup Presernove rojstne hiše in ureditev Prešernovega muzeja v Vrbi. Pisateljsko delo je zaradi vsega javnega dela in zaradi skrbi za veliko župnijo precej popustilo, dasi še dolgo ni prenehalo in je bilo vseskozi na višini.

4.

Kljub vsenarodni usmeritvi Finžgarjevega dela je bil pisatelj vedno pristaš SLS, po njenem razcepu Krekovcev. Prijatelj je bil tudi z dr. Sušteršičem in z dr. Lampetom, ki sta mu dala razne gospodarske opravke, ki jih je vestno izvršil, dasi zanje kot kulturni delavec ni bil v prvi vrsti poklican, kar je Henrik Smrekar dobro karikiriral. Toda še ob skupnosti stranke je bil iskren prijatelj nekoliko starejšega dr. Janeza Ev. Kreka in pristaš njegovih socialnih, kulturnih pa nacionalnih prizadevanj. Krek je bil v semenišču še deloma Finžgarjev profesor, a prijateljstvo je bivšemu svojemu učencu vračal z isto vnemo, kot ga je Finžgar sam do Kreka gojil. Krek je močno vplival nanj pri literarnem delu. Finžgar sam priznava, da je spisal roman „Iz modernega sveta“ pod vplivom dr. Krekovih socialnih nauk. Ali je dr. Krek tudi na pisanje neposredno vplival, o tem Finžgar molči, a bi bilo gotovo koristno zvedeti. Idejo, pobudo za roman „Pod svobodnim soncem“ je pa dal pisatelju naravnost Krek, kar pisatelj hvaležno priznava. Verjetno je dal Krek tudi pobudo za nadaljnje štiri romane iz zgodovine Slovencev, ki jih je hotel Finžgar še napisati, pa so mu drugi opravki to preprečili, preprečili zlasti pripravljali študij zgodovine, kar je smatral Finžgar za nujno potrebno, če naj piše zgodovinsko povest. Tako se je, spet pod Krekovim vplivom, lotil samo zgodovinske igre „Naša kri“. Finžgarjeva priznanja o Krekovem vplivu na roman in „Našo kri“ so važna tudi za poznavanje Kreka samega, ki mu je dr. Niko Zupanič hotel nekako odrekati nacionalno usmerjenost prav do prve svetovne vojske.

Po Krekovi smrti pa je skoraj enako prijateljstvo vezalo Finžgarja z dr. Korošcem. Bilo je morda še intimnejše, bolj osebno kot v javnost usmerjeno. Tako

nimamo podatkov, da bi Korošec vplival na Finžgarjevo pisanje, pač pa nešteto mičnih dogodbic o Koroščevih potegavščinah, ki mi jih je deloma pravil dr. Izidor Cankar.

Ta navezanost na dr. Kreka in na dr. Korošca priča, da je bil Finžgar zelo do vzeten za vplive močnih javnih delavcev, navezanost na dr. Korošca pa še, da je bil Finžgar pri vsej svoji brihtnosti in delavnosti vendar precej naiven in je močnemu prijatelju rad nasedel. Mimogrede omenim, da se je Finžgar včasih pridružil ljudem, ki so posamezna Koroščeva ravnanja obsojali, toda vedno je v takem slučaju nazadnje priznal, da je imel Korošec prav. Proti nekoč nekje napisanemu mnenju, da dr. Korošec ni imel osebnih, intimnih prijateljev, bi jaz dejal, da sta bila taka Koroščeva prijatelja baš Izidor Cankar in Franc Finžgar.

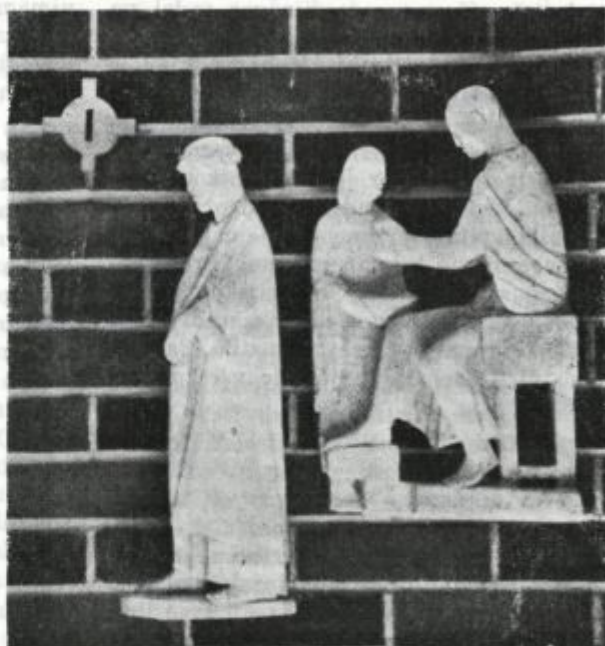
O prijateljstvu Finžgarja z mlajšim dr. Natlačenom sem že lani na tem mestu pisal.

5.

Tesno prijateljstvo z dr. Korošcem in dr. Natlačenom nam je vzbujalo upanje, da bo njun prijatelj Finžgar tudi po njeni smrti pokazal močnega idejnega usmerjevalca v protikomunističnem boju. Vedeli smo sicer, da veže Finžgarja tesno prijateljstvo z dr. Brecljem, ki je bil sicer bolj po sinovih in zetih navezan na razne Stanovnike. Vedeli smo tudi, da se Finžgar rad družil z mladimi fanti, ki so bili bolj na levo orientirani. To sta Korošec in Natlačen očitno tudi vedela, a Finžgarju ne zamerila, morda ga niti na to opozarjala nista. Spominjam se, da je Finžgar ob Koroščevi smrti močno žaloval in da se je potem bolj naslonil na Natlačena. Zadnjikrat sem ju videl skupaj v tesnem prijateljstvu dne 31. julija 1941 ob proslavi 50-letnice župana Hrena. Takrat je Finžgar vedel, kako je Natlačen vodil pravzaprav vso stranko pod italijansko okupacijo in je Natlačenovo politiko očitno odobral.

Toda kmalu za tem srečanjem so pričeli prihajati glasovi, da se Finžgar nagiba k OF, ki se je pričela pojavljati, v mojem kraju vidno šele l. 1942. Sprva Finžgarjevi pripadnosti novemu pokretu nismo hoteli verjeti, saj smo poznali pisatelja kot avtorja protikomunistične igre „Vse naše“ in kot mož, ki je redno stal ob strani vodilnim možem v narodu in se je dotlej vedno postavljal na pravo stran javnega življenja, bi po našem moral tudi sedaj tako nastopiti. Finžgar v svojih spo-

Prva postaja križevga pota v slovenski župni cerkvi Brezmadežne s čudodelno svetinjo v New Torontu v Kanadi. Izdelal ga je akademski kipar France Gorše, kakor tudi vse ostale kipe v tej cerkvi (Slikal Brunšek)

Prva postaja križevga pota v slovenski župni cerkvi Brezmadežne s čudodelno svetinjo v New Torontu v Kanadi. Izdelal ga je akademski kipar France Gorše, kakor tudi vse ostale kipe v tej cerkvi (Slikal Brunšek)

Tajnik Slovenske kulturne akcije Marijan Marolt odpira razstavo slovenskih slikarjev v Slovanskem domu v San Martinu 26. avgusta 1962. Svoja dela so razstavili Ivan Bukovec, Tone Kržišnik, Andrej Makek, France Papež, Darko Šušteršič in Jure Vombergar. Na sliki so med otvoritvenim govorom od desne proti levi: akad. slikar Milan Volovšek, blagajnik SPD Miha Smersu, ga. Polonca Makek roj. Marolt, Jože Jurak, slovenski dušni pastir v San Martinu in Miloš Stare, tajnik NO za Slovenijo z gospo

Žrebanje umetnostne loterije Slovenske kulturne akcije dne 17. avgusta 1962 v Slomškovem domu v Ravnih Mejih (Bs. As.). Od leve na desno: tajnik SKA M. Marolt, predsednik Slovenskega planinskega društva v Bs. As. R. Petriček in dr. T. Debeljak, podpredsednik SKA

minih namigava, da je že prej kot duhovni vodnik „Zarje“ zavzel neko bolj revolucionarno stališče, toda vidno to ni bilo, tisti spomini so bili pa od komunistične oblasti inspirirani, ker jih je Finžgar prvotno končal z nastopom okupacije pri nas in imajo zato le relativno vrednost.

V njih, postavim, piše, da mu je neki italijanski oficir prigovarjal, naj piše v „Slovenca“, kar se mi vidi nekoliko čudno. Verjetneje bi bilo, če bi mu to kdo naših prigovarjal.

Da se je Finžgar kmalu naslonil na „Zarjo“ proti stražarjem in mladcem, je verjetno. Jaz sem se, postavim, tudi zavzel za nekega Zarjana in z njegovim članstvom utemeljeval pravilnost njegovega mišljenja, pa ga je prav to pokopalo. Na deželi namreč nismo bili o vsem zadostno informirani. Finžgarja so po italijanski okupaciji klicali k tajnim posvetovanjem stranke ali medstrankarskega odbora in sam piše, da se jih je trikrat udeležil. Če bi že takrat smatral, da politika slovenskih strank ni pravilna, ne bi prišel k trem sejam, ampak bi že pri ev. prvi povedal, da ne spada več v ta krog. Tako sklepam, da se je Finžgarjev idejni preobrat izvršil koncem leta 1941. Za Natlačenovo usmrnitev ni našel nobene besede obsodbe več.

A tudi zdaj se ni javno zavzel za OF. Molčal je. Pa takrat je bilo res tako: qui tacet, consentire videtur. Da se ni Finžgar, človek peresa in javni delavec kot exohen, oglasil nikjer, tudi v radiu ne, je bilo gotovo zelo sumljivo, če ne prepričevalno. Da ni bilo za vse prepričevalno, kaže postopek generala Rupnika, ki mu je naklonil vendar enkrat sinekuro, nekakšen sekvester nad tiskarno Merkur. Kako se je to zgodilo, ne vem; bi moral povedati kdo drugi. Takrat je Finžgar prekoračil sedemdeset let in mi je pravil, da ima z Merkurjem zelo dosti dela. Ni hotel namreč vzbujati vtisa, da uživa sinekuro. Vedno je pa molčal ali skušal najti kakšno opravičilo, če sem mu pravil o partizanskih grozodejstvih, ni pa nikdar obsojal mojega drugačnega mišljenja. Kakor večina njegovih duhovniških tovarišev, sem bil tudi jaz prepričan, da je pisatelj s Koroščevo smrtjo zgubil potreben naslon, še pred Natlačenovo smrtjo se je pa prelevil.

Potem so neke noči zažgali partizani grad Bokalce med Vičem in Brezovico, ki ga je kupila Vincencijeva konferenca v Marijanišču od dedičev barona Müller-Dittenhofa; tej konferenci je pa načeloval Finžgar. Srečal sem ga v Wolfovi ulici in mi je povedal, kaj se je z Bokalcami zgodilo, kar sem že itak vedel. „To je nečuvno; če zažigajo gradove, ki imajo za lastnike nekdanje fevdalce ali so spreme-

njeni v trdnjave belih, je to razumljivo. Toda Bokalce bi imele služiti socialnim namenom in so skoraj ob glavni cesti, kjer je nešteto drugih obrambnih postojank za okupatorje in za bele dovolj. Zločin je neodpustljiv.“ To nekako so bile Finžgarjeve besede. Rekel sem mu, da sem mu to vedno pravil; on, da doslej le ni mogel verjeti, zdaj pa verjame. Vsakemu, ki sem ga tisti dan v Ljubljani našel, sem povedal, da se je Finžgar spreobrnil in pravil sem to tudi na Vrhniki, kamor sem se še isti dan vrnil. Ni pa trajalo dolgo, ko sem zvedel, da je Finžgar Bokalce prebolel in da je spet z dušo in telesom na strani partizanov. Menda ga nisem po tistem razgovoru o Bokalcih več videl.

Ko smo bili v begunstvu in so prihajale vesti iz Trsta, je bilo večkrat čuti, da se je pisatelj zelo spremenil in da zelo obžaluje svojo nekdanjo pripadnost Oslobojilni fronti. Zvedeli smo, da je še vedno urednik Mohorjevih knjig, kar je ostal do l. 1952, ko je nosil že deveti križ, da skuša rešiti, kar se sploh še rešiti more in da se javno nikjer za komunistični režim ne izpostavlja. Verjeli smo, kot smo verjeli, da so se tudi drugim ljudem oči odprle; a odpustiti mu nismo mogli. Begunstvo je napravilo tudi nas zakrknjene.

Brez Divjega lovca, Verige in Razvaline življenja pa naši izseljenski odri niso mogli izhajati. Tudi doma so vedno znova tiskali Pod svobodnim soncem, ki je svetilo drugačno svobodo, kot jo je pa prinesla osvoboditev. Finžgar, betežni starček-invalid, je moral braniti pred oblastniki Mohorjevo družbo, ki jo je trideset let uspešno vodil. Vsa skrb za krščansko slovensko branje je bila vtisnjena v očeh, ki so se z zadnjimi upi upirale v starega pisatelja. Neki Celjan mi je pisal: „Če Finžgarja ne bo več, ne vem, kaj bo z nami.“ Ni bil več aktivni župnik, a vendar je vršil še službo Bogu. Kot je l. 1918 pripravil Ivana Cankarja na srečanje z Bogom, tako se je zdaj loteval umirajočih, ki so v slepi veri v komunizem že pozabili na vero v Boga. Skoraj oglušil je, oči in noge so mu odpovedale — pri bombnem napadu l. 1945 je bil podsut —, a starček je delal še, kolikor je mogel.

Finžgar najbrž ne bi mogel spremeniti toka zgodovine, če bi šel z nami. A krščanskim Slovencem, ki so ostali doma, je vendar še ogromno koristil. Za naivnost se je težko spokoril: po 62 letih literarnega dela mu je komunistična „oblast“ odklonila natis njegovega spisa. V Mohorjevo družbo so se vrinili pravi pristaši vladajoče komunistične partije.

Bi dejal kdo, da so se oblastniki ozirali na svojega nekdanjega privrženca in so

se mu pokazali prizanesljive. Pa ni bilo tako. Kazali so že morda nanj, na nekdanjega pristaša, a izkoriščevalno, ne priznalno. Pisma, ki jih je pisal dr. Koledniku in jih je v izvlečkih objavila Svobodna Slovenija z dne 13. septembra 1962, dovolj jasno govore o „plačilu“ oblasti in o neomajni privrženosti krščanskih ljudi doma.

A piše: Čas prinese, čas tudi odnese, ko tako veli skupna usoda. Naj bi se to izvršilo tako, kot so se njegova manj sončna prerokovanja!

Njegov delež v zgradbi slovenske kulture je kljub težki pogreški tolik, da mu moremo tudi iz daljave zaklicati v grob: Slava mu!

Na obisku pri Slovencih v Venezueli

TINE DEBELJAK ml.

Mednarodni kongres krščansko-demokratske mladine konec maja leta 1962 v Caracasu je nudil slovenskima udeležencema tega pomembnega mednarodnega srečanja — podpisanemu in g. Vitaiu Ašiču — lepo priložnost za obisk slovenskih naseljencev v Venezueli. V Caracasu sva že med trajanjem kongresa izrabila vsako priložnost, še bolj pa po njem, da sva obiskala tamošnjo slovensko skupnost in tako malo bolj poblizje spoznala probleme in razmere, v katerih žive Slovenci v Venezueli.

Zvesta evropski študentovski navadi, sva se takoj ob prihodu v Caracas oglasila pri slovenskem duhovniku g. Janezu Grilcu, ki je gibalo in temelj slovenstva v Venezueli. Poklicno sicer deluje med domačini, skrbi pa tudi za dušno pastirstvo med Slovenci v Venezueli ter med njimi deluje tudi v narodnem in kulturnem pogledu. Njegovo delo rodi sadove, ki so sorazmerno veliki v primerjavi z drugimi večjimi skupinami in upoštevajoč njihov posebni položaj. Vedeti je namreč treba, da so bili slovenski naseljenci v Venezueli skoro sedem let brez svojega duhovnika, brez kake skupne organizacije in vodstva, brez vsake tesnejše vezi. Po tako nerazveseljivi sliki, kjer bi kdo sodil, da je že vse izgubljeno, sta požrtvovalno in nesebično delo g. Janeza Grilca in zavest rojakov dosegla sadove, ki sva jih imela priložnost na vsak korak opazovati in tudi občudovati.

Ravno med kongresom so slovenski rojaki v Caracasu pripravili svojo vsakoletno materinsko proslavo. Je to vsako leto ena največjih skupnih slovenskih prireditvev.

Tudi leta 1962 je bila zelo dobro obiskana. Na sporedu prireditve so bili slavnostni govor v počastitev slovenskih mater, nastopi otrok z deklamacijami ter petje pevskega zbora. Spored je bil tako sestavljen, da je ustvaril res prijetno razpoloženje slovenske materinske proslave. Še bolj sva to občutila v razgovoru z rojaki pri pogrnenih mizah.

Nekaj večercv pozneje sva se po pevski vaji zbora, ki poje vsak teden pri slovenski maši in drugih slovenskih prireditvah udeležila prosvetnega večera. Na njem je g. Janez Grilec kazal barvne diapozitive s svoje misijonske poti med slovenskimi rojaki v notranjosti Venezuele. Na tem večeru sva na željo rojakov v Caracasu poročala o svojem delu na mednarodnem kongresu krščansko demokratske mladine, nato jim pa opisovala vsestransko udejstvovanje slovenske skupnosti v Argentini, ki je pri vseh vzbujalo resnično občudovanje. Midva sva se pa na drugi strani zanimala za delo slovenskih naseljencev v Venezueli. Med tem, ko so nam Slovenci v Venezueli zavidali naše organizirano delo v Buenos Airesu in po ostalih slovenskih središčih v Argentini, so nam tožili o preveliki raztresenosti in majhnem številu. G. Janez Grilec ne zmore vsega sam, drugega pa ni, da bi skrbel za skupnost. Tako je n. pr. pečovodja in učitelj zbora Španec, ki ne zna slovenščine. Zato si pa rojaki v Caracasu tako želijo slovenskega pečovodjo. Pripravljeni so mu preskrbeti tudi službo, samo da bi prišel k njim.

Pred prihodom g. Grilca v Venezuelo

Romanje Slovencev v Caracasu v Venezueli dne 27. maja 1962. Slovenski fantje nesejo v procesiji milostno podobo Brezjanske Matere božje. Procesijo je vodil slovenski dušni pastir v Venezueli g. Janez Grile

Slovenska skupina ob uspeli materialski proslavi leta 1961 v Caracasu. V sredini g. Janez Grile

Slovenska mladina v Venezueli na izletu v okolici Caracasa

slovenski otroci niso imeli skupnega pouka verouka v materinskem jeziku. Tudi slovensčine ter najvažnejših dogodkov iz slovenske zgodovine se niso učili. Sedaj je veselje gledati ta slovenski drobiž, ki že tako lepo zapoje v zadovoljstvo in ponos vseh. G. Grilc pa pri vsej požrtvovalnosti in še tako veliki dobri volji vseh Slovencev vsak teden zaradi ogromnih razdalj le ne more doseči vseh Slovencev po Venezueli. Zato že četrto leto izdaja verski list Življenje. Sam ga piše, sam tiska, sam razpošilja in poskrbi, da ga dobi sleherni slovenska družina. V njem objavlja poleg verske vsebine tudi najvažnejše dogodke iz življenja Slovencev, za slovenske otroke pa ima posebno prilogo Mladinski kotiček „Blaže in Nežica“, v katerem letos objavlja slikanico Fatimski pastirčki.

Poleg materinske proslave imajo Slovenci v Caracasu tudi Miklavževanje pod vodstvom g. Kelbiča, slovenske gospe pa pripravijo darila za otroke. Za obdarovanje slovenskih otrok prispevajo vsi rojaki. Vsako leto zbere veliko rojakov tudi polnočnica, ki jo imajo Slovenci v Caracasu v kolegiju Arias, ki ga vodi slovenski duhovnik g. Fale ter Slovence iz Caracasa po maši pogosti s toplim čajem ter prigrizkom. G. Grilc ima maše pri rojakih tudi v notranjosti Venezuele. Tako v krajih Puerto Cabello, Valencia, Guigüe in Maracay. Po maši je v navedenih krajih vedno na domu kakega rojaka domača zabava in malica. Na te maše redno prihaja do 70 rojakov. Letos, kakor lani, je bila maša tudi v mestu Barquisimeto, ki leži 350 km vstran od Caracasa.

Dne 27. maja leta 1961 so imeli Slovenci v Caracasu posebno slavje. Imeli so svoje romanje s odobo Brezjanske Matere

božje, ki jo je naslikal slovenski umetnik g. Pipp, 8. junija pa v Caracasu tudi prvič svojo birmo.

Na omenjenem prosvetnem večeru sva se s slovenskimi rojaki v Venezueli dogovorila tudi za ogled Caracasa in obisk Slovencev „v provinci“. Prijazni g. Moškon naju je skupaj z „mentorjem“ g. Trampušem popeljal v svojem avtu do jezera Valencia, kakih 300 km iz mesta, na kopanje, mimogrede smo se ustavili pri rojakih, ki so z lastno podjetnostjo ustanovili tovarno grelcev, kokošjo farmo ter mehanizirano farmo g. Ilije. Pri njem so bili nekaj tednov poprej rojaki po maši, ki so jo imeli v mestu Guigüe.

Ostali čas, ki sva ga še imela na razpolago sva porabila za ogled zanimivosti ter za obisk rojakov v Caracasu. Tako sva zlasti obiskala slovenskega duhovnika g. Faleta, ki je postavil v Caracasu velik zavod Arias. Zavod vodi kot ravnatelj ter v njem izobrazuje in uči zanemarjeno in zapuščeno mladino potrebne obrti. Zavod uživa zaradi skrbi, ki jo posveča zapuščeni mladini, da jo spravlja zopet na pravo pot in ustvarja za koristne člane človeške družbe, ugled pri oblasteh, ki zavod tudi podpirajo.

Iz Venezuele sva odnesla od tamošnjih rojakov najlepše spomine. Ugotovila sva, da so slovenski ljudje z vztrajnim delom tudi tu premagali začetne težave, ki so bile v Venezueli večje, kakor v Argentini, ZDA, Kanadi ali kjerkoli drugje. Uredili so si znova življenje, nekateri dosegli tudi gospodarsko lepe uspehe, vsi si pa pod vodstvom g. Janeza Grilca spopolnjujejo slovensko organizirano skupnost z željo in voljo, da ostanejo še naprej zvesti svojemu narodu in veri svojih očetov.

Viden funkcionar slovenske politične emigracije v Torontu v Kanadi g. Peter Markeš je na proslavi slovenskega narodnega praznika dne 29. oktobra leta 1961 v svojem govoru med drugim dolžnosti slovenskih političnih emigrantov do slovenske izseljenske skupnosti in do naroda v domovini označil takole: „Če Slovenija danes molči, naj govorijo slovenski svobodnjaki v Kanadi, Ameriki, Argentini in drugod. To je še poseben imperativ danes, ko peklenške sile komunizma hočejo zadušiti vsako sled svobode po vseh zemljah sveta. Zato govorimo našim otrokom, zopet naj se ponavlja: iz roda v rod, od ene narodne proslave do druge dvigajmo plamenico slovenskih svoboščin. Naj tudi drugi narodi in predstavniki vidijo, da smo ljudje polni domovinske ljubezni, moralnih principov, krščanske miselnosti in demokratičnega naziranja. S proslavljanjem našega narodnega praznika se torej uvrščamo v svetovno fronto svobode.“

Lepe misli, ki jih je povedal omenjeni govornik, so bile vodilo slovenskim rojakom za vse njihovo nastopanje znotraj lastne njihove organizacijske skupnosti, kakor tudi pred kanadsko javnostjo. In to v Torontu, kjer je najmočnejša slovenska naselbina v Kanadi, kakor tudi po ostalih kanadskih mestih, kjer je le kaj več Slovencev. Delavnost slovenskega življa v Kanadi je pa prihajala do vidnih izrazov na vseh področjih: kuturno-prosvetnem, organizacijskem, političnem, gospodarskem, socialnem kakor tudi športnem.

Ni moj namen v tem sestavku podrobno navajati in naštevati vse to delo. Samo glavne hočem omeniti, da bodo bralci Zbornika Svobodne Slovenije videli, da so tudi demokratični Slovenci v Kanadi budno na mrtvi straži slovenstva.

SLOVENSKE POSTOJANKE V KANADI

Najmočnejša je v Torontu, kjer sta dve slovenski župniji: župnija Marije Pomagaj in Brezmadežne s čudodelno svetinjo. Notranja oprema obeh cerkva je delo kiparja Franceta Goršeta. Njegovi kipi Marije, ja-

slice, zlasti pa sv. križev pot vzbujajo veliko pozornost. V obeh župnijah deluje cela vrsta farnih društev in ustanov, ki imajo svoje prostore v župnijskih dvoranah.

Za Torontom je po številu druga najmočnejša slovenska skupina v Montrealu. Slovenci v tem mestu imajo svojega dušnega pastirja g. Časla, zbirajo se v svojem društvu, obiskujejo slovenske družabne in kulturne prireditve in mislijo na svoj dom.

Na tretjem mestu po številu so rojaki v Hamiltonu. Dušno pastirstvo vrši med njimi g. dr. Lojze Tomc. Prizadevajo si, da bi prišli do lastne kapele. Svet zanjo so že kupili. Prirejajo kulturne in družabne sestanke. Slovenski pevski zbor vodi g. Drago Ložar.

Četrty po številu so Slovenci v Winnipegu. Že več let imajo svoje Slovensko društvo, ki zlasti skrbi za družabno povezavo rojakov. Letos vodi društvo kot predsednik štajerski rojak Anton Pikel.

Slovenske naselbine so pa še po ostalih kanadskih mestih. Tako n. pr. v Sudburyju, Windsorju, Kitchenerju, Guelphu, Actonu, Oshawi in Londonu, ki se zbirajo v Slovenskem domu ter so letos skupno z rojaki iz mesta St. Thomas sodelovali pri razstavi narodnih noš in uporabne umetnosti novembra meseca 1961 v mestu St. Thomas. Tekmovalo je 22 narodnosti. Prvo nagrado so dobili Poljaki, drugo Ukrajinci, tretjo pa Slovenci.

SLOVENSKI TISK V KANADI

Slovenci v Kanadi imajo več publikacij. Vse izhajajo v Torontu. Dobro urejevano mesečno versko revijo „Božja Beseda“ izdajata obe slovenski župniji v Torontu. List „Slovenska država“ je glasilo slovenskega državnega gibanja. V letu 1962 je začel izhajati v Torontu še nov list „Slovenska misel“. List izdaja Društvo Slovencev v Torontu. Prva številka je izšla okoli velike noči. V. A. je v njej objavil članek o problemu druge slovenske generacije, t. j. o problemu otrok, ki so bili rojeni že v 231

Kanadi in ki slovenske domovine nikdar ne bodo mogli tako občutiti v svojem srcu kot ostali otroci, ki so bili rojeni v Sloveniji. Za narodno ohranjanje take mladine pišec članka med drugim predlaga naslednje: „Namen slovenskih župnij in župnijskih organizacij je verski. Vendar je njihov učinek posredno tudi ohranjanje slovenstva. To se mnogokrat in po pravici poudarja. Potrebne pa so nam neobhodno tudi svetne slovenske organizacije: kulturne, telovadne, športne, ki imajo bistvene svetne narodne cilje, kakršnih cerkvene ustanove ne morejo zasledovati, ker leže izven njihovega delokroga. Če priznavamo, da je ohranjanje slovenstva samostojen, pa bistveno potreben cilj, se moramo posluževati tudi posebnih za doseg tega cilja primer- nih sredstev“.

Naslednji članek v prvi številki novega slovenskega lista v Kanadi pa je govoril o potrebi zgraditve skupnega slovenskega doma v Torontu. V ta namen naj bi se ustanovil poseben pripravljalni odbor.

Razen listov, ki izhajajo v Kanadi, prihaja v Kanado iz ZDA Ameriška domovina, verska revija slovenskih frančiškanov v Lemontu Ave Marija, iz Argentine Svobodna Slovenija, Zbornik Svobodne Slovenije, Družabna pravda, Duhovno življenje, Katoliški misijoni, knjige Slovenske kulturne akcije, iz Gorice Katoliški glas, iz Trsta Demokracija, iz Celovca Naš tednik-Kronika in knjige Mohorjeve družbe, iz Avstralije pa Misli.

RAZSTAVA SLOVENSKEGA TISKA

Bila je dne 24. in 25. februarja 1962 v Torontu pod okriljem Slovenskega katoliškega prosvetnega društva Baraga. Pri njej so sodelovale naslednje slovenske založbe: *Kanada*: Božja Beseda, Slovenska država; *ZDA*: Ameriška domovina, Ave Maria, Studia Slovenica; *Argentina*: Svobodna Slovenija, Slovenska kulturna akcija, Duhovno življenje, Slovenska beseda, Družabna pravda, Slovenska pot, Vestnik ZSPB in Katoliški misijoni; *Anglija*: Pismo, Klic Triglava; *Italija*: Katoliški glas, Demokracija in Knjižice iz Trsta; *Avstrija*: Mohorjeva družba iz Celovca; *Avstralija*: Misli in Vestnik slovenskega kluba v Melbourneu. V vsem je bilo razstavljenih 140 raznih slovenskih knjig, 12 revij in 12 časopisov.

Za otvoritev razstave je odbor Slovenskega kat. prosvetnega društva Baraga pripravil dne 24. februarja 1962 kulturni večer. Slavnostno akademijo je začel s pri-

ložnostnim nagovorom predsednik društva Peter Markeš, dr. Srečo Pregelj je recital pesem Lojzeta Novaka „Slišal sem pesem“, Vinko Erčulj pa Srebrničovo „Domotožje“. Obe iz Zbornika-Koledarja Svobodne Slovenije za leto 1962. Slavnostni govor je imel pisatelj Karel Mauser iz Clevelanda v ZDA. Izzvenel je v en sam poziv po nujnosti ohranjanja slovenske besede.

Na razstavi je bilo prodanih slovenskih knjig za okoli 600 dolarjev.

SLOVENSKE ŠOLE

Ohranitvi slovenskih otrok za slovensko narodno občestvo tudi Slovenci v Kanadi posvečajo vso pozornost. O tem pričajo slovenske šole odnosno tečajji po raznih mestih.

V Torontu imamo dve slovenski šoli. Prva je v fari Marije Pomagaj, druga pa v fari Brezmadežne.

V šolskem letu 1961/2 se je v šolo pri Mariji Pomagaj vpisalo 149 otrok. Šola je imela 5 razredov. V njih so poučevale: s. Palmira Dvoršak, gdč. Karlinca Merhar, s. Cecilija Prebil, gdč. Mili Intihar, gdč. Ivanka Levstik, gdč. Cvetka Jakus. V šoli obstoja mladinska knjižnica s 144 slovenskimi mladinskimi knjigami. Šola je imela dne 17. in 18. marca velik glasbeni festival.

V šoli v fari Brezmadežne je bilo v istem šolskem letu 75 otrok, katere so učili gdč. Anica Dolenc, ga. Karolina Čermelj, g. Stane Pleško, g. Jože Meden in g. Blaž Potočnik. Na šoli je mladinski pevski zbor. Vodi ga g. Blaž Potočnik.

Šolsko leto 1962/3 se je na obeh šolah začelo s skupno šolsko mašo 9. septembra 1962 na Slovenskem letovišču.

V šolo v fari Marije Pomagaj, ki je letos postala šestrazredna, se je vpisalo 178 otrok. Učne moči so pa naslednje: s. Palmira Dvoršak, s. Cecilija Prebil, gdč. Karlinca Merhar, gdč. Krista Košir, gdč. Miki Intihar, gdč. Ivanka Levstek, gdč. Anica Ocvirk in gdč. Cvetka Jakus.

V šoli pri Brezmadežni je pa v tem šolskem letu nad 90 otrok, katere poučujejo: gdč. Anica Dolenc, gdč. Pavla Škerl, g. Ernest Sinko, g. Jakob Orešnik, g. Blaž Potočnik in g. Franc Cerar. Na šoli še naprej obstaja mladinski zbor, ki nastopa pod vodstvom g. Blaža Potočnika.

Slovenske šolske tečaje imajo tudi po drugih mestih, v katerih so se naselili Slovenci. Tako v Montrealu, Londonu, Hamiltonu in Sudburyju.

Mednarodni kongres krščansko-demokratske mladine med zasedanjem konec maja 1962 v Caracasu v Venezueli. Mladinsko organizacijo SLS sta zastopala Tine Debeljak ml. in Vital Ašič

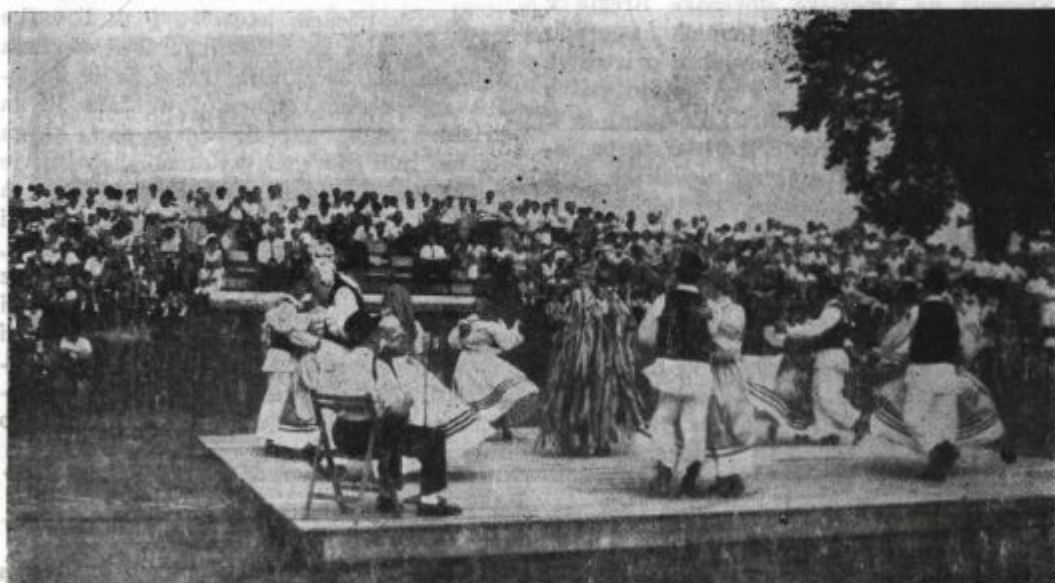

Ideolog venezuelske krščansko-demokratske stranke COPEI dr. Rafael Caldera v sredini med zastopnikoma mladinske SLS T. Debeljakom in V. Ašičem na medn. kongresu v Caracas

Deja pisatelja Karla Mauserja na razstavi akademskega društva Sava meseca avgusta 1961 v Clevelandu, ZDA

Tretji slovenski dan dne 2. avgusta 1962 v Torontu v Kanadi. Nastop prekmurske folklorne skupine na Slovenskem letovišču. V prvi vrsti na tribuni dr. Miha Krek, predsednik NO za Slovenijo z gospo Malko in g. Zicko. Slikal Brunsek.

Lahko zapišemo, da smo ga še kar veseli, če upoštevamo težave, ki ga dostikrat spremljajo. Slovenci v Kanadi z vso ljubeznijo zlasti gojimo slovensko pesem. V Torontu imamo pri obeh slovenskih župnijah slovenske cerkvene pevske zборе. Pojejo tudi otroci. Pri fari Brezmadežne imamo celo mladinski pevski zbor.

Pevska zborova obeh slovenskih fara pa ne gojita samo slovenske nabožne pesmi, ampak tudi slovensko narodno in umetno pesem. Slovenska pesem odmeva tudi v ostalih krajih, kjer je naseljenih kaj več Slovencev. Razen nastopov domačih pevskih zborov smo lani imeli tudi obisk clevelandskega pevskega zborova Korotan, ki je v Torontu priredil uspehi koncert dne 28. aprila 1962 pod vodstvom svojega neumornega pevovodje g. Leopolda Mejača.

Pa tudi gledaliških nastopov smo imeli več. Vsako leto nam zlasti otroci obeh slovenskih šol pripravijo pod vodstvom učnega osebja lepe materinske proslave. Vse slovenske prosvetne in kulturne prireditve se vrše v cerkvenih dvoranah pri obeh slovenskih farah v Torontu. Prav tako tudi družabne prireditve.

V kulturnem delovanju ne smemo pozabiti omeniti tudi številnih nastopov prekmurske slovenske folklorne skupine v Torontu. S svojimi nastopi poveličuje slovenske prireditve v Torontu, z njimi pa vzbuja priznanje tudi pri slovenskih skupinah v bližnjih mestih.

Pohvalno je omeniti medsebojno obiskovanje kanadskih in ameriških Slovencev. Ker za to ni posebnih težav, so ti obiski zelo pogosti. Iz Kanade romajo tamošnji Slovenci na ameriške slovenske Brezje v Lemont, kjer se vedno pomude na grobu škofa Rožmana ali na slovenske prireditve v Cleveland, iz ZDA pa prihajajo redno vsako leto romarji v Mariji Pomagaj in k Brezmadežni v Toronto. Obiske si pa izmenjavajo tudi posamezne gledališke skupine in pevski zbori.

SLOVENSKI HRANILNICI

Med slovenskimi rojaki v Kanadi je živa tudi združna ideja. To potrjujeta obe slovenski hranilnici v Torontu: župnijska hranilnica in posojilnica ter Slovenska hra-

nilnica in posojilnica Jan. Ev. Kreka. Obe se lepo razvijata. Iz poročil blagajnika župnijske hranilnice in posojilnice g. B. Koširja je bil razviden razveseljiv razmah te denarne ustanove. Saj so v letu 1961 člani prihranili in vložili na delnice 212.234 dolarjev; na osebne čeke pa 280.142 dolarjev. Iz tega izhaja, da je bilo vsak mesec za 10.000 dolarjev več vlog kot pa dvigov. Vsak mesec se je povprečno priglasilo 13 članov, kapital se je mesečno dvigal za 7.600 dolarjev. Posojil — osebnih in hipoteknih — je bilo v letu 1961 izdanih za 207.818 dolarjev. Odplačanih dolgov je bilo 134.559 dolarjev. Ves denarni promet hranilnice je v letu 1961 znašal 1.370.836.90 dolarjev.

SLOVENSKO LETOVIŠČE

V bližini Toronta imata obe slovenski župniji prostrano pristavo, ki se uradno imenuje Slovensko letovišče — Slovenian Summer Camp. Upravlja ga poseben odbor, sestavljen iz odbornikov obeh slovenskih župnij. Predsednik je znani slovenski gradbenik g. Ivan Kavčič.

Začetek letne sezone na Slovenskem letovišču je bil na binkoštno nedeljo, 10. junija. Tega dne se je na pristavi zbralo okoli 500 rojakov. Na slovenskem letovišču je v letnih mesecih zelo živahno zlasti zaradi prijetnega in blagodejnega oddiha v prosti naravi in zaradi dveh kopalnih bazenov — večjega za odrasle in manjšega za otroke. Oba bazena sta opremljena s čistilnimi napravami. Blagoslovljena sta bila 15. junija 1962.

Na Slovenskem letovišču je tudi vsako leto procesija sv. Rešnjega Telesa. Leta 1962 je bila 24. junija ter se je udeležilo zelo veliko rojakov. Prav tako je na pristavi vsako leto Slovenski dan, ki ga imamo tudi Slovenci v Kanadi. Letošnji je bil že tretji. Udeležba na njem je bila za kanadske slovenske razmere rekordna. Okoli 2.000 rojakov. Na njem so nastopili pevci, folklorne skupine in slovenski telovadci iz Kanade in ZDA. Govorniki so poudarjali potrebo po ohranjanju trdne povezanosti med rojaki. Slovenskega dne se je udeležil iz ZDA tudi predsednik Narodnega odbora za Slovenijo g. dr. Miha Krek z gospo soprogo.

Otvoritev in blagoslovitev novih prostorov Slovenske kat. misije v Parizu v Franciji. Od leve na desno: ing. M. Struna, za njim v narodni noši gdr. Žajdelova, Ignacij Čretnik, msgr. Rupp, biv. ravnatelj dušnega pastirstva za begunce in izseljence v Franciji in biv. pariški pomožni škof, sedaj škof v Monacu, msgr. Acerbi, zastopski in gđč. Verhelst, zastopnica ustanove Oostprijesterhulpe

Otvoritev in blagoslovitev lastnih prostorov Slovenske hranilnice in posojilnice z. z. o. z. na avdi San Martin nik papeškega nuncija, msgr. Zdesewmed govorom predsednika upravnega odbora Ivana Ašiča. Za njim v ozadju podpredsednik zadrage Albin Kočar, blagajnik Mirko Kopač, tajnik Marijan Loboda in Stane Marinček, odbornik Slovenskega doma v San Martinu. Na desni Jože Šeme, odbornik zadrage

Enij Alojzij Fonda je postal prvi doktor latinščine na katoliški univerzi v Sao Paulu v Brazilu. Slovenci v Brazilu so svojega rojaka ob tej priliki počastili s koncertom narodne pesmi 8. oktobra 1961. Slavljenec se je udeležil koncerta, na katerega je prišlo okrog 150 rojakov, oblečen v doktorsko haljo. Sonje Jančarjeva in Milena Slivnikova izročata slavljencu in njegovi soprogji darili: Zgodovinski atlas Slovenije in sopek cvetja.

Na dan slavlja pred cerkvijo v Sao Paulu: Od leve na desno: John Walter Levar, v ZDA rojeni sin slovenskih staršev, glavni tajnik ameriške veleindustrije Firestone, vseuč. prof. dr. Enij Fonda, Stojan Polič uradnik Firestone, ing. Jože Bavdaž, ki je prišel na proslavo slovenske pesmi 2000 km daleč, in Radko Malgaj nečak koroškega junaka Franca Malgaja

Pismo iz Francije

M. Z.

Slika življenja in delovanja slovenskih izseljencev v svetu v Zborniku-Koledarju Svobodne Slovenije za leto 1963 ne bi bila popolna, če ne bi bili v nekaj vrstah omenjeni vsaj najvažnejši dogodki med Slovenci v Franciji. Iz njih bo razvidno, da so Slovenci tudi tu neumorno na delu, da bi ohranili slovenske izseljence v zvestobi narodu in veri svojih očetov.

Brez dvoma je najvažnejši dogodek med Slovenci v Parizu pridobitev novih prostorov za slovensko katoliško misijo v Parizu, ki jo vodi vsa leta z veliko požrtvovalnostjo g. Ignacij Čretnik. Blagoslovitev novih prostorov je bila dne 14. decembra 1961. Obrede blagoslovitve je izvršil ted. pariški pomožni škof msgr. Rupp, ki je tedaj skrbel za dušno pastirstvo med vsemi izseljenci. Pri slavnosti so bili navzoči tudi odposlanec apostolskega nuncijskega predstavnik francoskih oblasti ter francoskih organizacij, slovenski član Vrhovnega sveta za izseljence pri Koncilski kongregaciji v Rimu g. dr. Pavel Robič, zastopniki Slovencev iz Pariza ter njihovi francoski prijatelji.

Pridobitev novih prostorov za slovensko katoliško misijo v Parizu predstavlja v danih okoliščinah in težavah izpolnitev vsaj glavnih želja slovenskih rojakov v Parizu, kajti dosedanječasne prostore na 4 rue Saint Fargeau, so mogli Slovenci uporabljati samo takrat, kadar so bili prosti in kadar je imel v tamošnji župniji slučajno dežurno službo g. Ignacij Čretnik. V njegovem privatnem stanovanju pa tudi ni bilo mogoče urediti kakega prostora za pisarno.

Vse to je postalo mogoče z novimi prostori za slovensko katoliško misijo, ki jih je omogočila plemenita naklonjenost ravnatelja dušnopastirskega dela med izseljenci v Franciji, pariškega pomožnega škofa msgr. Ruppja, pri katerem so Slovenci vedno uživali polno pomoč, belgijskega patra van Straatena, direktorja Pomoči duhovnikom iz Srednje Evrope in zastopnice te organizacije za Francijo gđc. M. H. Verhelst. S pomočjo navedenih je pariška škofija kupila trisobno stanovanje in ga dala na razpolago slovenski katoliški misiji. Poleg stanovanja za slovenskega dušnega pastirja sta v njem dve sobi na razpolago za potrebe slovenske skupnosti v Parizu.

To je sedaj naš slovenski dom. Sedaj vnaprej vemo, kje se bomo sestali in pogovorili o nujnih stvareh. Vemo, kje bomo imeli seje, kje sestanke, kje vaje za igre. Ljudje tudi vedo, kje in kdaj dobe slovenskega izseljenskega duhovnika g. Ignacija Čretnika, kadar ga potrebujejo tudi za posredovanja pri francoskih oblasteh. To je sedaj naša slovenska pisarna. To je sedaj naš dom, ki nas družijo in zbira.

Na binkoštni ponedeljek, 11. junija, so pa Slovenci skupno s Hrvati dobili svoje prostore in kapelo tudi v Nici na jugu Francije, kjer uspešno deluje slovenski misijonar g. Jakob Vučina. Za pridobitev teh prostorov sta si največ prizadevala g. Ign. Čretnik in že omenjeni misijonar g. Jakob Vučina, zelo koristna in učinkovita je pa bila tudi pomoč Hrvatov z ročnim delom. Pravno vprašanje teh prostorov je uredil g. Čretnik, ki mora skrbeti tudi za sredstva za vzdrževanje prostorov.

Smisel za prosvetno in kulturno življenje je še vedno živ tudi med slovenskimi izseljenci v Parizu. Med letom smo uprizorili dve igri: Trije tički in Pri kapelici in imeli več prosvetnih ter kulturnih predavanj. Tako je predaval o Afriki in njenih problemih g. ing. Schart, o slovenski problematiki v letu 1962 je govoril g. Franjo Sekolec, o komunizmu v letu 1962 g. Ignacij Čretnik, o Rimu pa g. Ciril Lavrič.

Med seboj se dobro razumemo. Nič se postrani ne gledamo navadni slovenski ljudje in naši razumniki, med katerimi se je brez dvoma najbolj uveljavil ne samo v Franciji, ampak tudi v svetu, g. dr. Franc Zajdela kot strokovnjak za rakasta obolenja. Čeprav je postal svetovno znan, na Slovence ni pozabil. Vedno zahaja k nam in se tudi redno udeležuje slovenskih prireditev, samo, če ni službeno zadržan.

Tako živimo in delujemo v Parizu slovenski demokratični izseljenci v globoki za vesti, da ravnamo prav, ko zbiramo in združujemo slovenske ljudi v organizirani slovenski skupnosti, svoje francoske prijatelje pa ob sleherni priložnosti opozarjamo na neprestano nasilje, ki ga nad slovenskim narodom, kakor nad ostalimi narodi v Jugoslaviji, izvajajo komunisti s svojo diktaturo.

Odkar se je pred dvema letoma v Zborniku-Koledarju pojavilo zadnje poročilo o življenju Slovencev na britanskih otokih, je v Angliji konec leta 1961 izšel drugi del drobne knjižice z imenom „Slovenci na Angleškem“. Izdala ga je Slovenska župnija na Angleškem in naj bi bil dopolnilo prvega zvezka z istim imenom, ki je izšel leta 1957 z namenom, da poda sliko o slovenskih izseljencih v Britaniji. Slovenska župnija v Londonu je med vsemi ostalimi slovenskimi izseljenskimi župnijami edina, ki je mogla zbrati dokaj natančne podatke o svojih župljanih in voditi ter izpopolnjevati svojo župnijsko kartoteko. To ji je omogočilo dejstvo, da pred vojno v Britaniji ni bilo skorajda nobenega Slovenca, da so vsi sedanji naseljenci semkaj prišli malone istočasno in v skupinah pod centraliziranim nadzorstvom otoške oblasti in da je tukajšnji slovenski dušni pastir mogel vse od začetka z ogromno večino svojih vernikov ohraniti ne samo pismene, ampak tudi osebne stike kljub dejstvu, da njegova župnija obsega vso Veliko Britanijo — od prijetnega apneniškega obrežja ob Angleškem prelivu na jugu pa do ostrega škotskega višavja na severu.

Štiri leta — od 1957 do konca 1961 — niso dolga doba, pravi nova knjižica o Slovencih, vendar v življenju posameznikov kot tudi narodnih skupin pomenijo lahko mnogo: kažejo napredek ali tudi nazadovanje, saj življenje gre dalje. Nova knjižica naj doda sliki slovenskih izseljencev na Angleškem spremembe, ki so se v tem času pojavile.

Konec leta 1961 je bilo v župnijski kartoteki vpisanih 576 nad 15 let starih Slovencev. Vendar seznam skoraj gotovo ni popoln. Križem po Britaniji še mora biti nekaj slovenskih rojakov, ki ali ne vedo za tukajšnjo slovensko kolonijo — nekaj takih primerov je dušni pastir v zadnjih letih že našel — ali pa so se iz tega ali drugega razloga že tako odtujili, da z ostalimi slovenskimi naseljenci nočejo imeti več nobenega opravka. Vsi sedanji naseljenci so z redkimi izjemami prišli v Britanijo nekaj let po končani vojni ob veli-

kem preseljevanju beguncev iz evropskih taborišč. Pozneje so prihajali le redki posamezniki: člani dotlej razbitih družin iz domovine, in dekleta, ki so se poročila s tukajšnjimi naseljenci, ko so si ti po nekaj letih ustvarili novo existenco. Nekoliko večji dotok je bil v svetovnem begunskem letu, ki je trajalo od julija 1959 do junija 1960 in je imelo za cilj dokončno rešiti vprašanje povojnih beguncev, ki so po prvem velikem preseljevanju ostali v raznih taboriščih v Avstriji, Nemčiji in Italiji. S pomočjo Britanskega sveta za pomoč beguncem in ameriške Narodne katoliške podporne konference je v tem letu v Britanijo prišlo 9 novih slovenskih družin, ki imajo danes 15 otrok, poleg tega pa še 15 neporočenih odraslih s tremi otroki. Konec 1961 je bilo v Britaniji 84 družin, v katerih sta oče in mati Slovencev in v njih je bilo 108 otrok. Neporočenih moških je bilo 113, žensk pa 37. V narodnostno mešanih zakonih je živelo 224 Slovencev in Slovenk, vdovcev in vdov je bilo 15, od svojih zakonskih drugov pa je bilo ločenih 19. Šest otrok je bilo brez matere ali očeta.

V tovarnah je delalo 219 slovenskih delavcev, z ozirom na zaposlitev pa je slika še pestrejša kot je bila. Slovence sedaj najdete v vseh vejah industrije: v tekstilni industriji, avtomobilskih tovarnah, železarnah in jeklarnah, steklarnah in opekarnah. Število rudarjev se je znižalo na 98 in na minimum se je skrčilo število Slovencev zaposlenih v poljedelstvu. V bolnišnicah je zaposlenih 17 naših ljudi, na uradniških mestih jih je 11 in narastlo je število tistih, ki so se gospodarsko osamosvojili. Večina podjetij, ki jih omenja že prvi zvezek knjižice o Slovencih v Angliji se lepo razvija in tem se je v zadnjih letih pridružilo še deset novih obrtniških in trgovskih podjetij. Isto velja za družinske domove. Podatki iz leta 1957 navajajo kakih 150 hišnih lastnikov, sedaj pa se je njihovo število že dvignilo na 200. Bolj žalostni so nekateri podatki o zdravju slovenskih naseljencev. Na splošno so sicer zdravi in odstotek smrti je bil doslej zelo nizek, pač zato, ker so sem v Anglijo

po vojni mogli priti izključno samo mladi ljudje, in je še sedaj njihova povprečna starost le okoli 40 let. Toda za majhno slovensko kolonijo je število desetih bolnikov, ki verjetno nikoli več ne bodo zapustili bolnišnice za duševno obolele, zelo visoko. Medvojni živčni napor, težko življenje v taboriščih, osamljenost in domotožje v novih krajih — vse to je bilo zanje preveč in jih za vedno porinilo v mračno življenje bolnišnice.

Kdor je opazoval življenje tukajšnjih Slovencev vse od njihovega prihoda v zadnjih letih ne more spregledati ene velike razlike med verskimi in drugimi prireditvami v prvih letih in podobnimi prireditvami novejšega časa: v prvih letih so na prireditvah popolnoma prevladovali odrasli — otrok ni bilo, ker so semkaj prišli samo samci ali pa starši brez družin; sedaj je na vseh prireditvah vedno več otrok in danes že lahko rečemo, da je večina prireditev namenjena predvsem otrokom: Miklavževi večeri na primer, ki se vsako leto vršijo v večjih „središčih“, če smemo tako imenovati kraje, kjer se je naselila kaka močnejša skupina Slovencev. In ta mladina je tudi v Britaniji, kot po vseh ostalih državah, kjer se je naselil slovenski živelj, postavila vprašanje, kaj storiti, da bo mladi rod ohranil materin jezik in slovensko narodno zavest. Odgovor so seveda slovenski šolski tečaji in en tak tečaj ima sedaj tudi slovenska mladina v Britaniji in sicer v Bedfordu, kjer se otroci tamošnjih naseljencev že od Binkošti l. 1961 vsako soboto zbirajo v „slovenski šoli“. Vodstvo tečaja je prevzela gospa Jožica Rehberger. Otroci radi prihajajo, da se nauče slovensko brati in pisati, zapojejo kako slovensko pesmico in se naučijo otroških igrice. In na materinski proslavi, na kateri je nastopila izključno mladina s pevskimi nastopi, igricami, deklamacijami in recitacijami. Tudi po nekaterih drugih krajih bi bila potreba po takih tečajih. Starši kažejo zanimanje in si tečaja žele, le da ga ni mogoče organizirati zaradi pomanjkanja učne moči. Otrokom bi znanje slovenščine tudi praktično koristilo. Šolske oblasti so naklonjene gojenju materinega jezika in k temu

tujerodne otroke tudi spodbujajo. V Britaniji je že nekaj primerov, da so dijaki in dijakinje za enega od predmetov za srednješolski -zrelostni izpit izbrali slovenščino, ki je upoštevana kot dodatna kvalifikacija pri morebitni prošnji za sprejem na univerzo ali kako drugo visoko šolo.

Kakor nas je v „Svobodni Sloveniji“ ob začetku leta opozoril kulturni referent Društva Slovencev v Buenos Airesu, je leto 1962 bilo Slomškovo leto, v katero je padla stoletnica smrti škofa Antona Martina Slomška. Kulturni referent je takrat pozval vse slovensko izseljenstvo, naj se v tem letu spomni tega velikega moža in primerno proslavi stoletnico njegove smrti. Britanski Slovenci so jo proslavili kar dvakrat. Prvič v okviru Apostolstva sv. Cirila in Metoda na praznik slovanskih apostolov, ki smo ga v Londonu ob prisotnosti papeževskega delegata, nadškofa O'Hare, beloruskega škofa Sipoviča in drugih slovanskih cerkvenih dostojanstvenikov obhajali dne 1. julija v jezuitski cerkvi. Pridigar, angleški jezuit, je na proslavi v svojem govoru omenjal našega Slomška in njegove zasluge za cirilmetodijsko idejo s tem, da je bil prvi slovanski škof, ki je v škofiji uvedel bratovščino — sedanje Apostolstvo sv. Cirila in Metoda. Drugo proslavo pa so pripravili na dan pred Slomškovim smrtnim dnevom v svojem središču, v londonskem Slovenskem domu.

Sv. mašo in pridigo je imel direktor slovenskih dušnih pastirjev v Argentini Anton Orehar, ki se je tiste dni mudil na obisku pri Slovencih v Londonu. V cerkvenem govoru je poudarjal pomen škofa Slomška v slovenskem narodnem in verskem življenju in razvoju. Omenjal je njegovo narodno-preporoditveno, vzgojno, prosvetno ter narodno-politično delo. Pri prireditvi v Slovenskem domu so nastopili tudi otroci bedfordskega slovenskega tečaja z deklamacijami in petjem Slomškovih pesmi.

Za zaključek naj omenim še, da se je iz Velike Britanije udeležilo 23 Slovencev proslave papeške okrožnice *Exul Familia* v začetku avgusta 1962 v Rimu.

Gospodarska emigracija je navadno mnenja, da je dosegla svoj cilj, če si je ustvarila ugoden gospodarski položaj. Politična, ali bolje rečeno ideološka emigracija pa je v odnosu do svojih dolžnosti, nalog in ciljev prepletena s problematiko, ki vsaki njeni generaciji pokaže te dolžnosti in cilje v novi luči. Ni brez vpliva na razumevanje dolžnosti in ciljev okolje, v katerem posameznik ali skupina živi.

Slovenski izseljenci, predvsem intelektualci v raznih delih sveta in v različnih življenjskih okoliščinah razmišljajo o dolžnostih in ciljih naše ideološke emigracije.

V naslednjem objavljamo tri razmišljanja in poglede.

Vinko Beličič, slovenski pisatelj, ki živi v Trstu, je izdal v založbi Slovenske kulturne akcije leta 1961 knjigo „Nova pesem“. V tej knjigi (na strani 119—122) je zapisal nekaj kritičnih misli na odnos nekaterih članov ideološke emigracije do materialnih dobrin. Beličičeve misli je razumeti tako kot da se nanašajo v glavnem na emigracijo, ki živi v dolarskem področju.

Dr. Joža Velikonja se uveljavlja v znanstvenem svetu v Severni Ameriki. V zastopstvu severnoameriških znanstvenikov-geografov je v letu 1961 bil na mednarodnem kongresu v Trstu. Kot odgovor na Beličičeve misli v „Novi pesmi“, je poslal uredništvu našega Zbornika pismo „Ali res na mrvi straži?“

Karel Mauser, slovenski pisatelj, ki živi v Severni Ameriki, je imel v Kanadi meseca februarja 1962 ob otvoritvi razstave slovenskega tiska govor, katerega misli so povezane s problematiko dolžnosti in ciljev naše emigracije.

Objavljamo vse tri poglede v prepičanju, da so bili izrečeni ali napisani v najboljšem namenu, da osvetlijo pot, po kateri naj hodi do svojega cilja naša ideološka emigracija.

Uredništvo

NOVA PESEM

VINKO BELIČIČ

...Glej, Milojka, vračava se z butaro cvetne nedelje iz Črnomlja v Rodine. Pol-dan zvoní, sonce je na sredi neba, in jaz čutim, da mi je splahnela vsa bolečina iz duše. Po dolgih, dolgih letih grem vnovič po tej poti, in z mano gre legija obrazov, ki sem jih ta čas srečal in spoznal na tujem — in so zbledeli. Z mano gredo police knjig: prebral sem jih, govoril in pisal o njih — in so se odmaknile nekam v globino. Z mano gredo visoki kupi šolskih zvezkov: popravil sem jih, razložil napake — in kje so zdaj? Z mano gre dolga vrsta predavanj, gredo tisoči in tisoči tekstov, ki so terjali zadnji napon volje in do skrajnosti natezali živce — in so utonili v času in so njih spomin le s sivino prepredeni lasje, gube na obrazu, izmučene oči in opominjajoče srce.

Ta pot mlade, spočite nedolžnosti iz Črnomlja v Rodine mi je plačilo za vse!

Obsojal sem plašnost šefov; toda oni so se samo bali, da bi jih kdo spodrinil in bi bilo še slabše — zmerom so namreč koga slutili na preži.

Zalilo me je samodopadljivo hvaljenje s katolištvom, kjer nisem videl katoliškega duha; toda ali nisem preveč terjal od svojega bližnjega?

Mrzil sem lakomnike; toda ali ne hlepi

po denarju samo človek šibke pameti in strahopetnež pred svetom? In končno: v koga bi se danes upal vreči kamen?

Upirali so se mi ljudje, ki se nanje ni moč zanesti in zmerom preskočijo na novo sončno cesto, brž ko prejšnjo zagrne senca; ali pa nenehno sonce, večna glasba in brezkončna pojedina človeka ne utrudijo?

Izogibal sem se tujcev, gledal sem v njih zahrbtnoze; toda ali so bili kaj slabši od mene, ki sem jim bil tujec in so se me bali?...

...Postojva! Kaj mi govorijo domači gozdovi in hribi in gore? Kolikokrat so šli letni časi čeznje, kar me ni tu... kolikokrat že! Vsak v svojo barvo so jih ogrinjali. Sonce s svojim zdravjem in oblaki z obljubami in grožnjami so brez konca in kraja potovali čez deželo, ljudje pa so klicalí na pomoč neranjeno mladost in omahovali v smrt...

...Potrebna so bila vsa ta dolga leta za spoznanje, da drži pot samo naprej in da jo je treba sproti, dan za dnem, premagovati in osvajati in ne gledati nazaj, ne misliti na verice, ki so se izgubile v silni krošnji minulosti. Ne misliti na prijatelje v domovini, ki so zatajili stare vrednote in obmolknili — in v strahu, da bi kdo pobrskal, kako je bilo pred prelomom

časa, molčijo, kot da jih ni, in bodo molčali in v molku umirali! Ne misliti na prijatelje v tujini, ki si razpokline srca zadevajo z bogatim zaslužkom in peščico nas, ki vztrajamo na mrtvi straži zvestobe, ne morejo razumeti!

Kruti svet nas preskuša, in kolikor zmagujemo nad njegovimi plastmi, toliko je sreče v duši. Edino vzajemna ljubezen, s katero prenašamo drug drugega slabo-

sti, nam lahko lajša težo in vročino romarske poti in nje zadnjo preskušnjo ob vratih v svetišče večnosti.

Milojka, ti moj čisti spomin na najvedrejšje ure in najlepše kraje, sveži morski vetrič v mojih napetih jadrih: ne more umreti, kdor ljubi, ne more se zgruditi, kdor sliši *novo pesem*, ki mu jo je, trpečemu in željno prosečemu, dahnil v dušo Stvarnik.

ZARES NA „MRTVI STRAŽI“ ?

DR. JOZE VELIKONJA

Saj ni bilo prvič. Če bi bilo, bi ne pojasnjeval. A ker vztrajaš v zmotnem prepričanju — čeprav poznam tvojo resnicoljubnost — bi rad popravil zmoto. Malo tudi v osebno obrambo. Nerad namreč pridrim načelnim ugotovitvam, ki slabosti predstavljajo kot kreposti.

Pišes o Ameriki, ki je ne poznaš. Govoriš o bogatem zaslužku, s katerim si tvoji prijatelji zadevajo razpokline srca; o njih, ki so zamenjali delo med lastnim narodom za varljive koristi. Sklicuješ se na svojo zavestno odločitev, da ostajaš zvest domu na robu domovine, „na mrtvi straži zvestobe“, ter istočasno trpiš zaradi odrezanosti od koščka zemlje, ki ti je dala dom in rod.

Veš, da ne dvomim v tvojo odkritosrčnost. Prepričan si tudi lahko, da spoštujem tvoje mnenje; vendar nisem gotov, da si ga zapisal tako, kot si ga imel v mislih. Poznaš staro zgodbo, kako se jasna misel lahko izmaliči, ko jo hočeš zapisati. Morda se je to tudi tebi zgodilo.

Nerad bi veljal za prodanca. Ne verjamem, da sem izgubil kdovekaj starega idealizma, v katerem smo skupaj delali, modrovali in kovali načrte. Menim, da je bilo več kovanja načrtov kot izpeljevanja bistrih idej. Morda se še spomniš, kako nam je bilo prijetno sanjariti, ko smo sedeli pod kraškimi borovci visoko v nabrežinskem bregu ter strmeli proti Trstu in devinskim pečinam. Kako bo nekoč vse drugače. Kako naj bi mi čakali na neko spremembo. Čakanje in čakanje, nemočno predajanje teku časa in zunanjim dogodkom, proti katerim nismo poznali leka. Hiteli smo z obsojanjem tistih, ki niso enako mislili kot mi, tudi tistih, ki so se odločili za bolj realistične poglede ter si gradili hiše, medtem ko smo mi sanjarili. Ko smo se pod noč vračali v svet vsakdanjosti ter dnevnega napora, smo se tola-

žili, da nam vendarle ostaja nedotaknjen naš sanjski svet, kakor majhnim otrokom, ki si iz škatelj grade hiše in gradove, se vživljajo v vloge kraljičen in junakov — ali pa grade okope ter love partizane ali domobrance.

Zares daleč je danes meni vse to, včasih ga tudi pogrešam. Predvsem zaradi oddiha in pomiritve, ne toliko zato, ker bi bil tisti svet tako vabljuv. Z velikim pričakovanjem sem lani šel v Trst, predvsem v pričakovanju tega, kaj je še ostalo od tiste realnosti, ki sem si jo umišljal in kako me bodo bolele spremenbe, s katerimi bi se moral sprijazniti. Čudno malo vsega tega sem našel. Morda se mi je najbolj vtisnilo ravno to, kar pri takoimenovanih Amerikancih obsojaš: hlastanje za denarjem; pogovori o tem, koliko to ali ono stane; kaj vse bi se dalo napraviti, če bi človek imel denar; zavistno gledanje za tistimi, ki so si menda do denarja pomogli. Na skupni imenovalec denarja se je omejilo tudi kulturno udejstvovanje pri delu za radio, pisanju za liste, prevajanju, podobno tudi delo v šoli. Ne misli, da očitam; le ugotavljam. Razumljivo je, da je človek občutljiv, kjer ga čelvelj žuli. Vsakodnevno hlastanje za majhnimi ugodnostmi, pehanje za dom in kruh, to je žalibog preveč prevladujoča silnica v delu in napezanju posameznika. Kako pa naj bi bilo drugače!

Naj se vrnem v svoj svet ter naj ti ga malo pojasnim. Najprej bi ti rad svetoval, da ne sodi vse Amerike in vseh Amerikancev po skupinah starih emigrantov, ki se hodijo bahat domov in žvenketajo s srebrnimi dolarji. Jaz sem srečal tukaj mnogo boljše Amerikance, kot sem jih pričakoval. Vse skupaj je kaj preprosto. Povsod po svetu se tovarniški delavec peha za denar, ker z njim meri izboljševanje svojega socialnega in ekonomskega položaja; de-

nar mu je tisti skupni imenovalac, na katerega pretvori svoje delo, svoj trud, tudi svoje razvedrilo in zabave. Nepričakovano podobno je to v Ameriki kot je v Evropi. Pač, ostaja še vedno razlika. Ne v tem, kaj si ljudje žele, pač pa v tem, kaj si morejo privoščiti. Res je, Amerikanec si more privoščiti mnogo več, vendar pogosto ne ve, kaj naj bi to bilo; zato mu je sosed za vzgled, zato mu televizija ustvarja želje in kroji okus, zato hodi ribarit, kadar gre njegov sosed, ima nov avto, ker ga imajo tudi pri sosedu, peče kokoši na ražnju za hišo, ker bi sicer sosed mislil, da ne ve, kaj naj bi kot povprečni Amerikanec delal. Ameriški delavec nosi belo srajco in čisto obleko, ko gre v nedeljo v cerkev, skrbno kosi travo pred hišo in za njo, ima polno strojev in priprav, za katere videvam v zadnjem času oglase tudi v evropskih časopisih. Množina teh drobnarij je neposredno odvisna od zaslužka. Zato je denar, to je dolar, preprostemu človeku glavno merilo njegove uspešnosti. Če se tvoj zaslužek očitno zviša, potem se skoro moraš izseliti iz svojega dosedanjega sosedstva med 'boljše ljudi'. Letni dohodek nekako določa socialno pripadnost. Neizobraženi ljudje morda zmotno mislijo, da je to edino merilo. Velika večina starih izseljencev in njihovih družin spada v ta okvir. Čudovito podobni so si. Enako se oblačijo, enako govore — vlečejo po dolensko ter mešajo popačene angleške besede v svoje govorjenje — tudi enako mislijo, saj jim misli kroji slovensko-angleški časopis, ki še vedno diha zrak iz časov Luke Jerana in Theodorja Roosevelta. Slovenske skupnosti v Ameriki so zanimive okostenine. Lažje najdeš pri njih odtise slovenske vasi izpred prve vojne, kot bi jih našel doma.

Vendar vedi, da to ni vsa Amerika. Morda je je največ, a še daleč ni vsa. Zame je bila tista druga Amerika odkritje, zelo prijetno presenečenje, ker po letu in kaj življenja v proletarsko, četudi denarno, Ameriko nisem niti pričakoval, da bi bila inteligenčna Amerika tako zelo podobna Evropi. Če bi ti imel tukaj stike z ljudmi podobne izobrazbe in položaja, kot ga imaš sam, potem bi se čudil, kako je njihovo delo in mišljenje podobno tvojemu. Jezik je seveda drugačen, a ko se s tem nekako sprijazniš, boš sicer še vedno našel razlike, vendar ne tako globokih, kot bi si predstavljal. Misli se jim pletejo podobno kot nam, zavzemajo se za podobne stvari kot mi. Poglej le ta primer: Presenečen bi bil, če bi sledil pogovorom univerzitetnih študentov, ne brucev, starih bajt. Res je, da je politika v njihovih pogovorih manj pomembna kot druga raz-

pravljanja, vendar bi se čudil pogostosti in resnosti njihovih debat. Ne verjemi, da študentje iščejo le prijetnosti. Prav te dni se študentje naše univerze bore proti protizakoniti segregaciji nekaj deset milj od tukaj. Ducat ali kaj jih je danes v zaporu zaradi svojega nastopa, ker so — po mnenju bele policije — kršili predpise javne varnosti. Tveganje je tudi njihova značilnost. Denar jih ni do tega pripravil. Prepričanje, za katerega so pripravljene tudi kaj žrtvovati, ni bila samo odlika slovenske predvojne mladine.

Res je, tudi v krogu ljudi, v katerem jaz živim, denar igra svojo vlogo. Dolar ima svojo vrednost, vendar se mi ne zdi, da bi imel kaj višjo kot denar v kaki drugi deželi. Nikakor ne misli, da je tod le denar merilo človekovih prizadevanj. V inteligenčnih krogih gotovo ne. Če bi bil, potem bi imeli malo učiteljev in profesorjev v šolah.

Amerikanec, kakor ga poznam, je vesel človek, morda res malo primitiven, a zato bolj naroden kot uglašeni Italijan ali odrezavi Nемеc. Ne čudi se, da imam med njimi dokaj prijateljev. Res je, da se ne vrtim v njihovo versko prepričanje, za marsikoga niti ne vem, kateri verski ločini pripada, tudi jih ne skušam spreobračati; prav tako za malokoga vem, kako je politično orientiran; vendar upam trditi, da smo si prijatelji pri delu in izven nje-ga. Morda bolj kot smo si bili s kolegi v Trstu ali sošolci pred vojno. Kaj nas veže? Najprej skupno delo in skupni interesi. Odkrita prijaznost, pripravljenost pomagati v majhnih in velikih stvareh, zanimanje za tvoje strokovno delo, podobne skrbi z otroci. Ne morem trditi, da bi bila ta prijateljstva samo zunanja. Res ne slo-ne na rodu ali politični legitimaciji, niti ne na enakosti nazorov, a prav tako ne na denarju ali kakih denarnih vezeh. Da grem dalje: iz tvojega očitka in obsodbe zveni, da smo zamenjali stare cenjene vrednote za manjvredne — ter dobili kot nagrado nekaj dolarjev. Kot da smo začeli malikovati zlato tele. Očitek je hud, a zopet ne verjamem, da si ga hotel izpeljati tako daleč. Gotovo je, da bi se ne smeli odpovedati vrednotam, ki jih vsi visoko cenimo. Malo težje je opredeliti, katere so te vrednote in kakšen je njihov vrednostni red. Če namreč postavljaš narodno delo med lastnim narodom visoko nad vse drugo, potem se bova težko spoprijaznila. Če pa se tudi ti zavzemaš za bolj splošne, pa zato bolj občevaljavne vrednote, kot na primer delo za to, da bi bil svet in ljudje boljši, delo za prevlado poštenosti in jasnosti, izobraževanje in izboljševanje ljudi brez ozira na njihovo narodnost, potem 241

sva si edina. Jaz najdem mnogo podobnosti med svojim in tvojim delom. Če se namreč ozreš preko provincialnosti svojih domačih razmer, preko Bele Krajine ali tržaških gmajn do Koroške in Westfalije, pa morda še dalje preko morja do nas tukaj, potem boš videl, da tudi izven tvojega domačega kroga obstajajo vrednostne stvari, ki jih ljudje drugih narodnosti in verskih prepričanj cenijo in ohranjajo, videl bi, da je mogoče delati za napredek in boljše življenje v svetu tudi na druge načine, kot smo jih bili doma vajeni; ob tem boš morda v svojih navideznih vrednotah odkril slabosti, ki si si jih umišljal kot vrednote, ker ti je tako bolj prijalo. Če seveda vztrajaš, da je edino vredno delo tisto, ki ga moreš vršiti v provincialnem krogu svoje domačije, ter ti je že delo na tržaškem bregu ali na kraških grobljah trošenje energij v tujstvo, potem ti, prijatelj moj, ne morem dati prav. Stritarjevsko bolešno svetobolstvo je dejstvo preteklosti; ne predlagam ti, da bi ga zamenjal za grobjanstvo sodobnosti, vendar bi bilo koristno, da se zdramiš in preko kraških borovcev in grobelj, preko ograd in s korci kritih hiš ugledaš svet, ki obstaja, če se ti meniš zanj ali ne ki drvi blazno naprej, če ti hitiš z njim ali če ostajaš v svoji samotni. Zunanji svet je res grob in neprijazen, vendar ne tako kot si navadno predstavljamo. Ostaja neprijazen, dokler ti je tuj; dokler ne razumeš njegovega jezika, pa najsi bi bil to jezik strojev ali magnetnih trakov, matematičnih formul ali kemičnih znakov, ali pa jezik s tujim besediščem, vse dotlej ti je zunanji svet tuj in neprijazen ter ga raje preziraš zaradi lastne obrambe, kot da bi se mu hotel približati.

Ali sodiš, da je uveljavljanje slovenskih rojakov v svetu izgubljanje ter ustvarjanje v tujem svetu trošenje narodnih sil? Lahko bi sodil tako, če bi ljudje šli v svet le zaradi denarja. Vendar, ali je mogoče potegniti vzporednico ter trditi, da bi slovenski rojak lahko enako ali uspešneje ustvarjal doma med domačimi ljudmi, kot to more v tujem svetu za tujce. Ta primerjava bi vsekakor držala, če bi bile vse druge stvari enake ter dostopne. Najprej bi bilo treba videti, če bi doma imel človek priliko delati to, kar more v svetu. Osebnostno vem, da bi to ne bilo mogoče. Bodisi zaradi toge strukture akademskega dela, bodisi zaradi pomanjkanja stikov, virov, podpor. Zdi se mi, da je podobno v marsikaterem polju inteligenčnega dela. Tudi zato sodim, da bi lahko več ustvaril na svojem strokovnem polju, če bi bil tukaj. Vsaj tvoji kolegi istega področja mi to zatrjujejo. Seveda ne, če

bi ves dan sedel za strojem v tovarni ter bi zaradi zaslužka, na katerega je vezana družina, ne mogel ali ne želel prodreti v inteligenčni svet Amerike.

Motiš se, če misliš, da nam nič ni za ohranjanje dobrin, ki smo jih prinesli s seboj v svet; prav tako se motiš, če sklepaš, da je življenje v tujem svetu samo odstopanje od načel in zametanje vrednot, ki smo si jih nekaj pridobili. Res je, marsikaj odstopamo, vendar je to del nezadržnega procesa asimilacije, kateremu si tudi ti podvržen, bodisi da živiš v Ljubljani ali Trstu; kakor hitro odpreš školjko, v katero se zapiraš, zajameš tujih, domačih voda. Perspektive se širijo, provincialnosti izginjajo, majhnosti, ki si jih bil vajen, odstopajo svoje mesto manj ostro začrtanim, a mnogo širšim razgledom. Gotovo si že pomislil, da svet ne obstaja iz samih črno-belih skrajnosti, temveč je poln raznobarnih odtenkov. Vprav v tem je njegova lepota.

Vedi, da sem bil tudi že razočaran ob stiku z rojakom ali ob pogovoru z znanecem, ki je na novo prišel iz domovine. V letih odmaknjenosti so mi spomini izmalčili podobo realnosti doma, ter mi jo idealizirali. Ko bi ti hotel govoriti o nematerialnih stvareh, zadeneš na prikimavanje ali odsotno poslušanje. Ko iščeš življenja in spodbudnih misli, zadeneš na nezanimanje in tujost. Saj gotovo prebiraš slovenski tisk, ki izhaja doma ali za mejami. Vedi, da ga jaz tudi. Morda zvesteje kot mnogi. Morda zato, ker se moram posebej potruditi, da ga dobim. Kaj se ti ne zdi, da je v njem mnogo mlatenja prazne slame, zavzemanja za stvari, ki imajo prav malo vrednosti in pomena. Še več, pisanje je vedno bolj tuje, saj med spakedanimi tujkami komaj utrneš lepo slovensko besedo. Odprj „Naše razglede“. Se ti zdi, da je tako hlastanje za tujim besediščem nujno? Mi tukaj, ko zremo od daleč, sklepamo, da bi tega ne bilo treba, nam je vsaka delno poslovenjena tujka kot udarec v obraz, ker nam dokazuje nemoč slovenskega jezika. Mi tukaj si želimo slovenskega izraza mnogo bolj, ker bi se hoteli okleniti domačega, saj se vsak dan borimo z iskanjem odgovarjajočih besed za naše misli v tujem jeziku. Iskanje in ohranjanje slovenskih dragotin nam je mnogo bolj pereč problem, kot je to v Ljubljani ali Mariboru, tudi bolj kot v Trstu ali Gorici.

Morda boš pristal na to, da je naše delo v tujem svetu tudi posredovanje naših vrednot drugim. V deželah novega sveta in novih kultur se civilizacija in kultura šele oblikujeta. Nista izdelani ter zato

ne odbijata a priori ničesar, kar bi jim bilo lahko koristno ali vredno. Ameriška kultura današnjega časa bi lahko od Slovencev sprejela več kot le „polko“ in „potico“, pa najsi je to v Severni ali Južni Ameriki. Če se otresemo občutka manjvrednosti — kot Slovenci in katoličani — zaradi katerega se prenekateri od nas zapira vase in svoj ozki krog, če bi se drznili zaplavati v široki svet, bi morda presenečeni spoznali, da tisto veliko morje vendarle ni tako tuje in neprijazno, kot je videti, če ga samo opazuješ preko domačega plota.

Še kot študentu se mi je globoko vtisnil Hamletov stavek, ko modruje: „Več je stvari in nebesih in na zemlji, kot tvoja šolska si modrost predstavlja.“ Lahko bi dodal, da tudi več kot moja. Ne misli, prijatelj, da ne spoštujem tvojih pogledov, da ne cenim tvojega dela, da ne strmim ob tvoji vztrajnosti, a boli me, če si prepričan, da tega ne vidim in ne cenim. Ne pripričujem te, da bi ti moral slediti nam v svet, a ne morem pristati na to, da je

tvoje skoro onemoglo čakanje na mrtvi straži izraz kreposti.

Zdrami se, prijatelj, poglej v sončni svet, ter bodi vesel, da imaš danes prijatelje po vsem širnem svetu, po krajih, za katere v svojih šolskih letih niti vedel nisi. Tudi mi ostajamo na mrtvi straži, dajemo sebe zato, da bi bil svet, ki ga pomagamo graditi, boljši za nas in tudi zate in tvoje otroke. Če verjameš v univerzalnost vrednot in v zasluženje pred Bogom, potem priznaj, da tistih nekaj tisoč znancev in prijateljev, ki so se raztepli po svetu, ni izgubljenih ne domu, ne rodu, dokler kaj doprinesejo vsemu človeštvu.

Postojva, prijatelj, ter preglejva poti, po katerih hodiva. Kdo ve, katera je zlonejša? Ne bi se drznil soditi, katera je boljša. Še manj, katera je prava. Četudi se najini poti morda ne bosta nikdar več srečali, si raje ostaniva prijatelja ter drug drugemu priznavajva pravico hoditi po poti, za katero sva se odločila. Rad bi ti segel v roke preko morja, kakor sva si segla pred leti, ko sem odhajal v svet. Bog s teboj!

O SLOVENSKI BESEDI

KAREL MAUSER

Dragi prijatelji! Mesec februar je mesec dobrega tiska, mesec v letu, ki naj bi bil posvečen tistemu delu človeškega življenja, ki je sicer zelo naraven, pa se vendar lahko na poseben način dotika tistega, proti čemur gremo vsi — večnosti. Večnosti v tistem pomenu besede, ko telo zgubi svoje napake, ko prestanejo bedni napor človeškega gibanja in se iz lupine sprosti duh, večno nemirni duh, ki je plahutal v trohlijivi skorji našega življenja do zadnjega diha naše smrtnosti, do zadnje hladne solze, ki jo je slovo stisnilo iz telesa.

Če gledamo mesec dobrega tiska skozi to prizmo, potem bi mogli vse ljudi razdeliti v dve veliki skupini: V ljudi, ki žive samo od kruha, in v ljudi, ki žive tudi iz besede, iz te svetle iskre duha, ki je zmožna življenja, ki se neprestano spreminja, ujeti v izraz, v nekaj, kar ostane, ko bo redko še kakšen človek živ. Kakor so nam ostali papirusi in hieroglifi, kakor so se ohranile v kamen vsekane, v glino vrezane in na pergament napisane besede, tako bodo za nami ostale knjige, revije, časopisi, članki in člančiči. Nas ne bo več, niti pepela za nami, naš duh, naša misel, naša hrepenenja, naše želje — to bo ostalo v črkah, v slovenskih

črkah, v slovenski besedi, v duhu, ki smo ga v svojem življenju skrili pod pisano ali tiskano črko.

Duh! To je bistvo in srčika v mesecu dobrega tiska. Vračanje k duhu, vračanje k osnovi, vračanje k človeku, ki je zavoljo omahljivosti lahko slab in beden, pa se vendar krčevito oklepa tistega, kar ga veže v večnostjo — duha. Morda ni naključje, da je mesec dobrega tiska tudi mesec luči, mesec dobro vdano goreče sveče. Svečnica daje ton temu mesecu in če priključimo dobremu trepetu sveče še nenehno utripanje človeškega duha, potem bi morali reči, da je mesec februar eden najlepših v letu. Luč in duh.

Če pogledamo okrog sebe in če pogledamo tudi vase, se bojim, da bomo morali priznati, da jih je danes že več, ki žive samo od kruha in da peša peščica tistih, ki živi od kruha in besede. Bojim se, da smo se odtrgali od osnove, ki bi nam mogla uravnovešati potrebo po kruhu in besedi in da se čezdalje bolj nagibamo samo h kruhu, k temu, kar hrani naše telo. Beseda sameva v kot potisnjena in njen klic plava mimo nas. Revije se mučijo z deficiti in umirajo, knjige mrtve leže ra policah, duh govori

samemu sebi, kakor da nima ničesar več povedati. Med nami se nevarno širi bolezen brebrižnost do besede, tisoč let stare zapisane slovenske besede. Po tisoč letih nam nima več kaj povedati, naveličali smo se je, kot se džungelski rodovi svojih starih očetov, ko jih v dneih, ko vidijo, da se jim bliža konec, polože na nosila in jih zanesejo na gozdno jaso, da zobje zveri končajo njih starost.

Po tisoč letih se nam ne zdi več vredno prisluhniti staremu viru, se nam ne zdi več vredno dvigniti oči k sladki besedi, ki jo je slovenski človek nekoč ganjen ponavljal za skromnim menihom ob Vrbskem jezeru, ko jo je zapisal za očitno spoved.

Izpovem se...

Mi nimamo ničesar več izpovedati, mi, ki mislimo, da se pri kruhu, s kruhom in za kruh odvija človeško življenje, mi se izmikamo svoji lastni besedi, ker mislimo, da bi ji sicer bili dolžni kaj dati, ker smo se v njej rodili in v njenih besedah bili krščeni. Bojimo se, da ne bi terjala svoj obulus, svojo desetino, ki ji pritiče.

Kakšna strašna bednost in praznosta se nas oprijemlje! Plašno hitimo pokrivati s prstjo izgovorov še zadnje bleščanje duha besede na svojem dnu. Postajamo zasuti vodnjaki, ki bi morali biti polni sveže in dobre vode. Nalašč z robotim kamenjem zasipamo vodno žilo, ki teče drugam — naj teče, kamor hoče, kaj nas briga! Kaj vrača boš na tujem z domačo besedo, kaj boš z revijo, kaj boš s slovensko knjigo? Denar mečeš proč, ničesar nimaš pokazati, ko je vendar toliko drugih potreb, s katerimi si lahko olajšaš življenje in si ga napravljaš komodnega.

Zasipavamo duha, postajamo bedni grobarji svoje lastne besede, ker smo se zveržili, ker se nas čezdalje bolj oprijema sirenko petje tujine in gmotnih vrednot. Kitimo se s tujim cvetjem, mi sinovi tršatih gorenjskih gora, sinovi in hčere lepih dolenskih dolin, otroci trdega notranjskega sveta, mehkih belokranjskih ravnin in štajerskih gor. Mi, otroci dedov, ki jih ni zmogel ne hudič, ne birič, vdano capljamo za pavjim perjem, kakor da nas je že sram dati za klobuk petelinje pero slovenskega puntarja, ki ga niso pritisnili k tlom niti biči valptov, niti globoke grajske ječe. Vse preveč rasto med nami Blaži Bregarji, vse premalo je Žalarjev in Silv. Živeti, dobro živeti — to postaja naša parola in za to parolo se zvrščamo v pogrebni sprevod za svojo domačo besedo. Če bo šlo z našo besedo naprej v tej smeri, bomo še redki tisti, ki bomo na zadnjo uro pred tronom slovenske besede dvignili roke v pozdrav: Ave,

materinska beseda, umirajoči te pozdravljajo.

Zde se vam pretirane te besede, toda na žalost niso, dragi prijatelji. Z iskreno bolečino gledam na propadanje besede med nami. Vedno sem jo ljubil, vedno sem ji želel streči in ji vdano po svojih močeh služiti. Bridko je misliti, da vsa naša emigracija skupaj z veliko muko in žrtvami posameznikov, še izdaja toliko in toliko slovenskih stvari. Koliko je mohorjanov med nami? Koliko jih je zlasti med inteligenco, ki kupuje slovenske knjige? Kdo kupuje revije, kdo naroča slovenske časopise? Vem, da ne more vsak vsega, toda koliko je slovenskih družin, ki sploh nimajo ničesar. Ne mohorjevih knjig, niti slovenskega časopisa.

Ne govorim nocoj zato, da bi komu vsiljeval svoje mnenje, da bi koga silil, naj naroči to ali'ono. Prva postavka, s katere gledam na celo našo emigracijo in njeno življenje je: Vsi smo Slovenci. To je naše bistvo.

Druga postavka ima lahko več vej. Na kulturno in politično bodočnost Slovencev morda gledava različno. Ti imaš svoje mnenje in jaz svojega. Med nama so miselna trenja, toda moja misel in tvoja misel je v skladu z moralnimi principi, tudi ti veruješ v duha, v besedo, v ljubezen. Zavolja tega ti bo morda bližja revija in časopis in knjiga, ki potrjuje tvojo misel. Sezi po tem, kar ti je ljubo, v korenini sva skupaj. Oba se stikava v domači zemlji, v zgoštevini njene trpljenja in njene slave. Stikava se v besedi, v upanju, da Lova nekoč z vsemi Slovenci stala v večnosti, ker boča naša miselna trenja dobila popolno spoznanje. Tedaj bomo vse razumeli, razumeli bomo drugega, zakaj tedaj ne bo več preteklosti ne bodočnosti, tedaj bo vse samo presijana sedanost.

Dragi prijatelj, ne bi želel biti predolg. Z iskrenim zaupanjem se obračam na vsakega izmed vas, da bi pustil nocoj v svojem srcu prostor za slovensko besedo in če jo je zgubil, da tava mimo njega, da bi jo ljubo prijel za roko in pripeljal v svoje srce nazaj. Da bi ta beseda, ki že tisoč let poji slovenskega človeka, mogla spet pronieniti vate, da bo skozi to besedo kot skozi brušeno steklo gledal nazaj svoje bedno otepanje z življenjem. Majhna bo morda slika, ki jo boš videl, toda lepa bo in tvoja bo, v njej bo vse tisto, kar bi v življenju morali iskati. Mir, preprostost, ljubezen, upanje in zaupanje drug v drugega.

In to je bistvena naloga naše besede. Da nam posreduje duha, ki nas pripenja na večnost in da nam prižiga luč, s katero si svetimo po gazeih tujega sveta."

Književne izdaje zamejskih Slovencev

od 1. julija 1961 do 30. junija 1962

ZDRAVKO NOVAK

I. ZALOŽBE SLOVENSKE POLITIČNE EMIGRACIJE

EURAM BOOKS, ZDA

Prevajalec dr. Ferdinand Kolednik in prof. Edi Gobec sta ustanovila v Columbusu, Ohio, novo knjižno založbo, ki zalaga in izdaja največ prevodov Rev. dr. F. Kolednika. To je pravzaprav pozaložba raznih svetovnih založb, ki so izdale in še izdajajo prevode dr. F. Kolednika. Ta pozaložba je bila nujno potrebna, ako smo Slovenci hoteli priti do prevodov dr. F. Kolednika. Posrežilo se mi je dobiti skoro vse, kar je doslej izšlo v tej založbi. Knjige bom navedel po vrstnem redu, kakor so izhajale, četudi je večina iz prejšnjih let.

Ako bi kdo želel katero navedenih knjig, naj se obrne na: Euram Book, P. O. Box 843, Columbus 16, Ohio, USA.

V tej založbi so doslej izšle sledeče knjige:

1. Jurčič-Kolednik: Jurij Kozjak (v grščini).
2. Jurčič-Kolednik: **Giorgio Kozjak, Giannizzero Sloveno**. Tisk: Scuola Tip. Ed. „Don Calabria“ — Milano 1943. Strani 160, vel. 12 x 18 cm.
3. Finžgar-Kolednik: **Seven Tableaux for Lent** (Sedem postnih podob). Meditations. 1953. Strani 80, vel. 10 x 13.
4. Franz von Sal Finžgar: **Sieben Bilder fuer die Fastenzeit**. (Sedem postnih podob). V nemščini prevedel F. Kolednik. Tisk: Josef Habel, Regensburg. Založba: ista. 1956. Strani 64, vel. 10 x 14 cm.
5. Josef Jurčič: **Ziegeuner Janitscharen und Georg Kozjak**. V nemščini prevedel F. Kolednik. Tisk in založba: Josef Habel, Regensburg. 1957. Strani 180, vel. 13 x 20.
6. **Un Martyr des Temps Modernes** — Alois Grozde. Paris 1955. Strani 135, vel. 14 x 19 cm. Predgovor napisal škof dr. Gregorij Rožman.
7. Franjo Sal. Finžgar: **Sedam korizmenih slika**. Rim 1958. Tisk Schola Typographica „Pax et Bonum“. Strani 50, vel. 12 x 16 cm.
8. Abbe Francois de Sales Finžgar curé: **Sept Tableaux pour le Careme**. Meditations. Prevedel F. Kolednik. Šesta francoska izdaja. Fribourg, Švica 1958. Strani 70, vel. 10 x 14 cm.

9. Josephus Jurčič: **Georgii Kozjak, Militis Ianitarii Sloveni**. V latinščini prevedel F. Kolednik. Tisk Schola Typographica „Pax et Bonum“, Rim 1959. Strani 119, vel. 11 x 17 cm.

10. Joseph Jurčič: **Le Janisseure Slovene Georges Koziak**. V francoščini prevedel F. Kolednik. 4. francoska izdaja. Nagrada od Francoske Akademije. Printed in France 1959. Založnik Mame št. 27. Strani 179, vel. 13 x 19 cm.

11. Franz Finžgar: **Die Magd Anka**. V nemščini prevedel F. Kolednik. Tisk in založba Josef Habel, Regensburg 1960. Strani 218, vel. 12 x 20 cm.

12. Joseph Jurčič: **Der Zehnte Brueder**. V nemščini prevedel F. Kolednik. Tisk in založba Josef Habel, Regensburg 1960. Strani 318, vel. 12 x 20 cm.

13. Basile Valentin: **Le Petit Tonček du Potok**. V francoščini prevedel F. Kolednik. Printed in Canada. Založnik Apostolat de la Presse. 1961. Strani 251, vel. 14 x 20.

14. Frančišek Sal. Finžgar: **Sedem postnih slik** (v grščini). Prevedel Ferdinand Kolednik. Strani 75, vel. 12 x 17 cm.

SVOBODNA SLOVENIJA

Buenos Aires, Argentina

Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije 1962. Uredili: Miloš Stare, Joško Krošelj, Pavle Fajdiga, Slavimir Batagelj. Ovitek: akademski slikar Milan Volovšek. Oprema: Franc Pernišek ml. Strani 284, vel. 18 x 27 cm. Tisk: Tiskarna Vilko, Estados Unidos 425, Buenos Aires, Argentina.

SLOVENSKO DUŠNO PASTIRSTVO

Buenos Aires, Argentina

Stenski koledar za leto 1962 z 12 fotografijami Slovenije. Tisk: Tiskarna Vilko, Estados Unidos 425, Buenos Aires, Argentina.

Marija v življenju škofa Slomška. (Šmarnice). Strani 136, vel. 11 x 16. Tisk: Editorial Baraga S. R. L., Pedernera 3253. Buenos Aires.

ZALOŽBA „EDITORIAL BARAGA“

Argentina

Darina: Hepica in njeni bratci papagajčki, zgodbe za naše male. Tisk: „Editorial Baraga“, izdajatelj in založnik: isti. Oprema: Ivan Bukovec. Buenos Aires, 1961. Strani 92, vel. 16 x 22 cm.

ZALOŽBA BARAGOVO SEMENIŠČE

Branko Bohinc: Pred vrati pekla. Tisk: Editorial Baraga“, Buenos Aires, 1961. Strani 135, vel. 14 x 20 cm.

ZALOŽBA SLOVENSKA KULT. AKCIJA

Argentina

Karel Vladimir Truhlar: Rdeče bivanje. Oprema: France Papež. Tisk: Talleres gráficos de „Editorial Baraga“. Izdajatelj: Slov. kul. akcija. Buenos Aires, 1961. Strani niso označene (48), vel. 12 x 20 cm.

A. S. Puškin: Pravljice I. Pravljica o ribiču in ribiči. Prevedel dr. Tine Debeljak. Ilustracije: Andrej Makek. Tisk: „Editorial Baraga“, Buenos Aires, 1961. Izdajatelj: Slov. kul. akcija. Strani 23, vel. 18 x 22.

A. S. Puškin: Pravljice II. Pravljica o mrtvi carični in sedmih junakih. Iz ruščine prepsnil Tine Debeljak. Ilustracije: Andrej Makek. Tisk: „Editorial Baraga“, Buenos Aires, 1961. Izdajatelj: Slov. kul. akcija. Strani 32, vel. 17x22 cm.

Vinko Beličič: Nova pesem. Oprema: arh. Viktor Sulčič. Tisk: „Editorial Baraga“, Buenos Aires, 1961. 45. izdanje Slov. kul. akcije Strani 122, vel. 13 x 20 cm.

ZALOŽBA SLOVENSKA KNJIGA

Cleveland, ZDA

Pavla Kovačič: Auschwitz. Spomini in doživetja v taborišču smrti. Devet fotografij.

II. ZALOŽBE SLOVENSkih NARODNIH MANJŠIN

KOROŠKA

DRUŽBA SV. MOHORJA V CELOVCU

Dr. Metod Turnšek: Rimski misal. II. izdaja Ilustracije, akad. slikar Tone Kralj. Izdajatelj: Družba sv. Mohorja v Celovcu. Tisk: Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1961. Strani 908 plus 113, vel. 10 x 15 cm.

Zdravko Reven: Koledar Družbe sv. Mohorja 1962. Tisk: Družba sv. Mohorja, Celovec, 1961. Izdajatelj isti. Strani 160, vel. 17 x 24 cm.

Oprema po zamisli avtorja. Tisk: Mohorjeva družba v Celovcu, 1961. Izdajatelj: Slovenska knjiga, Cleveland, ZDA. Strani 64, vel. 14 x 20 cm.

ZALOŽBA ZLATOMAŠNIŠKI SKLAD

Cleveland, ZDA

Msgr. Srečko Gregorc: Dogmatika. Izdajatelj: Rev. Anton Merkun, Cleveland, ZDA. Tisk: Budin, Gorica, 1960. Strani 180, vel. 15 x 21 cm. z

SLOVENSKA ŽUPNIJA NA ANGLEŠKEM

Slovenci na Angleškem II. Koledar 1962. Izdajatelj: Slovenska župnija na Angleškem. Tisk: Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1961. Strani 24, vel. 14 x 20 cm.

ŽUPNIJA BREZMADEŽNE S ČUDODELNO SVETINJO, Toronto, Kanada

Cerkev Brezmadežne s čudodelno svetinjo. Izdano ob prvi obletnici posvetitve. Izdajatelj: Župnija Brezmadežne. Tisk: St. Joseph Press, Toronto, Kanada, 1962. Strani 64, vel. 16 x 23 cm.

ZVEZA SLOV. PROTİKOMUNISTIČNIH BORCEV

France Grum in Stane Pleško: Svoboda v razvalinah. Grčarice — Turjak — Kočevje. Izdala: ZSPB, zgodovinski referat. Tisk: Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1961. Strani 158, vel. 15 x 21 cm.

ZALOŽNIK NI NAVEDEN

Dr. Jerko Gržinič: Miklavž prihaja. Mladinska opereta v treh dejanjih. II. izdaja. Ni naveden niti založnik, niti tiskarna. Strani 41, vel. 17 x 24 cm.

Lojze Ilija: Gospod Šimen. I. del. Povest. Družinske večernice 15. zv. Tisk: Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1961. Izdajatelj isti. Strani 160, vel. 14 x 20 cm.

Srečko Zemjen: Fatima. Marilina beseda sedanjemu svetu.: Opr. fotografije. Tisk: Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1961. Izdajatelj: isti. Strani 238, vel. 12 x 18 cm. Peta izpopolnjena izdaja.

Fran Erjavec: Koroški Slovenci. 7. zvezek. Tisk: Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1961. Izdajatelj: isti. Strani 163, vel. 12 x 16 cm.

Nova družinska pratika 1962. Tisk: Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1961. Izdajatelj: isti. Strani 144, vel. 10 x 14 cm.

GORICA

GORIŠKA MOHORJEVA DRUŽBA

Koledar Goriške Mohorjeve družbe za leto 1962. Izdajatelj: Goriška Mohorjeva družba v Gorici. Tisk: Budin, Gorica, 1961. Strani 142, vel. 16 x 24 cm.

R. L.: Janez in Majda, povest. Po nemškem izvirniku prevedel Franc Premrl. Izdala Goriška Mohorjeva družba v Gorici. Tisk: Budin, Gorica, 1961. Strani 161, vel. 15 x 21 cm.

Dr. Frančišek Šegula: **Petdeset dni po Jutro-
vem.** Popis potovanja po Egiptu, Sinaju, Libanonu, Siriji in Palestini. Izdajatelj: Goriška Mohorjeva družba v Gorici. Tisk: Budin, Gorica, 1961. Strani 159, vel. 15 x 20 cm.

Duhovne vaje, svetega očeta Ignacija Lojolskega. Prevedel duhovnik družbe Jezusove. Izdala Goriška Mohorjeva družba v Gorici. Tisk: Budin, Gorica, 1961. Strani 162, vel. 12 x 17 cm.

ZALOŽNIK ALOJZIJEVIŠČE V GORICI

Slovensko Alojzijevišče v Gorici — 70 letnica, Izdajatelj: Slov. Alojzijevišče v Gorici. Tisk: Budin, Gorica, 1961, Strani 32, vel. 15 x 20 cm. Oprema: Konrad Švab.

TRST

Prof. Josip Seražin: **Izvestje srednjih šol s slovenskim učnim jezikom na tržaškem ozemlju za šol. leto 1959/60.** Izdajatelj in založnik: Ravnateljstvo slov. srednjih in strokovnih šol. Tiskarna ni navedena. Trst 1960. Strani 80, vel. 17 x 24 cm.

MLADIKA — TRST

Bruna Pertot: **Moja Pomlad.** Pesniška zbirka. Oprema: inž. Franko Piščanc. Izdajatelj: „Mladika“ v Trstu. Tisk: „Graphis“, Trst, 1961. Strani 42, vel. 13 x 19.

Gizela Hozian: **Spomlni mladosti.** Stare slovenske pesmi napisane po spominu. Izdajatelj in založnik: Gizela Hozian, ki je pesmi zbralja. Tiskarna ni navedena. Čikago, ZDA, 1961. Strani 160, vel. 13 x 19.

P. Fortunat Zorman: **Ave maria,** Koledar za leto 1962. Izdali in založili slov. fran-

ZALOŽBA MARIJANIŠČE — OPČINE KNJIŽICE

Naša družina. Dve pastirski pismi kat. škofov Jugoslavije: Krščanski zakon 1959, Kat. vzgoja v družini 1961. Izdajatelj: Marijanišče — Opčine. Tisk: „Graphis“, Trst, 1961. Strani 52, vel. 10 x 15 cm.

Dr. Maksimilijan Jezernik: **Sveti oče Janez XXIII.** Izdajatelj: Marijanišče — Opčine. Oprema: Franko Piščanc. Tisk: „Graphis“ Trst. 1961. Strani 41, vel. 10 x 15 cm.

Rev. Zdravko Reven: **Mati ubogih.** Knjižice št. 19. Izdajatelj: Marijanišče — Opčine. Tisk: „Graphis“, Trst, 1961. Strani 36, vel. 10 x 14 cm.

Avguštin Horvat: **Na pravo pot.** Knjižice št. 20. Izdajatelj: Marijanišče — Opčine. Tisk: „Graphis“, Trst, 1961. Strani 36, vel. 10 x 15 cm.

Dr. Franc Knific: **Konec sveta se bliža.** Knjižice št. 21. Izdajatelj: Marijanišče — Opčine. Oprema: inž. Franko Piščanc. Tisk: „Graphis“, Trst, 1962. Strani 32, vel. 10 x 15 cm.

Dr. Franc Knific: **Zakrament onemoglih.** Knjižice št. 22. Izdajatelj: Marijanišče — Opčine. Tisk: „Graphis“, Trst, 1962. Strani 32, vel. 10 x 15 cm.

ZALOŽNIŠTVO TRŽAŠKEGA TISKA

Jože Koren: **Jadranski koledar 1962.** Izdajatelj: Založništvo tržaškega tiska. Oprema: Jože Koren. Tisk: „Graphis“, Trst, 1962. Strani 256, vel. 16 x 24 cm.

ZALOŽBA RADIOTELEVISIONE TRIESTE

Janko Jež: **Italijansčina po radiu, II. del.** Skladnja in izrazoslovje. Tisk: Nello Stabilimento de la Editoriale Libreria, Trieste, 1961. Strani 270, vel. 14 x 20 cm.

ZALOŽNIK NI NAVEDEN

Dr. Ivan Vrečar: **Ura v čast presv. srcu Jezusovemu.** Sedemnajsta ura. Tisk: „Graphis“, Trst, 1961. Strani 38, vel. 9 x 13.

Dr. Ivan Vrečar: **Ura za Cerkev in duhovnike.** Sedemindvajseta ura. Založnik ni naveden. Tisk: „Graphis“, Trst, 1961. Strani 32, vel. 9 x 13 cm.

III. IZDAJE SLOVENSКИH IZSELJENCEV

čiškani v Lemontu, ZDA. Tisk: Ave Maria, Lemont, 1961. Strani 152, vel. 19 x 25 cm.

Rev. Jože Godina: **Farni dan.** Izdano ob desetletnici župnikovanja Rev. Matija Jagra v župnji Mar. Vnebovzvetja v Colinwoodu v Clevelandu. Tisk: Jožef Godina, Cleveland, 1962. Strani 16, vel. 14 x 22.

Rendezvous na vseмирskem vrtiljaku

JANKO HAFNER

„Tujka v naslovu slovenskega članka je več kakor javno pohujšanje,“ bi dejal rajni slovničar dr. Anton Breznik. Že v študentovskih letih smo to tujko dobro poznali — saj je šlo za znanko — in smo jo prakticirali z znanko. Slovenski sestanek pove prav isto. Razlog, da ga je v naslovu spodrinila tujka, je tehten. Rendezvous je uradni naslov ameriškega programa najbližjih vsemirskih naporov. Od njegovega uspeha bo odvisno, če bo človek mogel stopiti par let prej na puščavska tla Lune. Da imajo Sovjeti isti načrt, dokazuje letošnji prvi poskus, da bi se sestala na krožni poti okrog zemlje dva vseirska pilota.

Ker smo že pri tujkah, dajmo še par vrstic vsemiru. Ta beseda ima v slovenskem pravopisu zvezdico, torej znamenje, ki kaže, da pravopis te izposojenke ne priporoča. Lepa slovenska beseda za to je vesolje — torej vse stvarstvo ali s tujko — kozmos. Vsa leta pa smo brali v Zborniku o vsemiru pa tudi o vesolju. Morda je pazljiv bravec sam našel razliko, ki jo je člankar podtaknil vsemiru v nasprotju z vesoljem. Z vsemirom je hotel označiti nadzračni prostor nad Zemljo, ki ga v resnici označuje popolna tihota — torej vsemir. Če pomislimo, da letajo vsemirski piloti danes po najbližji okolici Zemlje, potem se nam upira, da bi jim rekli vesoljski letavci. Tako jim namreč pravijo v Sloveniji, kjer imajo tudi težave, da prikroje jezik za potrebe tehnike in napredka. Članek bo tudi letos uporabljaj vsemir kot oznako vsaj v glavnem brezračnega prostora v okolici Zemlje, brezračnega prostora med Zemljo in Luno in tudi med planeti. Kadar bodo v Sloveniji našli kaj boljšega za te skromne predele prostora med planeti, bomo pa povzeli njihovo oznako.

TEKMA MILIJARD

Stvarno ves čas tekmujeta Sovjetska zveza in Združene države Sev. Amerike za prvenstvo v vsemirski dirki. Obe strani mečeta dobesedno milijarde v zrak za ta

namen. Sovjeti zato, da bi jih Američani ne dohiteli, Američani pa zato, da bi prehiteli Sovjete. Seveda pa ni le tekma bistvo, ta je nastala takorekoč pa naključju in danes jo pospešuje zavest, kako ogromnega propagandističnega pomena je vsak uspeh v vsemiru. In ne samo propagandistični, tudi zgodovinski pomen teh prvih korakov v vsemir ne smemo podcenjevati. Čez petdeset let se bodo učili v šolah, kako je človek napravil svoj prvi polet v vsemir, kako je dosegel Luno in najbližje planete. Tedaj bodo morda čisto drugačne politične razmere, vendar bo zgodovina učila: ta in ta država je uspela v tem, druga pa v tem. Morda ni več daleč čas, ko bodo zgodovinarji učili, da so svoj čas samodržci, pa tudi države in narodi pisali zgodovino s krvjo, da pa jo ob koncu 20. stoletja pišejo z raketami in vseirskimi poletji.

Doseči ali obdržati prvenstvo v najtežji tekmi sveta, to sta danes načrta obeh velesil. Združene države so tudi v letu 1962 ostale na drugem mestu. A ne samo zaradi napak v bližnji preteklosti, temveč tudi zaradi drugačnega gledanja na te naloge. Vsaj že deset let imajo v Sovjetski zvezi točno začrtan program, kako prodreti v vsemir, pa naj velja, kar hoče. Za ta načrt niso potrebne samo milijarde, ki jih tam itak ni treba odobravati po burnih debatah v raznih zbornicah kakor v Sev. Ameriki, ampak tudi izbor najboljših učenjakov in inženirjev. Te najboljše glave so že leta in leta delale na teh načrtih z najrazličnejšimi raziskavami in odkritji. Saj je tudi drugod tako, bo morda kdo ugovarjal. Res je, tudi drugod delajo najboljše glave na vseh problemih vseirskih poletov. Toda največja koncentracija učnih in nadarjenih glav je bila dosežena prav v Sovjetski zvezi in prav za ta namen.

Nemški inženir, ki je kot turist in fotoamater obiskal Sovjetsko zvezo, se je tam seznanil s sovjetskim inženirjem, ravnateljem tovarne sovjetskih fotografskih aparatov. Fotografija ju je družila in tako sta presedela marsikatero uro v pomenkih. Srečala sta se Vzhod in Zpad, misli so se kresale, ugovorov in protiugovorov je

bilo na pretek. Iz teh razgovorov si je Nemeč končno ustvaril naslednjo sliko, ki prav dobro potrjuje sovjetsko znanstveno koncentracijo. Sovjetski inženir mu je dokazoval, kako neumni so na Zapadu, da izdelujejo toliko različnih uporabnih predmetov iste vrste. „Ali veste, koliko različnih hladilnikov ali pa televizijskih aparatov izdelujejo v Sev. Ameriki? Vsaj dvajset, če ne petdeset! Mi tukaj v Sovjetski zvezi pa si ne ubijamo glav, kako bi napravili najboljši hladilnik ali televizor. Enostavno preizkusimo vse ameriške hladilnike in televizorje, nato pa kopiramo najboljšega in ga izdelujemo v ogromnem številu. Morda bi lahko izumili še boljšega, toda to se ne izplača! Naše najbolj brihtne glave so potrebne drugod, na bolj pomembnih mestih, kjer gre za važnejše stvari, kakor pa za predmete vsakdanjega konsuma. Koliko prvovrstnih ameriških inženirjev je zaposlenih pri produkciji navadnega konsuma? Kdo ve? Gotovo pa je, da zato ne morejo delati na drugih, pomembnejših poljih. Kot inženir sem ravnatelj tovarne fotografskih aparatov in mislim, da jo dobro vodim. Če bi bil še bolj nadarjen kakor sem, ne bi dobil tega mesta, ampak bi me poslali na kako znanstveno raziskovališče, kjer bi se ukvarjal ali z jedrsko energijo ali pa s kakšnimi drugimi osnovnimi znanstvenimi raziskavami. Tja pridejo naše najboljše glave, da pripravljajo pot naši znanosti in tehniki.“ Tako sovjetski inženir, ki je potrdil, da je v Sovjetski zvezi koncentracija najboljših glav za najpomembnejše znanstvene naloge nekaj samo ob sebi razumljivega.

Vsemirska tekma je tekma najboljših glav in milijard. Te milijarde niso več grenka kaplja v proračunu, so že znaten del celotnega proračuna obeh držav. V Združenih državah je treba seveda pridobiti demokratično tudi odobritev izdatkov za vsemirsko tekmo. Moramo biti prvi, je rekel predsednik Kennedy. Ker trkanje na ponos ne bi zaleglo dovolj, drugi na drug način povedo isto, ko trkajo na strah. Poveljstvo sev. ameriške zračne obrambe (NORAD) je 4 tedne potem, ko sta obkroževala oba sovjetska vsemirska pilota Zemljo, izjavilo, da bi zamogla iz svojih vse-

mirskih ladij zadeti z atomsko bombo sleherno ameriško in kanadsko mesto, saj sta preletela Severno Ameriko vsega skupaj sedemdesetkrat. In ni dvoma, da bodo ameriški vsemirski proračuni, čeprav obremenjujejo državni proračun, sprejeti v prihodnjih letih brez prevelikih ugovorov.

V Sovjetski zvezi je zadeva lažja. Ogromne stroške je treba kriti. Z enostavnimi odloki se dajo prevaliti na konsumente. Ti morajo plačevati živila in druge potrebščine dražje, kakor bi bilo treba. Znan je Hitlerjev izrek: „Topove namesto surovega masla!“, ko je pripravljaj drugo svetovno vojno. Nekaj podobnega se je zgodilo v Sovjetski zvezi, kjer so se odločili za rakete namesto surovega masla. Surovemu maslu so zvišali ceno na 3 rublje. Ker je rubelj uradno enakovreden ameriškemu dolarju, stane torej kilogram surovega masla 3 dolarje! Čeprav kupna moč rublja na notranjem trgu ne odgovarja kupni moči dolarja, je vendarle cena hudo pretirana. Podobno bo z mesom in drugimi uporabnimi predmeti. Tako se da na enostaven in hiter način zbrati lepo število milijard za nenasitno žrelo vsemirske tekme.

Ameriški državni proračun za leto 1963 predvideva v celoti 92,5 milijard dolarjev izdatkov. Od tega bo šlo za kritje stroškov državnih znanstvenih raziskav 12,365 milijonov dolarjev. Od teh 12 in ene dobre tretjine milijard dolarjev pa odpade tri četrtine na raziskovalne programe letalstva in vsemirskih poletov, torej skoraj desetina — natančno 9,8% celotnega državnega proračuna! V prihodnjih letih se utegne ta odstotek še povečati.

Če bo torej leta 1963 šla skoraj ena desetina celotnega ameriškega državnega proračuna za znanstvene raziskave in investicije ameriškega vojnega letalstva in celotnega vsemirskega programa, ki ga vodi in upravlja NASA (National Aeronautics and Space Administration), nam to dokazuje, da je tekma obeh velesil tudi na znanstvenem polju vsak dan ostrejša.

Kako je NASA v zadnjih treh letih povečala svoje izdatke, najlepše prikazuje preglednica izdatkov za glavne panoge:

	Vse v milijonih USA dolarjev v letih:		
	1961	1962	1963
Splošne raziskave vsemira	260	395	570
Gradnja in snovanje satelitov	58	107	140
Vsemirski poleti s posadko	423	806	2507
Startne in kontrolne naprave	73	125	213
Teoretične znanstvene in tehnične raziskave za dosego napredka	152	239	513
Skupaj	966	1772	3943

NASA bo torej v proračunskem letu 1963 izdala okrog 4 milijarde dolarjev za svoje vesmirske načrte in raziskave. Strokovnjaki pa cenijo, da bodo izdatki do konca leta 1970 znesli 50 do 60 milijard dolarjev! S temi milijardami hoče Sev. Amerika dohieteti in prehiteti Sovjetsko zvezo v vesmiru. Če se ji bo to posrečilo, je še veliko vprašanje, gotovo pa je, da tekme milijard in tekme med najboljšimi glavami Vzhoda in Zahoda nikdar več ne bo konec. Morda bo zgodovina kdaj kasneje ugotovila, da je zemljan v drugi polovici 20. stoletja stopil prvič na tla Lune in najbližjih planetov prav zaradi tekme med obema velesilama, ki sta v ta namen mobilizirali duhovna in materialna sredstva, kakršnih si človeštvo do tedaj niti zamisliti ni moglo.

PRVI AMERIŠKI VSEMIRSKI POLET

20. februar 1962 je končno prinesel Sev. Ameriki tako težko pričakovani dan, ko je prvi ameriški satelitski pilot obkrožil trikrat Zemljo. Ko je letel štiridesetletni John Herschel Glenn v svoji kabini „Friendship 7“ („Priateljstvo 7“) okoli Zemlje, je sedela takorekoč vsa Amerika za televizijskimi aparati. Ni pretirano, če sodimo, da je njegov polet zasledovalo vsaj 100 milijonov Američanov v originalnem televizijskem prenosu z rtiča Cañaveral. Milijoni in milijoni drugod po svetu so zasledovali radijska poročila, ki so jih poročevalci sproti oddajali z rtiča Canaveral, pravtako kot je ves svet pet ur kasneje z navdušenjem in veseljem sprejel novico o njegovem srečnem pristanku. Lahko rečemo, da je bil ta dan dosežen poročevalski svetovni rekord, saj je bilo na rtiču Canaveral zbranih okrog 500 poročevalcev in fotoreporterjev.

Nad dva meseca trajajoča živčna vojna z muhavostjo tehnike in vremena — saj se je prvi poskus ponesrečil že decembra 1961 — ni šla le na živce Glennu, ampak takorekoč vsemu ameriškemu narodu in lahko rečemo — vsemu svetu. Če upoštevamo, da je bil Glennov polet desetkrat preložen in da so se pri enajstem poskusu 20. februarja še zadnjih pet minut pokazali majhni nedostatki, ki jih je bilo treba odpraviti, potem je treba občudovati zavest in pogum, a tudi izredni čut odgovornosti, ki so ga pokazali vsi, ki so pri tem podvigu soodločali. Saj zaradi razmer polet okrog zemlje ni ostal le veledelo človeške znanosti in tehnike, ampak je dobil tudi nad vse važen političen pomen. Postal je ta-

korekoč simbol tekme med Zahodom in skrivnostjo za železno zaveso. Pod tem vidikom je bilo dvakrat grenko odpovedati in prelagati odlete, toda zgodilo se je to vedno pred očmi vsega sveta. Znano je, da se ZDA nikdar ne igrajo z življenjem svojih državljanov, niti ne v vojni, še mnogo manj pa v mirnem času. In ker je bilo nujno potrebno nad rtičem Canaveral jasno nebo — zasledovati je bilo namreč treba odlet z najbolj natančnimi optičnimi sredstvi, radar ne zadošča — je oblačno nebo nekajkrat prekinilo priprave za odlet. Zato je prav toliko občudovanja kakor uspeh sam vreden tudi pogum, prelagati odlet iz datuma na datum, medtem ko eni godrnjajo, drugi pa se norčujejo.

Glennov polet je svetovno časopisje popisalo vsemu svetu in zato ne bomo ponavljali vseh podrobnosti. Nekaj najvažnejših podatkov pa moramo imeti pred očmi:

Uradni naslov podviga: Mercury-Atlas-6. Odlet: 20. februarja 1962 ob 9,47 krajevnega časa, ob 11,47 argentinskega in ob 14,47 evropskega (Greenwich) s startnega odra št. 14 na rtiču Canaveral. Trikratna obkrožitev je do pristanka na morju trajala 4 ure in 56 minut, pristanek ob 14,43 krajevnega, ob 16,43 argentinskega in ob 19,43 evropskega (GMT) časa. Obkrožitvena hitrost je znašala 28.200 km na uro, obkrožitveni čas pa 88 minut in 29 sekund. Povprečna hitrost kabine na sekundo 7830 m. Prizemlje tira je bilo 160 km visoko, odzemlje pa 256 km. Startna teža Mercury kabine „Priateljstvo 7“ je bila 1905 kg, ob pristanku je tehtala samo 1090 kg. Na krožno pot je kabino pognala v ta namen predelana raketa Atlas-D. Dokler kabina ni vstopila na krožni tir, so vodili raketo z brežičnimi signali z zemlje. Polet je zasledovalo 17 kontrolnih in telemetričnih postaj, od teh ena na ladji v Atlantiku, druga pa na ladji v Indijskem oceanu. Postaje so bile: 1. Rtič Cañaveral, 2. Otočje Bermuda, 3. ladja v Atlantiku, 4. Kanarski otoki, 5. Kano (Nigerija) v Afriki, 6. Sanzibar, 7. ladja v Indijskem oceanu, 8. Muchea v Avstraliji, 9. Woomeera v Avstraliji, 10. Otok Canton v Pacifiku, 11. Kauai na Havajskem otočju, 12. Point Arguello v Kaliforniji, 13. Guaymas v Meksiki, 14. Corpus Christi v Texasu, 15. White Sands v New Mexico in 16. Eglin na polotoku Florida. Na teh postajah je v urah poleta delovalo 600 inženirjev, strokovnjakov in zdravnikov. Za pristanek v morju so bila določena tri mesta v Atlantiku. Če bi moral Glenn pristati že po prvi obkrožitvi Zemlje, bi padel v morje

800 km vzhodno od otočja Bermudi; če bi le dvakrat obkrožil Zemljo, bi pristal 800 km južno od Bermudov, po treh okrožitvah pa je pristal 1300 km jugovzhodno od rtiča Canaveral, to je 150 milj južno od otoka Grand Turk. Na vseh teh treh mestih je stalo v pripravljenosti reševalno ladjevje z letali in helikopterji. Celotno ladjevje je imelo 24 ladij s 15.000 mož posadke! Ko je bila kabina po tretji okrožitvi nad zahodno obalo Sev. Amerike, so bile vžgane zaviralne rakete na dnu kabine. Zaradi tega je kabina zgubila nekaj svoje hitrosti: zmanjšala se je od 7600 m na sekundo na 7500 m na sekundo. Ta hitrost pa v tej višini ne zadošča več za krožni polet in kabina je začela polagoma padati proti Zemlji. Sicer silno redki zrak je njeno hitrost malenkostno zaviral, tako da je 2 minuti potem, ko so zagorele zaviralne rakete, imela še vedno okrog 7300 m na sekundo. Po štirih minutah je padla njena hitrost na okrog 6300 m na sekundo, pri čemer je bila le še okrog 100 km visoko. Med četrto in peto minuto, odkar so zagorele zaviralne rakete, je kabina že dosegla vzhodno ameriško obalo in vstopila v višini 89 km v gostejše zračne plasti. Pri tem se je toplotni ščit na dnu kabine začel hitro segrevati. Zaradi silnega trenja z zrakom je temperatura na toplotnem ščitu narastla v približno pol minute na 1650 stopinj Celzija. Prav trenje z zrakom je tudi zmanjšalo velikansko hitrost kabine v počasen padec skozi ozračje. Dobrih pet minut zatem, ko so zagorele zaviralne rakete na dnu kabine, je ta zmanjšala svojo hitrost od 27.440 km na uro na 434 km na uro (ali 120 m na sekundo). S približno 120 m na sekundo je kabina nato padala skozi gostejše zračne plasti, dokler se v višini 12.000 m ni odprlo majhno stabilizacijsko padalo, ki je malenkostno zavrlo padanje. V višini 3000 metrov se je sprožilo veliko padalo, na katerem je kabina v razmeroma počasnem padcu treščila v morje s hitrostjo 10 m na sekundo.

MERCURY KABINA

je tehnično tako odlično delo, da se splošno vsaj malenkost ogledati si njeno notranjost. Glavni pult z instrumenti stoji prav pred pilotom in nosi na svoji levi tretjini in v sredini vse navigacijske instrumente. Prav v sredini pulta je okular periskopa, skozi katerega pilot lahko gleda iz kabine. Nad periskopom je televizijsko okence, v katerem vidi pilot tisti del Zemlje, nad katerim pravkar leti. Desna tretjina

glavnega pulta nosi vse instrumente, ki so potrebni zato, da pilot lahko kontrolira zrak v kabini, torej pritisk, vlago, temperaturo, odstotek kisika itd. Prav tam so dalje ključi, s katerimi lahko popravlja zrak v kabini, in vse kontrolne naprave, potrebne, da more govoriti z Zemljo in kontrolno postajo. Na levi je še pult z instrumenti. Obsega največ signalne luči in zvončke, ki naj opozarjajo pilota, dalje vse kontrolne naprave za avtomatičnega pilota, torej avtomat, ki zamore brez letalčevega sodelovanja uravnava kapsulo. Dalje vse potrebne ročice, s pomočjo katerih lahko pilot, če je treba, sam izvede pristane v redu. Vsega skupaj gleda ameriški pilot v kapsuli na okrog 100 lučnih signalov, varovalk, ključev in instrumentov.

Med najvažnejšimi instrumenti v notranjosti kapsule je treba omeniti periskop. Ta je kakih 60 cm od pilotovega obraza. Obračati se da tako, da skozi njega pilot more videti vseh 360 stopinj celotnega zemeljskega horizonta. S posebnim prijemom ga pilot lahko uredi tako, da gleda enkrat na veliko razdaljo le majhen izsek zemeljskega horizonta, to je približno kakih 130 km zemeljske površine, drugič pa tako, da lahko z enim pogledom zajame nad 3000 km širok pas Zemlje.

Pilot sedi v takozvanem konturnem kavču. Je to sedež, ki je izoblikovan točno po pilotovem telesu, tako da ga direktno stiska. To je potrebno zaradi tega, da ob pristanku brez škode lahko prestane kratkotrajno povečanje svoje teže za enajstkrat. Pilot je na ta kavč privezan s posebnimi jermeni, ki ga vežejo čez ramena, čez prsi, čez noge, naročje in prste na nogi.

Posebna avtomatična kontrolna naprava oskrbuje zrak v kabini s čistim kisikom. Tega vdihava pilot, običajen je seveda še v nekakšno potapljaško obleko, ki se lahko posebej napihne z zrakom, če je to potrebno.

Za zvezo z Zemljo ima kar štiri različne naprave: normalna radijska zveza, ultrakratka brezžična zveza, radarska zveza in še navaden morse telegraf.

Instrumenti in naprave v kabini potrebujejo dokaj električnega toka, zato je v kabini posebna akumulatorska baterija, ki premore 3000 watnih ur in druga za 1500 watnih ur. Obe dajeta potrebni električni tok vsem napravam ves čas poleta. Poleg tega pa je vgrajena še tretja baterija za 1500 watnih ur in služi kot čista rezerva.

Šestnajst milimeterska kamera je pri- 251

trjena levo od pilotove glave in filma ves čas od starta do pristanka oba instrumentna pulta. Druga kamera je pa vgrajena v instrumentnem pultu in filma ves čas poleta pilotov izraz. Posebna ura kaže, koliko časa še manjka do odleta rakete, in po odletu čas, ki je od tedaj že minil. Zvezana je z avtomatično napravo, ki obrača med poletom kabinico za 180 stopinj, tako, da leti pilot končno s hrbtom naprej proti Zemlji.

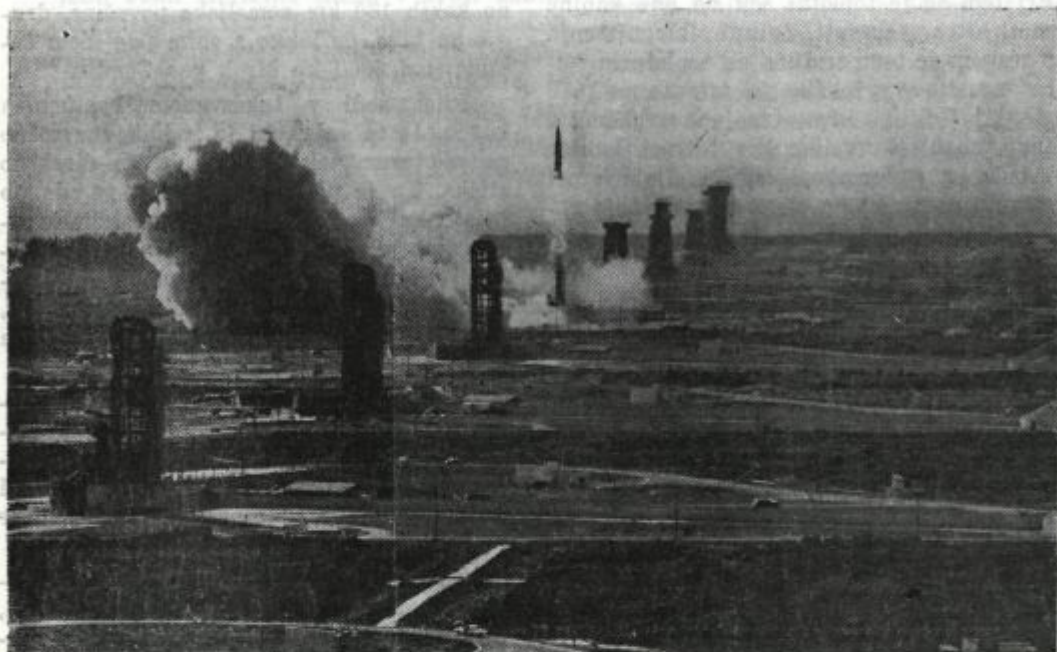
Poseben višinomer kaže med poletom pilotu, kako visoko je že in sicer do 33.000 metrov nad zemljo. Pri padcu proti zemlji pa kažejo posebni znaki na višinomeru, kdaj se mora odpreti prvo majhno in pomožno padalo in kdaj se mora odpreti glavno pristajalno padalo.

Tudi za prehrano je poskrbljeno. V kabinici ima pilot za okrog 3000 kalorij koncentriranih živil in okrog 2,8 l pitne vode. Vode je v dveh steklenicah s posebno gumijasto cevjo.

Reševalne naprave so v kabini prav tako pri roki. Ne levi steni konturne po-

stelje je zloženo posebno padalo za pilota. S tem padalom bi lahko skočil iz kabini-ce, če bi slučajno glavno padalo, ki naj bi zavrlo padeč kabinice, odpovedalo. Za pristonek na vodi pa ima kabina naslednje reševalne predmete: gumijast čoln, ki se da napihniti s komprimiranim zrakom; posebno vrečico s snovjo, ki odstrani sol iz morske vode, vrečico s strašilno kemikalijo za morske volke; vrečico z barvo za vodo; vrečico za prvo pomoč; zasilne svetlobne signale; signalno piščalko, prenosni radijski oddajnik, železno rezervo prehrane, žveplenke in trimetersko nylonovo vrv.

Reševalne rakete so pritrjene na visokem nastavku, zgrajenem nad kabinico. Za primer, da bi odpovedala pri startu glavna raketa in bi nastajala nevarnost, da bo eksplodirala, bi seveda grozilo pilotu v kabinici isto, kakor če bi ga postavili na sod s smodnikom ter ga zažgali. Reševalne rakete so z avtomati povezane s kontrolnimi napravami v glavni nosilni raketi in če ne bi šlo kaj v redu, bi se avtomatično vžgale in odnesle kabino s pilotom

Raketno strelišče na rtiču Cañaveral 20. februarja 1962 ob 9.47: 30 metrov dolga Atlas raketa z Glennovo kabino na nosu se je pravkar dvignila od tal. Ko so trije motorji rakete, stoječe na na startnem odru št. 14, začeli delovati, je poseben podzemski kanal odvajal izpušne pline in dim daleč na levo. Čeprav se je raketa komaj odlepila od tal, je vendar že izbruhala toliko dima in plinov, da je po podzemskem kanalu udaril na površino velik črn oblak, ki ga vidimo na levi. Vsak startni oder ima svoje velike montažne stolpe, ki se pri odstrelu rakete na tračnicah umaknejo v primerno razdaljo. Prav na desni vidimo betonske poveljniške bunkerje, v katerih sede najbližji opazovalci v trenutku, ko raketa zagori. Strelišče na rtiču Cañaveral meri 66 kvadratnih kilometrov, torej več kakor tretjino površine mesta Buenos Aires. V nekaj letih bodo strelišče povečali na 300 kv kilometrov.

kakšnih 600 visoko in sicer prej, preden bi glavna raketa pod kabino eksplodirala. Iz te višine bi potem na posebnem padalu padla kabinica varno nazaj na morje. Te reševalne rakete med pripravami na start lahko vžgejo iz kontrolne postaje. Tudi pilot sam lahko sproži reševalne rakete. Za primer, če bi avtomatična stabilizacija kabinice med poletom odpovedala, to se pravi, da bi se kabinica med poletom obrnila za 180 stopinj in da bi pilot ne padal s hrbtom naprej proti Zemlji, lahko pilot sam s posebnimi dvojnimi vzvodi to izvede.

Zaradi varnosti so vsi ključi in vse avtomatične naprave v kabinici izpeljane tako, da jih oskrbujeta dva ločena električna krogotoka. Nekatere najvažnejše naprave imajo celo tri električne krogotoke, če slučajno odpove en električni krogotok, lahko pilot vključi takoj drugega. Če bi slučajno začel iz kabine uhajati zrak, se avtomatično napihne z zrakom pilotova obleka; če bi odpovedal dovod kisika v obleko, se avtomatično vključi rezervna naprava za dovod kisika v obleko, lahko pa jo priključi pilot tudi sam. Ista avtomatika je izpeljana tudi za vključenje rezervne električne baterije.

Kabina ima dvojne stene. Zunanja je podobna strehi iz škodelj. Je iz neke kobaltove zlitine. Notranja in neprodušna stena je iz titanove pločevine. Oblasto okroglo dno kabine, je zavarovano s posebnim toplotnim ščitom iz nekega plastičnega materiala in berilija. Ta toplotni ščit varuje pravo dno kabine pred silno vročino, ki nastane zaradi trenja z zrakom ob velikanski hitrosti, ko kabina začne v gostejše zračne plasti v višini okrog 90 km. Posebna oblika dna odvaja z zrakom vred nad 95% nastale vročine, ostala vročina pa polagoma raztaplja površino toplotnega ščita. Ta pojav imenujejo ablacija. Na toplotni ščit so pritrjene še zaviralne rakete, ki naj omogočijo kabini povratek na zemljo. Potem ko so zaviralne rakete dogorele, se prazno ohišje teh raket odvrže avtomatično še preden pade kabina v gostejše zračne plasti. Kabino, s katero se je vozil Glenn okrog Zemlje, so Američani kasneje poslali po glavnih mestih ameriškega kontinenta in tudi v Evropo na ogled. Najprej so jo z letalom prepeljali v Buenos Aires, kjer je bila razstavljena od 1. do 4. maja. V nepretrgani procesiji si jo je v teh dneh ogledalo okrog 180.000 ljudi. Tudi pisec teh vrstic jo je šel pogledat in ga je najbolj presenetilo dejstvo, da ima pilot neprimerno manj prostora med pulti, kakor pa bi človek sklepal po fotografijah. Na

razstavi v Buenos Airesu je bila na pilotovem sedežu lutka v naravni velikosti in v vsemirski obleki.

KONTROLNA MREŽA ČEZ KONTINENTE

Preden si ogledamo človeško stran Glenovega poleta, je prav, če se malo zamislimo v ogromni kontrolni aparat, ki je zasledoval kabino. Zasledovalna mreža čez tri kontinente in tri oceane, sestojča iz 16 postaj je bila zgrajena nalašč za kontrolo ameriških vsemirskih poletov in je veljala 60 milijonov dolarjev. Ze zgoraj našete kontrolne postaje so bile povezane med seboj in z glavnim vsemirskim središčem Goddard v Greenbeltu v Marylandu (ZDA), ki je sprejemalo in predelovalo vse podatke s pomočjo elektronskega računskega stroja. Ta je sproti vsako poročilo analiziral, ga primerjal z v naprej preračunanimi podatki in rezultat primerjave sporočal v Mercury — kontrolno središče na Cap Cañaveralu. V kontrolnem središču, dvorani, ki je merila 15 metrov v kvadrat, je sedelo 15 nadzornikov pred svojimi pulti in zasledovalo potek in podatke poleta, ki so sproti prihajali. Od tod so odhajale vse odločitve, sem je prišel najbolj neznatni podatek. Nadzorniki so zasledovali vsega skupaj 100 različnih vrst in formacij. 60 različnih informacij je obravnavalo opremo in delovanje ter polet kabine, 30 informacij je bilo posvečenih napravam, ki naj zavarujejo življenje pilota, 10 vrst informacij pa je nadziralo njegovo zdravstveno stanje in funkcijo njegovih organov. Rekord medsebojne povezanosti 16 kontrolnih postaj s središčem Goddard v Marylandu in Mercury središčem na rtiču Canaveral najlepše dokazuje dejstvo, da so gledali na rtiču vse dogajanja med poletom le z zakasnitvijo dobre sekunde! To je bilo mogoče zato, ker je bilo vseh 16 postaj zvezanih med seboj in z glavnima središčema s 160.000 km telegrafskih in 55.000 km telefonskih zvez. Postaje same so imele radarske naprave, da so mogle zaslediti kabino in jo nato natančno zasledovati, telemetrične naprave, ki so merile razdaljo in hitrost kabine, radijske sprejemnike, sprejemajoče podatke ki jih je oddajala kabina avtomatično in sprejemnike ter oddajnike za pogovor s pilotom. Prav tako so imele komandno napravo, preko katere bi mogle uravnavati kabino, če bi naprave v njej odpovedale. Taka komandna naprava je dejansko morala delovati leta 1961, ko so Američani 29. nov. pognali z Atlas raketo

Mercury kabino s šimpanzom Enom okrog zemlje. Ta polet je bil prekinjen po dveh obkrožitvah zato, ker je odpovedalo avtomatično uravnavanje kabine. Ko je ta kabina drugič obkrožala zemljo je odkrila kontrolna postaja v Muchea v Avstraliji, da stabilizacija kabine v podolžni osi ni več v redu in da se je v kabini začela dvigati temperatura. Iste ugotovitve sta potrdili naslednji dve postaji Woomera v Avstraliji in Kauai na Havajskem otočju. Po teh ponovnih potrditvah je v 11 sekundah padla odločitev, da bo treba polet prekiniti. To odločitev je prejela postaja Arguello, odkoder so nato brezžično vžgali zaviralne rakete na dnu kabine. Kabina je nato v redu in po načrtu padla južno od Bermudskih otokov v morje, kjer so jo tudi našli in šimpanza rešili iz njegove kletke.

Če upoštevamo vse priprave, predhodne poskuse in ogromni aparat, ki je deloval ob tem prvem ameriškem vsemirskem poletu, potem se ne smemo čuditi da so bili stroški tega podviga ocenjeni na 250 milijonov dolarjev.

CLOVEK JE BOLJŠI KOT AVTOMAT

Važnejši kot stroji in avtomati pa je bil na tem poletu človek. Nesmiselno bi bilo trditi, da ni imel skrbi, prav tako ga ni treba biti sram, če je imel ob gotovih trenutkih strah. Še vedno je bilo nekaj neznanck, ki so se pokazale v pravi luči šele tedaj, ko jih je že preživel. Prva je bila ta, če bo raketa v resnici pognala kabino na pravo in zadosti visoko krožno pot. Če se to zaradi kakršnega koli nedostatka v raketi ne bi zgodilo, bi kabina ne mogla obkrožiti vse zemeljske oble in bi morda že preje začela padati nazaj proti zemlji. Zasladovalne postaje bi to sicer ugotovile, tudi bi pilot lahko storil vse potrebna, da bi varno padel nazaj v gostejše zračne plasti. Samo kraja pristanka ne bi nihče mogel izbrati. Iskati bi ga morali kjerkoli na morju ali celo na kopnem. In vprašanje je, če bi ga našli pravočasno.

Bravci časopisnih poročil o Glennovem poletu morda niso prezrli, verjetno pa si niso znali prav tolmačiti čudnega razgovora, ki ga je imel Glenn po prvi obkrožitvi Zemlje s svojim tovarišem Shepardom. Ta mu je namreč sporočil, da zamore njegova kabina vsaj sedemkrat obkrožiti Zemljo. Glenn je na to odgovoril: „Kaj boljšega še svoj živ dan nisem slišal!“ Zvedel je, da kabina, kljub temu da zaradi silno redkega ozračja izgublja polagoma

na višini, leti tako, da zamore sedemkrat obkrožiti zemljo, preden bi sama od sebe, torej brez prižiganja zaviralnih raket, zašla v gostejše zračne plasti. S tem mu je bila dana možnost, da izpolni svojo nalogo — trikratno obkrožitev zemlje, a istočasno mu je bil odvzet vsak strah, da bi mogel v tem času doživeti kako nevarno presečenje.

Manjša skrb je med poletom nastopila po prvi obkrožitvi, ko je začel nagajati avtomatični stabilizator kabine. Glenn je moral stabilizacijo ali uravnavanje kabine prevzeti sam in časopisje je pisalo, da je krmaril kabino. Ustvarilo je popolnoma napačen vtis. Čoln krmarimo, če ga s krmlom vodimo, kakor hočemo, sedaj na desno, potem na levo ali pa naravnost. Če pa ima naš čoln, v katerem sedimo, privezane krmla in ga recimo v ravni črti vleče za seboj na vrvi drug motorni čoln, mi svojega čolna ne moremo krmariti. Pač pa med vožnjo lahko zibamo in gugamo svoj čoln, ki privezan na vrvi brzi naprej. Prav to in nič več je delal Glenn. Kabina je začela nihati in bi se morda začela prekopicovati, če ne bi Glenn pravilno pritiskal gumbov, ki so preko izpušnih šob uravnavali kabino. Imel je polne roke dela in je zato nekaj od naloženih mu nalog izpustil. Dokazal pa je, da človek zamore popraviti nedostatke, ki mu jih zaigra pokvarjen avtomat.

Tretja in največja skrb pa je zrastle Glennu ob vstopu v gostejše zračne plasti. Od pravilne lege kabine v tem trenutku je bilo odvisno, če bo toplotni ščit varoval kabino pred tem, da bi ob trenju z zrakom zgorela. In zopet je muhavost avtomatov krepko zagodla Glennu. Od trenutka, ko so zagorele zaviralne rakete na dnu kabine, je poteklo približno 4 in pol minute, preden je zadela v gostejše zračne plasti. Med tem časom je kontrolna centrala na rtiču Cañaverál prejela signal iz kabine, da se je njen toplotni ščit že premaknil iz prvotne lege, kakor da bi se med njim in pravim dnom kabine že napihnila gumi-jasta blazina, vgrajena zato, da ublaži udarec kabine ob padcu v morje. Ker Glenn ni sporočil, da bi občutil v kabini odgovarjajoči sunek, ki nastane, ko se blazina napihne, so na rtiču Cañaverál vedeli, da signal ni točen. Da bi se pa izognili vsakemu tveganju, so se hitro odločili, da ne bodo dali brezžičnega povelja, naj kabina odvrže prazno ohišje izgorelih zaviralnih raket, pritrjeno na zunanji strani toplotnega ščita. Ni bilo več časa, da bi o tem obvestili Glennu, ko je kabina zašla v gostejše zračne plasti. Tako je Glenn mislil, da je bilo raketno ohišje odvrženo in začuden ugotavljal, kako okrog toplotnega

ščita nastaja vedno močnejši oranžni žar in videl, da lete mimo okna večji in manjši deli žarečega železa. Misli je tedaj, da se je poškodoval toplotni ščit in da se počasi trga. Vedel je, kaj ga čaka, če ne bo zdržal. V resnici pa so leteli mimo njega le ostanki na pol zgorelega raketnega ohišja in ko se je to raztopilo popolnoma, je bilo tudi žara konec, konec pa tudi njegovih skrbi.

„KRESNICE“ IN SONČNI VZHOD

Posebno presenečenje je doživel Glenn približno ob zaključku prve obkrožitve, ko je slučajno pogledal v črno zvezdnato nebo skozi okno kabine. Videl je v žaru vzhajajočega sonca vse polno svetlo zeleno žarečih točk, ki so se počasi, le nekako s hitrostjo 8 do 10 km na uro pomikale mimo njegovega okna. Še najbolj so ga spominjale na kresnice. Medsebojna razdalja teh „kresnic“ je bila nekako 2 do 3 metre. Nekaj teh kresnic je zaneslo v bližino okna, tako da jih je mogel поблиže opazovati. Podobne so bile drobnim snežinkam v velikosti glave od bucike. Kasnejši poleti so potrdili domnevo, da so te „kresnice“ najbrž le delci ledu in barve, ki se med poletom v brezračnem prostoru lušči od kabine.

Glenn je trikrat občudoval prekrasen sončni zahod in vzhod, ko dobi Zemlja za kakih 4 do 5 minut krasen mavrični pas v ozračju. Na Zemlji je zapazil mnogo več oblakov, kot je pričakoval. Nad Indijskim oceanom, kjer je bila ameriška kontrolna postaja na ladji, je bilo vse v oblakih, zato ni izstrelil svetlobnih signalov, ki naj bi jih ta ladja skušala opaziti. Več sreče je imel nad mestom Perth v Avstraliji, čigar slovesno razsvetljavo njemu na čast je dobro videl. Zvezde je videl zelo goste. Imel je vtis, da gleda v zelo jasni noči na nebo.

Po padcu v morje se je zibal na valovih, čakač v kabini 18 minut, dokler je niso potegnili na rušilec Noah. Tam je skozi stranska vratca zlezal na krov, takoj pa je pristopil k njemu identifikacijski častnik in zahteval od njega dokumente, ki mu jih je tik pred odletom na rtiču Cañaveral potisnil drug častnik pred pričami v zunanji žep njegove vsemirske obleke. Tudi tu je pred pričami častnik vzel dokumente iz žepa vsemirske obleke, nakar je takoj sedel v reakcijsko letalo in z njim poletel v Washington, kjer so na sedežu NASA s pomočjo teh dokumentov neizpodbitno ugotovili, da je bil pristali letalec res isti, kot je odletel na rtiču Caña-

veral. To je bilo izvedeno zaradi tega, da ne bi mogle nastati kake govorice o kakršni koli prevari.

Navdušenje Amerike in vsega sveta ne bomo obravnavali, tudi ne nagrad in priznanj, ki jih je Glenn prejel. Tipično ameriška pa je bila izdaja spominske znamke o prvem ameriškem vsemirskem poletu. V trenutku, ko je bilo potrjeno, da je Glenn zdrav in zadovoljen stopil iz kabine, so na vseh poštnih uradih v Sev. Ameriki prejeli naročilo, naj odpro že pred meseci dostavljene in zapečatenе pakete, v katerih so bile spominske znamke, in da naj jih takoj dajo v prodajo.

SOVJETSKA PILOTA NA VSEMIRSKEM VRTILJAKU

Sovjetski „Mi bili prvi!“ iz leta 1961 z Gagarinovim enkratnim poletom okrog Zemlje 12. aprila in s Titovo sedemnajstkратно obkrožitvijo 6. avgusta je silil Američane, da hite, kar se da. O nadaljnjih sovjetskih načrtih strokovnjaki niso dajali podrobnih napovedi in zdelo se je, da so se Sovjeti podobno kakor Američani že prej vrgli na znanstveno raziskovanje najbližje brezračne okolice Zemlje, torej nje vsemirske okolice. Zakaj po Titovem poletu je minilo polnih dvanajst mesecev, ne da bi v Sovjetski zvezi ponovili kak polet z vsemirskim pilotom. V tem času so vsega skupaj izstrelili 7 umetnih satelitov brez posadke, imenovali so jih „Kozmos“ — zopet izrazito pretirano ime — za katere so trdili, da so opremljeni z instrumenti za fizikalno raziskovanje vsemira. Med tem časom so Američani z 20. februarjem 1962 in s 24. majem 1962 na videz izenačili svojo tekmo in ker je zlasti v Sev. Ameriki časopisje mnogo pisalo o veličastnih ameriških načrtih za bodočnost, zlasti o poletu na Luno, je tamkajšnja javnost v glavnem mislila, da je Amerika že skoraj dohitela Sovjete.

11. avgust, še bolj pa 12. avgust sta dokazala nasprotno in bila za ves svet veliko presenečenje. Sovjetski znanstveniki in tehniki zadnje leto niso spali in so pod videzom streljanja satelitov „Kozmos“ pripravljali nov korak naprej v vsemir. Konec je bil sanj, da sta obe velesili v vsemirski tekmi približno na istem mestu. Na prvi pogled je sovjetski naskok tako velik, da je marsikdo od zahodnih strokovnjakov mislil: „Tega pa Zahod ne bo več mogel dohiteti! Prvi človek na Luni bo vendarle Rus!“ — Zakaj? Sovjeti so namreč s poletom obeh vsemirskih pilotov prvič začeli 255

preizkušati to, kar so Američani označili kot RENDEZVOUS —program, katerega so hoteli začeti izvajati leta 1964.

Sovjeti so začeli čisto skromno. V dopoldanskih urah 11. avgusta 1962 je moskovski radio prekinil svojo redno oddajo in zadonelo je slovesno zvonjenje kremeljskih zvonov — znak, da bo oddano izredno važno sporočilo. Povedalo je, da je bila ta dan ob 7.30 zjutraj po moskovskem času izstreljena vesmirska ladja Vostok III in da se v njej vozi okrog Zemlje vesmirski pilot, 33-letni major Andrijan Nikolajev. Tir Vostoka III ima prizemlje 183 km in odzemlje 251 km. Naklonski kot tira proti ekvatorju je 65 stopinj in obkrožitveni čas znaša 88 minut ter 32 sekund. Ti podatki sami po sebi niso bili nič izrednega in zato so na Zahodu domnevali, da bo sovjetski polet trajal približno teden dni. Je vsekakor nad vse važno vedeti, če človeško telo zdrži breztežnost recimo sedem dni. Po dosedanjih preiskavah namreč ni izključevati možnosti, da pri tako dolgem poletu v breztežnosti nastopijo v človeškem telesu motnje, ki se pri enodnevnem Titovem poletu še niso pokazale. Vseskupaj je torej daljša ponovitev že znanega, kjer bo igrala vlogo vztrajnost in sposobnost pilota.

24 ur zatem pa so zopet zadoneli kremeljski zvonovi v moskovskem radiu. Posebno poročilo je vedelo povedati, da so potem, ko je major Nikolajev v Vostoku III že 18-krat okrožil Zemljo, ustrelili vesmirska ladjo Vostok IV s podpolkovnikom Pavlom Popovičem na krovu. Prizemlje njegovega tira znaša 180 km, odzemlje pa 254 km. Razlika v polmeru obeh tirov je znašala torej le tri kilometre! Obkrožni čas Vostoka pa je le za 2 sekundi (!) krajši od Vostoka III. Obe vesmirski ladji se vozita torej skoraj po istem tiru okrog Zemlje. Oba pilota lahko vidita, kadar so ugodne svetlobne razmere, sosednjo vesmirska ladjo. Pravitako sta hitro vzpostavila medsebojno radijsko zvezo in po brezžični zvezi skupno zapela pesem vesmirskih pilotov. Prav tako se oba pogovarjata po radiu z Gagarinom in Titovom, ki sedita na vrhovnem vodstvu sovjetskih vesmirskih poletov nekje severno od Kaspijskega morja. Ta takozvani kozmodrom domnevajo v okraju Kazačstan, najbrž v Bajkonurju.

RENDEZVOUS PROGRAM

Po tem poročilu je bilo strokovnjakom na Zahodu jasno, kaj pomenja novi sovjetski podvig: Bil je to prvi poskus, kako izpeljati takoimenovano rendezvous tehniko,

ki so jo Američani že vzeli v svoj program. Sestanek dveh satelitov na krožni poti okrog Zemlje je namreč predpogoj za graditev večje vesmirske postaje, krožeče kot umeten satelit okrog Zemlje. S take vesmirske postaje bi se dale mnogo lažje izpeljati ekspedicije do Lune in do najbližjih planetov.

Vesmirski rendezvous najbolj enostavne oblike bi bil tale: Z raketo izstrele na krožno pot okrog Zemlje vesmirska ladjo s posadko in vsemi napravami, potrebnimi za obkrožitev Lune. V svojih tankih pa ta ladja ne nosi s seboj nobenega goriva, zato seveda ne more odleteti proti Luni. Če bi ta vesmirska ladja imela polne tanke, jo ne bi bilo mogoče — zaradi prevelike teže — poslati na satelitsko pot okrog Zemlje. Če bi se dala izpeljati satelitska rendezvous tehnika, bil torej postopek naslednji. Vesmirska ladja s posadko in brez goriva kroži okrog Zemlje kot satelit. Ob pravem trenutku ustrelje z Zemlje točno na tir krožeče vesmirske ladje toliko novih satelitov — cistern z gorivom — kot potrebuje vesmirska ladja goriva za polet okrog Lune in za varno vrnitev na Zemljo. Drug za drugim se sestanejo sateliti — cisterne, krožeč okrog Zemlje po istem tiru, z vesmirske ekspedicijske ladje in pretočijo v njene prazne tanke svoje gorivo. Ekspedicijska ladja sedaj lahko požene svoje raketne motorje in odleti s krožne poti okrog Zemlje proti Luni. Prazne satelitske cisterne pa krožijo naprej po satelitski poti okrog Zemlje, seveda ne kar tja v en dan, ampak skupaj. Priklopijo se druga na drugo, podobno kakor se sklajpljajo vagoni vlaka. Sklopljene cisterne tako že ustvarjajo osnovo za večjo vesmirska postajo, ki bo kasneje lahko opremljena s potrebščinami in posadko koristno krožila okrog Zemlje na satelitski poti.

Z najmočnejšimi sovjetskimi raketami, ki imajo okrog 450.000 kp potisne sile* in z novo ameriško veleraketo Saturn, ki bo premogla 680.000 kp potisne sile, bi se dala pripraviti ekspedicijska ladja proti Luni, če bi ji natočili na krožni poti okrog Zemlje s pomočjo rendezvous tehnike gorivo v prazne tanke. Za odstrelitev ekspedicijske ladje s polnimi tanki kar z Zemlje proti Luni pa bi potrebovali neprimer-

* V prejšnjih letnikih Zbornika so članki o satelitih označevali potisno silo raket z odgonom. V Sloveniji so uvedli mesto odgona potisne sile, ki boljše označuje, zlasti še zato, ker se raketa ne odganja. — Kp = kilopond, odgovarja na zemeljski površini 1 kilogramu.

no močnejše rakete. Raketa, ki bi to zamogla, bi morala imeti vsaj okrog 4.000.000 kp potisne sile in bi tehtala pri odletu z Zemlje vsaj 3.500.000 kg! Tako gorostasnih in okrog 90 metrov visokih raket danes še nihče nima. Američani računajo, da bodo tako raketo, imenujejo jo Nova, mogli zgraditi do leta 1970.

Rendezvous tehnika je torej edini izhod za čim hitrejši doseg Lune in tudi najcenejši. Nadaljne ekspedicije po vesmiru, proti Marsu in Veneri, pa tudi s še močnejšimi raketami, kakor je napovedana ameriška Nova, ne bo mogoče izpeljati, če ne bo med tem že urejena večja vesmirska postaja, krožeča kot stalen satelit okrog Zemlje. Na tem okrog Zemlje krožečem oporišču, kjer bodo prebivali in znanstveno delovali učenjaki ter najsposobnejši inženirji, se bodo sestavljale vesmirske ladje za obisk Marsa in Venera. Te vesmirske pionirje bo na vesmirski postaji treba redno oskrbovati s hrano, vodo in kisikom, jih izmenjavati in jim pošiljati sestavne dele velike vesmirske ladje, ki jo bodo na krožnem tiru okrog Zemlje sestavljali v celoto. Ekspedicijska ladja za Mars bo vsekakor tako velika, da je nikdar kot celoto ne bo mogoče izstreliti z Zemlje. To velja prav tako, če bodo mogoče v desetih letih že izumili raketni motor na atomski pogon. Tudi raketa z atomskim pogonom bo mnogo pretežka za direkten odstrel z zemeljske površine.

Tako vidimo, da je v vsakem primeru nujno potrebno, da se zemljani naučimo obvladati rendezvous-tehniko. Če to ne bi bilo mogoče, potem človek ne bo prišel dalj kot do Lune. Namesto vesmirske postaje bi nato Luna postala odskočna deska za polete proti planetom. To bi pa zahtevalo tovarne in veleindustrijo na Luni. Ni nemogoče, toda kdaj? V tem primeru bodo verjetno šele bodoči rodovi mogli odhajati proti planetom.

PRVI POSKUS NI PRIVEDEL DO SESTANKA

Tako je postalo vprašanje, ali bo mogoče izpeljati rendezvous-tehniko, odločilno vprašanje za bodoče vesmirske polete. Na prvi videz se nam sestanek dveh satelitov s posadko ne zdi nič težkega. Saj ni treba drugega, kot da take satelite s posadko opremimo še s pomožnimi raketnimi motorji in ko vozita v bližini drug drugega, poženeta svoje raketne motorje tako, da se približata drug drugemu vedno bolj in končno sklopita. Da, v načelu bodo

bodoči vesmirske piloti tako poskušali, čeprav tega sami ne bodo zmogli, ampak jim bo zaviranje ali pospeševanje satelita prevzel elektronski računski stroj. Samo ta bo morda uspel, nikdar pa ročni poskus pilota. Nam, ki smo navajeni, da s svojim kolesom ali avtom zapeljemo pač kamor hočemo, se nam zdi to skoraj neverjetno. A je tako.

Vsak satelit, izstreljen na približno krožen tir ali na eliptično pot okrog Zemlje, se vozi v prvem približku po ravnini, ki gre skozi središče Zemlje. Če nam recimo pomaranča predstavlja Zemljo, potem si satelitsko pot okrog Zemlje lahko ponazorimo takole: Prerežimo pomarančo po sredi in med obe polovici vložimo pol papirja. Če obe polovici pomaranče zopet lepo združimo, gleda sedaj pola papirja iz pomaranče. Ta papirjeva ravnina odgovarja ravnini, po kateri se vozi satelit. Da zadeva ne bo še bolj zamotana, izpustimo malenkostne, a važne razlike, ki v resnici obstojajo. Satelit vozi po ravnini, ki gre ves čas skozi središče Zemlje, in lega te ravnine ostaja nespremenjena, Zemlja sama pa napravi v 24 urah cel obrat. Zato so Sovjeti drugega vesmirskega pilota izstrelili šele čez 24 ur. Tedaj je namreč njihov kozmodrom zopet prišel v ravnino, po kateri se je vozil Vostok III. Seveda so imeli namen, pognati Vostok IV na natančno tak tir, kot ga je imel Vostok III in približno se jim je to posrečilo. Recimo, da sedaj vozita oba satelita natančno po isti ravnini, nimata pa natančno iste hitrosti in iste višine. Nižji satelit prehiteva, višji pa zaostaja. To je nujno po osnovnih zakonih, po katerih se gibljejo vsa nebesna telesa. Recimo, da sta satelita trenutno natančno eden nad drugim, a ju loči razdalja enega kilometra. Ker zgornji zaostaja, spodnji pa prehiteva, se medsebojna razdalja med njima večja vedno bolj in bolj. Vsak trenutek poleta so drugačne razmere in potrebni drugačni popravki. Zato jih pilot sam na roko ne bo mogel nikdar izpeljati.

Po sovjetskih poročilih sta bila sovjetska vesmirska pilota najbližje drug drugemu, ko ju je ločilo 40 km. Na Zahodu so zasledovali brežične signale obeh vesmirskih ladij in izračunali, da morata biti sovjetska pilota drug od drugega oddaljena kakih 120 km. Ko sta pristala 15. avgusta v bližini Smelkovke na področju Saratova — Nikolajev je 64, Popovič pa 48-krat okrožil Zemljo — sta dosegla tla z razliko 6 minut. Ta časovna razlika pa zahteva že, da sta bila tik pred pristankom oddaljena drug od drugega okrog 2000 km. Njuna medsebojna razdalja se

je ves čas, dokler je trajal polet, večala, ker je pač eden prehiteval, drugi pa zaostajal.

Sovjeti niso sporočili, če sta pilota sploh poskušala na kakršenkoli način približati se drug drugemu. Tudi ne vemo, če sta v svojih vsemirskih ladjah imela zato potrebne naprave. Verjetno pa je, da bodo Sovjeti že iz tega poskusa lahko napravili osnovne in silno važne zaključke. Njihovi znanstveniki danes že vedo, ali naj se pri danšnjem stanju njihove raketne in satelitske tehnike lotijo poskusa rendenzvous-tehnike ali še ne. Američani se tudi pripravljajo na to, a prvega poskusa ne bodo mogli izpeljati pred letom 1964.

„BREZTEŽNOST“

Poleg tega v tajno zavitega rezultata se je Sovjetom posrečil nov rekord. Nikolajev je vzdržal v vsemirski ladji 4 dni, Popović pa 3 dni. Ves ta čas sta bila oba pilota v breztežnem stanju in Sovjeti danes vedo, kako sta to razmeroma dolg čas trajajoče stanje zdravstveno prenesla. Strah, da človek skozi več dni ali celo ves teden ne more brez škode za svoje zdravje prenašati breztežnosti, je dokaj upravičen. Američani so namreč delali razne poskuse, da bi ugotovili že tu na zemlji, kjer smo vedno pod vplivom težnosti. Najbolj presenetljiv je bil poskus ameriškega letalskega zdravnika dr. Graveline-ja iz začetka leta 1960. Graveline je skušal vsaj približno „ponarediti“ breztežnost s sledečim poskusom. Oblečen v gumijasto obleko je ležal v kopalni banji, napolnjeni z vodo. Samo pod tilnikom je imel oporo, sicer je pa visel z vsem telesom v vodi. Tako je vztrajal teden dni. Rezultat ni bil posebno vzpodbujajoč: „Z vsakim dnem sem se počutil bolj slabotnega,“ je priznal Graveline. „Zadnje dni sem imel komaj še toliko moči, da sem zmožel zlesti iz banje ne vsakodnevni zdravniški pregled. Komaj sem mogel stati pokonci in prav tako sem le težko hodil. Dejansko sem tedaj vedno komaj pričakoval, da bi se spet zleknil v vodo.“

Pri tem poskusu so zdravniško ugotovili, da je Gravelinovo mišičevje že v tretjem dnevu poskusa začelo izgubljati na moči. Tudi na kosteh so se že pokazale prve, čeprav neznatne spremembe. Ugotovili so, da bo nujno potrebno, dati vsemirskemu pilotu na daljših poletih v breztežnosti nekakšen trening, da se mu telo ne bo polenilo. Graveline je že zgradil poseben pilotski sedež, ki zaradi vgrajenih

peres skuša stiskati pilota. Ta se mora zaradi tega hočeš nočeš po malem premikati v sedežu in tako gibati s svojimi mišicami.

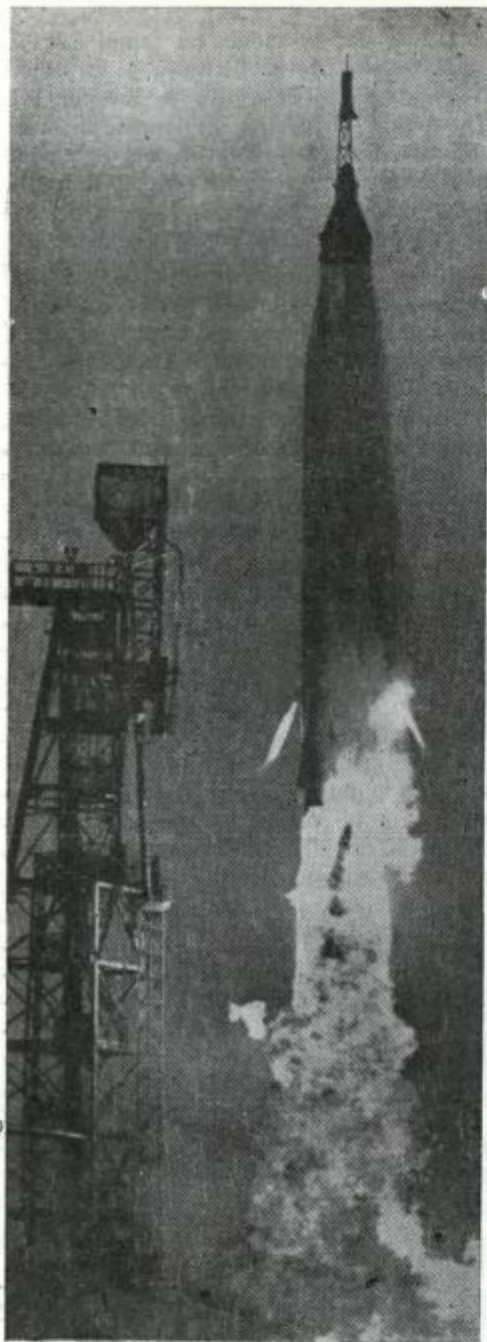
Oba lepa rekorda sovjetskih vsemirskih pilotov sta v številkah takšna: 32 letni Nikolajev je z Vostokom III napravil nekaj več kot 64 obkrožitev Zemlje v 95 urah. Vsega skupaj je prevozil razdaljo 2 in pol milijona kilometrov. 31 letni Popović je z Vostokom IV napravil nekaj več kot 48 obkrožitev Zemlje v 71 urah. Prevozil je razdaljo 1, 985.000 kilometrov.

Na tiskovni konferenci v Moskvi dne 21. avgusta sta povedala, da sta njuni vsemirski ladji bili v najugodnejšem trenutku oddaljeni druga od druge le 4 in pol kilometra in da sta pristala na tleh v medsebojni razdalji 200 km. Oba sta padajoči vsemirski ladji zapustila v določeni višini in sta nato s padalom pristala na tleh. Prav tako je napravil leta 1961 Titov. Samo za Gagarina skušajo Sovjeti še vzdržati videz, da je pristal v vsemirski ladji sami. Seveda to ne drži — vsi sovjetski vsemirski piloti morajo še pred pristankom zapustiti vsemirsko ladjo in na padalu pristati na zemlji.

To je itak samo po sebi razumljivo, če upoštevamo, da sovjetske vsemirske ladje pristajajo na trdnih tleh in ne na morju kakor ameriške. Že lahka ameriška Mercury kabina ima velikansko padalo, ki zadržuje njen padec. Vendar ne smemo misliti, da na lahko pristane na vodi. Presneto trdo trešči vanjo, vendar je pri njeni hitrosti padanja voda še vedno nekaka blazina, ki ublaži silo udarca. Padec na trda tla pa je bolj hud in oster. Okrog 5000 kg težka sovjetska vsemirska ladja bi morala imeti ogromno padalo, da bi zadržalo njen padec do znosne hitrosti pri udarcu na trda tla. To danes gotovo še ni mogoče in zato skačejo sovjetski vsemirski letalci pred pristankom vsemirske ladje iz nje, da se obvarujejo nevarnih poškodb. Kovinasto ohišje ladje same prenese neprimerno hujši udarec kakor človek. Če ga pa ne prenese, če se torej ladja pri pristanku več ali manj razbije, ni to nobena posebna nesreča, saj pilota v njej ni več.

OSTALI AMERIŠKI POLETI

Medtem ko so Sovjeti do novembra 1962 izvedli le poskus dvojnega poleta, so Američani za Glennom poslali še pilota Malcolm Scotta Carpenterja 24. maja na trikratni polet okrog Zemlje. V kabini Aurora 7 je Carpenter srečno opravil zadano mu nalogo, a je imel smolo, da zaviralne

Tako je odletel s startnega odra drugi ameriški vsemirski pilot Carpenter v jutranji zori 24. maja 1962.

rakete niso pravilno delovale. Z zamudo jih je moral sam s pritiskom na poseben gumb vžgati. Zaradi tega in ker kabina ni bila čisto pravilno uravnana, ga je zaneslo 400 km naprej od mesta, kjer naj bi pristal in kjer so ga pričakovale ladje. Kabina s Carpenterjem je padla v morje ob 12,41 ameriškega časa in dobre pol ure nihče ni vedel, kaj se je z njim zgodilo. Ob 13,20 pa je že sporočilo izvidniško le-

talo, da je zagledalo Carpenterjevo kabino. Nato so letala prihitela na pomoč in rešili so pilota in kabino. Tudi Carpenter je imel med poletom težave z uravnavanjem kabine, a je vendarle utegnil izvrstno fotografirati v barvah poglede iz kabine, zlasti pa čudovit sončni zahod. To sliko v barvah je objavil ameriški tednik Life, tudi španska izdaja 9. julija 1962 jo prinaša.

Tretji ameriški vsemirski polet je bil izveden 3. oktobra. Ob 9,16 ameriškega časa je ponesla raketa Atlas kabino Sigma 7, v kateri je bil 39-letni pilot Walter Schirra, v višino. To pot je bil trenutek odleta posebej važen, saj je v tem času brzel ameriški satelit Telstar nad Atlantskim oceanom. Zato je mogel posredovati Evropi brezžični prenos reportaže o zadnjih pripravah za strel in o posrečeni odstrelitvi skozi 17 minut. Prenos preko Telstara je sprejemalo 26 evropskih držav, med temi 9 za železno zaveso. Kabina je srečno vstopila na krožno pot z prizemljem 160 km in z odzemljem 281 km. Tako je postal Schirra ameriški rekorder v višini. Obkrožni čas je znašal 89 minut. Schirra je šestkrat obkrožil Zemljo in je po 9 urah in 13 minutah, potem ko je preletel 270.000 km, srečno pristal v Pacifiku, prav v središču za cilj določenega prostora. Kabina je padla v morje le 8.100 m od letalonosilke „Kearsarge“, ki ga je kmalu nato potegnila s kabino vred na krov. Ta polet je bil priprava in poskus za 24 urni polet, ki ga bodo Američani izvedli v letu 1963. Istočasno naj bi novi instrumenti, vgrajeni v kabini Sigma 7, ugotovili, če je v tej višini kaj nevarnega sevanja.

NOV SEVALNI SVITEK OKROG ZEMLJE

Ameriški sateliti prejšnjih let so ugotovili, da obdajata Zemljo dva sevalna pasova, ki ležita kakor svitka nad ekvatorjem. Imenovali so jih po učenjaku, ki jih je že v naprej domneval, Van Allenova pasova. Manjši in notranji svitek obkroža Zemljo v višinah od 960 km do 5.440 km in dosega največjo učinkovitost v višini 2.247 km. Zunanji in višji svitek se razteza med 12.800 km in 48.000 km višine. Zunanji svitek sestoji iz elektronov ne prevelike energije in zato ni posebno nevarno. Notranji svitek pa ima poleg elektronov še protone z visoko energijo in bi bilo daljše letenje po njem za človeka nevarno.

9. julija 1962 so Američani v zvezi s svojimi poskusi atomskih eksplozij v Pacifiku izstrelili z otoka Johnston s Thor 259

raketo v višino 320 km vodikovo atomsko bombo z učinkovitostjo več kakor ene megatone ali enega milijona ton razstreliva. Potem, ko se jim je ta poskus preje že dvakrat, namreč 4. in 19. junija, ponesrečil, je šlo to pot vse v redu in petnajst minut zatem, ko so izstrelili bombo z raketo v višino, je ta eksplodirala 320 km visoko. Njena eksplozija je bila 500 krat močnejša, kakor eksplozija bombe, ki je padla na Hiroshimo leta 1945. Kakor so pravilno pričakovali, je bil zaradi te eksplozije za krajši čas prekinjen brezžični prenos preko Pacifika. Niso pa predvideli, da bo zaradi tega nastal okrog Zemlje nad ekvatorjem nov sevalni pas.

Novi sevalni pas sestoji v glavnem iz elektronov, vendar ni povsod enako visok. Ponekod se začneja že v višini 320 km, drugod pa šele v višini 800 km. Novi svitek je okrog 640 km visok in se razteza levo in desno nad ekvatorjem v širini 6400 km. Instrumenti v kabini Sigma 7 naj bi ugotovili, če po naključju ta sevalni pas vendarle kje sega niže, kot je bilo ugotovljeno.

AMERIŠKA SMOLA Z LUNO

Leta 1962 so imeli Američani poseben načrt, zadeti in fotografirati površino Lune s takoimenovanim programom Ranger. Ranger je vsemirski avtomat, ki naj ga raketa požene do Lune. To 350 kg težko vsemirsko vozilo naj bi, približujoč se Luni, začelo posnemati s televizijsko kamero površino Lune iz višine 3600 km nad Luno. Padajoč proti Luni, bi vsakih 10 sekund bila posneta in prenešana na Zemljo po ena slika, vse dokler ne bi bil oddaljen le še 23 km od površine Lune. V tej višini naj bi Ranger odklopil od sebe v poseben balon spravljene instrumente: seizmograf in radijsko oddajno postajo. Posebna zaviralna raketa naj bi ta 45 kg težki balon, ki bi sicer treščil s približno hitrostjo 9000 km na uro na Luno, tako zavrla, da bi padel na Luno le s hitrostjo 120 km na uro. Balonska oblika tega instrumentnega zavoja in obdajajoči ga balza les, naj bi udar ob površino umilila v toliko, da se instrumenti ne bi pokvarili. Radijski oddajnik bi mogel delovati do dva meseca in oddajati meritve seizmografa. Na Zemlji bi tako zvedeli, če je na Luni tudi kaj potresnih sunkov. Vsemirski avtomat Ranger sam bi seveda treščil na Luno s približno 9000 km na uro in se razletel v drobce.

27. januarja so izstrelili na rtiču Cañaverál z raketo Atlas-Agena-B proti Luni avtomatsko postajo Ranger III. Po 66

urah poleta naj bi zadela na Luno. Ker ji je dala raketa preveč hitrosti, je za polet potrebovala manj časa. Ko je Ranger III križal Lunin tir, je ta še zaostajala za 37.000 km. Ranger je letel naprej in postal satelit sonca. Brezžična zveza z Rangerjem je delovala dobro, vse drugo pa je padlo v vodo ali boljše — v vsemir.

Ranger IV je bil izstreljen 23. aprila z Atlas-Agena-B. Raketa Atlas sama je pognala Ageno-B na krožni tir okrog Zemlje v višini 160 km, s hitrostjo 28.967 km na uro. Po šest minutah pa se je vžgala na brezžično povelje z Zemlje Agena-B in pognala avtomatsko postajo s krožnega tira proti Luni. Pri tem je dobil Ranger IV največjo hitrost 39.427 km na uro. Ta hitrost je na poti proti Luni zaradi zemeljski težnosti stalno pojemala. 2 uri in 14 minut po odstrelu postaje z Zemlje pa je na žalost odpovedala v Rangerju radijska zveza. Tedaj je bil že v višini 19.055 km in je imel le še 20.360 km hitrosti na uro. Zdelo se je, da bo to že osmi ponesrečeni poskus Američanov, zadeti Luno. Kljub pretrgani radijski zvezi — zaradi tega ni bilo mogoče popravljati smeri postaji — je ta vendar po 64 urah poleta treščila na nevidno stran Lune, ko je bila Luna oddaljena od Zemlje 370.377 km.

Ranger V je bil izstreljen 18. oktobra in naj bi zadel Luno po 70 urah poleta. Strel se je posrečil, toda Ranger V ni mogel niti posnemati slik, niti odvreči zavitka z instrumenti. Zakaj že 8 ur in 44 minut po odstrelu so bile njegove električne baterije prazne in vse kaže, da jih celice, ki pretvarjajo sončno svetlobo v električni tok, niso mogle napolniti. Strokovnjaki menijo, da je ta kratki stik najbrž povzročil novi sevalni pas, ki je nastal 9. julija z eksplozijo ameriške vodikove atomske bombe v veliki višini. Zato je Ranger V 21. oktobra letel v razdalji 750 km mimo Lune „slep“ in „hrom“ in nastopil pot okrog Sonca.

MARINER II NA POTI PROTI VENERI

12. februarja 1961 so Sovjeti pognali na krožno pot 6.000 kg težkega satelita. Ko je ta krožil po že natančno določeni poti, je izstrelil iz sebe na brezžičen ukaz posebno kapsulo, težko 643,5 kg. A ne proti Zemlji, ampak proti Veneri. Tako je odšla na pot proti Veneri medplanetna postaja, ki naj bi vsakih pet dni za kratek čas bila v brezžični zvezi z Zemljo. Po računih naj bi priletela v bližino Venere med 19. in 20. majem. Ta postaja je imela.

približno valjasto obliko s premerom enega metra in dolžino dveh metrov. Bila je hermetično zaprta in nosila s seboj več instrumentov. Brezžična zveza z njo pa je bila mnogo prezgodaj prekinjena zaradi napake, ki je v postaji nastopila. Ta takomenovani Venusnik kroži okrog sonca podobno kot Zemlja ali Venera.

Za leto 1962 so Američani pripravili posebno vsemirsko vozilo Mariner, ki so ga hoteli poslati na pot proti Veneri. Mariner je okrog 200 kg težak avtomat, ki naj bi letel kakih 16.000 km mimo Venere in s svojimi instrumenti ugotavljal oblačnost Venere in njeno temperaturo ter te podatke brezžično sporočal na Zemljo. Po srečanju naj bi nadaljeval pot okrog Sonca.

22. julija je bil na rtiču Cañaveral izstreljen z raketo Mariner I. Zal je že 212 sekund po odstrelu raketa znatno spremenila smer in vodstvo je 290 sekund po odstrelu dalo raketi brezžični ukaz — raketa z Marinerjem je eksplodirala. Kasneje so ugotovili, da je spremembo smeri rakete povzročila računska napaka v enačbi za smer rakete. Ta napaka je veljala 12 milijonov dolarjev: 4 milijone za Marinerja, 8 milijonov za raketo.

27. avgusta je ponesla raketa Atlas-Agena-B ob 1,53 krajevnega časa z rtiča Cañaveral postajo Mariner II v višino. Mariner II je tehtal 202 kg, bil visok 3,60 m, z razprostrtima loputama, na katerih so celice za pretvarjanje sončne svetlobe v elektriko, pa ima 5 m razpetine. Zunanje ploskve so obložene z zlato in srebrno pločevino. Približal naj bi se Veneri na 16.000 km in ob tem srečanju meril temperaturo in magnetno polje Venere ter ugotovil, če ima tudi Venera kake pasove sevanja. Med poletom proti Veneri bi sporočal podatke o vsemirskem prostoru. Po 109 dnevih naj bi srečal Venero, potem ko bi preletel 288 milijonov km. Celotni stroški tega poskusa: 18.000.000 dolarjev.

Atlas raketa je ponesla drugo stopnjo Agena-B na krožno pot okrog Zemlje. Ko je krožila kot umetni satelit, so jo z brezžičnimi signali uravnali v pravo lego, nato je pa izstrelila Marinerja II v pravo smer ter mu podelila hitrost 40.800 km na uro. Ta hitrost je pojemala zaradi vpliva zemeljske težnosti vse do razdalje 1.800.000 km od Zemlje, nato pa je začela zaradi padanja proti tiru Venere, torej Soncu, zopet naraščati.

Kmalu potem, ko je Agena-B pognala Marinerja II na pot, so ugotovili, da nima čistot prave smeri in da bo zgrešil Venero

za 400.000 km. Kasneje so izračunali, da bo pomožni in 37 kg težki raketni motor v Marinerju ta nedostatek popravil, potem ko ga bodo pravilno uravnane vžgali z brezžičnim ukazom čez teden dni, ko bo Mariner zapuščal težnostno območje Zemlje. Ta korektura smeri se je dobro posrečila in 10. oktobra so sporočili, da bo Mariner II letel v razdalji 33.000 km mimo Venere. Do tedaj je preletel že 80 milijonov km. V bližino Venere pride 14. dec. 1962. Ker Zemlja polagoma zaostaja, Mariner sam pa dohiteva Venero, se razdalja med Zemljo večja, med njim in Venero pa manjša. 25. okt. 1962 je NASA sporočila, da je bil ta dan ob 11 GMT (čas po Greenwichu) Mariner od Zemlje oddaljen 16.343.942 km, od Venere pa 33.272.650 km. Njegovi brezžični oddajniki delujejo dobro in v redu; upravičeno je upanje, da bo v bližini Venere mogel z uspehom opraviti svojo nalogo.

1. novembra je sporočila NASA, da bo Mariner II srečal Venero 14. decembra najbrž v razdalji 80.000 km. Ta dan je bil ob 7 zjutraj oddaljen od Zemlje 19.419.700 km, od Venere pa 21.659.300 km. Brezžična zveza z Marinerjem deluje v redu.

Ker se medsebojna ugodna lega Zemlje in Venere za streljanje raziskovalnih avtomatov proti Veneri ponavlja le vsakih 19 mesecev in je tedaj okrog 50 dni ugodnih za odstrel, so Američani računali, da bodo pravtako Sovjeti poskušali ponoviti poskus z Venusnikom. In to so tudi poskusili; ker jim ni uspelo, so molčali. Šef NASA, James E. Webb je izjavil, da so poskusili Sovjeti 25. avgusta strel proti Veneri, da je pa raketa na krožni poti eksplodirala in da njeni ostanki krožijo okrog Zemlje. Drugi poskus je bil izveden začetek septembra, a tudi ni uspel. Po 12. septembru pa je že minil ugodni rok za strele proti Veneri.

Pač pa se je Sovjetom posrečilo 1. novembra izstreliti proti Marsu prvo avtomatično postajo, imenujejo jo Mars I. Najprej so pognali na krožni tir okrog Zemlje nad 6000 kg težkega satelita, ki je nosil s seboj 893,5 kg težko avtomatično postajo Mars I. Ko je bil krožeči satelit pravilno uravnan, je v pravem trenutku z raketo izstrelil iz sebe postajo Mars I. Je to prvi posrečeni strel proti Marsu in hkrati je postaja najtežji predmet, ki je bil doslej poslan na pot v medplanetni prostor. Postaja naj bi v bližini Marsa fotografirala njegovo površino in slike brezžično poslala na Zemljo. Planet Mars kroži v mnogo večji razdalji od Zemlje kakor Venera in bo postaja potrebovala za pot do njega celih sedem mesecev. 4. novembra

so Sovjeti sporočili, da je postajo nekoliko zaneslo od prave smeri, da pa brezžična zveza v redu deluje.

SATELITSKA PLOHA

Pet let po startu prvega Sputnika je navadnemu zemljanu čisto nemogoče, zasledovati starte novih satelitov po poročilih iz dnevnega časopisja. Nov satelit — če ni nekaj prav posebnega — dobi v časopisu par vrstic ali pa niti ne. Američani so že na zimo l. 1961 začeli streljati iz raketnega oporišča Vandenberg tajne vojaške satelite. Vsaj deset so jih z uspehom izstrelili do konca junija 1962. in jih pošiljajo še naprej na pot okrog Zemlje. Verjetno tudi Sovjeti postopajo tako, poleg tega pa tudi po opravljenem dvojnem poletu Nikolajeva in Popoviča nadaljujejo s streljanjem satelitov Kozmos. Kozmos VIII je bil izstreljen 18. avgusta 1962. Kozmos IX 27. septembra in ima krožni čas 90 minut, prizemlje 301 km, odzemlje 353 km. Kozmos X 17. oktobra: obkrožni čas 90 minut in 12 sek., prizemlje 203 km, odzemlje 331 km, naklonski kot z ekvatorjem 67 stopinj. Kozmos XI 19. oktobra: obkrožni čas 96 minut in 6 sek., prizemlje 241 km, odzemlje 921 km, naklonski kot z ekvatorjem 49 stopinj.

Medtem ko ostajajo Sovjeti pri Kozmos-satelitih, imajo Američani razne satelitske programe in pridno streljajo satelite. Zato je večina krožečih satelitov ameriškega izvora. Tako je severno ameriški zastopnik pri ZN Adlai Stevenson izročil 5. marca 1962 generalnemu tajniku ZN spomenico, v kateri je seznam, ki obsega 72 različnih ameriških izdelkov, ki trenutno krožijo okrog Zemlje. V tem številu seveda niso le sateliti, ampak tudi razne prazne in dogorele rakete, ki so ponesle satelite na tir, prazne rakete, ko so jih ustrelili za vojaške vaje, dalje pokrovi satelitov in drugi ostanki. 12. septembra 1962 je objavilo poveljstvo sev. ameriške zračne obrambe (NORAD), da kroži trenutno 208 različnih izdelkov človeških rok okrog Zemlje. Tu so všteti tudi vsi sovjetski izdelki. Od tega je kar 48 raznih satelitov, vse drugo so pa ostanki.

Kljub temu moramo omeniti vsaj nekaj novih ameriških satelitov. 8. februarja je začel krožiti *Tiros IV* s prizemljem 720 km in odzemljem 840 km. Vozi med 48 stopinjami severne in 48 stopinjami južne širine v 100 minutah. *Tiros V* so pognali 19. junija na pot s prizemljem 600 km in odzemljem 1000 km. Oba sne-

mata oblačnost Zemlje in brezžično prenašata slike površine.

7. marca je v višini 560 km začel krožiti okrog Zemlje satelit *OSO-1* (Orbiting Solar Observatory), ki naj bi zasledoval izbruhe na soncu. Vrtil se kot vrtavka 30 krat na minuto in ima lopute s celicami za pretvarjanje sončne svetlobe. Poleti je zaradi napake zvišal obrate na 50 na minuto in začasno utihnil. Po petih tednih je izgubil preveliko hitrost vrtenja in zopet začel oddajati.

26. april je odprl pot v vesemir prvega mednarodnemu satelitu. Angleži so izdelali in izpopolnili instrumente zanj, Američani pa so ga sestavili in izstrelili. Raziskoval bo ionosfero do 1000 km višine kar najmanj eno leto. Med pripravljanjem je imel oznako *S-51*, po odletu pa so ga krstili *Ariel*. Leta v 101 minuti okrog Zemlje s prizemljem 390 km in odzemljem 1250 km. Angleži tudi študirajo in tolmačijo njegove podatke.

Še en satelit je kot uspeh mednarodnega sodelovanja dosegel vesemir. Je to kanadski satelit „*Alouette*“ (Lastavica), ki ga je za Kanadčane izstrelilo 29. septembra ameriško letalstvo z oporišča Vandenberg v Kaliforniji. Je to prvi satelit, pri katerega sestavi nista sodelovali niti USA niti Sovjetska zveza. Naloga tega satelita je, preizkovati ionosfero zlasti v polarnem pasu Kanade, kjer nastopajo pogoste in močne motnje v radijskem prometu. Ima 22 m dolgo anteno.

Zadnjega oktobra 1962 so pognali Američani z rtiča Cañaveral satelita „*Anna*“ na krožno pot v višini 1100 km. Ker so ga morali izstreliti v smeri proti Sovjetski zvezi — navadno streljajo rakete s sateliti proti jugovzhodu — so sporočili smer in čas strela v naprej. Hoteli so preprečiti, da bi sovjetska radarska mreža smatrala letečo raketo za napadalno orožje. „*Anna*“ ima štiri žaromete, ki bodo med poletom mežikali. S prostim očesom jih ne bo mogoče opaziti, pač pa z daljnogledom. Satelit bo v glavnem pomagal izdelovati natančne zemljevide kontinentov in bo zbiral podatke, ki so potrebni za polet na Luno in za srečno vrnitev.

SATELITSKI ZVEZDNIK TELSTAR

Tudi gospod kapitalist bi mu lahko rekli, saj je poletel kot privatna lastnina American Telephone and Telegraph Company — je okrog Zemlje 10. julija zjutraj. Ameriška vlada ga je le odpremila kot nekakšno „poštno“ pošiljko, dovolila je, da

se uporabi za odstrel njena Thor-Delta raketa, če kompanija plača vse stroške za raketo in za prvotno ugotavljanje poleta. To je veljalo 3 milijone dolarjev. Kompanija jih je plačala v zavesti, da jih riskira in še dragega satelita, če se bo odstrel ponesrečil.

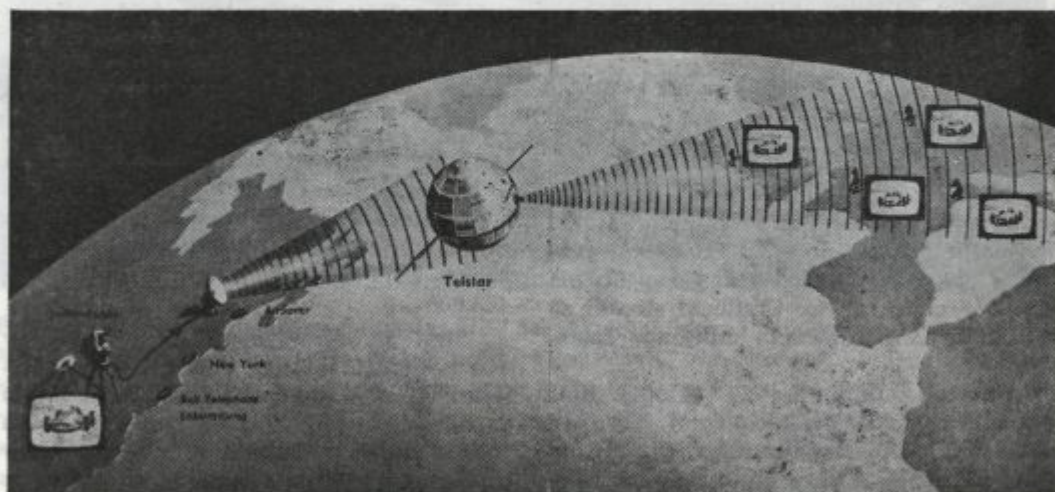
Telstar kroži po eliptičnem tiru med 45 stopinjami severne in južne širine s prizemljem v višini 954,34 km in z odzemljem v višini 6.636 km. Za enkratno obkrožitev potrebuje 2 uri, 37 minut in 48 sekund. Največjo hitrost ima seveda v prizemlju, kjer brzi s 27.580 km na uro, v odzemlju je najbolj počasen z 18.038 km na uro. Je čudovit miniaturni laboratorij in more posredovati brezžično zvezo istočasno 60 telefonskim zvezam in pa enemu televizijskemu kanalu. Z njim je bil izveden prvi poskus za transatlantsko vsemirsko zvezo telefona, radia in televizije. Do danes ni bil izvedljiv direkten televizijski prenos čez Atlantski ocean, Telstar ga je omogočil, ker deluje istočasno kot sprejemna, ojačevalna in oddajna postaja.

3 milijoni dolarjev za strel v vsemir so malenkost v primeri z vsemi drugimi stroški, ki jih je kompanija imela. Saj je morala urediti na tleh primerne sprejemne in oddajne postaje, sposobne, da bodo zasledovale satelita na njegovi poti. Glavna taka postaja na ameriških tleh je v državi Maine v mestu Andover. Tehta „samo“ 270 ton in je s svojimi gibljivimi antenami veljala 10 milijonov dolarjev. Podobne, a manjše sprejemne in oddajne postaje so bile zgrajene v Franciji (Issy-les-Moulineaux) in v Angliji v Goonhilly Downs v Cornwallu. Tehtajo po 36 ton. Tako so končno celotni stroški narastli na 53 milijonov dolarjev.

Telstar ima obliko kroglice s premerom 80 cm in tehta 77 kg. V aluminijasti kroglici, ki ga obdaja, je 72 okenc, v katerih je vsega skupaj 3600 sončnih celic za pretvarjanje svetlobe v elektriko. Vsaka celica je še obrobljena s platino in na zunaj zavarovana s plastjo umetnih safirov. Celice polnijo s tokom 19 posebnih akumulatorjev. Na svojem „ekvatorju“ ima Telstar dve anteni v obliki pasu; ti anteni sprejemata z Zemlje in ojačeno zopet oddajata. Tretja antena je določena za njegov stalni signal, četrta pa za sprejemanje povelj z Zemlje. Sprejete brezžične oddaje Telstar v svojem ojačevalcu okrepi 10 milijardkrat (!) in jih takoj zopet oddaja. Razumljivo je, da so zato njegove električne naprave in številni instrumenti silno komplicirani. Sestojе vsega skupaj iz 15.000 posameznih delov, med temi je nad tisoč transistorjev in 1500 diod.

Pa ni glavna naloga Telstarja, omogočati transatlantske prenose telefonskih pogovorov in televizije, čeprav je kot poskusni satelit bil ustvarjen za to. Je v prvi vrsti preizkuševalni laboratorij, ki naj ugotovi, kakšne so razmere za brezžične prenose v teh višinah in kakšne so nevarnosti, ki prete takemu satelitu recimo zaradi sončnega sevanja in prevelike temperature, ki bi utegnila nastati v notranjosti satelita. V glavnem bo opravljal s svojimi instrumenti 115 različnih meritev, na podlagi katerih bo v bodoče mogoče zgraditi boljše, učinkovitejše in trajnejše Telstarje. Zato je tudi 93% njegove elektronske opreme le za meritve in le 7% opreme za brezžične prenose.

Ker se pod krožečim Telstarjem Zemlja vrti, leta na dan pri nekaterih obkrožitvah le vsega skupaj 50 minut nad

Atlantskim oceanom in le tedaj more posredovati prenose. Ko so ga 10. julija izstrelili, je še isti večer ob pol 8 letel ob šesti obkrožitvi Zemlje nad Atlantikom in tedaj so napravili prvi preizkus. Mili-joni in milijoni Američanov so sedeli pred televizorji, da vidijo, kako bo prenos uspel. Telstar je brzel v višini 4800 km, ko je naravnala postaja v Andoverju nanj svojo velikansko anteno in začela oddajati prvi televizijski prenos. Istočasno je naravnala druga postaja v Holmdelu na satelit svoje antene in lovila njegovo oddajo. Ker je postaja v Holmdel povezana s kabli z vsemi tremi največjimi televizijskimi postajami, so te nato prenašale nekaj minut prvo poskusno oddajo preko Telstarja. Prenos je bil pravtako dober kakor sicer!

Toda istočasno — v Evropi je bila ura pol enajstih — sta naravnali svoje antene na Telstar postaji v Angliji in Franciji, lovili njegovo oddajo in jo oddajali evropskemu televizijskemu omrežju. Tudi tu je bil sprejem odličen. Naslednji večer so poskusili v obratni smeri. Oddajala je postaja v Franciji, sprejemali so v Ameriki in skozi 8 minut so največje ameriške mreže ABC, CBS in NBC prenašale francoski poskusni televizijski program. 23. julija so Američani zopet oddajali preko satelita za Evropo. Sprejemala je postaja v Angliji in oddajala televizijskemu omrežju Eurovision, tako da je ameriško oddajo bilo mogoče gledati v 10 državah Evrope.

Ker satelit ne stoji nad Atlantikom, je stalno prenašanje nemogoče. Treba bi bilo 20 do 30 Telstarjev, ki bi krožili tako, da vedno, kadar eden zahaja za horizont, že drugi vzhaja nad Atlantikom. V tem primeru bi bil mogoč nepretrgan prenos televizije in telefona čez Atlantik in računajo, da bo to že izpeljano, ko bodo leta 1964 olimpijske tekme v Tokio. Tedaj bo s pomočjo satelitov uresničena svetovna televizijska mreža — Terravision.

AMERIŠKA VELERAKETA SATURN

Že v Zborniku za leto 1961 je bil nakazan ameriški načrt za veleraketo Saturn. V poletju 1961 so na rtiču Cañaveral gradili z največjo naglico začasno poskusno strelišče za to raketo. Gradbeni stroški so znašali brez zemljišča 14 milijonov dolarjev.

Na tem strelišču so 27. oktobra 1961 prvič preizkusili spodnjo, torej prvo in seveda največjo stopnjo rakete Saturn in strel je uspel. Ker naj bi gorela samo spodnja raketa, nanjo seveda niso postavili druge in tretje stopnje z vsemi in-

strumenti in gorivom, ampak le posnetke druge in tretje stopnje. V tanke gornjih dveh stopenj so nalili mesto goriva vodo, zato da so dosegli pravo obremenitev. Voda v tankih druge in tretje stopnje je tehtala 95.000 kg.

Raketa Saturn je visoka 50 metrov, višina prve in največje stopnje, ki meri skoraj sedem metrov v premeru, znaša 24 metrov. V glavnem sestoji iz 9 po 17 metrov dolgih tankov za gorivo. Vsi skupaj držijo 300 ton goriva in toliko so ga za prvi poskus tudi natočili vanje. Pet tankov je bilo napolnjenih s tekočim kisikom, štirje pa z neke vrste bencinom. Ogromna in za odlet pripravljena raketa je tehtala 463 ton, torej skoraj pol milijona kilogramov. Prva stopnja ima osem gorilnih komor, ki gore vse hkrati. Ker da vsaka po 63.000 kp potisne sile, je znašal celotni potisk pri odletu 504.000 kp. Zato ni nič čudnega, da se je orjak z lahkoto dvignil od tal.

Najbolj nevarna je bila prva minuta poleta. Tedaj so tanki še dokaj polni, raketa je še zelo težka, a istočasno brzi vedno hitreje skozi razmeroma gosto ozračje. Stara izkušnja potrjuje, da večina raket, ki v redu prelete prvo minuto, tudi srečno dokonča polet. Ko se je Saturn dvignil in v morju dima in plamenov brzel vedno hitreje v višino, so vsi opazovalci nemo gledali. Ko pa je minila prva minuta, se je po vsem strelišču razleglo navdušeno kričanje in vriskanje. Predsednik USA je gledal odstrel v Beli hiši na televiziji. Ko je v kratkih minutah zgorelo v Saturnu 300 tisoč kilogramov goriva, je raketa imela že tak zagon, da jo je poneslo 150 km visoko. Nato je začela padati nazaj proti zemlji in je treščila 360 km od rtiča Cap Caçaveral v morje. Jasno je, da se je ob padcu v morje razbila na kose in takoj potopila. To je bilo itak predvideno in se ne da preprečiti. Ves polet je trajal 8 minut, največja dosežena hitrost 5.920 km/h.

25. aprila 1962 so ponovili poskusni strel z raketo Saturn. Tudi to pot je prva, spodnja in največja stopnja rakete nosila le posnetke druge in tretje stopnje. Zopet so v tanke druge in tretje stopnje nalili zaradi pravilne obremenitve le vodo — 95.000 kg. Vsa raketa Saturn je tehtala 463.000 kg.

Strel je odlično uspel in je Saturn v 160 sekundah dosegel višino 104 km. Raketni motorji so delovali toliko časa, da je bil Saturn v višini 56 km, nato je pa letel s svojim zagonom še naprej, dokler ni dosegel 104 km višine. V tej višini so dali brezžični ukaz, ki je povzročil, da sta posnetka druge in tretje stopnje s tanki

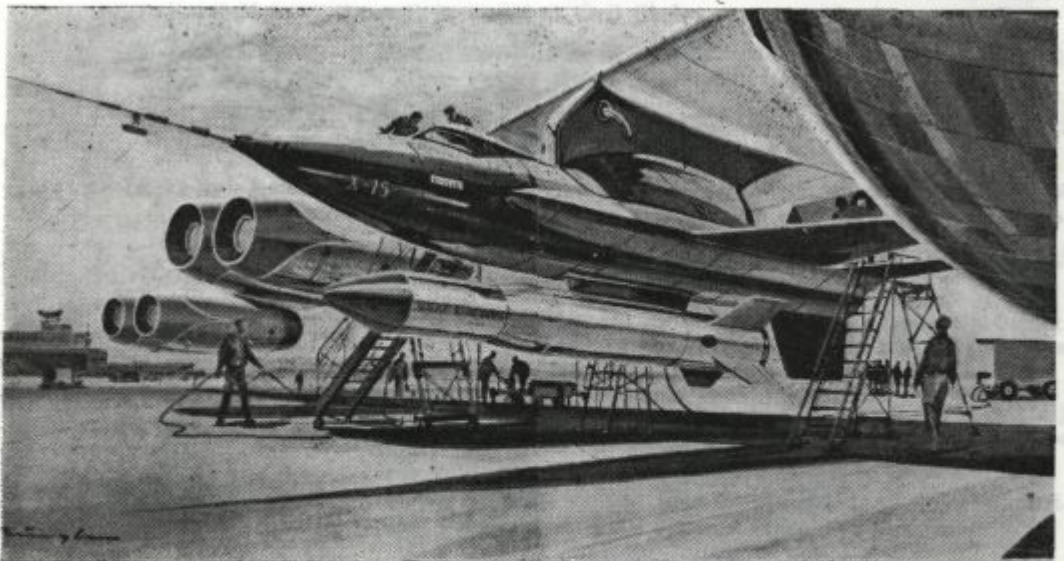
za vodo eksplodirala. Vedeti so hoteli, kaj se zgodi z vodo v takih višinah. Razpršena voda je v trenutku zmrznila in drobni delci ledu so nato začeli padati proti Zemlji. V veliki višini se je ta led ob trenju z gostejšim zrakom stopil in voda je izhlapela ter ustvarila oblak v izredni višini. V oblaku so tudi udarjale strele. Izgorela raketa Saturn je padla v morje in se razbila. Strokovnjaki upajo, da bodo raketo Saturn I. 1964 že lahko koristno uporabljali.

Manj sreče so imeli v l. 1962 Američani z raketo Centaur, ki bo prva raketa, ki bo uporabljala kot gorivo tekoči vodik (!) in tekoči kisik. Pet poskusov, pognati to raketo v višino, ni uspelo; poskušali bodo znova v l. 1963.

Ker smo že pri raketah, naj omenimo še važen uspeh v ameriški raketni obrambi. 20. julija je sporočilo ameriško obrambno ministrstvo, da je ameriška obrambna raketa „Nike-Zeus-2“ v veliki višini prestregla raketo Atlas in jo uničila. Atlas raketo so izstrelili iz Kalifornije čez Pacifik na razdaljo 7500 km. Na srednjem Pacifiku ležeči otok Kwajalein je z radarjem ugotovil proti otoku letečo raketo Atlas in je proti njej bila izstreljena „Nike-Zeus-2“ raketa, ki je uspešno prestregla to do sedaj najmočnejšo ameriško raketo.

Zadnja leta Američani redno preizkušajo in izboljšujejo znano raketno letalo X-15. Najtežji ameriški bombnik B-52 — ima 8 reakcijskih motorjev — ponese pod svojim desnim krilom obešeno raketno letalo X-15 do 13.000 m visoko, nakar se X-15 izklopi od krila in se s pomočjo svojega raketnega motorja požene v višino. Tako je X-15 že v marcu 1961 doseglo višino 51.000 m. 11. oktobra 1961 je pilot Bob White s tem letalom dosegel višino 65.960 m in hitrost 5.560 km na uro. 17. oktobra 1961 je pilot Joe Walker leteč v višini 33.600 m dosegel rekord v hitrosti: letel je 6320 km na uro ali s šestkratno zvočno hitrostjo. Kljub redkemu zraku v teh višinah so se zaradi trenja z zrakom pri tej hitrosti segreli prednji robovi kril na 595 stopinj Celzija, krmilje letala pa se je segrelo na 540 stopinj.

V letu 1962 se je NASA odločila, da bo z raketnim letalom skušala prodreti v večje višine in ga hkrati izkoristiti za raziskave vsemira. Za pilotovo kabino so namestili teleskop s filmsko kamero, ki avtomatično slika. Do konca leta 1963 bodo izvedli vsaj 35 poletov, pri čemer velja vsak polet z vsemi pripravami povprečno 300.000 dolarjev.

Pod ogromnim krilom velikega bombnika B-52 je pritrjeno raketno letalo X-15. Pod letalom X-15 je pritrjena še manjša raketa — načrt za bodočnost. Američani bodo namreč v prihodnjih letih poskušali na cenejši način poganjati satelite na krožni tir. Pod X-15 pritrjena manjša raketa s trdnim gorivom bo nosila v svojem nosu satelita. Bombnik bo dvignil X-15 z raketo do 13.000 m višine, nakar bo poletelo X-15 s svojim raketnim pogonom v višino. Ko bo doseglo največjo hitrost v višini med 50 in 60 km, bo zagorela raketa s satelitom in odletela na krožni tir. Po tem načinu bi se stroški streljanja satelitov zmanjšali za eno četrtino.

Pri poletu 1. junija 1962 je pilot major Bob White letel v višini 39.300 m s hitrostjo 6.040 km. 7. junija je letel Joe Walker v višini 30.500 s hitrostjo 6.100 km na uro. Bob White je 12. junija dosegel višino 61.000 m in največjo hitrost 5.630 km na uro. V višini 14.000 m se je odklopil od matičnega letala in je dosegel 61 km višine v 155 sekundah. 21. junija je isti pilot pognal letalo na višino 75 km. Ves polet je trajal le 10 minut, razdalja med vzletiščem in prostorom pristanka pa je znašala 440 km.

17. julija je Bob White pognal raketno letalo 93 km visoko. V tej doslej največji višini je bil vsega skupaj tri minute brez teže. Opazil je v bližini letala „kresnice“, ki jih je videl tudi Glenn in drugi vesmirski piloti. Tudi večji kos, podoben papirju, je zagledal, kako je plaval kakih 5 sekund mimo letala. V teh višinah se letalo ne da nič več krmariti, zrak je predelek in letalo se polagoma prekopicuje, kakor se njemu samemu zljubi. Zato je pilot s svojim letalom padal proti gostejšim zračnim plastem z repom naprej! Zadel je vanje pod kotom 23 stopinj, nato pa je polagoma začelo krmilje zopet delovati. S tem podvigom si je White pridobil pra-

vico do naslova „astronavt“, ker štejejo v Ameriki vse, kar je nad 80 km visoko, k vesmiru.

20. avgusta je major Robert Rushworth letel z raketnim letalom 9 minut v višini 25 km s hitrostjo 5.300 km na uro. Pri tem so se zaradi trenja z zrakom krila letala segrela tako, da so rdeče žarela. Imela so temperaturo 656 stopinj Celzija. Leta 1963 bodo gotovo dosegli z X-15 vsaj 130 km višine.

Kaj nam bo v vesmirskih poletih prineslo leto 1963? Težko je napovedati, če se zavedamo, kako silno napredujejo znanost, tehnika in industrija iz leta v leto. Zgled za to: Leta 1950 je bilo na vsem svetu 63 milijonov različnih avtomobilov. Konec leta 1961 jih je bilo že čez 135 milijonov, torej se je v enajstih letih število več ko podvojilo. Združene države Sev. Amerike pa so imele konec leta 1961 že 63.200.000 avtomobilov, torej več, kakor jih je premogel ves svet pred enajstimi leti! — Američani bodo izpeljali polete s 24 obkrožitvami večkrat, Sovjeti bodo preizkušali rendezvous-tehniko. Četudi ne bo nobenih posebnih presenečenj, dolgčas v vesmiru leta 1963 ne bo.

V ZALOŽBI SVOBODNE SLOVENIJE

So izšle doslej naslednje knjige:

1. **Koledar Svobodne Slovenije za leto 1949** — 192 strani, 99 ilustracij.
2. **Velika črna maša za pobite Slovence.** — Pesnitev Jeremije Kalina — 220 strani, 22 celostranskih lesorezov akad. slikarice **Bare Remec.** (Zaključna beseda tudi v španščini in angleščini.)
3. **Koledar Svobodne Slovenije za leto 1950** — 256 strani, 188 ilustracij. Opremil **Vladimir Mazi.**
4. **Koledar Svobodne Slovenije za leto 1951** — 288 strani, 90 ilustracij, 4 celostranske priloge umetniških reprodukcij del **Franceta Goršeta, Franceta Ahčina, Božidarja Kramolca, Bare Remčeve, Marijana Koritnika in Franca Laha.** Opremil **Marijan Koritnik.**
5. **Poljub** — Pesniška zbirka dr. **Tineta Debeljaka.** Ilustracije akad. slikarice **Bare Remec.** — Bibliofilska izdaja — 250 izvodov.
6. **Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1952** — 256 strani, 166 ilustracij. Opremil **Božidar Kramolc, Kanada.**
7. **Naša Beseda, Mladinska knjiga** — 128 strani, 48 ilustracij **Stanka Snoja.**
8. **Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1953** — 288 strani, 95 ilustracij. Opremil **ing. Marko Bajuk.**
9. **Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1954** — 256 strani, 85 ilustracij. Opremil **ing. Marko Bajuk.**
10. **Mariji.** Rapsodije za prvo Marijino sveto leto 1954. Pesniška zbirka **Jeremije Kalina.** Oprema in linorezi akad. slikarice **Bare Remec.**
11. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1955** — 272 strani, 140 ilustracij. Opremila **Bara Remec.**
12. **Čas pod streli,** zbirka črtic, posvečena spominu padlih borcev ob deseti obletnici Vetrinjske žaloigre. Napisal **Ivan Korošec.** 200 strani. Uvodno besedo napisal **Karel Mauser.** Opremil in ilustriral **Ciril Skebe.**
13. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1956** — 304 strani, 91 ilustracij. Opremil akad. slikar in kipar **France Gorše, Cleveland, USA.**
14. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1957** — 256 strani, 101 ilustracij. Opremil akad. slikar **France Gorše, Cleveland, USA.**
15. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1958. Jubilejni ob desetletnici** — 288 strani, 97 ilustracij. Opremil akad. slikar in kipar **France Gorše, Cleveland, USA.**
16. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1959** — 288 strani, 73 ilustracij. Oprema: Ovitek: Akad. slikar in kipar **France Gorše, Cleveland, Ohio, USA.**
17. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1960** — 288 strani, 73 ilustracij. Ovitek: arh. **Marijan Eiletz,** posamezna zaglavja: akad. slikar in kipar **France Gorše, Ivan Bukovec, Jurij Vembergar, Meta Žirovnik, Franc Papež in Tone Kržišnik.**
18. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1961** — 272 strani, 87 ilustracij. Oprema: Ovitek: **Ivan Bukovec,** zaglavja: **Ivan Bukovec, Andrej Makek, Tone Kržišnik.**
19. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1962** — 284 strani, 59 ilustracij. Ovitek: akad. slikar **Milan Volovšek,** notranja oprema **Franc Pernišek ml.**

KAZALO

POGLED V DOMOVINO

I. A.: Komune v Jugoslaviji	7
Lev Detela: Slovenska kulturna problematika od zadnjih let do 1962	13

RAZPRAVE - DOKUMENTI - PRIČEVANJA

Joško Krošelj: Ob 30-letnici Slovenske deklaracije	27
Dragiša Cvetković: Solun in Trojni pakt	40
Dr. J. B. Hoptner: Solun v jugoslovanski politiki	45
Karel Bonutti: Delitev Slovenije leta 1941	52
Vladimir Vauhnik: O politiki kneza Pavla	56
Martin Žekar: Pričevanje II.	62
Ljubo Širc: Poskus demokratične opozicije	82

SLOVENSKO DEKLE IN SLOVENSKA ŽENA V SVETU

Zbrala in uredila Anica Kralj

A. K.: Uvodna beseda	114
Naša dekleta	114
Mlada žena	120
Danica Petričkova: Problem matere z odraslimi otroki	125
Ljubka šorli-Bratuževa: Primorsko pismo	128
Kako gleda učiteljica slovenski otrok — preko otrok — na matere	130
Zaključne misli	133

NAŠA BESEDA IN PESEM

P. Bernard Ambrožič: Od mehotlačenja do ničle	136
Vojko Arko: Cerro Capilla	141
Lev Detela: Blodnjak	149
Karel Mauser: Mrtvi bataljoni	158
Lojze Novak: Rdeče kamelije	162

Marijan Jakopič: Tiho ugaša dan, čas ob trgatvi, Podaj mi roko, Dom	169
Lojze Novak: Pesem	170
Slavko Srebrnič: Jesenska otožnost ..	172
Milena Merlak-Detela: Zvonenje ob rojstvu	173
Milena Šoukal: Grenki cvet, Odmev, Obup, Tveganje, Vsak dan odhod	174
Slavko Srebrnič: Božična noč 1961	174
Pogled na Panamerikano	175

IZSELJENSKI LETOPIS

Roman Rus: Pregled priprav za II. vatikanski vesoljni cerkveni zbor	179
Marijan Marolt: Petsto let ljubljanske škofije	185
Tine Debeljak: Nekajkrat z Balantičem	190
J. K.: Ob 50-letnici prve slovenske mature	195
J. M.: V neprestanem boju naprej	199
Valentin Vodovnik: Za narodne pravice koroških Slovencev	203
Marko Naprošen: O Slovencih v Avstraliji	211
B. R.: Svetovna izseljenska slavnost v Rimu	218
Vital Ašič: Prvi kongres mednarodne unije krščansko-demokratske mladine ..	220
Marijan Marolt: Frencu Finžgarju v spomin	223
Tine Debeljak ml.: Na obisku pri Slovencih v Venezueli	228
A. Z.: O življenju in delu slovenskih svobodnjakov v Kanadi	231
M. Z.: Pismo iz Francije	236
L. M.: Pozdrav iz Anglije	237
Trije pogledi	
Vinko Beličič: Nova pesem	239
Dr. Jože Velikonja: Zareš na „mrtvi straži“	240
Karel Mauser: O slovenski besedi	243
Zdravko Novak: Književne izdaje zamajskih Slovencev	245
Janko Hafner: Rendezvous na vseмирskem vrtiljaku	248

STOPIMO V LETO 1063 Z NOVIMI NAČRTI.
IZBISTRITI SLOVENSKO IN KATOLIŠKO ZAVEST,
UTRDIRITI SLOVENSKO SKUPNOST,
OJACITI NJENO MOČ
IN Z NOVIMI UPI ZA ZDRUŽITEV
VSE NAŠE MLADINE,
ENOTNO IN SMOTRNO DELO VSEH NAŠIH ORGANIZACIJ,
ZA OBSTANEK SLOVENSKE SKUPNOSTI V ARGENTINI

ZEDINJENA SLOVENIJA
DRUŠTVO SLOVENCEV

RAMON L. FALCON 4158
BUENOS AIRES
T. E. 69-9503   **REPUBLICA ARGENTINA**

KAZALO DUHOVNO ŽIVLJENJE

pravijo, da jim je draga kot zvest prijatelj v tujini, kajti ona v lepi besedi in živi sliki osvežuje drage spomine na nepozabno domovino; povezuje nas med seboj in s tujim svetom; v temi zmot in zablod nam kaže pravo pot; z zgledi in besedo pogloblja ljubezen med starši in otroki; po težkem in enoličnem življenju nam nudi prijetno razvedrilo.

Ali ste na revijo naročeni?

Če ste, jo priporočite še drugim.

Če je pa še nimate, jo morete še vedno naročiti v slovenski dušnopastirski pisarni na

Ramón Falcón 4158, Buenos Aires, Argentina.

VESTNIK

JE KOT GLASILO SLOVENSКИH PROTİKOMUNISTIČNIH BORCEV

ŽIVA VEZ MED NEKDANJIMI BORCI

ZAPISNIKAR NAŠE PRETEKLE BORBE

ČUVAR SLOVENSКИH TRDNJAV NA TUJEM

KLADIVAR NAŠE BODOČNOSTI.

Naročila: uprava Vestnika, Ramón Falcón 4158, Buenos Aires (7)

Nakazila: Janez Kralj, Ramón Falcón 4158, Buenos Aires (7)

SLOMŠKOV DOM hoče po zgledu velikega Slomška delati za ohranitev in okrepitev slovenske narodne zavesti. Poglobljati in utrjevati želi duhovne vrednote in nravni čut v duhu krščanske tradicije. Prav tako hoče skrbeti tudi za gospodarski napredek rojakov in pomagati vsem pomoči potrebnim. Družiti želi vse rojake v koristni družabnosti.

SLOMŠKOV DOM se pristržno zahvaljuje vsem požrtvovalnim sodelavcem in tihim prijateljem, ki so v Slomškovem letu 1962 na kakršen koli način pomagali pri začetnem izvajanju začrta-nega programa.

VSEM PA ISKRENA PROŠNJA: OSTANITE ZVESTI PRIJATELJI SLOMŠKOVEGA DOMA TUDI V BODOČE. S SKUPNIMI MOČMI POMAGAJMO GRADITI SLOMŠKOVO TRDNJAVO V OSRČJU VEL. BUENOS AIRESA!

SLOVENSKA HRANILNICA z. z o. z.

(COOPERATIVA DE CREDITO „OESTE“ Ltda.)

v lastnih prostorih Av. San Martín 263 — 1. nadstr. desno — Ramos Mejía

Namen: Slovenski denar za gospodarski dvig Slovencev. Nuditi varno in dobro obrestovano naložbo denarja in dajati posojila pod ugodnimi pogoji.

Organizacija: Slovenska hranilnica je organizirana kot kreditna zadruga. Vodi jo odbor, ki ga člani izvolijo na letnem občnem zboru.

Poslovanje: Vloge: Navadne vloge: vsaka vsota — obresti 15% letno. Izplačila: do \$ 10.000 v enem tednu — večje vsote za vsakih \$ 1.000.— en dan odpovednega roka več.

Vezane vloge: od \$ 10.000.— naprej — obresti 18% letno. Izplačila: 90 dni. Kot potrdila dobi vlagatelj hranilno knjižico. Obresti se obračunavajo dne 31. decembra.

V primeru nesreče ali smrti vlagatelja ali katerega koli njegovih ožjih sorodnikov se izplača katera koli vloga do \$ 10.000.— v 24 urah.

Posojila: Prosilec mora postati član z 10 delnicami po \$ 100.—. Posojila se dajejo proti podpisu menice s sopodpisom enega garanta. O višini posojil, obrestih in roku, informacije v naši pisarni.

SLOVENSKI DOM V SAN MARTINU

hoče biti luč na gori za vse rojake, ki žive v njegovem okolišu; hoče biti svetilnik na obali, ki naj kaže naši slovenski ladji — to je naši slovenski sanmartinski skupnosti — varno in pravo pot mimo čeri in nevarnosti tujine; hoče biti osnovna pa tudi visoka življenjska šola naših rojakov; hoče iz svojih članov in članic ter mladine, ki se zbira pod njegovim krovom, vzgojiti veren, narodno zaveden, srčno dober, izobražen, delaven in složen rod, ki se bo vedno zavedal svojega velikega poslanstva v tujini:

PO VSEH SVOJIH MOČEH POMAGATI, DA BI SLOVENSKI DOMOVINI ČIMPREJE ZASIJALO SONCE SVOBODE.

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

ta najpomembnejša slovenska knjižna založba v zamejstvu, je izdala v sedmih letih

ŽE PETDESET SLOVENSKIH KNJIG!

Med njimi take kot Slovenski zgodovinski atlas, Balantičeve pesmi, Pregljeve pa Velikonjeve in Majcenove povesti, pa knjige sodobnih zamejskih pisateljev kot so Jurčec, Simčič, Mauser, Truhlar, Papež, Beličič, Kociper, Vodeb itd. in Dante.

Letošnji dar obsega naslednje knjige:

MARKO KREMŽAR: SIVI DNEVI. Črtice z domobranskimi motivi iz za zidov ljubljanskih zaporov. **Jubilejna petdeseta knjiga!**

J. ZORE: PESMI. Izbor močnih pesmi z literarno zgodovinsko pomembnostjo in sodobno aktualnostjo.

KAREL MAUSER: LJUDJE POD BIČEM. I. del velike trilogije iz naše medvojne dobe. Novo napisani prvi del bo obsegal 300 strani. Nadaljna dva zvezka bosta izšla takoj v prihodnjem letniku, tako da bo v kratkem razdobju vsa trilogija — nad 1000 strani! — v rokah naročnikov.

Poleg teh knjig pa SKA izdaja tudi revijo **MEDDOBJE**, „najpomembnejšo slovensko revijo sploh“, ki kaže višino slovenskih kulturnih delavcev z vseh kontinentov.

Mesečno izhajajoči **GLAS SKA** je informativno glasilo založbe, kakor tudi beležnik kulturnih novic od tu, iz domovine in vsega sveta sploh. **POSTANI ČLAN IN NAROČNIK SKA! ZAHTEVAJ SEZNAM ŽE IZDANIH KNJIG!**

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA, BUENOS AIRES, RAMON FALCON 4158, ARGENTINA

Vsem bratom in rojakom
izrekajo iskrena voščila in želijo božje-
ga blagoslova v letu 1963

DRUŠTVO SLOVENCEV
SLOVENSKA FANTOVSKA ZVEZA
SLOVENSKI DEKLIŠKI KROŽEK

Peter Bay v *Mendozi*

SLOVENSKO PLANINSKO DRUŠTVO
V ARGENTINI

S. C. de Bariloche   **Buenos Aires**

vabi vse člane, predvsem pa mladino,
v prelepi gorski svet južnih And.

Za 10-letnico je SPD izdalo umetniški
prikaz Gora in življenja pod gorami.

Kupujte in darujte GORE

Gore v vsako slovensko knjižnico.

v
JOŽE VODNIK

gradbeni tehnik

Puerto Deseado Casilla de Correo 217
Provincia de Santa Cruz

Muebles EMONA

Av. de Mayo 2480 — San Justo

Rojaki! V Vaših, s trdom in varčevanjem zgrajenih domovih, ki so ponos naše slovenske skupnosti v Argentini — Vam zdaj gotovo primanjkuje še lepo in solidno izdelano pohištvo, spalnica, jedilnica, sprejemnica, kuhinjska oprava, vrtno pohištvo.

Ko se odločite za nakup, Vas vabiva, da se prej oglasite v našem podjetju, kjer boste dobili še poseben popust ter odplačevanje po Vaših možnostih.

Se priporočata:

Milharčič Luka — Erjavec Lojze

TISKARNA

herman
zupan

KARTONAŽA

DR. Iojze BERCE
KIRURG

INSTITUTO DE GASTROLOGIA
GRANADEROS 61
T. E.: 66 - 0818
- C A P I T A L -

ORDINIRA: TOREK-ČETRTEK in SOBOTA
V nujnih primerih klicati po telefonu

CORTES CONDE
KREMŽAR
MAGISTER
Y ASOCIADOS

CONTADORES PUBLICOS
NACIONALES

USTANAVLJANJE DRUŽB - UPRA-
VA PODJETIJ - RAČUNOVODSTVA -
DAVKI - BILANCE

MORENO 1623 — 5. NADSTROPJE
T. E. 45-5292 CAPITAL

Muebleria EZEIZA

Ruta nac. 205, Ezeiza

Vsakovrstno pohištvo

Slovenci poseben popust

LUKA MILHARČIČ

KERAMIČNO PODJETJE

C. A. C. E. S. S. R. L. v Mendoza

*želi vsem rojakom vso srečo, uspehov in
božjega blagoslova v letu 1963*

Pedro Molina 130—144 Guaymallen
Mendoza

SODARSKO PODJETJE

**Peter Bajda
in sinovi**

želi vsem Slovencem in prijateljem
vso srečo in zadovoljstvo v letu 1963

POPRAVLJAMO HIŠE IN STANOVANJA

Napravimo nove strehe, žlebove, pločevinaste opaže. Predelujemo kleti, kopalnice, kuhinje in druge prostore. Postavljamo in popravljamo garaže.

Vse prenovitve in dograditve, ki nam jih zaupate, bomo izvedli v Vašo popolno zadovoljnost.

Priporočamo se Vaši naklonjenosti
Ernest Zupan

E. Z. Company

ROOFING and Complete Home
Remodeling

EN 1-4139 HE 1-3084
1275, East 61st. Street, Cleveland, Ohio

SLOVENSKI DOM CARAPACHAY

Središče vsega slovenskega življenja v tem kraju na področju Velikega Buenos Airesa — Argentina — pozdravlja slovenske rojake po vsem svetu z željo, da bi v slogi in ljubezni ustvarjali lepšo bodočnost sebi in pod komunistično sužnostjo trpečemu narodu v domovini.

MERCADO BIZOVIK

PAVLINA L. KOROŠEC

Calle 1 N° 510 Villa España
BERAZATEGUI F. C. N. G. R.

ZLATARNA

ZALOGA ŽEPNIH UR
POPRAVLJALNICA UR
IZBIRA RAZGLEDNIC
IN OSEBNIH DARIL

SREČKO GASER

29221 Euclid Ave, WH 4-2870
Cleveland, Ohio

HLADILNIKI

BLLED

ter vse potrebščine za dom

NOVAK

CERRITO 2245 — L. DEL MIRADOR

BAZAR ARMANDO

A. DIP — F. TOMAZIN

vse za gospodinjjo

Chivilcoy 57

Floresta

Local 136

MEGOR

S. R. L.

GRADEBENO PODJETJE

Arh. Marijan Eiletz, Hotimir
Gorazd, Marko, Martelanc

Industrijske in stanovanjske
gradbe, „propiedad horizontal“,
oprema lokalov in stanovanj

BELGRANO 887-4° p. Tel.: 30-3217

BAZAR Y FERRETERIA

TRIGLAV

F. TOMAZIN — M. ŠTER

Bermúdez 2593

V. Luzuriaga

San Justo

Ko se odločate za nakup
potrebščin za dom,
obišcite trgovsko podjetje

SEMÉ - BIDOVEC

AV. DE MAYO 2416 — SAN JUSTO

Vs0 srečo v letu 1963 želi damski
česalni salon

DRAVA

galanterija, parfumerija, papirnica,
keramika

DANILO HAVELKA

ITUZAINGO BARCALA 8s3

Dohod: Castelar: kolektiv 1 ali 69
do Barcale

FINO KROJAŠTVO
ZA DAME IN GOSPODE

peter capuder

Maipú 735-I T. E. 32-7950 Buenos Aires

SIMON RAJER

Uradni prevajavec - Nabava dokumentov
Buenos Aires, Alsina 1418/5 nadstr.

telefoni: 37-1447, 38-5860, 37-2660, 37-9142

Vožnje po morju in zraku

Knjige iz Slovenije po tamkajšnji
ceni (+ poštnina) in plošče.

Vsak dan od 9 do 12
razen ob sobotah

belleza

ivan mušič

buenos aires

GUIDO 1528 — T.E.: 41 · 6335

GUIDO 1534

QUINTANA 20

JURAMENTO 2028 (Belgrano)

J. HERNANDEZ 2432

C. DIAZ 1877

mar del plata

LAMADRID 2138

bahia blanca

ZAPIOLA 99

SLOVENSKA PISARNA

BAZAR ARMANDO

BLED

SLO-CAN CENTRE

Rojaki:

ima naslednja zastopstva:

Z zaupanjem prihajajte
v to slovensko središče
v slovenski hiši

Lige K. S. T.
Ameriške Domovine
Svobodne Slovenije
Slovenske kulturne akcije
Družabne Pravde
Mohorjeve družbe
Salezijanskih knjižic

618 Manning Ave, Toronto 4, Ont.
Phone LE. 1-8475

Slovinci v Torontu!
Vaš denarni zavod je

HRANILNICA IN POSOJILNICA

Arh. Marijan B. Gorand, Marko, Martelane
obeh slovenskih župnij

Parish (Toronto)
Credit Union Ltd.

Ustanovljena 30. julija 1957

V petem letu 830 članov in pol milijona
kapitala

Za vsa električna dela se priporoča

FRAN ELECTRIC

Electrical Contractor

35 Dodding Dr.

Toronto 18, Ont.

Tel. CL. 1-0586

John Brick and Block Work

SIMON RAJER JANEZ TRATNIK

ZIDARSKO PODJETJE

176 Delta Ave
Toronto 14, Ont.
Phone CL. 5-4553

Deset slovenskih gospodarjev je leta 1954 ustanovilo

TRIGLAV

CONSTRUCTION Co. Ltd.

ki gradi

naprednim razmeram odgovarjajoče enodružinske —
Bungalow — in večdružinske — Apartments —
v Torontu in okolici

Družba zaposluje slovenske podjetnike in delavne moči in tudi gmotno podpira slovenske kulturno-narodne ter verske in dobrodelne ustanove.

30 Victor Ave
Toronto 14, Ont.
Tel. CL. 5-2071

SLOVENSKA PISARNA

ADHESION DE

SLQ - CAN CENTRE

Kajaki
odkazane 1981 leta se vrabodatelj je leta 1981 nastavljal
z uspešnim prijavitelji

VIGOR S.A.C. e I.

615 Manning Ave., Toronto 4, Ont.
Phone LE. 1-6175

Agencia de Inmigracion
Buenos Aires
Calle de Urquiza 1000
Buenos Aires
Móvil 923-2905

HRANILNICA IN POSUJILNICA

VAG

TEJEDOR 244/56 — BUENOS AIRES

TELS.: 923-2905, 3231, 7583

FRAN ELECTRIC

TISKARNA VILKO S. R. L.

LASTNIKI: ČEČ VILKO, LOJZKA, JANEZ

John Brick and Block Work

JANEZ TRATNIK
ZIDARSKO PODJETJE

ESTADOS UNIDOS 425

TELEFON 33-7213

Buenos Aires

JANUAR

- 1 T NOVO LETO: Sveti Gregorij
- 2 S Jane Jazovnik, Makartj
- 3 C Klemen
- 4 P Angela
- 5 B Simon, Tadej

- 6 N SVETI YUJE KRALJ
Sveti vladar Japana
- 7 P Valentin
- 8 T Severin
- 9 N Jozef
- 10 C Viljem
- 11 P Hana
- 12 S Julijana, Ernest

- 13 N Sv. Gledica — 1. po vrsti
14. januar v letu v letopisu
- 14 P Andrej
- 15 T Pavel, poljski
- 16 S Matej
- 17 C Antea, poljski
- 18 P Priska
- 19 F Haja, Ivan

- 20 N Fabijan in Sebastijan
Zvečanec v Kani Golejski
- 21 P Nela
- 22 T Vencelj in Anastazij
- 23 S Edmund
- 24 C Tihomir
- 25 P Splohrajanje sv. Pavla
- 26 S Valjarp

- 27 N Janez Zlatoust — 2. po vrsti
Janez odnosi slovenskega besed
- 28 P Ester, Nola
- 29 T Francisek Saliski
- 30 S Martina
- 31 C Janez Božar

FEBRUAR

- 1 P Gledica — 2. po vrsti
- 2 S Nevelin

- 3 N Blaž — 4. po vrstiholjenja
Janez postavi vinar na morju
- 4 P Andrej Korzid
- 5 T Agata
- 6 S Doroteja
- 7 C Romald
- 8 P Janez in Mathe
- 9 S Ciril Aleksandrijski

- 10 N Shabastika — 1. predpostna
Delenci v tiogrodu
- 11 P Lurika Mati bofja
- 12 T Damijan
- 13 S Katarina
- 14 C Valentin (Zdravko)
- 15 P Pavlin in Jovila
- 16 S Julijana

- 17 N Silvia — 2. predpostna
O silben
- 18 P Bernardica Lurika
- 19 T Kozid
- 20 S Leon
- 21 C Irena, Eleonora
- 22 P Svet sv. Petra
- 23 S Peter Damiani

- 24 N Matija — 3. predpostna
Janez odnosi slovenskega besed
- 25 P Srečko
- 26 T Matilda — Post
- 27 S Gotrijel od izl. M. B., pepelnica
- 28 C Roman

KOLENDAR

- 1 **T** NOVO LETO; Obrez. Gospodovo
 2 **S** Ime Jezusovo; Makarij
 3 **Č** Genovefa
 4 **P** Angela
 5 **S** Simon, Telesfor

- 1 **P** Ignacij, Brigita
 2 **S** Svečnica

- 6 **N** SVETI TRIJE KRALJI
Modri pridejo Jezusa molit
 7 **P** Valentin
 8 **T** Severin
 9 **S** Julijan
 10 **Č** Viljem
 11 **P** Higin
 12 **S** Tatjana; Ernest

- 3 **N** Blaž — 4. po razglasenju
Jezus pomiri vihar na morju
 4 **P** Andrej Korsini
 5 **T** Agata
 6 **S** Doroteja
 7 **Č** Romuald
 8 **P** Janez iz Mathe
 9 **S** Ciril Aleksandrijski

- 13 **N** Sv. Družina — 1. po razgl.
12-letni Jezus v templju
 14 **P** Radovan
 15 **T** Pavel puščavnik
 16 **S** Marcel
 17 **Č** Anton puščavnik
 18 **P** Priska
 19 **S** Marij in tovariši

- 10 **N** Sholastika — 1. predpostna
Delavci v vinogradu
 11 **P** Lurška Mati božja
 12 **T** Damijan
 13 **S** Katarina
 14 **Č** Valentin (Zdravko)
 15 **P** Favstin in Jovita
 16 **S** Julijana

- 20 **N** Fabijan in Sebastijan
Ženitnina v Kani Galilejski
 21 **P** Neža
 22 **T** Vincencij in Anastazij
 23 **S** Rajmund
 24 **Č** Timotej
 25 **P** Spreobrnjenje sv. Pavla
 26 **S** Polikarp

- 17 **N** Silvin — 2. predpostna
O sejalcu
 18 **P** Bernardka Lurška
 19 **T** Konrad
 20 **S** Leon
 21 **Č** Irena, Eleonora
 22 **P** Stol sv. Petra
 23 **S** Peter Damiani

- 27 **N** Janez Zlatoust — 3. po razgl.
Jezus ozdravi stotnikovega hlapca
 28 **P** Peter Nolask
 29 **T** Frančišek Saleški
 30 **S** Martina
 31 **Č** Janez Bosco

- 24 **N** Matija — 3. predpostna
Jezus ozdravi slepca
 25 **P** Srečko
 26 **T** Matilda — Pust
 27 **S** Gabrijel od žal. M. b., pepelnica
 28 **Č** Roman

1 P Albin
2 S Lucija

---

3 N Anzelm — 1. postna (pepeln.)
Jezus trikrat skušan

4 P Kazimir
5 T Hadrijan
6 S Perpetua in Felicita
7 Č Tomaž Akvinski
9 S Frančiška Rimska
8 P Janez od Boga

---

10 N 40 mučencev 2. postna
Jezus se na gori spremeni

11 P Krištof
12 T Gregor Veliki
13 S Rozalija
14 Č Matilda
15 P Klemen Dvořak
16 S Hilarij in Tacian

---

17 N Jera — 3. postna (brezimna)
Jezus izžene hudega duha

18 P Ciril Jeruzalemski
19 T Sv. Jožef (nez. praznik v Arg.)
20 S Feliks, Larg in Dionizij
21 Č Benedikt
22 P Caharija
23 S Jožef Oriol

---

24 N Gabrijel — 4. postna (sredp.)
Jezus nasiti 5000 mož

25 P Marijino oznanjenje (nezap.)
26 T Emanuel
27 S Janez Damaščan
28 Č Janez Kapistran
29 P Ciril
30 S Janez Klimak

---

31 N Modest Krški — 5. post. (tiha)
Judje hočejo Jezusa kamenjati

1 P Hugo
2 T Franc Pavelski
3 S Rihard
4 Č Marija sedem žalosti, Izidor
5 P Vincencij
6 S Timotej in Diogen

---

7 N Herman — 6. postna (cvetna)
Jezus jezdi v Jeruzalem

8 P Albert
9 T Veliki torek, Marija Kleofova
10 S Velika sreda, Ezehiel
11 Č Veliki četrtek, Leon Veliki
12 P Veliki petek, Lazar
13 S Velika sobota, Hermenegild

---

14 N VELIKA NOČ — Justin
Jezus vstane od mrtvih

15 P Velik. ponedeljek — Anastazija
16 T Lambert
17 S Rudolf
18 Č Apolonij
19 P Leon IX.
20 S Viktor

---

21 N Anzelm — 1. povelikonočna
Jezus se prikaže

22 P Soter in Gaj
23 T Vojteh
24 S Jurij
25 Č Marko
26 P Klet, Marcelin
27 S Peter Kanizij, Hozana Kotorska

---

28 N Pavel od Križa — 2. povelik.
Jezus dobri pastir

29 P Peter
30 T Katarina Sienska

1 S	JOZEF DELAVEC	1 S	Angela
2 Č	Atanzij		
3 P	Aleksanader		
4 S	Monika, Florijan		
5 N	Pij V. — 3. povelikonočna <i>Jezus napoveduje svoj odhod</i>	2 N	BINKOŠTI — Erazem <i>Jezus govori o sv. Duhu</i>
6 P	Judita	3 P	Binkoštni ponedeljek, Klotilda
7 T	Stanislav	4 T	Frančišek, Kvirin
8 S	Viktor	5 S	Bonifacij
9 Č	Gregor Nacianški	6 Č	Norbert
10 P	Antonin	7 P	Robert
11 S	Filip in Jakob	8 S	Medard
12 N	Pankracij — 4. povelikonočna <i>Jezus obljubi sv. Duhu</i>	9 N	Presv. Trojica, 1. pobinkoštna <i>Jezusu je dana vsa oblast</i>
13 P	Robert Belarmin, Servacij	10 P	Marjeta
14 T	Bonifacij	11 T	Barnaba
15 S	Janez od Salale, Sonja	12 S	Janez Fakundski
16 Č	Janez Nepomuk	13 Č	PRESV. REŠNJE TELO
17 P	Pashal Bajlonski	14 P	Bazilij
18 S	Erik	15 S	Vid
19 N	Peter Celestin — 5. povelik. <i>Jezus o moči molitve</i>	16 N	Jošt — 2. pobinkoštna
20 P	Bernardin Sienski	17 P	Adolf
21 T	Andrej Bobola	18 T	Efrem Sirski
22 S	Milan	19 S	Julijana
23 Č	VNEBOHOD (nezap. v Arg.)	20 Č	Silverij
24 P	Marija Pomoč kristjanov	21 P	Alojzij
25 S	Gregor VII.	22 S	Ahacij
26 N	Filip Neri — 6. povelikonočna <i>O pričevanju sv. Duhu</i>	23 N	Agripina — 3. pobinkoštna <i>Prilika o izgubljeni ovci</i>
27 P	Beda	24 P	Rojstvo Janeza Krstnika
28 T	Avguštin	25 T	Viljem
29 S	Maks, Magdalena Paciška	26 S	Janez in Pavel
30 Č	Ivana Orleanska	27 Č	Ema Krška, Ladislav
31 P	Marija Kraljica sveta	28 P	Leon II.
		29 S	Peter in Pavel (nezap. v Arg.)
		30 N	Spomin Pavla apost., 4. pobink. <i>Čudežni ribji lov</i>

- 1 P Dragocena Kri
 2 T Obiskovanje Dev. Marije
 3 S Irenej
 4 Č Urh
 5 P Ciril in Metod
 6 S Izaija, Marija Goretti

- 7 N Vilibald — 5. pobinkoštna
O grehu v misli in besedi
 8 P Elizabeta
 9 T Tomaž Moore
 10 S Amalija
 11 Č Pij I.
 12 P Mohor in Fortunat, Janez F.
 13 S Evgen, Anaklet

- 14 N Bonaventura — 6. pobinkoštna
Jezus nasiti 4000 mož
 15 P Vladimir, Henrik
 16 T Karmelska Mati božja
 17 S Aleš
 18 Č Miroslav, Kamil Leli
 19 P Vincencij Pavelski, Zlata
 20 S Marjeta

- 21 N Daniel — 7. pobinkoštna
O lažnih prerokih
 22 P Marija Magdalena
 23 T Apolinarij
 24 S Kristina
 25 Č Jakob st.
 26 P Ana
 27 S Sergij, Pantaleon

- 28 N Viktor I. — 8. pobinkoštna
O krivičnem hišniku
 29 P Marta
 30 T Abdon in Senen
 286 21 S Ignacij Lojolski

- 1 Č Makabejski bratje
 2 P Porcijunkula, Alfonz Ligvorij
 3 S Lidija

- 4 N Dominik — 9. pobinkoštna
Jezus joče nad Jeruzalemom
 5 P Marija Snežna
 6 T Spremenjenje Gospodovo
 7 S Kajetan
 8 Č Janez Marija Vianney
 9 P Roman
 10 S Lavrencij

- 11 N Tiburcij
Farizej in cestinar
 12 P Klara
 13 T Janez Berhmans
 14 S Albert
 15 Č VELIKI ŠMAREN, Vnebovzetje
 16 P Rok, Joakim
 17 S Hijacint, Ljudmila

- 18 N Helena — 11. pobinkoštna
Jezus ozdravi gluhonemega
 19 P Janez Eudes
 20 T Bernard
 21 S Ivana Frančiška Šantalska
 22 Č Brezmadežno Srce Marijino
 23 P Filip
 24 S Jernej

- 25 N Ludvik — 12. pobinkoštna
Usmiljeni Samaritan
 26 P Ceferin
 27 T Jožef Kasancij
 28 S Avguštin
 29 Č Obglavljenje Janeza Krstnika
 30 P Roza Limanska
 31 S Rajmund

SEPTEMBER

- 1 **N** Egidij (Tilen) — 13. pobink.
Jezus ozdravi 10 gobavih
- 2 **P** Štefan
- 3 **T** Pij X.
- 4 **S** Rozalija
- 6 **P** Caharija
- 5 **Č** Lavrencij Justiniani
- 7 **S** Anastazij, Marko
-
- 8 **N** Rojstvo Dev. Marije — 14. pob.
O božji previdnosti
- 9 **P** Peter Klaver
- 10 **T** Nikolaj Tolentinski
- 11 **S** Prot in Hiacint
- 12 **Č** Ime Marijino
- 13 **P** Notburga
- 14 **S** Povišanje sv. Križa
-
- 15 **N** Marija sedem žalosti — 15. pob.
Jezus obudi mladeniča
- 16 **P** Ljudmila
- 17 **T** Rane sv. Frančiška
- 18 **S** Irena
- 19 **Č** Januarij
- 20 **P** Evstahij in tov.
- 21 **S** Matej
-
- 22 **N** Tomaž — 16. pobinkoštna
Jezus ozdravi vodeničnega
- 23 **P** Tekla
- 24 **T** Marija rešiteljica kristjanov
- 25 **S** Kamila
- 26 **Č** Ciprijan
- 27 **P** Kozma in Damijan
- 28 **S** Venceslav
-
- 29 **N** Nadangel Mihael — 17. pobink.
O največji zapovedi
- 30 **P** Hieronim

OKTOBER

- 1 **T** Remigij
- 2 **S** Angeli varuhi
- 3 **Č** Terezija D. J.
- 4 **P** Frančišek Asiški
- 5 **S** Placid
-
- 9 **N** Bruno — 18. pobinkoštna
Jezus ozdravi mrtvoudnega
- 7 **P** Marija, Kraljica rožnega venca
- 8 **T** Brigita
- 9 **S** Dionizij
- 10 **Č** Frančišek Borgia
- 11 **P** Materinstvo prebl. Dev. Marije
- 12 **S** Maksimilijan
-
- 13 **N** Edvard — 19. pobinkoštna
Kraljeva ženitnina
- 14 **P** Kalist
- 15 **T** Terezija
- 16 **S** Hedvika
- 17 **Č** Marjeta Marija Alacoque
- 18 **P** Luka
- 19 **S** Peter Alkantarski
-
- 20 **N** Janez Kancij — 20. pobink.
Jezus ozdravi kraljevega uradnika
- 21 **P** Uršula
- 22 **T** Vendelin
- 23 **S** Anton Marija Claret
- 24 **Č** Rafael
- 25 **P** Krizant in Darija
- 26 **S** Evarist
-
- 27 **N** KRISTUS KRALJ — 21. pob.
O božjem kraljestvu
- 28 **P** Simon in Juda
- 29 **T** Donat
- 30 **S** Klavdij
- 31 **Č** Volbenk

- 1 P VSI SVETI
2 S Verne duše
-
- 3 N Just — 22. pobinkoštna
O davku cesarju
- 4 P Karel Boromejski
5 T Caharija in Elizabeta
6 S Lenart
7 Č Engelbert
8 P Bogomir
9 S Božidar
-
- 10 N Andrej — 23. pobinkoštna
Jairova hčer
- 11 P Martin Tourski
12 T Martin I.
13 S Stanislav Kostka
14 Č Jozafat
15 P Leopold
16 S Jerica (Jedrt)
-
- 17 N Gregor Čudodelnik — 24. pob.
Sejalec, ki je sejal dobro seme
- 18 P Odon
19 T Elizabeta
20 S Feliks Valois
21 Č Darovanje Dev. Marije
22 P Cecilija
23 S Klemen I.
-
- 24 N Janez od Križa — 25. pobink.
O razdejanju Jeruzalema
- 25 P Katarina
26 T Silvester
27 S Virgilij
28 Č Gregor III.
29 P Saturnin
30 S Andrej

- 1 N Edmund — 1. adventna
O poslednji sodbi
- 2 P Bibijana
3 T Frančišek Ksaverij
4 S Barbara
5 Č Saba
6 P Miklavž
7 S Ambrozij
-
- 8 N BREZMADEŽNO SP. MAR.
Janez pošlje učenca do Jezusa
- 9 P Valerija
10 T Melkijad
11 S Damaz
12 Č Aleksander
13 P Lucija
14 S Dušan
-
- 15 N Kristina — 3. adventna
Janez pričuje o Jezusu
- 16 P Evzebij
17 T Lazar
18 S Gracijan
19 Č Urban
20 P Evgenij in Makarij
21 S Tomaž
-
- 22 N Demetrij — 4. adventna
Janez Jezusov predhodnik
- 23 P Viktorija
24 T Adam in Eva
25 S BOŽIČ, rojstvo Gospodovo
26 Č Štefan
27 P Janez Evangelist
28 S Nedolžni otroci
-
- 29 N Tomaž Kanterberijski — Nede-
lja v božični osmini
*Simon in Ana oznanjmeta
Gospoda*
- 30 P David
31 T Silvester

